SERIA

ISTORIE

PUBLIUS CORNELIUS TACITUS (c. 55? — c. 118 p.Chr., Roma) este unul din cei mai mari istorici și oameni politici romani. A început să scrie o dată cu instalarea pe tron a lui Nerva. între 96 și 98, a scris *Dialogus de oratoribus (Dialogul despre oratori)*, în 98 *Germania,* monografie etnografică, în care atrăgea atenția asupra pericolului reprezentat de germani pentru Imperiul Roman. în același an, scrie *Agricola,* elogiu funebru al socrului său, dar și atac mascat la adresa lui Domițian. Redactarea marilor sale opere, *Historiae (Istorii) și Annales (Anale),* a urmat după anul 100. Prima cuprinde evenimentele de la moartea lui Nero pînă la moartea lui Domițian. *Analele* istorisesc faptele întîmplate de la moartea lui August pînă în anul 66. Serios și scrupulos în documentare, profund în analizele psihologice, dramatic și adesea tragic în prezentarea evenimentelor, Tacitus este, fără îndoială, nu numai cel mai mare istoric roman, ci și un mare artist al cuvîntului.

Prof. GHEORGHE GUȚU (1906-1994) s-a născut la Galați. A urmat, la București, cursurile Liceului „Gheorghe Șincai“ și apoi ale Facultății de filologie clasică și cele de filologie romanică. După absolvire, a funcționat ca profesor de latină la Liceul „lenăchiță Văcărescu" din Tîrgoviște, după care, ca o recunoaștere a meritelor sale, la Cluj, ca profesor la Seminarul Pedagogic Universitar și director al liceului de băieți. Refugiul din 1940 l-a adus la București, la Liceul „Sfintul Iosif[4] (din 1948, Liceul Clasic Mixt, singura școală din țară în care s-au mai predat atunci latina și elina). Mai tîrziu, e numit profesor la Seminarul Pedagogic Universitar „Titu Ma- iorescu". De-a lungul anilor, profesorul Gheorghe Guțu s-a aplecat asupra cărților Antichității nu numai pentru propria bucurie, ci și în folosul culturii naționale, pe care a îmbogățit-o, pe lîngă manuale școlare și culegeri de texte destinate elevilor și studenților, cu multe și excelente dicționare, traduceri, studii. lată-le pe cele mai importante: *Lucius Annaeus Seneca. Viața, timpul și opera morală.* Editura Casa Școalelor, 1944; Seneca, *Scrisori către Lucilius,* traducere și note, Editura Științifică, 1967; *Publius Vergilius Maro,* studiu literar, Editura Univers, 1970; Cicero, *Opere,* studiu și traducere, două volume, Editura Univers, 1973; Cicero, *Filipice. Discursuri împotriva lui*

Antonius, studiu și traducere, Editura pentru Literatură Universală, 1968; Dimitrie Cantemir, *Descripția Moldaviae,* traducere, Editura Academiei, 1971; *Dicționar latin-român,* ediția I, Editura Științifică, 1966; ediția a Il-a îmbunătățită și adăugită, 1969; ediția a IlI-a adăugită, 1973; luvenal, *Satire,* studiu, traducere și note, Editura Univers, 1986; Quintilian, *Arta oratorică,* studiu, traducere și note, trei volume, Editura Minerva, 1974; *Dicționar latin-român,* ediția mare, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983; *Manual de limba latină* pentru clasa a VIII-a, ediția I, 1956; ediția a Il-a, 1963; *Culegere de texte latine* pentru anii I și II de facultate.

CORNELIUS TACITUS

ANALE

Traducere din limba latină, introducere și note de
GHEORGHE GUȚU
Confruntarea textului a fost realizată de
GABRIELA CREȚIA

HUMANITAS

Coperta
IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

© HUMANITAS, 1995, pentru prezenta versiune românească

ISBN 973-28-0541-2

Introducere

Despre Cornelius Tacitus, cel mai mare istorie al Imperiului Roman, avem puține informații certe. Istoria vieții și activității lui se reconstituie doar din unele date culese din operele lui sau din ce ne spune prietenul mai tînăr și admiratorul lui constant, Pliniu cel Tînăr, în *Scrisorile* pe care i le adresează sau în care vorbește altcuiva despre el, interesante, dar puține (11 la număr), și din alte amănunte răzlețe din scrieri contemporane sau ulterioare. De aici, un cîmp larg de conjecturi și ipoteze, materie nesfîrșită de probabilități și teze, ingenios

combinate. în ce privește viața lui Tacitus, nu cunoaștem sigur nici anul nașterii, nici locul, nici părinții din care s-a născut și poziția lor socială, nici anul morții sale; nu-i știm cu siguranță prenumele: într-unul din primele codice el este Publius, într-altele de mai tîrziu Caius și, de multe ori, este omis; autorul este numit doar Cornelius Tacitus sau, simplu, Tacitus. Locul nașterii s-a crezut mai demult că ar fi fost orașul Interamna (Interamnium), azi Temi, din Umbria. Flavius Vopiscus, unul dintre autorii compilației de vieți ale împăraților romani din secolele al II-lea-al m-lea, cunoscută sub numele *Scriptores Historiae Augustae* (Scriitorii istoriei imperiale), vorbind despre împăratul cu domnie scurtă (275-276 p.Chr.) Tacitus, ne informează că, „deoarece el ar fi zis că este rudă cu istoricul Cornelius Tacitus, a poruncit să i se facă acestuia un bust, care să fie așezat în toate bibliotecile și, pentru ca opera lui să nu piară din nepăsarea cititorilor, ea să fie copiată în fiecare an în zece exemplare și să fie la dispoziția tuturor în toate arhivele și bibliotecile*. Cum Tacitus, împăratul, se născuse la Interamna, s-a crezut că istoricul nostru s-ar fi născut aici. Informația a fost de mult abandonată. Părerea cea mai acreditată este că el s-a născut în Galia Narboneză (aproximativ Provence de azi): numele era frecvent în acea provincie. Galia Narboneză, supusă de romani în anul 121 a.Chr. și devenită în scurt timp provincie romană, asigura comunicațiile cu Spania, cucerită după al treilea război punic; procesul de romanizare a decurs foarte repede, înainte ca Galia întreagă (Franța de azi) să fi fost cucerită de Caius lulius Caesar (50 a.Chr.). Din prima operă a lui Tacitus, *Dialogus de orator ibus (Dialogul despre oratori* sau, mai bine zis, *Dialogul despre elocvență),* vedem că doi mari maeștri ai oratoriei pe lîngă care Tacitus s-a format, Marcus Aper și lulius Secundus, erau la origine gali romanizați. Despre ei, Tacitus spune: „Erau cele mai ilustre talente ale forului nostru pe atunci; pe amîndoi aceștia eu nu numai că-i ascultam cu ardoare la procese, dar îi însoțeam mereu acasă și în public, dintr-o dorință extraordinară de a mă instrui și cu un fel de pasiune

juvenilă*[1].

De altminteri, în acest prim secol al erei noastre, unii din cei mai de seamă scriitori din a doua jumătate a lui provin din Spania, nordul Italiei și Galia, ceea ce arată cit de rapid și adînc a fost procesul de romanizare. Provinciile occidentale romane dau Romei scriitori, oratori, comandanți de oști, senatori și înalți demnitari etc.; cîteva nume mari care au rămas în istoria culturii ó dovedesc: Seneca (filozoful) și nepotul acestuia, poetul Lucan, sînt spanioli, tot așa poetul Marțial și marele profesor de elocvență Quintilian; Pliniu cel Tînăr vine din Galia Transpadană ș.a.m.d.

în ce privește familia, nicăieri Tacitus nu ne amintește de părinții săi. Pliniu cel Bătrîn amintește în *Nat. Hist.* (VII, 76) despre un Cornelius Tacitus, cavaler roman, procurator imperial în Galia Bel- gică; este probabil ca acesta să fi fost tatăl istoricului nostru. Un procurator era un însărcinat al împăratului într-o provincie de sub directa lui conducere și el se ocupa cu strîngerea dărilor datorate tezaurului împăratului și cu administrarea bunurilor imperiale în acea provincie; procuratorii se recrutau din clasa cavalerilor, erau oameni de afaceri, de obicei cu o bună stare materială, adesea îmbogățiți prin funcția lor importantă.

Anul nașterii lui Tacitus, istoricul, se stabilește de cei mai mulți, prin diferite comparații, între 54 și 56 p.Chr., deci în primii ani ai principatului (domniei) lui Nero.

Tîrziu, într-una din scrisorile lui Pliniu cel Tînăr către Tacitus, din care reiese că își trimiteau unul altuia lucrările și notau ce trebuie să fie schimbat sau înlăturat, Pliniu cel Tînăr continuă: „Cît de mult mă încîntă ideea că, dacă posteritatea se va interesa de noi, se va vorbi peste tot locul în ce armonie, sinceritate și bună-cre- dință am trăit noi! Va fi un lucru rar și deosebit ca doi oameni, aproape egali ca vîrstă și rang, care au însemnat ceva în literatura noastră — sînt silit să mă exprim despre tine mai moderat, fiindcă vorbesc totodată și despre mine —, și-au fost de ajutor unul altuia în lucrările lor. Eram un băiețandru cînd tu erai în

1 Tacitus, *Dialogus* 2.

floarea succesului și a gloriei, dar doream din inimă să-ți calc pe urme, să fiu și să fiu considerat la mare distanță de tine, desigur, dar primul după tine“[2]. Cartea a VH-a, din care face parte scrisoarea, a fost publicată prin anul 107 p.Chr.[3] Pliniu cel Tînăr este născut în anul 61 sau 62 p.Chr.; avea atunci 45-46 de ani, iar Tacitus aproximativ 51-52. Tacitus însuși ne spune în lucrarea *Agricola.,* publicată în anul 97 p.Chr.: „Agricola fiind consul (lucrul se petrecea în anul 77 p.Chr. — n.n.), mi-a promis că mi-o dă în căsătorie — eram tînăr pe atunci — pe fiica lui, care dădea deja cele mai frumoase speranțe, și după consulat mi-a dat-o de soție, iar el a fost pus imediat la conducerea Britannici"[4]. Fata lui Agricola, singurul lui copil rămas în viață, se născuse în anul 65, avea la căsătorie 13-14 ani, iar Tacitus 22-23. Această căsătorie a avut mare influență asupra carierei lui politice; dacă despre părinții lui nu pomenește nimic nicăieri, socrul său i-a fost, cum vom vedea, un adevărat părinte spiritual, iubit și admirat. Și-a făcut studiile la Roma și a avut parte de o educație foarte îngrijită, ferită de influențe dăunătoare. Nu-i de mirare că în prima sa lucrare, *Dialogue,* în care este vorba și de educația copiilor din familiile sus-puse, el critică cu asprime nepăsarea părinților față de copiii lor, prin gura unei persoane, părtașă la discuție: „Dar acum, copilul abia născut este dat pe mîna unei servitoare, o grecoaică oarecare, căreia i se adaugă unul sau doi sclavi. Mințile lor, fragede și neștiutoare, sînt pe dată împuiate cu poveștile și cu prostiile lor și nimeni în toată casa nu se gîndește la ce spune sau face în fața micului stăpîn. Ba chiar nici părinții nu-i obișnuiesc pe micuți cu cinstea și cu modestia, ci cu nazurile și cu luarea în ris a celorlalți, prin care puțin cîte puțin li se strecoară în suflet nerușinarea și disprețul de sine și de alții. Mie mi se pare că astăzi viciile proprii și caracteristice acestui oraș, gustul pentru comicării la teatru și pasiunea pentru luptele de gladiatori și cursele de care li se

---

2 Pliniu cel Tînăr, *Ep.* VII, 20.

3 După cronologia stabilită de Th. Mommsen în „Indicele de nume“ la ediția Keil, 1870.

4 Tacitus, *Agricola* 9.

sădesc aproape în pîntecele mamei. Mintea lor, invadată și stăpînită de asemenea preocupări, cît locșor mai poate lăsa pentru studiile nobile? La cîți tineri poți găsi unul care să vorbească acasă despre altceva? Ce fel de conversații auzim noi, dacă intrăm cumva în sălile de clasă? Nici profesorii n-au alte convorbiri mai dese cu auditorii lor deçît acestea. Ei își atrag școlarii nu prin seriozitatea învățăturii, nici prin probarea iscusinței minții lor, ci prin curtea pe care le-o fac și prin momelile flatării"[5].

Pe toate treptele de învățămînt, profesorii erau plătiți de părinții școlarilor. Un băiat, după ce învăța scrisul și socotitul cu un învățător *(litteratorjy* era dat de părinți la școala, mai lungă și mai grea, a unui grămătic *(grammaticus),* care preda cunoștințe enciclopedice pe baza explicării textelor autorilor mari și, o dată cu aceasta, cunoștințe gramaticale, de compoziție literară, de prozodie, cunoștințe de istorie, geografie, mitologie, studiul științelor etc. Cursul era plictisitor pentru copiii rău năravîți și prost plătit, cum ne-o arată luvenal într-o satiră a sa[6]. Cei ai căror părinți aspirau pentru copiii lor la cariere mai înalte, politice sau militare îșI trimiteau tinerii la cursurile de retorică, pe care le predau profesorii numiți retori *(rhetores).* Despre acest sistem de învățămînt pentru formarea oratorului pe vremea sa, vorbește Tacitus în opusul amintit[7] și îl condamnă. Cursul consta, după însușirea unor numeroase și minuțioase cunoștințe teoretice despre arta elocinței, din exerciții de declamație pe teme imaginate; unele, mai ușoare, numite sua- *soriae,* aparținînd genului deliberativ, își propuneau să convingă un personaj istoric, mitologic sau obișnuit să ia o anumită hotărîre; altele, mai grele, ținînd de elocința judiciară, numite *controversiae,* tratau, fie în apărare, fie în acuzare, cauze fictive, ingenios complicate. Seneca (retorul), tatăl filozofului Seneca, ne-a lăsat o foarte interesantă colecție de asemenea exerciții de declamație, numită *Controversiae et suasoriae,* tratate de retori diferiți.

---

5 Idem, *Dialogus* 29.
6 luvenal, *Sat,* VII, vs. 215-244.
7 Tacitus, *Dialogus* 34-35.

Cum la Roma elocvența era o necesitate, avocat, om politic, comandant de oști etc. nu se puteau închipui farà instrucție și talent oratoric. Tacitus va fi urmat și el asemenea cursuri, càci condamnă sistemul și laudă formarea unui orator pe lìngà un mare maestru și urmărirea activității acestuia în For, lupte adevărate, nu elocvență fantomatică.

La Roma, situația era tulbure. Tacitus a trăit ca adolescent ultimii ani ai domniei cabotinului fantast, dezechilibratul Nero, ucigașul mamei, fratelui și a propriei soții, ca și al altor oameni de seamă, silit însă, ca și atîtea victime ale lui, să se sinucidă (la 9 iunie anul 68). Se sfîrșea astfel dinastia iulio-claudiană și succesiunea ereditară a urmașilor lui August. A urmat anul de groază (69 p.Chr.), și mai tulbure, al celor trei împărați: Galba, Otho și Vitellius, impuși de armate și răpuși prin luptele dintre acestea: Galba, ucis de soldații pretorieni în 15 ianuarie, Otho, care s-a sinucis la 17 august, după lupta de la Bedriacum, Vitellius, învins și ucis la 20 decembrie 69, leșul fiindu-i tîrît pe străzile orașului. Instaurarea lui Vespasian ca împărat în primăvara anului 70 p.Chr. a adus o epocă de pace, reorganizare, disciplină și reconstrucție, asemănătoare, res- pectînd proporțiile, cu activitatea lui August după terminarea războiului civil prin lupta de la Actium. Vespasian provenea dintr-o familie obscură. Născut în anul 9 p.Chr. într-un sat aproape de Reate (în ținutul sabin), a parcurs o carieră normală, militară și politică, trecînd prin toate treptele, pînă la cele mai înalte, făcîndu-se necesar prin onestitate, pricepere, experiență, răbdare și un mare simț al situațiilor, și ocolind toate primejdiile la care era expusă orice înălțare: tribun militar în Tracia, cvestor în provinciile Creta și Cirenaica, edil la Roma (38) și pretor (39), legat de legiune sub Claudius în Germania Superioară și apoi în Britannia (43), preconsul în Africa (înainte de anul 62), general comandant în războiul iudaic (67), avea la sfîrșitul anului 69, cînd a fost proclamat împărat de armata din Egipt, șaizeci de ani. De cîte ori îl pomenește Tacitus în operele sale, vorbește cu pietate despre el, ca de o ființă predestinată spre salvarea și binele

imperiului. Cînd Vespasian l-a însoțit pe Claudius în campania lui din Britannia drept comandant de legiune, Tacitus spune: „Acesta a fost începutul destinului ce se va împlini apoi: au fost potolite neamuri, au fost capturați regi și a fost desemnat de soartă Vespasian *(monstratus fatis Vespasianus)*^. [8] în alta lucrare a sa, citim: „Că era destinat să domnească, el și copiii lui, am crezut-o numai după norocul ce i-a fost dat"[9]. Vespasian a întemeiat o nouă dinastie, a Flaviilor, și a domnit între 69 și 79, iar fiii lui Titus între 79 și 81, și Domițian între 81 și 96.

Ne-am oprit puțin asupra lui Vespasian, fiindcă în timpul domniei acestuia, Tacitus și-a început cariera politică, fiind numit, probabil la recomandarea lui, cvestor și după aceea senator.

Suetoniu ne spune: „Acesta a epurat cele două mari ordine (al senatorilor și al cavalerilor — n.n.), împuținate prin moartea în diferite moduri sau contaminate de vechea nepăsare, și, facînd un recensămînt al senatorilor și al cavalerilor, le-a completat, înlătu- rînd pe cei mai nevrednici și alegînd în locul lor tot ce Italia și provinciile aveau mai onorabil"[10]. Tacitus s-a aflat printre aceștia.

Un alt personaj care a jucat un mare rol în cariera și în viața lui Tacitus a fost Cneus Iulius Agricola. Născut în anul 40 p.Chr. la Forum Iulium (azi, Fréjus), în Galia Narboneză, trăindu-și copilăria și facîndu-și studiile la Massilia (azi, Marsilia), „reședință și centru al studiilor, localitate de plăcută sociabilitate grecească și totodată de un mod de viață provincială, măsurată"[11], Agricola era în anul 68, sub Nero, pretor la Roma; în anul 69, trece de partea lui Vespasian, proclamat în Egipt și în Iudeea ca împărat, și este imediat numit legat pretorian *(legatus praetorius)* la comanda unei legiuni din Britannia. în anul 77 — era atunci consul supleant —, își logodește fiica, singurul copil, cu Tacitus, căsătoria urmînd în anul 78 și, la jumătatea aceluiași an, pleacă în

---

8Idem, *Agricola* 13.
9 Idem, *Hist.* I, 10; II, 78; *Anale* III, 54; XVI, 5.
10 Suetoniu, *Vespasian* 9.
11 Tacitus, *Agricola 4.*

calitate de legat consular (comandant al armatei și guvernator al provinciei) în Britannia, unde va rămîne pînă în anul 85. Despre comandamentul Britannici, acordat de Vespasian lui lulius Agricola, Tacitus spune: „Faima nu grește totdeauna; cîteodată ea și alege"[12]. O reflecție pe care ar fi fost îndreptățit să și-o atribuie și lui, căci după anul 75 scrisese prima lui operă: *Dialogul despre oratori.*

Lucrarea, o bijuterie a literaturii latine, *libellas aureus* (cărticica de aur), cum a numit-o un comentator, este dedicată lui Fabius Justus, prieten al lui Pliniu cel Tînăr și consul supleant în anul 102. Ea se prezintă sub forma unei conversații între mai multe persoane, imaginată că ar fi avut loc în anul 75. Scenariul este cel folosit de Cicero în *De oratore.* Precum acolo Cicero, ca să-și expună ideile despre arta elocvenței, imaginează că răspunde unei întrebări a fratelui său, neprezentîndu-și direct ideile, ci afirmînd că reproduce relatarea cuiva despre o conversație dintre doi mari oratori din epoca precedentă, Crassus și Antonius, tot așa Tacitus imaginează că răspunde lui Fabius lustus asupra cauzelor decadenței oratoriei din vremea sa, reproducînd o discuție, la care el ar fi asistat, între Curiatius Matemus, în locuința căruia ar fi avut loc conversația, Marcus Aper, avocat de renume, și lulius Secundus „talentele cele mai ilustre ale forului nostru"; la discuție, participă mai tîrziu — de asemenea un procedeu Ciceronian — Vipstanius Messala, venit întîmplător în vizită la Matemus. Spre a da aparența unei discuții reale, conversația începe de la un fapt întîmplător: Matemus făcuse de curînd o lectură publică a unei tragedii a lui cu titlul *Cato din Utica,* subiect periculos. Aper se miră că Matemus, avocat și el, preferă să se ocupe cu poezia, și pledează avîntat despre avantajele profesiunii de avocat: poziție înaltă în societate, bogăție, viață îndestulată etc. Matemus răspunde că-și caută liniștea departe de agitația forului și de decăderea morală a acestei profesiuni, „căci practicarea recentă a unei oratorii lacome de cîștig și

12 *Ibidem* 9.

stropite cu sînge (aluzie la delatori — *n,n,),* inventată ca să țină loc de armă", nu-1 atrage[13]. Sosește atunci în vizită la Matemus Vipstanius Messala, nume istoric în trecutul Romei. Avîntat, Aper îi reproșează și acestuia că nu apreciază decît vechea oratorie și se pornește cu argumente avocațiale împotriva lui Demostene și mai ales a lui Cicero, vorbind în apărarea noii elocvențe. După o intervenție calmantă a lui Matemus, urmează discursul lui Messala, care găsește explicația decăderii elocvenței din vremea lor în proasta educație dată copiilor, în decăderea moravurilor societății și în învățătura din școlile de retorică, imitație grecească, cu exercițiile lor pe teme fictive. Precum se vede, punctul de vedere al lui Messala este cel al moralistului, elogiator al vechilor timpuri. Intervine în discuție Secundus, tot atît de vehement ca Aper, dar din alt punct de vedere al problemei: „Marea elocvență, zice el, e ca și flacăra: se alimentează prin combustibil, se întreține prin agitare și capătă strălucire arzînd. Aceeași cauză a dezvoltat elocvența celor vechi și în statul nostru. în acea atmosferă de dezordine și dezmăț (sub vechea republică — n.n.), prin vălmășagul tuturor și în lipsa unui conducător unic (ca în principat — *n.n.)*₉ un orator era cu atît mai prețuit cu cît putea mai mult convinge o mulțime neștiutoare. De aici, necontenite propuneri de legi și dorințe de popularitate; de aici, discursurile în adunări ale magistraților ce-și petreceau la tribună aproape noaptea întreagă; de aici, acuzațiile împotriva celor mari; de aici, dușmăniile lăsate moștenire familiilor; de aici, facțiunile nobililor și necontenitele rivalități dintre senat și plebe. Acestea toate, deși destrămau statul, desăvîrșeau elocvența acelor timpuri. [...] Marea și faimoasa elocvență de altădată, o creație a dezmățului pe care proștii o numesc libertate, aținătoarea poporului scăpat din frîu, neștiutor de ce e ascultarea și severitatea, îndărătnică, temerară și arogantă, nu se naște în statele dotate cu o bună organizare. [...] De ce este nevoie în senat de-atîtea lungi cuvîntări prin care senatorii își dau părerea, cînd

13 Tacitus, *Dialogus* 12.

cei mai buni se înțeleg pe dată? De ce-i nevoie de atîtea discursuri în fața poporului, cînd despre treburile statului nu cei nepricepuți și mulți, ci cel mai înțelept și el singur hotărăște? De ce este nevoie de acuzațiile din inițiativă proprie cînd (sub imperiu — *n.n.)* greșelile sînt atît de rare și ușoare?" Se vede în acest lucru spiritul înfocat al unui partizan orb al absolutismului. Matemus, ca gazdă, încheie discuția cu o reflecție conciliatoare: „Credeți-mă [...], dacă voi v-ați fi născut în vremurile trecute sau acei oratori pe care-i admirăm, în vremurile noastre, și dacă un zeu ar fi schimbat deodată viețile și timpurile noastre cu ale lor, nici vouă nu v-ar fi lipsit acel merit și gloria elocvenței și nici lor măsura și moderația. Acum, fiindcă nimeni nu poate avea parte în același timp de mare renume și de multă liniște, să profite fiecare de avantajele epocii sale, fără a mai ponegri pe cealaltă"[14]. Este și părerea lui Tacitus: principatul (și nu absolutismul) este o necesitate istorică și o garanție a dăinuirii imperiului. Mai tîrziu, el va aplauda sistemul de guvernare al împăratului Nerva. El a reunit două lucruri care altădată erau incompatibile: principatul și libertatea. *Dialogus* este opera unui om împăcat cu sine și cu împrejurările în care a fost scris. Cariera literară și politică a lui Tacitus începuse sub bune auspicii. Atmosfera îi era favorabilă. Aceasta se vede și din stilul operei, care-1 amintește pe cel Ciceronian: fraza largă, bogată, cadențată; perioade armonios construite, vocabular ales, luminozitate și ordine care incintă. Stilul vădește seninătatea spiritului din această epocă al autorului. în secolul al XVI-lea, marele filolog olandez lustus Lipsius (1547-1606), constatînd stilul atît de diferit de cel care se vădește în operele lui Tacitus care au urmat, a exprimat părerea că autorul lucrării *Dialogus* nu este Tacitus; părerea s-a reluat din cînd în cînd, fără a se fi putut impune. Cei mai mulți cercetători cred că trecuseră cîțiva ani de cînd Tacitus scrisese acest opuscul (anul 75) și că el a fost publicat pînă în anul 81. Alții plasează publicarea pe vremea lui Nerva sau la începutul domniei lui Traian;

14 *Ibidem 36,*37, 38,40,41.

alții chiar pe vremea lui Domițian, dar înainte de anul 93: discuții nesfîrșite și neconcludente.

în vremea aceasta, lulius Agricola conducea, an de an (începînd din anul 78), cu străduință și metodă, campanii pentru cucerirea întregii Britannii, și faima lui creștea pe măsura succeselor. Tacitus înainta în cariera sa politică; sub Titus, va fi fost edil sau tribun; în anul 88, precum ne informează (XI, 11), participase și urmărise îndeaproape serbările seculare date de Domițian în calitate de pretor și de *quindecemvir sacrisfaciundis.* Se bucurase deci nu numai de o înaintare rapidă în carieră, dar și de o onoare deosebită. Începînd cu August, împăratul era și pontifice suprem *(pontifex maxi- mus),* șeful cultului religios roman; colegiul de 15 membri *(quinde- cemvir...)* supraveghea ceremoniile religioase oficiale și celelalte culte și avea în păstrare cărțile sibiline.

în anul 85, după șapte ani de război care s-a terminat cu marea victorie decisivă a lui lulius Agricola de pe muntele Graupius din centrul Scoției (numită de romani Caledonia), atitudinea lui Domițian față de acesta s-a schimbat cu totul. Dar e mai bine să citățm începutul acestei schimbări și motivele ei, așa cum ni le înfățișează Tacitus: „Aceste evenimente, așa cum au decurs, deși Agricola nu le exagerase în rapoartele sale cu cuvinte de fală pentru sine, cum obișnuia Domițian, el le-a primit bucuros în aparență și îngrijorat în suflet. Era conștient că se făcuse de rîs cu falsul său triumf asupra germanilor (în anul 84 în luptele cu chattii — *n.n.)>* după ce cumpărase sclavi la tîrg, ale căror îmbrăcăminte și păr au trebuit să fie schimbate, ca să arate ca prinșii de război. Acum însă era vorba cu-adevărat de-o mare victorie, de care, după uciderea a mii de dușmani, vorbea toată lumea. Aceasta mai ales era frica lui cea mare: numele unui simplu muritor era ridicat în slăvi mai presus de-al împăratului. [...] Muncit de-astfel de griji și mulțumindu-se să le închidă în sine — ceea ce la el era semnul că pune la cale o cruzime —, a hotărît că lucrul cel mai bun de făcut e să-și stăpînească deocamdată ura, pînă ce răsunetul faimei și simpatiile armatei vor mai slăbi: căci pînă atunci

Agricola era încă la conducerea Britannici[4415].

El a fost rechemat la Roma cu recomandarea să intre în oraș noaptea și să se prezinte imediat după sosire la Palat: „A fost primit cu o scurtă sărutare (obicei oriental — *n.n.)* și, fără să i se adreseze o vorbă, s-a pierdut în mulțimea slujnicarilor[4416] lui Domițian. De atunci, el a trăit retras, înțelegînd primejdia ce-1 așteaptă. Lumea însă vorbea despre el: „Căci au urmat timpuri care nu permiteau ca Agricola să fie trecut sub tăcere. După atîtea armate pierdute în Moesia și Dacia, în Germania și Panonia, din cauza temerității sau incapacității generalilor [...], lumea îl cerea drept comandant pe Agricola[4417]. Acesta, din prudență, se ținea departe, dar nimeni nu-1 uitase. A murit în august 93. Circula un zvon persistent *(constans rumor)* că ar fi fost otrăvit. Tacitus, cu conștiinciozitatea lui cunoscută, spune: „Eu nu am aflat nimic sigur ca să îndrăznesc a-1 confirma[4418], dar prezintă alte amănunte, care îl fac credibil. în momentul decesului lui Agricola, Tacitus nu se afla la Roma. în anul 89, anul de după pretură, fusese trimis cu o misiune oficială (probabil, propretor) în provincie (între 89 și 93), de unde nu se putuse întoarce spre a asista la ceremonia funebră. Se crede că provincia era Galia Belgică. „Dar Agricola, zice Tacitus, se poate considera fericit murind înaintea fiicei și a soției sale, cu demnitatea neîntinată, cu o reputație strălucită, rudele și prietenii lui scăpînd cu bine. Căci dacă n-a putut ajunge să vadă zorii acestui preafericit secol și pe Traian împăratul, a avut măcar marea consolare a unei morți premature[15] [16] [17] [18] [19] și a scăpat de acea ultimă perioadă, cînd Domițian a dat gata statul nostru, nu dintr-o dată și lăsînd vremurilor putința să mai respire, ci izbind fără încetare și oarecum bătînd întruna [...]. Măcar Nero își întorcea ochii și doar ordona crimele, nu le privea; cea mai mare nenorocire sub Domițian era să vezi și să fii văzut, cînd suspinele

15 Tacitus, *Agricola* 39.
16 *Ibidem* 40.
17 *Ibidem* 41.
18 *Ibidem* 43.
19 A murit la 59 de ani.

noastre[20] erau notate, cînd, spre a desemna delatorilor atîția oameni îngălbeniți de frică, era de ajuns acea privire crudă și roșeața cu care se înarma contra rușinii"[21].

Dar Domițian a fost asasinat la 18 septembrie 96 de liberții palatului și la îndemnul soției sale. După întoarcerea lui Tacitus la Roma, el a trăit (între 93 și 96) retras. în locul lui Domițian, senatul l-a ales pe Marcus Cocceius Nerva, senator cu o carieră onorabilă, în vîrstă de șaptezeci de ani. Alegerea însă nu era pe placul tuturor: garda pretoriană, mai ales, și soldații din cîteva legiuni provinciale erau nemulțumiți, fiindcă se bucuraseră de avantaje sub Domițian. Au fost însă pînă la urmă potoliți prin promisiunea darului ce li se oferea la instalarea unui nou împărat *(donativum).* în curînd, Nerva, spre a preveni orice intervenție a forțelor militare în succesiunea la conducerea imperiului, îl alege ca urmaș pe Marcus Ulpius Traianus, general valoros, cu o strălucită carieră și comandant pe atunci al armatei din Germania Superioară, adoptîndu-1. N-a trecut mult, și bătrînul Nerva se stinse din viață (27 ianuarie 98).

Trecuseră de la apariția lucrării *Dialogus* aproximativ 17-18 ani, timp în care Tacitus nu a mai publicat nimic. Nefiind la Roma și neputînd rosti elogiul funebru al socrului său, datorie de pietate la funeraliile unui om de seamă din familie, el a scris și publicat în anul 97 lucrarea *Agricola.* Biografia avea un caracter istoric, politic și personal totodată. Am văzut din citatele din ultima parte a lucrării (46 de capitole) indignarea lui Tacitus, care este de altminteri a mai tuturor scriitorilor mari ai epocii, împotriva tiraniei lui Domițian și se va vedea aceasta și din prologul operei; dar el înfățișează apoi pe larg, mai mult decît ne-am aștepta, întreaga carieră politică și militară a lui Agricola și meritele lui la cucerirea întregii Britannii; este partea cea mai dezvoltată a lucrării și partea ei centrală. Opera ne informează despre nașterea și educația lui Agricola, ucenicia lui militară în Britannia, descrie insulele

20 Tacitus era de mult membru al senatului.
21 Tacitus, *Agricola* 44-45.

britanice, poziția geografică a acestei regiuni depărtate și puțin cunoscute de romani, clima, locuitorii ei, neamurile, obiceiurile și cultul religios, produsele solului, revolte ale indigenilor contra stăpînirii abuzive romane, lupta lor eroică împotriva ocupantului, activitatea lui Agricola în calitate de comandant al armatei și guvernator al Britannici etc. De nicăieri nu putem avea informații directe, mai multe și mai sigure despre Britannia. S-ar putea ca lucrarea să fi fost o lectură publică *(recitatio),* cum se obișnuia, și, cum vom vedea, în cazul lui Tacitus era oportun. Scriitorii își citeau adeseori operele, era o modă, într-o sală închiriată de ei, la care invitau prieteni, cunoscuți, persoane interesate de literatura de orice fel și-și puneau producțiile la probă, fericiți cînd recoltau, era și asta o modă, aplauzele ascultătorilor și-și cîștigau renume; de aici și căutarea de efecte la unii scriitori ai timpului.

După moartea lui Domițian, a urmat o reacție violentă împotriva acestuia. Opoziția stoicilor mai ales, cu lipsa lor de spirit politic, cu absolutismul moralei lor și cu sacrificiul, ostentativ și inutil, al vieții întreținea o stare de neliniște. Nerva și Traian cântaseră să evite excesele; nici oamenii care-și îndepliniseră cinstit doar îndatoririle militare sau civile, victime ale opresiunii exercitate asupra tuturor, nu erau cruțați. Agricola, ca și Tacitus, putea fi considerat printre ei, de aici riposta lui în *Agricola',* „Firea lui Domițian era înclinată spre mînie, el era totuși domolit prin moderația și înțelepciunea lui Agricola, fiindcă acesta nu căuta faima și nu provoca destinul prin îndărătnicie sau printr-o zadarnică paradă de libertate. Cei care obișnuiesc să admire tot ce e nepermis (orice act de revoltă) să afle că pot exista mari bărbați și sub împărați răi și că deferența și rezerva, dacă li se alătură strădania și energia, ajung la tot atîta glorie la care mulți au ajuns, bravînd cele mai mari primejdii, și au devenit iluștri printr-o moarte spectaculoasă, dar de nici un folos statului nostru? De aici, strigătul unei conștiințe chinuite de apăsarea unei epoci istorice moral nimicitoare: „Mîinile noastre, exclamă Tacitus recunoscîndu-și vina lui și a întregului

senat, l-au tîrît la închisoare pe Helvidius; noi i-am rupt unul de altul pe Mauricus și pe Rusticus; pe noi ne-a stropit Senecio cu sîngele-i nevinovat[44]![22]

Nicăieri nu se vede mai bine starea de spirit a lui Tacitus îndată după moartea lui Domițian ca în prologul la *Agricola:* „Am dat de bună seamă o mare dovadă de răbdare; și precum vechea epocă a văzut extrema limită a libertății, noi am văzut-o pe cea a sclaviei, după ce ni s-a răpit prin iscoade chiar și putința de a vorbi între noi și de a asculta. Am fi pierdut chiar și memoria o data cu vorbirea, dacă ar fi fost în puterea noastră de a uita tot pe atîta cît ne-a fost de a tăcea. Acum, în sfîrșit, ne reînvie sufletul. Dar, cu toate că, o dată cu începutul acestui preafericit secol, Nerva împăratul a reunit două lucruri, altădată ireconciliabile: principatul și libertatea, iar Nerva Traian sporește pe fiecare zi fericirea acestor vremuri, cînd siguranța vieții tuturor nu este numai o speranță și o fagădu- ială, ci făgăduiala lui a căpătat încredere și putere; totuși, prin natura infirmității omului, leacurile acționează mai încet ca bolile. Și precum corpurile noastre cresc încetul cu încetul, dar repede se sting, tot așa mai ușor poți înăbuși talentele decît să le reînvii; căci se strecoară în sufletele noastre un fel de dulceață a inerției, și delăsarea, la început urîtă, pînă la urmă place. Ce să mai spun că timp de cincisprezece ani, vreme îndelungată în viața bietului om, mulți dintre noi s-au prăpădit din cauza întîmplărilor soartei, și cei mai vajnici, de cruzimea împăratului. Puțini am supraviețuit nu numai altora, dar, ca să zic așa, chiar nouă înșine, după ce ni s-au răpit de la mijlocul vieții atîția ani, în care cei tineri am ajuns la bătrî- nețe, iar cei bătrîni, aproape chiar de ultima limită a unei vieți trăite în tăcere. Totuși nu mă căiesc de a fi alcătuit, fie și într-un stil neprelucrat și aspru, istoria servituții și mărturia binelui de azi“[23].

Cei cincisprezece ani de opresiune sînt domnia lui Domițian (81-96). *Agricola* nu este doar o datorie filială, biografia oricît de interesantă a unui om decedat și istoricul cuceririi Britannici, ci expresia unei mari crize

---

22 *Ibidem* 42.
23 *Ibidem* 2-3.

morale, a unui spirit chinuit și izbucnind cu accente dureroase, mișcătoare, o dată cu schimbarea lucrurilor. Dar de aceasta el se va resimți tot lungul vieții și în toate operele istorice ale lui. Cititorul este prezent mai mult ca niciodată la descărcarea unei conștiințe ce vrea să se elibereze.

în anul următor, 98, după moartea lui Nerva, Tacitus publică o altă lucrare, *Germania.* Titlul apare felurit în manuscrise: *De origine, situ, moribus ac populis Germanorum, De origine et situ Ger- maniac (Despre originea, așezarea, obiceiurile și neamurile germanilor* sau *Despre originea și așezarea Germaniei).* Tacitus fusese între anii 89 și 93 legat imperial *(legatus Augusti propraetore)* în Galia Belgică, provincie în nord-estul Galiei (Franța de azi) între fluviile Sena și Rin, unde tatăl său fusese, se pare, procurator.
Lucrarea este o monografie etno-geografică despre germani, foarte interesanta. După bogăția informațiilor care arata o cunoaștere de aproape a neamurilor germanice, a felului lor de viață, a organizării sociale, moravurilor etc. este probabil că a fost pregătită în timpul cînd Tacitus se afla, trăind liniștit departe de Roma, în provincie. Informații bogate îi vor fi fost procurate fie de ofițeri și soldați romani, care serviseră timp îndelungat în legiunile de graniță, fie de negustori, care călătoreau peste Rin cu mărfurile lor, fie de prizonieri sau de fugari germani din cauza luptelor necontenite dintre triburi, sau din lucrările, astăzi pierdute, ale autorilor romani care scriseseră despre războaiele cu germanii, căci, de la Iulius Caesar și August și pînă la Traian, germanii erau o problemă de prim ordin pentru Roma și cel mai primejdios adversar al ei în Europa.

în lucrare, se disting două părți. în prima parte (cap. 1-27), autorul se ocupă de germani în general: originea și țara lor, delimitarea geografică, tipul fizic al locuitorilor, solul și produsele lui, clima, ocupațiile, armele lor și organizarea militară, religia și practicile religioase, căsătoriile, familia, alimentația, distracțiile, împărțirea dreptății, pasiunea lor războinică, îmbrăcămintea bărbaților și femeilor, traiul zilnic, rolul

femeilor, condiția sclavilor etc.; în partea a doua a lucrării (cap. 28-46), este vorba despre neamurile germanice: cele din dreapta Rinului de la apus la răsărit și apoi cele de la nord (pînă la Marea Baltică) și sud (pînă la Dunăre). Pe drept cuvînt, lucrarea a fost numită cartea de căpătîi a etnogenezei poporului german. Nu este cazul să înșirăm ipotezele ce s-au emis și răspunsurile ce s-au dat la întrebarea asupra scopului urmărit de autor cu această lucrare. Tacitus oferea publicului o scriere ce-i înfățișă pe germani cu toate calitățile și uneori defectele lor, primejdia permanentă pe care o constituiau cu felul lor de viață primitivă, dar sănătoasă, în comparație cu cel al unei societăți precum cea romană, rafinată și moleșită prin gradul ei de civilizație. *Germania* nu este opera unui moralist atîta de naiv să creadă că prin aceasta se îndreaptă moravurile contemporanilor, ci a unui gînditor politic și viitor mare istoric. Comparațiile dintre felul de viață al germanilor și al romanilor din timpul său sînt constatări care apar spontan cuiva care face o descriere a unor popoare străine cititorului; ele sînt mai mult expresia unui sentiment de îngrijorare pentru viitorul Romei. Descrierea în *Germania* se desfășoară strîns și ordonat, cu o putere de organizare a materialului care impune. Aproape fiecare capitol (din cele 46) înfățișează un aspect nou de viață caracteristică germanilor. Succesiunea capitolelor, fericit îmbinate, sporește tot timpul interesul cititorului, care găsește în ele o plăcere științifică; din loc în loc, o explicație a autorului sau o considerație personală. Stilul, mijloacele, formele de expresie îl anunță pe marele artist din operele ce vor urma[24].

Cîteva informații asupra activității publice a lui Tacitus din acest timp găsim în *Epistolele* lui Pliniu cel Tînăr. în anul 97, scriind unui prieten despre înmormîntarea marelui bărbat Verginius Rufus, fost de trei ori consul și refuzînd de trei ori conducerea

24 O frumoasă ediție la *Germania* (introducere, text, traducere, comentariu, apendice critic) ne-a dat Teodor A. Naum (fostul profesor la Universitatea din Cluj), în anul 1942. Lucrarea a fost retipărită în anul 1957 (Editura Științifică) și 1963 (Editura Didactică și Pedagogică).

imperiului, Pliniu cel Tînăr zice: „Funeraliile acestui om de seamă au făcut o mare cinste împăratului Nerva, secolului nostru și tribunei forului: elogiul său funebru a fost rostit de consulul Cornelius Tacitus[25]; fericirea supremă a fost (pentru Verginius) aceea de a fi fost lăudat de panegiristul cel mai elocvent *(laudator eloquentissimus)“*[26]. în anul 99, tot Pliniu cel Tînăr ne spune că Tacitus a pledat împreună cu Pliniu cel Tînăr în apărarea locuitorilor provinciei Africa, ce-1 acuzau pe fostul lor proconsul, Marius Priscus, de corupție și cru- zime; procesul se tot amîna; vorbise în apărarea acuzatului un avocat versat și talentat, și Pliniu cel Tînăr adaugă: „l-a răspuns Cornelius Tacitus în modul cel mai elocvent *(eloquentissime)* și, ceea ce este îndeosebi calitatea discursurilor lui, cu impunătoare gravi- tate“[27].

Dialogus, Agricola și *Germania* sînt „operele minore“ ale lui Tacitus. După aceea, aproape 20 de ani, nu avem decît puține vești sigure despre activitatea lui publică pînă la finele vieții (care se crede a fi fost după anul 117): Tacitus s-a dedicat marilor sale opere istorice: *Historiae (Istorii)* și *Annales* sau *Ab excessu divi Augusti (Anale* sau *De la moartea divinului August).* Căci dacă *Agricola* prezintă biografia unui om și, ca o parte a acesteia, oricît de dezvoltată, campaniile lui de interes istoric în Britannia, iar *Germania* poate oferi material bogat unui istoric, *Istoriile* și *Analele* sînt opere intr- adevăr istorice. *Historiae (Istorii)* după înțelesul grecesc al termenului, ne spune Aulus Gellius în *Noctes Atticale (Nopțile atice)* V, 18, înseamnă „povestirea faptelor la care a fost martor cel ce le povestește", prin urmare „istorie contemporană"; *Annales (Anale),* cum se deduce ușor, istoria an de an, după forma de prezentare a evenimentelor anterioare de către vechii istorici romani. O informație a scriitorului tirziu Hieronymus, din secolul al IV-lea p.Chr., ne spune că „Tacitus a înfățișat viețile cezarilor după August pînă la moartea lui Domițian în treizeci de cărți". E vorba de *Istorii* și *Anale* la un loc. Se crede de obicei că dintre acestea douăsprezece cărți

25 Tacitus îl înlocuise pe Verginius Rufus la consulat.
26 Pliniu cel Tînăr, *Ep.* II, 1.
27 *Ibidem* II, 11.

aparțineau *Istoriilor*. Ele tratau istoria Imperiului Roman începînd cu anul 69 (anul celor trei împărați: Galba, Otho și Vitellius), domnia lui Vespasian (70-79), a lui Titus (79-81) și a lui Domițian (81-96). Din nefericire, din *Istorii* nu au ajuns pînă la noi decît primele patru cărți și o parte mică din cartea a V-a, adică anul 69 (primele trei cărți și o parte din cartea a IV-a) și începutul domniei lui Vespasian. Restul s-a pierdut. *Istoriile* au fost opera lui Tacitus cea mai mutilată de vitregia timpului.

Trecerea lui de la activitatea oratorică în for și în senat la istorie, pregătită de *Agricola* și de *Germania,* este naturală mai mult decît am crede azi. Pentru romani, istoria era o „producție îndeosebi literară" *(opus maxime oratorium),* zice Cicero *(De legibus* I, 2, 5). Marcus Aper, înfocatul apărător al oratoriei timpului său din *Dialogus,* înțelege elocvența nu numai ca artă a vorbirii frumoase, ci ca artă a cuvîntului în orice domeniu: „Eu consider, zice el, sacre și venerabile întreaga elocvență și toate părțile ei: tragedie, epopee, poezie lirică, iambi, epigrame și orice alt aspect ia elocvența"[28]. Marii istorici ai Romei, Sallustiu, Titus Livius și Tacitus sînt mari și originali artiști ai prozei. De altminteri, în toate vremurile ei, au fost studiați și au fost priviți drept clasici de prim ordin ai literaturii. Aceasta nu înseamnă că cerințele elementare ale disciplinei, documentarea prin toate mijloacele existente atunci și obiectivitatea judecății erau nesocotite. Pe lîngă acestea însă se întreabă Cicero: „Istoria, care este martora timpurilor, lumina adevărului, reînvierea amintirii, îndrumătoarea vieții, interpreta trecutului, oare prin al cui glas altul decît al unui maestru în arta vorbirii poate să se recomande nemuririi*![29] Dar Tacitus era determinat de motive speciale sa se dedice, în această parte a vieții lui istoriei. Ele se văd mai lămurit în prologul la *Istorii:* „Mulți autori, declară el, au înfățișat cei opt sute douăzeci de ani care au trecut de la întemeierea Romei pînă acum, vreme în care evenimentele istoriei romane erau povestite cu tot atîta

28 Tacitus, *Dialogus* 10.
29 Cicero, *De orat.* II, 9,36.

elocvență cît și libertate. După sfîrșitul luptei de la Actium (31 a.Chr. — *n.n.)* și după ce a fost în interesul păcii ca toată puterea să fie încredințată unui singur om, acele mari talente au dispărut. O dată cu aceasta, adevărul a fost falsificat în mai multe chipuri: mai întîi, din cauza necunoașterii treburilor politice, de care istoricii erau străini, apoi din pricina plăcerii de a linguși sau, din contră, din cauza urii față de stăpînitori: astfel, pentru că unii erau învrăjbiți împotriva lor, iar alții slugarnici, nici unora nu le păsa de viitorime. Dar tendința unui scriitor de a curteni o poți ușor respinge; la denigrare însă și la răutate oamenii își pleacă ușor urechea. De fapt, lingușirea cuprinde într-însa defectul hidos al servilismului, pe cînd bîrfirea are un fals aspect de libertate. Cît despre mine, n-am cunoscut de la Galba, Otho și Vitellius nici un bine și nici un fel de rău. N-aș putea nega că Vespasian mi-a deschis cariera onorurilor, că Titus a sporit-o și că Domițian a dus-o mai departe, dar cineva care și-a arătat public buna-credință neștirbită trebuie să vorbească despre fiecare fără simpatie și fără ură. Dacă voi avea zile de trăit, am lăsat pentru bătrînețe principatul divinului Nerva și imperiul lui Traian, materie mai bogată și mai fără primejdie, epocă de o rară fericire a timpurilor, în care poți gîndi ce vrei și spune ce gîndești. Pornesc la o operă bogată în catastrofe, cu lupte îngrozitoare, sfîșiată de dezbinări, crudă chiar și pe timp de pace. Patru împărați căzuți prin sabie[30], trei războaie interne, mai multe în afară și adesea de ambe feluri, succese în orient, înfrîngeri în occident; Illiricul revoltat, Galiile clătinîndu-se, Britannia cucerită și îndată părăsită; neamurile sarmaților și suebilor sculate împotriva noastră; dacii care s-au ilustrat prin dezastrele pe care ni le-au provocat și la rîndul lor le-au suferit, părții gata să apuce armele, datorită mistificării lor de către falsul Nero. Apoi Italia, izbită de noi nenorociri sau reînnoite după un lung șir de veacuri, bogata coastă a Campaniei cu orașele înghițite sau îngropate[31], Roma pustiita de

30 Galba, Otho, Vitellius și Domițian.

31 Erupția vulcanului Vezuviu care a îngropat sub lavă orașele Herculanum și Pompeii.

incendii, sanctuarele cele mai vechi distruse și Capitoliul însuși incendiat de mîinile cetățenilor; ceremonii sacre profanate, adultere scandaloase; marea plină de exilați, stînci stropite de sînge. Dar cruzimea cea mai mare s-a dezlănțuit în Roma: noblețea, averea, demnități, exercitate sau refuzate, erau considerate crime, și virtuțile aveau ca urmare moartea cea mai sigură. Recompensele acordate delatorilor nu erau mai puțin odioase ca ticăloșiile lor: unii dobîndeau sacerdoții și consulate ca un fel de pradă de război, alții procuraturi și mare trecere la Palat, ei puneau mîna pe orice și răsturnau totul din ură sau de frică. Sclavii erau asmuțiți contra stăpînilor și, dacă cineva n-avea dușmani, era do- borît de prieteni. Totuși acest secol n-a fost atît de steril în virtuți, ca să nu fi dat și exemple admirabile: mame care și-au însoțit copiii fugari, soții ce și-au urmat bărbații în exil, rude neînfricate, gineri statornici, fidelitate îndîijîtă la sclavi, chiar cînd erau supuși torturilor, chinurile supreme ale oamenilor iluștri condamnați să moară, bărbătește suferite, și sfîrșituri asemănătoare morților glorioase ale anticilor. Pe lîngă năpaste de tot felul care au căzut pe capul oamenilor, minuni pe cer și pe pămînt, semne ale fulgerelor și pre- vestiri bune, triste, îndoielnice și evidente. Niciodată nu s-a dovedit prin nenorociri mai mari ale poporului roman sau prin semne mai învederate că zeii nu au grijă de salvarea noastră, ci de pedepsirea noastră"[32]. Am reprodus aproape în întregime acest prolog ca să se vadă starea de spirit în care Tacitus pornește la înfățișarea trecutului roman între anii 69 și 96, trăit de el, căci în anul 69 era un adolescent. în orice caz, *Istoriile* sînt o prezentare pasionată, dramatică, largă și amănunțită. Scena este imperiul întreg, supus forțelor dezlănțuite de dizolvare a construcției statale celei mai mărețe din istoria lumii de pînă atunci. Tacitus afirmă că: „Anul de sub consulatul lui Servius Galba, a doua oară, și al lui Titus Vinius (anul 69 — *rt.ri.)* este pentru ei ultimul și pentru stat aproape cel din urmă de existență"[33]. Actorii sînt comandanții de armate, sol-

32 Tacitus, *Hist.* I, 11.
33 *Ibidem.*

dații de diferite neamuri, senatul, provinciile, mulțimea nepăsătoare sau distrîndu-se de multe ori etc., iar atmosfera de maximă încordare: ambiții ce se înfruntă, pasiuni, bătălii, crime, jafuri, atrocități de tot felul, de parcă lumea ar fi fost tîrîtă de o forță malefică a destinului. Tacitus se silește să le reprezinte, folosind toate procedeele artei, facîndu-și cititorul să le retrăiască prin forța unică a talentului: descrieri, povestiri, portrete, analize de caractere ale personajelor acțiunii, discursuri fictive în momentele de mare tensiune, caracterizări, reflexii scăpărătoare etc. și un stil de mare clasă, țintind parcă și reușind, prin educația sa retorică, să cucerească aplauze. Se mai adaugă faptul că noua retorică, pe care o vedem și în poezie, de exemplu în tragediile lui Seneca sau în *Pharsalia* lui Lucan, cu stilul ei mereu incitant și izbitor, cu formulări neașteptate, mereu surprinzător, spre a produce efecte, l-a influențat și pe Tacitus. La începutul *Istoriilor* mai ales, aproape fiecare capitol este o bucată de bravură, care se încheie cu formulări concentrate, antitetice sau cu sentințe de neuitat. Discursurile inventate sau prelucrate abundă; ele sînt compuse cu atîta măiestrie, încît uneori par neverosimile. Toate mijloacele sînt folosite spre a impresiona. Alături de istoric și de artist vezi moralistul în sensul francez al cuvîntului și un psiholog de mare intuiție al stărilor de spirit ale personajelor sau maselor, reacțiile lor sufletești în diferite situații. în *Istorii,* NVZÎ oameni vii, ce-i drept mai mult în ce e mizerabil în sufletul omenesc — căci epoca era tragică —, decît în ce e de admirat. Mai tîrziu, în partea a doua a cărților ce ni s-au păstrat, tonul este mai calm. S-a afirmat că *Istoriile* au mai mult aparența de roman; în orice caz, aceasta e impresia lectorului modem. Informația lui Tacitus este conștiincioasă și atitudinea față de adevărul faptelor corectă: o dovedește comparația cu ceilalți scriitori de mai tîrziu ce relatează în general despre aceleași fapte (Suetoniu, Plutarh în biografiile lui Galba și Otho, Cassius Dio).

Istoriile au avut mare succes chiar de la apariția lor, pe grupe de cîte trei cărți, se crede. Pliniu cel Tînăr, într-o scrisoare adresată lui Tacitus, datată prin anii

106-107, răspunzînd la o cerere a acestuia de a-i relata împrejurările morții unchiului său, Pliniu cel Bă- trîn, provocată de erupția Vezuviului, „pentru ca s-o transmită cît mai exact posterității", îi mulțumește, căci, zice el: „dacă acest sfîr- șit al lui va fi cunoscut de toată lumea, datorită ție, el va avea parte de o glorie nepieritoare. Nemurirea scrierilor tale *(scriptorum tuo-rum aetemitas)* va contribui mult la perpetuarea memoriei sale"[34]. O altă scrisoare a aceluiași adresată „dragului său Tacitus", începe cu cuvintele: „Prevăd, și presimțirea nu mă înșală, că *Istoriile* tale vor fi nemuritoare"[35].

Ultima operă și cea mai reprezentativă a lui Tacitus sînt *Analele,* După ce scrisese istoria evenimentelor pe care le trăise, care-1 obsedaseră și a căror victimă directă sau indirectă fusese, el se întoarce cu *Analele* la începutul principatului, pornind însă de la moartea lui August, care inaugurase sistemul, și continuînd pînă la moartea lui Nero istoria imperiului sub conducerea unor membri ai dinastiei lulio-Claudiene (14-68). Cei mai mulți cercetători cred că ea cuprindea 18 cărți. S-au păstrat însă doar cărțile I—a IV-a, începutul cărții a V-a (cîteva capitole) și cartea a Vl-a (cu cîteva capitole lipsă la început), care tratează domnia lui Tiberiu (14-37) și cărțile a Xl-a, a XTI-a, a XIII-a, a XTV-a, a XV-a, a XVI-a, cu- prinzînd domnia lui Claudiu, începînd însă cu anul 47 și pînă la moartea lui (anul 54), și a lui Nero pînă în anul 66, cu doi ani înainte de moartea acestuia; lipsesc domnia lui Caligula în întregime, o bună parte a domniei lui Claudiu (41-47) și sfirșitul domniei lui Nero. Lacuna mare o alcătuiesc deci cartea a V-a și cărțile a Vil-a—a Xl-a. în cursul lucrării, mai sînt cîteva mici lacune.

Titlul original al lucrării a fost *Libri ab excessu divi Augusti (Cărți de la moartea divinului August),* ceea ce arata diviziunea ei pe ani, dar rar Tacitus își numește opera și *Annales* (III, 65 și IV, 32). Ca și *Agricola* și *Istorii,* opera are un prolog, acum însă mai scurt. După ce repetă și aici că istoria principatului lui Tiberiu, Caligula, Claudiu și Nero, scrisă pe cînd aceștia erau în

---

34 Pliniu cel Tînăr, *Ep.* VI, 16.

35 ** *Ibidem* VII, 33.

viață, a fost falsificată de autori de frică, iar, după moartea lor, alterată din pricina urii lor proaspete, Tacitus declară că el va scrie fără mînie și fără părtinire *(sine ira et studio)* neavînd nici un motiv pentru acestea. Aceeași declarație de imparțialitate și obiectivitate.

Dar, dacă pentru *Istorii* avea informații directe sau altele primite de la contemporani, în *Anale* informațiile lui se bizuie în cea mai mare parte pe scrierile predecesorilor. Istoricul avea la îndemînă ca documentație protocoalele ședințelor senatului *(Acta senatus),* sau jurnalul oficial al Romei *(Acta diurna).* Pe lîngă acestea însă, operele, rar citate și azi pierdute, ale lui Cluvius Rufus, Fabius Rusticus, Plinius Maior, scrisorile și discursurile lui Tiberiu, me- monile Agrippine! și ale lui Domitius Corbulo, ilustrul generai, mărturii ale bătrînilor necitați pe nume și cu siguranța multe alte surse. Cînd informațiile surselor concordă, le primește și el, cînd ele se contrazic, le analizează și, dacă par neconvingătoare, le respinge sau le reproduce luîndu-și măsuri de precauție printr-o expresie ca: „sînt unii care ne-au transmis că...“ sau „sînt unii care neagă...“, „am auzit de la cei mai bătrini"...; Grija lui Tacitus pentru o informare serioasă, atît cît era posibil pe atunci, este constantă.

Două sînt liniile pe care se desfășoară relatarea evenimentelor: cele întîmplate la Roma și cele ce au loc la granițele imperiului spre asigurarea dominației romane. Altminteri, puține sînt datele privitoare la istoria provinciilor: despre starea lor economică și so- cială, despre feluritele popoare, felul de viață particulară, organizare, instituții, tradiție, evoluție etc. Și doar atunci cînd vin în atingere cu Roma.

Despre atitudinea politică, se poate spune că în tot timpul vieții ea a fost aceeași. Tacitus nu este republican. Oricît regretă timpurile de glorie ale vechii republici, consideră că într-adevăr compromisul inaugurat de August, diarhia, conducerea de către un singur om în colaborare cu senatul (consiliul de stat) este singura soluție de guvernare posibilă pentru un

uriaș imperiu. Ultimul secol de lupte civile și de anarhie la Roma, provocate de setea de putere a cîte unui singur om: Marius, Sulla, Caesar, Pompei, Octavian, era o lecție. Chiar în prologul la *Istorii,* Tacitus spunea că: „după Ac- tium, a fost în interesul păcii *(pads interfuit)* ca toată puterea să fie încredințată unui singur om. El nu judecă lucrurile ca teoretician, ci ținînd seama de experiența istorică a statului roman. El are nevoie în primul rind de pace și de ordine. Libertatea și egalitatea în drepturi politice și civile nu pot coexista decît într-o orînduire de stat cumpătată... Setea de putere, înrădăcinată de mult în sufletele oamenilor, a crescut și a răbufnit o dată cu mărirea statului, căci cîtă vreme el era o organizație moderată, egalitatea se menținea ușor. Dar cînd, după subjugarea lumii și după nimicirea cetă- ților și regilor rivali, ne-am fi putut aștepta la o putere netulburată, au izbucnit primele lupte între patricieni și plebe. Se iviră cînd tribuni răzvrătitori, cînd consuli atotputernici, iar în for și în Roma încercări de războaie civile; apoi Caius Manius, născut din cea mai de jos plebe, și Lucius Sulla, cel mai crud dintre nobili, au transformat în dominație libertatea învinsă prin puterea armelor"[36]. Ta- citus admite din necesitate principatul, chiar dacă succesiunea la conducere nu se face prin alegere, cum ar fi dorit el, ci prin ereditate în sînul aceleiași familii. Ne amintim că *în Agricola,* chiar dacă era vorba despre despoticul Domițian, Tacitus spunea: „Și sub principi răi se pot găsi oameni mari*[37]. Altă soluție nu vedea. Galba, adresîndu-i-se lui Piso, pe care- 1 alesese ca succesor, spunea: „Dacă corpul imens al imperiului ar putea să se țină pe picioare și să se echilibreze fără un conducător, eu aș fi meritat ca republica să înceapă cu mine*, dar încheia: „Aici (la noi) nu se întîmpla ca la neamurile conduse de regi: o anumită familie de stăpînitori și, ceilalți, sclavi. Tu ai să conduci oameni care nu pot suporta nici întreaga

36 Tacitus, *Hist.* II, 38.
37 Idem, *Agricola* 42.

sclavie, nici întreaga libertate*[38]. Este de înțeles bucuria cu care Tacitus saluta alegerea lui Nerva ca împărat, prin care se contopeau două lucruri altădată incompatibile: monarhia și libertatea, dar aceasta e forma ideală a principatului, căci nu era vorba de libertate în general, ci de libertatea senatului de a-1 alege împreună cu conducătorul statului pe succesor.

Despre scopul urmărit de istoric, Tacitus spune: „Socot că rostul cel mai de seamă al *Analelor* este ca virtuțile să nu fie trecute sub tăcere și ca să existe o temere de hula posterității pentru vorbe și fapte ticăloase*[39]. Numai că cercetînd o epocă în care găsește atîta decădere morală: servilismul senatorilor, adularea împăratului, corupția membrilor familiilor celor mai nobile, depravarea femeilor, ambiția și intrigile lor, abuzurile provocate de deținătorii puterii la Roma și în provincii, cruzimea și lăcomia de bani a delatorilor, megalomania pînă la demență a unor împărați, plebea romană ne- păsătoare, exclusă din viața politică și neurmărind altceva decît „pîine și jocuri de circ*[40], cum zice luvenal, revoltele în legiunile de la granițe, condamnări la moarte, nenumărate crime, exilările și sinuciderile etc. nu-i dau decît rar prilejul să pună în lumină virtuțile. Atmosfera întreagă a epocii este de opresiune, cu toate consecințele psihice și morale pe care le provoacă. Istoricul le dezvăluie cu un spirit ascuțit; tonul este din ce în ce mai amar și obosit. Doar cînd și cînd autorul găsește și prezintă caractere, acțiuni și figuri mari, de exemplu pe Germanicus, în care vede un viitor împărat de care ar fi fost fericit să aibă parte Roma, un comandant de oști ca Domitius Corbulo, care aplica vechea disciplină romană trupelor lui și asigura granițele unui imperiu minat de vicii înăuntru și amenințat continuu din afară, eroismul moral al unui personaj de pe orice treaptă socială și de orice neam, ca al libertei Epicharis, „care suportă toate chinurile la care e supusă de schingiuitori" și nu-i trădează pe membrii de seamă ai conspirației, ce se întrec în lașitate

38 Idem, *Hist.* 1,16.
39 V. 111,65.
40 luvenal, *Sat.X,* 81.

după descoperirea de către Nero a conjurației lui Piso, figura impresionantă a lui Arminius, luptătorul pentru libertatea germanilor, figura demnă a senatorului filozof Paetus Thrasea, devotamentul eroic al soților, fiilor și fiicelor care înfruntă aceleași nenorociri ca și cei condamnați la moarte sau exil etc., etc.

Atît de dese și de grozave sînt aceste nenorociri care s-au abătut asupra Imperiului Roman, încît lui Tacitus i se pare uneori că ele provin din minia zeilor *(ira numinum, ira deum)*| altă dată crede că zeii sînt binevoitori romanilor, însă de cele mai multe ori răzbunători și alteori indiferenți; cînd lucrurile sînt de neînțeles sau ele îi apar ca o minune, vorbește de destin, ursită, soartă *(fatum).* Acesta ar determina viața oamenilor sau a societăților; el se actualizează printr-o întîmplare norocoasă sau nefericită; în fine, alteori *fortuna* are înțelesul de soartă. Uneori constată, pesimist (III, 18), că cu cît meditează mai mult la fapte noi și vechi, cu atît vede o putere care-și bate joc de realitățile omenești. S-a căutat să se alcătuiască dintr-asta un sistem de filozofie a istoriei la Tacitus, pornind mai ales de la perechea *fatum-fortuna,* atît de des întrebuințate însă în stilul poeților (bunăoară, de Vergiliu în *Eneida,* de care el a fost vădit influențat). Tacit relatează despre semne prevestitoare (arătări), de cele mai multe ori de rău; vorbește de locuri sfinte lovite de trăsnet, animale sau copii monstruoși, semne cerești, minuni etc. și crede că astrologia este o știință adevărată, dar speculată deseori de șarlatani. în această privință, împărtășește credințele și superstițiile contemporanilor.

Cu toate acestea, ideea misiunii Romei de dominare și conducere a neamurilor care alcătuiesc această organizație statală uriașă, imperiul, și de asigurare a păcii, ordinii și civilizației, dincolo de care nu este decît barbarie și haos, este la el o idee obsesivă și o îngrijorare permanentă. Conducătorul acestui stat, zice Tacitus, este mai înainte de orice un *imperator* (conducător suprem al armatei); el trebuie să aibă în primul rînd capacitatea de mare comandant de oști

(imperatoria virtus)^ și să asigure prin forța armelor tot ce ar amenința din afară și dinăuntru imperiul. De aici, mulțumirea lui Tacitus cînd descrie bătăliile victorioase ale romanilor împotriva celor care-i primejduiesc liniștea la hotare, cruzimea răzbunării cu care sînt pedepsiți cei ce-1 atacă. Vorbind despre o represiune a germanilor, el zice: „Caesar (Germanicus) a împărțit legiunile dornice de luptă în patru coloane, pentru ca prădăciunea lor să fie cît mai mare, și devastează prin foc și sabie o suprafață de cincizeci de mile. Nici sex, nici vîrstă nu află îndurare; cele profane la fel cu cele sfinte sînt făcute una cu pămîntul"[41] [42]. Și tot așa despre neamuri germanice care se bat între ele: „Zeii s-au îndurat de noi și ne-au dăruit acest spectacol: mai mult de șaizeci de mii dintr-înșii au căzut, nu de armele și de săgețile noastre, ci, ceea ce e și mai minunat, spre desfătarea noastră și a ochilor noștri. De le-ar rămîne acestor neamuri — așa mă rog — și de-ar ține multă vreme, dacă nu dragostea de noi, măcar ura dintre ele, de vreme ce acum, cînd soarta imperiului zorește *(urgentibus imperii fatis),* norocul nu ne mai poate dărui nimic mai mult decît discordia dintre dușmani"[43]. Presentimentul sfîrșitului imperiului îl obsedează. De aici atitudinea dură și expresia crudă față de factorii de disoluție internă, după părerea sa: decăderea morală, revoltele militare, cultele străine, mai cu seamă evreii *(Hist.* V, 5) și creștinii (XV, 44) etc. O unitate se retrage din luptă; pedeapsa: unul din zece soldați să fie omorît prin bătaie cu ciomegele (decimarea); după aceea, zice Tacitus, s-au văzut bune rezultate (III, 21).

Analele se termină brusc cu condamnarea de către Nero a lui Paetus Thrasea și cu sinuciderea acestuia (XVI, 35) < Ele ar mai fi continuat o carte și jumătate. Partea ultimă s-a pierdut, probabil. Tacitus ar fi încetat din viață prin anul 117 sau nu mult după aceea. Deși în prologul la *Istorii* declara că „dacă ar mai avea zile de trăit" ar scrie și istoria principatului sub Nerva și

---

41 Tacitus, *Agricola* 39.
42 V.1,51.
43 Tacitus, *Germania* 33.

Traian, aceasta nu s-a mai realizat, fie că n-a mai avut timp s-o facă, fie că evenimentele îi erau prea aproape ca să poată fi privite din perspectivă istorică și imparțial.

Cum principiul după care se condusese era să înfățișeze „nu numai întîmplările și urmările faptelor, care de cele mai multe ori sînt fortuite, ci să se cunoască rațiunea și cauzele lor*[44], după terminarea *Istoriilor* el a întreprins istoria epocii anterioare lor, epoca iu- lio-claudiană, pornind de la moartea lui August și pînă la moartea lui Nero, ba încă a intenționat să scrie după aceea, ne spune în *Anale* (III, 24) și istoria principatului lui August. Dar cu cît se afundă mai mult în trecut (după *Istorii)* cu atît spectacolul — oameni, întîmplări, caractere — îi apare mai întunecat, explicarea evenimentelor și judecata asupra oamenilor mai amară, tendința lui spre pesimism fiind mai mare: „Dar mie, zice el (III, 18), cu cît mai multe fapte, mai noi sau din vechime, îmi trec din nou prin minte, cu atît mai mult mi se înfățișează diferitele moduri în care soarta își bate joc de lucrurile oamenilor, în tot ce fac*[45]; sau în alt loc (VI, 22): „Dar eu, de cîte ori aud vorbindu-se despre aceste chestiuni și altele asemenea, nu pot spune hotărît *(in incerto ludi- cium est)* dacă lucrurile se desfășoară după o lege a destinului și printr-o necesitate imutabilă, sau la voia întîmplării*[46].

Un om cu un spirit grav și cu o sensibilitate morală rănită de ce trăise el însuși retrăiește cercetînd una din epocile cele mai tulburi și reînvie oamenii, actorii ei. *Analele* înfățișează istoria în acțiune. Povestirea este dramatică, cu scene emoționante, personajele acționează sub ochii noștri, caracterele lor, mobilurile faptelor lor și scopurile urmărite ne sînt descoperite, stările lor sufletești sînt analizate de un ochi ce nu încetează să privească dinăuntru evenimentele și oamenii: *introspicere,* zice el (IV, 32). S-ar putea spune că *Analele,* mai cu seamă, sînt o continuă introspecție a marelui istoric, psiholog, gînditor și totodată artist.

---

44 Idem, *Hist.* 1,4.
45 V. III, 18.
46 V. VI, 22.

Rolul oratorului, deosebit de mare în *Istorii,* aproape că dispare în *Anale,* Tonul (în latinește *color),* care era mai viu și mai aprins în *Istorii,* este aici mai reținut și mai grav. Stilul este concentrat, abrupt și aspru, de o forță poetică uimitoare. Nu este scriitor latin care să fi încălcat mai îndrăzneț sintaxa obișnuită decît Tacitus. Ținta este reprezentarea sugestivă prin toate mijloacele. Acest spirit frămîntat moral a făcut cel mai mare efort de exprimare expresivă și originală, fiindcă a fost cel mai profund cercetător de suflete și cel mai preocupat să-și împlinească datoria asumată, aceea de a descoperi și a spune adevărul. Dacă a reușit întotdeauna și cît, este obiect de discuție; nimeni nu i-a pus la îndoială conștiinciozitatea documentării și buna-credință. Numele și remimele lui Tacitus în istoria culturii europene este legat îndeosebi de ultima sa operă, *Analele.*

Traducerea *Analelor* s-a făcut după următoarele ediții: Cornelius Tacitus, *Ab excessu divi Augusti,* ediția a IX-a, datorată lui Karl Nipperdey, sub îngrijirea lui Georg Andresen, Berlin, 1892; Tacitus, *Annales,* Émile Jacob, Paris, 1912; Tacitus, *Annales,* text stabilit și tradus de Henri Goelzer, éd. Belles Lettres, Paris, 1923-1925; Erick Koestermann, *Taciti Annales,* ed. Teubner, Leipzig, 1969-1971.

în note, ori de cîte ori se trimite la textul *Analelor,* se menționează numai cartea (notată cu cifră romană) și capitolul (notat cu cifră arabă), fără a mai menționa titlul lucrării.

De asemenea, am socotit potrivit să dăm în note, pe lîngă surse, și informații suplimentare despre realități și personaje ale Antichității, ușurînd astfel cititorului modem lectura textului lui Tacitus.

Gh. Guț

*u*Lista abrevierilor

Tacitus, *Agricola* = Cornelius Tacitus," *Vita Iutii Agricolae (Viața lui lulius Agricola)*

Tacitus, *Dialogus* = Cornelius Tacitus, *Dialogus de oratoribus (Dialogul despre oratori)*

Tacitus, *Germania* = Cornelius Tacitus, *De origine, situ, moribus ac populis Germanorum (Despre originea, așezarea, obiceiurile și neamurile germanilor)*

Tacitus, *Hist.* = Cornelius Tacitus, *Historiae (Istorii)*

Cicero, *De orat.* = Cicero, *De oratore (Despre orator)*

Horațiu, *Od.* = Horatius, *Carmina (Ode)*

Horațiu, *Sat.* = Horatius, *Sermones (Satire)*

Iu venal, *Sat. =* luvenalis, *Satirae (Satire)*

Marțial, *Epigrame* = Martialis, *Epigrammae (Epigrame)*

Ovidiu, *Pont.* = Ovidius, *Epistulae ex Ponto (Scrisori din Pont)*

Pliniu cel Tînăr, *Ep.* = Plinius Minor, *Epistulae (Scrisori)*

Pliniu cel Bătrîn, *Nat. Hist.* = Plinius Maior, *Naturalis Historia (Istoria Naturala)*

Quintilian, *Inst. or.* = Quintilianus, *Institutio oratoria (Arta oratoriei)*

Seneca, *Contr.* = Seneca (retor), *Controversiae (Declamații pe teme juridice)*

Suetoniu, *Vit. XII Caes. =* Suetonius, *Vitae duodecim Caesarum (Viețile celor doisprezece împărați)*

Vergiliu, *Æn.* = Vergilius, *Æneis (Eneida)*

Cartea I

1 Orașul Roma a fost la început condus de regi; libertatea și consulatul au fost instituite de Lucius Brutus; dictaturile erau temporare; nici puterea decemvirală n-a durat mai mult de doi ani, nici autoritatea consulară a tribunilor militari n-a ținut prea mult. Dominația lui Cinna și, tot așa, a lui Sulla n-a fost lungă; puterea lui Pompeius și a lui Crassus a trecut repede în mîna lui Caesar, iar forțele armate ale lui Lepidus și Antonius, în cea a lui Augustus, care, sub titlul de „princeps“, a luat sub conducerea lui toate treburile statului istovit de luptele civile[47]. Dar evenimentele fericite sau nefericite ale vechiului regim republican au fost istorisite de scriitori iluștri, iar pentru înfățișarea vremurilor lui Augustus n-au lipsit talente de seamă, pînă ce ele n-au fost izgonite de lingușirea care sporea; istoria faptelor lui Tiberius și Caius (Caligula) și ale lui Claudius și Nero[48] [49], scrise pe cînd aceștia erau la putere, este falsificată de frică, iar cea de după moartea lor este influențată de uri prea proaspete. De aici, hotărîrea mea de a înfățișă cîte ceva despre Augustus, și anume ultimele evenimente, apoi principatul lui Tiberius și celelalte, fără ură și fără

47 Scurtă privire asupra modului de guvernare a Romei: fundată, după legendă, în anul 753 a.Chr., Roma a fost condusă de regi pînă în anul 509 a.Chr. După alungarea ultimului rege, Tarquinius Superbus, a fost condusă de doi consuli cu putere anuală. Primii consuli au fost Lucius Brutuș și Colatinus. Dictatura era o măsură de excepție, în cazuri grele; dictatorul era ales de senat, și puterea lui dura doar șase luni. De la anul 451-444 a.Chr., Roma a fost condusă de un colegiu de zece persoane (decemviri), iar, de la 444 la 367 a.Chr., de tribuni militari, fie patricieni, fie plebei, cu putere consulară. Perioade de conducere personală: consulatul lui Cinna de la 87 la 84 a.Chr., dictatura lui Sulla de la 82 la 79 a.Chr., primul triumvirat al lui Pompeius, Iul. Caesar și Crassus; al doilea triumvirat al lui Lepidus, Marcus Antonius și Octavian (viitorul August), începînd din anul 49 a.Chr. în anul 29 a.Chr., Octavian primește din partea senatului titlul de „imperatori[4] (comandant suprem al armatei) pe viață. El a domnit pînă în anul 14 p.Chr.

48 Urmașii lui August: Tiberius între 14 și 37 p.Chr., Caius (Caligula) între 37 și 41

49p.Chr., Claudius între 41 și 54 p.Chr., și Nero între 54 și 68 p.Chr.

părtinire, porniri ale căror cauze îmi sînt străine.
2 După ce, Brutus și Cassius fiind uciși[50], n-au mai existat nici un fel de armate republicane, după ce Sextus Pompeius a fost zdrobit în Sicilia[51] și după ce, prin înlăturarea lui Lepidus[52] și uciderea lui Antonius[53], nici chiar în partidul iulian nu mai rămăsese alt conducător afară de Caesar, acesta, renunțînd la titlul de triumvir, luînd consulatul și mulțumindu-se, spre ocrotirea plebei, cu puterea tri- buniciană, de îndată ce și i-a atras pe soldați momindu-i cu daruri, plebea, prin distribuiri gratuite de grîu, și pe toți prin dulceața păcii, a început să se ridice puțin cîte puțin, să-și însușească atribuțiile senatului, magistraților și legilor, fără ca cineva să se opună, deoarece fruntașii cei mai vajnici pieriseră în războaie sau prin prescripții, iar ceilalți dintre nobili, cu cît erau mai grabnici la supunere, cu atît erau mai înălțați prin averi și onoruri, și astfel, cîștigați de pe urma vremurilor noi, preferau prezentul sigur primejdiilor din trecut. Nici provinciile nu priveau rău noua stare de lucruri, căci nu mai aveau încredere în puterea senatului și a poporului din cauza luptelor dintre conducători și a lăcomiei magistraților, sprijinul legilor, încălcate prin forță, prin influență politică și pînă la urmă prin bani, fiind fără putere.
3 De altminteri, August, ca să aibă pe ce-și sprijini stăpînirea, l-a distins pe Claudius Marcellus, fiul surorii sale, un tinerel abia, cu demnitatea de pontifice și cea

50 Ucigașii lui Caesar la ideile lui martie (15 martie 44), după înfrîngerea de la Philippi din anul 42 a.Chr.
51 Fiul lui Pompeius Magnus, învins de Octavian şi de Marcus Vipsanius Agrippa (36 a.Chr.) la Naulochos, pe coasta nordică a Siciliei; retrăgîndu-se în provincia Asia, a fost ucis de ofițeri ai lui Antonius.
52 Marcus Æmilius Lepidus, construis de Octavian să se retragă din triumvirat (36), s-a întors la Roma și a murit în anul 13 a.Chr.
53 Marcus Antonius s-a sinucis după înfrîngerea de la Actium (31 a.Chr.); Octavian nu mai are acum nici un rival.

de edil[54] curùl, iar pe Marcus Agrippa[55], om de obîrșie modestă, dar bun militar și părtaș la vic- tone, prin două consulate consecutive; apoi, după moartea lui Marcellus, și l-a luat ca ginere; pe Tiberius Nero și pe Claudius Drusus, fiii lui din partea soției[56], i-a onorat cu titlul de „imperatori, deși pe-atunci casa îi era întreagă; căci el introdusese în familia Caesa- rilor (adoptîndu-i) pe fiii lui Agrippa, Caius și Lucius, înainte chiar ca ei să fi depus toga pretextă, și dorise arzător, opunîndu-se numai de formă, să fie numiți „principes[44] (conducători) ai tinerimii și să fie desemnați (cu anticipație) consuli[57]. După stingerea din viață a lui Agrippa, pe Lucius, pe cînd se ducea la armatele din Spania, și pe Caius, care se reîntorcea grav rănit din Armenia, i-a răpus o moarte grăbită[58] fie de soarta lor, fie de uneltirile mamei lor vitrege, Livia; cum Drusus[59] murise mai înainte, Tiberius Nero rămînea singurul în viață dintre copiii vitregi; spre el începu să conveargă totul: este adoptat ca fiu[60],

54 Marcus Claudius Marcellus, căsătorit cu Iulia, fiica lui August, a fost desemnat ca succesor al acestuia; în acest scop, a fost numit, deși foarte tînăr, pontifice și edil curùl. Pontificii, șaisprezece la număr în acest timp, se ocupau cu supravegherea cultului religios; edilii, cu administrația orașului, poliția Romei, alimentarea populației, controlul pieței etc. Marcellus a murit prematur, în anul 23 a.Chr.

55a.Chr.) în toate luptele purtate. După moartea lui Marcellus, a fost căsătorit cu Iulia (18 a.Chr.), rămasă văduvă.

56 Tiberius Claudius Nero, viitorul împărat, și Nero Claudius Drusus erau fii ai lui Tiberius Claudius Nero și ai Liviei Drusilla. Aceasta divorțînd, s-a căsătorit (38 a.Chr.), deși însărcinată, cu Octavian August.

57 August îi adoptase în anul 17 a.Chr. pe Caius și Lucius Caesar, fiii lui Agrippa cu Iulia. *Togapraetexta* se purta de copii cam pînă la 17 ani, după care îmbrăcau *toga virilis:* „principii tinerimii* era un titlul care-i desemna pe viitori succesori ai împăratului: Caius și Lucius urmau să devină consuli la vîrsta de 20 de ani.

58 Lucius a murit în anul 2 p.Chr., iar Caius în 4 p.Chr. Livia Drusilla, născută la 30 ianuarie 58 a.Chr., a treia soție a lui August, avea un caracter dominator: aceasta a determinat adoptarea lui Tiberius ca succesor, eliminarea lui Agrippa Postumus; a fost dușmana lui Germanicus și a familiei lui; a intrat în familia Iulia prin dispoziția testamentară a lui August, primind numele de Iulia-Augusta. A murit în 29 p.Chr., la vîrsta de 86 de ani.

59 Drusus, fratele lui Tiberius, a murit în anul 9 p.Chr.

60 în anul 4 p.Chr.

asociat la conducerea statului, făcut părtaș al puterii tribuniciene, prezentat ostentativ tuturor armatelor, nu, ca pînă atunci, prin uneltirile secrete ale mamei lui, ci prin îndemnuri fățișe. Căci ea îl subjugase într-atîta pe August la bătrînețe, încît acesta îl alungă în insula Planasia pe Agrippa Pos- tumus[61], unicul său nepot, un tînăr necultivat, e drept, și îngîmfat prostește de forța lui fizică, care totuși nu se dovedise vinovat de nimic rău. în schimb, pe Germanicus, fiul lui Drusus, îl puse la comanda celor opt legiuni de pe Rin și-1 obligă pe Tibefms să-l adopte, deși în casa lui Tiberius mai exista un tînăr, dar ca să se poată bizui pe mai multe forțe de sprijin. Război în acea vreme nu mai era, decît cel cu germanii, și acela mai mult spre a spăla rușinea suferită prin pierderea armatei cînd cu Quintilius Varus[62], decît din dorința de a întinde hotarele imperiului sau pentru vreun folos de seamă. Pe plan intern, liniște deplină: aceleași denumiri ale demnităților politice; oamenii mai tineri erau născuți după victoria de la Actium[63], chiar și bătrînii, cei mai mulți, se născuseră în timpul războaielor civile; cîți mai rămăseseră din cei care să fi apucat republica?

4 După schimbarea deci a regimului statului, nu mai rămînea nici urmă din vechile și sănătoasele moravuri; renunțînd la egalitate, toți ascultau de ordinele principelui, fără nici o îngrijorare deocamdată, cît timp August, în puterea vîrstei, s-a ținut tare și a menținut puterea casei sale și totodată pacea. După ce, înaintînd în vîrstă, a început să fie chinuit încă și de boli, iar sfirșitul i se apropia și noi speranțe se nășteau, unii,

61 Numit așa fiindcă se născuse după moartea tatălui său; era al treilea fiu al luliei cu Vipsanius Agrippa: a fost exilat din Roma după moartea lui August, ucis din ordinul lui Tiberius.

62 Una dintre cele mai grave înfrîngeri suferite de romani în luptele cu germanii (9 p.Chr.); aceștia l-au atras în Pădurea Teutoburgică pe consulul Publius Quintilius Varus și i-au ucis trei legiuni.

63 Victorie hotărîtoare (31 a.Chr.), care a dus la sfirșitul regimului republican.

puțini la număr, vorbeau, zadarnic însă, despre binefacerile libertății, o mare parte se temeau de un război, alții îi doreau. Marea majoritate își dădeau cu părerea, prin aprecieri diferite, despre stăpînitorii care ar urma să vină: Agrippa[64], ziceau ei, violent din fire și pe deasupra îndîrjit de rușinea suferită, nu este potrivit nici ca vîrstă, nici ca experiență în treburile obștești pentru o sarcină atît de importantă; Tiberius Nero este matur[65], cu mari merite militare, dar are în fire vechea și înnăscuta trufie a familiei Claudia, dă multe semne de cruzime care, oricît de stăpînită, tot izbucnește. Apoi, a fost crescut din fragedă copilărie în casa domnitoare; de tînăr s-au grămădit asupra lui consulate, triumfuri; chiar și în anii cînd, sub aparența unei retrageri, a trăit în exil la Rhodos[66], nu a plănuit altceva decît răzbunare, prefăcătorie, plăceri desfrinate ascunse. Se mai adaugă la asta mama lui, de o nestăpînită violență femeiască: vor trebui să slujească unei femei[67] și pe deasupra la doi tineri care un timp vor apăsa statul pînă cînd, într-o bună zi, îl vor sfirteca.

5 Pe cînd lumea vorbea despre acestea și altele la fel, starea de sănătate a lui August se înrăutățea și unii bănuiau că e vorba de o crimă a soției lui. într-adevăr, se răspîndise zvonul că, cu cîteva luni mai înainte, August, alegîndu-și cîțiva oameni de încredere și un singur însoțitor, pe Fabius Maximus[68], s-ar fi dus la Planasia, ca să-1 vadă pe Agrippa; acolo, s-ar fi văzut multe lacrimi de ambele părți, multe semne de iubire, și de aici speranța că s-ar putea ca tînărul să se întoarcă în casa bunicului său; Fabius Maximus ar fi destăinuit secretul soției sale, Marcia, și aceea, Liviei. Faptul a ajuns la

64 Agrippa Postumus fusese îndepărtat din Roma în insula Planasia, probabil la îndemnul Liviei.

65 Tiberius avea atunci 56 de ani.

66 Din cauza vieții scandaloase a luliei, fiica lui August și soția lui, în a treia căsătorie a ei, s-a retras timp de opt ani (6 a.Chr.-2 p.Chr.) la Rhodos și a trăit în singurătate.

67 Livia, Germanicus, fiul adoptiv al lui Tiberius, și Drusus, fiu adevărat

68 Paulus Fabius Maximus, consul în anul 11 a.Chr. și proconsul al Asiei în anii 10 și 9 a.Chr. Poetul Ovidius i-a dedicat poezii în *Scrisori din Pont* (III, 3; III, 8).

cunoștința lui August și, nu mult după aceea Fabius Maximus murind[69] — nu se știe dacă nu și-a curmat singur viața —, s-ar fi auzit la înmormîntarea lui bocetele Marciei, care se învinuia că ea fusese cauza morții soțului ei. Oricum vor fi stat lucrurile, de-abia ajuns în Illyricum[70], Tiberius este chemat printr-o scrisoare urgentă a mamei sale: nu se știe bine dacă l-a mai găsit în viață pe August, la Noia[71], sau mort Căci Livia înconjurase casa și blocase drumurile cu gărzi strașnice, iar între timp se răspîndeau vești îmbucurătoare, pînă cînd, după ce se luaseră toate măsurile pe care le impunea momentul, lumea a aflat în același timp că August a decedat și că Tiberius Nero a preluat conducerea.

6 Primul act al noului principat a fost asasinarea lui Postumus Agrippa: deși luat pe neașteptate și neînarmat, cu greu l-a răpus un centurion, oricît de vajnic a fost acela. Despre acest lucru, Tiberius n-a vorbit nimic în «fața senatului: se prefăcea că ar fi fost vorba de o poruncă a tatălui său, prin care acesta ar fi ordonat tribunalului însărcinat cu paza ca, în momentul în care viața lui s-ar fi încheiat, să nu șovăie să-1 ucidă pe Agrippa. Fără îndoială că August spusese multe și aspre vorbe, plîngîndu-se de moravurile tînărului, și prin asta reușise ca exilarea acestuia să fie confirmata printr-o hotărîre a senatului; n-a mers însă niciodată pînă acolo incit să ducă la moarte pe vreunul din familia lui și nici nu era de crezut că-1 condamnase la moarte pe nepotul lui ca să asigure domnia unui fiu vitreg. Este mai probabil că Tiberius și Livia, unul de frică, cealaltă din ura ei de mamă vitregă, au grăbit asasinarea tînărului suspect și detestat. Centurionului care-i raporta lui Tiberius, după regula militară, că ordinul se executase, acesta i-a răspuns că el n-a ordonat așa ceva și că trebuie să se dea socoteală senatului de cele în-

69 în anul 14 p.Chr., cu cîteva luni înaintea lui August
70 Fusese trimis acolo, spre a potoli o revolta militară.
71 Oraș în Campania, la nord-est de Neapole.

tîmplate. îndată ce Sallustius Crispus[72], cunoscător al hotărîrilor secrete (el trimisese tribunului ordinul de executare), află aceasta, temîndu-se să nu treacă el drept vinovat — în care caz era la fel de primejdios să spună o minciună sau să dezvăluie adevărul —, i-a atras atenția Liviei să nu lase să se divulge secretele palatului, sfaturile prietenilor și serviciile soldaților, iar Tiberius să nu slăbească forța conducerii, aducînd toate chestiunile la cunoștința senatului: principiul unei conduceri imperiale este acela de a nu avea de dat socoteală decît unui singur om.

7 în vremea aceasta, la Roma se aruncau în slugărnicie consuli, senatori, cavaleri: cu cît era cineva mai ilustru, cu atît era mai fățarnic și mai grăbit la supunere; cu fața prefăcută, ca să nu pară bucuroși de moartea principelui de dinainte, sau prea triști de venirea cestuilalt, amestecau laolaltă lacrimile, veselia, plînsul, lingușirea. Sextus Pompeius și Sextus Appuleius, consulii, au depus primii ju- rămîntul de credință lui Tiberius; după aceștia, Seius Strabo și C. Turranius, unul, prefectul cohortelor pretoriene, celălalt, al aprovizionării, apoi senatul, militarii și poporul. Căci Tiberius începea totul cu consulii, ca și cum ar mai fi existat vechiul regim republican și ca și cum el ar fi stat la îndoială să ia conducerea supremă; nici chiar edictul prin care convoca senatul nu l-a dat decît în virtutea puterii tribuniciene, primită de el sub August. Textul edictului fusese scurt și pe un ton foarte modest; „va consulta senatul în privința onorurilor de adus tatălui său; el nu se va depărta de corpul aceluia și aceasta e singura dintre îndatoririle oficiale pe care și-o atribuie*. Dar, îndată după decesul lui August, dăduse cohortelor pretoriene consemnul ca împărat; avea la dispoziție gardă, ostași înarmați și toate celelalte ale curții; în for îl escortau soldați, în sala de ședințe a senatului îl însoțeau soldați. A trimis mesaje armatei, ca și cum ar fi

72 Caius Sallustius Crispus, nepot de soră și fiu adoptiv al istoricului al cărui nume îl poartă, cavaler roman, consilier al lui August și al lui Tiberius. Un portret la moartea lui se află în III, 30. Poetul Horatius îi dedicase o odă (II, 2).

luat conducerea supremă; nicăieri nu era șovăielnic decît cînd vorbea în senat. Motivul principal provenea din teama ca nu cumva Germanicus, în mîna căruia erau atîtea legiuni[73], precum și nenumărate corpuri auxiliare ale ali- aților și care se bucura de o extraordinară simpatie populară, să nu prefere să aibă puterea supremă decît s-o aștepte. Ținea întru cîtva seama și de opinia publică, voind mai degrabă să pară că a fost chemat și ales de republică decît că s-a urcat la conducere prin intrigile unei soții și prin adoptarea de către un bătrîn[74].

Abia mai tîrziu s-a văzut că nehotărîrea lui fusese doar prefăcătorie, spre a putea sonda sentimenele mărimilor: răstălmăcindu-le cuvintele și privirile în tot atîtea vini, el le ascundea în sine, păstrîndu-le.

8 în prima zi de ședință a senatului, Tiberius n-a îngăduit să se discute decît despre ultimele măsuri privitoare la August, al cărui testament, adus de față de către vestale, cuprindea ca moștenitori pe Tiberius și pe Livia; Livia era adoptată în familia lulia și dăruită cu numele de Augusta. în al doilea rînd, veneau nepoții și strănepoții[75]; în al treilea rînd, îi înscrisese pe fruntașii statului, cei mai mulți uriți de el, dar aceasta din vanitate și dorință de glorie în fața posterității. Legatele nu întreceau pe cele obișnuite la un particular decît prin aceea că dăruia poporului și plebei 43 500 000 de sesterți, cîte 1 000 de sesterți soldaților cohortelor pretoriene, cîte 500 celor din cohortele urbane și cîte 300 legionarilor și cohortelor de cetățeni romani. S-a discutat apoi despre onorurile funebre: dintre părerile exprimate, cele care au părut mai deosebite au fost aceea a lui Gallus Asinius[76], care propunea trecerea

73 Opt legiuni.

74 Livia și August.

75 Nepoții: Drusus și Germanicus; strănepoții; fiii lui Germanicus: Nero, Drusus și Caius (Caligula).

76 Caius Asinius Gallus, fiu al lui Asinius Podio, a fost consul în anul 8 a.Chr. și proconsul în 10 p.Chr. Cumnat al Agrippine!, văduva lui Germanicus, a fost bănuit mai tîrziu ca amant al ei. Moare în închisoare în anul 33 p.Chr.

cortegiului prin poarta triumfală, și cea a lui L. Ammtius[77], care propunea ca în fața cortegiului să fie purtate titlurile legilor date de August și numele neamurilor învinse de el. La acestea, Messala Valerius[78] adăugă că ar trebui ca jurămîntul către Tiberius să fie reînnoit în fiecare an; întrebat de Tiberius dacă din însărcinarea lui exprimase aceste idei, Messala răspunse că o făcuse din inițiativă proprie și că, în treburile de interes public, nu se va folosi decît de judecata lui, chiar cu primejdia de a jigni pe dineva: era singura formă de lingușire ce încă nu fusese folosită! Senatorii strigau într-un glas că trupul lui August trebuie să fie purtat la rug pe umerii lor. Cu o trufașă modestie, Tiberius consimți și sfătui poporul printr-un edict să nu stăruie, așa cum altădată tulburase prin manifestări exagerate funeraliile divinului lulius, ca August să fie ars mai degrabă în for decît pe Cîmpul lui Marte, la lăcașul ce-i fusese destinat[79]. în ziua ceremoniei funerare, soldații stăteau chipurile de pază, rîzîndu-și mult de măsurile militare. Unii văzuseră ei înșiși, și alții aflaseră de la părinți ziua aceea a unei sclavii neînvîrtoșate încă și a unei libertăți nefericit revendicate, cînd uciderea dictatorului Caesar li se părea unora cea mai urîtă faptă, iar altora, cea mai frumoasă. Acum, ziceau ei, trebuie să apere, cu forța armată, firește, un împărat bătrîn, care a avut o lungă domnie și le-a asigurat și moștenitorilor săi puterea asupra statului, pentru ca înmormîntarea lui să se desfășoare în liniște.

9 După aceasta, August a dat mult de vorbă despre el, cei mai mulți minunîndu-se de lucruri fără importanță:

77 Fost consul în anul 6 p.Chr., lăudat de Tacit pentru meritele și corectitudinea lui, moare sinucigîndu-se (v. VI, 48).

78 Marcus Valerius Messala Messalinus, fiul cel mai mare al lui Messala Corvinus, prezentat de Tacit ca un adulator nedemn, moare cîțiva ani după anul 21 p.Chr.

79 La Idele lui martie în anul 44 a.Chr., mulțimea, în urma discursului funebru al lui Marcus Antonius, a transportat cadavrul lui Caesar în for, unde fusese ucis, și nu pe Cîmpul lui Marte, unde trebuia să fie ars.

că în ziua cînd a luat conducerea a fost aceeași cu ziua cînd și-a dat sfîrșitul[80], că a murit la Noia, în casa și în odaia de culcare în care murise tatăl lui, Octavius[81]. Toată lumea vorbea de numărul consulatelor sale, prin care-i egalase pe Valerius Corvus și pe C. Marius laolaltă[82], de cei treizeci și șapte de ani în care avusese puterea tribuniciană farà întrerupere[83], de titlul de comandant suprem pe care-1 obținuse de douăzeci și una de ori[84] și de alte onoruri[85], repetate sau noi. Dar cunoscătorii judecau în chip felurit viața lui, unii elogiindu-1, alții criticîndu-1. Cei dintîi spuneau că el a fost împins la războaie civile, care nu se pot nici pregăti, nici duce prin mijloace morale, din pietate față de părintele său și fiindcă așa impuneau împrejurările în care se afla statul, în care pe atunci nu mai existau legi, îi făcuse multe concesii lui Antonius, pînă să se răzbune pe ucigașii tatălui său, și de asemenea multe lui Lepidus. După ce însă acesta, îmbătrânind, s-a ramolit din trândăvie, iar celălalt s-a distrus prin patimile lui, pentru țara dezbinată nu mai rămînea altă salvare decît să fie guvernată de un singur om. Statul totuși și-a găsit așezarea nu prin regalitate și nici prin dictatură, ci prin numele de „prin- ceps“ (luat de August): imperiul este acum încins de apele Oceanului și de fluvii depărtate[86]; legiunile, provinciile, flotele, în sfîrșit totul este strâns unit; există lege față de cetățeni și moderație față de aliați; Roma, și ea, e splendid înfrumusețată; puține

80 A fost ales prima oară consul la 19 august 43 a.Chr. și a murit Ia 19 august, 14 p.Chr.

81 Caius Octavius, soțul Atiei, nepoata lui lulius Caesar, a murit în anul 58 p.Chr. la Noia.

82 August a fost consul de treisprezece ori; Valerius Corvus, învingător al galilor, samniților și etruscilor (sec. al IV-lea a.Chr.), a fost consul de șase ori, iar Caius Marius de șapte ori.

83 Puterea de tribun al poporului dădea celui învestit dreptul de veto împotriva unei hotărîri a senatului sau consulilor, dreptul convocării poporului în adunări și inviolabilitatea personală.

84 Titlul de „imperatori era conferit, în timpul republicii, de soldații generalului învingător în lupte și ratificat de senat.

85 Titlul de „Augustus” i-a fost conferit în anul 27 a.Chr.; ziua sa de naștere era considerată ca zi festivă; numele lunii Sextilis (luna a Vl-a, pornind de la 1 martie) a fost numită de atunci luna „August”; se faceau sacrificii pentru sănătatea lui; era invocat în jurăminte etc.

86 Rin, Dunăre, Eufrat.

chestiuni au fost rezolvate prin forță, aceasta, ca ceilalți să se bucure de liniște.

10 De cealaltă parte, se spunea că pietatea față de părintele său și împrejurările politice ale vremii au fost folosite ca pretext; în realitate, stăpînit de pofta de dominație, a recrutat veterani de-ai legiunilor prin sume mari de bani, și-a alcătuit, deși era doar un tînăr particular, o armată, a corupt legiunile consulului[87]; s-a prefăcut că ține cu partidul pompeian și apoi, îndată ce, printr-un decret al senatului, a pus mîna pe fascii și pe demnitatea de pretor[88] după moartea lui Hirtius și Pansa[89], fie că aceștia au fost uciși de dușmani, fie că pe Pansa l-a răpus otrava picurată în rană, iar pe Hirtius propriii lui soldați, uneltitorul trădării fiind el, Caesar Octavian a pus stăpînire pe oștile amîndurora; fără voia senatului, și-a însușit cu forța consulatul, iar trupele, pe care le primise ca să lupte contra lui Antonius, le-a întors împotriva regimului republican. Urmară prescripțiile cetățenilor, împărțirea pămînturilor, acte care n-au fost lăudate nici de cei care le-au făcut.

Uciderea lui Cassius și a Brutilor[90] au fost, să zicem, acte prin care-și răzbuna părintele, deși s-ar cuveni ca urile personale să fie sacrificate interesului general; dar Pompeius[91] a fost amăgit de el printr-o aparență de pace, iar Lepidus, printr-un simulacru de prietenie; după aceea, Antonius, înșelat prin tratatele de la Tarent și Brundisium și prin căsătorirea surorii sale cu el, a plătit cu capul această înrudire vicleană[92]. Fără îndoială, după

87 Doua legiuni ale lui M. Antonius trecuseră în noiembrie 44 de partea lui Octavian.

88 La propunerea lui Cicero, asasinat mai tîrziu din ordinul lui, i s-a conferit la 1 ianuarie 43 a.Chr. de către senat calitatea de pretor.

89 Consuli în anul 43 a.Chr.: Hirtius a pierit în lupta de la Mutina (Modena), iar Pansa, cîteva zile după aceea.

90 Este vorba de Marcus lunius Brutus, unul dintre asasinii lui lulius Caesar, și de Decimus lunius Brutus, adversar al lui Octavian în războiul civil.

91 Sextus Pompeius, fiul marelui Pompei, care, după ce combătuse cel de-al doilea triumvirat, a încheiat o pace cu Octavian (39 a.Chr.), dar după 3 ani a fost atacat și învins; Lepidus a fost construis să se retragă din viața publică.

92 Cu Marcus Antonius, Octavian încheiase acorduri militare în 40 și 37 a.Chr., prin care Antonius lua conducerea Orientului, și

toate acestea, a fost pace, dar o pace însîngerată: urmară dezastrele militare ale lui Lol- lius și Varus, iar, la Roma, uciderea unor oameni ca Varrò, Egna- tius, lulius[93]. Nici viața lui particulară nu era cruțată: i-a răpit lui Nero[94] nevasta și i-a întrebat în rîs pe pontifici dacă ea se poate căsători legiuit fiind însărcinată, fără să fi născut încă; se vorbea de luxul risipitor al lui Q. Pedius și Vedius Pollio[95]; după toate astea, de Livia ca mamă, o piază rea pentru viața publică, iar ca maștеră, o piază rea pentru casa Caesarilor[96]. August, se adăuga, n-a mai lăsat nimic ca onoruri zeilor, de vreme ce a vrut să fie cinstit în temple și în chip de ființă divină de către flamini și preoți[97]. Nici Tiberius n-a fost ales ca urmaș din iubire sau din grija pentru binele public, ci, fiindcă îi ghicise aroganța și cruzimea, își căutase gloria printr-o comparație cu un ticălos. într-adevăr, cu cîțiva ani mai înainte, pe cînd cerea acordarea din nou a puterii tribuniciene pentru Tiberius, deși vorbind elogios despre el, aruncase întîmplător cîteva cuvinte despre firea acestuia, despre aspectul și conduita lui, pe care, avînd aerul că le scuză, le reproba. De altminteri, după ce s-a terminat, după datină, cu înmormîntarea lui August, i s-a decretat un templu cu un cult religios.

11 Urmară apoi rugămințile adresate de senatori lui Tiberius. Dar el vorbea, aducînd cînd un motiv, cînd altul, despre mărimea imperiului, despre slabele lui puteri...: numai mintea divinului August, zicea, putuse să poarte asemenea povară; el, chemat de acela să-și

Octavian a Occidentului; spre a le întări, Octavian i-a dat-o în căsătorie lui Antonius pe sora lui Octavia.

93 Marcus Lollius, învins în anul 16 a.Chr. în luptele cu neamuri germanice, și Quintilius Varus, ucis în 9 a.Chr. în Pădurea Teutoburgică; Varrò Murena și Egnatius lulius, acuzați de conspirație contra lui August, au fost condamnați la moarte; lulius Antonius, fiul lui Marcus Antonius.

94 Pe Livia, nevasta lui Tiberius Claudius Nero.

95 Quintus Pedius și Vedius Pollio, amici ai lui August.

96 Livia era bănuită de a fi provocat moartea lui Marcellus, a lui Caius și Lucius Caesar și a lui Postumus Agrippa (cf. *supra* 1,3).

97 După anul 29 a.Chr., August a primit să i se instituie un cult religios și temple, dar numai în provinciile orientale și asociat cu cel al zeiței Roma.

asume o parte din treburile statului, înțelesese prin experiență cît de grea, cît de supusă capriciilor soartei este sarcina de a conduce totul. De aceea, într-un stat care se sprijină pe atîția bărbați de seamă, să nu lase totul pe seama unui singur om; mai mulți inși vor îndeplini mai ușor treburile statului, dacă-și vor uni eforturile. Un asemenea discurs avea mai mult noblețe decît bună-credință. La Tiberius, chiar și în bucuriile pe care nu le ascundea, cuvintele, fie din cauza firii lui, fie din obișnuință, erau totdeauna în doi peri și neclare; atunci însă, fiindcă se străduia să-și ascundă adînc gîndurile, ele erau înfășurate în obscuritate și ambiguitate. Dar senatorii, a căror singură teamă era să nu pară că înțeleg, se revărsau în plînsete, lacrimi și jurăminte; întindeau mîinile spre zei, spre statuia lui August și chiar spre genunchii lui Tiberius, cînd deodată el porunci să se aducă o condică și să i se dea citire. Se cuprindeau în ea resursele statului, cîți cetățeni și aliați erau sub arme, cîte flote, regate și provincii existau, veniturile de pe impozitele directe sau indirecte, cheltuielile obligatorii și gratificatile. Toate acestea le scrisese August cu mina lui și adăugase sfatul să se păstreze imperiul în hotarele de atunci, nu se știe dacă de frică sau din invidie.

12 între timp, senatul coborîndu-se la cele mai înjositoare rugăminți, Tiberius spuse întîmplător că dacă el nu se simte în stare să-și ia toată povara conducerii statului, ar primi totuși să se îngrijească de orice sector al acestuia ce i s-ar încredința. Atunci Asi- nius Gallus: „întreb, zice, Caesar, ce parte a conducerii statului ai voi să ți se încredințeze?" Surprins de întrebarea neașteptată, Tiberius rămase un moment tăcut; apoi, reculegîndu-se, răspunse că nu este potrivit cu modestia lui să aleagă sau să refuze ceva dintr-o sarcină de care ar prefera să fie scutit cu totul. Din nou Gallus — căci bănuise după privirea lui Tiberius că-1 jignise — zise că nu i-a pus întrebarea ca să despartă lucruri care nu se pot separa, ci ca prin chiar mărturisirea lui să se facă dovada că unul este corpul statului și acesta trebuie să

fie condus de o singură voință. A mai adăugat un elogiu la adresa lui August și i-a cerut lui Tiberius însuși să-și amintească de propriile victorii în războaie și de tot ce făcuse strălucit în timp de pace vreme de atîția ani. Prin aceasta n-a potolit însă mînia lui Tiberius, care îl detesta mai demult și îl bănuia că, de vreme ce o luase în căsătorie pe fiica lui Marcus Agrippa[98], fosta lui soție, urzește planuri ce depășesc pe cele de simplu cetățean și păstrează trufia moștenită de la Asinius Pollio[99], tatăl său.

13 După aceea, Lucius Arruntius, nedeosebindu-se mult de discursul lui Gallus, l-a jignit la fel, deși Tiberius nu avea nici un fel de pornire veche împotriva lui Arruntius; îl suspecta totuși fiindcă era bogat, cutezător, înzestrat cu calități excepționale și se bucura de o faimă asemenea. într-adevăr, August, în convorbirile din ultimele lui zile, pe cînd îi examina pe cei care ar fi vrednici să obțină locul de conducător, dar l-ar refuza, sau ar fi neînzestrați, dar l-ar voi, sau ar fi capabili și în același timp doritori, spusese că Marcus Lepidus[100] este capabil, dar disprețuiește rolul, Gallus Asinius este foarte doritor, dar inferior cerințelor. Lucius Ammtius nu este nevrednic și, dacă s-ar ivi ocazia, ar îndrăzni. Despre primii doi, istoricii sînt de acord; în locul lui Ammtius, unii istorici l-au citat pe Cneus Piso[101]; toți, în afară de Lepidus, au pierit după aceea, de pe urma

98 Vipsania Agrippina, prima soție a lui Tiberius, de care acesta a divorțat, construis de August să o ia în căsătorie pe Iulia.

99 C. Asinius Pollio (76 a.Chr.-5 p.Chr.) om politic însemnat și scriitor (autor al unei opere istorice asupra epocii lui Iulius Caesar, care s-a pierdut), după ce a combătut primul triumvirat și mai ales pe Pompeius, a devenit prietenul lui Iulius Caesar, alături de care a fost în lupta de la Pharsalus și în cele care urmară. A refuzat însă să colaboreze cu Octavian. A fost unul dintre protectorii poetului Vergilius la începutul carierii acestuia; poetul i-a dedicat *Bucolica a IV-a.*

100 Lucius Ammtius, v. cap. 8, nota 30; Marcus Æmilius Lepidus, consul în anul 6 p.Chr., a refuzat proconsulate în anul 21. A fost unul din personajele de seamă ale epocii lui Tiberius prin calitățile sale: înțelepciune, modestie, demnitate.

101 Cneus Calpumius Piso, fost proconsul al Africii, consul sub Tiberius și legat al Siriei; despre evenimentele din ultima parte a vieții lui, v. II, 55 și 57, II, 69-73 și III, 8,15.

feluritelor acuzații ticluite de Tiberius. Quintus Haterius și Mamercus Scaurus i-au rănit și ei sufletul bănuitor[102], Ha- terius spunînd: „Pînă cînd vei răbda, Caesar, ca statul să nu aibă un conducător?", Scaurus[103], afirmînd că există speranța că rugămințile senatului nu vor fi zadarnice din aceea că Tiberius nu intervenise opunîndu-se moțiunii consulilor, în virtutea puterii lui tribuniciene. împotriva lui Haterius s-a pornit pe dată; Scaurus, pe care se mîniase mai înverșunat, a fost trecut sub tăcere. Obosit de strigătele tuturor și de stăruințele unuia și altuia, s-a înduplecat puțin, nu pînă într-atît încît să declare că primește conducerea, ci doar încetînd să mai refuze și să se lase rugat. Se știe bine că Haterius, intrînd în Palat ca să-și ceară iertare, pe cînd se tîra la genunchii lui Tiberius care mergea, era gata să fie ucis de soldați, fiindcă Tiberius, fie întîmplător, fie împiedicîndu-se de mîinile lui, căzuse la pămînt. Nu s-a potolit însă văzînd primejdia prin care trecuse un astfel de bărbat, pînă ce Haterius nu s-a rugat de Augusta[104], fiind salvat prin rugămințile ei foarte insistente.

14 Nici față de Augusta lingușeala senatorilor n-a cunoscut margini. Unii spuneau că ea ar trebui să poarte titlul de „Mamă", alții de „Mama Patriei", cei mai mulți propuneau ca la numele de Caesar să se adauge „Fiul luliei". Tiberius, declarînd că onorurile acordate femeilor trebuie să fie măsurate și că el însuși va practica aceeași moderație cu cele care i s-ar atribui, de fapt ros de invidie și considerînd înălțarea unei femei ca o micșorare a autorității lui, n-a permis nici măcar să i se acorde un lictor[105] și s-a opus să se ridice un altar al

102 Quintus Haterius, orator faimos în vremea lui August, în timpul lui Tiberius, adulator slugarnic.

103 Mamercus Æmilius Scaurus, orator renumit și delator, a dus o viață imorală; acuzat prima dată de călcare a legii maiestății, a doua oară că ar fi scris versuri injurioase la adresa lui Tiberius, a prevenit condamnarea sinucigîndu-se.

104 Livia, mama lui Tiberius.

105 Lictorii, un fel de ofițeri de ordonanță, însoțeau, mergînd înaintea lor, pe magistrali superiori, dictator, consuli, pretori; purtau pe umărul stîng fascii cu o secure, semn al autorității; dictatorul putea să aibă 24 de lictori, consulul 12 și pretorul 2.

adoptării ei și altele de acest fel. în schimb, a cerut puterea proconsular pentru Germanicus Caesar; o delegație a fost trimisă ca să i-o încredințeze și totodată să-i prezinte condoleanțe pentru moartea lui August. Dacă n-a făcut același lucru pentru Drusus[106], motivul este că acesta era consul desemnat și era prezent la acea ședință a senatului. A numit doisprezece candidați la pretură, numărul fixat de August și, cum senatul stăruia să-l mărească, s-a legat prin jurămînt că el nu-1 va spori.

15 Atunci, pentru prima oară, alegerile au trecut de la popor la senat; căci, deși pînă la această dată cele mai importante chestiuni se rezolvau după voia principelui, unele totuși se hotărau prin sufragiile triburilor. Poporul nu s-a plîns de răpirea acestui drept decît prin murmure slabe, iar senatul, scutit de cheltuieli și de rugăminți umilitoare, a fost bucuros, căci Tiberius se limita să nu recomande mai mult de patru candidați care trebuia să fie desemnați fără a putea fi respinși, iar senatorii erau cruțați să mai solicite voturile. Totodată, tribunii plebei cerură să dea jocuri publice pe cheltuielile lor, care, adăugate la celelalte, să fie numite, după numele lui August, Augustale. S-a aprobat, dar s-a hotărît ca banii să fie dați din tezaurul statului, ca tribunii să poată purta în circ veș- mîntul triumfal, dar nu li s-a îngăduit să fie duși în car. Apoi, celebrarea anuală a acestor jocuri a trecut pe seama pretorului, în sarcina căruia cădea judecarea proceselor dintre cetățeni și străini.

16 Astfel stăteau lucrurile la Roma, cînd în legiunile[107] din Pa- nonia[108] pătrunse răzvrătirea, nu din alte motive decît că schimbarea împăratului le dădea prilej de tulburări și deștepta speranța de avantaje de pe urma

106 Drusus Caesar era fiul lui Tiberius și al Vipsaniei Agrippina.

107aceea, formau detașamente de veterani *(vexilarii),* erau scutiți de alte lucrări și corvezi, dar erau obligați să lupte; se bucurau la eliberare de recompense în bani și în loturi de pămînt. în acest timp, legiunea era condusă de un legat (senator de rang pretorian).

108 Panonia, provincie romană începînd din anul 9 p.Chr., care cuprindea teritoriul din dreapta Dunării și a rîului Sava de astăzi.

unui război civil. în taberele de vară se aflau laolaltă trei legiuni sub comanda lui lunius Blaesus, care, aflînd de sfîrșitul lui August și venirea la conducere a lui Tiberius, întrerup- sese, din cauza doliului public sau de bucurie, serviciile obișnuite. Dintr-asta a fost începutul, soldații începură să-și dea frîu liber, să nu se mai înțeleagă între ei, să plece urechea la vorbele celor mai răi, în sfîrșit să dorească destrăbălarea și lenea, să disprețuiască disciplina și munca. Era în tabără un oarecare Percennius, altădată șef de aplauze la teatru, apoi soldat de rînd, obraznic la vorbă și priceput să agite mulțimile de spectatori în favoarea unui actor sau altul. Acesta începu să incite puțin cîte puțin, prin convorbiri nocturne, spiritele simple ale oamenilor, care se întrebau îngrijorați care va fi, după August, viața soldatului sau, după ce se lăsa seara și cei mai cuminți se risipeau, să îi adune pe toți răii.

17 în sfîrșit, după ce se iviră și alți partizani ai revoltei, Percennius, ca și cum ar fi fost un orator, îi întreba: „Pentru ce ascultați ca niște sclavi de cîțiva centurioni și de și mai puțini tribuni[61 109]? Cînd vom îndrăzni să cerem măsuri de îndreptare, dacă nu ne adresăm unui împărat nou și încă nesigur pe sine cu rugăminți sau cu armele? Destul că atîția ani am făcut, din lașitate, greșeala să suportăm, bătrîni fiind, și cei mai mulți cu trupul sfîrtecat de răni, treizeci și patruzeci de ani de serviciu militar. Nici chiar cei liberați nu termină cu milităria, ci, sub drapel, suportă sub alt nume aceleași munci. Și dacă unii mai rămîn cu viață după atîtea necazuri, mai sînt și duși la alt capăt de lume, unde primesc drept pămînt de cultivat mîlul băltoacelor sau tihăraiele munților. De fapt, slujba la oaste este grea și din ea nu te alegi cu nimic; trupul și sufletul ți se prețuiesc la zece ași pe zi, dintr-asta îmbrăcăminte, arme, corturi; dintr-asta plătim ca să scăpăm de cruzimea centurionilor și de povara corvezilor. Dar vergile și rănile, iama aspră, verile

109 Tribunii militari, după reforma lui C. Marius, conduceau o cohortă.

trudite, războiul crunt sau pacea sterilă sînt aceleași și aceleași, fără sfîrșit.
Nu există nici o alta ușurare decît dacă s-ar intra la militane în anumite condiții: soldații să aibă o soldă de un dinar pe zi[110], după șaisprezece ani de serviciu să fie liberați, dincolo de această limită să nu mai fie trecuți sub drapel, iar răsplata să li se plătească în bani și în aceeași tabără. Oare cohortele pretoriene[111], care au căpătat cîte doi dinari pe zi și care, după șaisprezece ani, sînt lăsate la vatră, înfruntă mai multe primejdii decît noi? Asta nu înseamnă că defăimez gărzile Romei. Totuși, cantonați în mijlocul unor neamuri fioroase, noi privim din corturile noastre dușmanul. “
18 Mulțimea îl aclama, stîmită în diferite moduri: unii soldați arătîndu-și indignați urmele vergilor, alții părul albit, cei mai mulți hainele în zdrențe și corpul gol. în cele din urmă, ajunseră la asemenea grad de furie, încît s-au gîndit să contopească cele trei legiuni într-una singură. Renunțînd la acest gînd din ambiție, căci fiecare pretindea această onoare pentru legiunea lui, recurg la altceva și pun la un loc cele trei acvile[112], stindardele legiunilor; totodată grămădesc brazde de pămînt și înalță o tribună, ca locul de adunare să se vadă de cît mai departe. Pe cînd zoresc cu treaba, iată că apare Blaesus mustrîndu-i, oprind pe unul și pe altul și stri- gînd: „Mînjiți-vă mai bine mîinile în sîngele meu: mai mică va fi ticăloșia dacă veți ucide pe generalul vostru, decît dacă vă răsculați contra împăratului; eu, sau voi păstra cît sînt în viață credința legiunilor, sau, ucis, vă voi grăbi căința. “
19 Brazdele se înălțau în continuare și ajunseseră

110 Un dinar de argint avea la origine valoarea de șaisprezece ași.
111 Cohortele pretoriene, mai întîi în număr de 9, apoi sporite, aveau garnizoana la Roma și alcătuiau trupele de gardă ale împăratului, fiecare cohortă avea 1 000 de soldați (pedeștri și călări) și era condusă de un tribun. Comanda lor o avea prefectul pretoriului, numit de împărat.
112 Emblema unei legiuni: un vultur de aur sau argint cu aripile destinse, la capătul unei vergi.

pînă la pieptul unui om, pînă cînd, în sfirșit, răzvrătiții, învinși de stăruința indir jită a lui Blaesus, se lăsară de ce plănuiau. Blaesus, cu multă abilitate în vorbire, le spune că dorințele lor trebuie să fie aduse la cunoștința împăratului nu prin răscoale și tulburări, că nici cei dinaintea lor n-au cerut vechilor generali, nici ei n-au prezentat divinului August cereri atît de ciudate și că e rău ales momentul să sporească grijile unui împărat care-și începe funcția. Dacă totuși țintesc să încerce să obțină, în timp de pace, ceea ce nici învingăto- rii în războaie civile n-au pretins, de ce se gîndesc, împotriva tradiției de supunere a soldatului și contra legilor disciplinei, sa folosească forța? Să se numească delegați și să li se dea instrucțiuni în prezența lui. Strigară într-un glas ca fiul lui Blaesus să îndeplinească această misiune și să ceară eliberarea soldaților după șaisprezece ani de serviciu; zic că celelalte instrucțiuni le vor da cînd vor fi obținut succes la primul punct. După plecarea tînărului, a fost oarecare liniște, dar soldații se mîndreau cu faptul că fiul generalului devenise susținătorul cauzei tuturor: aceasta dovedea că storseseră prin constrìngere ceea ce n-ar fi putut obține prin ascultare.

20 în acest timp, manipulele trimise la Nauportus[113] înainte de începerea revoltei pentru repararea drumurilor, podurilor și alte lucrări, după ce au aflat că în lagăr au izbucnit tulburări, smulg din pămînt stindardele și, după ce jefuiesc satele din apropiere, ba chiar și Nauportus, care era un fel de municipiu, îi imobilizează pe centurioni, bătîndu-și joc de ei și insultîndu-i, și în sfîrșit îi iau la bătaie cu vergile. Mînia lor cea mare era însă pe Aufidienus Rufus, prefectul castrului[114], pe care, aruncîndu-1 jos din căruță, îl încarcă cu bagajele lor și-l mînă în fruntea coloanei,

113 Nauportus, oraș în Panonia superioara.

114 Un fel de șef al serviciilor de geniu, cu sarcina de a construi și întreține castrul și de a lua toate măsurile de cantonament, întreținere a drumurilor etc.

întrebîndu-1 în batjocură dacă suportă bucuros greutăți atît de mari și marșuri atît de lungi. într-adevăr, Rufus, multă vreme simplu soldat, după aceea centurion și apoi prefect al castrului, căuta să reînvie vechea și aspra militărie, hîrșit cu munca și cu truda și mai neîndurător cu alții, fiindcă și el le suferise.

21 La sosirea lor, revolta se aprinse din nou, și răsculații, risi- pindu-se, începură să jefuiască ținuturile din jur. Ca să-i înspăi- mînte pe ceilalți, Blaesus poruncește ca vreo cîțiva dintre ei, mai cu seamă cei încărcați cu pradă, să fie bătuți cu vergile și duși la închisoare, căci chiar și atunci generalul mai era ascultat de centurioni și de cei mai buni soldați. Aceia se opuneau, opintindu-se în cei care-i tîrau, se apucau cu mîinile de genunchii celor din jur, aci chemau pe nume pe cîte unul dintre ai lor, aci apelau la centuria din care făceau parte, la cohorta sau legiunea lor, strigînd că aceeași nenorocire îi amenință pe toți. Totodată, aruncau ocări peste ocări asupra generalului, luau mărturie cerul și zeii, încercau orice mijloc ca să provoace ură, milă, teamă sau mînie. Toți ceilalți aleargă într-ajutor și, spărgînd închisoarea, îi dezleagă din lanțuri, iar pe dezertori și pe condamnații la moarte îi iau cu ei.

22 Atunci vîlvătaia revoltei se înteți; apărură mai multe căpetenii. Ba chiar un oarecare Vibulenus, soldat de rînd, înălțat în fața tribunei lui Blaesus pe umerii celor din jurul lui, se adresă sol- daților atîțați și curioși să afle ce are de gînd, zicînd: „Măcar voi le-ați redat acestor nevinovați și nenorociți lumina zilei și viața; cine însă îi va reda fratelui meu viața, cine-mi va reda fratele? Trimis la voi de către armata din Germania pentru interesele noastre comune, Blaesus l-a ucis prin gladiatorii lui, pe care-i ține și-i înarmează ca să le facă de petrecanie soldaților. Spune, Blaesus, unde i-ai aruncat cadavrul? Chiar și dușmanii au parte de înmormîntare. Cînd îmi voi fi potolit durerea cu sărutările, cu lacrimile mele, poruncește să fiu și eu omorît, pentru ca cei de față să îngroape niște soldați uciși farà nici o altă vină decît că ne îngrijeam de nevoile legiunilor/[1]

23 Vibulenus întețea efectul celor spuse, plîngînd și lovindu-și pieptul și fața cu pumnii. Apoi, cei pe umerii cărora se sprijinea, dîndu-se la o parte și el sărind jos și căzînd la picioarele unuia și altuia, a stîmit atîta consternare și mînie, încît o parte dintre soldați i-a pus în lanțuri pe gladiatorii din slujba lui Blaesus, alta pe ceilalți sclavi ai acestuia, iar alții se răspîndiră să caute cadavrul. Și dacă nu s-ar fi aflat că nu se găsește nici un cadavru, că sclavii, puși la torturi, neagă orice omor și că acela nici n-a avut vreodată un frate, erau gata să termine cu generalul. I-au izgonit totuși din tabără pe tribuni și pe prefectul castrului, au jefuit bagajele celor ce fugeau, iar pe centurionul Lucilius, căruia soldații îi puseseră porecla „dă-mi alta[44], fiindcă, după ce rupea o vargă de viță pe spatele soldatului, cerea alta și apoi alta, l-au omorît. Pe ceilalți centurioni i-au salvat ascunzătorile; unul singur a fost reținut de ei, Clemens Iulius, care era considerat potrivit să le transmită doleanțele, din pricina istețimii minții lui. Ba încă, legiunile a opta și a cincisprezecea erau gata să se încaiere între ele, fiindcă prima cerea moartea centurionului Sirpicus, iar cei dintr-a cincisprezecea îl apărau, dacă cei dintr-a noua nu ar fi intervenit cu rugăminți, iar, împotriva celor ce nu le luau în seamă, cu amenințări.

24 Aflarea acestor vești l-a decis pe Tiberius, deși om închis în sine și ascunzînd mai ales întîmplările rele, să-l trimită pe fiul său Drusus, însoțit de fruntași ai statului și de două cohorte pretoriene, fără să-i dea nici un fel de instrucțiuni anume; avea să procedeze ținînd seama de situație. Cohortele erau întărite, mai mult ca de obicei, cu soldați aleși. Se mai adăuga o mare parte din cavaleria pretoriană și forțe militare solide de germani, care atunci erau în corpul de gardă personală a împăratului, și totodată prefectul pretoriului, Ælius Seianus, făcut coleg al tatălui său, Strabo, și bucurîndu-se de mare trecere pe lîngă Tiberius, ca să fie sfătuitor al tînărului și să arate celorlalți primejdiile și

răsplățile. La apropierea lui Drusus, îl întîmpinau, facîndu-și oarecum datoria, legiunile, nu bucuroase, ca de obicei, nici strălucind de decorații, ci într-o stare de murdărie respingătoare și cu priviri care, deși imitau tristețea, arătau mai degrabă îndărătnicia.
25 După ce Drusus a intrat înăuntrul fortificației castrului, ei întăresc intrările prin pichete și poruncesc ca grupuri de oameni înarmați să aștepte în locuri anumite ale taberei; ceilalți înconjoară în șiruri nesfirșite tribuna. Drusus stătea în picioare, cerînd cu mîna să se facă tăcere. Aceia, cînd își aruncau înapoi ochii la mulțimea lor, strigau cu glasuri înfricoșătoare, cînd priveau din nou la Caesar, se nelinișteau; un huiet învălmășit, strigăte sălbatice și deodată liniște: minați de porniri contrarii, se înfricoșau și înfricoșau. în sfîrșit, zgomotul încetînd un moment, Drusus dă citire scrisorii părintelui său, în care acela spunea că principala sa grijă este cea față de bravele legiuni cu care dusese cele mai multe războaie; îndată ce sufletul i se va liniști de durerea suferită, va aduce în fața senatului cererile lor; l-a trimis deocamdată pe fiul lui, ca să le aprobe fără întîrziere ceea ce li se poate acorda pe loc; celelalte cereri trebuie să fie rezervate senatului, care nu se cuvine a fi lipsit de partea ce-i revine în privința clemenței sau a severității.
26 Răspunsul adunării soldaților a fost că s-au dat centurionului Clemens instrucțiuni pe care să le prezinte. Acesta începe să vorbească despre liberarea din serviciu după șaisprezece ani, despre recompensele la finele milităriei, cere ca solda zilnică să fie un dinar, ca veteranii să nu mai fie reținuți sub drapel. Pe cînd Drusus spunea că pentru satisfacerea acestor cereri este nevoie de aprobarea senatului și a tatălui său, este întrerupt prin strigăte: „De ce a mai venit, dacă nu are permisiunea nici de a le spori soldaților solda, nici de a le ușura muncile, nici de a le face, la urma urmei, vreun bine? în schimb toți au voie, pe Hercule, să-i bata cu vergile și să-i omoare. Altădată, Tiberius zădărnicea dorințele soldaților, punînd în față numele lui August.

Drusus folosește din nou aceleași mijloace. Oare nu vor veni la ei niciodată decît fii de familie? Curios lucru, într-adevăr, că împăratul trimite în fața senatului doar ce-i în folosul soldaților. Atunci același senat ar trebui să fie consultat și cînd se dau ordine de pedeapsă sau de luptă; sau, poate, răsplățile sînt la voia stăpînilor, iar pedepsele fără socoteală?*

27 în fine, părăsesc tribuna, arătînd pumnii, ori de cîte ori în- tîlneau vreun soldat pretorian sau vreunul din amicii lui Drusus, ca să dea prilej de ceartă și pretext de încăierare cu armele. Erau mai ales porniți împotriva lui Cneus Lentulus, fiindcă socoteau că el, întrecîndu-i pe ceilalți și prin etate, și prin gloria militară, îl încurajează pe Drusus și, mai mult decît oricare, condamnă ticăloșiile soldaților. Nu mult după aceea, pe cînd el se retrăgea împreună cu Drusus și, prevăzînd pericolul, se îndrepta spre tabăra de iarnă, ei îl împresoară, întrebîndu-1 „unde pornește, spre împărat sau spre senat, ca să se opună și acolo intereselor legiunilor?* Totodată se năpustesc spre el, anmcînd cu bolovani. Lovit de o piatră, plin de sînge și sigur de pieire, a fost salvat fiindcă i-au sărit în ajutor o mulțime dintre soldații cu care venise Drusus.

28 Numai întîmplarea a făcut să treacă în liniște o noapte amenințătoare care putea să ducă la crime: pe un cer senin s-a văzut că deodată lima pălește. Neputînd să-și explice cauza, soldații au luat aceasta ca o prevestire asupra situației prezente, asemuind eclipsa astrului cu nefericirile lor și crezînd că cele ce făceau ei vor ieși cu bine, dacă zeița își va recăpăta strălucirea și limpezimea. Ca urmare, au început să facă zgomot mare din obiecte de aramă, făcînd să răsune trîmbițele și goarnele; se înveseleau și se întristau, după cum luna le părea mai strălucitoare sau mai întunecată. Dar după ce niște nori care se iviseră au acoperit-o vederii, ei au crezut că a dispărut în întuneric: cum mințile, o dată înspăi- mîntate, sînt înclinate spre superstiție, încep să se jelească, spunînd că li se prevestește o suferință veșnică și că zeii și-au întors fața de la isprăvile lor.

Drusus, socotind că trebuie să profite de această schimbare de spirit și că ceea ce întîmplarea le oferise trebuie să fie întors în serviciul înțelepciunii, ordonă ca oamenii lui să dea tîrcoale corturilor; este chemat centurionul Clemens și alții, simpatizați de mulțime pentru bunele lor purtări cu ea. Aceștia se vîră printre santinele, posturi și gărzile de la porți, le deșteaptă speranțe sau le sporesc teama: „Pînă cînd, zic ei, îl vom asedia pe fiul împăratului? Care va fi sfirșitul neînțelegerilor? Vom depune oare jură- mînt lui Percennius sau lui Vibulenus? Percennius și Vibulenus vor da soldaților soldele și celor liberați ogoare? La urma urmelor, în locul Neronilor și Drusilor vor lua ei conducerea poporului roman? Mai bine, așa cum am fost ultimii care am greșit, de ce nu sîntem primii care ne căim? Cererile făcute împreună cu toată lumea se satisfac tîrziu. O favoare personală, de îndată ce o meriți, o și primești." Spiritele fiind astfel impresionate și ei nemaiavînd încredere unii într-alții, recrutul se desparte de veteran și legiunea de legiune. Apoi, puțin cîte puțin, se deșteaptă din nou plăcerea su- pușeniei; părăsesc porțile, stindardele, care la începutul revoltei fuseseră adunate laolaltă, le pun din nou la locurile lor.

29 Făcîndu-se ziuă și convocîndu-se o adunare, Drusus, deși nepriceput în ale vorbirii, totuși înzestrat cu o prestanță înnăscută, vestejește faptele de mai înainte și le aprobă pe cele prezente; declară că el nu se lasă învins de frică și de amenințări; dacă îi va vedea aplecați spre supunere, dacă îi va auzi rugîndu-se, va scrie tatălui său ca, înduplecîndu-se, să primească rugămințile legiunilor. La cererea lor, sînt trimiși în delegație la Tiberius aceiași Blaesus, Lucius Apronius, cavaler roman din cohorta lui Drusus, și Iustus Catonius, centurion primipil[115]. S-a ivit apoi o diferență de păreri: unii propuneau să se aștepte delegații și între timp să se

115 Centurion primipil, comandant al primei centurii de triari, cel mai de frunte dintre centurionii unei legiuni; triarii sînt soldați mai bătrîni și mai experimentați, formînd a treia linie de luptă a legiunii și constituind rezerva ei. Centurionul primipi- lar păstra acvila legiunii.

potolească soldații prin blîndețe, alții susțineau că trebuie să se procedeze prin mijloace energice: „mulțimea nu are niciodată măsură; dacă nu se teme, terorizează; dacă e înfricoșată, poate fi disprețuită fără grijă. Cît timp sînt stăpîniți de frica superstițioasă, trebuie să se adauge la aceasta și frica de general și să se termine cu instigatorii revoltei." Drusus era, și din firea lui, aplecat la măsuri mai aspre: chemînd la el pe Vibulenus și Percennius, poruncește să fie uciși. Cei mai mulți spun că au fost îngropați în cortul generalului, alții că leșurile le-au fost aruncate dincolo de fortificație, ca să le vadă toți.

30 Apoi sînt căutați principalii răzvrătitori; o parte din ei, rătăcitori în afara taberii, au fost uciși de centurioni sau de soldați din cohortele pretoriene; pe unii i-au predat chiar manipulele, ca să-și dovedească fidelitatea. Chinurile soldaților fuseseră sporite de o iarnă timpurie cu ploi nesfîrșite și atît de năpraznice, încît nu puteau să iasă din corturi să se adune între ei: abia puteau să apere stindardele răpite de vijelie și de apă. Mai stăruia și frica de mînia cerului și-și ziceau că nu degeaba se întunecă astrele și se năpustesc furtunile: alt mijloc de a mai scăpa de necazuri nu este decît să părăsească un castru blestemat și pîngărit și să se întoarcă fiecare, curățiți prin ispășire, în tabăra lor de iamă“. Mai întîi, s-a întors legiunea a opta și apoi a cincisprezecea; cei dintr-a noua strigară că trebuie să aștepte răspunsul în scris al lui Tiberius; apoi, rămași singuri, prin plecarea celorlalți, au prevenit de bună voie o dificultate inevitabilă. Drusus, nemaiașteptînd sosirea delegaților, fiindcă lucrurile se liniștiseră destul de mult, s-a întors la Roma.

31 Cam în același timp și din aceleași cauze s-au răzvrătit legiunile germanice, cu cît mai multe cu atît mai violente, facîndu-și mari speranțe că Germanicus Caesar[116] nu va putea suporta conducerea altcuiva și că se va da de partea legiunilor care, cu forța, vor tîrî în

116 Titlul de Caesar îl desemnează atît pe împărat, cît și pe prezumtivul său succesor.

curentul lor totul. Pe malul Rinului erau două armate: cea numită superioară, sub comanda legatului Caius Silius, și cea inferioară, de care răspundea Aulus Caecina. Comanda supremă a lor o avea Germanicus, care pe atunci era ocupat cu recensămîntul galilor. Soldații de sub comanda lui Silius așteptau nehotărîți să vadă care va fi rezultatul revoltei celorlalte armate; cei din armata inferioară se lăsaseră duși de furie, începutul făcîndu-1 cei din legiunea a XXI-a și a V-a, fiind apoi atrase și legiunile I și a XX-a, căci toate erau cazate în taberele de vară din țara ubiilor[117], pierzînd vremea sau executînd sarcini ușoare. Ca urmare, un mare număr dintre ei, înrolați de curînd în Capitală[118], obișnuiți să-și facă toate mendrele, dar neducînd la greu, aflînd de moartea lui August, au umplut mințile simple ale celorlalți: „A venit momentul, ziceau, ca veteranii să ceară de îndată liberarea, ca tinerii să ceară solde mai mari, să se pună capăt mizeriilor și să se răzbune pe centurionii cei cruzi[44]. Și acestea nu le spunea un singur ins, ca Percennius la legiunile din Panonia, și nici la urechea unor soldați fricoși, aș- teptînd să vadă ce vor face alte armate mai puternice, ci acum mii de guri și mii de glasuri ațîțau revolta: puterea romană, ziceau, stă în mîinile noastre, prin victoriile noastre se mărește imperiul, după numele noastre își iau comandanții supranumele[119].

32 Nici legatul[120] nu încerca să se opună: nebunia atîtor inși îi anihilase fermitatea. Deodată, ca niște apucați, se reped cu săbiile scoase asupra centurionilor:

117 Ubii, neam germanic care locuia pe malul drept al Rinului în timpul lui Iul. Caesar și care a fost transferat de Vipsanius Agrippa pe malul stîng, unde, mai tîrziu (50 p.Chr.), împăratul Claudius a fondat cetatea Colonia Claudia Augusta Agrippi- nensis (azi, Kôln).

118 După dezastrul suferit de armata lui Quintilius Varus, August, spre a umple golurile, a înrolat și liberți sau sclavi din Roma.

119 Comandanții își luau supranumele după numele popoarelor învinse.

120 în epoca republicană, tribunii militari, numiți din clasa senatorială sau a cavalerilor, șase de fiecare legiune, conduceau pe rînd, timp de cîte o lună, legiunea; după ce la comanda unei legiuni sau a mai multora a fost pus un legat al împăratului, ei au devenit subalternii acestuia.

aceștia erau străvechea țintă a urii sol- daților și primele victime ale răzbunării. Culcîndu-i la pămînt, îi bat cu vergile, cîte șaizeci de lovituri de fiecare, ca numărul să fie egal cu cel al centurionilor dintr-o legiune: apoi, tîrîți, sfirtecați, unii din ei fără suflare, îi aruncă în fața fortificației sau în apele Rinului. Centurionul Septimius, după ce se refugiase la tribună și se aruncase la picioarele lui Caecina, a fost reclamat de soldați într-atîta, pînă le-a fost dat să-1 omoare. Cassius Chaerea, care mai tîrziu avea să-și cîștige un nume la urmași prin uciderea lui Caius Caesar (Caligula)[121] și care pe atunci era tînăr și neînfricat, și-a deschis drum cu sabia printre cei ce-i stăteau în cale, înarmați. De atunci încolo nici tribunul, nici prefectul castrului n-au mai avut vreo autoritate: gărzile de noapte, posturile de pază și toate serviciile cerute de vreo necesitate prezentă și le împărțeau singuri între ei. Pentru cei care cunosc mai adînc starea de spirit a soldaților, semnul cel mai clar al unei mișcări mari și înverșunate era că nu erau risipiți sau instigați de cîțiva inși, ci se înflăcărau deodată, făceau deodată tăcere atît de unitar și de statornic, încît ai fi crezut că sînt conduși de cineva.

33 în vremea asta, lui Germanicus, ocupat de recensămîntul în Galii[122], i se aduse vestea că August murise. Era căsătorit cu Agrippina[123], nepoata acestuia, și avea cu dînsa mai mulți copii; el însuși era fiul lui Drusus, fratele lui Tiberius, și nepot al Augustei, dar era îngrijorat de ura împotriva lui a unchiului și bunicii, ale căror motive erau mai puternice, fiindcă erau nedrepte. într-adevăr, amintirea poporului roman despre Drusus era vie și se credea că, dacă ar fi avut conducerea, ar fi redat libertatea; de aci, dragostea față de Germanicus și

121 Devenit tribun al gărzilor pretoriene pe timpul lui Caius (Caligula), Cassius Chaerea a făcut o conspirație împotriva acestuia și l-a ucis (41 p.Chr.).

122 Cele patru provincii în care a fost împărțit teritoriul de către August au fost: Gallia Belgica, Lugdunensis, Aquitania și Narbonensis.

123 Agrippina era fiica lui Marcus Vipsanius Agrippa și a luliei, deci nepoată a lui August. Germanicus avea pe atunci trei fii: Nero, Drusus și Caligula; urmară trei fete: Agrippina minor, lulia Drusilla și lulia Livilla.

aceeași speranță. Căci tînărul avea firea unui cetățean obișnuit, o amabilitate minunată, în contrast cu vorbirea și privirile lui Tiberius, arogante și misterioase. Se adăugau la acestea animozitățile dintre femei din cauza înțepăturilor de mamă vitregă ale Liviei la adresa Agrippinei; dar și Agrippina era cam prea iute, numai că din fidelitate și iubire față de soț, oricît de nestă- pînită îi era firea, aducea lucrurile pe calea cea bună.

34 Dar Germanicus, cu cît era mai aproape de rangul suprem, cu atît mai mult se străduia pentru Tiberius. Pe sequanii[124] din vecinătate și triburile belgilor i-a făcut să depună jurămînt de credință. Apoi, aflînd de revolta legiunilor, plecînd în grabă, le-a găsit întîmpinîndu-1 în afara lagărului, cu ochii în pămînt, ca și cum s-ar fi căit. După ce, trecînd de întărituri, a intrat înăuntrul castrului, începură a se auzi plîngeri confuze. Ba unii, prinzîndu-i mîna, chipurile, ca să i-o sărute, îi băgau degetele în gură, ca să le atingă gingiile fără dinți, iar alții îi arătau trupurile gîrbovite de bătrînețe. Germanicus ordonă ca mulțimea adunată în jur, fiindcă i se părea prea amestecată, să se dispună pe manipule: i s-a răspuns că așa vor auzi mai bine; apoi porunci să se aducă în față stindardele, ca să poată distinge cel puțin cohortele: s-au supus, dar codindu-se. Atunci, începînd să vorbească, aduse un omagiu de venerație lui August; trecu apoi la victoriile și triumfurile lui Tiberius, amintind, cu laude deosebite, campaniile lui strălucite în Germania împreună cu acele legiuni; elogie acordul Italiei și fidelitatea Galiilor: nicăieri, zicea, nici un fel de tulburare sau discordie. Aceste cuvinte au fost ascultate în tăcere sau cu un murmur slab.

35 Cînd a ajuns la răzvrătire și, întrebînd unde este supunerea soldatului, unde e vechea faimă a disciplinii, unde oare i-a izgonit pe tribuni și pe centurioni, toți își dezgolesc trupurile și-și arată indignați cicatricele rănilor și urmele vergilor; apoi, într-o învălmășeală de glasuri, vorbesc de banii plătiți pentru scutirea de cor-

124 Sequanii, neam galic numeros, învecinat cu belgii.

vezi, de insuficiența soldei, de greutatea muncilor și, arătîndu-le pe nume, se plîng de munca la construirea fortificației, de săpatul șanțurilor, de căratul furajelor, al materialelor, al lemnului și de orice alta se cere, cînd se ivește o nevoie, sau ca să nu trîndăvească în tabără. Strigătele cele mai groaznice erau ale veteranilor, care, avînd cîte treizeci de ani, sau și mai mult, de serviciu, se rugau să vină în ajutorul lor, vlăguiți de putere cum sînt, ca să nu moară sub aceleași poveri, ci să obțină eliberarea, după o militărie atît de trudită, și un repaus scutit de mizerie. Au fost și unii care cereau sumele de bani lăsate lor prin testament de către August, adăugind urări de succes lui Germanicus; iar dacă el dorea conducerea statului, s-au arătat gata să-i dea concursul. Atunci acesta, ca și cum ar fi fost pîngărit de o crimă, a sărit imediat jos de pe tribună. Cum voia să plece, răsculații i-au opus armele, amenințîndu-1, dacă nu se întoarce înapoi. Dar el, strigînd că preferă să moară decît să-și calce jurămîntul, și-a apucat sabia de la șold și, scoțînd-o din teacă, o înalță și era gata să și-o înfigă în piept, dacă cei din jurul lui nu l-ar fi ținut, prinzîndu-i dreapta. O parte din soldații de la margine, grămădiți între ei și — lucru greu de crezut — cîte unii înaintînd mai aproape de el, îl îndemnau să și-o înfigă; ba chiar un soldat, cu numele de Calusidius, scoțînd-o din teacă, i-a oferit sabia lui, spunînd că e mai ascuțită. Fapta a părut chiar și celor mai furioși crudă și demnă de un ticălos; a fost apoi un moment de calm, în care Germanicus a putut fi dus repede de către prieteni în cortul său.

36 Acolo s-a discutat despre măsurile de luat; într-adevăr, se vestea că răsculații pregătesc delegați care să atragă armata superioară la luptă pentru aceeași cauză; se auzea că se hotărîse ruinarea orașului ubiilor[125] și că, înfruptați din prada luată, vor pomi la jefuirea Galiilor. O

125 Colonia, Kolnul de azi.

teamă și mai mare era aceea că dușmanul[126] era la curent cu revolta romanilor și că, dacă malul Rinului ar fi părăsit, el ar da năvală; pe de altă parte, dacă s-ar înarma trupele auxiliare[127] și aliații împotriva legiunilor, s-ar isca un război civil. Severitatea era primejdioasă, larghețea rușinoasă; fie că s-ar aproba toate cererile răsculaților, fie nimic, statul ar fi oricum pus în pericol. Așadar, după ce s-au cîntărit toate soluțiile, s-a hotărît să se ticluiască o scrisoare, ca din partea împăratului: se acorda liberarea celor care serviseră douăzeci de ani, erau trecuți în rezervă cei cu șaisprezece ani de serviciu, dar aceștia erau reținuți sub drapel, fiind scutiți de celelalte obligații, afară de aceea de a respinge dușmanul, se achitau legatele[128], așa cum ceruseră, și se dublau.

37 Soldatul a înțeles că totul fusese plăsmuit pentru a se cîștiga timp și a cerut împlinirea pe loc a promisiunilor. Tribunii grăbesc liberarea: plata legatelor de pe urma lui August se amînă pînă în momentul așezării în tabăra de iarnă a fiecăruia. Cei din legiunile a V-a și a XXI-a nu s-au mișcat din loc pînă nu li s-a plătit în tabăra de vară, din fondurile de cheltuială, adunate, ale prietenilor lui Germanicus și ale lui însuși. Prima și a XX-a legiune le-a condus în orașul ubiilor legatul Caecina, într-un convoi rușinos: casetele de bani, luate de la generalul-comandant, erau purtate între stindardele și acvilele legiunilor. Plecînd la armata superioară, Germanicus a primit jurămîntul de credință al legiunilor a D-a, a XIII-a și a XVI-a, care n-au șovăit o clipă; cei dintr-a XlV-a au stat puțin la îndoială: li s-au acordat banii și liberarea, deși nu le ceruseră.

38 în ținutul chaucilor[129], detașamente ale legiunilor

126 Germanii.

127 Unități militare permanente, recrutate dintre locuitorii provinciilor cucerite, constituite din trupe de infanterie și cavalerie; după un serviciu de 20-25 de ani, deveneau cetățeni romani.

128 Prin testamentul său, August a dat cîte 300 de sesterți fiecărui soldat legionar (cf. *supra* 1,8).

129 Chaucii, neam germanic așezat în lungul coastei Mării Nordului, între Albis (Elba) și Amisia (Ems).

revoltate care-și aveau acolo garnizoana au făcut o încercare de răscoală, dar aceasta a fost pentru scurtă vreme reprimată, prin pedeapsa cu moartea a doi soldați, aplicată imediat. Ordinul fusese al lui Ma- nius Ennius, prefectul castrului, care dădea mai degrabă un exemplu bun, decît avea dreptul s-o facă. Apoi, valurile răscoalei umflîndu-se, el a fugit și a fost descoperit, deoarece ascunzișurile nu mai erau sigure, astfel că alta scăpare nu-i mai rămînea decît îndrăzneala. Nu prefectul, zicea, este atacat de ei, ci Germanicus, comandantul și Tiberius, împăratul. Totodată, repezindu-se și smulgînd din mîinile răzvrătiților, care i se opuseseră, steagul, s-a îndreptat spre malul Rinului și, strigînd că, dacă vreunul din ei va ieși din coloană, va fi socotit dezertor, a adus în tabăra de iarnă niște soldați turbulenți, dar care nu îndrăzniseră nimic.

39 în vremea aceasta, trimișii senatului ajung la Germanicus, care se întorsese la Altarul ubiilor[130]. Se aflau acolo, în taberele de iarnă, două legiuni, prima și a XX-a, precum și veteranii care, de curînd liberați, erau încă ținuți sub drapel. în acești soldați, speriați și munciți de conștiința vinei, intră frica: credeau că aceia veniseră din ordinul senatului, ca să anuleze ceea ce ei obținuseră prin revoltă. Și cum este obiceiul mulțimii să caute un vinovat la toate năzărelile ei, îl acuză pe fostul consul, Munatius Plancus[131], conducătorul delegației, că el este autorul hotărîrii senatului. în toiul nopții, încep să ceară stindardul aflat în locuința lui Germanicus, se adună în goană la ușa lui, forțează canaturile, și sculîndu-1 din pat, îl silesc, amenințîndu-1 cu moartea, să le dea stindardul. Apoi, rătăcind pe drumuri, dau peste delegați care, auzind de tulburare, se îndreptau spre Germanicus. îi copleșesc cu ocări, se pregătesc să-i omoare, pe Plancus mai ales, pe care demnitatea îl împiedicase să fugă: primejduit, n-a avut altă scăpare decît tabăra primei legiuni. Acolo, îmbrățișînd stindardele și acvila, el se punea sub protecția

130 Colonia (v. nota 78), unde se ridicase un altar *(ara)* Romei și lui August.

131 Fusese consul în anul precedent.

caracterului lor sacru. Și, dacă portdrapelul Calpumius n-ar fi împiedicat un act extrem de violență, s-ar fi întîmplat un lucru rar, chiar și între dușmani: un trimis al poporului roman, într-o tabără romană, ar fi pîngărit cu sîngele lui altarele zeilor.

Dimineața, cînd se puteau distinge bine comandantul, soldații, faptele, Germanicus, intrînd în tabără, poruncește ca Plancus să fie adus la el și-1 invită pe tribună lîngă dînsul. Apoi, blamînd nebunia lor blestemată și declarînd că nu din mînia soldaților răscoala a răsuflat din nou, ci din mînia zeilor, le lămurește pentru ce au venit delegații[132], deplînge cu violență violarea caracterului sacru al unei solii și întîmplarea gravă și nemeritată cu Plancus și totodată arată ce rușine și-a luat asupra sa legiunea: adunarea fiind mai mult încremenită decît potolită, el lasă să plece solii sub protecția călăreților din trupele auxiliare.

40 în această atmosferă de teamă, toți îi reproșau lui Germanicus că nu pleacă la armata superioară, unde ar afla supunere și ajutor contra rebelilor: „S-a greșit destul și prea destul prin acordarea liberării, a sumelor de bani și prin măsuri blinde. Dacă viața pentru el nu are preț, de ce-1 ține între niște turbați și pîngăritori de orice lege omenească pe micuțul său fiu și pe soția lui, însărcinată[133]. Să-i redea măcar pe ei bunicului lor și statului. “ Germanicus șovăi multă vreme: Agrippina refuza cu mîndrie, declarînd că descinde din divinul August și că nu este bicisnică în fața primejdiilor; în cele din urmă, îmbrățișîndu-i cu multe lacrimi pîntecele și pe copilul lor, el a convins-o să plece. Pornea un convoi de femei și demn de milă; soția fugară a comandantului purtînd la sîn micuțul copil, în jurul lor, plîngînd, soțiile prietenilor, pe care le lua cu dînsa; cei care rămîneau nu erau mai puțin triști.

41 Tabloul nu era cel al unui Caesar falnic în mijlocul soldaților săi, ci unul asemenea unui oraș învins;

132 Ca să-i anunțe moartea lui August și să-i confere calitatea de proconsul.

133 Viitorul Caligula și Agrippina.

gemetele și plînsetele au izbit urechile și au atras privirile chiar și ale soldaților: ies din corturi, întrebîndu-se: ce plînsete se aud, de unde atîta jale? „Femei ilustre, și nu au un centurion de pază, un soldat, nimic din ce se cade soției generalului-comandant, nimic din suita obișnuită. Și ele se duc la treviri[134], neam credincios, cît pot fi niște străini!" îi cuprinde rușinea și mila și le vine în minte tatăl ei, Agrippa, August bunicul, Drusus socrul și ea însăși, de o fecunditate deosebită, de o cinste admirabilă, apoi copilul, născut în tabără, crescut în mijlocul soldaților, pe care-1 numeau cu o poreclă soldățească „Caligula"[135], fiindcă de multe ori, ca să atragă simpatiile soldaților, îl încălțau cu acest fel de încălțăminte. Nimic însă nu i-a întors mai mult din calea pe care apucaseră ca ciuda pe treviri: se roagă, se pun împotrivă: „să se întoarcă, să rămînă!"; parte din ei o împiedică să treacă, cei mai mulți se întorc către Germanicus. Acesta, stăpînit încă de durere și mînie, începu astfel către cei ce-1 înconjurau:

42 „Soția sau fiul nu-mi sînt mai scumpi decît părintele meu și decît statul, dar pe acela-1 va apăra maiestatea lui, imperiul roman va fi apărat de celelalte armate. Pe nevastă și pe copiii mei, pe care i-aș sacrifica bucuros pentru gloria voastră, îi trimit acum departe de niște oameni furioși, pentru ca crima ce amenință, oricare ar fi ea, să fie ispășită doar prin sîngele meu, și ca uciderea strănepotului lui August și omorîrea nurorii lui Tiberius să nu vă facă și mai vinovați. Căci ce n-ați îndrăznit și ce n-ați pîngărit în aceste zile? Ce nume voi da acestei mulțimi? Să vă numesc „soldați[4]" pe voi, care l-ați împresurat cu șanțuri și arme pe fiul împăratului vostru? Sau „cetățeni[44], pe voi, care disprețuiți într-atîta autoritatea senatului? Ați călcat și ceea ce la dușmani este lege, inviolabilitatea soliei și dreptul ginților. Divinul lulius a potolit o revoltă a armatei prin- tr-un

134 Treviri, neam galo-germanic, ce locuia în stînga Rinului, pe malurile Mosellei, al cărui centru era orașul *Treveri, Treviri* sau *Augusta Treverorum* (azi, Trier).

135 Diminutiv din lat. *caliga* (încălțăminte soldățească).

singur cuvînt, numind „cviriți“[136] pe cei ce nu-și respectau jurămîntul; divinul August a făcut să tremure legiunile, după Acțiuni, prin figura și privirile lui. Dacă pe mine, care nu sînt la fel cu ei, dar sînt născut din ei, m-ar disprețui vreun soldat din Spania sau Siria, aceasta ar fi totuși ceva uimitor și nedemn. Tu, prima legiune, care ai primit stindardele din mîna lui Tiberius, și tu, a douăzecea legiune, tovarășa mea în atîtea lupte, cu atîtea recompense răsplătită, aceasta e frumoasa mulțumire pe care o aduceți comandantului vostru? Asta e vestea pe care-o voi aduce tatălui meu, care află doar știri îmbucurătoare din alte provincii? Soldații lui tineri, veteranii lui, nu se mai satură de liberări și de bani; numai aici centurionii sînt uciși* tribunii sînt izgoniți, comandanții legiunilor sînt închiși, taberele, fluviile sînt mînjite de sînge, iar eu duc o viață nesigură printre oameni care mă dușmănesc.

43 Pentru ce, dar, în prima zi de adunare, mi-ați smuls sabia pe care mă pregăteam să mi-o înfig în piept, prieteni nesocotiți? Mai bine facea și mai mult ținea la mine acela care-mi oferea spada lui. Cel puțin aș fi căzut fără a mai fi știut de atîtea ticăloșii ale armatei mele; ați fi ales un comandant care, dar ar fi lăsat nepedepsită moartea mea, ar fi răzbunat totuși pieirea lui Varus și a celor trei legiuni. De ar voi zeii ca belgii, oricît de mult își oferă ei serviciile, să nu aibă parte de onoarea și de gloria de a fi venit în ajutor romanilor și de a fi înfrînat popoarele Germaniei! Spiritul tău, primit în cer, divine August, chipul tău, tată Drusus, și amintirea lăsată de tine să spele, cu aceiași soldați ai voștri, care încep a fi pătrunși de rușine și de dorința gloriei, această pată a răzvrătirii și să îndrepte spre pieirea dușmanilor furia neînțelegerilor interne! Iar voi, la care văd acum alte priviri, alte simțiri, dacă-i redați senatului pe trimișii săi, dacă arătați supunere împăratului, dacă-mi redați soția

136 La Roma, în anul 47 a.Chr., lulius Caesar, vorbind unei legiuni revoltate, care cerea eliberarea și amenința Capitala, i-a numit pe revoltați *quirites* (cetățeni, civili). Ei i-au răspuns că sînt soldați și l-au urmat la război în Africa.

și copilul, feriți-vă de orice atingere cu cei răi și îndepărtați dintre voi răzvrătitorii: aceasta va fi dovada sigură a căinței, aceasta, chezășia credinței voastre[44].
44 La aceste cuvinte, cerînd iertare și recunoscînd că mustrările sînt drepte, soldații se rugau să-i pedepsească pe vinovați, să-i ierte pe cei care s-au lăsat înșelați și să-i ducă împotriva dușmanului; să fie rechemată soția lui, îl implorau ei, să se întoarcă înapoi „copilul legiunilor[4490] și să nu fie dat ostatic în mîna galilor. Germanicus răspunse că Agrippina nu se poate întoarce, dînd ca motiv apropierea sorocului nașterii și venirea iernii; va veni însă fiul lui; celelalte să le îndeplinească ei. Cu totul schimbați, aleargă în toate părțile și-i aduc în lanțuri pe cei mai răi răzvrătiți în fața lui C. Cae- tronius, legatul primei legiuni, care îl judeca pe fiecare și-1 pedepsea astfel: legiunile stăteau ca la adunare cu săbiile scoase; acuzatul era prezentat la tribună de către un tribun; dacă soldații strigau că este vinovat, era azvîrlit jos și ucis. Soldații se bucurau chiar de omorîrea lui, ca și cum s-ar fi spălat ei înșiși de vină; nici Germanicus nu-i oprea, căci, el nedînd nici un ordin, sălbăticia faptei și oroarea stîmită cădea tot asupra lor. Urmîndu-le exemplul nu mult după aceea, veteranii sînt trimiși în Raetia[137 138], chipurile ca să apere provincia de suebii[139] care o amenințau, de fapt, ca să fie scoși din aceste tabere, tot atît de înfiorătoare încă prin cruzimea remediului, cît și prin amintirea nelegiuirii săvîrșite. Apoi, Germanicus se ocu- pà de selecționarea centurionilor: fiecare centurion, strigat de generalul comandant, își spunea numele, centuria, locul de baștină, numărul anilor de serviciu militar, ce fapte deosebite săvîrșise în lupte și, cine avea, recompensele militare. Dacă tribunii și soldații legiunii atestau zelul și cinstea lui, își păstra gradul; dacă îi obiectau toți

137 Caius Caligula.
138 Regiune în Alpii centrali, corespunzînd Tirolului de azi, unei părți din Bavaria și din Elveția. Era locuită de reți și vindelici. August îi învinsese și-i pusese sub conducere romană.
139 Veche populație germanică (suebi, suabi, strămoșii șvabilor), întîrzîndu-se de la coasta Mării Baltice pînă la nordul Raetiei.

lăcomia de bani sau cruzimea, era concediat din militărie.

45 Ordinea fiind astfel restabilită, rămînea o dificultate întru nimic mai mică, pricinuită de îndîrjirea legiunilor a V-a și a XXI-a, care-și aveau taberele de iarnă la 60 de mile depărtare, în locul numit Vetera[140]. De fapt, soldații acestora începuseră primii răscoala și cu mîinile lor se săvîrșiseră crimele cele mai groaznice: neînfricoșați de pedeapsa aplicată camarazilor lor și nerevenindu-și prin căință, ei stăruiau în pornirile lor mînioase. De aceea, Germanicus se pregătește să coboare pe Rin legiunile, flota și aliații, hotărît ca, dacă ei refuză să asculte de el, să recurgă la forță.

46 Dar la Roma, necunoscîndu-se încă rezultatul tulburărilor din Illyricum și aflîndu-se de revolta legiunilor din Germania, orașul alarmat îl acuza pe Tiberius că în vreme ce-și bate joc, printr-o șovăială simulată, de senatori și de plebe, care n-au nici putere, nici arme, soldații se revoltă și nu pot fi potoliți prin autoritatea încă slabă a doi tineri[141]. Ar fi trebuit să se ducă el însuși și să le opună maiestatea sa de împărat soldaților, care s-ar fi supus, dacă l-ar fi văzut pe șeful statului, om cu o lungă experiență și în același timp arbitrul suprem în ce privește severitatea sau răsplata. August, deși slăbit de bătrînețe, a putut să se ducă de-atîtea ori în Germania. Tiberius, în floarea vîrstei, ședea în senat, ca să caute pricină cuvintelor senatorilor. S-au luat destule măsuri de aservire a Capitalei; ar trebui să se aplice măsuri de potolire a spiritelor soldaților, ca ei să voiască să suporte pacea.

47 Hotărîrea neclintită și nestrămutată a lui Tiberius față de aceste vorbe a fost să nu piardă din vedere esențialul și să nu expună riscului nici persoana lui, nici statul. Multe și felurite gînduri îl munceau: armata din Germania era mai puternică, cea din Panonia mai aproape; aceea se sprijinea pe forțele militare ale

140 De fapt, *Vetera castra,* cantonament roman, localitate situata la confluența rîului Lippe cu Rinul.

141 Drusus Caesar și Germanicus Caesar.

Galiilor, aceasta amenința Italia; căreia din ele să-i dea întîietate? Și apoi se temea ca cei lăsați la urmă să nu se aprindă, simțifidu-se jigniți. Prin fiii lui însă ele puteau fi vizitate deodată, fără li pune în joc autoritatea imperială, față de care respectul e și mai mare de la distanță. Totodată, tinerilor li se poate ierta dacă lasă pe seama tatălui lor unele hotăriri; pe cei care le-ar rezista lui Germanicus sau lui Drusus îi poate domoli sau zdrobi el însuși. Dar ce-ar mai rămîne, dacă l-ar nesocoti pe împărat? De altfel, ca și cum ar fi fost gata din clipă în clipă de plecare, își alese însoțitori de drum, își făcu bagajul, își echipă navele, apoi, aducînd pretexte diferite, cînd iama, cînd treburile, i-a înșelat mai întîi pe cunoscători, apoi mulțimea, și foartă multă vreme provinciile.

48 Dar Germanicus, deși își strînsese la un loc armata și pregătise pedepsirea vinovaților, socotind că trebuie să le dea un răgaz ca, ținînd seama de exemplul recent, să-și dea seama de interesul lor, îi scrie lui Caecina, anunțîndu-1 că vine cu o armată puternică și că, dacă ei nu-i pedepsesc mai înainte pe vinovați, va proceda la un măcel fără alegere. Caecina citește în secret scrisoarea stegarilor legiunilor și cohortelor, precum și celor mai nepătați soldați din tabără și-i îndeamnă să-i salveze pe toți de dezonoare și pe ei înșiși de moarte; căci în timp de pace se ține seama de motive și de merite, dar, cînd se dezlănțuie războiul, cad laolaltă nevinovați și vinovați. Aceia, încercîndu-i pe cei pe care-i socotesc apți pentru această acțiune, după ce văzură că majoritatea soldaților își văd de datoria lor, hotărăsc, după sfatul comandantului, momentul în care să se repeadă cu sabia asupra celor mai ticăloși și mai porniți la răzvrătire. Atunci, la semnalul cuvenit, năvălesc în corturi, îi ucid, fără ca ei să se aștepte, neștiind nimeni, afară de cei inițiați, din ce s-a început măcelul și care-i va fi sfîrșitul.

49 Spectacolul a fost cu totul deosebit de cel al tuturor luptelor civile care s-au dat vreodată. Se despart în părți opuse și se năpustesc cu armele nu la o luptă și

din tabere față în față, ci de pe aceleași paturi pe care stătuseră ziua, cînd mîncau, și noaptea, cînd se odihneau. Țipete, răni, sînge în văzul tuturor; cauza însă, necunoscută; totul, la voia întîmplării. Au fost uciși și unii din soldații buni; după ce răzvrătiții înțeleseră împotriva cui se pornise prăpădul, au pus și ei mîna pe arme. Nu era de față, ca să-i domolească, nici comandant, nici tribun: s-a permis mulțimii să-și facă voia, să se răzbune și să se sature. Apoi, Germanicus intrînd în tabără, numind cu lacrimi multe cele întîmplate nu mijloc de îndreptare, ci masacru, porunci să se ardă corpurile. Atunci, aceste spirite sălbăticite sînt cuprinse de dorința de a pomi la luptă împotriva dușmanului: „nu pot fi îmblînzite altfel sufletele camarazilor morți, decît dacă în piepturile lor nelegiuite primesc răni cinstite". Germanicus se alătură înflăcărării soldaților și, trăgînd un pod peste Rin, trece dincolo douăsprezece mii de soldați ai legiunilor, douăzeci și șase de cohorte de aliați și opt escadroane de călăreți, al căror spirit de disciplină nu fusese contaminat de această răscoală.

50 Veseli și nu departe de noi se aflau germanii, pe cînd noi eram ținuți de doliul pricinuit de moartea lui August și apoi din cauza revoltelor. Dar romanii, printr-un marș grăbit, străbat pădurea Caesia[142] și taie linia de hotar începută de Tiberius, își așază tabăra chiar pe hotar, întăresc frontul și spatele cu un val și laturile cu trunchiuri de copaci. Apoi trec mai departe prin niște defileuri întunecate și chibzuiesc dacă, din cele două drumuri care se făceau, să aleagă pe cei mai scurt și mai obișnuit, sau pe cel mai anevoios și mai neumblat, dar tocmai de aceea și mai neprivegheat de dușmani. Alegînd calea cea mai lungă, zoresc cu toate celelalte: în- tr-adevăr, cercetașii aduseseră vestea că noaptea aceea era una de sărbătoare la germani și de veselire prin ospețe festive. Lui Caecina i se ordonă s-o ia înainte cu cohorte ușor înarmate și să îndepărteze obstacolele din păduri; legiunile urmează la o oarecare distanță. O

142 Caesia, pădure pe malul drept al Rinului.

noapte luminată de stele îi ajuta. Au ajuns la satele marsilor[143] și au pus posturi de pază în jurul lor; aceștia erau încă întinși pe paturi sau pe lîngă mese, fără nici o teamă și fără să fi pus mai dinainte străji de noapte: din nepăsare, totul era lăsat în părăsire; de război, nici o teamă, iar pacea lor nu era decît moleșeală și dezordine de oameni beți.

51 Germanicus a împărțit legiunile dornice de luptă în patru coloane, pentru ca prădăciunea să fie cît mai mare, și devastează prin foc și sabie o suprafață de cincizeci de mile. Nici sex, nici vîrstă nu află vreo îndurare; cele profane, la fel ca cele sfinte și templul[144] cel mai vestit la acele neamuri, pe care ei îl numeau al Tanfanei[145], sînt făcute una cu pămîntul. Soldații care-i măcelăriseră pe dușmanii pe jumătate adormiți, neînarmați sau rătăcind care încotro n-au suferit o rană. Acest masacru i-a trezit pe bructeri, pe tubanți și pe usipeți, care au ocupat văile împădurite prin care avea să se întoarcă armata. Comandantul află de aceasta și pomi la drum și totodată la luptă. O parte din călăreți și cohortele auxiliare erau în frunte, urma apoi legiunea întîi; cei din legiunea a XXI-a, bagajele fiind la mijloc, formau flancul stîng, iar cei dintr-a V-a, flancul drept; legiunea a XX-a întărea spatele; și urmau apoi ceilalți dintre aliați. Dar dușmanii, cît timp convoiul își rărea rîndurile trecînd prin defileu, rămaseră nemișcați; apoi, hărțuind ușor laturile și frontul, s-au năpustit cu toată puterea asupra ariergărzii. Cohortele ușor înarmate erau puse în derută de trupele dese ale germanilor; atunci Germanicus, ajungînd la cei din legiunea a XX-a, strigă cu glas puternic că acesta este momentul să-și spele rușinea; să meargă înainte și să se grăbească să preschimbe greșeala lor în glorie. Inimile se înflăcărează și dintr-un singur atac soldații rup rîndurile dușmanului, îl silesc să iasă la loc deschis și-l măcelăresc; în același timp, cei din fruntea coloanei au reușit să iasă din

143 Trib germanic din dreapta Rinului.

144 Probabil un sanctuar la care se adunau triburile din jurul marsilor: bructerii, tubanti, usipeții.

145 Tanfana, zeiță germanică ai cărei preoți prevesteau viitorul.

păduri și și-au întocmit tabără de apărare. După aceea, drumul le-a fost liniștit, și soldații, încrezători prin tot ce făcuseră de curînd și uitînd trecutul, au fost cazați în taberele de iarnă.

52 Aceste vești l-au bucurat și în același timp l-au îngrijorat pe Tiberius: era bucuros că răzvrătirea fusese potolită, dar faptul că Germanicus își atrăsese iubirea soldaților prin recompense bănești și prin liberarea mai devreme din serviciu, iar pe deasupra gloria militară cîștigată de acesta îl neliniștea. A făcut totuși un raport senatului despre faptele lui de arme și a adus meritelor lui multe elogii pompoase în cuvinte, mai mult de formă decît ca să creadă cineva că-s venite din inimă. îl lăudă apoi mai pe scurt pe Drusus și modul cum pusese capăt mișcărilor din Illyricum[146], dar mai apăsat și vorbind sincer. Concesiile pe care Germanicus le făcuse soldaților săi el le-a extins și asupra legiunilor din Panonia.

53 în același an, s-a sfîrșit din viața lulia[147], relegată de tatăl ei, August, din cauza vieții ei desfrînate în insula Pandateria, apoi în orașul Rhegium de pe malul strîmtorii Siciliei. Fusese căsătorită cu Tiberius, pe cînd Caius și Lucius erau în floarea vîrstei, dar îl dis-prețuise, ca fiindu-i inferior; acesta, și nu altul, a fost motivul intim pentru care Tiberius s-a retras la Rhodos. Obținînd conducerea imperiului, a lăsat-o pe această femeie, izgonită, compromisă și, după omorîrea lui Postumus Agrippa, lipsită de orice speranță, să moară

146 Illyricum, teritoriul locuit de iliri, neam indo-european, întinzîndu-se din Epir pînă în peninsula Istria, iar spre est pînă în bazinul rîurilor Drava și Morava, aproximativ teritoriul actual al Iugoslaviei.

147 lulia (anul 39 a.Chr.-14 p.Chr.), fiica lui August din căsătoria cu Seribonia; în anul 25 a.Chr., se căsătorise cu Marcus Claudius Marcellus, care a murit în anul 23 a.Chr. în anul 21 a.Chr., a fost căsătorită cu camaradul de arme al tatălui său, Marcus Vipsanius Agrippa, cu care a avut cinci copii: Caius și Lucius Caesar, lulia, Agrippina (maior) și Agrippa Postumus. Murindu-i și al doilea soț, în anul 12 a.Chr., înanul următor a fost dată în căsătorie lui Tiberius, care s-a separat de ea, retrăgîndu-se la Rhodos. A fost condamnată de August pentru adulter și relegată în insula Pandateria și apoi în orașul Rhegium.

de mizerie și de o lungă sleire fizică, socotind că moartea ei va trece neluată în seamă datorită duratei exilului. Un motiv asemănător de cruzime a fost cel împotriva lui Sempronius Gracchus[148], care, provenit dintr-o familie nobilă, dotat cu o minte ascuțită și cu o elocvență folosită însă la rău, o necinstise pe aceeași lulia, pe cînd era soția lui Marcus Agrippa. Și nu s-a limitat doar să-și facă poftele; după ce i-a fost dată în căsătorie lui Tiberius, o aţîța neîncetat împotriva soțului ei, facînd-o să se îndărătnicească și să-1 urască. Se credea că o scrisoare cu atacuri violente la adresa lui Tiberius pe care lulia o scrisese tatălui ei, August, fusese compusă de Gracchus. Ca urmare, alungat la Cercina, o insulă lîngă coasta Africii[149], a îndurat exilul timp de paisprezece ani. Soldații trimiși să-1 omoare l-au găsit pe un cap al țărmului, neașteptîndu-se la nimic bun. La sosirea lor, a cerut un scurt răgaz, ca să dea printr-o scrisoare ultimele dispoziții soției sale, Aliaria, și și-a întins gîtul călăilor cu o fermitate în fața morții cu totul demnă de numele de Sempronius; prin felul lui de viață decăzuse. Unii istorici ne-au transmis că acești soldați n-au fost trimiși de la Roma, ci de către Lucius Asprenas, proconsulul Africii, din ordinul lui Tiberius, care sperase, în zadar însă, că vestea uciderii poate fi pusă pe seama lui Asprenas.

54 Tot în acest an, s-au instituit noi ceremonii religioase, creîndu-se colegiul preoților augustali[150], așa cum altădată Titus Tatius înființase colegiul Titiilor spre păstrarea riturilor sabinilor[151]. S-au tras la sorți dintre fruntașii Romei douăzeci și una de persoane, la care se adăugară Tiberius, Drusus, Claudius[152] și Germanicus.

148 Despre Sempronius Gracchus nu se știe nimic mai mult. Se presupune că ar fi poetul citat de Ovidius într-una din *Scrisorile* sale *din Pont (Pont.* IV, 16,13).

149 în golful Sirta Mică.

150 Colegiu sacerdotal de 21 de persoane, al cărui rol era sa întrețină cultul lui August divinizat.

151 Titus Tatius, după tradiție rege sabin asociat cu Romulus; cult arhaic rezervat anumitor persoane, căzut în desuetudine și reînviat de August, în tendința lui de reformă religioasă și morală a societății romane.

152 Viitorul împărat.

Jocurile augustale, care se dădeau atunci pentru prima oară, au fost tulburate de un scandal pricinuit de rivalitatea dintre histrioni. August se arătase indulgent față de acest gen de amuzament, deoarece făcea voia lui Maecenas[153], care se prăpădea de dragoste pentru Bathyllus[154], dar nici lui nu-i displăceau astfel de distracții și socotească este politic să participe la plăcerile mulțimii. Alta era norma de conduită a lui Tiberius, dar el nu îndrăznea să îndrepte spre moravuri mai aspre un popor tratat timp de atîția ani atît de îngăduitor.

55 Drusus Caesar și G. Norbanus fiind consuli[155], lui Germanicus i se decernă triumful, măcar că războiul dura încă: deși el îl pregătea cu tot zelul pentru vară, a luat-o înainte pornind la începutul primăverii printr-o incursiune neașteptată în ținutul chatti- lor[156]. îi venise gîndul că poate dușmanii se vor dezbina, unii trecînd de partea lui Arminius[157], iar alții de partea lui Segestes, ambii bine cunoscuți, primul prin perfidia lui față de noi, celălalt prin fidelitatea lui. Arminius instiga la revolta Germania; Segestes, adeseori în trecut și chiar cu prilejul ultimului ospăț, după care s-a și pornit războiul, i-a destăinuit lui Varus că se pregătește o rebeliune și l-a sfătuit să-i pună în lanțuri și pe el, și pe Arminius, și pe ceilalți fruntași: „căpeteniile o dată îndepărtate, mulțimea nu va îndrăzni nimic; mai mult, el va avea vreme să distingă între vino- vați și nevinovați“. Dar Varus, fie din voia soartei, fie prin lovitura lui Arminius,

153 Caius Cilnius Maecenas, cavaler roman de veche și nobilă familie etruscă, multă vreme prietenul și consilierul cel mai apropiat al lui August în treburile politice, care a îndeplinit cu abilitate însărcinările cele mai delicate ale acestuia. în perioada războiului civil, în lipsa lui August, a condus un timp chiar și Roma. N-a căutat nici un fel de onoruri publice. A format și sprijinit un cerc literar cuprinzînd pe cei mai mari poeți ai epocii: Vergilius, Horatius, Propertius ș.a. Mare amator de poezie, a fost el însuși scriitor, mediocru însă și prea afectat.

154 Bathyllus, pseudonimul unui pantomim din Alexandria Egiptului, favoritul lui Maecenas.

155 Anul 15 p.Chr.

156 Chattii, neam germanic între Rin și Main.

157vîrsta de 37 de ani. Tacitus îi lauda (II, 82) mîndria, spiritul de independența și setea de libertate.

a murit. Segestes, deși era tînt în război prin învoirea neamului său cu ceilalți germani, rămînea de părerea contrară, ura lui fiind și mai mare din motive personale, căci Arminius îi răpise fata promisă altuia: un ginere urît de socrul lui, care-i era dușman. Ceea ce la oameni care se înțeleg sînt legături de dragoste, la ei, care erau învrăjbiți, deveneau aţîţare a mîniei.

56 Așadar, Germanicus îi dă lui Caecina patru legiuni, cinci mii de soldați auxiliari și trupele strinse în grabă dintre germanii care locuiau dincoace de Rin. El însuși ia cu sine tot atîtea legiuni, dar un număr îndoit de aliați. După ce a construit o întăritură pe urmele postului de comandă al tatălui său pe muntele Taunus, aruncă în luptă împotriva chattilor armata despovărată de bagaje, Lucius Apronius fiind lăsat în urmă pentru refacerea drumurilor și a podurilor. Căci — lucru rar pentru acea climă —, din cauza secetei și a apelor scăzute, accelerase marșul fără a întîlni vreo piedică; se temea însă ca, la întoarcere, să n-aibă parte de ploi și de umflarea rîurilor. Dar asupra chattilor a căzut atît de neașteptat, încît cei neputincioși, bătrînii, femeile și copiii, au fost de îndată capturați sau uciși. Cei tineri trecuseră înot rîul Adrana[158] și îi împiedicau pe romanii care voiau să construiască un pod. Apoi, alungați prin proiectilele mașinilor noastre și prin săgeți, încercînd în zadar să obțină condiții de pace, după ce unii au dezertat la Germanicus, ceilalți, părăsindu-și satele și tîrgurile, s-au împrăștiat prin păduri. Germanicus, dînd foc localității Matium[159] — aceasta era capitala tribului —, după ce a pustiit locurile deschise, s-a întors spre Rin, dușmanii nemaiîndrăznind să atace ariergarda în retragere, ceea ce este un obicei al lor, ori de cîte ori se retrag mai mult din șiretenie decît de frică. Cheruscii[160]

158 Actualul rîu Eder.
159 Actualul Wiesbaden.
160 Cheruscii avuseseră multă vreme hegemonia asupra celorlalte neamuri germanice.

avuseseră de gînd să-i ajute pe chatti, dar i-a speriat Caecina, care-și ducea trupele cînd într-un loc, cînd într-altul; pe marsi, care au îndrăznit să-1 atace, i-a respins într-o luptă victorioasă.

57 Nu după multă vreme, au venit soli din partea lui Segestes, cerînd ajutor împotriva actelor de violență ale oamenilor lui de care era împresurat: mai multă trecere avea la ei Arminius, fiindcă îi îndemna la război, căci barbarii, cu cît cineva este mai temerar, cu atît e socotit mai de nădejde și mai valoros în situațiile tulburi. Segestes îl trimisese și pe fiul lui, numit Segimund, cu solii, dar tînărul șovăia, simțindu-și vinovăția. într-adevăr, în anul în care Germaniile s-au răzvrătit, el, care fiisese făcut preot la Altarul ubii- lor, își rupsese bentițele sfinte, fugind la rebeli. îndemnat totuși să-și pună speranța în clemența romanilor, a prezentat mesajul tatălui său, și, fiind primit cu bunăvoință, a fost trimis cu o escortă pe malul galic[161] al Rinului. Germanicus a socotit că merită să-și întoarcă trupele din drum; s-a angajat în luptă cu asediatorii, și Segestes, împreună cu un mare număr de rude și de clienți, a fost eliberat. Erau între ei femei nobile, printre care soția lui Arminius[162] și totodată fata lui Segestes, avînd față de noi mai mult sentimentele soțului decît ale tatălui ei: n-a scos o lacrimă, nici un cuvînt, să ceară îndurare; cu mîinile încrucișate sub vestmînt, își privea pîntecele îngreunat. Erau aduse acolo obiectele răpite celor învinși după masacrul armatei lui Varus, date drept pradă celor mai mulți care se predau acum; venea în același timp Segestes, impunător la vedere, și, cu gîndul la alianța lui leală, neînfricat.

58 Cuvintele lui au fost cam acestea: „Nu este pentru prima oară cînd îmi dovedesc credința și statornicia. De cînd am fost dăruit de August cu cetățenia, mi-am ales

161 Pe malul sting al Rinului.
162 Pe nume Tusnelda.

prietenii și dușmanii ținînd seama de interesele voastre, nu fiindcă mi-aș urî țara (de fapt, trădătorii sînt detestați chiar de cei pe care îi preferă alor lor), ci fiindcă aceasta este în interesul atît al romanilor, cît și al germanilor, și fiindcă voiam mai degrabă pace decît război. De aceea l-am învinuit față de Varus, care conducea pe-atunci armata, pe Arminius, răpitorul fetei mele și violatorul tratatului cu voi. Tot amînat prin nepăsarea comandantului și fiindcă prea puțină apărare găseam în legi, i-am cerut să mă pună în lanțuri și pe mine, și pe Arminius, și pe complicii lui. Mi-e martoră acea noapte. Ce bine ar fi fost să fie pentru mine ultima! Ceea ce a urmat poate fi mai degrabă de- plîns decît scuzat: pe scurt, eu l-am pus în lanțuri pe Arminius și la rîndul meu am suferit lanțurile din partea partizanilor lui. Acum, de vreme ce mi-a fost dat să vorbesc cu tine, prefer situația din trecut celei de acum și liniștea — tulburărilor, nu pentru vreo răsplată, ci spre a mă elibera de bănuiala de perfidie și totodată spre a fi un bun mijlocitor de pace pentru neamul germanilor, dacă el preferă pieirii sale căința. Pentru greșeala de tinerețe a fiului meu, cer iertare; fiica mea mărturisesc că a fost adusă aici cu sila. Este în voia ta să judeci ce este mai important: că a fost însărcinată de Arminius sau că e fiica mea?"
Răspunzînd cu blîndețe, Germanicus promite copiilor și rudelor lui siguranța vieții, iar lui, o așezare în vechea provincie[163]; apoi și-a adus înapoi armata și a primit, la propunerea lui Tiberius, titlul de „imperator". Soția lui Arminius a născut un copil de sex masculin, care a fost crescut la Ravenna; cum l-a lovit apoi soarta bătîndu-și joc de el voi povesti la timpul cuvenit.
59 Vestea predării lui Segestes și a primirii lui cu bunăvoință răspîndindu-se, ea a fost primită cu speranță sau cu durere, după cum fiecare era împotriva războiului sau îl dorea. Pe Arminius, în afară de violența

163 De dincoace de Rin.

lui înnăscută, răpirea soției și sclavia pruncului pe care ea avea să-1 nască îl scoteau din minți; alerga, străbătînd țara cheruscilor, cerînd arme împotriva lui Segestes, arme împotriva lui Caesar. Nici de la ocări nu se abținea: „Strașnic tată, mare general, vitează armată: cu atîtea brațe au răpit o biată femeie! De loviturile lui, zicea Arminius, au căzut trei legiuni și tot atîția comandanți, căci el nu poartă războiul prin trădare și nu împotriva unor femei însărcinate, ci pe față, contra unor soldați înarmați. în crîngurile sfinte ale germanilor se mai pot vedea stindardele romanilor, pe care le-a atîmat cu mîna lui în cinstea zeilor strămoșești. Segestes locuiască pe malul celor învinși, deie-i fiului său slujba de preot al unor simpli muritori; germanii nu-și vor ierta niciodată că au văzut, între Elba și Rin, vergi, securi[164] și togă romană. Alte neamuri nu cunosc ce înseamnă stăpînirea romană, n-au suferit tor- turile, nu știu ce-s dările; fiindcă ei s-au liberat de toate acestea, iar faimosul August cel pus în rîndul zeilor, „a plecat fără succes, a fost ales vestitul Tiberius, ca ei să nu se teamă de un tinerel fără experiență[165] și de o armată răzvrătită. Dacă prețuiesc mai mult patria lor, părinții și vechile obiceiuri decît niște stăpîni și noi colonii, să-l urmeze mai degrabă pe el, Arminius, care-i duce la glorie și libertate, decît pe Segestes, care-i duce la o nemernică sclavie/[4]

60 Prin astfel de cuvinte au fost aținați nu numai cheruscii, ci și neamurile învecinate, și de partea lui Arminius a trecut și unchiul lui, Inguiomerus[166], care se bucura de multă cinste la romani: de aceea, teama lui Germanicus spori. Și, ca greul războiului să nu apese într-un singur loc, spre a distruge dușmanul, l-a trimis pe Caecina cu patruzeci de cohorte romane prin țara

164 Simbol al autorității romane (fascii).
165 Germanicus.
166 Inguiomerus era fratele lui Segestes și al lui Segimer, tatăl lui Arminius.

bructerilor către fluviul Amisia[167], iar prefectul Pedo și-a condus cavaleria prin ținutul frisilor[168]. Germanicus însuși transporta cu el, îmbarcate pe corăbii, patru legiuni, străbătînd lacurile[169]; infanteria, cavaleria și flota au sosit totodată la fluviul mai sus pomenit. Deoarece chaucii ne promiteau ajutoare, au fost asociați alor noștri. Pe bructeri, care-și arseseră tot ce aveau, i-a risipit cu o trupă ușor înarmată Lucius Ster- tinius, trimis de Germanicus. în timp ce soldații ucideau și prădau, el a găsit acvila legiunii a XXI-a, pierdută o dată cu Varus. Apoi, trupa a fost dusa pînă la cele mai îndepărtate locuri ale bructerilor, și tot teritoriul dintre fluviile Amisia și Lupia[170] a fost pustiit, nu departe de Pădurea Teutoburgică, în care se zicea că zac neîngro- pate rămășițele lui Varus și ale legiunilor lui.

61 Pe Germanicus îl cuprinde atunci dorința de a aduce ultimele onoruri soldaților și generalului lor. Toată armata prezentă era co- vîrșită de milă gîndindu- se la rude, la prieteni și, în sfîrșit, la nenorocirile războaielor și la soarta oamenilor. A fost trimis înainte Caecina, ca să cerceteze ascunzișurile pădurilor și să facă poduri și zăgazuri în apa băltită și pe terenurile înșelătoare. Străbat apoi locuri triste, înfiorătoare și la vedere, și prin amintirile pe care le trezesc. Primul castra al lui Varas, după perimetrul lui larg și după suprafața centrului de comanda, dovedea că fusese acolo munca a trei legiuni; mai departe, o întăritură, pe jumătate dărîmată, și un șanț nu prea adine arătau locul unde se retrăseseră resturile armatei decimate; în mijlocul cîmpului, oase înălbite, risipite sau grămădite la un loc, după cum soldații fugiseră sau rezistaseră. Alături, zăceau frînturi de arme, ciolane de cai și totodată țeste de oameni, atîmate în trunchiuri de copaci; în crîngurile lor sacre din apropiere, se vedeau altarele barbare, pe care îi jertfiseră pe tribuni și pe

167 Azi, Ems.
168 Frisii, neam germanic, învecinat cu bructerii și chaucii.
169 Lacurile estuarului Zuidersee.
170 Azi, rîul Lippe.

centurionii primipili[171]. Supraviețuitorii acestui masacra, scăpați din luptă sau din lanțuri, arătau celorlalți unde le-au căzut comandanții, unde le-au fost răpite acvilele, unde a primit Varus prima rană, unde, străpungîndu-se, nefericitul, cu mîna lui, și-a găsit moartea, de pe care dîmb a vorbit Arminius germanilor, cîte spînzurători și ce gropi făcuseră pentru captivi și cum el își bătea joc cu trufie de stindardele și de acvilele noastre.

62 Apoi soldații romani, care se aflau aici după șase ani de la dezastru, începură să adune osemintele celor trei legiuni, fără ca nimeni să știe dacă acoperă cu pămînt rămășițele dușmanilor sau pe-ale oamenilor lor: îi îngropau pe toți ca pe niște semeni, ca pe niște rade, iar mînia împotriva dușmanului sporea; erau mîhniți și totodată îndîrjiți. Prima brazdă de pămînt la înălțarea mormîntului a pus-o Germanicus; îndeplinea astfel o datorie foarte plăcută celor morți și se alătura durerii celor prezenți. Lucru pe care Tiberius nu l-a aprobat, fie că interpreta în rău tot ce făcea Germanicus, fie crezînd că prin spectacolul celor uciși și neîngropați armata fusese ținută în loc de la luptă și făcută mai temătoare de dușmani; zicea apoi că un general, învestit cu demnitatea de augur și cu cele mai venerabile funcții religioase, nu s-ar fi căzut să se atingă de nimic dintr-ale înmormîntării.

63 Dar Germanicus, urmărindu-1 pe Arminius care se retrăgea în locuri neumblate, de îndată ce s-a ivit prilejul, poruncește călăreților să dea un iureș și să alunge dușmanul de pe cîmpul pe care acela se așezase. Arminius dă ordin ca ai săi să-și strîngă rîndurile și să se apropie de păduri; apoi întoarce frontul și dă celor pe care-i ascunsese prin păduri semnalul de atac: călăreții noștri erau zăpăciți de noua direcție de luptă, iar cohortele trimise într-ajutor, respinse înapoi de gloata celor care fugeau, au mărit dezordinea; ar fi fost împinși într-o mlaștină cunoscută de învingători și primejdioasă pentru neștiutori, dacă Germanicus n-ar fi ordonat legiu-

171 cf. I, 29, nota 68.

nilor să înainteze în ordine de bătaie: dușmanul este cuprins de groază, soldatul nostru capătă încredere; și unii, și alții se retrag fără o victorie decisivă. Apoi Germanicus, ducîndu-și din nou armata pe malurile fluviului Amisia, și-a îmbarcat legiunile pe corăbii, așa cum le adusese; o parte din cavalerie a primit ordin să caute să ajungă pe țărmul Oceanului la Rin; Caecina, care-și conducea soldații lui, a fost făcut atent ca, deși se reîntorcea pe drumuri cunoscute, să treacă cît mai repede de „Punțile lungi". Acesta era un drum îngust între niște bălți nesfîrșite, întărit odinioară de Lucius Domitius[172], și în jurul lui, de-o parte și de alta, lacuri mocirloase care țineau omul pe loc prin mîlul lor greu, străbătute de rîuri care se distingeau anevoie; în jur, păduri ușor povîmite, pe care atunci Arminius le umpluse cu oamenii săi, fiindcă ajunsese înaintea soldaților noștri, încărcați de bagaje și de arme, luînd-o pe scurtături și mergînd în marș forțat Caecina, care nu știa cum să repare podurile vechi și în același timp să respingă dușmanii, a hotărît să fixeze tabăra pe locul unde se aflau și ca unii soldați să înceapă lucrul, iar alții lupta.

64 Barbariij Silindu-se să străbată posturile noastre și să se repeadă asupra celor care lucrau la întărituri, ne hărțuiesc, ne împresoară, ne atacă; strigătele lucrătorilor se amestecă cu ale luptătorilor. Totul era la fel de potrivnic romanilor; locul plin de băltoace adînci, terenul tot atît de nesigur pentru cine sta locului, pe cît de lunecos pentru cei care înaintau, trupurile îngreuiate de platoșe; nici lănci nu puteau arunca la țintă dintre valuri. Dimpotrivă, cheruscii erau obișnuiți să lupte în mlaștini: aveau staturi înalte și sulițe lungi, care puteau răni chiar de la mare distanță. Noaptea, în sfîrșit, a scutit de înfrîngere legiunile noastre, care se clătinau. Germanii, neobosiți din pricina succeselor obținute și nevoind să se odihnească nici măcar acum, au deviat toate apele ce izvorau din înălțimile ce-i împrejmuiau spre locurile din vale: terenul e inundat și tot ce se

172 Lucius Domitius Ahenobarbus, bunicul lui Nero, viitorul împărat.

lucrase e ruinat; munca soldaților noștri trebuia să fie luată de la capăt. Caecina avea patruzeci de ani de serviciu militar, fie în subordine, fie la comandă, era obișnuit și cu succesele, și cu situațiile grele și, de aceea, nu se înfricoșa. Așadar, cumpănind tot ce se poate întîmpla, nu a găsit nimic mai bun decît să rețină dușmanul în pădure, pînă ce el își va trece mai întîi răniții și soldații mai greu înarmați. Căci la mijloc între munți și bălți se întindea o cîmpie care-i permitea să desfășoare un front de luptă mai puțin adînc. Se aleg legiunile: a cincea la flancul drept, a douăzeci și una la cel stîng, cei din legiunea întîi ca avangardă, iar cei dintr-a douăzecea, spre a face față atacurilor celor ce-i vor urmări.

65 Noaptea n-au avut pic de odihnă din pricini diferite: barbarii, prin ospețele lor de bucurie, prin cîntările vesele și prin chiotele lor sălbatice, umpleau adîncul văilor și pădurile care huiau de ecoul lor, la romani, focuri slabe, glasuri întrerupte; ei înșiși zăceau peste tot pe lîngă parapet sau umblau încolo și încoace în jurul corturilor, mai mult neputînd dormi decît facînd de veghe. Pe general l-a spăimîntat un vis groaznic: se făcea că vede și aude, che- mîndu-1 la dînsul, pe Quintilius Varus, mînjit de sînge și ridicîndu-se din mlaștini, dar că el nu-i dădea ascultare și respingea mîna pe care acela i-o întinsese. Cînd se crăpă de ziuă, legiunile trimise pe laturile frontului și-au părăsit pozițiile — de frică sau din indisciplină, nu se știe —, ocupînd repede cîmpul de dincolo de bălți. Arminius, deși nimic nu-1 împiedica să atace, totuși pentru moment s-a stăpînit; dar cînd văzu bagajele împotmolindu-se în nămol și în gropi, în jurul lor soldații rupînd rîndurile, stindardele unităților amestecîndu-se și, ca în astfel de împrejurări, pe fiecare grăbit să scape el, cu greu dînd ascultare ordinelor, poruncește germanilor să sară la luptă strigînd: „Priviți-i pe Varus și legiunile din nou încercuite de aceeași soartă.“

De îndată, cu cei mai buni soldați el taie coloana noastră și-și îndreaptă loviturile mai ales asupra cailor, rănindu-i. Aceia, alu- necînd în sîngele lor și-n mîlul

bălților, dînd peste cap călăreții, risipeau pe cei ce le stăteau în cale și-i călcau în picioare pe cei căzuți. Necazul cel mare era că acvilele nu puteau nici să le ducă prin ploaia de săgeți, nici să le înfigă în pămîntul mîlos. Pe cînd Caecina susținea curajul alor săi, alunecînd de pe calul ucis sub el, era să fie împresurat, dacă nu i-ar fi venit în ajutor legiunea întîi. Am avut noroc cu lăcomia dușmanilor care, lăsîndu-se de măceluri, umblau acuma după pradă; spre înserat, după mari sforțări, legiunile au ieșit la loc deschis și tare. Dar cu asta necazurile nu se sfîrșesc; trebuia construit parapetul, căutat material pentru terasa- ment, după ce se pierduseră în mare parte mijloacele cu care se cară pămîntul și se taie brazdele; manipulele[173] n-aveau corturi, răniții n-aveau pansamente; trecîndu-și unii altora hrana mînjită de sînge sau de noroi, începură să se plîngă de întunericul de moarte, zicînd că ei, atîtea mii de oameni, nu mai au de trăit decît o zi.

66 Din întîmplare, un cal, rupîndu-și hățul, alergînd în toate părțile și speriat de strigăte, i-a răsturnat pe cîțiva dintre cei care-i săriseră în cale. S-a iscat o panică atît de mare în tabără, ai noștri crezînd că au năvălit peste ei germanii, încît cu toții s-au năpustit spre porți, vrînd să ajungă la poarta decumană[174] mai ales, care era în partea opusă dușmanilor și li se părea mai sigură.

Caecina, aflînd că frica fusese neîntemeiată, dar neputînd nici cu autoritatea lui, nici prin rugăminți, și nici chiar cu mîna să li se opună soldaților sau să-i oprească, s-a aruncat la pămînt pe pragul porții și soldaților li s-a făcut milă, fiindcă trebuiau să treacă peste corpul generalului; doar astfel, în sfîrșit, le-a închis calea; totodată, tribunii și centurionii i-au convins că panica lor fusese fără rost.

67 Atunci, convocîndu-i pe toți la centrul de comandă și porun- cindu-le să asculte în tăcere cuvintele lui,

173 V. I, 16 nota 60: un manipul avea două centurii.

174 Castrul roman în forma de pătrat sau dreptunghi, orientat spre răsărit, avea patru porți: poarta din față se numea poarta pretorie, cea din spate poarta decumană, cea din latura stingă și din cea dreaptă poarta principală stingă și dreaptă.

generalul le arată gravitatea momentului de față și ce e de făcut. Singura lor salvare stă în vitejia lor, dar aceasta trebuie să fie folosită cu prudență, și ei trebuie" să rămînă locului înăuntrul parapetului, pînă ce dușmanii se vor apropia mai mult, în speranța că-1 vor străpunge; apoi trebuie să forțeze ieșirea printr-un asalt din toate părțile; doar prin această străpungere a rîndurilor dușmanului pot ajunge la Rin. Dacă fug, îi așteaptă și mai multe păduri, mlaștini și mai adînci, sălbăticia dușmanilor; dacă învinq, a lor este onoarea, gloria; le reamintește de tot ce au drag acasă și sfînt în tabără; despre un eșec posibil, nici un cuvînt. Caii legaților și ai tribunilor, începînd cu ai săi, îi dă apoi celor mai curajoși dintre ei, fără a ține seamă de ranguri, pentru ca aceștia mai întîi și îndată după ei pedestrașii să se năpustească asupra dușmanului.
68 Germanii erau tot atît de neliniștiți, agitați de speranțe, de lăcomie și de părerile diferite ale conducătorilor. Arminius propunea să-i lase pe romani să iasă din tabără și, după ce-or ieși, să-i împresoare din nou prin locurile mlăștinoase și greu de străbătut; Inguiomerus îndemna la măsuri mai crude și, de aceea, pe placul barbarilor, și anume să înconjoare, bine înarmați, meterezul: „cucerirea lagărului este ușoară, zicea el, vor avea mai mulți captivi, prada le va fi intactă". Așadar, în zorii zilei umplu cu pămînt șanțurile, aruncă peste ele lese de nuiele, se cațără pe coama parapetului, unde soldații erau rari și ca împietriți de frică. După ce Caecina i-a văzut urcați pe întăritură, dă cohortelor semnalul: goarnele și trompetele răsună. Apoi, strigînd și năvălind, îi înconjoară pe germani din spate, arătîndu-le batjocoritor că aici nu sînt păduri și mlaștini, ci zei egal de drepți pe locuri drepte. Dușmanilor, care credeau că exterminarea romanilor va fi ușoară și că vor avea de-a face cu puțini soldați, și aceia rău înarmați, sunetul trompetelor, strălucirea armelor le-au apărut cu cît mai neașteptate, cu atît mai mari; cădeau unii după alții: lacomi cînd biruiau, învinși,

ei își pierd capul. Arminius și Inguiomerus au părăsit lupta, primul neatins, celălalt grav rănit; gloata a fost masacrată tot timpul cît a durat furia și lumina zilei. Noaptea, în sfirșit, legiunile au fost readuse în tabără. Deși aveau mai multe răni și aceeași lipsă de hrană-i chinuia, victoria le dădea și forță, și sănătate, și de toate din belșug. 69 în vremea aceasta, se răspîndise zvonul împresurării armatei și acela că Galiile sînt ținta unui atac cotropitor al germanilor; dacă Agrippina nu s-ar fi opus tăierii podului de peste Rin, s-ar fi găsit oameni care, de frică, ar fi îndrăznit să comită această ticăloșie. Dar această femeie cu suflet mare a luat asupra-și, în acele zile, îndatoririle unui comandant și a distribuit soldaților îmbrăcăminte și pansamente, după cum erau fie lipsiți de tot, fie răniți. Caius Plinius[175], istoricul războaielor purtate cu germanii, ne spune că ea a stat la capătul podului, aducînd legiunilor care se întorceau elogii și mulțumiri. Acest lucru l-a nemulțumit foarte adînc pe Tiberius: „Acestea nu sînt ocupații nevinovate, prin asta nu se caută simpatiile soldaților împotriva celor din afară. Nu-i mai ramine nimic unui împărat, cînd o femeie trece în revistă manipulele[176], întîm- pină stindardele militare, încearcă să-i cîștige prin daruri pe soldați, ca și cum ar fi prea puțin pentru dorința ei de popularitate că-1 poarta peste tot pe băiatul generalului[177] în haine soldățești și permite ca Caesar să fie numit de ei «Caligula». Acum Agrippina înseamnă în ochii armatei mai mult decît comandanții de legiune și decît generalii: răscoala, căreia numele împăratului nu i s-a putut opune, a fost înăbușită de o femeie." Seianus[178] aținta aceste resentimente și le întețea; bun cunoscător al firii lui Tiberius, el sădea în sufletul lui porniri de ură de lungă durată, pe care acela să le tăinuiască și să le dea

175 Caius Plinius Maior (Pliniu cel Bătrin), autorul *Istoriei naturale (Naturalis historia)* în 37 de cărți și a *Războaielor cu germanii,* în 20 de cărți; această din urmă lucrare s-a pierdut.

176 V. I, 16, nota 60.

177 Caligula.

178 Lucius Ælius Seianus, prefectul pretoriului, un personaj important, care a exercitat o influența nefastă asupra împăratului Tiberius și despre care va fi adesea vorba în cărțile următoare.

pe față mult sporite.

70 Dintre legiunile pe care le adusese cu corăbiile, Germanicus i-a dat lui Publius Vitellius[179] să conducă pe uscat legiunile a doua și a paisprezecea, ca flota, astfel ușurată, să poată naviga pe o mare puțin adîncă sau, la vremea refluxului, să se poată fixa locului. Vitellius a avut parte la început de un drum nestînjenit, pe teren uscat sau puțin umezit de fluxul mării; acvilonul pornind apoi să bată furios, căci era timpul echinocțiului, cînd valurile Oceanului se umflă îngrozitor, trupele au fost tîrîte și duse de valuri. Tot uscatul era acoperit de ape; marea, țărmul, cîmpiile arătau la fel; nu se puteau deosebi locurile nesigure de terenul solid, nici valurile de adîncături. Soldații sînt răsturnați de valuri și înghițiți de viitori; vite, bagaje, trupuri neînsuflețite plutesc prin mijlocul apelor și se ciocnesc între ele. Manipulele se învălmășesc, soldaților le ajunge, unora, apa pînă la piept, altora pînă la gură și, uneori, pierzînd pă- mîntul de sub picioare, sînt risipiți sau înecați. Nici glasul comandantului, nici îndemnurile reciproce nu le veneau în ajutor contra talazurilor vrăjmașe; nici o deosebire între cel vrednic și cel laș, între cel isteț și cel nătîng, între chibzuință și întîmplare: cu toții sînt năpădiți cu furie egală. în cele din urmă, Vitellius, reușind să ajungă pe un loc mai înalt, își adună acolo soldații. Au petrecut noaptea fără de nici unele, fără foc, cei mai mulți goi sau cu trupul stîlcit, tot pe atîta demni de plîns cît și cei pe care-i încercuise dușmanul; aceia cel puțin aveau putința să moară glorios, ei nu au parte decît de un sfîrșit obscur. Lumina zilei le-a redat pămîntul și au pătruns pînă la rîul Visurgis[180], unde pornise Germanicus cu flota lui; au scăpat în fine cu bine legiunile, deși s-a răspîndit zvonul că s-ar fi înecat; dar speranță de scăpare n-au avut, pînă nu i-au văzut pe Caesar și armata lui reîntorcîndu-se.

179 Publius Vitellius, legat al lui Germanicus, unchiul împăratului cu același nume, cu domnie de scurtă durată. Despre el, v. mai ales III, 10,13,17,19.

180 Azi, Weser.

71 Sertinius, trimis mai dinainte să-l primească drept supus pe Segimer, fratele lui Segestes, îl dusese pe el și pe fiul lui în cetatea ubiilor. Amîndoi au fost iertați, Segimer cu ușurință, fiul lui după oarecare șovăieli, fiindcă se zicea că-și bătuse joc de corpul lui Quintilius Varus. De altă parte, pentru repararea pierderilor suferite de armată s-au luat la întrecere Galiile, Hispania și Italia, oferind fiecare ce avea la dispoziție: arme, cai, aur. Lăudîndu-le zelul și neacceptînd decît arme și cai pentru război, Germanicus i-a ajutat pe soldați din banii lui. Ca să mai aline amintirea înfrîngerii și prin blîndețea purtării, vizita răniții, lăuda faptele fiecăruia, le cerceta rănile, îi încuraja, pe unul dîndu-i speranțe, pe altul trezindu-i dorința de glorie; prin vorba ce le-o adresa și prin grija ce le-o purta, îi lega de el pe toți și îi întărea pentru luptă.

72 în acest an s-au decernat însemne triumfale lui Aulus Caecina, Lucius Apronius și Caius Silius pentru faptele de arme să- vîrșite, împreună cu Germanicus. Tiberius a respins titlul de „părinte al patriei*, pe care poporul insista să i-1 acorde, și n-a admis, deși senatul făcuse propunerea, să se depună jurămînt de respectare a hotărîrilor sale, spunînd că totul în viața omului e nestatornic; cu cît ar dobîndi mai mult, cu atît e mai în nesiguranță. Prin asta totuși nu convingea pe nimeni de sentimentele sale liberale, căci restabilise legea maiestății, care la cei vechi avea același nume, dar privea alte delicte: dacă se atenta la maiestatea poporului roman prin trădarea armatei, prin răzvrătirea plebei și, în sfîrșit, prin administrarea necinstită a bunurilor publice: se acuzau faptele, vorbele ră- mîneau nepedepsite. August a fost cel dintîi care, sub aparența aplicării acestei legi, a instituit o anchetă asupra unor pamflete infamante, mîniat de îndrăzneala Iui Cassius Severus, care defăimase prin scrieri insolente femei și bărbați iluștri. Apoi Tiberius, întrebat de pretorul[181] Pompeius Macer dacă se cade să primească acțiuni de

181 Pretorul avea atribuții judiciare.

dare în judecata potrivit legii maiestății, a răspuns că legile trebuie aplicate. Pe el îl mai îndîrjeau și niște versuri anonime, răs- pîndite public, asupra cruzimii și trufiei lui și despre neînțelegerile cu mama lui.

73 Nu va fi fără rost să amintesc de acuzațiile încercate mai întîi împotriva lui Falanius și Rubrius, modești cavaleri romani, ca să se vadă de la ce începuturi și cu ce mare artă a lui Tiberius a pătruns pe nesimțite această molimă funestă, cum apoi a fost potolită și în cele din urmă a izbucnit cu furie și a cotropit totul. Pe Falanius, acuzatorul îl învinuia că printre adoratorii lui August, care, formînd un fel de colegii, se adunau în toate casele[182], îl primise pe un oarecare Cassius, un histrion depravat, și că, vînzîndu-și grădinile, înstrăinase totodată o statuie a lui August. Lui Rubrius îi aducea drept vină că a profanat, prin călcarea unui jurămînt, divinitatea lui August Cînd acestea au ajuns la cunoștința lui Tiberius, el a scris consulilor „că nu de aceea i s-a decretat tatălui său apo- teozarea, ca apoi această onoare să se întoarcă spre pieirea cetățenilor. Cassius este un histrion care, printre alții, participase la spectacolele de acest gen pe care mama sa le consacrase memoriei lui August; nu este un act contrar credințelor religioase că statuile lui, ca și alte chipuri ale zeilor, sînt incluse în vînzările de grădini și de case; în ce privește călcarea jurămîntului, aceasta ar trebui privită ca o înșelare a lui Iupiter: de insultele aduse zeilor să se îngrijească zeii“.

74 Nu mult după aceea, Granius Marcellus, pretorul Bitiniei[183], a fost acuzat de călcarea legii maiestății de chiar cvestorul lui[184], Caepio Crispinus, alăturîndu-i-se și Romanus Hispo. Acest Crispi- nus a inventat o carieră pe care după aceea nefericirea vremilor și nerușinarea

182 Este vorba de un cult privat al lui August.

183 Probabil că Marcus Granius Marcellus era proconsul. în anul 27 a.Chr., August împărțise provinciile imperiului în provincii imperiale, cele în care erau cantonate legiuni și alte forțe militare, conduse de un legat propretor numit de împărat, și senatoriale, conduse de un proconsul ales de senat. Bitinia era provincie senatorială.

184 Magistrat însărcinat cu atribuții financiare; în provincii, un fel de adjunct al proconsulului sau propretorului.

oamenilor au facut-o să fie larg practicată. Căci sărac, necunoscut, mereu agitat, insinuîndu-se prin rapoarte secrete în sufletul împăratului și sporindu-i cruzimea, în curînd puse în primejdie cele mai înalte persoane; cîștigîndu-și mare trecere în fața unui singur om și ura tuturor, el a dat un exemplu, cei ce l-au urmat, ajunși din săraci bogați și din disprețuiți temuți, au pricinuit pieirea multora și pînă la urmă pe-a lor. Acum el îl acuza pe Marcellus că spusese la adresa lui Tiberius cuvinte injurioase, învinuire fără scăpare, deoarece acuzatorul alegea din purtările lui Tiberius pe cele mai urite și le dădea ca fiind criticate de acela: fiindcă purtările erau reale, vorbele despre ele erau luate drept adevărate. Hispo adăugă că statuia lui Marcellus era așezată mai sus decît ale Cae- sarilor și că altei statui a lui August, tăindu-i-se capul, i-a fost pus în loc cel al lui Tiberius. La aceasta, el s-a aprins într-atît, încît, rupînd tăcerea, a declarat că și el își va da părerea în această cauză, pe față și sub jurămînt, ca și ceilalți să fie siliți să facă la fel. Mai dăinuiau chiar și atunci cîteva urme ale libertății care se stingea. Astfel, Cneius Piso[185] zise: „Al cîtelea la rînd îți vei rosti părerea, Caesar? Dacă vei fi primul, voi avea după cine să mă iau; dacă după noi toți, mă tem ca, fără să știu, să nu fiu de altă părere." Uluit de aceste cuvinte, cu cît se înfierbîntase mai imprudent, cu atît mai mult căindu-se și răbdînd, și-a dat părerea ca acuzatul să fie absolvit de acuzațiile de călcare a legii maiestății. Cea despre concusiune[186] a fost trimisă la instanța recuperatorilor[187].

75 Nemulțumindu-se cu cauzele care se judecau în senat, Tiberius lua parte la procese, așezîndu-se într-un colț al estradei, ca să nu-1 facă pe pretor să se ridice de pe scaunul curùl[188]; și au fost multe cazuri în care

185 Cel de care a fost vorba în I, 13.

186 însușire de bani publici. Procesele de acest fel aveau loc în fața unui colegiu de trei sau cinci judecători.

187 Judecători însărcinați cu recuperarea și restituirea banilor și bunurilor ilegal dobîndite.

188 Scaun fără spătar, de fildeș și mai tîrziu de metal, pe picioare în X, rezervat magistraților (consuli, cenzori, pretori, edili), cînd exercitau funcția de judecător.

hotărîrea s-a dat împotriva intervențiilor și recomandărilor celor mari. Dar, în timp ce se lua în seamă dreptatea, libertatea judecătorilor era stînjenită. Senatorul Pius Aurelius, plîngîndu-se că prin construirea unui drum public și prin tragerea unei conducte de apă i se stricase casa, cerea sprijinul celorlalți senatori. Cum pretorii tezaurului public se opuneau, i-a venit în ajutor Tiberius și i-a acordat o sumă egală cu prețul casei, doritor să-și cheltuiască banii într-un chip care să-i facă cinste, virtute pe care a păstrat-o multă vreme, pe cînd la celelalte a renunțat. Lui Propertius Celer, fost pretor, care cerea să i se permită să se retragă din senat din cauza sărăciei[189], i-a dat un milion de sesterți: se știa bine că strîmtorarea lui se datora tatălui său. Altora, care încercau același lucru, le-a impus să-și justifice motivele în fața senatului; din dorința de severitate, era aspru chiar cînd făcea un bine. Urmarea a fost că ceilalți au preferat tăcerea și sărăcia lor mărturisirii și binefacerii.

76 în același an, din cauza unor ploi necontenite Tibrul cres- cînd, inundase locurile joase ale orașului; cînd s-a retras, a urmat năruirea multor case și pierderi mari de oameni. De aceea, Asinius Gallus a propus să se consulte cărțile sibiline[190]. Tiberius s-a opus: era tot atîta de ascuns în cele religioase ca și-n cele profane; le-a încredințat însă grija de a lua măsuri împotriva revărsării fluviului lui Ateius Capito și lui Lucius Arruntius. A hotărît ca Ahaia și Macedonia, care se plîngeau de sarcinile lor, să fie ușurate de conducerea

189 După o dispoziție a lui August, averea unui senator trebuia să fie de cel puțin un milion de sesterți.

190 Cărțile sibiline *(Libri Sibyllini)* erau o mare colecție de texte oraculare obscure, pe care, după legendă, regele Tarquinius Superbus le primise de la Sibylla de la Cumae. Ele se consultau în cazuri de calamități naturale sau cînd statul se afla în primejdie. Erau păstrate într-un templu pe Capitolin; au fost distruse de un incendiu, în anul 83 a.Chr. Senatul le-a reconstituit în anul 76 a.Chr. după alte oracole, orientale. Sub August, s-a revizuit colecția, și textul definitiv a fost depus în templul lui Apollo de pe Palatin. Un colegiu sucerdotal *(XV viri sacris faciundis)* îl avea în pază și numai acesta îl consulta, în situații critice.

proconsulară și să treacă sub conducerea împăratului[191]. Drusus prezidase spectacolele de gladiatori oferite de Tiberius în numele fratelui său, Germanicus, și al lui, ca imul care era foarte bucuros de vărsare de sînge, măcar și ieftin, lucru de care poporul s-a înfricoșat; se zicea că și tatăl său[192] îl mustrase. Motivul pentru care acesta nu participase la spectacol era interpretat în mod diferit: unii ziceau că din silă de mulțime, alții, din cauza firii lui morocănoase și de teama unei comparații, fiindcă August era voios să ia parte la ele. N-aș crede că dăduse astfel fiului său prilejul să-și arate cruzimea și să stîmească dușmănia poporului, deși s-a spus și asta.

77 De altă parte, dezordinile la teatru, începute cu un an înainte, s-au dezlănțuit, fiind uciși nu numai oameni de rînd, dar și soldați și un centurion, iar un tribun al cohortei pretoriene[193] fiind rănit, în timp ce-i apărau pe magistrați de ocările mulțimii și căutau să potolească scandalul. S-a discutat despre aceste tulburări în senat, și unii propuneau ca pretorilor să li se dea dreptul să-i pedepsească pe actori bătîndu-i cu vergile. Haterius Agrippa, tribunul poporului, s-a opus și a fost dojenit de Asinius Callus în cuvîntarea lui. Tiberius n-a scos o vorbă: oferea senatului acest simulacru de libertate, împotrivirea tribunului a prevalat totuși pentru că divinul August spusese odată că actorii nu pot fi bătuți cu vergile, iar Tiberius nu-și permitea să încalce vorbele acestuia. S-au luat multe măsuri privind limitarea plății actorilor și împotriva dezmățului susținătorilor lor[194], dintre acestea cele mai însemnate au fost: ca un senator să n-aibă voie să intre în casele comedianților, cavalerii să nu se strîngă în jurul lor cînd ies în public, să nu asiste nimeni la spectacolele lor altundeva decît la teatru, iar pretorii să aibă dreptul de a pedepsi cu exilul

191 Ahaia și Macedonia erau provincii senatoriale; conduse de proconsuli care se schimbau des și voiau să se îmbogățească în scurtul timp al funcției lor, erau mai apăsate de nevoi decît cele imperiale.

192 Tiberius.

193 Comandantul pretorienilor care asigurau liniștea la spectacole.

194 Suporterii plătiți.

excesele spectatorilor.

78 La cererea spaniolilor, s-a permis înălțarea unui templu închinat lui August în colonia taraconeză[195], și faptul a fost dat ca exemplu tuturor provinciilor. Poporul cerînd să fie scutit de impozitul de unul la sută asupra vînzărilor, instituit după războaiele civile, Tiberius a răspuns printr-un edict că tezaurul militar se sprijină pe acel venit și totodată că statul nu poate să suporte sarcinile lui decît dacă veteranii sînt concediați în al douăzecilea an de serviciu. Astfel, măsurile rău chibzuite, luate în timpul ultimei revolte, prin care soldații obținuseră cu forța sfîrșitul serviciului lor la șaisprezece ani, au fost abolite[196].

79 S-a discutat apoi în senat în urma raportului lui Ammtius și Ateius, dacă, spre a împiedica revărsările Tibrului, să se abată cursul apelor și lacurile datorită cărora se umflă, și au fost ascultate delegațiile municipiilor și ale coloniilor. Florentinii cereau ca rîul Claris[197] să nu fie abătut din matca lui obișnuită și derivat în Ar- nus, căci aceasta ar fi pentru ei un dezastru. Interamnații au adus motive asemănătoare: cele mai rodnice cîmpii ale Italiei, ziceau ei, se vor prăpădi, dacă rîul Nar — căci aceasta era intenția —, împărțit în rîușoare, le va acoperi de mlaștini. Pe deasupra, reatinii nu se sfiau să declare că se opun ca lacului Velin să i se închidă vărsarea în Nar, căci astfel ar inunda locurile din jurul lui; natura s-a îngrijit foarte bine de nevoile oamenilor; ea a dat fluviilor gurile lor, cursul lor, o obîrșie, de asemenea, un capăt; trebuie să se aibă în vedere și credințele religioase ale aliaților,

195 Cît timp fusese în viață, August se opusese să i se ridice temple, acceptase doar să fie onorat printr-un cult privat (asemănător cu cel al zeilor penați) și să i se ridice temple doar în provinciile orientale, asociind la numele lui și numele Romei. Este prima dată cînd o colonie occidentală, cea din Tarraco (azi, Tarragona, în Spania), obține această concesie, urmată repede și de alte provincii.

196 Concesie făcută soldaților de către Germanicus; v. 1,56.

197 Claris, afluent al Tibrului; Amus, azi Amo; interamnații, locuitorii orașului In- teramnum în Umbria (azi, Temi); Nar, afluent al Tibrului, azi Nera; reatinii, locuitorii din Reate (azi, Rieti), în țara sabină.

care au închinat apelor din ținutul lor ceremonii religioase, dumbrăvi sfinte și altare; nici chiar Tibrul n-ar dori să curgă mai puțin falnic, lipsit fiind de rivirile vecine. Fie rugămințile coloniilor, fie greutatea lucrărilor de executat, fie credințele religioase au făcut să se aprobe părerea lui Cneus Piso, care spusese că nu trebuie să se schimbe nimic.

80 Lui Poppaeus Sabinus[198] i se prelungește șefia provinciei Moesia, adăugîndu-se la aceasta Achaia și Macedonia. Căci, între altele, Tiberius avea obiceiul de a menține în funcții pe mulți pînă la sfirșitul vieții, în aceleași posturi de comandă a armatelor sau la conducerea provinciilor. Motivele transmise nouă diferă: unii spun că, din sila de a-și face griji noi, păstra neschimbate cele hotărîte; alții, că din invidie, ca să nu fie prea mulți cei care să se bucure; sînt unii care cred că, pe cît de subtilă îi era mintea, pe atît de greu lua o hotărîre. Căci nu căuta la calitățile eminente, dar, iarăși, ura viciile: din partea celor prea valoroși se temea de o primejdie pentru el, din partea celor prea răi, de scandal public. Din cauza acestei șovăieli, ajunsese pînă la urmă să încredințeze provincii de condus unora cărora n-avea să le permită să iasă din Roma.Despre comițiile consulare[199], care au avut loc atunci pentru prima oară de cînd conducea el, cu greu aș putea afirma ceva: atît de diferite sînt știrile, nu numai în operele istoricilor, dar și în alocuțiunile lui. Uneori, trecînd sub tăcere numele candidaților, vorbea doar de originea fiecăruia, despre viața și campaniile lui militare; altădată, omițînd chiar și aceste indicații și îndemnînd candidaci să nu tulbure alegerile facîndu-și propagandă, a promis că de asta se va ocupa el.

198 Caius Poppaeus Sabinus, consul în anul 9 p.Chr., legat al celor două Moesii în perioada anilor 12-35 p.Chr., bunicul dinspre mamă al faimoasei Poppaea, viitoarea soție a împăratului Nero.

199 Alegerile consulare aveau loc vara; candidați! aleși intrau în funcție la 1 ianuarie următor.

De cele mai multe ori, a vorbit doar de aceia care îi declaraseră că vor să candideze și pe-ale căror nume le-ar fi încredințat consulilor; pot și alții să se declare, dacă se bizuie pe trecerea și meritele lor: vorbe frumoase în formă, dar goale sau înșelătoare; cu cît erau mai acoperite sub aparența de libertate, cu atît aveau să ducă la o mai grea sclavie.

Cartea a II-a

1 Sub consulatul lui Sisena Statilius Taurus și al lui Lacius Libo[200], regatele Orientului și provinciile romane[201] au fost agitate de tulburări, începutul facîndu-1 părții[202], care disprețuiau, socotindu-1 străin, pe regele lor cerut de la Roma și acceptat de ei, deși acesta era din neamul Arsacizilor[203]. Este vorba de Vonones[204], dat ca ostatic lui August de către Phraates[205]. Căci

200 Anul 16 p.Chr.

201 Regatele Orientului la care se referă Tacitus sînt regatul părților și al Armeniei; acesta din urmă se învecina cu provinciile romane Asia, Galatia, Bitinia și Pont.

202 Părții: un trib iranian care s-a instalat sub conducerea căpeteniei lor Arsakes în regiunea de la sudul Mării Caspice, Parthyene. Supuși unor diferite stăpîniri, părții au devenit independenți și au constituit un regat condus de dinastia Arsacizilor. Puterea lor a crescut, și sub Mithridates I (178-138 a.Chr.) și-au extins stăpînirea asupra Me- sopotamiei. în timpul lui Mithridates II (anii 123-87 a.Chr.), au intrat în contact cu romanii; frontiera dintre părți și romani s-a stabilit pe Eufrat, iar Mithridates a primit titlul de „amic al poporului roman**. Dar tendința regilor părți de a revendica întreaga moștenire a perșilor a dus la un lung conflict cu romanii. în timpul lui August, au recunoscut supremația romană și au acceptat ca acesta să-l numească pe regele lor.

203 Armenia, regiune în nord-estul Asiei Mici, între Pontul Euxin și Marea Caspică, ocupată în secolul al VII-lea a.Chr. de populația indo-europeană a armenilor. între secolele al VI-lea—al IV-lea, au constituit o satrapie a perșilor. Cucerită în anul 331 a.Chr. de Alexandru cel Mare, a rămas apoi sub dominația regilor seleucizi. Antio- chos III (cel Mare) a împărțit-o în anul 211 a.Chr. în Armenia Mare la est de Eufrat și Armenia Mică la vest de Eufrat. Regatul Armeniei atinge apogeul în timpul lui Tigra- nes II (anii 95-59), care, aliat cu Mithridates VI, regele Pontului, anexează nordul Mesopotamiei, regatul Siriei și Fenicia; înfrînt de romani, renunță la cuceriri, devenind stat clientelar roman. Teritoriul său a fost teatrul multor lupte între romani și părți; aceștia voiau să pună pe tronul Armeniei un Arsacid. în fine, romanii au acceptat ca tronul Armeniei să fie ocupat de un principe part, dar cu statut de rege clientelar al Romei.

204 Vonones a ajuns rege al părților în anul 16 a.Chr. A fost repede detronat și a devenit rege al Armeniei, dar, izgonit și de aici, a fost relegat de Germanicus în Cilicia; în anul 19 p.Chr., fugind de acolo, a fost prins și ucis.

205 Phraates IV, din dinastia Arsacizilor, a ajuns la tron după

Phraates, deși respinsese armatele și generalii romani, își îndreptase toate omagiile de venerație către August și, pentru întărirea prieteniei, îi trimisese o parte din copiii lui, nu atît pentru că se temea de noi, cît fiindcă nu avea încredere în oamenii lui.

2 După moartea lui Phraates și a regilor ce i-au urmat[206], din cauza vărsărilor de sînge din țara lor, au venit la Roma soli de-ai fruntașilor părților, ca să-l cheme acasă pe Vonones, cel mai mare dintre copiii lui. August a socotit aceasta ca un lucru de mare fală pentru el și l-a încărcat pe tînăr de daruri. Barbarii l-au primit bucuroși, cum sînt ei aproape totdeauna la schimbarea domniilor. Apoi i-a cuprins rușinea: „Părții s-au păcătoșit, ziceau ei; au cerut rege din altă lume, corupt de toate năravurile dușmanilor; acum tronul arsacizilor este socotit și atribuit ca o funcție de conducere a provinciilor romane. Unde este gloria de altădată a celor ce-l ucideau pe Crassus și-l izgoneau pe Antonius, dacă asupra părților domnește un serv de-al lui August, care a îndurat atîția ani sclavia? Vonones însuși, înstrăinat de datinile strămoșilor, ieșind rar la vînătoare și nepreocupîndu-se de cai, atîța și mai mult indignarea lor; de cîte ori străbătea orașele, era purtat în lectică și arăta dispreț față de ospețele din țara lor. Grecii care-l însoțeau erau luați în rîs și tot astfel obiceiul de-a închide și pecetlui cele mai neînsemnate lucruri. Dar intrarea la el era ușoară, avea o fire blîndă, prevenitoare, calități necunoscute părților, care le socoteau năravuri noi, străine; și fiindcă erau străine de obiceiurile lor, urau deopotrivă și defectele lui, și calitățile.

asasinarea tatălui său, în anul 37 a.Chr. Relațiile lui cu romanii n-au fost bune la început. Marcus Antonius, care pătrunsese cu armatele în Parția, a fost învins în anul 36 a.Chr. Apoi ele s-au îmbunătățit, și Phraates i-a restituit lui August (anul 20 a.Chr.) steagurile capturate lui Crassus după înfrîngerea romanilor la Carrae (anul 53 a.Chr.). Ca să întărească și mai mult pacea cu romanii, a trimis la Roma ca ostateci patru din fiii lui, între care și Vonones. A fost ucis în anul 2 a.Chr. de unul dintre fii, Phraataces.

206 După moartea lui Phraates, a urcat la tron Phraates V, ucis și el în anul 4 p.Chr., apoi, pentru cîteva luni, Orodes II, și el asasinat și înlocuit cu Vonones.

3 Ca urmare, îl cheamă în locul lui pe Artabanus[207], crescut la dahi; acesta, respins la prima ciocnire, își reface forțele și pune mina pe domnie. Vonones, învins, și-a găsit refugiul în Armenia, care, pe atunci, neavînd rege și oscilînd între regatul părților și puterea romană, n-avea încredere în noi din cauza crimei lui Antonius, care, ademenindu-1 pe Artavasdes[208], regele armenilor, prefa- cîndu-se a-i fi prieten și punîndu-1 apoi în lanțuri, pînă la urmă-1 ucise. Fiul acestuia, Artaxias, amintindu-și de tatăl său și fiind pornit contra noastră, s-a apărat cu ajutorul arsacizilor și pe el, și regatul lui. Artaxias, fiind omorît prin trădarea unor inși din preajma lui, armenilor le-a fost dat de către August ca rege Tigranes[209], instalat la domnie de Tiberius Nero. Dar domnia lui Tigranes n-a durat mult, și nici cea a copiilor lui[210], deși aceștia, după obiceiul barbar, se însoțeau frate cu soră, căsătorindu-se între ei și domnind împreună.

4 Apoi, din ordinul lui August a fost impus ca rege Artavasdes, după aceea scos din domnie, nu fără grele pierderi din partea noastră. Atunci, pentru pacificarea Armeniei a fost ales Caius Caesar[211]. Acesta, după voia armenilor, l-a pus la domnie pe Ariobarzanes, ca origine din neamul mezilor, om cu un fizic impunător și cu un caracter frumos. Dar Ariobarzanes pierind de o moarte întîmplătoa- re, armenii nu i-au suportat pe urmașii lui; după ce au făcut o încercare dînd domnia unei femei

207 Artabanus III a avut o lungă domnie (anii 10-40 p.Chr.); fusese crescut la dahi, trib scitic de pe coasta sud-orientală a Mării Caspie®.

208 Artavasdes, urmașul lui Tigranes I la tronul Armeniei Mari, în anul 54 a.Chr. aliat cu romanii în campania lui Crassus, îi trădase trecînd repede în tabăra părților. Revenind după 20 de ani la o alianță cu romanii, Marcus Antonius îl puse în lanțuri și-1 purtă în triumful lui la Alexandria; la îndemnul Cleopatrei, îl ucise în anul 31 a.Chr.

209 Tigranes II, fiul lui Artavasdes și fratele lui Artaxias, a fost adus la domnie în anul 20 a.Chr. de Tiberius Nero, cu consimțămîntul lui August.

210 Tigranes III și Erato, sora lui.

211 Caius Caesar, fiul lui Vipsanius Agrippa și al luliei, îl pusese pe tron în timpul expediției sale în Armenia pe Ariobarzanes (anul 1 a.Chr.).

numite Erato și după izgonirea în scurt timp a acesteia, nehotărîți și dezbinați, mai mult fără stăpîn decît liberi, l-au primit la domnie pe fugarul Vonones. Dar cînd Artabanus începu să-1 amenințe, el negăsind decît prea puțin sprijin la armeni sau, dacă ar fi fost apărat prin forțele noastre, trebuia ca noi să pornim la război cu părții, guvernatorul Siriei, Creticus Sila- nus[212], chemîndu-1 la el, îl puse sub pază, lăsîndu-i fastul și numele de rege. Cum s-a străduit Vonones să scape de această bătaie de joc, vom spune la locul cuvenit.

5 De altminteri, lui Tiberius nu i-a părut prea rău că treburile în Orient se încurcă; în acest chip, putea să-1 despartă pe Germanicus de legiunile lui obișnuite și, punîndu-1 la conducerea unor noi provincii, să-1 expună perfidiei și întîmplărilor soartei. Dar acela, cu cît simpatiile soldaților față de el erau mai vii și aversiunea unchiului său mai hotărîtă, cu atît mai mult, preocupat de grăbirea victoriei, medita la planurile de luptă și se gîndea la tot ce, în cei trei ani de cînd ducea războiul, îi ieșise rău sau bine. în lupte regulate și pe teren deschis germanii sînt puși pe fugă; ceea ce îi ajută sînt pădurile, mlaștinile, verile scurte și iernile timpurii; soldații săi sînt stînjeniți nu atît de răni, cît de lungimea marșurilor și de pierderea armelor; Galiile sînt stoarse, tot fumizîndu-le cai; un convoi lung de bagaje poate ușor cădea în curse și e greu de apărat, în schimb, dacă ar pomi pe mare, luarea în stăpînire a țărmului le-ar fi ușoară, iar dușmanilor necunoscută; totodată, războiul ar începe mai devreme; legiunile și proviziile ar putea fi transportate în același timp; călăreții și caii vor ajunge nevătămați în mijlocul Germaniei prin gurile și albiile fluviilor.

6 Așadar, acesta e scopul spre care tinde, trimițîndu-i să facă recensămîntul Galiilor[213] pe Publius Vitellius și pe Caius Antius; Silius, Anteius și Caecina[214] sînt

212 Fusese consul în anul 7 a.Chr. și apoi legat al Siriei, cînd a fost înlocuit cu Cneus Piso; era înrudit cu Germanicus.

213 Germanicus întrerupsese acest recensămînt ca să potolească revolta legiunilor în anul 14p.Chr.

214 Caius Silius era legatul propret or al Germaniei superioare, iar Aulus Caecina, legatul Germaniei inferioare; Anteius nu este amintit

însărcinați cu construirea unei flote. Au socotit că o mie de corăbii sînt de ajuns și au grăbit executarea lor: unele scurte, cu pupa și prora înguste și cu pîntecele larg, ca să reziste mai ușor valurilor, altele cu carena plană, ca să se poată opri în nisip fără primejdie; mai multe avînd cîte o cîrmă și în față, și în spate, pentru ca, schimbînd direcția de vîslire, să poată acosta într-o parte sau alta; multe din ele aveau punți pe care să fie purtate mașinile de război și totodată să servească la transportul cailor sau al proviziilor; toate, ușor de condus cu pînzele și iuți prin vîslele lor, apăreau prin elanul soldaților și mai impunătoare, și mai înfricoșătoare. Insula batavilor[215] fusese fixată dinainte ca loc de întîlnire, fiind potrivită, din pricina ușurinței de acostare, și la primirea trupelor, și la mutarea războiului în altă parte. Căci Rinul, care curge neîntrerupt, înconjurînd doar cîteva insule mici, la începutul ținutului batavilor se desparte, s-ar zice, în două fluvii, păstrînd în partea unde curge de-a lungul Germaniei numele și repeziciunea cursului său și vărsîndu-se în Ocean; în partea dinspre malul galic, este mai lat și curge mai liniștit (schimbîndu-i numele, oamenii locului îi zic Vahalis) și apoi își schimbă și acest nume cu cel de fluviul Mosa[216] și se varsă prin gurile foarte largi ale acestuia în același Ocean.

7 Dar Caesar, pînă să se adune la un loc navele, ordonă ca Silius să facă o incursiune cu trupe ușor înarmate în ținutul chattilor[217]; el însuși, aflînd că fortăreața de pe țărmul fluviului Lupia[218] este asediată, a pornit într-acolo cu șase legiuni. Silius, din cauza unor ploi neașteptate, n-a făcut altceva decît că a luat o mică pradă și le-a prins pe soția și pe fata lui Arpus, conducătorul chattilor; nici Germanicus n-a putut să dea lupta cu asediatorii, care, la vestea sosirii lui, s-au

vreundeva.

215 Batavii, neam germanic, ocupau o insulă foarte aproape de Marea Nordului, formată între cursul vechi al Rinului și Vahalis (azi, Waal).

216 Azi, Meuse.

217 V. 1,55, nota 109.

218 Azi, Lippe.

risipit; dărîmaseră totuși mormîntul ridicat de cu- rînd legiunilor lui Varus și vechiul altar consacrat lui Drusus. Germanicus a reconstruit altarul și a defilat el însuși cu legiunile în jurul lui, în amintirea tatălui său; mormîntul, a crezut potrivit să nu-1 mai înalțe. A întărit apoi tot ținutul dintre fortul Aliso și Rin cu noi fortificații și parapete.

8 între timp, flota sosise. După ce Germanicus a trimis înainte proviziile și a distribuit navele legiunilor și aliaților, intrînd pe canalul care poartă numele de „Canalul drusian" și rugîndu-se tatălui său, Drusus, ca, bucuros și împăcat, prin exemplul lui și prin amintirea planurilor și operațiilor sale, să-1 ajute și pe el, care îndrăznește să meargă pe aceleași urme, străbate lacurile și apele Oceanului, navigînd cu bine pînă la fluviul Amisia[219]. Flota a fost lăsată la gura Amisiei, de-a stînga fluviului; a fost o greșeală că, avînd intenția să meargă în ținuturile din dreapta, nu și-a debarcat soldații pe malul de dincolo; astfel s-au pierdut mai multe zile cu construirea unui pod. Cavaleria și legiunile au trecut primele estuare fără nici o grijă, căci apele nu începuseră să crească; dar ariergarda trupelor auxiliare și batavii care făceau parte din ea, sărind în apă și vrînd să-și arate îndemînarea de înotători, au fost aruncați de valuri și unii înghițiți. Pe cînd Germanicus trasa terenul de construire a taberei, se anunță trădarea, în spatele lui, a angrivarilor[220]. Sterti- nius[221], trimis îndată cu cavalerie și trupe ușor înarmate, a răzbunat perfidia prin foc și prin masacre.

9 între romani și cherusci curgea fluviul Visurgis. Pe malul acestuia, apărură Arminius și ceilalți fruntași, întrebînd dacă Caesar[222] sosise; după ce i s-a răspuns că este acolo, l-a rugat să-i permită o vorbă cu fratele său. Acesta slujea în armata romană și era numit Flavus[223], binecunoscut prin fidelitatea lui; de altminteri, cu cîțiva ani mai înainte, își pierduse un ochi într-o luptă sub

219 Azi, Ems.

220 Angrivarii locuiau pe ambele maluri ale fluviului Visurgis (Weser), la nord de cherusci și la sud de chauci.

221 Lucius Stertinius: v. 1,60.

222 Germanicus.

223 Numele roman al fratelui lui Arminius, în latină, „Blondul**.

comanda lui Tiberius. Dîndu-i-se permisiunea și înaintînd, este salutat de Arminius; acesta, îndepărtînd din jurul lui însoțitorii, cere ca și arcașii așezați pe malul nostru să se retragă și, după ce și aceștia s-au îndepărtat, îl întreabă de unde acea sluțire a feței lui. După ce acesta i-a indicat locul și lupta, Arminius întreabă ce răsplată a primit. Flavus îi spuse că solda i s-a mărit, că a primit un colan, o coroană și alte recompense militare; Arminius și-a bătut joc de prețul ieftin al sclaviei.

10 Apoi încep să discute, de pe poziții contrare: Flavus amintind de măreția Romei, de forțele lui Caesar și adăugind că pe învinși îi așteaptă pedepse grele, dar că cei ce se supun au parte de clemență, că nici soția lui, nici fiul lui nu sînt tratați ca dușmani; Arminius, vorbindu-i de datoria față de patrie, de libertatea moștenită din strămoși, de zeii lor proprii, de mama lor care se alătură rugămînților lui, cerîndu-i să nu prefere să-și părăsească și să-și trădeze rudele de sînge, celelalte rubedenii și tot neamul lui, decît să le fie comandant. Puțin cîte puțin ajunseră la insulte; n-ar fi fost opriți să se încaiere nici de fluviul dintre ei, dacă Stertinius, venind în goana mare, nu l-ar fi ținut în loc pe Flavus, care clocotea de mînie și-și cerea armele și calul. Pe malul dimpotrivă se vedea Arminius, amenințînd și chemîndu-ne la luptă; căci în vorbele lui arunca multe cuvinte în latinește, ca unul care servise în castrele romane ca șef al celor din neamul lui.

11 A doua zi, armata germanilor a apărut în linie de bătaie dincolo de Visurgis. Germanicus, socotind că nu se cade unui comandant să pună în primejdie legiunile fără să fi făcut poduri și orînduit posturi, și-a trecut dincolo cavaleria prin vad. Comanda o aveau Stertinius și Æmilius, unul dintre primipilari, care au pătruns prin puncte depărtate între ele, ca să răsfire forțele dușmanilor. Chario- valda, șeful batavilor, s-a repezit unde era fluviul mai repede. Che- ruscii, prefacîndu-se că fug, l-au atras într-o cîmpie înconjurată de înălțimi

împădurite; apoi, apărînd din nou și adunîndu-se din toate părțile, îi resping pe cei ce le rezistă, îi urmăresc pe cei ce se retrag, o parte atacîndu-i pe cei ce se strînseseră în cerc, iar alții risipindu-i de departe. Chariovalda, după ce-a susținut mult timp atacul sălbatic al dușmanilor, îndemnîndu-și oamenii să spargă în rînduri strinse cetele ce năvăleau, iar el însuși năpustindu-se unde gloata era mai mare, copleșit de ploaia de săgeți și calul fiind ucis sub el, cade mort; tot așa, în jurul lui, mulți dintre fruntașii batavilor; pe ceilalți i-au salvat vitejia lor sau călăreții lui Stertinius și ai lui Æmilius, veniți în ajutor.

12 Caesar, trecînd fluviul Visurgis, a aflat de la un transfug că Arminius și-a ales locul de luptă, că și alte neamuri s-au adunat în pădurea consacrată lui Hercule și că vor îndrăzni să dea un asalt de noapte asupra taberelor romane. S-a dat crezare informației fugarului; de fapt, se și vedeau focuri, iar iscoadele noastre, strecu- rîndu-se mai aproape, au raportat că se aude nechezat de cai și huietul unui convoi nesfîișit deplasîndu-se în dezordine. Așadar, Germanicus, socotind că, în preajma ceasului decisiv al sorții războiului, trebuie să cerceteze sentimentele soldaților, se frămînta întrebîndu-se cum le-ar putea cunoaște cu adevărat. Tribunii și centurionii, își zicea, îi aduc vești mai mult bucuroase decît întemeiate, firea liberților este slugarnică, prietenii sînt înclinați spre lingușire; dacă ar convoca o adunare, ce ar spune unii ar aplauda ceilalți. El trebuie să le pătrundă adînc gîndurile cînd își rostesc la mesele lor soldățești, aflîndu-se între ei și nesupravegheați, speranța sau frica.

13 După lăsarea nopții, ieșind din augural[224] pe o cale ascunsă, necunoscută santinelelor, însoțit de un singur om și-avînd pe umeri o blană de animal sălbatic, pornește pe drumurile castrelor, se oprește în fața corturilor și se bucură de ce aude vorbindu-se despre el:

224 Locul din apropierea cortului comandantului, unde se luau auspiciile.

unul laudă noblețea generalului, altul înfățișarea lui aleasă, cei mai mulți răbdarea, amabilitatea, același fel de-a fi la treburi serioase și la glume, și declară că ei trebuie să-și arate recunoștința în luptă și totodată să jertfească răzbunării și gloriei lui pe dușmanii perfizi, violatori ai păcii. în vremea aceasta, unul dintre dușmani, care cunoștea limba latină, împingîndu-și calul către întăritura noastră, promite în gura mare, în numele lui Arminius, că cei ce vor dezerta la ei vor căpăta neveste, pămînt și cîte o sută de sesterți pe zi pe toată durata războiului. Această jignire a sporit minia legiunilor: „Să se facă ziuă și să se dea lupta; soldații își vor lua ei singuri ogoarele germanilor și le vor răpi nevestele; primesc prevestirea și-și hotărăsc drept pradă femeile și banii dușmanilor.*[4] Pe la veghea a treia[225], germanii porniră la asalt, fără s-arunce o săgeată după ce văzură în fața întăritorilor noastre desele cohorte și se încredințară că nimic nu era lăsat la voia întîmplării.

14 în aceeași noapte, Germanicus a avut un vis frumos; se făcea că aducea o jertfă și, toga pretextă[226] fiindu-i stropită de sîngele victimei, primea alta, mai frumoasă, din mîna Augustei, bunica lui[227]. încurajat de prevestire și auspiciile confirmînd-o, convoacă adunarea soldaților și le expune măsurile prevăzute de el în vederea luptei apropiate. Nu numai cîmpiile, zicea, sînt bune de luptă pentru soldații romani, ci, socotind bine, atît pădurile, cît și înălțimile împădurite; căci scuturile imense ale barbarilor și sulițele lor foarte mari nu se pot folosi, printre trunchiuri de copaci și tufișuri răsărite din pămînt, la fel de bine ca lăncile, spadele și platoșele strinse bine pe corp. Să-și îndesească loviturile, să caute să-l lovească pe dușman la față cu vîrful spadei: germanul nu are nici platoșă, nici coif, și nici chiar scuturi cu întăritori de fier sau de piele, ci niște

225 între miezul nopții și ora 3.

226 Toga pretextă, albă și tivită cu o bandă purpurie, nu era numai toga copiilor de familie de pînă la 15-16 ani, ci și a persoanelor care săvîrșeau un act religios (pretori, consuli, preoți).

227 Livia, mama lui Drusus și a lui Tiberius.

împletituri de răchită sau niște scînduri subțiri cu desene în culori; cei din prima linie, de bine, de rău, au sulițe, ceilalți însă au doar niște țepușe arse la vîrf sau scurte. Iar trupul lor, pe cît e de fioros la vedere și de rezistent la un atac scurt, pe atît nu poate suferi rănile; fără rușine de mișelia lor, și fără să le pese de șefi, dau înapoi și-o iau la fugă, fricoși cînd dau de greu, iar cînd au succes nu mai țin seama de nici o lege divină sau omenească. Dacă, sătui de-atîtea drumuri și de mare, vor să le pună capăt, această bătălie le dă tocmai prilejul; mai aproape de ei este Alba[228] decît Rinul; iar după asta nu va mai fi război, dacă îl vor ajuta pe el, care calcă pe urmele tatălui și unchiului său[229], să pună piciorul, biruitor, pe aceleași ținuturi.

15 Cuvîntarea generalului înflăcăra soldații și se dădu semnalul luptei. Nici Arminius, nici ceilalți fruntași ai germanilor nu încetau să declare, fiecare oamenilor lor, că aceștia sînt romanii cei mai iuți la fugă din armata lui Varus, care, ca să scape de război, s-au apucat de revolte; dintre aceștia, unii opun dușmanilor, a doua oară îndîrjiți, și zeilor mîniați spatele lor plin de răni, iar alții trupurile frînte de valuri și furtuni, fără nici o speranță de succes. Au recurs la flotă și la pustietățile Oceanului, ca nimeni să nu le iasă în cale la venire și nici să-i urmărească, după ce-or fi respinși; dar, cînd se vor încăiera corp la corp, zadarnic le va fi învinșilor ajutorul vînturilor și vîslelor. Să-și aducă aminte de lăcomia romanilor, de cruzimea și de trufia lor. Ce altceva le mai rămîne germanilor decît să își păstreze libertatea sau să moară, înainte de a ajunge sclavi?

16 Astfel înflăcărați și cerînd lupta, coboară pe o cîmpie numită Idistavisus. Aceasta, așezată la mijloc între Visurgis și niște dealuri, se lărgește sau se strîmtează inegal, după cum malurile fluviului se retrag sau ridicăturile munților le rezistă. în spatele ei, se ridica o pădure cu ramurile copacilor înalte și pămînt gol între trunchiurile lor. Armata barbarilor ocupă

228 Azi, Elba.

229 Ale lui Drusus și ale lui Tiberius, învingători în trecut prin aceste locuri.

cîmpul și poalele pădurilor: numai cheruscii s-au așezat pe înălțimi, ca să năvălească de sus asupra romanilor în luptă. Armata noastră pomi în această ordine: în frunte, auxiliarii gali și germani și după ei arcașii pedeștri; apoi patru legiuni și, împreună cu două cohorte pretoriene, Caesar și cavaleria de elită; în sfîrșit, tot atîtea alte legiuni, trupe ușor înarmate cu arcași călări și celelalte cohorte ale aliaților. Soldații erau atenți și pregătiți, ca ordinea de marș să se păstreze și în luptă.

Y1 Văzînd gloatele cheruscilor care, cu firea lor nestapînită, săriseră la lupta, Germanicus poruncește ca cei mai strașnici călăreți să-i atace dintr-o parte, iar Stertinius, cu celelalte escadroane, să-i înconjoare și să-i lovească de la spate; el însuși, zicea, va fi lîngă ei Ia momentul potrivit. în vremea asta — o întîmplare de cel mai bun augur —, opt acvile ce se vedeau îndreptîndu-se spre păduri și intrînd în ele au atras atenția generalului. El strigă soldaților să pornească și să urmeze păsările romane, divinitățile proprii ale legiunilor. Pedestrașii pornesc la atac și totodată călărețiii, trimiși mai dinainte, împing ariergarda și flancurile. Și — lucru extraordinar — două coloane ale dușmanilor, fugind în sens contrar, se năpusteau: cei care stătuseră ascunși în păduri spre locurile deschise, și cei care se așezaseră pe cîmpuri spre pădure. La mijloc între ei erau, alungați de pe coline, cheruscii; în mijlocul lor, se vedea Arminius, care, cu mîna, cu glasul și arătîndu-și rana, încerca să susțină lupta. Se aruncase asupra arcașilor și era gata să le spargă rîndurile, dacă cohortele de reți, de vindelici[230] și gali nu i-ar fi opus stindardele lor. Printr-o sforțare a lui și prin avîntul calului, a străbătut mai departe, mînjit pe față cu propriul sînge, ca să nu fie recunoscut. Unii spun că, reperat de către chauci, care slujeau în trupele auxiliare romane, a fost lăsat să scape. Vitejia lui, sau aceeași înșelăciune, l-a făcut scăpat și pe Inguiomerus[231]; ceilalți au fost peste tot măcelăriți. Pe mulți dintre cei care au încercat să treacă înot fluviul Visurgis, săgețile aruncate asupra lor sau

230 V. 1,44, nota 91.
231 Unchiul lui Arminius.

curentul apei și pînă la urmă îngrămădeala celor ce se năpusteau și malurile care se prăvăleau i-au acoperit, afundîndu-i. Unii, printr-o fugă rușinoasă, urcîndu-se în vîrful copacilor și ascunzîndu-se printre ramuri, erau străpunși în batjocură de arcașii aduși în acest scop; pe alții i-au strivit copacii doborîți.

18 A fost o victorie mare, iar pentru noi fără vărsare de sînge. De la al cincilea ceas al zilei și pînă noaptea, dușmanii uciși au umplut cu leșurile și armele lor o întindere de zece mii de pași[232]; printre prăzile luate de la ei s-au găsit cătușe pe care le aduseseră pentru romani, fiind siguri de victorie. Pe locul de luptă, armata l-a proclamat pe Tiberius „imperatori* și a înălțat o movilă, punînd pe ea armele ca trofee și înscriind dedesubt numele neamurilor învinse.

19 Vederea acestei movile i-a umplut pe germani de mai multa durere și mînie decît rănile, jalea, dezastrele. Ei, care nu pînă mai deunăzi se pregăteau să plece din sălașurile lor și să se retragă dincolo de Elba, acum vor să se lupte, înșfacă armele; mulțimea, fruntașii, tineretul, bătrînii atacă pe neașteptate coloana romană în marș și o tulbură. în sfîrșit, își aleg un loc mărginit de fluviu și de păduri, pe o cîmpie strimtă și mlăștinoasă; dar și pădurile erau înconjurate de o baltă adîncă, afară doar că de-o parte angrivarii[233] ridicaseră un terasament larg, ca să se separe de cherusci. Aici s-a fixat pedestrimea; cavaleria au ascuns-o în dumbrăvile din apropiere, ca să atace din spate legiunile, cînd vor intra în pădure.

20 Din toate acestea nimic nu-i era necunoscut lui Caesar: le cunoștea planurile, pozițiile, mișcările lor fățișe, ca și pe cele ascunse și încerca să le întoarcă vicleniile spre propria lor pieire. I-a încredințat legatului Seius Strabo[234] cavaleria și cîmpul; a dispus pedestrimea în așa fel încît o parte să intre în pădure pe teren neted, iar alta să forțeze trecerea peste terasamentul din fața lor; sarcina cea mai grea și-a asumat-o el, pe celelalte le-

232 Un pas roman - 1,4785 m.
233 Populație germana între Ems și Weser.
234 Lucius Seius Strabo, în anul 18 p.Chr. consul împreună cu Germanicus.

a încredințat legaților. Cei cărora le căzuseră locurile plane au pornit ușor la atac; cei care trebuiau să ia cu asalt terasamentul erau izbiți, ca și cum s-ar fi apropiat de un zid, cu grele lovituri. Generalul și-a dat seama că lupta de aproape e dezavantajoasă și, retrăgînd puțin legiunile, poruncește prăștierilor și trăgătorilor de la baliste să arunce proiectilele și să respingă dușmanul. Au fost aruncate sulițe cu balistele și, cu cît apărătorii erau mai la vedere, cu atît erau prăvăliți cu mai multe răni. După ce întăritura a fost cucerită, Caesar, cel dintîi, împreună cu cohortele pretoriene, a dat atacul asupra pădurilor; acolo lupta s-a dat corp la corp; dușmanul avea în spate balta, romanii fluviul și munții; și pe unii, și pe alții nevoia îi silea la acest loc de luptă; speranța sta în vitejie, salvarea în victorie.

21 Curajul germanilor nu era mai prejos, dar ei erau întrecuți de noi prin genul lor de luptă și de arme: în locurile strimte, mulțimea lor imensă nu putea nici să împingă înainte sulițele, nici să le retragă, nici să atace în salturi, nici să-și folosească iuțeala; dimpotrivă, soldatul nostru, cu scutul strîns la piept și cu mîna strîngînd bine minerul spadei, sfîrteca membrele mari ale barbarilor, fețele lor descoperite, și-și deschidea drum culcînd la pămînt dușmanii. Arminius ezita, din cauza primejdiilor ce nu mai conteneau sau fiindcă rana de curînd primită îl stînjenea. Dimpotrivă, pe Inguiomerus, care alerga peste tot locul, îl părăsea mai mult norocul decît curajul. Ca să fie mai ușor recunoscut, Germanicus își scosese casca și cerea soldaților să întețească măcelul: „Nu e nevoie de captivi, numai stîrpirea acestui neam va pune capăt războiului/[4] Către sfîrșitul zilei, scoate din luptă o legiune spre a pregăti cantonamentul; celelalte s-au săturat pînă noaptea de sîngele dușmanilor. Cavaleria luptase fără un rezultat clar.

22 Germanicus, după ce i-a lăudat pe învingători în fața adunării soldaților, a înălțat un trofeu de arme cu această mîndră inscripție: „După înfrîngerea neamurilor dintre Rin și Elba, armata lui Tiberius Caesar a consacrat acest monument lui Marte, lui Iupiter și lui August[64]. Despre el n-a pomenit nimic, fie de teama de

invidie, fie socotind că-i este de ajuns conștiința faptei împlinite. Apoi îi dă lui Stertinius sarcina războiului contra angrivarilor, dacă aceștia nu se vor fi grăbit să se supună. Aceia, rugători, nerefuzînd nici o condiție, au obținut iertarea pentru tot ce săvîrșiseră.

23 Dar vara fiind înaintată, unele legiuni au fost aduse în tabăra de iarnă pe uscat; pe cele mai multe, Caesar le-a îmbarcat pe nave și le-a transportat pe fluviul Amisia la Ocean. La început, apa liniștită forfotea de vîslele a o mie de corăbii și se lăsa stăpînită de pînzele lor; apoi, dintr-o grămadă de nori negri s-a revărsat potop de grindină; totodată, valurile răscolite din toate părțile, după direcțiile în care băteau vînturile în furtună, întunecau zarea, împiedicau cîrmirea; soldații, fricoși și necunoscători ai primejdiilor mării, încurcînd mateloții sau ajutîndu-i anapoda, zădărniceau serviciile celor pricepuți. Apoi tot cerul, toată marea au ajuns pradă austrului, vînt violent datorită ținuturilor umede ale Germaniei, rîu- rilor ei adînci și șirului imens de nori pe care-i cară, și devenind mai groaznic prin asprimea nordului învecinat, care a răpit navele și le-a împrăștiat în largul Oceanului sau le-a mînat spre blestemate insule cu stînci prăpăstioase sau cu bancuri de nisip ascunse. Abia scăpaseră cu greu de acestea cînd, curentul schimbîndu-se și pur-
tîndu-i în direcția în care bătea vîntul, ei nici nu s-au putut fixa în ancore, nici n-au mai putut scoate apa care îi năpădea: cai, vite, bagaje, chiar și arme sînt aruncate-n mare, ca să se ușureze navele care luau apă pe lături și se afundau în valurile ce le acopereau.

24 Pe cît e mai violent Oceanul decît celelalte mări și Germania întrece, prin asprimea climei, celelalte țări, pe atît acel dezastru a depășit oricare altul prin noutatea și mărimea lui; în jurul lor, erau țărmuri dușmane sau o mare atît de întinsă și de adîncă, încît se credea că e ultima și că dincolo de ea nu mai sînt pămînturi. Parte din corăbii au fost înghițite, cele mai multe, aruncate pe insule aflate mai departe: soldații, nefiind acolo nici urmă de viață omenească, au pierit de foame, afară de cei care și-au ținut zilele cu trupurile cailor striviți de

stînci, aruncate în același loc. Singură trirema lui Germanicus a acostat pe pămîntul chaucilor; în toate acele zile și nopți striga de pe stîncile și țărmurile cele mai înaintate că el este vinovat de asemenea nenorocire; cu greu l-au împiedicat prietenii să-și pună capăt vieții în aceeași mare. în sfîrșit, apele retrăgîndu-se și vîntul fiind prielnic, navele, șonticăind și cu puțini vîslași, cu haine întinse în loc de pînze și unele trase de altele mai zdravene, s-au reîntors. După ce-au fost grabnic reparate, Germanicus le-a trimis să cerceteze insulele. Prin această măsură, au fost culeși foarte mulți naufragiați; pe mulți ni i-au redat angrivarii, care fuseseră de curînd luați sub protecția noastră, după ce i-au răscumpărat de la neamurile mai dinăuntrul țării; unii au fost aruncați de valuri în Britannia și ne-au fost înapoiați de micii regi de acolo. Cu cît cineva se întorcea mai de departe, cu atît mai multe minunății povestea: vîrtejuri groaznice, păsări nemaivăzute, chipuri de ființe jumătate om, jumătate animal, fie că le văzuseră, fie că de frică și le închipuiseră.

25 Dar vestea pierderii flotei stîmi la germani o nouă speranță de victorie în război și totodată îl hotărî pe Germanicus să termine cu dușmanul. Ordonă lui Caius Silius[235] să pornească cu treizeci de mii de pedestrași și trei mii de călăreți asupra chattilor[236]; el însuși invadează cu trupe și mai mari țara marsilor[237], al căror șef, Mal- lovendus, supus de curînd nouă, ne informează că într-o dumbravă din apropiere e îngropată acvila unei legiuni a lui Varus, păzită de un post neînsemnat de strajă. De îndată a fost trimisă o mînă de oameni care să atragă liniile din față ale dușmanului și alții care, înconjurîndu-1 de la spate, să sape pămîntul; norocul i-a ajutat și pe unii, și pe ceilalți. Cu atît mai hotărît pătrunde Caesar în interiorul țării, pustiește, nimicește dușmanul care nu îndrăznește să se încaiere la luptă sau, dacă rezista pe undeva, era respins imediat, mai înfricoșat ca niciodată, cum s-a aflat de la captivi. într-adevăr, marsii spuneau deschis că romanii sînt

235 Legatul legiunilor din Germania superioară.
236 V. 1,55.
237 Teritoriu cuprins între rîul Lippe și Ruhr.

invincibili și nu pot fi răpuși de nici o nenorocire: după ce flota le-a fost distrusă, după ce și-au pierdut armele, după ce țărmurile au fost acoperite cu cadavrele cailor și oamenilor lor, pornesc din nou cu aceiași vitejie, cu aceiași furie, și parcă ar fi crescut la număr.

26 Soldații au fost apoi readuși în taberele de iarnă, mulțumiți că prin această expediție fericită compensaseră nefericirile de pe mare. Caesar le-a sporit bucuria prin dărnicia lui, plătind fiecăruia paguba pe care declara că o suferise. El nu se îndoia că dușmanii se clatină rău și că fac planuri să ceară pace; dacă ar mai avea la dispoziție o vară, războiul, își zicea, s-ar putea termina. Dar Tiberius îl sfătuia prin scrisori dese să se întoarcă la Roma pentru triumful ce îi fusese decernat: „A avut destule victorii și destule încercări ale sorții. A purtat mari lupte și a obținut mari succese; să-și amintească și de acele grave, totuși, și dureroase pierderi pe care, fără nici o vină a generalului, le pricinuiseră vînturile, valurile. El, care a fost trimis de nouă ori de August în Germania, a rezolvat cele mai multe situații mai mult prin chibzuială decît prin forță. Așa au fost aduși sub stăpînire sugambrii[238], așa au fost constrînși să facă pace suebii[239] și regele Maroboduus. Tot astfel s-ar putea ca și cheruscii și celelalte neamuri răzvrătite, acum că s-a dat satisfacție răzbunării romanilor, să fie lăsate să se lupte între ele. Germanicus se rugă să i se mai acorde un an spre a duce la capăt cele începute. Tiberius pune la încercare și mai insistent simțul de măsură al acestuia, oferindu-i al doilea consulat, ale cărui îndatoriri să le îndeplinească fiind prezent la Roma. Adăuga totodată că, dacă războiul ar trebui totuși continuat, să dea prilej de glorie și fratelui sau Drusus care, nemaiexistînd vreun alt dușman pe-atunci, n-ar putea nicăieri să cîștige titlul de „imperatori și să fie încununat cu lauri decît în Germania. Germanicus n-a mai șovăit, deși își dădea seama că totul este inventat și că, din invidie, i se smulgea cinstea unei victorii deja cîștigate.

238 Sugambrii locuiau pe malul drept al Rinului. Tiberius și Drusus îi învinseseră (anul 8 a.Chr.) și-i transportaseră în stînga Rinului.

239 V. 1,44,92.

27 Cam în același timp, Libo Drusus[240] din familia Scribonilor, este denunțat că urzește o conspirație. Voi înfățișa mai amănunțit începutul, urmarea și deznodămîntul acestei afaceri, fiindcă atunci pentru prima oară au fost născocite metodele care apoi au ros statul timp de atîția ani. Firmius Catus, un senator dintre prietenii intimi ai lui Libo, îl împinse pe acest tînăr nesocotit și înclinat spre toate aiurelile, să se încreadă în promisiunile chaldeilor[241], în misterele magilor și chiar în tălmăcitorii de vise. îi vorbește tot timpul de străbunicul lui, Pompeius, de mătușa lui Scribonia, care odată fusese soția lui August, de Caesari, verii lui, de casa lui încărcată cu chipuri de strămoși și îl îndeamnă la lux și la împrumuturi, facîndu-se tovarăș al plăcerilor desfrînate și al legăturilor lui, ca să-1 prindă în laț prin mai multe dovezi.

28 Cînd găsește destui martori și destui sclavi care să recunoască aceleași lucruri, cere o audiență la împărat, după ce vina și numele acuzatului îi fuseseră aduse la cunoștință acestuia prin cavalerul roman Flaccus Vescularius[242], care putea ajunge mai ușor la Tiberius. Fără să disprețuiască informația, Caesar a refuzat audiența: pot să comunice ușor, zicea, prin intermediul aceluiași Flaccus. în vremea asta, îl distinge pe Libo cu funcția de pretor, îl reține la masă, neschimbat la față, fără pic de emoție în vorbă; pînă în- tr-atît își ascunsese minia; el prefera să afle, deși putea să le interzică, toate spusele și faptele aceluia, pînă cînd un oarecare lunius, solicitat de Libo să cheme prin descîntece umbrele morților din infern, transmise această informație lui Fulcinius Trio. Acest Trio avea un talent deosebit printre acuzatori și era un om foarte doritor să-și facă o faimă rea. Imediat intentează proces acuzatului, se adresează consulilor și cere o cercetare în fața senatului. Senatorii sînt con- vocați, spunîndu-li-se că se impune deliberarea asupra unei chestiuni importante și înspăimîntătoare.

240 Marcus Libo Drusus avea drept bunică după mamă pe Scribonia și era prin mama sa nepot al lui Sextus Pompeius.

241 Astrologii veniți din Orient.

242 Prieten intim al lui Tiberius, care-1 însoțise pe acesta în retragerea lui la Rhodos.

29 în vremea asta, Libo, schimbîndu-și veșmintele[243], însoțit de femei din elita societății, lua la rînd casele, ruga rudele, căuta o voce care să-i ia apărarea împotriva primejdiilor, dar toți îl refuzau, aducînd pretexte diferite, de fapt din aceeași teamă. La prima ședință, copleșit de frică și de amărăciune sau, cum ne-au transmis unii, prefacîndu-se bolnav, a fost adus în lectică pînă la ușile curiei; sprijinindu-se de fratele lui și, întinzîndu-și mîinile către Tiberius, implorîndu-1 cu vorbe rugătoare, este ascultat de acesta cu fața lui impasibilă. Apoi împăratul citește actele de acuzare și numele acuzatorilor, controlîndu-și tonul în așa fel încît să nu pară că ușurează vinile, dar nici că le agravează. 30 Pe lîngă Trio și Catus se mai adăugaseră Fonteius Agrippa[244] și Caius Vibius[245]. Ei se certau între dînșii pentru a hotărî cui să-i revină dreptul de a rosti discursul de încheiere împotriva acuzatului, pînă cînd Vibius, fiindcă nu se înțelegeau, iar Libo se prezentase fără apărător, declarînd că el va expune unul cîte unul capetele de acuzare, a produs niște piese cu adevărat absurde, în care se spunea că Libo ar fi consultat ghicitorii, ca să știe dacă e pe punctul de-a dobîndi atîtea averi, încît s-acopere cu bani toată Via Appia pînă la Brundisium[246]. Erau acolo și alte acuzații de-acest fel, stupide, fără temei, și, dacă le luai mai ușor, vrednice de milă. Totuși, pe una din hîrtii acuzatorul susținea că, la numele Caesarilor și ale senatorilor, Libo adăugase cu mîna lui niște însemne teribile sau misterioase[247]. Fiindcă acuzatul nega, s-a hotărît să fie anchetați, supunîndu-i la torturi, sclavii lui care-i cunoșteau

243 Un acuzat se prezenta neîngrijit la proces, în veșmînt de doliu, togă cenușie, cu barba crescută și părul încîlcit, spre a stimi mila.

244 V. și II, 86.

245 Caius Vibius Serenus, fost proconsul în Spania în anul 23, va fi condamnat și deportat în insula Amorgos (IV, 13); în anul următor, a fost acuzat de fiul său și condamnat (IV, 28) pentru călcarea legii maiestății.

246 Via Appia, numită astfel după numele censorului Appius Claudius care a început construirea ei, lega Roma de Capua; în anul 268 a.Chr., a fost prelungită pînă la Beneventum; în anul 190 a.Chr., pînă la Venusio și, în sfîrșit, pînă la Tarentum și Brundisium (azi, Brindisi).

247 De felul celor înscrise pe tăblițele cu descîntece.

scrisul. Și fiindcă printr-o veche decizie a senatului se interzicea ca un sclav să depună împotriva stăpînului său, șiretul Tiberius, născocitorul unei noi norme de drept, porunci ca toți să fie vînduți unui funcționar al vistieriei statului, ca, vezi bine, să se poată ancheta sclavii ce depuneau contra lui Libo fără a se încălca decizia senatului. Față de acestea, acuzatul ceru amînarea pe-a doua zi a cercetării și, în- torcîndu-se acasă, încredință ultimele sale rugăminți către împărat lui Publius Quirinius[248], o rudă a lui.

31 I s-a răspuns să se adreseze senatului. între timp, casa îi era împresurată de soldați: făceau zgomot chiar la intrare, încît puteau fi auziți și văzuți, în vreme ce Libo, chinuit chiar și la ospățul pe care-1 pregătise ca cea din urmă plăcere a lui, chemă pe cineva să îl străpungă, apucă de braț sclavii, le puse în mînă spada lui. Și în vreme ce aceia, fugind speriați, răsturnară o luminare pusă pe masă, în întunericul care pentru dînsul era să fie al morții și-a aplicat două lovituri în pîntece. La gemetele celui care se prăbușea, au alergat liberții, iar soldații, după ce l-au văzut mort, s-au retras. Totuși, acuzația a fost dusă pînă la capăt în senat cu aceeași strășnicie, și Tiberius s-a jurat că, dacă Libo nu s-ar fi grăbit să-și pună capăt zilelor, ar fi cerut senatorilor să-i lase viața, oricît de vinovat fusese.

32 Bunurile lui au fost împărțite între acuzatori; celor care făceau parte din clasa senatorilor le-a fost acordată pretura peste rînd[249]. Atunci Cotta Messalinus[250] a propus ca chipul lui Libo să nu figureze la funeraliile urmașilor lui, iar Cneus Lentulus[251], ca nici un membru al familiei Scribonia să nu poarte supranumele de Drusus. La propunerea lui Pomponius Flaccus[252], au fost

248 Publius Sulpicius Quirinius, personaj important și om bogat, fără copii. Consilier al lui Caius Caesar în Orient, numit de August legat al Siriei; consul în anul 12 p.Chr., a murit în anul 21 p.Chr. și a fost înmormîntat (III, 48) facîndu-i-se funeralii publice.

249 înainte de a fi îndeplinit condițiile: să fi împlinit vîrsta ceruta și să fi exercitat edilitatea curhlă.

250 Marcus Aurelius Cotta Messalinus, fiu al lui Messala Corvinus, orator, consul în anul 20 p.Chr. Acuzat în anul 31 p.Chr., a fost salvat de Tiberius, de prietenia căruia se bucura (v. VI, 5).

251 Cneus Lentulus, lăudat de Tacitus (IV, 44).

252 Lucius Pomponius Flaccus, consul desemnat în acest an, om

decretate zile de rugăciuni publice la adresa zeilor, iar la aceea a lui Lucius Piso, Gallus Asinius[253], Papius Mutilus și Lucius Apronius[254] s-a hotărît să se aducă ofrande lui Iupiter, lui Marte și zeiței Concordia și ca ziua idelor lui septembrie[255], în care se sinucisese Libo, să fie ținută ca zi de sărbătoare; am amintit propunerile și lingușirile lor, ca să se știe că această boală este veche în statul nostru. S-au luat apoi decizii ale senatului de izgonire din Italia a astrologilor și magilor: dintre aceștia, Lucius Pituanius a fost aruncat de pe Stînca Tarpe- iană, iar pe Publius Marcius consulii l-au pedepsit să fie scos dincolo de poarta Esquilină și, după ce au poruncit trompetelor să sune, să fie executat după vechiul obicei[256].

33 La ședința din ziua următoare a senatului Quintus Haterius[257], consularul și Octavius Fronte[258], fost pretor, s-au ridicat cu multă vehemență împotriva luxului cetății; s-a hotărît să nu se mai facă vase de aur masiv pentru serviciile de masă și veșminte de mătase pentru bărbați, îmbrăcăminte înjositoare. Fronte a mers mai departe și a cerut să se pună măsură la argintărie, mobilă și la numărul sclavilor de casă; căci mai dăinuia încă obiceiul ca senatorii, dacă socoteau că ceva este în interesul statului, să-1 propună cînd își dădeau părerea asupra chestiunii în discuție. Gallus Asinius a combătut propunerea spunînd: „O dată cu mărirea imperiului au sporit și averile particulare, și aceasta nu este ceva nou, ci se vede din ce s-a întîmplat cu cele mai vechi moravuri: alta era averea Fabri- ciilor, alta a Scipionilor[259]; totul este în raport cu starea statului; cînd

bogat, propretor în Moesia, legat propretor în Siria în anul 32, unde a și murit în anul următor.

253 V. I, 8.

254 Alți senatori cu roluri importante în viața publică.

255 Ziua de 13 septembrie.

256 După un vechi obicei, criminalii erau aruncați de pe Stînca Tarpeiană. Dincolo de poarta Esquilină se întindea cîmpul esquilin, locul unde se făceau execuțiile. Poporul era convocat să asiste; cadavrele condamnaților rămîneau neîngropate.

257 Fost consul și orator de seamă sub August. în timpul lui Tiberius, s-a distins prin adulație și servilism.

258 Personaj necunoscut.

259 Exemple de familii nobile din vremea republicii; prima, vestită prin străvechea austeritate a moravurilor (C. Fabricius a murit sărac și

acesta era sărac, casele cetățenilor erau strimte; după ce a ajuns la asemenea grad de măreție, treptat-treptat, ei s-au îmbogățit. Tot astfel, în privința numărului sclavilor, a argintăriei și a obiectelor de uz, nimic nu este exagerat sau modest decît în raport cu starea materială a posesorului. Censul fixat senatorilor și cavalerilor este deosebit[260], nu fiindcă ei sînt diferiți prin natura lor, ci, precum unii sînt mai presus decît ceilalți prin locurile lor la teatru, prin rangurile și prin funcțiile lor, tot așa trebuie să fie prin mijloacele care servesc la liniștea sufletească și la sănătatea fizică; afară doar dacă oamenii cei mai străluciți nu trebuie să suporte mai multe griji și primejdii mai mari, dar să fie lipsiți de mijloacele de a-și ușura grijile și primejdiile."
Mărturisirea viciilor, sub formulări onorabile, și moravurile asemănătoare ale ascultătorilor au făcut ca intervenția lui Gallus să fie aprobată ușor de senatori. Tiberius adăugase că nu este momentul unei cenzurări morale și că, dacă moravurile s-ar degrada întrucîtva, nu va lipsi omul care să le îndrepte.
34 în aceeași ședință, Lucius Piso[261], blamînd corupția din for; sentințele nedrepte, cruzimea oratorilor care amenințau pe toată lumea cu acuzațiile lor, declară că pleacă și părăsește Roma și că va trăi într-un loc ascuns și depărtat, la țară; totodată, se pregătea să părăsească senatul. Tiberius a fost impresionat și, deși încercase să-1 potolească și el însuși pe Piso cu vorbe blinde, i-a îndemnat și rudele lui să-1 rețină prin prestigiul lor sau prin rugăminți. Asta nu l-a împiedicat pe același Piso să dea dovadă de indignare liber exprimată, dînd-o în judecată pe Urgulania[262], pe care prietenia cu Augusta o ridicase deasupra legilor. Dar nici Urgulania n-a dat ascultare citației, ci, neluîndu-1 în seamă pe Piso, s-a dus

a fost îngropat de fiica lui pe banii statului), cealaltă, prin nivelul înalt de cultură și rafinament al modului ei de viață, influențate de cultura greacă.

260 Senatorii trebuiau să aibă o avere de cel puțin un milion de sesterți, cavalerii, de cel puțin patru sute de mii.

261 Lucius Cornelius Piso; v. și IV, 21.

262 Piso o dăduse în judecată pe Urgulania, prietenă a Liviei, pentru o datorie pe care aceasta nu voia s-o plătească, dar nici să se prezinte la proces.

acasă la Caesar, și nici Piso n-a renunțat, deși Augusta se plîngea că este jignită și umilită. Tiberius, socotind că doar atîta e politic să-i facă pe plac mamei sale, anume să declare că va merge la tribunalul pretorului și că va asista la judecată pe Urgulania, a pornit de la palat, după ce poruncise ca soldații să-1 urmeze de departe. Mulțimea se grămădise în calea lui să-1 vadă, iar el, compunîndu-și fața, pierdea timpul de mers cu conversații felurite, pînă ce, rudele lui Piso încercînd zadarnic să-1 facă pe acesta să se răzgîndească, Augusta porunci să i se plătească suma pe care o cerea. Acesta a fost sfirșitul afacerii din care Piso a ieșit cu cinste, iar Caesar cu o mai mare faimă. De altminteri, puterea Urgulaniei era atît de mare, încît, fiind chemata ca martoră într-un proces care se dezbătea în senat, a socotit nedemn să se prezinte: a fost trimis pretorul ca s-o interogheze acasă, în vreme ce pînă și fecioarele vestale, după vechiul obicei, erau ascultate în for și în fața tribunalului, atunci cînd depuneau mărturie.

35 N-aș aminti de suspendarea afacerilor publice din acest an, dacă n-ar merita să cunoaștem părerile lui Cneus Piso și ale lui Asinius Gallus în această privință. Piso, deși Caesar spusese că va absenta un timp, socotea că afacerile publice trebuie să continue cu atît mai mult, pentru că ar fi o cinste pentru conducerea statului ca, în lipsa principelui, senatul și cavalerii să-și poată îndeplini sarcinile. Gallus, fiindcă Piso i-o luase înainte cu acest simulacru de libertate, zicea că nimic mai de seamă sau pe măsura demnității poporului roman nu se poate face decît în prezența și sub ochii împăratului și de aceea dezbaterile asupra municipiilor Italiei și asupra provinciilor, cînd mulți delegați de-ai lor veneau la Roma, trebuie să fie rezervate prezenței acestuia. Aceste chestiuni au fost dezbătute cu multă înverșunare de amîndouă părțile, timp în care Tiberius asculta și tăcea; afacerile publice au fost totuși suspendate.

36 Apoi s-a mai iscat o dispută între Gallus și Caesar. Căci Gallus a propus să se facă alegeri de magistrați o dată pentru următorii cinci ani și ca legații legiunilor,

care îndeplineau această funcție militară înainte de pretură, să fie încă de atunci desemnați ca pretori, iar împăratul sa numească doisprezece candidați pentru fiecare an. Nu era îndoială că aceasta propunere avea <> ținta admca că se încerca atingerea temeliilor secrete ale puterii. Tiberius totuși, ca și cum printr-asta s-ar fi sporit puterea lui, a răspuns că „e greu pentru modestele lui însușiri să aleagă atîția candidați și să amîne pe atîția alții. Cu greu se pot evita nemulțumirile și la alegerile pe cîte un an, deși speranța într-un viitor apropiat consolează nereușita; cîtă ură își va atrage din partea celor care sînt respinși pentru o durată mai mare de cinci ani? De unde se poate prevedea ce intenții, ce familie și ce avere va avea cineva într-un timp atît de lung? Oamenii se îngîmfa chiar cînd sînt desemnați pe un an; cum ar fi, cînd s-ar vedea în funcție timp de cinci ani? în fine, se încin- ceşte numărul magistraților și se răstoarnă legile, care au stabilit anumite intervale de timp, ca zelul candidaților să se arate și ca ei să ceară sau să obțină onoruri/[6] Prin această cuvîntare, aparent binevoitoare, Tiberius a păstrat neatins temeiul conducerii imperiului.

37 De asemenea, i-a ajutat pe unii senatori să-și mențină averea cerută de rang. Cu atît mai de mirare a fost că a primit prea disprețuitor rugămințile lui Marcus Hortalus[263], un tînăr nobil ajuns într-o vădită sărăcie. Era nepotul oratorului Hortensius, determinat de către divinul August printr-un dar de un milion de sesterți să-și ia o soție, să aibă copii, ca familia lui ilustră să nu se stingă. La o ședință a senatului, care se ținea pe Palatin, pe cînd cei patru fii ai lui stăteau la intrarea în clădire, Hortalus, cînd i-a venit rîndul să vorbească, privind cînd către statuia lui Hortensius, așezată printre oratori, cînd către cea a lui August, începu astfel: „Onorați senatori, pe acești copii, al căror număr și vîrstă fragedă o vedeți, nu i-am avut din voia mea, ci fiindcă așa mă îndemna împăratul; totodată, strămoșii mei meritaseră să aibă urmași. Căci eu, care din cauza vicisitudinilor vremii nu

263 Marcus Hortensius Hortalus este nepotul marelui orator de la finele republicii Quintus Hortensius Hortalus (114-50 a.Chr.), rivalul lui Cicero și apoi prieten respectat.

putusem să primesc sau să dobîn- desc nici bani, nici simpatiile poporului, nici elocvență, un dar ce se moștenea în familia noastră, aș fi fost mulțumit dacă avutul meu modest n-ar fi fost nici pentru mine o rușine, nici altora o povară. La porunca împăratului, mi-am luat o soție. Iată odraslele și urmașii atîtor consuli, atîtor dictatori! Și nu spun asta ca o învinuire, ci făcînd apel la mila ta. Ei vor dobîndi, în timpul glorioasei tale domnii, onorurile pe care tu li le vei acorda; pînă atunci apără-i de sărăcie pe strănepoții lui Quintus Hortensius, pe copiii de suflet ai divinului August! “

38 Aplecarea binevoitoare a senatului a fost pentru Tiberius un îndemn să se opună și mai hotărît. El răspunse cam astfel: „Dacă toți săracii vor începe să vină aici și să ceară bani pentru copiii lor, fiecare nu se va mai sătura, iar statul se va ruina. Cu siguranță nu de aceea ne-au permis înaintașii noștri să ieșim cîteodată din marginile chestiunii în discuție și, atunci cînd îi vine cuiva rîndul la cuvînt, să propună ceva de interes general, pentru ca noi să discutăm tr< bnri particulare și să ne sporim averea, stîmind prin asta nume rău senatului, fie cà se înduplecă să facă hatîruri, fie că le respinge. Căci acestea nu sînt rugăminți, ci o cerere stăruitoare nelalocul ei și neprevăzută ca, atunci cînd senatorii s-au adunat pentru alte chestiuni, să se ridice cineva și să facă presiuni prin numărul și vîrsta copiilor lui asupra sensibilității senatului, să exercite aceeași presiune asupra mea și, oarecum, să spargă cu forța vistieria, pe care, dacă o vom goli prin acordare de favoruri, va trebui s-o umplem la loc prin crime. Divinul August ți-a dat bani, Hortalus, dar nu fiindcă i-ai cerut și nu cu condiția să-ți dea mereu. Altminteri, străduința va slăbi, indolența se va mări dacă temerea de viitor și speranța nu mai depind de fiecare, ci toți, fără de grijă, vor aștepta ajutoare de la alții, de nimica buni pentru ei și împovărători pentru noi." Deși acestea și altele la fel au fost ascultate cu încuviințarea tuturor celor care au obiceiul să laude tot ce vine de la conducători, bun sau

rău, mulți însă le-au primit în tăcere sau cu un murmur înăbușit. Tiberius a înțeles. După ce a păstrat cîtva timp tăcerea, a spus că lui Hortalus i-a răspuns el însuși; altminteri, dacă senatorii sînt de părere, va da copiilor de sex masculin ai acestuia cîte două sute de mii de sesterți. Unii senatori i-au mulțumit; Hortalus n-a scos o vorbă, fie de frică, fie că păstra, chiar în strîmtorarea lui materială, ceva din noblețea strămoșească. După aceea, Tiberius a rămas neînduplecat, deși familia lui Hortensius decăzuse, ajungînd într-o mizerie umilitoare.

39 în același an, îndrăzneala unui singur sclav era să împingă statul în dezbinări și lupte civile, dacă nu s-ar fi luat măsuri din vreme. Un sclav al lui Postumus Agrippa, pe nume Clemens, aflînd de moartea lui August, a făcut un plan mai presus de curajul unui sclav, anume să pornească spre insula Planasia și, răpindu-1 pe Agrippa printr-o înșelăciune sau cu forța, să-l ducă la armatele din Germania. încetineala unei nave de transport a împiedicat realizarea ideii sale îndrăznețe și, cum între timp Agrippa fusese omorît, trecînd la un plan mai mare și mai plin de primejdii, îi fură cenușa și, ajungînd la Cora, un promontoriu al Etruriei, se ascunde în locuri necunoscute, așteptînd să-i crească părul și barba; căci ca vîrstă și chip semăna bine cu stăpînul său. Apoi, prin oameni potriviți, complici ai secretului său, răspîndește zvonul că Agrippa trăiește, mai întîi prin vorbe spuse în taină, apoi prin zvonuri vagi șoptite la ureche celor mai creduli sau, iarăși, adresîndu-se celor turbulenți și de aceea doritori de răzvrătire. El însuși începu să pătrundă prin orașe, cînd se lăsa întunericul, neapărînd în public și nici mai multa vreme în aceleași locuri. Dar, fiindcă adevărul se întărește la lumina zilei și prin trecere de timp, iar minciuna prin grabă și incertitudine, el fugea de vîlva pe care o stîmise, sau i-o lua înainte.

40 între timp, zvonul că Agrippa a fost salvat din mila zeilor se răspîndea prin Italia și era crezut la Roma. Cînd a ajuns Clemens la Ostia, o mare mulțime se grămădea în jurul lui și tot astfel în Capitală, la adunările clandestine. Pe Tiberius îl munceau gînduri felurite: să-1 aresteze pe sclav cu forța militară, sau să

lase să se risipească zvonurile deșarte prin trecerea timpului? Acum își zicea că nu trebuie să nesocotească nimic, acum că nu trebuie să se teamă de orice, șovăind între rușine și teamă. în sfîrșit, lasă treaba pe seama lui Sallustius Crispus[264]. Acela alege doi dintre clienții săi (unii zic că erau soldați) și-i îndeamnă ca, prefacîndu-se a-i fi partizani, să-i ofere bani lui Clemens și să-i promită credință în caz de primejdie. Aceștia fac cum li s-a poruncit. Apoi, pîndindu-1 într-o noapte cînd nu era păzit, sprijiniți și de alți oameni potriviți, îl pun în lanțuri, îi astupă gura și-1 tîrăsc în Palat. Lui Tiberius, care-1 întreba cum a făcut de-a devenit Agrippa, se zice că i-a răspuns: „Tot așa ca și tine, Caesar. “ N-a putut fi silit să-și divulge complicii, iar Tiberius, neîndrăznind să-1 pedepsească în văzul tuturor, a poruncit să fie omorît într-o parte ascunsă a Palatului și să-i fie scos corpul pe furiș. Și, deși se spusese că mulți din casa împăratului, cavaleri și senatori, îl susținuseră cu averea și-1 ajutaseră cu sfaturile, nu s-a mai făcut nici o anchetă.

41 La sfirșitul anului, se dedică un arc de triumf aproape de templul lui Saturn[265], în cinstea recuceririi, sub conducerea lui Germanicus și sub auspiciile lui Tiberius, a stindardelor pierdute o dată cu Varus, un templu zeiței Fors Fortuna lîngă Tibru, în grădinile pe care dictatorul Caesar le lăsase prin testament poporului roman, și un sanctuar cu o statuetă a lui August la Bovillae[266], consacrat familiei lulia.

Sub consulatul lui C. Caelius și Lucius Pomponius[267], în a șaptea zi înaintea calendelor lui Iunie[268], Germanicus a serbat triumful împotriva cheruscilor, chattilor și angrivarilor și asupra tuturor celorlalte

264 V. 1,6.

265 Se mai văd și azi la picioarele Capitoliului opt coloane din templul lui Saturn.

266 Orășel în preajma Căii Appia, aproape de străvechea cetate Alba Longa.

267 Anul 17. Despre Lucius Pomponius Flaccus, v. II, 32.

268 Ziua de 26 mai.

neamuri care locuiesc pînă la fluviul Elba. în cortegiul triumfului se vedeau prăzile luate, captivi și panouri reprezentînd munții, fluviile, mările; și fiindcă lui Germanicus i se interzisese să termine războiul, acesta era considerat ca terminat. înfățișarea maiestoasă a acestuia, carul încărcat cu cei cinci copii ai lui[269] atrăgea și mai mult privirile tuturor. Dar stăruia în sufletele lor o frică ascunsă, cînd se gîndeau că simpatiile mulțimii nu i-au purtat noroc tatălui său, Drusus, că unchiul lui, Marcellus, a fost răpit de tînăr iubirii călduroase a plebei și că manifestările de dragoste ale poporului roman sînt scurte și menesc a rău.

42 De altminteri, Tiberius a dat plebei, în numele lui Germanicus, cîte trei sute de sesterți de om și s-a desemnat singur coleg la consulat al acestuia[270]. Dar prin aceasta nereușind să facă să se creadă că îl iubește sincer, a hotărît să-1 îndepărteze pe tînăr, sub pretext că-i face o cinste, și a inventat motive sau, acestea oferin- du-i-se întîmplător, și le-a însușit. Regele Archelaus stăpînea de cincizeci de ani Cappadocia[271], dar era rău văzut de Tiberius, fiindcă, pe cînd acesta trăia la Rhodos[272], nu-i arătase respectul cuvenit Archelaus nu din trufie neglijase s-o facă, ci sfătuit de intimii lui August, căci, Caius Caesar fiind în mare cinste și fiind trimis să se ocupe de treburile Orientului, prietenia cu Tiberius se considera primejdioasă. Cînd, neamul Caesarilor stingîndu-se, acesta a do- bîndit conducerea supremă, l-a atras pe Archelaus printr-o scrisoare a mamei lui, care, neascunzînd nemulțumirile fiului ei, îi oferea iertarea, dacă el ar veni s-o ceară. Acela, nepricepînd înșelătoria sau, dacă ar fi dat de înțeles că o pricepe, temîndu-se de un act de violență, vine repede la Roma. Primit cu asprime de împărat și în-

269 Cei cinci copii născuți pînă în acel moment erau: Nero, Drusus, Caius (Caligula), Agrippina și Drusilla.

270 Pentru anul 18.

271 Archelaus, fost ofițer al lui Mithridates, pus pe tronul regatului Cappadociei de către Marcus Antonius în anul 36 a.Chr. Cappadocia se mărginea la est cu Armenia, la sud cu Cilicia, la nord cu regatul Pontului.

272 între anii 6 a.Chr.-2 p.Chr., cît a durat exilul voluntar al lui Tiberius.

dată acuzat în senat, și-a încheiat zilele fie de voie, fie că așa i-a fost soarta, nu din cauza vinilor inventate, ci chinuit de îngrijorare, fiind totodată istovit de puteri, mai ales că regii nu sînt obișnuiți să fie tratați la fel ca orișicine, necum să fie înjosiți. Regatul i-a fost transformat în provincie romană, și Tiberius, declarînd că de pe urma veniturilor ei impozitul de unu la sută[273] se poate reduce, a hotărît ca pe viitor să fie de unu la două sute. în același timp, Antiochus, regele commagenilor[274], și Philopator, regele cilicieni- lor[275] murind, neamurile lor erau frămîntate de tulburări, mulți dorind o conducere romană, alții una regală; provinciile Siria și lu- deea, copleșite de poveri, cereau o micșorare a tributului.

43 Așadar, despre acestea și despre Armenia, cum am mai amintit mai sus[276], a vorbit Tiberius senatorilor, adăugind că agitația din Orient nu poate fi potolită decît prin înțelepciunea lui Germanicus, căci „vîrstă mea, zicea, este în declin, iar a lui Drusus nu încă destul de coaptă[4]'. Atunci, printr-o decizie a senatorilor, provinciile de dincolo de mare[277] au fost puse sub conducerea lui Germanicus, dîndu-i-se o autoritate mai mare, oriunde s-ar fi dus, decît a celor desemnați prin tragere la sorți sau trimiși de împărat[278]. Dar Tiberius îl îndepărtase din Siria pe Creticus Silanus, ca fiind legat prin rudenie cu Germanicus, căci fiica lui Silanus fusese promisă ca soție lui Nero, cel mai mare dintre fiii lui, și-1 pusese la conducere pe Cneius Piso[279], om cu o fire violentă, neștiind ce înseamnă supunerea, de o trufie moștenită de la tatăl său. Acesta, în timpul războiului civil, dăduse un ajutor puternic partidelor care se ridicaseră în Africa împotriva lui Caesar, și apoi, după ce i-a urmat pe Brutus și pe Cassius[280], dîndu-i-se voie să se

273 Taxă asupra vînzarilor şi cumpărărilor.
274 Commagene, mic regat la nordul Siriei, cu capitala Samosata.
275 De fapt, numai al unei părți din Cilicia, provincie romană din anul 102 a.Chr. pe coasta de sud a Asiei Mici.
276 V. 11,1-4.
277 Provinciile din Orient.
278 Guvernatorii provinciilor senatoriale și ai celor imperiale.
279 V. 1,13.
280 Ucigașii lui lulius Caesar.

întoarcă la Roma, a refuzat să candideze la demnități, pînă ce a fost solicitat să primească consulatul oferit de August. Dar trufia moștenită de la tatăl său era atîțată și de noblețea și averea Plancinei[281], soția lui; de-abia se dădea în lături din fața lui Tiberius, iar pe copiii acestuia[282], dis- prețuindu-i, îi considera mult mai prejos decît el. Piso nu se îndoia cà a fost ales la conducerea Siriei spre a înfrîna aspirațiile lui Germanicus. Unii credeau că-i fuseseră date de Tiberius însărcinări secrete; cu siguranță, Augusta a sfatuit-o pe Plancina să o țină sub observație pe Agrippina cu femeiască gelozie. într-adevăr, Palatul era împărțit în două partide adverse, după simpatiile secrete pe care unii le aveau pentru Drusus sau pentru Germanicus. Tiberius ținea cu Drusus, care era fiul lui și din sîngele lui; aversiunea unchiului față de Germanicus sporise iubirea celorlalți pentru el, aceasta fiindcă era superior prin strălucirea neamului său după mamă, avîndu-1 ca bunic pe Marcus Antonius[283] și ca unchi din partea mamei pe August. Dimpotrivă, Pomponius Atticus, străbunicul lui Drusus, cavaler roman, părea că dezonorează figurile din familia Claudia[284]. Apoi soția lui Germanicus, Agrippina, prin numărul copiilor și prin renumele ei, o întrecea pe Livia[285], soția lui Drusus. Dar frații se înțelegeau foarte bine între ei, netulburați de rivalitățile celor din preajma lor.

44 Nu mult după aceea, Drusus a fost trimis în Illyricum, ca să se obișnuiască cu războiul și să-și cîștige iubirea soldaților; totodată, Tiberius socotea că tînărul, care se cam deda plăcerilor orașului, este mai bine să

281 Munatia Plancina, fiica sau nepoata lui Munatius Plancus, fost consul și proconsul al Galiei, căruia poetul Horatius îi dedicase o odă (1,7).

282 Drusus și Germanicus.

283 Antonia, mama lui Germanicus, era fiica lui Marcus Antonius, triumvirul, și al Octaviei, sora lui August.

284 Mama lui Drusus fusese Vipsania, fiica lui Vipsanius Agrippa și a Ceciliei Attica, la rîndul ei fiica lui Pomponius Atticus, prietenul cel mai intim al lui Cicero, despre care mărturisește corespondența dintre ei *(Epistulae adAtticum,* în 16 cărți), cea mai interesantă operă epistolară reală a antichității.

285 Livia sau Livilla a fost măritată mai întîi cu Caius Caesar, fiul lui Agrippa, și apoi cu Drusus.

trăiască în tabără și că el însuși este mai în siguranță știind că amîndoi fiii lui țin sub ordinele lor legiunile. Pretextul l-au constituit suebii, care cereau ajutor romanilor contra cheruscilor, căci, romanii plecînd și ei fiind lipsiți de orice teamă din afară, germanii, după obiceiul neamului și din dorința de a se întrece în glorie, își întorseseră armele asupra lor înșiși. Puterea ambelor popoare și vitejia conducătorilor lor era egală, dar pe Ma- roboduus[286] titlul de rege îl facea să fie urît de neamul său; Arminius, care lupta pentru libertate, era iubit de-ai săi.

45 Așadar, nu numai cheruscii și aliații lor, vechi soldați de-ai lui Arminius, luară armele, dar chiar și neamuri suebe din regatul lui Maroboduus, semnonii și longobarzii[287], au trecut de partea lui. Prin adăugarea acestora, Arminius ar fi fost mai puternic decît In- guiomarus, dacă acesta n-ar fi fugit la Maroboduus cu o trupă de clienți, nu din alt motiv decît că socotea nedemn ca el, om bătrîn și unchi, să asculte de un tînăr, fiul fratelui lui. Cele două armate se desfășoară în ordine de luptă, cu șanse egale, și nu ca altădată la germani, luptînd prin atacuri dezordonate sau în cete răzlețe; războiul lung împotriva noastră îi obișnuise să-și urmeze stindardele, să se sprijine pe rezerve, să asculte de ordinele comandanților. Atunci Arminius, călare, trecînd totul în revistă, pe măsură ce ajungea la o unitate, spunea că libertatea a fost recîștigată, că legiunile au fost măcelărite, și arăta prăzile luate pînă atunci și armele din mîinile multora, răpite romanilor. Dimpotrivă, pe Maroboduus îl numea un fugar care se ferește de lupte, ocrotit de ascunzătorile pădurilor Hercyniei[288], și adăuga că ceruse de curînd pace prin da- ruri și solii, el, trădătorul de patrie și sluga lui Caesar, care trebuie alungat cu aceeași înverșunare cu care îl omorîseră pe Quintilius Varus. Să-și amintească numai

286 V. II, 26.

287 Semnonii, puternic trib al suebilor, așezați pe teritoriul dintre Elba și Oder; longobarzii locuiau de-a lungul cursului inferior al Elbei.

288 Pădurea Hercyniei, cea mai mare dintre pădurile Germaniei, se întindea de la izvoarele Dunării pînă la pădurile Boemiei; Caesar spune *(Bellum GaUicum* VI, 25) că trebuiau șaizeci de zile ca să fie străbătută în lungime și nouă, în lățime.

de-atîtea bătălii cîștigate și, pînă la urmă, de izgonirea romanilor, fapte care au dovedit prea bine de partea cui a fost victoria finală.

46 Nici Maroboduus nu se lăsa mai prejos, fie falindu-se, fie ocărîndu-și dușmanul; ținîndu-1 de mînă pe Inguiomerus, declara că în persoana aceluia stătea toată gloria cheruscilor, că după planurile aceluia s-a întreprins tot ce a avut succes; Arminius este un smintit și, lipsit de experiență, își atribuie gloria altuia, pentru că a înșelat prin perfidia lui trei legiuni care se rătăciseră, și pe comandantul lor[289], care nu se aștepta la o cursă, spre marea nenorocire a Germaniei și spre rușinea lui, căci soția și fiul lui sînt încă în sclavie[290]. Pe cînd el, Maroboduus, atacat de douăsprezece legi- uni de sub comanda lui Tiberius, salvase nepătata gloria germanilor și apoi a tratat cu romanii de la egal la egal; și nu-i pare rău că a lăsat să depindă de ei înșiși alegerea: fie un război cu forțele neștirbite, fie o pace fără vărsare de sînge. Ambele armate, aținte prin astfel de cuvinte, erau stimulate și de motive proprii: cheruscii și longobarzii luptau pentru vechea lor glorie sau pentru independența lor proaspăt dobîndită; ceilalți, pentru mărirea stăpînirii lor. N-a existat vreodată o ciocnire de forțe mai mare și cu un rezultat mai nesigur: de ambele părți, aripa dreaptă intră în debandadă; se spera că lupta va reîncepe, dar Maroboduus și-ar fi retras tabăra pe niște înălțimi: acesta a fost semnul înfrîngerii; slăbit puțin cîte puțin prin dezertări, el s-a retras în țara marcomanilor[291] și a trimis soli la Tiberius, să ceară ajutor. I s-a răspuns că nu este drept să apeleze la armatele romane, de vreme ce nu-i ajutase pe romani în nici un fel, cînd ei luptau împotriva aceluiași dușman. A fost trimis totuși Drusus, ca să asigure pacea.

47 în același an, s-au prăbușit de pe urma unui cutremur din timpul nopții douăsprezece orașe vestite

289 Aluzie la Quintilius Varus și la înfrîngerea romanilor în Pădurea Teutoburgică.

290 Tusnelda, soția lui Arminius, și fiul lui se găseau la Ravenna, prizonieri ai romanilor.

291 Marcomanii, neam germanic așezat mai întîi pe cursul mijlociu al Elbei și al Oderului, apoi mai spre sud, în țara boilor (Boemia de azi).

din Asia[292]: cu cît dezastrul a fost mai neașteptat, cu atît a fost mai grav. Căci nu aveau obișnuitul mijloc de scăpare în asemenea cazuri, fuga la cîmp, fiindcă erau înghițiți de crăpăturile pămîntului. Se spune că s-au prăbușit munți uriași și că s-au înălțat cîmpii, iar printre ruine au sclipit focuri. Catastrofa cea mai grea i-a izbit pe locuitorii orașului Sardes[293], care au fost și cel mai mult ajutați, căci împăratul le-a promis zece milioane de sesterți și i-a scutit de toate dările către tezaurul statului sau al împăratului pe timp de cinci ani. Cei din Magnesia, de la poalele muntelui Sipylus, suferind pagube aproape tot atît de mari, au fost ajutați aproape tot așa. Cei din Temnos, Philadelphia, Ægeas, Apollonis, Mostene, Hyrcania macedoniană, Hierocaesarea, Myrina, Cyme și Tmolus au fost scutiți de dări pe aceeași durată de timp și s-a hotărît să fie trimis un membru al senatului care să constate situația la fața locului și să ia măsuri de îndreptare. A fost ales Marcus Ateius, fost pretor, ca nu cumva, Asia fiind condusă de un fost consul, să se nască rivalități între doi oameni de același rang și din această cauză dificultăți.

48 La marea dărnicie în interesul public, Tiberius adăugă o generozitate ce merită egală recunoștință: bunurile Æmiliei Musa, o libertà bogată care decedase fără să-și facă testament, și pe care le reclama tezaurul imperial, el le dădu lui Æmilius Lepidus, de casa căruia se părea că ea ținuse, iar moștenirea lui Patuleius, un bogat cavaler roman, deși el însuși era trecut[294] ca moștenitor al unei părți din bunuri, a trecut-o pe seama lui Marcus Servilius, despre care aflase că fusese înscris în acte anterioare, nepuse la îndoială. El declara că noblețea amîndurora trebuie să fie ajutată cu acești bani. N-a primit, iarăși, niciodată moștenirea çuiva, dacă

292 Din Asia Mică.
293 Veche capitală a Lidiei.
294 Obiceiul de a lăsa ca moștenitor pe împărat, inițiat pe vremea lui August, nu era totdeauna dezinteresat. Mulți dintre condamnați! la moarte sau dintre cei care preveneau sentința sinucigîndu-se, îl înscriau în testamentul lor și pe împărat, și astfel asigurau urmașilor lor măcar o parte din moștenire. Tacitus notează faptul totdeauna.

n-o meritase, fiindcă-i fusese prieten. Pe necunoscuți sau pe cei ce-1 declarau ca moștenitor pe împărat din ură față de alții, îi respingea cu totul. De altminteri, precum a ajutat sărăcia cinstită a unor nevinovați, tot astfel a exclus din senat, sau le-a permis să se retragă singuri, pe cei risipitori sau sărăciți din cauza ticăloșiilor, pe Vibidius Virro, Marius Nepos, Appius Appianus, Cornelius Sulla și Q. Vitellius.

49 Tot în aceeași vreme, a dedicat unele lăcașuri ale zeilor, ruinate de vechime sau de foc, și începute de August: cel al lui Ba- chus, al Proserpinei și al lui Ceres de lingă Circus Maximus, cel pe care-1 închinase dictatorul Aulus Postumius, și, în același loc, lăcașul zeiței Flora, ridicat de edilii Lucius și Marcus Publicius, templul lui lanus, pe care-1 înălțase lîngă piața de legume Caius Duilius[295], care cel dintîi a repurtat o victorie pe mare și cucerise triumful naval prin înfrîngerea punilor. Templul Speranței a fost sfințit de Germanicus; pe acesta îl închinase Aulus Atilius în același război[296].

50 în vremea asta, legea împotriva violării maiestății prindea puteri. Appuleia Varilla, nepoată de soră a lui August[297], era acuzată de un delator că încălcase legea maiestății, bătîndu-și joc, prin cuvinte insultătoare, de divinul August, de Tiberius și de mama lui și, deși legată prin rudenie cu împăratul, era vinovată de adulter, în ce privește adulterul, s-a crezut că e suficient să se ia măsuri conform legii lulia". împăratul a cerut ca în privința acuzației de încălcare a maiestății să se facă o distincție: dacă ea a spus vreo vorbă ticăloasă la adresa lui August, să fie condamnată; cît despre vorbele aruncate împotriva lui, să nu fie obiect de cercetare. întrebat de consul ce crede despre vorbele urite ce i se pun în seamă împotriva mamei lui, Tiberius a păstrat

295 Consulul Caius Duilius a fost primul dintre comandanții romani care a repurtat o victorie navală: i-a învins pe cartaginezi în anul 260 a.Chr.; i s-a ridicat o columnă, ornată cu ciocurile corăbiilor capturate *(columna rostrata)*.

296 Consul în anii 258 și 254 a.Chr., în timpul primului război punic.

297 Fiica surorii lui August, Octavia, care avusese un copil cu Sextus Appuleius; fiul acestuia, purtînd același nume, era tatăl Appuleiei Varilla.

tăcere; apoi, la următoarea ședință a senatului, i-a rugat pe senatori și în numele aceleia ca vorbele oricui despre dînsa, în orice fel rostite, să nu fie considerate ca un cap de acuzație. Astfel, a făcut ca Appuleia să fie achitată de vina încălcării maiestății; a cerut și o mai ușoară pedeapsă pentru adulter: a sfătuit rudele ei ca, după exemplul strămoșilor[298] [299], să o îndepărteze din Roma la o distanță mai mare de două sute de mile. Lui Manilius, amantul ei, i s-a interzis șederea în Italia și Africa.

51 Despre înlocuirea pretorului Vipstanus Gallus, care murise, s-a iscat o discuție. Germanicus și Drusus, căci pe atunci erau încă la Roma, îl sprijineau pe Haterius Agrippa, rudă a lui Germanicus; dimpotrivă, cei mai mulți senatori își dădeau silința ca, în ce privește candidaci, să se dea întîietate celor cu mai mulți copii, așa cum prevedea legea. Tiberius era încîntat, văzînd senatul divizat între fiii lui și respectarea legilor. A ieșit învinsă, fără îndoială, legea[300], dar nu imediat și cu o slabă majoritate, așa cum erau în- frînte legile cînd mai aveau încă putere.

52 în același an[301], a început războiul în Africa, dușmanii fiind conduși de Tacfarinas. Acesta era, de neamul lui, un numid[302] care slujise în trupele auxiliare romane. Apoi, dezertînd, începu mai întîi s-adune vagabonzi, obișnuiți cu tîlhăriile, pentru prădăciuni și răpiri, apoi să-i organizeze, ca pe soldați, în detașamente și esca- droane, și pînă la urmă a fost considerat drept comandant nu al unor cete dezordonate, ci al musulamilor[303]. Aceștia erau un neam puternic, învecinat cu deșerturile Africii și neavînd pînă atunci orașe; ei au luat armele și i-au atras în război și pê mauri, vecinii lor, șeful lor era Mazippa. Armata a

298 Legea lulia, propusă de August în anul 17 a.Chr., prevedea relegarea în diferite insule a vinovaților de adulter și confiscarea unei părți din bunurile lui: conform acestei legi a fost pedepsită lulia, fiica lui August, exilată în insula Pandateria, unde a murit în anul 14, și lulia minor, nepoata lui, de asemenea exilată în anul 28 p.Chr.

299 Vechi tribunal de familie.

300 Legea Papia Poppaea din anul 9 p.Chr. prevedea unele privilegii pentru tații cu mulți copii.

301 în anul 17 p.Chr.

302 Din Numidia, care se întindea aproximativ pe teritoriul Algeriei de azi.

303 Populație la sudul golfului Sirta Mică.

fost împărțită: Tacfarinas ținea în tabără oameni aleși, înarmați la fel ca romanii, și-i obișnuia cu disciplina și cu comenzile; Mazippa, cu o trupă ușoară înarmată, semăna incendii, moarte, groază. îi siliseră pe cinithii[304], neam însemnat altminteri, să facă același lucru, cînd Furius Camillus, proconsulul Africii, și-a dus legiunea, împreună cu trupele aliate aflate sub drapel, împotriva dușmanului, o forță militară modestă, dacă te gîndești la mulțimea numizilor și maurilor; dar grija cea dintîi era să nu-i facă pe barbari să renunțe de frică, la război; de fapt, speranța lor i-a dus la înfrîngere. Așadar, legiunea este așezată la mijloc, cohortele ușoare și două corpuri de cavalerie la aripi. Tacfarinas nu s-a eschivat de la luptă. Numizii au fost împrăștiați și, după mulți ani, gloria militară a fost dobîndită de un Furius. Căci, după ilustrul liberator al Romei[305] și după fiul lui, Camillus, onoarea de comandant suprem trecuse la alte familii; ba chiar cel despre care vorbesc nu avea experiența războaielor. Cu atît mai mult Tiberius a fost înclinat să-1 laude în senat; senatorii i-au decernat însemnele triumfale, ceea ce lui Camillus, din cauza felului său modest de viață, nu i-a pricinuit nici un rău.

53 Anul următor[306] i-a avut drept consuli pe Tiberius pentru a treia oară și pe Germanicus pentru a doua. Dar Germanicus a fost investit cu această onoare la Nicopolis[307], oraș din Achaia, unde venise străbătînd coasta ilirică și vizitîndu-1 pe fratele său Drusus, care se afla în Dalmația, după ce avusese parte, pe Marea Adriatică și apoi pe Marea Ionică, de o grea navigație. De aceea, a folosit cîteva zile ca să-și repare flota. în acest timp, a vizitat golful renumit prin victoria de la Actium, trofeele închinate de August și locul taberelor lui Antonius, în amintirea înaintașilor lui. Căci, precum am spus, unchiul lui după mamă era August, iar bunicul lui, Antonius; era acolo o priveliște ce-i amintea de

304 Neam învecinat cu musulamii.

305 Considerat ca al doilea fondator al Romei după invazia galilor din anul 387 a.Chr.

306 Anul 18 a.Chr.

307 Nicopolis („Orașul victoriei*[4]). Sînt mai multe orașe cu acest nume; acesta a fost fundat de August pentru comemorarea victoriei de la Actium împotriva lui Antonins din anul 31 a.Chr.

multe dureri și multe bucurii. De aici, s-a dus la Atena și, în cinstea tratatului de alianță cu acest vechi oraș, i-a făcut favoarea să-l viziteze însoțit doar de un lictor. Grecii l-au primit cu cele mai deosebite onoruri, etalînd faptele și vorbele memorabile ale înaintașilor lor, ca adu- lația să aibă și mai mult preț.

54 De-acolo, ajuns în insula Eubeea, a trecut la Lesbos, unde Agrippina l-a născut pe ultimul lor copil[308], pe Iulia. Apoi, trece pe lîngă coastele Asiei, vizitează Perinthul[309] și Byzanțul, orașe ale Traciei, intră prin strîmtorile Propontidei și prin gura Pontului[310], din dorința de a cunoaște locuri vechi și frumoase; totodată, ajută provincii secătuite prin lupte interne sau prin abuzurile magistra- ților. La întoarcere, pornind să vadă misterele din Samothracia[311], l-a oprit din drum acvilonul, care sufla împotrivă. Apoi, vizitînd Troia și toate acele locuri venerabile prin nestatornicia soartei și prin originea neamului nostru[312], a navigat din nou pe lîngă coasta Asiei și a acostat la Colophon[313], ca să consulte oracolul lui Apollo din Claros. Acolo nu prorocește o femeie, ca la Delfi, ci un preot ales din anumite familii și aproape totdeauna din Milet[314]. Acesta aude doar numele și numărul celor ce vin să-1 consulte, apoi, co- borînd într-o peșteră, bea apă dintr-un izvor sfînt și, deși nu știe nici literele și nici ce-i poezia, dă răspunsuri în versuri la lucrurile pe care fiecare și le-a pus în gînd. Și se zicea că lui Germanicus îi prezisese, în mod învăluit, cum sînt de obicei oracolele, o moarte prematură.

55 Dar Cneus Piso, ca să grăbească înfăptuirea

308 Iulia Liviila, născută în anul 18 p.Chr., căsătorita în anul 33 p.Chr. cu Marcus Vinicius, victimă, împreună cu soțul ei, a Messalinei, în anul 41 p.Chr.

309 Veche cetate în Tracia și port pe coasta Propontidei (Marea Marmara), la vest de Bizanț.

310 Actualul Bosfor.

311 Insula Samothracia, în partea de nord a Mării Egee, lîngă coasta Traciei; acolo își celebrau misterele cabirii.

312 După legendă, fugarii din Troia, după distrugerea cetății, au ajuns, sub conducerea lui Æneas, în Italia.

313 Oraș însemnat pe coasta Lidiei; în apropierea lui, era localitatea Claros, cu un vestit templu al lui Apollo.

314 Oraș pe coasta Asiei Mici, la vărsarea rîului Meandru în mare, lîngă care se afla cetatea Didyma, cu un templu al lui Apollo.

planurilor lui, intră furios în Atena, înspăimîntîndu-i locuitorii și-i ocărăște într-o cuvîntare violentă, blamîndu-1 indirect pe Germanicus că, neținînd seama de prestigiul poporului roman, tratase cu prea mare bunăvoință nu pe atenienii care de mult nu mai existau, după atîtea în- frîngeri suferite, ci acele scursori ale tuturor neamurilor, care s-au aliat cu Mithridates împotriva lui Sulla și cu Antonius împotriva divinului August. Pe lîngă acestea, le reproșa vini vechi: războaiele nefericite împotriva macedonilor și actele de violență față de concetățeni. Se considera jignit de ei și era mîniat și din motivul personal că nu luaseră în seamă rugămințile lui de a-1 ierta pe un oarecare Theophilus, condamnat ca falsificator de areopag[315]. După aceea, navigînd repede pe lîngă Ciclade și urmînd cele mai scurte căi pe mare, îl ajunge în insula Rhodos pe Germanicus, care fusese informat de învinuirile aduse; dar el se purtă cu atîta bunătate încît, iscîndu-se o furtună care-1 mîna pe Piso spre niște stînci în mare, deși ar fi putut atribui moartea dușmanului său unui accident, a trimis cîteva trireme, cu ajutorul cărora l-a salvat din primejdie. Totuși, Piso nu s-a potolit și, suportînd greu o întîrziere de o zi, l-a părăsit pe Germanicus și i-a luat-o înainte. După ce a ajuns în Siria[316 17] la legiunile de-acolo, prin mare dărnicie, prin captare de simpatii, prin ajutorul dat celor mai netrebnici dintre soldații de rînd, în vreme ce-i înlătura pe vechii centurioni sau tribuni severi atribuind posturile lor clienților lui sau celor mai stricați oameni; a introdus lenea în tabără, dezmățul în oraș și, permițînd ca soldații rătăcitori să-și facă toate mendrele pe la țară, a reușit să-i corupă într-ase- menea hal, încît în vorbirea lor obișnuită Piso era numit „Tatăl legiunilor". Nici Plancina nu se mărginea la cele cuvenite unei femei, a luat parte la exercițiile călăreților, la manevrele cohortelor, arunca vorbe jignitoare la adresa Agrippinei și a lui Germanicus, facînd chiar ca unii dintre soldații buni să fie gata să dea ascultare unor

315 Colegiul arhonților avea și atribuții judiciare.
316 Siria era o puternică bază militară romană, unde se aflau patru legiuni.

îndemnuri urite, fiindcă se răspîndise un zvon secret că tot ce se întîmplă nu-i fără voia împăratului. Toate acestea îi erau cunoscute lui Germanicus, dar preocuparea lui urgentă era să se ducă mai întîi în Armenia[317].

56 Din vechime, neamul acesta era de prea puțină încredere atît prin firea oamenilor, cît și din cauza așezării țării, fiindcă, întin- zîndu-se mult de-a lungul provinciilor noastre, pătrunde adînc pînă în țara mezilor. Așezați la mijloc între cele mai mari imperii, sînt mai mult dezbinați între ei, fie din ură împotriva romanilor, fie invidiindu-i de părți. în vremea aceea, după izgonirea lui Vonones[318], nu aveau rege, dar simpatia tuturor înclina spre Zenon, fiul lui Polemon, regele Pontului[319]; pentru că acesta, imitînd încă de copil obiceiurile și felul de viață al armenilor, luînd parte la vînă- tori, la ospețe și la tot ce este în cinste la aceștia, își atrăsese și pe fruntașii lor, și poporul de rînd. Așadar, Germanicus, cu aprobarea nobililor și înconjurat de o mare mulțime, i-a pus pe cap tiara regală în orașul Artaxata[320]. Ceilalți, închinîndu-se regelui, l-au salutat cu numele de Artaxia, nume pe care i-1 dăduseră după numele orașului. Cappadocia, transformată în provincie romană, l-a primit ca guvernator pe Quintus Veranius[321]. La conducerea Comagenei este pus Quintus Servaeus; ea trecea atunci pentru prima oară sub autoritatea unui pretor.

57 Rezolvarea cu succes a tuturor chestiunilor care-i priveau pe aliați nu-i aducea lui Germanicus nici o bucurie, din cauza orgoliului lui Piso, care, deși i se ordonase să aducă o parte din legiuni în Armenia, el în

317 Armenia Mare, la est de Eufrat, se mărginea la nord cu Caucazul, la sud cu provinciile romane, Pont, Cappadocia și Cilicia, la sud cu regatul părților și Media.

318 V. II, 1-4.

319 Zenon, fiul lui Polemon I, regele Pontului și al Bosforului, pus pe tron de Marcus Antonius și confirmat de August după victoria de la Actium.

320 Artaxata, orașul cel mai important al Armeniei, așezat pe rîul Araxes.

321 Unul dintre cei mai buni prieteni ai lui Germanicus, precum se va vedea în procesul lui Cneus Piso (III, 10 sqq.).

persoană sau prin fiul lui[322], nu făcuse nici una, nici alta. S-au întîlnit în sfirșit la Cyrrhus[323], în tabăra de iarnă a legiunii a zecea, amîndoi cu o figură neclintită, Piso ca să nu arate că îi e frică, Germanicus ca să nu se vadă că amenință; de fapt, precum am spus, el era mai blînd din fire. Dar prietenii lui, meșteri să întărite dușmăniile, să exagereze adevărul și să sporească minciunile, îi învinuiau în diferite feluri și pe Piso, și pe Plancina, și pe fiii lor[324]. în sfirșit, fiind invitați și cîțiva intimi, Germanicus a început convorbirea, așa cum îi dictau mînia și efortul de a o ascunde; Piso i-a răspuns cu pretenții insolente; s-au despărțit, ară- tîndu-și ura pe față. După aceea, el apărea rar la tribunalul lui Germanicus, iar, cînd participa, era încruntat, dînd a înțelege că e de părere contrară. I s-a auzit chiar și glasul la un banchet dat de regele nabateilor[325]; pe cînd acesta oferea niște coroane de aur grele lui Germanicus și Agrippine! și unele ușoare lui Piso și celorlalți, acesta spuse că ospățul se dă în cinstea fiului împăratului roman și nu al unui rege part; totodată a aruncat coroana și s-a pornit cu multe critici împotriva luxului, critici pe care, deși aspre, Germanicus le-a răbdat.

58 în vremea aceasta veniseră soli de la Artabanus[326], regele părților. îi trimisese ca să reamintească de prietenia lui și de tratatul încheiat cu noi, adăugind că dorește să le reînnoiască și că în cinstea lui Germanicus va face astfel încît să vină el însuși la țărmul Eufratului; cerea în același timp ca Vonones să nu mai fie lăsat să rămînă în Siria, ca să nu mai atragă la revolte prin trimișii din vecinătate pe fruntașii neamurilor. La acestea, Germanicus a răspuns pe un ton solemn, vorbind despre prietenia romanilor cu părții cu demnitate, și cu tact de venirea în întîmpinare a regelui și de onoarea ce i se face. Vonones a fost îndepărtat la Pompeiopolis, oraș maritim al Ciliciei[327]. Făcuse aceasta

322 Marcus Calpumius Piso, fiul și sfătuitorul tatălui său în toate împrejurările.

323 Oraș din nordul Siriei, aproape de Antiohia.

324[i25] în afară de Marcus, Piso mai avea un fiu, Cneus.

325 Nabateii, popor din nordul Arabici, avînd drept capitală Petra.

326 Despre Artabanus, v. II, 3.

327 Fusese ridicat de Pompeius (de unde numele) pe ruinele

nu numai ca să răspundă rugăminților lui Artabanus, ci și ca să-1 înfrunte pe Piso, căruia acela îi era foarte drag, din cauza multor servicii și cadouri prin care și-o atrăsase pe Plancina.

59 Sub consulatul lui Marcus Silanus și Lucius Norbanus[328], Germanicus plecă în Egipt, ca să cunoască trecutul. Dar pretextul lui era să se îngrijească de nevoile provinciei; intr-adevăr, a micșorat prețul griului, deschizînd hambarele publice[329], și a luat alte măsuri plăcute poporului: mergea neînsoțit de escortă, cu picioarele descoperite, îmbrăcat ca grecii[330], imitîndu-1 în aceasta pe Publius Scipio[331], despre care se spune că a făcut la fel în Sicilia, deși războiul cu punii era în toi. Tiberius, după ce l-a dojenit ușor în privința îmbrăcămintii și a purtării lui, l-a mustrat foarte aspru că, împotriva hotărîrilor lui August, a intrat în Alexandria fără învoirea împăratului. Căci, printre alte metode secrete ale stapînirii lui, August și-a rezervat Egiptul, interzicînd senatorilor sau celor mai de seamă cavaleri romani să pătrundă aici fără permisiunea lui, ca nu cumva cineva să înfometeze Italia, stabilindu-se în acea provincie și ținînd în mînă punctele-cheie ale uscatului și mării, și putînd rezista cu o mică garnizoană celor mai mari armate[133].

60 Dar Germanicus, neaflînd că această călătorie este dezaprobată, naviga în susul Nilului, începînd cu orașul Canopus[134]. Acest oraș fusese întemeiat de spartani, numit așa după cîrmaciul corăbiei lor, Canopus, îngropat acolo pe vremea cînd Menelau, la reîntoarcerea lui în Grecia, fusese aruncat în partea opusă a mării și pe pămîntul Libiei. De acolo, Germanicus a vizitat gura din apropiere a Nilului, consacrată lui Hercule[332], despre

vechiului oraș Soli.

328 Anul 19 p.Chr.

329 Suetoniu ne spune *(Tib.* 52) că vizita se făcea în timpul unei crize de alimente.

330 în sandale grecești: o pingea groasă cu curelușe care se legau în jurul gambei.

331 P. Cornelius Scipio Africanus, care-i învinsese pe cartaginezi.

332 August își rezervase conducerea personală a Egiptului, grinarul Italiei, și măsura se respecta în continuare. Pentru administrarea provinciei, împăratul alegea el însuși o persoană din clasa cavalerilor.

care indigenii susțin că s-a născut la ei, fiind cel mai vechi erou cu acest nume, și că cei care au fost după aceea înzestrați cu aceeași vitejie s-au numit la fel; apoi a vizitat ruinele mărețe ale vechii Thebe[333]. Pe giganticele construcții se mai găseau caractere ale scrisului egiptean, care arătau bogăția de pe vremuri a orașului; unul dintre preoții mai bătrîni, primind porunca să tălmăcească cele scrise în limba strămoșească, spunea că acolo locuiseră odinioară șapte sute de mii de bărbați în stare să poarte armele și că Rhamses[334] a pus stăpînire, cu această armată, pe Libia și Etiopia, pe mezi și pe perși, pe Bactriana și pe Sciția, pe ținuturile ocupate de sirieni, armeni și vecinii lor capa- docienii, apoi a ținut sub conducerea lui toată întinderea de pămînt de la marea bitinică[335] pînă la cea liciană. Se puteau citi, de asemenea, tributurile impuse neamurilor, cantitatea de argint și de aur, numărul de arme și de cai, darurile de adus templelor, fildeș și mirodenii, cantitatea de grîu și tot felul de lucruri necesare, pe care fiecare neam trebuia să le plătească, nu mai puțin bogate decît le impun acum stăpînirea părților sau puterea romană.

61 Dar Germanicus își dădu silința să vadă și alte minunății, dintre care cele mai de seamă au fost statuia de piatră a lui Mem- non[336] care, cînd e bătută de razele soarelui, scoate un sunet armonios, piramidele înălțate prin întrecerea dintre regi și prin bogăția lor, ca niște munți printre nisipurile risipite de vînt și greu de străbătut, lacurile săpate în pămînt, ca să primească apele revărsate ale Nilului; iar în altă parte, cheile acestui fluviu, de mare adînci- me, pe care cercetătorii n-au putut-o măsura. De acolo a ajuns la Elephantina[337]

134 Pe un braț al vărsării Nilului în mare. Orașul era renumit prin luxurie.

„Gura lui Hercule**, un alt braț al Nilului.

333 Resturile cetății se aflau între localitățile Kamak și Luxor.

334 Rhamses II, regele Egiptului (anii 1298-1232 a.Chr.)

335 Marea bitinică este Marea Neagră; marea liciană este Mediterana dintre Rhodes și Cipru.

336 închinată, după legendă, lui Memnon, fiul Aurorei, ucis de Ahile.

337 Elephantina, insula vecină cu prima cataractă a Nilului;

și Syene, odinioară marginile imperiului roman, care se întinde acum pînă la Marea Roșie.

62 Pe cînd Germanicus își petrecea această vară vizitînd mai multe provincii, Drusus și-a cîștigat merite deosebite, aţîţîndu-i pe germani la lupte între ei și aducîndu-1 pe Maroboduus, slăbit de forțe, pînă la ruină. Era printre gotoni[338] un tînăr nobil, anume Catualda, odinioară fugar gonit cu forța de Maroboduus, care acum, în situația nesigură a acestuia, a îndrăznit să se răzbune. Acesta pătrunde cu o trupă puternică în țara marcomanilor și, atrăgîndu-i pe fruntași să treacă de partea lui, năvălește în palatul regelui și în fortăreața de alături. S-au găsit acolo vechi prăzi de-ale suebilor, de asemenea cantinieri și negustori din provinciile noastre, pe care legăturile comerciale, apoi dorința de cîștig și în sfîrșit uitarea de patrie îi strămutase din locurile lor în țara dușmanului.

63 Fiind părăsit de toți, Maroboduus n-a găsit altă scăpare decît în îndurarea împăratului. Trecînd Dunărea pe-acolo pe unde ea curge de-a lungul provinciei Noricum[339], i-a scris lui Tiberius nu ca un fugar sau ca cineva care se roagă, ci amintindu-i ce fusese mai înainte: deși multe neamuri, zicea, îl chemau la ele pe vestitul rege de-altădată, el preferase prietenia cu romanii. împăratul i-a răspuns că va avea în Italia un loc de ședere sigur și onorat, dacă va rămîne aici: dacă interesele lui i-ar dicta altceva, va putea pleca cu încrederea cu care venise. Dar în fața senatului a declarat că nici Filip n-a fost la fel de primejdios atenienilor, nici Pyrrhus sau Antiochus poporului roman, ca Maroboduus. Avem discursul lui în care arată importanța omului, sălbăticia neamurilor supuse lui, cît de aproape de Italia este acest dușman, dezvăluind planurile pe care le făcuse spre a-1 doborî. Și, într-adevăr, Maroboduus a fost ținut la Ravenna și, ori de cîte ori suebii se obrăzniceau, era scos la iveală, ca

Syena, actualul Asuan.

338 Populație germanică pe Vistula inferioară.

339 Noricum, provincie între Raetia și Panonia și între Dunăre și Alpi.

putînd să se întoarcă la domnie. Dar el n-a ieșit din Italia timp de optsprezece ani și a îmbătrînit pierzînd mult din faima lui, din cauza prea marii dorințe de-a trăi[340]. Aceeași soartă nefericită a avut-o și Catu- alda, și aceeași scăpare. Izgonit nu mult după aceea de trupele her- mundurilor[341] conduși de Vibilius și primit la noi, este trimis la Forum lulium[342], colonie din Galia Narboneză. Barbarii care îi însoțiseră pe amîndoi, ca să nu tulbure provinciile liniștite ameste- cîndu-se cu populația, au fost așezați dincolo de Danubiu, între rîurile Marus și Cusus, dîndu-li-se ca rege Vannius, din neamul quazilor[343].

64 De îndată ce s-a anunțat că Germanicus le dăduse armenilor ca rege pe Artaxias, senatorii au decretat ca Germanicus și Drusus să intre în Roma cu ovații[344]. S-au construit și arcuri de triumf cu statuile Cezarilor de ambele laturi ale templului lui Marte Răzbunătorul. Tiberius era mai bucuros că încheiase pace prin înțelep- ciune, decît dacă ar fi pus capăt războiului pe cîmpul de bătălie. Deci, la fel procedează și cu Rhescuporis, regele Traciei, folosind abilitatea. întreg acest neam fusese sub stăpînirea lui Rhoemetal- ces[345]; după moartea acestuia, August a dat o parte din Tracia lui Rhescuporis, fratele lui, și cealaltă fiului lui, Cotys. La acea împărțire, ogoarele, orașele și ținuturile învecinate cu grecii i-au revenit lui Cotys; ținuturile necultivate, sălbatice, învecinate cu dușmanii, lui Rhescuporis; așa erau și firile regilor: unul blînd și plăcut[346], celălalt, violent, lacom și nesuferind pe nimeni lîngă el. Dar la început ei

340 A murit în anul 37 p.Chr.

341 Populație germanică din partea de nord a Bavariei actuale.

342 Actualul Fréjus.

343 Trib germanic din neamul suebilor, în Moravia actuală.

344 Ovația era un triumf mai mic, acordat de senat învingătorului, care conducea cortegiul mergînd pe jos, și ducîndu-se la templul lui îupiter Capitolinul, spre a-i sacrifica oi.

345 Tracia era în acest timp regat clientelar roman. Rhoemetalces fusese, în războiul dintre Octavian și Marcus Antonius, de partea celui dintîi și murise asasinat după o domnie de 23 de ani (11 a.Chr.-12 p.Chr.).

346 Cotys avea o fire blinda și cultiva poezia. Ovidius, în exil la Tomis, îi dedică o poezie din *Ponticele* sale (II, 9) numindu-1 (vers 5) „ *mitissime iuvenum* “ (cel mai blînd dintre tineri) și „un al doilea Orfeu“ (v. 53-54).

au trăit într-o înțelegere aparentă; apoi Rhescuporis începu să treacă peste hotarul lui, să-și însușească din ce-i fusese dat iui Cotys și să-1 atace dacă îi rezista, cu oarecare șovăire, cît timp a trăit August, fondatorul celor două domnii, de care, dacă l-ar fi disprețuit, se temea că-1 va pedepsi. Auzind însă de schimbarea principelui[347], trimitea bande de tîlhari, dărîma fortărețe, tot pricini de război.

65 De nimic nu era mai îngrijorat Tiberius decît ca pacea să nu fie tulburată. El alege un centurion care să transmită regilor să nu pornească războiul. Imediat, Cotys dă drumul trupelor pe care le adunase. Rhescuporis, cu moderație prefăcută, cere o întîlnire cu acela: printr-o convorbire, zicea, s-ar putea pune capăt neînțelegerilor. N-a trebuit mult timp ca să se stabilească momentul, locul și, în sfîrșit, condițiile, pentru că amîndoi cedau și acceptau, unul din complezență, celălalt din perfidie. Rhescuporis, pentru a pecetlui, cum zicea, învoiala, a mai dat și un banchet și, veselia lungindu-se pînă noaptea tîrziu cu mîncare și băutură, îl pune în lanțuri pe imprudentul Cotys, care, după ce înțelesese viclenia, invoca dreptul sacru al domniei, zeii aceleiași familii și legea invitării la masă a unui oaspete[348].

După ce a pus stăpînire pe toată Tracia, Rhescuporis i-a scris lui Tiberius că i s-a întins o cursă și că el a prevenit complotul; în același timp, pretextînd un război împotriva bastamilor[349] și sci- ților, se întărea cu trupe de pedestrași și de călăreți. I s-a răspuns indulgent că, dacă nu e vorba de o înșelătorie, el poate să aibă încredere în propria lui nevinovăție; de altfel, nici principele, nici senatul n-ar putea distinge, decît printr-o cercetare atenta, ce este drept de ce este nedrept; prin

347 Prin moartea lui August, în anul 14 p.Chr.

348 Caracterul sacru al ospeției.

349 Bastarmi sau peucinii, populație de neam germanic de la izvoarele Vistulei, au migrat spre sud-estul Europei, așezîndu-se la est de Carpați spre gurile Dunării, de unde faceau dese incursiuni la sudul fluviului. Tacitus *(Germania,* 46) spune: „Chipul li se cam slutește din pricina încuscririi fruntașilor lor cu sarmații", și exclamă: *„Sorties omnium ac torpor**** (Necurățenie la toți și trindăvie!). Arheologic, au fost identificați în Moldova de sud și în spațiul dintre Prut și Nistrul mijlociu.

urmare, să-1 predea pe Cotys romanilor, să vină și el și să arunce asupra aceluia învinuirea odioasă.

66 Această scrisoare a fost trimisă în Tracia de către Latinius Pandusa, propretorul Moesiei, împreună cu soldații cărora să le fie predat Cotys. Rhescuporis, șovăind între frică și mînie, a preferat să fie vinovat de o crimă săvîrșită decît de una plănuită: poruncește să fie ucis Cotys și declară, mințind, că acela și-a pus singur capăt zilelor. Tiberius nu și-a schimbat metodele altădată practicate, ci, decedînd Pandusa, pe care Rhescuporis îl învinuia că-i e dușman, l-a pus la conducerea Moesiei înadins pe Pomponius Flaccus[350], cu vechi state în armată, care era în strînsă prietenie cu regele și prin asta mai potrivit ca să-1 înșele.

67 Flaccus, trecînd în Tracia, l-a înduplecat prin mari promisiuni pe regele care stătea la îndoială și se gîndea la crimele comise, să intre printre posturile romane. îndată, el a fost înconjurat, chipurile în semn de onoare, de o escortă numeroasă. Tribunii și centurionii îl sfătuiau și-1 îndemnau să meargă mai departe; cu cît se depărtau de graniță, cu atît mai clar era pentru el că este un prizonier sub pază; în cele din urmă, dîndu-și seama de soarta ce-1 așteaptă, a fost dus la Roma. Acuzat în senat de soția lui Cotys[351], este condamnat să stea departe de regatul său. Tracia este împărțită între Rhoemetalces-fiul, despre care se știa bine că se împotrivise planurilor tatălui său, și copiii lui Cotys; și fiindcă aceștia erau încă mici, conducerea regatului este dată între timp fostului pretor Tre- bellienus Rufus, după exemplul înaintașilor care-1 trimiseseră în Egipt, ca tutore al copiilor lui Ptolemeu, pe Marcus Lepidus[352]. Rhescuporis a fost dus la Alexandria, și acolo, încercînd să fugă sau plăs- muindu-se învinuirea că o făcuse este omorît.

68 în același timp, Vonones, despre care am spus că

350 Consulul din anul 17 p.Chr.

351 Antonia Trifena, fiica regelui Pontului, Polemon.

352 Așa cum Marcus Æmilius Lepidus, fost de doua ori consul și censor, fusese odinioară trimis (în anul 201 a.Chr.) în Alexandria Egiptului, ca tutore al lui Ptolemeu IV Epifanes.

fusese îndepărtat în Cilicia, corupînd paznicii, a încercat să fugă la armeni, apoi la albani și la heniochi[353], în fine la regele sciților, rudă cu el. Sub cuvînt cà pleacă la vînătoare, se depărta de locurile de pe țărmul mării, se îndreptă spre înălțimile împădurite, neumblate, apoi, în goana calului, ajunse la rîul Pyramus, ale cărui poduri locuitorii din partea locului, auzind de fuga regelui, le tăiaseră, iar prin vad nu se putea trece. Urmarea: este prins pe țărmul rîului de Vibius Fronto, prefectul cavaleriei, și pus în lanțuri. Apoi, reangajatul Remmius, și mai înainte pus să-1 păzească pe rege, simulînd că ar fi fost cuprins de furie, l-a străpuns cu sabia. De unde, credința sporită că-i fusese complice și că, din teama de a fi denunțat, provocase moartea lui Vonones.

69 Germanicus, întorcîndu-se din Egipt, află că toate dizpoziții- le sale date legiunilor sau orașelor fuseseră anulate sau înlocuite cu altele, contrare. De aici, învinuiri grele împotriva lui Piso; nu mai puțin aspre erau vorbele pe care acela le îndrepta împotriva lui Germanicus. După aceasta, Piso a hotărît să părăsească Siria. Apoi, reținut de îmbolnăvirea lui Germanicus, după ce a aflat că acesta s-a făcut bine și că se aduceau mulțumiri zeilor pentru însănătoșirea lui, împrăștie cu lictorii lui animalele de jertfa aduse acolo, pregătirile de sacrificiu și mulțimea în sărbătoare a locuitorilor Antiohiei[354]. Apoi, se retrage la Seleucia[355], așteptînd evoluția bolii ce îl chinuia pe Germanicus. Convingerea acestuia că fusese otrăvit de Piso sporea violența sălbatică a bolii. S-au găsit resturi de corpuri omenești, scoase din pămîntul din preajma zidurilor, formule magice și blesteme cu numele lui Germanicus săpat pe niște tăbliță de plumb, oase pe jumătate arse, mînjite cu sînge stricat, și alte făcături prin care se crede că sufletele sînt afurisite să ajungă la zeitățile infernului. Totodată, oameni trimiși de Piso erau angajați să spioneze înrăutățirea bolii.

70 Aceste vești, pe care Germanicus le aflase, i-au

353 Triburi din Caucaz.
354 Capitala Siriei.
355 Portul Antiohiei, la gura fluviului Oronte.

produs tot atîta mînie cît și teamă. Dacă ușa casei îi va fi asediată, dacă va trebui să-și dea ultima suflare sub ochii dușmanilor, ce se va în- tîmpla cu nefericita lui soție, cu copilașii lui? „Se pare, își zicea, că otrava lucrează prea încet; Piso se grăbește și zorește, ca să stă- pînească el singur provincia. Dar Germanicus nu este sfirșit pînă într-atît și răsplata crimei nu va rămîne ucigașului.[44] îi scrie o scrisoare prin care îi declară că rupe prietenia cu el; mulți zic că-i poruncise să părăsească provincia. Fără a mai întîrzia, Piso se îm- barcă, pornind pe mare, dar își reducea viteza de plutire ca să se întoarcă mai de aproape, dacă moartea lui Germanicus i-ar fi deschis intrarea în Siria.

71 Germanicus, înviorat puțin și începînd să spere, mai apoi însă sleit de puteri, cînd a văzut că sfirșitul îi e aproape, le-a vorbit astfel prietenilor din jurul lui: „Dacă aș fi murit din voia soartei, plîngerea mea ar fi îndreptățită chiar față de zei, fiindcă mă răpesc printr-o moarte prematură, în plină tinerețe, părinților, copiilor, patriei. Acum, răpus de crima lui Piso și a Plancinei, adresez inimilor voastre ultimele mele rugăminți: să spuneți părintelui și fratelui meu ce răni crunte m-au sfișiat, ce uneltiri m-au împresurat, cum mi-am sfîrșit nefericita viață prin moartea cea mai grea. Toți cei pe care, cît am trăit, speranțele mele îi mișcau, înrudirea de sînge îi impresiona și chiar invidia îi stimula, vor lăcrima că un om de seamă altădată, care a supraviețuit atîtor războaie, a căzut prin perfidia unei femei. Veți avea ocazia să vă plîngeți în fața senatului, să invocați legile. Datoria cea mai de seamă a prietenilor nu este să-1 însoțească pe cel mort cu bocete neputincioase, ci să-și amintească ce a vrut el și să îndeplinească ce le-a încredințat; pe Germanicus îl vor plînge chiar oameni care nu l-au cunoscut. Voi răz- bunați-1, dacă ați ținut mai mult la mine decît la rangul meu. Arătați-o poporului roman pe nepoata lui August și totodată soția mea, înfățișați-i pe cei șase copii. Mila va fi de partea acuzatorilor, celor ce plăsmuiesc însărcinări criminale oamenii nu le vor da crezare, sau nu îi vor ierta/' Prietenii, atingînd mîna celui ce se stingea, au jurat că vor renunța mai degrabă la viață decît la răzbunare.

72 Apoi, întorcîndu-se spre soția lui, a rugat-o, în amintirea lui și de dragul copiilor, să lepede mîndria, să-și plece firea în fața sorții care o prigonește și, o dată reîntoarsă la Roma, să nu-i întărite pe cei mai tari, rivalizînd cu ei în prestigiu. Acestea le spusese pe față, iar altele în secret, printre care se crede că și-a făcut cunoscută teama lui față de Tiberius. Nu mult după aceasta, s-a stins, spre marea jale a provinciei și a neamurilor dimprejur. L-au plîns popoarele străine și regii lor: era atît de binevoitor cu aliații, atît de iertător cu dușmanii! La fel de venerabil, cînd îl vedeau și-1 auzeau; deși păstra măreția și demnitatea rangului său înalt, scăpase de invidie și de aroganță.

73 Înmormîntarea sa, farà chipurile strămoșilor[356] și fără pompă, s-a remarcat prin laudele aduse și prin amintirea virtuților lui. Unii îi comparau înfățișarea, vîrsta și felul morții, din cauza chiar și a vecinătății locurilor în care pierise, cu soarta lui Alexandru cel Mare. Căci amîndoi, falnici la trup, de neam ales, netrecuți mult de treizeci de ani, muriseră printre neamuri străine, prin cursele întinse de ai lor; dar Germanicus era blind cu prietenii, cumpătat în plăceri, căsătorit o singură dată, avînd copii legitimi și nu mai puțin războinic decît Alexandru, chiar dacă n-a fost temerar și-a fost împiedicat s-aducă în sclavie Germaniile înfrînte prin atîtea victorii. Dacă ar fi fost singur conducător al treburilor, dacă ar fi avut dreptul și numele de rege, ar fi cîștigat cu atît mai repede gloria militară a lui Alexandru, cu cît îl întrecea prin clemență, prin temperanță și prin alte calități sufletești. Nu se știe sigur dacă trupul lui, despuiat înainte de a fi ars în forul din Antiohia, loc destinat înmormîntării, a prezentat sau nu semne de otrăvire, căci fiecare dădea o versiune diferită, după cum era mai înclinat către Germanicus, compătimindu-1 și avînd o bănuială anterioară, sau era favorabil lui Piso.

74 S-a ținut o consfătuire între legați și alți senatori care se aflau acolo, spre a hotărî cui să-i revină

356 După obiceiul roman, în cortegiul funebru al oamenilor de seama se purtau chipurile strămoșilor.

conducerea Siriei. Fiindcă ceilalți nu se prea îndemnau, au șovăit mult timp între Vibius Marcus și Cneus Senti us[357]; apoi Marcus a cedat în fața lui Sentius, care era mai bătrin și ținea mai mult să fie ales. Acesta a trimis-o la Roma pe Martina, o femeie faimoasă prin otrăviri în acea provincie, foarte dragă Plancinei, la insistențele lui Vitellius, lui Vera- nius[358] și ale celorlalți, care puneau la cale învinuirile și actul de acuzare, ca și cum s-ar fi admis deja să se deschidă o acțiune[359].

75 Dar Agrippina, deși copleșită de durere și bolnavă, neputînd să suporte tot ce i-ar fi întîrziat răzbunarea, s-a îmbarcat pe o corabie, cu cenușa lui Germanicus și cu copiii. Toți erau înduioșați văzînd cum femeia cea mai aleasă prin noblețea neamului, obișnuită, după frumoasa ei căsătorie, să fie înconjurată de oameni ce-o venerau și-o fericeau, purta acum la piept rămășițele celui decedat, nesigură de răzbunarea ei, îngrijorată de ce o aștepta, expusă de atîtea ori loviturilor soartei, fiindcă născuse atîția copii spre nefericirea ei[360]. Lui Piso în vremea asta i-a sosit la Cos[361] vestea că Germanicus s-a stins. Atunci, nestăpînindu-se, taie animale de jertfă, se duce la temple, neputîndu-și înfrîna bucuria, iar Plancina, dezvăluindu-și neobrăzarea mai mult ca el, și-a schimbat întîia oară doliul de după moartea surorii ei cu o îmbrăcăminte veselă.

76 Veneau mulțime de centurioni la Piso și îi spuneau că se poate bizui pe devotamentul legiunilor: să se întoarcă în provincia pe nedrept luată, care nu are o conducere. îl consultă de aceea pe M. Piso, fiul său; acesta era de părere că trebuie să se grăbească să ajungă la Roma: n-a comis pînă acum nimic de neispășit, nu trebuie să se teamă de bănuieli ce nu pot sta în picioare, sau de vorbe goale. Neînțelegerea cu Germanicus îl poate face să fie dușmănit, nu pedepsit; luîndu-i-se conducerea provinciei, s-a dat o satisfacție

357 Amindoi, foști consuli.
358 Despre Publius Vitellius v. 1,70; despre Quintus Veranius, v. II, 56.
359 Pretorul putea să accepte sau să refuze o acțiune în judecata.
360 Càci stîmise astfel gelozia cumnatei sale (II, 43).
361 Insulă în Marea Egee, la nord-vest de Rhodos.

adversarilor săi. Dacă însă se reîntoarce și Sentius i se opune, se poate naște un război civil; nici centurionii, și nici soldații nu vor rămîne mult de partea lui: amintirea proaspătă a generalului lor și devotamentul înrădăcinat adînc față de Cezari e mai puternic.

77 Dimpotrivă, Domitius Celer, unul dintre prietenii lui apropi- ați, l-a sfătuit să profite de ocazie: Piso, zicea el, nu Sentius a fost pus la conducerea Siriei; lui i-au fost date fasciile și autoritatea de pretor, lui, legiunile. Dacă s-ar ivi vreun atac din partea dușmanilor, cine le-ar opune mai pe drept armele, decît acela care a primit autoritatea de legat și instrucțiuni personale? Trebuie să lase timp zvonurilor să se învechească; de multe ori, oameni nevinovați nu sînt în stare să țină piept unei uri proaspete. Dacă însă ar avea în mînă armata, dacă i-ar spori forțele, multe lucruri imprevizibile s-ar putea, cu voia soartei, întoarce în bine. „Ne grăbim oare să acostăm o dată cu cenușa lui Germanicus, pentru ca mulțimea neștiutoare, ațîțată de bocetele Agrippinei, să te înșface de la primul zvon, fără a putea fi ascultat și apărat de cineva? Ai de partea ta complicitatea cu Augusta și sprijinul lui Tiberius, dar acestea într-ascuns; de moartea lui Germanicus nu sînt nici unii mai tare îndureraţi, de ochii lumii, decît cei care se bucură cel mai mult."

78 Nu i-a fost greu acestuia să-1 atragă la părerea lui pe Piso, înclinat, cum era, spre violență; trimițîndu-i o scrisoare lui Tiberius, îl învinuiește pe Germanicus de risipă și de trufie, spunînd că el a fost izgonit ca să se facă loc liber unei schimbări de regim și că a reluat comanda armatei cu aceeași lealitate cu care a condus-o. Totodată, îi poruncește lui Domitius ca, îmbarcîndu-se pe o triremă, să se ducă în Siria, evitînd coastele și navigînd pe lingă insule în largul mării. Acesta organizează în manipule dezertorii care alergau la el, înarmează oamenii de corvoadă și, pe cînd navele se îndreptau spre continent, capturează un detașament de recruți în drumul lor spre Siria; scrie regișorilor din

Cilicia să-1 ajute cu trupe auxiliare. Tînărul Piso se dovedea plin de energie la treburile militare, deși spusese că n-ar trebui pornit războiul.

79 Așadar, navigînd pe lîngă coastele Liciei și Pamfiliei[362], s-au încrucișat cu corăbiile care o duceau pe Agrippina; amîndouă taberele, îndîrjite, și-au pregătit mai întîi armele; apoi, din frica reciprocă, nu s-a trecut dincolo de injurii: Marcus Vibius l-a somat pe Piso să vină la Roma ca să se apere în fața judecății. Acesta, bătîndu-și joc, răspunse că va fi acolo cînd pretorul care anchetează în procesele de otrăviri va fixa un termen inculpatului și acuzatorilor. între timp, Domitius, acostînd la Laodiceea, oraș din Siria[363], se îndrepta spre tabăra de iarnă a legiunii a șasea, căci o socotea mai potrivită pentru noile planuri, cînd îi iese înainte legatul Pacu- vius. Sentius îl previne pe Piso de aceasta printr-o scrisoare și-i recomandă să nu încerce să cîștige armata prin corupție și provincia prin război. îi adună'apoi pe toți pe care-i știa că n-au uitat de Germanicus și că se opun adversarilor lui și, vorbindu-le de maiestatea împăratului, spunînd că statul este atacat prin forța armelor, pornește cu o trupă puternică gata de luptă.

80 Piso, deși încercările lui dăduseră greș, nu a neglijat măsurile cele mai sigure pe care i le dicta momentul, ci a ocupat un fort foarte întărit din Cecilia, numit Celenderis; căci, amestecînd dezertorii, recruții de curînd capturați, sclavii săi și pe cei ai Plancinei cu trupele auxiliare pe care le trimiseseră regișorii din Cilicia[364], făcuse, cel puțin ca număr, o legiune. Declara că el, reprezentantul împăratului, este izgonit din provincia pe care i-o dăduse acesta, nu de legiuni (căci la chemarea lor venise), ci de Sentius, care-și ascunde ura personală sub false învinuiri. Să se așeze numai în linia de bătaie și soldații nu vor voi să lupte: îl vor vedea pe Piso, numit de ei înșiși odinioară „tatăl lor", superior, dacă se judecă pe dreptate și, dacă e vorba de forța armelor, nelipsit de puteri. Apoi își desfășoară

362 Tari pe litoralul de sud al Asiei Mici.
363 Laodiceea, oraș și port în Siria, la sud de Seleucia.
364 Menționați în II, 78.

manipulele în fața meterezelor fortului, pe o costișă abruptă și rîpoasă, căci în rest erau înconjurați de mare. în fața lor, veteranii dispuși pe centurii și rezervele: de-o parte, asprimea soldaților, de alta, a locurilor; dar aceștia nu aveau nici curaj, nici speranță și nici arme, decît niște unelte țărănești, pe care le apucaseră în grabă, de nevoie. Cînd au ajuns la încăierare, bătălia a fost nehotărîtă doar pînă au urcat cohortele romane pe platou: cilicienii o iau la fugă și se închid în fortăreață.

81 în vremea asta, Piso încearcă zadarnic să atace flota, care aștepta la o mică distanță; reîntorcîndu-se și, din înaltul zidurilor, ba zbuciumîndu-se, ba chemînd pe nume pe cîte unul și atrăgîndu-1 prin răsplățile promise, încerca să-i aţîțe la revoltă și îi mișcase într-atît, încît un stegar din legiunea a șasea a trecut la el cu steag cu tot. Atunci Sentius ordonă să sune cornii și trompeții, să se ocupe parapetul, să se înalțe scările și cei mai viteji să urce la asalt, iar alții să arunce din catapulte lănci, bolovani și torțe incendiare, în sfîrșit, Piso, înverșunarea slăbindu-1 cu totul, s-a rugat ca, pre- dînd armele, să poată rămîne în fortăreață, pînă ce Cezar va fi consultat cui să-i încredințeze Siria. Condițiile i-au fost respinse și nu i s-au acordat altceva decît corăbii și putința de a călători în siguranță pînă la Roma.

82 Dar la Roma, după ce s-a aflat de boala lui Germânicus, cum toate veștile, ca tot ce vine de departe, erau exagerate, pretutindeni se vedea durere și mînie: lumea izbucnea în plîns. „Iată de ce a fost trimis Germanicus Ia capătul pămîntului, iată de ce i g a dat lui Piso conducerea provinciei; la asta au dus tainicele convorbiri ale Augustei cu Plancina. Drept au vorbit bătrînii despre Drusus[365], care spunea că stăpînitorilor nu le plac firile populare ale fiilor lor și că nu de altceva au fost ei înlăturați din cale, decît fiindcă au vrut să dea poporului roman egalitatea în drepturi, redîndu-i libertatea.“ Știrea că Germanicus a murit a aprins într-atîta aceste vorbe ale mulțimii, incit chiar înainte de a se da edictul magistraților, înainte de decizia senatului, întrerupîndu-se orice activitate publică, au părăsit toți

365 Tatăl lui Germanicus.

forurile și s-au închis în case. Peste tot tăcere și gemete, nimica prefăcut de ochii lumii. Și, cu toate că nu renunțau la toate semnele de doliu, erau și mai îndurerați în suflet. Întîm- plător, niște negustători care plecaseră din Siria pe cînd Germanicus mai era în viață aduseseră vești mai îmbucurătoare despre starea sănătății lui. Pe dată au fost crezute, pe dată răspîndite: oricine prinsese veștile din zbor le transmitea altora, și aceia altora, mai mulți încă, înflorindu-le de bucurie. Aleargă toți încoace și încolo prin oraș, forțează ușile templelor; noaptea e priincioasă credulității și spusele sînt mai îndrăznețe pe întuneric. Tiberius nu s-a opus acestor zvonuri false, și ele după un timp s-au stins; poporul l-a plîns și mai amarnic pe Germanicus, de parcă i-ar fi fost răpit a doua oară. 83 Au fost găsite și decernate onoruri pe măsura iubirii fiecăruia față de Germanicus sau a inventivității lui deosebite: să-i fie numele celebrat în cîntecele salienilor[366], să se așeze scaune curùle în locurile rezervate preoților augustali și, deasupra lor, coroane de frunze de stejar[367], la jocurile din circ o statuie de fildeș înfați- șîndu-1 să fie în fruntea procesiunii, să nu se aleagă alt flamin sau augur în locul lui Germanicus decît din familia lulia. Pe lîngă acestea, să i se ridice arcuri de triumf la Roma, pe malul Rinului și pe muntele Amanus din Siria[368], cu o inscripție care să arate faptele lui de arme și că a murit pentru binele statului, un cenotaf la Antiohia, unde fusese ars, și un catafalc la Epidafne[369], unde-și dăduse sfîr- șitul. Cu greu ar fi putut număra cineva statuile și locurile unde se propunea să fie onorat. Fiindcă se propusese să fie expus un medalion de aur de o mărime deosebită, cu chipul lui printre cele ale maeștrilor elocinței, Tiberius a afirmat că-i va consacra unul obișnuit, la fel cu al

366 Colegiu sacerdotal instituit de regele Numa Pompilius. în cîntecele și dansurile rituale ale salienilor, la 1 martie în fiecare an, erau pomenite, alături de numele zeilor, și numele lui August, pe cînd acesta era în viață.

367 Germanicus facea parte din colegiul augustalilor, în anul 14 p.Chr. Se cerea acum să i se așeze un scaun curul printre cele rezervate preoților augustali și să se pună de-asupra lui o coroană din ramuri de stejar, simbol al virtuților civice.

368 Muntele separă Siria de Cilicia.

369 Epidafne, suburbie a Antiohiei.

celorlalți, că de fapt elocința nu se judecă după rangul cuiva și e destulă onoare să fii socotit printre vechii scriitori[370]. Ordinul cavalerilor a dat numele lui Germanicus escadronului căruia i se zicea „al tinerilor* și a hotărît ca, la idele lui iulie[371], portretul lui să fie purtat în frunte, urmat de corpurile de cavalerie. Cele mai multe onoruri se păstrează și azi; altele însă au fost îndată părăsite, iar altele, cu trecerea timpului, au fost date uitării.

84 Durerea era încă proaspătă, cînd Livia, sora lui Germanicus și soția lui Drusus[372], a născut doi gemeni de parte bărbătească. Această întîmplare, rară și îmbucurătoare chiar pentru căminele modeste, l-a umplut pe Tiberius de-atîta bucurie, încît nu s-a stăpînit să se fălească în fața senatorilor că nici unui bărbat roman de-asemenea înalt rang nu i s-a întîmplat să aibă două odrasle gemene: el preschimba totul, chiar și ceaducea întîmplarea, în lauda sa proprie. Dar aceasta era pentru popor, într-un asemenea moment, o pricină de durere sporită, căci socotea că Drusus, sporindu-și familia cu acești copii, primejduia și mai mult casa lui Germanicus.

85 în același an, senatul a luat măsuri aspre pentru înfrinarea destrăbălării femeilor și s-a prevăzut ca una al cărui bunic, tată sau soț a fost cavaler roman să nu poată să-și vîndă corpul pe bani, într-adevăr, Vistilia, născută dintr-o familie de pretor[373], făcuse cunoscut edililor că practicase prostituția, după obiceiul admis de cei vechi, care socoteau că mărturisirea publică a ticăloșirii este destulă pedeapsă pentru femeile nerușinate. I s-a cerut socoteală lui Titidius Labeo, soțul

370 Germanicus scrisese cîteva comedii în limba greacă.

371 Ziua de 15 iulie.

372 Livia (Livilla), sora lui Germanicus, moare în anul 31 p.Chr. Căsătorită mai întîi cu Caius Caesar și, după moartea lui, cu Drusus Caesar, i-a avut cu acesta pe Iulia și doi gemeni: Germanicus și Tiberius. Germanicus a murit de copil (anul 23 a.Chr.); Tiberius a fost eliminat de Caligula (anul 38 p.Chr.). Sedusă de Seian și ucigîndu-și soțul (v. IV, 32), este condamnată la moarte de Tiberius.

373 Vistilia, fiica fostului pretor Sextus Vistilius (VI, 9), avusese șase soți și numeroși copii, dintre care mai însemnați: Publius Pomponius Secundus (V, 8), Cneus Domi- tius Corbulo (XI, 18) și Milonia Caesonia, soția viitorului împărat Caligula.

Vistiliei, pentru faptul că nu supusese rigorilor legii o soție vădit vinovată. Acela a pretextat că i se dăduseră șaizeci de zile de gîndire și că termenul nu trecuse; s-a socotit însă suficient pentru a se decide asupra Vistiliei, și aceasta a fost izgonită în insula Serifos[374]. S-a discutat apoi despre interzicerea cultelor egiptean și iudaic și s-a dat o decizie a senatului ca patru mii de liberți molipsiți de această superstiție[375] să fie trimiși, dacă sînt apți ca vîrstă, în insula Sardinia pentru stîrpirea tîlhăriilor de acolo; dacă ar muri din cauza climatului nesănătos, ar fi o pagubă mică; ceilalți trebuiau să părăsească Italia, dacă pînă la un anumit termen nu se leapădă de riturile lor nelegiuite.

86 După aceea, Tiberius a propus să se aleagă o fecioară în locul Occiei, care timp de cincizeci și șapte de ani prezidase ceremoniile cultului Vestei cu cea mai mare pietate; le aduse mulțumiri lui Fonteius Agrippa și lui Domitius Pollio, care se întrecuseră în devotament față de stat, oferindu-și fetele. A fost preferată fiica lui Pollio, nu din alt motiv decît că mama ei rămăsese statornică în căsnicie, căci Agrippa, prin divorț, micșorase prestigiul casei sale, împăratul a consolat-o pe cea care nu fusese aleasă cu o dotă de un milion de sesterți.

87 Fiindcă poporul se plîngea de scumpetea alimentelor, Tiberius fixă prețul griului pe care cumpărătorul îl avea de plătit și se angajă să dea el în plus negustorilor cîte doi sesterți de baniță. Cu toate acestea, n-a primit să-și ia titlul de „părinte al patriei", care-i fusese oferit și mai înainte[376], și i-a mustrat aspru pe aceia care numiseră activitățile sale „divine", și pe el însuși „stăpînul". Sub un principe care se temea de libertate și ura lingușirea, un discurs era lucru stînjenitor și plin de riscuri.

374 Una din insulele Ciclade.
375 Se referă la evrei.
376 în anul 15 p.Chr. (II, 72).

Găsesc la istoricii și la senatorii acelor vremi și informația că a fost citită în senat o scrisoare a lui Adgandestrius, conducătorul chattilor, prin care acesta promitea că-1 va ucide pe Arminius, dacă i s-ar trimite otrava cu care să săvîrșească omorul; i s-a răspuns că poporul roman se răzbună pe dușmanii săi nu prin înșelăciune și mijloace ascunse, ci pe față și cu armele. Prin acest mîndru răspuns, Tiberius se făcea egalul vechilor comandanți de oști care se împotriviseră propunerii de otrăvire a lui Pyrrhus și o denunțaseră[377]. De altminteri Arminius, după retragerea romanilor și alungarea lui Maroboduus, voind să devină rege, și-a ridicat împotrivă-i pe compatrioții săi setoși de libertate și, atacat cu armele, cum rezultatul luptelor era schimbător, a căzut victima unui complot al celor din jurul lui. A fost, fără îndoială, eliberatorul Germaniei; el n-a atacat poporul roman la începuturile lui, ca alți regi sau comandanți de oști, ci imperiul în culmea puterii lui, neavînd totdeauna succese în lupte, dar neînvins într-un război. A trăit treizeci și șapte de ani; puterea lui a durat doisprezece; este cîntat și astăzi la neamurile barbare, fiind necunoscut în analele grecilor, și nu atît de cunoscut cît merită, romanilor, căci noi ridicăm în slăvi trecutul și nu ne interesăm de ce se întîmplă sub ochii noștri.

377 Consulii C. Fabricius și Q. Æmilius, în anul 278 a.Chr.

Cartea a III-a

1 Nerenunțînd să călătorească pe mare în timp de iarnă, Agrippina ajunse în insula Corcyra[378], așezată în fața țărmurilor Calabriei. Acolo rămîne cîteva zile ca să-și liniștească sufletul, căci era amarnică în durere și neînvățată să îndure. în vremea asta, aflîndu-se de sosirea ei, cei mai apropiați prieteni și un mare număr de ostași care slujiseră sub Germanicus, apoi mulți alții din municipiile învecinate, care nici măcar nu-1 cunoscuseră, o parte socotind că e de datoria lor față de împărat, iar cei mai mulți luîndu-se după dînșii, se porniră spre Brundisium, care era locul cel mai apropiat și cel mai sigur de debarcare. De îndată ce flota s-a văzut venind din larg, se umplură nu numai portul și locurile învecinate cu marea, ci și zidurile, acoperișurile și orice înălțime de pe care se putea vedea pînă departe de o mulțime de oameni îndurerați și întrebîndu-se între ei dacă s-o primească pe Agrippina, cînd va debarca, în tăcere sau cu oarecare aclamații. Nu se știa bine ce-ar fi mai potrivit cu momentul, cînd flota s-a apropiat încet-încet, nu cu lopătari vîslind voioși, cum se obișnuia, ci pe fața tuturor văzîndu-se tristețea. Cînd Agrippina, însoțită de doi copii[379], ieși din corabie cu ochii în pămînt și ținînd la piept urna funerară, se auzi același geamăt al mulțimii; n-ai fi putut deosebi rudele de străini, plînsul bărbaților de al femeilor, doar că cei care ieșiseră în întîmpinare și simțeau proaspătă durerea îi întreceau pe însoțitorii Agrippinei, sfîrșiți de-o lungă jale.

2 împăratul trimisese două cohorte de pretorieni, ordonînd în plus ca magistrații Calabriei, cei din Apulia și Campania să aducă ultimele onoruri fiului său. Ca urmare, cenușa a fost purtata pe umerii tribunilor și centurionilor; în fața lor, erau steagurile, lipsite de podoabe, și fasciile aplecate în jos; atunci cînd treceau

378 Actuala Corfu.

379 Caius Caligula, care-1 însoțea pe Germanicus în Siria, și micuța Iulia Livilla, născută la Lesbos, cu puțin înainte. Ceilalți copii rămăseseră la Roma.

prin colonii, poporul îmbrăcat în negru și cavalerii în *trabea*[380] ardeau, după mijloacele locului, stofe, mirodenii și alte ofrande obișnuite la în- mormîntări. Chiar cei din orașele îndepărtate ieșeau în întîmpinare și, dedicînd zeilor mani[381] jertfe și altare, își arătau durerea prin lacrimi și prin bocete. Drusus a ieșit înainte la Terracina[382] împreună cu Claudius[383], fratele lui Germanicus, și cu copiii acestuia care rămăseseră la Roma. Consulii Marcus Valerius și Marcus Aurelius[384] (de-abia intraseră în funcție), senatul și mare parte din popor um- pluseră calea și, răspîndiți în mulțime, plîngeau fiecare în voia lui, departe de orice lingușire, căci toți știau că Tiberius e bucuros de moartea lui Germanicus și își ascunde rău această bucurie.

3 Tiberius și Augusta[385] s-au abținut să apară în public, socotind că e mai prejos de maiestatea lor să plîngă în fața lumii, sau ca nu cumva, ochii tuturor fiind ațintiți asupra feței lor, să nu se vadă că nu-s sinceri. Pe Antonia, mama lui Germanicus, n-o găsesc amintită de istorici și nici în jurnalul Romei[386] că«ar fi luat parte la vreo ceremonie mai de seamă, deși, pe lîngă Agrippina, pe lîngă Drusus și Claudius, sînt consemnate pe nume chiar celelalte rude de sînge ale lui, fie că aceasta era împiedicată de starea sănătății, fie că sufletul copleșit de durere n-a putut suporta, văzînd-o, mărimea ne- norocirii sale. Aș crede mai degrabă că a fost oprită de Tiberius și de Augusta, care nu ieșeau din Palat, pentru ca durerea lor să pară egală cu a ei și că, urmînd exemplul mamei, și bunica, și unchiul se abținuseră să apară.

4 Ziua în care rămășițele lui Germanicus au fost

380 Trabea, togă ornată cu benzi de culoare purpurie, orizontale, era purtată la solemnități și ceremonii.
381 Sufletele celor morți.
382 Oraș în Lațiu.
383 Viitorul împărat, între anii 41-54 p.Chr.
384 Consuli în anul 20 p.Chr.
385 Livia, mama lui Tiberius.
386 Pe care Tacitus îl numește *Acta populi Romani* sau *Diurna populi romani.*

depuse în mor- mîntul lui August[387] a fost cînd apăsătoare prin tăcere, cînd înfiorată de bocete; străzile orașului erau pline; pe Cîmpul lui Marte, pretutindeni torțe strălucitoare. Acolo, soldații în arme, magistrali fără însemne, poporul rînduit pe triburi strigau atît de nestingherit și de deschis că s-a prăbușit statul, că nu mai e nici o speranță, încît ai fi zis că uitaseră de cei care-i conduc. Totuși, pe Tiberius nimic nu l-a tulburat Mai adînc ca manifestările de dragoste aprinsă ale oamenilor față de Agrippina, pe care o numeau podoaba patriei, singura vrednică de sîngele lui August, întruchiparea unică a vechilor virtuți și, întorcîndu-și privirile spre cer, rugau zeii să-i țină copiii nevătămați și să-i ajute să supraviețuiască dușmanilor.

5 Erau unii care căutau zadarnic să vadă pompa unor funeralii publice și comparau ceremonia cu onorurile și măreția înmormîn- tării pe care August i-o făcuse lui Drusus, tatăl lui Germanicus: într-adevăr, el însuși, pe un timp de iarnă foarte aspru, ieșise înaintea cortegiului pînă la Ticinum[388] și, nedespărțindu-se de corpul decedatului, a intrat o dată cu el în Roma: în jurul catafalcului, se aflau chipurile celor din familia lulia și Claudia[389]; fusese deplîns în for, fusese lăudat de la tribună; i se aduseseră toate onorurile rămase din strămoși și cele născocite de urmași, laolaltă, pe cînd Germanicus n-a avut parte nici de cele datorate oricărui nobil. Corpul, firește, i-a fost ars cum s-a putut, pe pămînt străin, din cauza lungimii drumului; cu atît mai multă cinstire trebuia să i se acorde apoi, cu cît soarta i-o refuzase prima oară. Fratele lui[390] nu i-a ieșit înainte decît cale de o zi, iar unchiul, nici măcar pînă la porțile orașului. Unde sînt acele datini din bătrîni, chipul celui răposat așezat pe patul funebru, versurile compuse în

387 Mausoleul lui August, în Cîmpul lui Marte.
388 Azi, Pavia.
389 Drusus aparținea familiei Claudia, dar, devenind soțul Antoniei minor, nepoata lui August, și fiul Liviei, se înrudise și cu familia lulia.
390 Drusus, fiul celui menționat anterior.

amintirea meritelor lui, elogiile și lacrimile, sau măcar semnele unei dureri prefăcute?
6 Tiberius a aflat de acestea și, ca să pună capăt vorbelor mulțimii, a amintit printr-un edict că mulți dintre romanii iluștri au înfruntat moartea spre binele statului, dar nimeni n-a fost însoțit de un atît de viu regret. Acesta este un lucru de laudă și pentru el, și pentru toți, cu condiția să se păstreze o măsură. Aceleași manifestări nu sînt la fel de potrivite oamenilor celor mai de seamă și unui popor ce stăpînește lumea, ca familiilor sau cetăților modeste. Era firesc ca unei dureri recente să-i urmeze jalea și după întristare să vină ușurarea; acum însă, sufletul trebuie să-și recapete tăria, așa cum divinul Iulius, după pierderea unicei sale fiice[391], și August, după ce și-a pierdut nepoții[392], au alungat tristețea. Nu e nevoie de exemple mai vechi, care arată de cite ori poporul roman a suportat cu curaj înfrîngerile armatelor, moartea comandanților, distrugerea familiilor nobile. Conducătorii sînt muritori, statul este etern. De aceea, să-și reia ocupațiile obișnuite și, de vreme ce spectacolul jocurilor megalesiene[393] se apropie, să-și reia chiar petrecerile.
7 Apoi, reluîndu-se activitățile publice prin încetarea doliului, s-au întors toți la treburile lor, și Drusus a plecat la armatele din Illyricum. Toți erau curioși să vadă cum se va răzbuna pe Piso, mulți se plîngeau că acela, cutreierînd în vremea asta încîntătoarele ținuturi ale Asiei și Ahaiei, prin tărăgăneala lui arogantă și perfidă, distruge probele crimelor săvîrșite. Căci se răspîndise zvonul că Martina, faimoasa otrăvitoare, trimisă de Cn. Sentius la Roma, precum am spus, murise de o moarte neașteptată la Brundisium, că otrava fusese ascunsă într-un nod al părului ei și că nu i

391 Iulia, fiica lui Caesar, dată de soție lui Pompeius spre a consolida raporturile dintre ei în primul triumvirat, a murit în anul 54 a.Chr.
392 Marcus Claudius Marcellus, fiul surorii lui August; Caius și Lucius Caesar, fiii Iuliei cu Vipsanius Agrippa.
393 Jocurile megalesiene, date în cinstea Cibelei, numită de romani Magna Mater sau Mater Idaea, fuseseră introduse la Roma din Asia Mică în anul 204 a.Chr.; se țineau anual între 4-10 aprilie.

se găsise pe corp nici un fel de semn că-și pricinuise singură moartea.

8 Dar Piso, trimițîndu-și mai înainte fiul la Roma[394] și dîndu-i recomandări prin care să-1 îmblînzească pe împărat, pornește către Drusus, despre care spera că nu e chiar atît de furios de moartea fratelui său, cît mai degrabă favorabil lui, căci îl scăpase de un rival. Tiberius, ca să-și arate judecata nepărtinitoare, îl primește binevoitor pe tînăr și-1 dăruiește cu generozitatea obișnuită față de fiii familiilor nobile. Drusus îi răspunde lui Piso că, dacă învinuirile ce i se pun pe seamă sînt adevărate, el este primul care-și va răzbuna durerea, dar că preferă să fie neadevărate și fără temei, și ca moartea lui Germanicus să nu provoace pieirea nimănui. Acestea le-a spus el în auzul tuturor, evitînd orice convorbire în secret; nimeni nu se îndoia că așa îi recomandase Tiberius, de vreme ce Drusus, altminteri farà experiența lumii și avînd o fire deschisă, ca orice tînăr, folosea atunci metode diplomatice de om bătrîn.

9 Piso, trecînd Marea Dalmației[395] și lăsîndu-și corăbiile la Ancona, ajunge din urmă, prin Picenum[396] și apoi pe calea Flaminia, legiunea care venea din Panonia la Roma și avea să se îndrepte apoi spre apărarea Africii[397]; ceea ce făcuse vîlvă era felul în care se purtase, pe drum și în timpul marșului, arătîndu-se deseori soldaților. De la Namia[398], ca să înlăture orice bănuială, sau fiindcă intențiile celor temători sînt șovăielnice, s-a îmbarcat pe Nar și apoi pe Tibru și a sporit furia mulțimii acostînd lîngă mormîntul Cezarilor[399]. Ziua în amiaza mare, pe țărmul plin de lume, el, însoțit de un mare număr de clienți, Plancina

394 Marcus Piso, v. II, 57.

395 Marea Adriatică.

396 Oraș și port la nordul provinciei Picenum (azi, Regione delle Marche); Via Flaminia, construită în anul 220 p.Chr. de censorul Caius Flaminius, lega prin Umbria Roma de Ariminum (azi, Rimini).

397 Legiunea a IX-a Hispana fusese transferată în Africa, spre a face față tulburărilor iscate de Tacfarinas (II, 52).

398 Localitate pe rîul Nar, afluent al Tibrului.

399 Mausoleul lui August, în Cîmpul lui Marte.

cu o suită de femei, păşeau cu feţele voioase. Ce stîmea mai ales ura şi indignarea erau casa lor ce se înălţa în preajma forului, decorată ca-n zi de sărbătoare, banchetul şi mesele încărcate şi, locul fiind expus vederii tuturor, lipsa completă dé discreţie.
10 A doua zi, Fulcinius Trio[400] l-a chemat în judecată pe Piso în faţa consulilor. Dimpotrivă, Vitellius cu Veranius[401] şi cei care-1 mai însoţiseră pe Germanicus susţineau că Trio nu are nici un rol aici, că ei nu sînt acuzatori, ci denunţători şi martori ai celor în- tîmplate şi că au de îndeplinit dispoziţiile încredinţate de Germanicus. Acela, renunţînd la urmărire în cazul de faţă, a obţinut să acuze viaţa anterioară a lui Piso; s-a cerut lui Tiberius să primească el instruirea procesului. Nici acuzatul nu se opunea la asta, te- mîndu-se de pornirile împotriva lui ale poporului şi ale senatorilor, dimpotrivă, îşi zicea, Tiberius este destul de tare ca să dispreţuiască zvonurile, şi e legat de el prin complicitatea mamei sale; un singur om distinge mai uşor adevărul de exagerările răuvoitoare, pe cînd la cei mulţi primează ura şi invidia. Tiberius înţelegea prea bine ce înseamnă pentru el judecarea procesului şi la ce bîrfeli va fi el însuşi expus. Ca urmare, chemînd pe lîngă el cîţiva dintre intimi, ascultă ameninţările acuzatorilor, iar de partea cealaltă rugăminţile, şi trece întreaga cauză asupra senatului.
11 între timp, Drusus, întorcîndu-se din Dlyricum, deşi senatorii deciseseră să i se acorde ovaţii pentru supunerea lui Maroboduus şi pentru succesele din vara trecută, şi-a amînat cinstirea pentru mai tîrziu şi a intrat în Roma. După aceea, Piso, cerînd să fie apărat de Lucius Arruntius, Publius Vinicius, Asinius Gallus, Æseminus Marcellus şi Sextus Pompeius, şi aceştia scuzîndu-se cu motive diferite, a fost asistat de Marcus Lepidus, Lucius Piso şi Livineius Regulus[402], oraşul

400 V. 11,56.
401 Publius Vitellius, legat al lui Germanicus (I, 70); Quintus Verranus, legat al provinciei Cappadocia (II, 56); ei se aflau la Antiohia, cînd Germanicus se sfîrşea.
402 Marcus Lepidus, consul în anul 6 p.Chr. (I, 13); Lucius Piso este fratele acuzatului; Livineius Regulus, necunoscut.

întreg așteptînd nerăbdător să vadă cît de credincioși sînt prietenii lui Germanicus, ce încredere în el are acuzatul, dacă Tiberius își înfrînează și-și stăpînește sentimentele. Niciodată poporul n-a fost mai încordat și nu și-a permis mai multe șoapte într-ascuns împotriva împăratului sau mai multă tăcere bănuitoare.

12 în ziua ședinței senatului, Tiberius a ținut o cuvîntare de o moderație cumpănită. Piso, spunea el, a fost legatul și prietenul tatălui său și, la propunerea senatului, el i l-a dat ca ajutor lui Germanicus la administrarea treburilor Orientului. Dacă acolo l-a întărîtat pe tînăr prin îndărătnicia lui și prin șicane, s-a bucurat de moartea acestuia sau l-a suprimat prin crimă, senatorii trebuie să judece fără părtinire. „Căci, dacă legatul[403] și-a depășit limitele datoriei și a refuzat să dea ascultare generalului comandant, dacă s-a bucurat de moartea lui și totodată de durerea mea, îl voi urî, îi voi închide ușa casei mele și voi răzbuna eu insulta personală, și nu prin autoritatea de șef al statului. Dar dacă se descoperă o crimă ce trebuie pedepsită, oricine ar fi victima, e datoria voastră să-i consolați pe copiii lui Germanicus și pe noi, părinții, dîndu-ne o justă satisfacție. în același timp, examinați dacă Piso a încercat să tulbure și să răzvrătească legiunile, dacă a căutat să-și atragă sol- dații prin momeli, dacă a intrat în provincie prin forța armelor sau dacă acestea nu sînt decît neadevăruri sporite de către acuzatori, de-al căror zel exagerat eu am tot dreptul să mă supăr. Căci la ce a trebuit să despoaie corpul și să-1 expună ochilor mulțimii, la ce a trebuit să se răspîndească printre străini zvonul că a fost răpus prin otrăvire, dacă pînă acum acest lucru rămîne încă nesigur și trebuie lămurit? îmi plîng, desigur, fiul și totdeauna îl voi plînge, dar nici pe acuzat nu-1 împiedic să dea pe față tot ce ar putea să-i sprijine nevinovăția sau, dacă a fost vreo nedreptate din partea lui Germanicus, să o poată arăta. Vouă vă cer ca, fiindcă

403 Cneus Piso, care-1 înlocuise ca legat al lui Tiberius în Siria pe Creticus Silanus (II, 4), fusese, după consulatul din anul 7 a.Chr., legat al lui August în Spania.

acest proces este în legătură cu durerea mea, să nu luați învinuirile ce se aduc drept lucruri dovedite. Dacă pe unii dintre voi înrudirea de sînge și încrederea pe care Piso și-o pune în voi v-a făcut să-i fiți apărători, ajutați-1 pe cel primejduit, atît cît poate fiecare, cu elocința și cu zelul lui. îi îndemn pe acuzatori să depună același efort și să arate aceeași statornicie. Nu vom fi acordat lui Germanicus decît un singur privilegiu: acela ca procesul morții lui să aibă loc mai degrabă în curie decît în for, mai degrabă în fața senatului decît a judecătorilor; în rest, un tratament egal. Nimeni să nu ia în seamă lacrimile lui Drusus, nimeni, mîhnirea mea și nici ce se scornește împotriva noastră.[44]

13 S-a hotărît apoi să se acorde două zile acuzatorilor pentru expunerea învinuirilor și, după un interval de șase zile, alte trei zile pentru apărarea acuzatului. începu mai întîi Fulcinius, spunînd lucruri vechi și fără nici un rost privitoare la modul arogant și lacom în care acela guvernase Spania; motive care, de s-ar fi dovedit adevărate, nu-i pricinuiau nici un rău acuzatului, în cazul că ar fi reușit să fie dezvinovățit de acuzațiile recente, iar de-ar fi fost respinse, nu-i aduceau iertarea, dacă era învinovățit de fărădelegi mai mari. După el Servaeus[404], Veranius și Vitellius, toți cu aceeași ardoare, Vitellius însă și cu multă elocință, au susținut că din ură față de Germanicus și din dorința de răsturnare a ordinii, Piso a corupt soldații de rînd, facîndu-i să se destrăbăleze și să se năpustească asupra aliaților, pînă într-acolo încît era numit de către cei mai răi „părinte al legiunilor*[4] și, invers, s-a pornit sălbatic împotriva celor buni și îndeosebi în contra însoțitorilor și prietenilor lui Germanicus. în cele din urmă, l-a răpus și pe el prin vrăji și prin otravă. în sfîrșit, au urmat ceremonii și jertfe nelegiuite aduse de el și de Plancina, statul a fost atacat cu forțe armate și, doar învins în lupta, a putut fi adus ca acuzat în fața judecății.

14 Apărarea s-a frămîntat degeaba cu celelalte învinuiri, căci nu se putea nega nici ademenirea

404 Quintus Servaeus, prieten al lui Germanicus (II, 56).

soldaților, nici faptul că provincia fusese dată pe mîna ticăloșilor și nici insultele la adresa generalului; doar acuzația de otrăvire a părut că a reușit s-o combată, pe care nici acuzatorii n-o sprijineau cu argumente destul de tari, afir- mînd că la ospățul lui Germanicus, cum Piso ședea mai sus ca el[405], îi otrăvise cu mîna lui bucatele. într-adevăr, părea absurd ca, înconjurat de sclavi străini, în văzul atîtor martori și în fața lui Germanicus, să fi îndrăznit s-o facă; Piso oferea cercetărilor sclavii lui de casă și cerea totodată să fie supuși la chinuri slujitorii de la masa lui Germanicus. Judecătorii însă, din motive diferite, erau neînduplecați. Tiberius, din pricina războiului pe care acela îl provocase în provincie, senatul, fiindcă niciodată nu crezuse că Germanicus murise altfel decît prin crimă [...][406]. în același timp, din fața curiei se auzeau glasurile mulțimii: dacă Piso va scăpa prin sentințele judecătorilor, nu va scăpa de mîna lor. Tîrîseră statuile lui Piso pe treptele Gemoniilor[407] și le-ar fi sfarîmat, dacă, la porunca lui Tiberius, n-ar fi fost apărate și puse la loc. Apoi, vîrît într-o lectică, a fost condus de un tribun al cohortelor pretoriene, ceea ce a dat naștere la zvonuri diferite: lumea se întreba dacă acela îl urmase ca să-i păzească viața, sau ca să se asigure de moartea lui.

15 Plancina era tot atît de urîtă, dar ea avea protecție mai mare și de aceea nu se știa bine cît și-ar permite Tiberius împotriva ei. Cît timp Piso mai avea oarecari speranțe, ea promitea că-i va fi alături în orice situație și, dacă ar trebui, l-ar însoți în moarte; dar îndată ce a obținut, prin rugăminți în taină, iertarea Augustei, a început să se depărteze încet-încet de soțul ei și să se îngrijească de propria ei apărare. După ce inculpatul a înțeles că acest lucru îi este fatal, neștiind dacă să mai

405 După modul de a sta la masă al romanilor, Piso, ca oaspete a lui Germanicus, era așezat pe sofaua (de trei meseni, lat *triclinium)* din centru, iar Germanicus la dreapta lui.

406 Lacună în text.

407 Gemoniile, scările în pantă de pe Capitolai spre Tibru, pe care erau tînte în cîngi cadavrele celor executați, spre a fi aruncate in apele rîului.

facă vreo încercare, fiind însă îndemnat de fiii săi, se îmbărbătează iarăși și se întoarce la senat. Aici, a avut de îndurat reluarea acuzațiilor, strigătele ostile ale senatorilor, toate invectivele și crudele amenințări, dar nimic nu l-a înspăimîn- tat mai mult decît că l-a văzut pe Tiberius fără milă și fără mînie, dîrz și închis în sine, ca să nu fie învins de nici un sentiment. întors acasă, prefacîndu-se că-și pregătește apărarea pe-a doua zi, scrie cîteva cuvinte și le încredințează unui libert; după care își vede de obișnuita îngrijire a trupului. Apoi, noaptea tîrziu, după ce soția lui ieșise din cameră, poruncește să se închidă ușile. în zorii zilei, a fost găsit înjunghiat în gîtlej; lîngă el, jos, era pumnalul.

16 îmi amintesc că am auzit de la cei mai bătrîni că de mai multe ori s-au văzut în mîna lui Piso niște înscrisuri pe care el nu le-a împărtășit altora, dar prietenii lui spuneau adeseori că acestea cuprindeau scrisori de-ale lui Tiberius și instrucțiuni împotriva lui Germanicus, pe care el era hotărît să le dea în vileag și să-1 acuze pe împărat, dacă n-ar fi fost amăgit de către Seianus cu promisiuni deșarte; apoi, că el n-ar fi murit din proprie voință, ci ucis de un asasin, trimis anume. Eu n-aș putea să garantez nici una, nici alta dintr-acestea, totuși nu puteam ascunde ce mi s-a povestit de oameni care mai trăiau cînd eram eu tînăr. împăratul, luîndu-și un aer de tristețe, plîngîndu-se în fața senatului că printr-o astfel de moarte Piso a căutat să stîmească ură împotriva lui, a ordonat să fie chemat Marcus Piso[408] și prin multe întrebări a vrut să afle cum și-a petrecut Piso ultima zi de viață și ultima noapte. Și după ce acela a răspuns la cele mai multe cu înțelepciune, la altele însă mai necugetat, Tiberius dă citire unei scrisori din partea lui Piso, compusă de acela cam în acești termeni: „Răpus de conjurația dușmanilor mei și de ura stîmită printr-o acuzație mincinoasă, de vreme ce adevărul și nevinovăția mea nu au nicăieri un loc de apărare, iau martori zeii nemuritori, o, Caesar, că am trăit păstrînd credință față de tine și tot astfel

408 Fiul cel mare al lui Cn. Piso.

pietate față de mama ta; vă rog pe voi să aveți grijă de copiii mei, dintre care Cneus Piso[409] nu are legătură cu cele de care am avut parte, oricare ar fi acestea, deoarece în tot acest timp el a trăit la Roma, iar Marcus Piso m-a sfătuit să nu mă întorc în Siria. Oh, de l-aș fi ascultat eu pe fiul meu, un tînăr, mai degrabă decît el, de tatăl său, bătrîn! Cu atît mai mult mă rog să nu ispășească el, nevinovat fiind, vina nebuniei mele. Pentru cei patruzeci și cinci de ani de supunere devotată, pentru colegialitatea cu tine la consulat[410], eu, cel apreciat cîndva de tatăl tău, divinul August, și prietenul tău, care nu-ți va mai cere nimic după aceea, te rog să-1 salvezi pe nefericitul meu fiu." Despre Plancina n-a pomenit nimic.

17 După aceea, Tiberius l-a disculpat pe tînăr de acuzația că a participat la un război civil (acestea erau, firește, ordinele tatălui, zicea el, și fiul nu le putea nesocoti); totodată, a deplîns soarta acestei nobile familii și chiar marea nenorocire a lui Piso, pe care, oricum, o meritase. Despre Plancina a vorbit jenat și rușinat, adu- cînd ca scuză rugămințile mamei sale; împotriva acesteia mai ales se întețeau plîngerile într-ascuns ale tuturor oamenilor de seamă: „Așadar asta înseamnă pentru o bunică respectarea legilor sfinte: să privească la ucigașa nepotului ei, să îi vorbească, s-o scape de pedeapsa senatului? Atunci numai Germanicus n-a avut parte de tot ceea ce legile asigură tuturor cetățenilor? El a fost plîns de glasul lui Vitellius și al lui Veranius, iar Plancina a fost apărată de împărat și de Augusta! Nu mai rămînea decît ca ea s-aplice acum otrăvurile și meșteșugul ei, care i-au reușit atît de bine, asupra Agrippinei, asupra copiilor ei, și să-i sature pe prea buna ei bunică și pe unchiul ei cu sîngele unei familii atît de nefericite." S-au pierdut două zile cu acest simulacru de proces, în care Tiberius insista pe lîngă copiii lui Piso să își apere mama. Și în timp ce acuzatorii și martorii vorbeau cu pasiune, întrecîndu-se, dar

409 Alt fiu al lui Cn. Piso, care rămăsese la Roma.
410 în anul 7 a.Chr.

nimeni nu le răspundea, creștea mai mult înduioșarea decît ura. Cel dintîi căruia i s-a cerut părerea, Aurelius Cotta, consulul (căci cînd împăratul prezenta raportul, magistrali, de asemenea, își dădeau părerea), a propus ca numele lui Piso să fie șters din faste[411], o parte din bunurile lui să fie confiscate, altă parte să fie trecută asupra fiului său, Cneus Piso, iar acesta să-și schimbe prenumele; ca Marcus Piso, luîndu-i-se rangul și primind cinci milioane de sesterți, să fie relegat[412] pe timp de zece ani, iar Plancina să fie achitată la rugăminţile Augustei.

18 Tiberius a îmblînzit multe dintre aceste propuneri, cerînd, de pildă, ca numele de Piso să nu fie scos din faste, de vreme ce al lui Marcus Antonius, care dusese război împotriva patriei, și al lui lulius Antonius, care pîngărise familia lui August[413], nu fuseseră șterse. Și pe Marcus Piso l-a salvat de dezonoare și i-a lăsat bunurile tatălui său, căci, așa cum am spus adesea, Tiberius era destul de rezistent la pofta de bani, iar atunci și de rușine că Plancina fusese achitată. De asemenea, cînd Valerius Messalinus propusese să se înalțe o statuie de aur în templul lui Marte Răzbunătorul, iar Caecina Severus[414], un altar zeiței Răzbunării, el s-a opus, spunînd că acestea se fac pentru sărbătorirea unor victorii asupra neamurilor străine și că nenorocirile interne trebuie să fie învăluite de tristețe. Messalinus mai adăugase că trebuie să li se aducă mulțumiri lui Tiberius și Augustei, Antoniei[415], Agrippinei și lui Drusus pentru răzbunarea lui Germanicus, și omisese numele lui Claudius. Mai mult încă, Lucius Asprenas l-a întrebat în fața senatorilor pe Messalinus dacă-1 trecuse anume

411 Fastele consulare: registru cu foștii consuli, ținut de pontifici; prin aceasta se ștergea amintirea unui condamnat.

412 Expulzat, păstrîndu-și drepturile civile.

413 lulius Antonius, fiul lui Marcus Antonius, triumvirul, fusese acuzat de adulter cu lulia, fiica lui August, și condamnat la moarte (anul 2 a.Chr.).

414 Despre Valerius Messalinus, v. 1,8; despre Caecina Severus, v. 1,31.

415 Mama lui Germanicus.

cu vederea[416]; de abia atunci s-a adăugat și numele lui Claudius. Mie, cu cît mai multe fapte, mai noi sau din vechime, îmi tot reamintesc, cu atît mai limpede mi se înfățișează felul în care soarta își bate joc de viața oamenilor, de toate faptele lor. într-adevăr, prin renume, prin speranțe și prin respectul public, toți erau mai chemați să conducă imperiul decît acela pe care soarta îl ținea ascuns ca să-1 facă, în viitor, împărat.

19 După cîteva zile, Tiberius a propus senatului să le acorde lui Vitellius, lui Veranius și lui Servaeus funcții sacerdotale; promi- țîndu-i lui Fulcinius votul pentru onorurile la care candida, La sfătuit să nu-și piardă talentul oratoric prin violența sa. Acesta a fost sfîrșitul răzbunării morții lui Germanicus, moarte comentată în chipuri diferite, nu numai de către oamenii care trăiau pe atunci, dar chiar și în vremurile următoare, în așa măsură cele mai mari evenimente prezintă două fețe: în timp ce unii cred că tot ce aud ei este lucru sigur, alții răstălmăcesc ei înșiși adevărul în contrariul său, iar ambele tendințe își sporesc puterile pe măsura trecerii timpului. Dar, revenind, Drusus, care plecase de la Roma spre a reînnoi auspiciile, s-a întors apoi sărbătorit cu ovații[417]. Cîteva zile mai tîrziu, Vipsania, mama lui, și-a dat sfirșitul, singura dintre copiii lui Agrippa care a murit de moarte bună[418]; cît despre ceilalți, este știut că imul a murit prin sabie, iar restul, se crede, prin otravă

416 Numele lui Claudius, viitorul împărat, este omis, ca și în cazul întîmpinarii urnei cu cenușa lui Germanicus (III, 5).

417 Un comandant de oști înzestrat cu *imperium* avea aceasta calitate doar în afara zidurilor Romei. Drusus, revenind la Roma pentru funeraliile lui Germanicus, pierduse calitatea. Spre a o recăpăta, trebuia să părăsească Roma; ovațiile pe care i le decretase senatul erau o onoare care se dădea celor investiți cu *imperium.*

418 Vipsania Agrippa, fiica lui M. Vipsanius Agrippa și prima soție a lui Tiberius; acesta a fost construis de August să divorțeze de ea, spre a se căsători cu lulia. Ceilalți copii ai lui Vipsanius Agrippa au murit tragic: Caius și Lucius Caesar foarte tineri; Agrippa Postumus, asasinat din ordinul lui Tiberius (1,3-6); lulia minor, relegată de August pentru adulter în insula Trimera, a murit în anul 28 p.Chr., după douăzeci de ani de surghiun (IV, 71), iar Agrippina, soția lui Germanicus, în anul 31 p.Chr., poate sinucigîndu-se sau prin inaniție (VI, 25).

sau prin înfometare.

20 în același an, Tacfarinas, despre cum am amintit că fusese bătut de Camillus în timpul verii precedente, reîncepe războiul în Africa, mai întîi prin jafuri răzlețe și nepedepsite, din cauza repeziciunii cu care opera, apoi nimicind sate și ducînd cu el prăzi mari; în cele din urmă, a asediat, nu departe de rîul Pagyda, o cohortă romană. Comandantul postului fortificat era Decrius, un om viteaz, care știe ce e viața militară și socotind acea împresurare o rușine. Acesta, îndemnîndu-și soldații să dea lupta în cîmp deschis, își dispune linia de bătaie în fața castrului; cohorta fiind respinsă la primul atac, el aleargă hotărît printre săgeți în calea celor ce fugeau, îi ceartă pe stegari că niște soldați romani o iau la fugă în fața unor cete fără căpătîi și a unor dezertori, se străduiește, cu corpul plin de răni, măcar că-i fusese străpuns un ochi, să facă față dușmanului; n-a încetat să lupte pînă ce n-a căzut, părăsit de ai săi.

21 După ce a aflat despre acestea Lucius Apronius (căci el îi urmase lui Camillus), îngrijorat mai mult de rușinea suferită de ai săi decît de gloria dușmanului, poruncește, măsură rară în această vreme și de veche amintire, ca, prin tragere la sorți, unul din zece soldați ai cohortei care își pierduse onoarea să fie omorît prin bătaie cu ciomegele. Severitatea lui a avut un efect atît de mare, încît un corp de veterani, nu mai mulți de cinci sute la număr, a risipit aceleași trupe ale lui Tacfarinas care atacaseră postul de comandă numit Thala[419]. în această luptă, Rufus Helvius, un simplu soldat, și-a cîștigat meritul de a fi salvat un cetățean, și a fost dăruit de Apronius cu un colan și o suliță[420]. Tiberius a adăugat la acestea și coroana civică[421], pe care i-ar fi putut-o acorda și Apronius, în calitate de proconsul, regretînd, zicea el, această omisiune mai mult decît supărat de ea. Tacfarinas, fiindcă numizii fuseseră înfrînți și se dădeau

419 Localitate în Numidia orientală, nu departe de limita de la care începe deșertul.

420 Decorații militare.

421 Se conferea celui care salva viața unui cetățean roman.

înapoi de la asedii, a început războiul de hărțuială, fugind de cîte ori era încolțit și apoi apărînd din nou și atacînd din spate. Cît timp barbarul a folosit această tactică, și-a bătut joc fără a putea fi pedepsit de romanii care se osteneau degeaba; după ce s-a îndreptat spre ținuturile maritime, împiedicat de pradă, se fixa în tabere stabile. Apronius Caesianus[422], trimis de tatăl său cu cavalerie și cohorte auxiliare, la care îi adăugase pe cei mai sprinteni dintre soldații legiunilor, dă o luptă victorioasă împotriva numizilor și-i alungă în deșert.

22 Dar, la Roma, Lepida, care, pe lîngă noblețea neamului Æmiliilor, îi avea ca străbunici pe Lucius Sulla și pe Cneus Pompeius[423], a fost acuzată că a pretins a fi mama unui prunc făcut cu Publius Quirinius, un om bogat fără copii. Se mai adăugau învinuiri de adultere, de otrăviri și acuzația că pusese întrebări prin ghicitori chaldei despre casa lui Tiberius. Acuzata era apărată de fratele ei, Manius Lepidus. Quirinius, care, după ce divorțase de ea, era încă pornit împotriva ei, sporise mai degrabă compătimirea față de această femeie, oricît de nerușinată și ticăloasă era ea. Cw greu ar fi putut întrezări cineva ce gîndea în acest proces Tiberius, atît de mult se schimbau la el și se amestecau semnele de mînie și de indulgență. După ce a cerut senatului să nu se discute acuzațiile de călcare a maiestății, i-a ademenit pe M. Servilius, unul dintre foștii consuli, și pe alți martori să dea pe față lucruri pe care ar fi voit chipurile să le combată. Tot așa, pe sclavii Lepidei, ținuți sub pază militară, i-a trecut pe seama consulilor și n-a permis să fie supuși prin torturi la cercetări despre tot ce privea familia sa. Chiar și pe Drusus, consulul desemnat[424], l-a lipsit de îndatorirea de a-și rosti primul

422 Fiul comandantului Lucius Apronius.

423 Faustulus Sulla, fiul dictatorului Lucius Sulla, se căsătorise cu fiica lui Pompeius, din care căsătorie se născuse o fată, Cornelia, măritată cu Q. Æmilius Lepidus, mama Æmiliei Lepida. Logodită cu Lucius Caesar, la moartea acestuia (1,3) s-a căsătorit cu Sulpicius Quirinius și apoi cu Mamercus Æmilius Scaurus, cu care a avut o fată.

424 Consulul desemnat pentru anul următor își exprima primul

părerea, ceea ce alții socoteau că este un act de cetățean adevărat, ca ceilalți să nu fie obligați să se alăture părerii lui; unii însă îl interpretau mai mult ca pe un act de cruzime. Drusus n-ar fi cedat, dacă n-ar fi avut datoria să condamne.

23 în zilele jocurilor romane[425], care întrerupseseră procesul, Lepida a intrat în teatru[426] însoțită de femei de rang mare, jelindu-se și invocîndu-și strămoșii și pe însuși Pompeius, constructorul acestei clădiri ce-i poartă numele și ale cărui statui sînt în văzul tuturor, a stîmit atîta milă, încît toți, izbucnind în lacrimi, rosteau amenințări și blesteme împotriva lui Quirinius, acest bătrîn lipsit de moștenitori și din cea mai de jos familie, căruia îi fusese dată ea, cea destinată odinioară să fie soția lui Lucius Caesar și nora lui August. După aceea însă, sclavii fiind supuși la chinuri, s-au dat pe față ticăloșiile ei și senatul a votat propunerea lui Rubellius Blandus, prin care i se interziceau apa și focul[427]. Drusus a fost de aceeași părere, deși alții făcuseră propuneri mai blinde. Apoi lui Scaurus, care avusese cu Lepida o fată, i s-a făcut concesia ca bunurile să nu-i fie confiscate. Numai atunci, în fine, a dezvăluit Tiberius că aflase chiar de la sclavii lui Quirinius că Lepida încercase să-1 otrăvească.

24 O mîngîiere în mijlocul nenorocirilor care căzuseră asupra familiilor ilustre (căci la scurt timp Calpumii pierduseră pe Piso, iar Æmilii pe Lepida) a fost faptul că Decimus Silanus a fost redat familiei sale, lunia[428]. Voi

părerea cînd asista la ședință.

425 Jocurile romane se celebrau de la 4 la 19 septembrie.

426 Teatrul lui Pompeius, construit din piatră pe Cîmpul lui Marte în timpul consulatului acestuia din anul 55 a.Chr.; a fost primul teatru stabil la Roma. Mai înainte, spectacolele se dădeau pe scene provizorii. Teatrul a fost distrus în anul 22 p.Chr. de un incendiu (III, 72). Tiberius l-a reconstruit pe propria sa cheltuială, dar i-a păstrat numele.

427 Rubellius Silanus, consul supleant în acest an: „a interzice apa și focul" este formula prin care cineva este pedepsit cu exilul.

428 Decimus lunius Silanus, fratele lui Marcus lunius Silanus, consulul din anul 15 p.Chr., a fost unul dintre amanții luliei minor, condamnat în anul 8 p.Chr. cu exilul.

aminti pe scurt cele ce i s-au întîmplat. Pe cît de mult l-a ajutat soarta pe August în viața publica, pe-atît de neprielnică i-a fost în cea particulară, din cauza nerușinării fetei și nepoatei lui, pe care le-a izgonit din Roma, iar pe amanții lor i-a pedepsit cu moartea sau cu exilul. Căci numind vina, destul de răspîndită între bărbați și femei, cu numele grav de sacrilegiu și de călcare a maiestății, el trecea dincolo de limitele clemenței strămoșilor și chiar de legile date de el. Dar sfîrșitul altora și totodată celelalte întîmplări ale acelei epoci le voi povesti dacă, terminînd cu cele ce mi-am propus, voi mai avea zile și pentru altă lucrare. Decimus Silanus, amantul nepoatei lui August, deși nu s-a luat împotriva lui o măsură mai aspră decît excluderea dintre prietenii principelui, a înțeles că prin aceasta i se indică exilul și, abia după ce Tiberius a luat conducerea supremă, a îndrăznit să roage senatul și pe principe, bizuindu-se și pe trecerea fratelui său, Marcus Silanus, care se distingea prin noblețea deosebită a neamului și prin marea lui elocvență. La mulțumirile lui Silanus, Tiberius a răspuns în fața senatorilor că și el se bucură că fratele acestuia se reîntoarce dintr-o călătorie lungă și că lucrul acesta îi este permis pe drept, fiindcă n-a fost izgonit printr-o decizie a senatului sau printr-o lege; el însă își asumă toate ofensele aduse părintelui său, iar prin reîntoarcerea lui Silanus nu a fost anulată voința lui August. După aceea, Silanus și-a dus viața la Roma, dar n-a mai obținut onoruri.

25 Mai tîrziu, s-a discutat despre îmblînzirea legii Papia Poppaea, pe care August o dăduse la bătrînețe, după legile iuliene[429], spre a-i pedepsi pe celibatari și a spori tezaurul public. Printr-asta însă nu creștea nici numărul căsătoriilor, nici cel al copiilor de crescut, tendința de a nu avea urmași fiind mai puternică, iar mulțimea celor ce se puneau în primejdie crescînd din

429 Legea Papia Poppaea, din anul 8 p.Chr. *(pro suspiciendis liberisi* prin care se acordau unele avantaje sau recompense părinților cu mai mulți copii, înlocuia legea lulia *(de marìtandis ordinibus)* din anul 18 a.Chr., dată de August. Amîndouă legile aveau ca scop sporirea populației de cetățeni liberi, micșorată prin războaiele civile, combaterea celibatului și pedepsirea adulterului.

ce în ce, fiindcă orice familie era năruită prin interpretările delatorilor și, precum mai înainte era chinuită din pricina viciilor, acum era din cauza legilor. Acest fapt mă îndeamnă să vorbesc, luînd-o mai de departe, despre începuturile dreptului și să examinez cum s-a ajuns la această mulțime nesfîrșită și variată de legi.

26 Cei mai vechi oameni trăiau pe vremuri fără să se robească poftelor urite, fără ticăloșii și fără crime, și de aceea fără pedepse sau constrîngeri. Nu era nevoie de răsplăți, deoarece cinstea se respecta din proprie pornire și, fiindcă oamenii nu doreau nimic împotriva moralei, nu erau opriți de la nimic prin frică. După ce însă egalitatea a dispărut și în locul cumpătării și rușinii au pătruns ambiția și violența, au apărut tiraniile și, la multe popoare, ele au dăinuit pentru totdeauna. Unii imediat, iar alții, după ce s-au săturat de regi, au preferat legile. La început, acestea erau simple, ca pentru spiritele rudimentare. Mai mare faimă au avut cele ale cretani- lor, date de Minos, ale spartanilor, date de Lycurg, și apoi ale ate- nienilor[430], mai îngrijite și mai multe, pe care le-a dat Solon. La noi, Romulus domnise după voia lui; Numa[431] a înfrînat poporul prin legi religioase și prin dreptul divin; s-au descoperit și legi care provin de la Tullus și Ancus. Dar Servius Tullius a fost cel mai de seamă dătător de legi, cărora și regii trebuiau să li se supună.

27 După izgonirea lui Tarquinius[432], poporul a avut mult de luptat[433], împotriva intrigilor patricienilor ca să-

430 Minos, regele mitic al Cretei; Lycurg, cel mai vechi legislator al Spartei; Solon, unul dintre cei șapte înțelepți ai grecilor, care a dat legi atenienilor în anii 594-593 a.Chr.

431 Numa, al doilea rege al Romei, reformatorul religios al romanilor; Tullus Hosti- lius și Ancus Martius, al treilea și al patrulea rege; Servius Tullius, al șaselea rege, cel mai de seama organizator al vechii Rome; moare asasinat.

432 Izgonirea lui Tarquinius Superbus și instaurarea republicii în anul 509 a.Chr.

433 Luptele dintre patricieni și plebei prin care s-a ajuns treptat la aprobarea unor legi care egalizau într-un fel cele două clase: dreptul de căsătorie între plebei și patricieni (anul 445 a.Chr.), admiterea plebeilor la cele mai înalte magistraturi (legile Li- ciniae Sextiae din

și apere libertatea și să întărească înțelegerea. Au fost creați apoi decemvirii și, adoptîn- du-se tot ce era mai de seamă prin alte părți, au fost alcătuite cele Douăsprezece Table, ultimele legi bazate pe echitate. Căci au urmat legi, deși uneori împotriva răufăcătorilor ca urmare a unui delict, totuși cele mai deseori impuse cu forța prin neînțelegerea dintre clase, din dorința de a dobîndi onoruri nepermise, de-a izgoni din Roma bărbați vestiți și din alte motive condamnabile. Dintr-asta se iviră Gracchii[434] și Satuminii, agitatorii plebei, și Drusus, un la fel de mare demagog, larg în concesii în numele senatului: aliații au fost corupți, dîndu-li-se speranțe, sau înșelați prin intervenția tribunilor. Și nici chiar în timpul războiului italic[435] și apoi în timpul celui civil nu s-a renunțat la votarea multor legi diferite, pînă ce L. Sulla, dictatorul[436], abolindu-le sau modificîndu-le pe cele anterioare, după ce adăugase mai multe, a introdus o pauză, nu pentru multă vreme, în această privință. Urmară apoi propunerile, care aveau să aducă alte tulburări, ale lui Lepidus[437] și, nu mult după aceea, le-a fost redată tribunilor libertatea de a agita poporul, oricum ar voi el. Au fost propuse legi nu numai de interes comun, dar chiar privind cîte o singură persoană și, statul decăzînd de tot, legile se înmulțiră.

28 Atunci Cneus Pompeius a fost ales consul a treia oară, spre a îndrepta moravurile[438], dar prin remediile

367 a.Chr.), admiterea plebeilor în marile colegii sacerdotale (anul 300 a.Chr.).

434plebei în anul 101 a.Chr.; Marcus Livius Drusus, de asemenea tribun, propusese (anul 91 a.Chr.) o lege agrara, care prevedea totodată acordarea cetățeniei romane italicilor.

435 Războiul italic (social) cu neamurile din Italia cărora li se refuza cetățenia romană (anii 91-88 a.Chr.) și războiul civil dintre Caius Marius și Lucius Sulla (anii 88-82 a.Chr.).

436 Dictatura lui Sulla (81-79 a.Chr.) a adus profunde schimbări prin reducerea puterii tribunilor, reglementarea accesului la diferite magistraturi, administrarea provinciilor, reforma justiției ș.a.

437^Marcus Æmilius Lepidus, consul în anul 78 a.Chr., a încercat să răstoarne legiuirile lui Sulla prin restituirea proprietăților confiscate prin proscripțiuni în timpul dictaturii acestuia. în anul 70 a.Chr., Cneus Pompeius a restabilit puterea tribunilor poporului.

438 în anul 52 a.Chr., după asasinarea lui Publius Clodius, dușmanul de moarte al lui Cicero.

lui el a fost mai dăunător decît delictele; autor al legilor lui, tot el a ajuns să le desființeze[439]; tot ce apăra prin forța armelor a pierdut prin arme. După aceea, timp de douăzeci de ani[440], a fost o neîntreruptă dezbinare; n-a mai existat nici moralitate, nici dreptate; cele mai ticăloase fapte rămîneau nepedepsite, iar multe fapte cinstite au adus după ele moartea. în sfirșit, în cel de-al șaselea consulat al său, Caesar August, sigur de putere, a anulat cele ce decretase în timpul triumviratului și a dat legi prin care să putem avea pace și un conducător. De atunci, opreliștile legilor au devenit mai aspre, s-au creat păzi- tori ai lor[441] și, îmboldiți de legea Papia Poppaea, prin recompense, ei făcuseră ca, dacă cineva renunța la privilegiul părinților cu copii, poporul, ca un părinte al tuturor, să intre în proprietatea bunurilor declarate fără moștenitori. Dar acești păzitori au mers și mai departe: ei puseseră stăpînire pe Roma, pe Italia și pe toți cetățenii, oriunde s-ar fi aflat; pozițiile materiale ale multora au fost ruinate și teroarea s-ar fi întins asupra tuturor, dacă Tiberius, ca să îndrepte situația, n-ar fi ales prin tragere la sorți cinci foști consuli, cinci foști pretori și cinci senatori, care, îmblînzind în multe cazuri rigorile legii, au adus, pentru un moment, o oarecare ușurare.

29 în același timp, Tiberius l-a recomandat senatorilor pe Nero[442], unul dintre copiii lui Germanicus, adolescent acum, și a cerut să fie scutit de funcția de vigintivir și să candideze la cvestură cu cinci ani mai înainte de termenul cerut de legi, nu fără a stîmi rîsul ascultătorilor. Aducea drept motivare că și lui, și fratelui său i se acordase aceeași favoare la cererea lui August.

439 Prin inconsecvență și slăbiciune.

440 De la bătălia de la Pharsalus și victoria lui Iul. Caesar asupra lui Pompeius (anul 48 a.Chr.) pînă la al șaselea consulat al lui Octavian August (anul 28 a.Chr.).

441 Acuzatori, delatori.

442 Fiul mai mare al lui Germanicus, care acum avea 14 sau 15 ani; *vigintivir* este un membru al unei comisii de douăzeci de persoane cu sarcini subalterne; era prima treaptă a funcțiilor pregătitoare pentru o carieră senatorială. Nero a murit de tînăr, victimă a intrigilor lui Seianus (IV, 59,67 și V, 3 și 4).

Nu mă îndoiesc că și atunci au fost unii care și-au bătut joc într-ascuns de rugămințile de acest fel; și totuși, erau aici începuturile înălțării Cezarilor la funcții supreme, vechea tradiție mai era încă sub ochii oamenilor și mai slabă era legătura dintre copiii soției și un tată vitreg, decît cea dintre un bunic și nepotul său. Se adăugă la aceasta pontificatul și, în prima zi a intrării lui Nero în for[443], împărțirea de daruri plebei, foarte bucuroasă că vede un fiu al lui Germanicus ajuns la pubertate. Bucuria aceasta a fost apoi sporită de căsătoria lui Nero cu Iulia, fiica lui Drusus. Dar, pe cît era aceasta pe placul tuturor, pe atît de rău era primită vestea că fiului Iui Claudius îi fusese sortit să-1 aibă ca socru pe Seianus. Se părea că Tiberius pătase nobletea familiei și că-1 înălțase prea mult pe Seianus, bănuit deja că ar nutri speranțe nemărginit de mari.

30 La finele anului, au decedat doi oameni de seamă: L. Volu- sius și Sallustius Crispus[444]. Volusius era dintr-o familie veche, care totuși nu depășise pretura; el dobîndise primul din familie consulatul, ba chiar avusese și funcția de censor pentru alegerea decu- riilor de cavaleri[445] și adunase primul bogățiile datorită cărora acea familie a avut o putere foarte mare. Crispus era născut dintr-o familie de cavaleri, fiind nepot de soră al lui C. Sallustius, strălucitul istoric roman, care l-a adoptat și i-a dat numele său. Acesta, deși accesul la onoruri îi era ușor, imitîndu-1 pe Maecenas și neavînd rang de senator, i-a întrecut în putere pe mulți dintre cei care obținuseră triumfuri sau dintre foștii consuli, deosebindu-se de felul de viață al vechilor romani prin eleganță și rafinamente și semă- nînd, prin bogăția și huzurul lui, mai mult cu un om robit plăcerilor. Sub această aparență se ascundea însă o vigoare a spiritului

443 în anul 20.

444 Lucius Volusius Saturninus, fost consul suffect, proconsul al Africii, succesorul lui Quintilius Vanis și legat propretor al Siriei; despre Sallustius Crispus, v. 1,6.

445 Grupuri de cîte zece persoane din clasa cavalerilor, alese spre a fi judecători.

care-1 face apt de importante acțiuni, cu atît mai mare cu cît el zicea că-i plac somnul și lîncezeala. Ca urmare, cît a trăit Maecenas, a fost al doilea, iar apoi principalul personaj pe care se bizuiau actele secrete ale împăraților; după ce fusese complice la uciderea lui Postumus Agrippa, la bătrînețe s-a bucurat mai mult de aparența prieteniei lui cu principele decît de forța ei reală. La fel i se în- tîmplase și lui Maecenas, fie că, prin voia soartei, rareori influența cuiva durează foarte mult, fie că pe cei mari îi apucă sila, după ce au acordat toate favorurile, și așijderea pe acoliții lor, cînd nu le mai rămîne nimic de rîvnit.

31 Urmează acum al patrulea consulat al lui Tiberius și al doilea al lui Drusus[446], demn de remarcat prin colegialitatea dintre părinte și fiul lui. Cu trei ani înainte, aceeași demnitate o avuseseră Tiberius împreună cu Germanicus, nu prea plăcută unchiului; și apoi nici nu erau atît de legați prin raporturi naturale. La începutul acestui an, ca să-și caute, chipurile, de sănătate, Tiberius s-a retras în Campania, fie pregătindu-se puțin cîte puțin pentru o absență lungă și continuă, fie, poate, ca Drusus, în lipsa tatălui, să îndeplinească singur sarcinile consulatului. Din întîmplare, o chestiune neînsemnată, care a căpătat proporțiile unei mari dispute, i-a oferit tînărului prilejul de a-și crea simpatii. Domitius Corbulo, fost pretor, s-a plîns în senat că L. Sulla[447], un tînăr nobil, nu îi cedase locul la un spectacol de gladiatori. în favoarea lui Corbulo pledau vîrsta lui, obiceiul din strămoși și felul de a vedea al celor bătrîni; dimpotrivă, Mamercus Scaurus, Lucius Arruntius și alte rude ale lui Sulla se străduiau să-1 apere. Se întreceau unii pe alții-n cu- vîntări și aminteau exemplele strămoșilor care pedepsiseră prin decrete aspre lipsa de respect a tineretului, pînă cînd Drusus rosti cîteva cuvinte care

446 Anul 21 p. Chr.

447 Lucius Cornelius Sulla Felix, descendent al lui Faustus Sulla, fiul dictatorului.

aveau darul să potolească spiritele: s-a dat satisfacție lui Corbulo prin glasul lui Mamercus, cel mai fecund dintre oratorii vremii, unchi și totodată tată vitreg al lui Sulla. Același Corbulo, atacînd întruna starea drumurilor din Italia, stricate și impracticabile din cauza fraudelor antreprenorilor și a incuriei magis- traților, a primit bucuros să ia asupra lui îndeplinirea acestei sarcini: lucrul nu a fost atîta spre folosul public, cît ruinător pentru mulți particulari, asupra averii și reputației cărora era pornit fără milă prin condamnări și scoatere la licitație a bunurilor lor.

32 Nu mult după aceea, printr-o scrisoare trimisă senatului, Tiberius a informat că provincia Africa este din nou tulburată de incursiuni ale lui Tacfarinas și că senatorii trebuie să aleagă, după judecata lor, un proconsul priceput în arta militară, viguros fizicește și avînd capacitatea să ducă un război. Sextus Pompeius, prinzînd ocazia de a stimi ură împotriva lui Marcus Lepidus, l-a acuzat că este indolent, fără nici o stare și că este o rușine pentru strămoșii lui, și de aceea ar trebui să fie exclus de la tragerea la sorți pentru conducerea Asiei. Senatul, opunîndu-se, socotea că Lepidus e mai degrabă blînd decît nevolnic, că strîmtoarea materială a părinților și rangul neamului, păstrat fără să se facă de ocară, trebuie socotite mai mult o cinste pentru el decît o pată. Ca urmare, a fost trimis în Asia. Cît despre conducerea Africii, s-a decis ca împăratul să aleagă cui trebuie să-i fie încredințată.

33 Cu această ocazie, Severus Caecina[448] a propus să se interzică oricărui magistrat însărcinat cu conducerea unei provincii să-și ia cu el nevasta. El declarase de mai multe ori că se înțelege foarte bine cu soția lui, care a născut șase copii, și că ce propune tuturor este o regulă pe care-a respectat-o în casa lui, reținîndu-și soția în Italia, deși el fusese timp de patruzeci de ani în serviciu militar prin mai multe provincii. Nu degeaba, zicea el, se hotărîse odinioară ca femeile să nu fie duse pe la popoarele aliate și pe la neamurile străine: compania

448 Comandase sub Germanicus armata Rinului inferior.

femeilor provoacă încurcături în timp de pace prin luxul lor, în timp de război prin frica lor și transformă armata romană în marș facînd-o să se asemene cu un convoi barbar. Nu numai că acest sex e slab și incapabil să facă față la eforturi, dar, dacă i se dă frîu liber, este crud, ambițios și lacom de putere; ele se vîră printre soldați, au centurioni la ordin; de curînd, o femeie a trecut în revistă exercițiile cohortelor și defilarea legiunilor[449]. Să se gîndească singuri că, de cîte ori unii dintre magistrați sînt acuzați de extorcare de bani publici, cele mai multe vini sînt puse în seama soțiilor lor, de ele se alipesc îndată cei mai stricați dintre provinciali; ele iau în mînă afacerile și ele le rezolvă; se țin două escorte, sînt două centre de comandă, și ordinele femeilor sînt cele mai îndîijite și cele mai violente; ele, care altădată erau ținute în frîu prin legile Oppia[450] și altele, acuma, rupînd orice opreliști, sînt stăpîne pe case, pe tribunale și chiar și peste armate.

34 Puțini au fost aceia care au aprobat cele auzite; cei mai mulți protestau, strigînd că nu s-a supus deliberării chestiunea și că Caecina nu este demn să fie cenzorul într-o problemă atît de importantă. Apoi Valerius Messalinus, al cărui tată era Messala și care reînvia imaginea elocvenței părintești, a răspuns că multe măsuri aspre ale celor vechi au fost schimbate în bine și îndulcite; Roma nu mai este asediată de războaie, și provinciile nu-i mai sînt dușmane; puține sînt favorurile făcute necesităților femeilor, care nu împovărează căminul conjugal și cu atît mai puțin pe aliați; la toate celelalte sînt părtașe cu soții lor și aceasta nu-i nici o piedică în timp de pace. Războaiele, firește, trebuie să fie purtate de oameni înarmați. Dar, pentru cei care se întorc după atîtea trude, ce poate fi mai meritat decît plăcuta companie a unei soții? Ninnai că unele femei, se va zice, s-au lăsat duse de ambiție

449 Aluzie, probabil, la Plancina, soția lui Cneus Piso.

450 Legea Oppia din anul 215 a.Chr., în vremea celui de-al doilea război punic, înfrîna luxul femeilor în ceea ce privește bijuteriile, veșmintele prețioase, cheltuielile făcute pentru serbări sau ospețe etc.; fusese completată după aceea și cu alte legi.

sau de lăcomie. Și ce urmează de aci? Oare cei mai mulți dintre magistrali înșiși nu-s stăpîniți de variate patimi? Pentru asta nu înseamnă totuși să nu fie trimis nici unul în provincie. Cei neînsurați sînt oare cu toții fără pată? Legile Oppia au fost odată foarte bune; așa cereau împrejurările în care se afla statul; după aceea, s-a mai lăsat cîte ceva din ele și s-au mai îmblînzit, fiindcă situația era mai ușoară. în zadar îmbrăcăm slăbiciunea noastră în alte vorbe: dacă o femeie întrece măsura, într-asta e vina bărbatului. în fine, din cauza slăbiciunii sufletești a unuia sau a doi inși, este greșit să se răpească soților împărtășirea și a binelui, și a răului. Totodată, un sex slab din firea lui este lăsat fără apărare și expus pornirii lui spre lux și poftelor altora. Căsniciile rămîn cu greu nezdruncinate, chiar cînd sînt sub o pază mereu prezentă; ce se va întîmpla, dacă timp de mai mulți ani ele se șterg din minte printr-un fel de divorț? Senatorii trebuie, într-adevăr, să ia măsuri împotriva celor care păcătuiesc prin alte părți, dar cu condiția să nu uite ticăloșiile de la Roma. La acestea, Drusus a mai adăugat cîteva cuvinte despre căsnicia lui: „Conducătorii statului, zicea, sînt obligați să se ducă mai adesea în părțile îndepărtate ale imperiului. De cîte ori divinul August n-a călătorit în Occident și în Orient, însoțit de Livia! Și el însuși s-a dus în Illyricum și, la nevoie, se va duce și în alte părți, dar nu totdeauna cu sufletul împăcat, dacă ar fi despărțit de prea scumpa lui soție și mamă a atîtor copii ai lor.“ Astfel, propunerea lui Caecina n-a fost luată în seamă.

35 La ședința următoare a senatului, Tiberius i-a desemnat prin- tr-o scrisoare pe Marcus Lepidus și pe lunius Blaesus pentru alegerea unuia dintre ei ca proconsul al Africii, după ce i-a mustrat indirect pe senatori că lasă pe seama împăratului toate grijile conducerii. Apoi au fost ascultați amîndoi candidaci, Lepidus scuzîn- du-se mai insistent, aducînd ca motiv sănătatea lui șubredă, vîrsta copiilor, o fată de măritat și lăsînd să se înțeleagă, ceea ce trecea sub tăcere, că Blaesus este unchiul lui Seianus și de aceea e foarte

tare. Blaesus răspunse cu aerul că refuză, dar nu cu aceeași fermitate și neavînd de ce să fie ajutat din cauza acordului unanim al adulatorilor.

36 După aceea, s-au dat pe față plîngeri pînă atunci ascunse: creștea îndrăzneala tuturor ticăloșilor de a arunca insulte fără teamă de pedeapsă și de a stîmi ura împotriva oamenilor cinstiți la adăpostul chipului lui Caesar[451]: liberți, ba chiar și sclavi, îl amenințau cu vocea sau cu pumnii pe patronul sau pe stăpînul lor și astfel erau temuți. Ca urmare, senatorul Caius Cestius a vorbit spunînd că principii într-adevăr sînt asemenea cu zeii, dar zeii n-ascultă rugămințile celor ce-i imploră decît dacă sînt drepte, și nimeni nu se refugiază pe Capitoliu sau în alte temple ale Romei, ca să facă dintr-asta un sprijin al infamiilor. Legile au fost pesemne abolite, fiind cu totul răsturnate, dacă lui, în plin for, în pragul curiei, i se aruncă ocări și amenințări de către Armia Rufilla, pe care o condamnase pentru fraudă, și el nu îndrăznește să se adreseze justiției din cauză că ea îi pune în față chipul împăratului. Mulțime de voci în jurul lui atesta fapte asemănătoare și altele mai grave: senatorii îl rugau pe Drusus să dea o pedeapsă exemplară: Drusus a poruncit ca Rufilla să fie chemată și, fiind dovedită vinovată, să fie dusă la închisoare.

37 De asemenea, Considius Æquus și Caelius Cursor, cavaleri romani, au fost pedepsiți la propunerea lui Tiberius și printr-o decizie a senatului, pentru că l-au acuzat prin false învinuiri de călcare a legii maiestății pe pretorul Magius Caecilianus. Amîndouă condamnările[452] erau interpretate spre lauda lui Drusus: „Trăind la Roma, zicea lumea, și participînd la reuniuni și la conversații, mai îmblînzea gîndurile secrete ale tatălui său.“ Nici aplecarea spre plăceri a tînărului nu displăcea: „Să se ocupe mai degrabă cu asta, să-și treacă ziua cu clădirile[453] și noaptea cu ospețele decît să se chinuie, singur și neatras de nici un fel de plăceri, cu

451 Statuile împăraților garantau dreptul de azil.
452 A Ruffilei și a acestor cavaleri romani.
453 Ca un pasionat de arhitectură.

o vigilență mohorîtă și cu griji nesănătoase.“

38 Căci, într-adevăr, Tiberius și acuzatorii erau neobosiți. An- charius Priscus îl acuzase de concusiune pe Caesius Cordus, proconsulul Cretei, adăugind și învinuirea de călcare a maiestății, care era pe-atunci adaosul la toate acuzațiile. Tiberius, aflînd că Anti- stius Vetus, unul dintre fruntașii Macedoniei, fusese achitat de învinuirea de adulter, mustrîndu-i pe judecători, l-a adus din nou în fața judecății spre a se apăra de acuzația de călcare a maiestății, ca fiind un răzvrătitor amestecat în planurile lui Rhescuporis, în vremea în care, după uciderea lui Cotys, acela punea la cale un război împotriva noastră. Ca urmare, i s-au interzis acuzatului apa și focul și s-a hotărît, în plus, să fie ținut într-o insulă, fără vreo legătură nici cu Macedonia, nici cu Tracia. Căci Tracia, după ce conducerea ei a fost împărțită între Rhoemetalces și copiii lui Cotys, care, fiind prea mici, îl aveau drept tutore pe Trebellienus Rufus, neobișnuită cu conducerea noastră, era revoltată pe romani, învi- nuindu-i la fel de mult pe Rhoemetalces ca și pe Trebellienus că lasă nepedepsite încălcările făcute de oamenii lor. Coelaleții, odrișii și diii[454], neamuri puternice, luară armele sub conducători feluriți, dar asemănători între ei prin originea lor joasă: aceasta a fost și cauza că nu s-au unit între ei pentru un război de temut pentru noi. Unii răscoală ținuturile vecine, alții trec muntele Hae- mus[455], ca să răzvrătească popoare îndepărtate; cei mai mulți și cei mai bine organizați îl împresoară pe rege și orașul Philippopolis, întemeiat de Filip al Macedoniei.

39 La aflarea acestor vești, P. Vellaeus[456] (acesta conducea armata cea mai apropiată) trimite călăreți auxiliari și cohorte ușoare împotriva unor oameni care

454 Coelaleții, triburi muntenești, unul la poalele Balcanilor, altul în Rhodope; odrișii, neam tracic din centrul Traciei (Bulgaria centrală de azi), întinzîndu-se pînă la Marea Neagră; diii, trib pe muntele Rhodope.

455 Balcani.

456 Publius Vellaeus, legat propretor al provinciei Moesia, succesor al lui Pompeius Flaccus.

rătăceau după prăzi, sau ca să-și stringa ajutoare; el însuși conducea grosul pedestrimii, spre a sparge asediul. Totul a mers foarte bine: jefuitorii au fost uciși și la asediatori s-au produs dezbinări; în același timp, regele făcu la timp o ieșire din încercuire, o dată cu sosirea legiunii. Nu s-ar putea zice că a fost un front sau o luptă regulată aceasta, în care oameni pe jumătate înarmați și răzlețiți au fost măcelăriți, fără ca noi să fi vărsat un pic de sînge.

40 în același an, neamurile Galiilor s-au răzvrătit din cauza mărimii datoriilor, avîndu-i în frunte, ca aprigi instigatori, pe Iulius Florus la treviri[457] și Iulius Sacrovir la edui[458]. Amîndoi erau din familii alese, vestite prin serviciile aduse romanilor de înaintașii lor și de aceea odinioară li se acordase cetățenia romană, cînd aceasta era un lucru rar și numai o răsplată a meritului. Aceștia, atrăgîndu-și-i prin convorbiri secrete pe oamenii cei mai curajoși sau pe cei pe care nevoia îi silea să recurgă la fapte deznădăjduite, fie din sărăcie, fie din teama de urmările ticăloșiilor, pun la cale ca Florus să-i răscoale pe belgi[459], și Sacrovir pe galii mai din apropiere. Așadar, în întruniri particulare sau în adunări, ei țineau cu- vîntări răzvrătitoare, vorbind despre nesfîrșitul număr de dări, despre povara dobînzilor la împrumuturi, despre cruzimea și trufia celor ce-i conduceau; adăugau că soldații romani sînt înclinați la revoltă acum, că au aflat de moartea lui Germanicus și că e ocazia cea mai bună de a-și recîștiga libertatea, dacă se gîndesc cît de săracă e Italia, iar ei cît de puternici, cît de nevolnică la război e plebea de la Roma și cum nu e nimic de valoare în armatele noastre, afară de străinii înrolați.

457 Despre treviri, v. 1,41.

458 Eduii locuiau pe teritoriul dintre Araris (azi, Saône) și fluviul Liger (azi, Loire); capitala lor era la Bibracte sau Augustodunum (actualul Autun).

459 Populații care ocupau nord-estul Galiei, de la Sena pînă la Rin.

41 Aproape n-a existat neam care să nu fi fost atins de semințele acestei răzvrătiri; dar cei care s-au răsculat întîi au fost andecavii și turonii[460]. Dintre aceștia, pe andecavi i-a potolit legatul Acilius Aviola, chemînd o cohortă care era în garnizoană la Lugdunum; turonii au fost înfrînți de soldații unei legiuni pe care o trimisese Visellius Varrò, legatul Germaniei inferioare, sub comanda aceluiași Aviola și cu cîțiva fruntași de-ai Galiilor, care au dat ajutor ca să-și ascundă răzvrătirea și s-o dea mai bine la iveală la momentul potrivit. Chiar Sacrovir a fost văzut, cu capul descoperit, chemînd la luptă de partea romanilor, spre a-și arăta, cum zicea el, curajul, dar prizonierii îl acuzau că se pusese înainte, ca să fie recunoscut, spre a nu fi izbit de săgeți. Tiberius, consultat despre această situație, n-a luat în seamă informația și, prin nehotărîrea lui, a prelungit războiul.
42 în vremea asta, Floras, stăruind în planurile lui, atrase de partea sa un escadron de cavalerie, recrutat dintre trevirii aparținînd armatei noastre și supus la aceeași disciplină, ca, măcelărindu-i pe negustătorii romani, să înceapă războiul; puțini dintre călăreți fură corupți; cei mai mulți rămaseră la datorie. Alții, anume mulțimea datornicilor sau a clienților lui Floras, luară armele și se îndreptau spre defileurile împădurite, numite Arduenna[461], cînd legiunile din ambele armate, pe care Visellius și Caius Silius[462] li le scoaseră în cale pe dramuri opuse, i-au împiedicat să înainteze. Trimis înainte cu o trapă de elită, Iulius Indus, de același neam cu Floras, dar adversar al lui și tocmai de aceea mai doritor să ne facă servicii, a risipit mulțimea, în neorînduială încă. Floras, după ce a scăpat de învingători ascunzîndu-se în tainițe puțin cunoscute, în

460 Pe teritoriul provinciei Anjou și la est de aceasta, în regiunea Touraine de azi.
461 Azi, Ardenne.
462 Visellius Varrò era comandantul armatei Germaniei inferioare, cu comandamentul la Colonia (azi, Kôln); Caius Silius conducea legiunile armatei din Germania superioară în calitate de legat propretor.

cele din urmă, văzînd soldații care-i tăiaseră ieșirile, s-a sinucis. O dată cu el, s-a sfîrșit și revolta trevirilor.

43 Cu eduii a fost mai greu, căci neamul era mai bogat, iar trapele de represiune, mai îndepărtate. Augustodunum, capitala lor, fusese ocupat de Sacrovir cu cohorte înarmate, cu gîndul să-i ia prizonieri pe feciorii celor mai nobile familii din Galia care studiau acolo artele liberale și, cu ajutorai acestui zălog, să-și facă părtași din părinții și din radele lor; totodată, împarte arme, făurite în taină, tinerilor din oraș. Cu totul, erau patruzeci de mii; o cincime a primit arme de legionar, iar ceilalți, sulițe, cuțite și alte arme de vînătoare. Li se mai adaugă și sclavi meniți să lupte ca gladiatori, înveșmîntați cu totul în fier, după obiceiul locului; aceștia se numesc „crappellarii“[463], sînt greoi la atac, dar bine apărați de lovituri. Sporeau aceste trape și oameni veniți de la neamurile vecine, care, deși nu se aliaseră pe față, erau reprezentate de inși plini de avînt. Le mai era de folos și neînțelegerea dintre generalii romani, care se certau pentru comandă. în fine, Varrò, slăbit de bătrînețe, a cedat în fața lui Silius, aflat în plină putere.

44 Dar la Roma s-a auzit că s-au răzvrătit nu numai trevirii și eduii, ci și cele șaizeci și patra de neamuri ale Galiilor, cărora li s-au aliat germanii și că Spaniile șovăie; totul era exagerat prin zvonuri, cum se obișnuiește, și era crezut cu adevărat. Cetățenii cinstiți erau îngrijorați de soarta statului; mulți însă, detestînd prezentul și dorind o schimbare, se bucurau chiar de primejdiile proprii și-1 ocărau pe Tiberius că-n vremea unor tulburări atît de mari își face de lucra cu rapoartele delatorilor. „Oare și Sacrovir va fi acuzat în senat de călcarea maiestății? S-au ivit în sfîrșit oameni care să stăvilească prin forța armelor mesajele lui sîngeroase. Decît o pace rușinoasă, mai bine chiar războiul/[4] Tiberius, arătîndu-se foarte puțin îngrijorat, și-a petrecut aceste zile ca de obicei, fără să-și schimbe nici locul și nici fața, fie din tărie sufletească, fie că

463 Cuvînt celtic, neatestat în altă parte.

aflase că primejdia este mai mică și mai ușoară decît se vorbea.

45 în vremea asta, Silius, pornind cu două legiuni, trimițînd mai înainte un corp de trapă auxiliară, pustiește satele sequanilor
de la marginea ținutului, învecinate cu edulii și aliate cu ei în lupta. Apoi se îndreaptă spre Augustodunum în marș forțat; stegarii se întreceau între ei și chiar soldații de rînd fremătau, grăbind să nu piardă vremea cu repaosul obișnuit și cu odihna în timpul nopților, de-ar vedea numai dușmanul în fața lor și-ar fi văzuți, este destul spre a învinge. La douăsprezece mile de Augustodunum, le-au apărut, într-o cîmpie întinsă, Sacrovir și trupele lui. îi așezase în prima linie pe cei cu armură de fier, la aripi cohortele, în spate pe cei pe jumătate înarmați. El însuși mergea printre fruntași de la unii la alții pe un cal falnic, amintea vechile fapte de glorie și ce infringed provocaseră ei romanilor, cît de frumoasă e libertatea pentru învingători și cu cît mai grea le-ar fi sclavia, de-ar fi învinși a doua oară.

46 Aceste îmbărbătări nu durară mult și nici cei ce le auzeau nu erau bucuroși de ele: într-adevăr, legiunile noastre se apropiau în linie de bătaie și acești tîrgoveți, fără nici o ordine, nepricepuți în ale războiului, nu erau în stare nici să vadă ceva și nici să audă. Dimpotrivă, Silius, deși puternica speranță de victorie îl scutea să-și mai îndemne oastea, striga totuși că ar trebui singuri să se rușineze că ei, învingătorii germanilor, sînt duși împotriva unor asemenea dușmani ca galii. O singură cohortă îi zdrobise de curînd pe turoni, un escadron de cavalerie pe treviri, cîteva escadroane, chiar din annata lui, pe sequani: „Biruiți-i, în fine, pe edui, care, cu cît sînt mai avuți și mai dedați plăcerilor, cu atît sînt mai nevolnici la lupte, și aveți grijă de fugari/[1] La aceste cuvinte izbucniră urale; cavaleria a împresurat dușmanul și pedestrașii au atacat din față. La flancuri, nici o rezistență care să-i țină în loc; puțină întîrziere au provocat galii împlătoșați, căci armura lor rezista lăncilor și săbiilor. Dar soldații noștri, punînd mîna pe

securi și pe topoare, ca și cum ar fi avut de străpuns un zid, zdrobeau armurile și corpurile; unii, înarmați cu pîrghii și cu furci, răsturnau aceste trunchiuri masive și inerte; culcați la pămînt și nefacînd nici o sforțare să se ridice, erau părăsiți de parcă ar fi fost morți: Sacrovir pomi mai întîi spre Augustodunum; apoi, de frică să nu fie predat romanilor, se îndreptă spre o casă foarte apropiată, cu cei mai credincioși oameni ai lui. Acolo s-a omorît cu mîna proprie; ceilalți, prin lovituri date unii altora; au dat foc casei și-au ars cu toții o dată cu casa aprinsă peste ei.

47 Doar atunci Tiberius a scris senatului atît despre începerea, cît și despre terminarea războiului; n-a ascuns și n-a adăugat nimic din cele adevărate, ci spunea că legații, prin devotamentul și vitejia lor, iar el, prin măsurile luate, au biruit dificultățile. în același timp, arăta și motivele pentru care el însuși sau Drusus nu plecaseră la acest război, proslăvind mărirea imperiului și adăugind că nu e potrivit pentru conducătorii statului ca, dacă vreun neam sau altul se răscoală, ei să plece din Capitală, centrul de comandă al lumii romane. Acum, că nu se poate bănui că o face de frică, se va duce să vadă situația la fața locului și să restabilească lucrurile. Senatorii au decretat mulțumiri zeilor, rugăciuni și alte onoruri pentru întoarcerea lui. Numai Dolabella Cornelius[464], vrînd să-i întreacă pe ceilalți și mergînd pînă la o adulație absurdă, a propus ca Tiberius, venind din Campania, să intre în Roma primit oficial cu ovații. De aceea, urmă o scrisoare a principelui în care afirma că el nu este atît de lipsit de glorie ca, după ce învinsese atîtea neamuri din cele mai viteze, după ce primise în tinerețe atîtea triumfuri sau le refuzase, să caute acum, la bătrînețe, o răsplată deșartă pentru o plimbare la o palmă de loc de Roma.

48 Cam tot pe atunci, a cerut senatului ca moartea lui Sulpicius Quirinius să fie onorată prin funeralii publice. Quirinius nu avea nici o legătură cu vechea familie a

464 Fostul consul în anul 10 p.Chr., legat propretor al Dalmației în anul 14 p.Chr., mai tîrziu, proconsul al Africii.

Sulpiciilor, căci era născut în municipiul Lanuvium; dar, fiind fără preget în serviciul militar și pus să îndeplinească cele mai grele slujbe, a cîștigat consulatul sub divinul August; apoi, după cucerirea fortificațiilor homonadezilor[465] în Cilicia, a dobîndit însemnele triumfului și a fost dat ca sfetnic al lui C. Caesar la conducerea Armeniei; pe Tiberius, de asemenea, îl slujise pe cînd acesta trăia la Rhodos. El însuși a destăinuit aceasta în senat, după ce lăudase serviciile pe care Quirinius i le făcuse și acuzase pe Marcus Lollius[466], pe care-1 învinuia că îndemnase pe Caius Caesar să fie răuvoitor și dușmănos. Dar ceilalți nu aveau o frumoasă amintire despre Quirinius, din cauza primejdiilor în care o vîrîse pe Lepida[467], precum și a bătrîneții lui zgîrcite și arogante.

49 La sfîrșitul anului, Caius Lutorius Priscus, un cavaler roman, după ce compusese o poezie, foarte răspîndită în public, în care deplîngea sfîrșitul lui Germanicus, fiind dăruit de Tiberius cu o sumă de bani, a fost tînt în fața justiției de un delator. Acesta îl învinuia că mai scrisese o poezie, pentru Drusus, bolnav pe-atunci, care, dacă acesta ar muri, s-ar răspîndi în public, aducîndu-i și mai mare răsplată. Această poezie o citise din fanfaronadă în casa lui Publius Petronius, fiind de față soacra acestuia și multe femei nobile. De îndată ce s-a ivit delatorul, celelalte, înspăimîntate, au mărturisit, și doar Vitellia a susținut cu tărie că n-a auzit nimic. Dar cei ce-i aduceau învinuiri care îl puteau duce la pieire au avut mai multă crezare și, la propunerea lui Haterius Agrippa, consulul desemnat, s-a pronunțat împotriva acuzatului pedeapsa capitală.

50 Manius Lepidus a fost de altă părere și a vorbit astfel: „Dacă luăm în seamă, onorați senatori, cu ce vorbe nelegiuite și-a întinat C. Lutorius Priscus mintea

465 Populație de pe muntele Taurus, în Asia Mică.

466 Marcus Lollius fusese desemnat drept consilier al lui Caius în expediția din Armenia. Horatius i-a dedicat o odă (IV, 9). A fost unul dintre organizatorii jocurilor seculare din anul 17 p.Chr.

467 V. 111,23.

lui și urechile'ascultătorilor, nici temnița, nici latul spînzurătorii și nici torturile aplicate sclavilor n-ar fi de ajuns împotriva lui. Dar dacă ticăloșiile și crimele nu au nici o măsură, moderația principelui, exemplele strămoșilor și ale voastre pun oarecari limite pedepselor și măsurilor de remediere; și dacă există diferență între fapte neserioase și fapte criminale, între vorbe și acte nelegiuite, este cazul să luăm o hotărîre prin care nici delictul acestuia să nu rămînă nepedepsit, nici noi să nu ne căim, fie de clemența, fie de severitatea noastră. Adeseori l-am auzit pe principele nostru plîngîndu-se cînd cineva, luîndu-și singur zilele, se grăbea fără să mai aștepte mila lui. Lutorius este încă viu; dacă va fi păstrat în viață, nu va deveni o primejdie pentru stat; dacă va fi omorît, nu va fi un exemplu. Scrierile lui, pe cît sînt de pline de aiureli, tot pe-atît sînt lipsite de valoare și efemere. Nu se poate teme nimeni de ceva grav și serios din partea unui om care, dîn- du-și pe față singur ticăloșia, a căutat să se strecoare nu în sufletele unor adevărați bărbați, ci într-ale unor femei slabe. Cu toate acestea, să părăsească Roma și să i se interzică apa și focul. Consider această pedeapsă potrivită și dacă ar fi vinovat de călcarea maiestății/[4]

51 Numai fostul consul, Rubellius Blandus, i s-a alăturat lui Lepidus; ceilalți au urmat propunerea lui Agrippa. Priscus a fost dus în temniță și omorît pe loc. Tiberius a învinuit printr-o scrisoare senatul, însă pe ocolite, așa cum obișnuia el; elogiind credința celor ce răzbunau cu asprime injuriile, oricît de mici, aduse principelui, ruga senatul să nu mai aplice pedepse atît de precipitate cuvintelor, lăudîndu-1 pe Lepidus fără să-1 blameze pe Agrippa. Ca urmare, senatul a luat hotărîrea ca deciziile senatorilor să nu fie transmise tezaurului[468] decît după zece zile, iar condamnaților să li se prelungească viața în acest răstimp. Dar nici senatul n-avea libertatea de-a reveni asupra hotărîrii, și nici Tiberius nu se îmblînzea prin această amînare.

468 Edilii curvili aveau între altele și sarcina de a depune și păstra deciziile senatului în lăcașul tezaurului, care se afla lingă templul lui Saturn.

52 Consulii anului următor au fost Caius Sulpicius[469] și Deci- mus Haterius, an fără tulburări în afară, dar în interior de o severitate temută contra luxului, care se întindea nemăsurat la tot ce poate provoca risipă de bani. Unele cheltuieli, deși mai mari, se făceau în secret, ascunzîndu-se prețurile; cele însă pentru masă și pentru petreceri, care dădeau de vorbă la toată lumea, stîmeau îngrijorarea ca Tiberius, care era de o economie ca în vechime, să nu recurgă la măsuri mai aspre. Căci, mai întîi Bibulus[470], apoi și ceilalți edili, arătaseră că se nesocotește legea de limitare a chel- tuielilor, că prețurile la cele necesare traiului, deși fixate, sporesc din zi în zi și că ele nu pot fi oprite prin măsuri obișnuite; senatorii consultați au trecut întreaga chestiune pe seama împăratului. Dar Tiberius, după ce a reflectat mult dacă vicii atît de răspîndite pot fi înfrînte, sau dacă nu cumva constrîngerea aduce mai mult pa- gubă statului, apoi gîndindu-se cît de rușinos ar fi pentru el să încerce un lucru fără să aibă succes, sau, dacă ar reuși, ar provoca dezonoarea și înjosirea celor mai vestite personaje, în cele din urmă trimise o scrisoare senatului, cam cu acest cuprins:

53 „Onorați senatori, poate că în alte chestiuni ar fi mai bine ca eu să fiu întrebat fiind de față și să spun ce cred că este mai potrivit cu interesul public; în această dezbatere însă, a fost mai bine că lucrurile nu se discută sub ochii mei, pentru că, atunci cînd mi-ați semnala expresia feței și teama fiecăruia din cei care sînt învinuiți de-un lux nerușinat, să nu-i mai văd și eu și oarecum să-i prind ca vinovați. Dacă edilii, bărbați destoinici, s-ar fi consfatuit mai înainte cu mine, nu știu dacă nu i-aș fi îndemnat să treacă mai bine cu vederea aceste vicii prea puternice și înrădăcinate, decît să re- ușească doar să dea pe față păcate cărora nu sîntem în stare să le ținem piept. Dar cel puțin ei și-au făcut datoria, așa cum aș voi ca și ceilalți magistrați să își

469 Anul 22 p.Chr. Caius Sulpicius Galba era fratele mai mare al viitorului împărat Galba; despre Decimus Haterius Agrippa, v. 1,71.

470 Unul dintre edili.

îndeplinească sarcinile; mie însă nici nu mi se cade să păstrez tăcere și nici nu mi-e ușor să vorbesc pe față, fiindcă rolul meu nu este cel de edil, de pretor sau de consul: se cere unui principe să vadă lucrurile mai larg și mai de sus; pe cînd fiecare își dobîndește cinstea pentru tot binele făcut de el, păcatele de care toți sînt vinovați sînt imputate unui singur om. Căci ce-aș putea încerca să interzic în primul rînd și să readuc la felul vechi de viață? Oare întinderile nesfîrșite ale fermelor noastre? Numărul și neamurile din care provin ale sclavilor de casă? Cantitatea de argintărie și aurărie? Minunile de lucrături în bronz și în lemn? Nestematele aidoma ale bărbaților și femeilor și acele capricii, doar ale femeilor, pentru care se duc pe pietre nestemate la popoarele străine sau dușmane banii noștri?

54 Știu bine că la ospețe și în diferite cercuri excesele acestea sînt condamnate și că se cere să se pună o măsură; dar dacă cineva ar face o lege și ar stabili pedepse, aceiași inși vor striga că se răstoarnă statul, că se pregătește pieirea celor mai de vază oameni și că, de fapt, nu-i nimeni fără vină. Și totuși, nici bolile trupești, dacă sînt vechi și lăsate prea mult să se agraveze, nu le poți ține-n loc decît prin mijloace dure și greu de suportat; un suflet corupt, care în același timp corupe și pe alții, bolnav și aprins de patimi, nu poate fi domolit prin mijloace mai blinde decît poftele de care arde el. Atîtea legi născocite de strămoși, atîtea pe care le-a dat divinul August, unele căzute în uitare, celelalte — ticăloșie și mai mare! — nesocotite din dispreț, au făcut ca luxul să fie și mai ne- stînjenit. Căci atunci cînd poftești ceva ce n-a fost oprit încă, te temi că ar putea fi oprit, dar, cînd vei fi trecut opreliștile fără a fi pedepsit, nu mai există după aceea nici teamă, nici rușine. De ce odinioară domnea economia? Fiindcă fiecare se înfrînta singur, fiindcă eram cu toții cetățeni ai unui singur oraș; nici chiar cînd stăpîneam Italia întreagă nu aveam aceleași pofte ca acum. Prin victoriile asupra neamurilor străine, ne-am obișnuit să prăpădim bunurile altora; prin cele asupra cetățenilor noștri, să le prăpădim chiar și pe-ale noastre. Ce neînsemnat e răul asupra căruia ne

atrag atenția edilii! Cît de ușor ar trebui să ne pară, dacă am privi la celelalte! Dar, pe Hercule, nimeni nu ne spune că Italia are nevoie de hrană din afară, că viața poporului roman e pusă în joc în fiecare zi de valurile și furtunile pe mare; dacă nu ne vor veni în ajutor — și stăpînilor, și sclavilor, și ogoarelor noastre — proviziile provinciilor, ne vor apăra pesemne parcurile noastre, vilele noastre de odihnă de la țară! Iată grija ce-apasă pe umerii principelui; aceasta, neluată în seamă, ar tîrî tot statul în prăpastie. La celelalte rele trebuie să căutăm leacul în noi înșine; pe noi ar putea să ne schimbe în bine onoarea, pe cei săraci nevoia, pe cei bogați îndestularea. Sau, dacă vreunul dintre magistrați ne promite că va avea atîta zel și severitate încît să stăvilească răul, pe acesta eu îl laud și mărturisesc că mă ușurează de o parte a grijilor mele. Dar dacă ei vor să acuze viciile și apoi, după ce și-au cîștigat faimă pentru asta, creează dușmănii și mi le lasă în seamă, credeți-mă, onorați senatori, că nici eu nu sînt prea doritor de nemulțumiri: dacă pe cele grele și adeseori nedrepte le iau asupra mea în interesul statului, de cele fără temei și fără rost și care nu-mi pot fi de folos nici mie, și nici vouă, vă rog, precum e drept, să fiu cruțat/

55 După ce a fost ascultată scrisoarea lui Tiberius, edilii au fost scutiți de această sarcină; luxul la mese, practicat cu cheltuieli nemăsurate timp de o sută de ani, de la finele războiului actiac[471] pînă la luptele prin care Servius Galba[472] a pus mîna pe putere, puțin cîte puțin a încetat să crească. Aș vrea să cercetez cauzele acestei schimbări. Familiile nobile, bogate odinioară sau vestite prin strălucirea lor, din dorința nestăpînită de grandoare, decădeau. Căci pe atunci era încă permis să se facă daruri plebei, aliaților, regilor și să se primească daruri; cu cît cineva lua ochii lumii prin bogăția lui, prin casa și prin fastul lui, cu atît era considerat mai de seamă prin numele și clientela lui. După ce s-a dezlănțuit asupra lor furia asasinatelor și renumele

471 Bătălia de la Actium (anul 31 a.Chr.).

472 Servus Sulpicius Galba, devenit împărat în anul 68 p. Chr., după moartea lui Nero.

ducea sigur la pieire, cei rămași se întoarseră la o viață mai cuminte. Totodată, oamenii noi[473] din municipii și din colonii, ba chiar și din provincii, adeseori admiși să intre în senat, au adus cu ei cumpătarea lor de acasă; și, deși mulți dintre ei, prin norocul sau iscusința lor, ajungeau la o bătrînețe îndestulată, păstrau totuși deprinderile de mai înainte. Dar exemplul cel mai de seamă de trai cumpătat a fost, prin îmbrăcămintea și felul lui de hrană ca-n vechime, Vespasian[474]. Apoi dorința de a fi pe placul principelui și zelul de a-l imita a fost mai puternic decît pedeapsa prevăzută de legi și teama de ele. De nu cumva există în tot ce se întîmplă în lume un fel de ciclu, așa încît, precum se schimbă periodic anotimpurile, tot astfel și moravurile; nu toate ale înaintașilor au fost mai bune; chiar și epoca noastră a produs multe fapte de laudă și creații de talent, care ar trebui să fie imitate de urmași. De-ar dăinui însă aceste întreceri în virtute cu strămoșii!

56 Tiberius, după ce-și cîștigă faima de om moderat prin în- frînarea delatorilor care se năpusteau asupra oricui, trimise o scrisoare senatului, prin care cerea puterea tribuniciară pentru Drusus. Acesta e titlul pe care Augustus l-a găsit spre a desemna culmea puterii, ca să nu-și ia titlul de rege sau de dictator, și totuși printr-o denumire anume să fie mai presus de celelalte autorități. I-a ales după aceea pe Marcus Agrippa ca tovarăș la această demnitate și, după moartea acestuia, pe Tiberius Nero, ca să nu fie îndoială cine îi e succesorul. Astfel credea el că se retează speranțele necugetate ale altora; totodată, avea încredere în tactul

473 Se numeau „oameni noi“ *(homines novi)* cei din familii din afara Romei, municipii, colonii sau chiar provincii, care pentru prima dată obțineau magistraturi senatoriale. Galia Narbonezã și Spania au fost primele care au dat magistrați superiori Romei.

474 Titus Flavius Vespasianus, născut în anul 9 p.Chr. într-o localitate din apropiere de Reate, la nord-est de Roma; viitorul împărat între anul 69-79 p.Chr. a făcut o carieră militară străbătînd toate treptele, începînd cu aceea de tribun militar. A fost proclamat împărat de soldați după moartea lui Nero și după lupta pentru succesiune dintre Galba, Otho și Vitellius. Tacitus și-a început cariera sub domnia lui, fiind cvestor în acest timp.

lui Tiberius și în autoritatea lui personală[475]. Urmînd acest exemplu, Tiberius îl apropie pe Drusus de conducerea supremă, după ce, cît trăise Germanicus, se abținuse de la o alegere între cei doi. Dar la începutul scrisorii, după ce i-a rugat pe zei ca planurile sale să fie spre binele statului, a spus cîteva vorbe despre caracterul tînărului, fără a exagera nimic: că are o soție și trei copii, că e la vîrstă la care și el a fost chemat de August să-și asume această sarcină. Hotărîrea lui, adăuga, nu este grăbita. Drusus e asociat la o răspundere ce-i este cunoscută abia după o experiență cîștigată timp de opt ani, după ce a reprimat revolte și a dus la bun sfîrșit războaie, după ce a obținut triumful și a fost de două ori consul.

57 Senatorii prevăzuseră această cuvîntare; de aceea, lingușirea a fost mai studiată; și totuși, nu s-a găsit altceva de propus decît statui principilor, altare zeilor, arcuri de triumf și alte manifestări obișnuite. Doar Marcus Silanus", ca să înjosească funcția consulară, a cerut, spre onoarea principilor, ca pe monumentele, atît publice, cît și particulare, să se înscrie spre indicarea datelor nu numele consulilor anului, ci ale celor ce exercitau puterea tribuni- ciană. Se zice însă că, propunînd ca deciziile senatului din acea zi să fie gravate în litere de aur și afișate în curie, Quintus Haterius s-a făcut de rîs, om bătrin, care n-avea să se aleagă de pe urma adulației lui respingătoare decît cu hula tuturor.

58 în acest timp, lui lunius Blaesus[476] [477] i s-a prelungit conducerea Africii; Servius Maluginensis, flamin al lui lupiter[478], cerea să capete conducerea Asiei, repetînd

475 Marcus Vipsanius Agrippa a fost asociat Ia puterea tribuniciană probabil în anul 18 a.Chr.; Tiberius a primit aceeași funcție în anul 6 a.Chr., cu șase ani după moartea lui Agrippa.

476 Despre Marcus lunius Silanus, v. III, 24; despre Orientas Haterius, v. IV, 6.

477 Unchiul lui Seianus era proconsul al Africii: v. III, 35.

478 Flaminul era un preot al unei singure divinități, supus unor condiții riguroase de viață. Fîaminii mai importanți erau cel al lui lupiter *(flamen Dialis),* al lui Marte și al lui Quirinus. Li s-au adăugat mai tîrziu doisprezece pentru divinitățile mai mici *(flamines minores).* Flaminul Dial era cel mai important dintre toți. Se bucura de onoruri

întruna că fără temei s-a spus că flaminilor lui lupiter nu le e îngăduit să iasă din Italia și că el are același drept ca fîaminii lui Marte și ai lui Quirinus; or, dacă aceștia trăgeau la sorți provincii, pentru ce era lucrul acesta oprit flaminilor lui lupiter? Nu există nici un plebiscit în această privință, nu se găsește nimic în cărțile de ritual care să-i oprească. Adeseori, pontifii săvîrșeau ceremoniile în cinstea lui lupiter, dacă flaminul era împiedicat de boală sau de vreo însărcinare publică. Timp de șaptezeci și cinci de ani după moartea lui Cornelius Menila[479], n-a mai fost ales alt flamin în loc, și totuși ceremoniile n-au încetat. Apoi, dacă vreme de atîția ani a fost posibil să nu se aleagă flamin, fără vreo pagubă pentru cele sfinte, cum să nu fie mai ușor să lipsească el pentru a exercita sarcina de proconsul pe un singur an? Odinioară, certurile particulare au făcut ca fîaminii să fie împiedicați de marii pontifi să meargă în provincii; acum, prin bunăvoința zeilor, pontiful suprem este și cel dintîi dintre oameni[480]; el nu este supus nici rivalităților, nici urilor sau simpatiilor personale.

59 Cum augurul Lentulus[481] și alții îl combăteau pe Servius în diferite feluri, s-a ajuns la hotărîrea să se aștepte părerea marelui pontif; Tiberius, amînînd cercetarea privitoare la dreptul flaminu- lui, a mai redus ceremoniile pentru puterea tribuniciană a lui Drusus, blamînd anume ciudățenia propunerii lui Silanus cu literele de aur, ca fiind contrară vechiului obicei. S-a dat citire apoi scrisorii lui Drusus, care, deși ticluită spre a părea modestă, a fost socotită ca foarte orgolioasă. „Pînă într-atîta, ziceau, a decăzut totul, încît tînărul, după ce a primit o onoare atît de mare, nu s-a înfățișat zeilor Romei, n-a călcat pragul senatului și nici măcar n-a luat auspiciile pe pămîntul străbun. O fi vreun război,

deosebite, dar era supus unor rigori speciale; între altele, să nu lipsească de acasă decît de două ori și două nopți pe an, și aceasta cu permisiunea pontifului suprem (III, 71).

479 Flamin Dial înainte de anul 86 a.Chr.

480 Principele era și pontif suprem; în acest caz, Tiberius.

481 Cneus Cornelius Lentulus, fost consul în anul 14 a.Chr. și proconsul al Africii, prieten al lui Tiberius.

sau o fi reținut la capătul pământului, cel care tocmai cutreiera țărmurile și lacurile Campaniei![482] Astfel se formează conducătorul neamului omenesc; asta învață el în primul rînd din sfaturile părintești! Un împărat bătrîn, să zicem, suportă greu vederea cetățenilor și aduce ca pretext oboseala vîrstei și eforturile depuse; pe Drusus ce altceva-1 împiedică decît orgoliul?"

60 Dar Tiberius, întărind pentru sine puterea principatului, îi oferea senatului umbra puterii de altădată, trimițîndu-i spre examinare cererile provinciilor. Se răspîndise printre cetățile grecești permisiunea și abuzul de a acorda locuri de azil[483]: templele erau pline de sclavii cei mai răi; sub aceeași tutelă erau primiți acolo oameni copleșiți de datorii față de creditori sau bănuiți de crime capitale. Nu exista autoritate destul de puternică spre a înfrîna răscoalele unei mulțimi care proteguia fărădelegile oamenilor, la fel ca și ceremoniile zeilor. Ca urmare, s-a hotărît ca orașele să trimită titlurile lor de drept și delegați. Unele dintre ele au renunțat de la sine, fiindcă își luaseră pe nedrept permisiunea; multe se bizuiau pe credințe străvechi sau pe servicii aduse poporului roman. A fost o zi mare aceea cînd senatul a cercetat atent privilegiile acordate de strămoși, tratatele cu aliații, ba chiar hotărîrile regilor care stă- pîniseră înainte de romani și cultul zeilor, fiind liber să aleagă, ca odinioară, ce să confirme și ce să modifice.

61 Cei dintîi dintre toți s-au prezentat efesenii, spunînd că Diana și Apollo nu s-au născut la Delos, cum se credea îndeobște; exista la ei rîul Cenchrius și dumbrava sfințită Ortygia, unde La- tona, îngreunată de sarcină și sprijinindu-se de un măslin care se vede și azi, a dat naștere acestor zeități; la îndemnul zeilor, li s-a consacrat acest crîng. Tot acolo, Apollo, după uciderea Cyclopi- lor[484], și-a găsit adăpost, scăpînd de mînia lui

482 Drusus se dusese la tatăl său.

483 Din gr. ăsylon (lăcaș inviolabil); unele temple renumite se bucurau de dreptul de a adăposti oameni pasibili de pedeapsă.

484 Delegații din Efes, oraș pe coasta ionică; Delos este una

lupiter. Apoi tatăl Liber[485], învingător în război, le-a iertat pe acele amazoane care-1 rugau îmbrățișîndu-i altarul. După aceea, prin asentimentul lui Hercule, pe cînd el stăpînea Lidia, sfințenia templului a fost sporită și privilegiile lor n-au fost micșorate nici sub stăpînirea perșilor; acestea au fost respectate și de macedoni și apoi de noi.

62 îndată după ei veniră magnesienii[486]; se sprijineau pe deciziile lui Lucius Scipio și Lucius Sulla care au cinstit fidelitatea și vitejia magnesienilor, primul după înfrîngerea lui Antioh[487], al doilea după cea a lui Mithridate, acordînd drept de azil inviolabil templului Dianei Leucophryne. Locuitorii din Afrodisia[488] și după ei cei din Stratonicea au prezentat un decret al dictatorului Caesar, privitor la vechile servicii făcute partidului său, și un altul mai recent al divinului August, în care erau lăudați că suportaseră invazia părților, fără ca statornica lor credință față de poporul roman să fie zdruncinată. Orașul afrodisienilor proteguia cultul Venerei, iar cel al stratonicienilor, pe cel al lui lupiter și-al Tri viei[489]. Cei din Hie- rocaesarea[490] o luau și mai de departe: ei susțineau că la ei își are sediul Diana Persică și că templul a fost dedicat ei de regele Cyrus; erau

dintre insulele Cicla- de; Latona, mama Dianei și a lui Apollo. Acesta, după legendă, a ucis ciclopii, uriașii care, înăuntrul vulcanului Etna, fabricau fulgerele lui lupiter, de pe urma cărora a murit Esculap, fiul său.

485 Un alt nume al zeului Bacchus; acesta purtase, după legendă, un război cu amazoanele, fecioare războinice în Asia Mică.

486 Magnesia, oraș pe rîul Meandru.

487 Antioh, regele Siriei, învins în 189 a.Chr. de Lucius Cornelius Scipio Asiati- eus; în războiul cu Mithridates, Sulla primise ajutorul acestei cetăți și ea a fost declarată liberă.

488[1,1] Afrodisia, localitate între Caria și Frigia; afrodisienii se închinau Afroditei.

489 Stratonicea, oraș în Caria; Hecate, identificată la romani cu Diana Trivia.

490 Oraș din Lidia; Diana Persică, probabil o divinitate asiatică asimilată cu Diana. Marcus Perpenna îl învinsese pe regele Aristonicos în anul 129 a.Chr. și îl capturase; Publius Cornelius Isauricus, coleg la consulat cu Iul. Caesar în anul 48 a.Chr.

amintite numele lui Perpenna, al lui Isauricus și al multor altor generali, care acordaseră inviolabilitatea nu numai templului, ci și unei suprafețe de două mii de pași din jurul lui. Veniră apoi cei din Cipru care vorbeau de trei temple, înălțate, unul, cel mai vechi, în cinstea Venerei din Paphos de către Aerias, al doilea, de către fiul acestuia Amathus, Venerei Amathusiene, iar al treilea, închinat lui Iupiter Salamineanul, de Teucer, pe cînd fugise acolo din pricina mîniei lui Telamon, tatăl său[491].

63 Au fost ascultați și solii altor orașe. Senatorii, fiind obosiți de numărul mare al acestora și fiindcă dezbaterile erau pătimașe, au lăsat pe seama consulilor să examineze drepturile și, dacă ar fi în ele vreo înșelătorie, să treacă întreaga chestiune din nou senatului. Consulii au informat că, pe lîngă orașele de care am amintit, la Pergam era un loc de azil bine știut în templul lui Esculap și că celelalte orașe își sprijină pretențiile pe tradiții obscure din cauza vechimii. Astfel, delegații din Smirna citează un oracol al lui Apollo, din a cărui poruncă au ridicat ei templul Venerei Stratonice; cei din Tenos amintesc de oracolul aceluiași, prin care li s-ar fi poruncit să-i închine o statuie și un templu lui Neptun. Cei din Sardes invocă tradiții mai apropiate: dreptul lor ar fi un dar al lui Alexandru cel Mare, victorios; tot așa, milesienii se bizuiau pe un drept acordat lor de regele Darius; și unii, și alții au de onorat cultul zeilor Diana și Apollo. Cretanii au cerut dreptul de azil pentru statuia divinului August. Au fost redactate deciziile senatului, prin care, deși acestor drepturi li se arăta mare cinstire, totuși li se impunea să fie măsurate; s-a hotărît ca ele să fie gravate pe table de aramă și așezate în temple spre a li se sfinți amintirea, ca sub aparența îndatoririlor religioase să nu se ajungă la abuzuri.

64 Cam în același timp, o boală gravă a luliei Augusta[492] l-a silit pe principe să se întoarcă grabnic la

491 Temple faimoase închinate Venerei.
492 Livia.

Roma[493], fie că pînă în acel moment armonia dintre mamă și fiu era sinceră, fie că ura dintre ei era ascunsă. Nu cu mult înainte, lulia, închinînd o statuie divinului August, pusese să se scrie numele lui Tiberius după al ei: se credea că pe cît de mult a socotit el acest lucru mai prejos de maiestatea împăratului, pe atîta și-a ascuns această jignire grea, tăinuind-o. Senatul a decretat atunci rugăciuni zeilor și jocurile mari[494], pe care să le prezideze pontificii, augurii și cvindecemvirii, împreună cu septemviri și cu membrii colegiului augustali- lor[495]. Lucius Apronius propusese ca și fețialii[496] să prezideze aceste jocuri. Tiberius s-a opus, distingînd atribuțiile colegiilor sacerdotale și reamintind exemple: „Niciodată, zicea, fețialii nu au avut un rol atît de mare; dacă au fost adăugați augustalii este fiindcă acesta e un colegiu propriu familiei pentru care se îndeplinesc juruințele făcute zeilor."

65 Nu mi-am propus să redau toate părerile, ci doar pe cele care se disting fie prin noblețea lor, fie printr-o nerușinare condamnabilă, pentru că socot că rostul cel mai de seamă al analelor este ca virtuțiile să nu fie trecute sub tăcere și ca să existe o temere de hula posterității pentru vorbe și fapte ticăloase. De altminteri, timpurile acelea au fost atît de pătate și murdărite de lingușire, încît nu numai bărbații cei mai de frunte ai statului, care trebuiau să-și apere locul de vază prin acte de supunere, dar și toți foștii consuli, o mare parte dintre foștii pretori și chiar mulți senatori de rînd se ridicau pe întrecute să facă propuneri nerușinate și nemaiauzite. Se zice că Tiberius, de cîte

493 Tiberius se afla în Campania de mai bine de un am părăsise Roma după ce luase consulatul împreuna cu fiul său, Drusus.

494 Jocurile mari sînt jocurile romane; v. III, 23.

495 Marile colegii sacerdotale.

496 Alt colegiu sacerdotal, compus din douăzeci de preoți, instituit de Numa. Fețialii aveau datoria de a prezenta dușmanilor declarațiile de război, de a lua parte la tratatele de pace, veghind la respectarea lor și la tot ce prevedea dreptul sacru în privința politicii externe.

ori ieșea din senat, obișnuia să spună în grecește: „Oh, oameni gata de sclavie!" Probabil că și lui, care nu iubea libertatea publică, îi era silă de servilismul atît de josnic al acestor slugi.

66 Încet-încet trecură de la nerușinare la cruzime. Mamercus Scaurus[497], unul dintre foștii consuli, pretorul Junius Otho și edilul Brutidius Niger îl tîrăsc pe Caius Silanus[498], proconsulul Asiei, în fața judecății, învinuit de aliați de extorcare de bani, și îl acuză și ei că a insultat divinitatea lui August și că a disprețuit maiestatea lui Tiberius, Mamercus aducînd totodată exemple din vechime pe Lucius Cotta, acuzat de Scipio Africanul, Servius Galba, acuzat de Cato Censorul, și Publius Rubellius, de Marcus Scaurus[499]. Vezi bine, Scipio și Cato răzbunau crime ca acestea, și tot astfel ilustrul Scaurus, străbunicul lui Mamercus, pe care el, rușinea strămoșilor, îl necinstea printr-o nemernică silință. lunius Otho fusese mai demult dascăl de școală elementară, apoi, ajungînd senator prin trecerea pe care o avea Seianus, încerca să-și facă uitată originea obscură prin îndrăzneli nerușinate. Brutidius, înzestrat cu multe calități, dacă ar fi mers pe drum cinstit, putea s-ajungă la o situație strălucită; era împins însă de nerăbdare, căutînd să-și întreacă egalii, apoi superiorii și pînă la urmă propriile speranțe; un lucru care a nenorocit pe mulți, chiar dintre cei cinstiți, care, disprețuind o înălțare înceată, dar sigură, aleargă după succese grabnice, chiar cu primejdia unui dezastru.

67 Se adăugară la numărul acuzatorilor Gellius Publicola și Marcus Paconius: cel dintîi, cvestorul, cel de-al doilea, legatul lui Silanus. Nu era îndoială că el se făcuse vinovat de cruzime și de luare de bani, dar se îngrămădeau pe capul lui multe acuzații care ar fi fost periculoase și pentru niște nevinovați; pe lîngă atîția se-

497 Despre Mamercus Scaurus, v. 1,13; lunius Otho și Brutidius Niger sînt amintiți de Seneca cel Bătrîn ca oratori.

498 Calus lunius Silanus fusese consul în anul 10 p.Chr. și apoi proconsul al Asiei în anii 20-21 p.Chr.

499 Vechi procese; iată cum era invocată tradiția ca scuză a mișeliei.

natori ce erau împotriva lui, el răspundea singur, nepriceput în arta de-a vorbi, celor mai talentați oratori ai Asiei, aleși anume ca să-1 acuze, apăsat fiind de-o frică pentru persoana proprie care paralizează chiar și o elocvență încercată; Tiberius îl intimida cu vorba, cu privirea și cu faptul că, foarte deseori, îi punea el însuși întrebări: nu putea nici să le combată, nici să le eludeze, ba chiar de multe ori trebuia să recunoască, de teamă ca împăratul să nu fi întrebat degeaba. Pe deasupra, un agent al fiscului îi cumpărase pe sclavii lui Silanus, ca astfel să fie anchetați, fiind supuși la chinuri; și ca nici unul dintre prieteni să nu-i vină în ajutor în această primejdie, i se pun în spate și acuzații de călcare a legii maiestății, oprelișteși obligație de a tăcea. Ca urmare, după ce a cerut un răgaz de cîteva zile, a renunțat să se mai apere, îndrăznind să-i trimită lui Tiberius un memoriu, în care amesteca revoltă și rugăminți.

68 Tiberius, pentru ca măsurile pe care le pregătea împotriva lui Silanus să fie considerate mai îndreptățite dacă ar cita un precedent, ordonă să se dea citire scrisorii divinului August despre Volesus Messala, și el proconsul al Asiei[500], și deciziei senatului împotriva lui. Apoi îi cere părerea lui Lucius Piso[501]. Acela, după ce a lăudat mult clemența principelui, a propus să i se interzică lui Silanus apa și focul și să fie deportat în insula Gyaros[502]. Ceilalți au fost de aceeași părere, numai că Cneus Lentulus[503] a adăugat că bunurile lui Silanus din partea mamei sale ar trebui să fie exceptate — într-adevăr, el era născut dintr-o Atia — și trecute fiului său, ceea ce Tiberius a aprobat. Dar Cornelius Dolabella[504], îm- pingînd și mai departe lingușirea, după ce a înfierat moravurile lui Silanus, a adăugat că nici un om care duce o viață scandaloasă și are o faimă urîtă nu mai trebuie să fie ales la conducerea unei provincii, iar

500 Fost proconsul al Asiei (anul 11-12 p. Chr.). Procesul se judecase mai înainte de moartea lui August.

501 V. II, 34.

502 Mică insulă a Cicladelor, renumită ca loc de deportare.

503 Pentru Cneus Cornelius Lentulus, v. 1,27.

504 Publius Cornelius Dolabella, fost proconsul în Africa (III, 47).

acest lucru să-l decidă principele. „Căci legile pedepsesc delictele; n-ar fi mult mai convenabil pentru candidații înșiși și mai bine pentru aliați să se ia măsuri mai dinainte, ca să nu se facă greșeli?"

69 Tiberius s-a împotrivit la acestea, spunînd că nu-i era necunoscut ce se vorbea despre Silanus, dar nu că trebuie să se ia o hotărîre după zvonuri. „Mulți s-au purtat în provincie altfel decît se spera sau era de temut din partea lor: pe unii îi îndeamnă la fapte mai frumoase importanța rolului, pe alții, îi prostește: principele nici nu poate cuprinde totul cu știința lui, și nici nu-i bine să se lase condus de influențe din afară. De aceea, legile sînt făcute pentru fapte comise, pentru că cele viitoare ne sînt necunoscute. Așa au stabilit strămoșii: pedepsele să fie o urmare a delictelor anterioare. Cei de azi să nu răstoarne cele ce-au fost înțelept întocmite și mereu respectate. Destule poveri au principii și chiar destulă putere. Ori de cîte ori puterea se mărește, dreptatea se micșorează; nu trebuie să se folosească autoritatea, acolo unde se poate acționa prin legi." Cu cît mai rar se vedea la Tiberius spirit cetățenesc, cu atît aceste cuvinte au fost primite mai bucuros. Pe deasupra, el, care știa să se tempereze, dacă nu era împins de o ură personală, a adăugat că „insula Gyaros este sălbatică și nelocuită; să se facă o concesie familiei lunia și unui om altădată de-același rang cu ei și acesta să plece mai degrabă la Cythnos[505]; acest lucru îl cere și Torquata, sora lui Silanus, o vestală de-o virtute ca-n vechime". La părerea aceasta s-au alăturat toți.

70 Au fost apoi audiați cei din Cirenaica[506]: Caesius Cordus a fost condamnat pentru luare de bani, acuzatorul fiind Ancharius Priscus. S-a cerut apoi să fie judecat pentru călcare a legii maiestății Lucius Ennius, un cavaler roman, fiindcă topise o statuie ce-1 întruchipa pe împărat și-o prefăcuse în argintărie de folosință obișnuită. Tiberius s-a opus să se admită

505 Insulă la sudul Eubeii.

506 Caesius Cordus, proconsul al Cretei și al Cirenei, oraș mare și provincie în Libia.

acuzația; Ateius[507] a protestat pe față, chipurile în numele libertății: „Nu trebuie, zicea, să se răpească senatorilor dreptul de a hotărî, iar o asemenea nelegiuire nu trebuie să rămînă nepedepsită. Firește, principele poate s-arate că nu-i pasă de această jignire personală, dar să nu fie mărinimos față de insultele aduse statului." Tiberius a înțeles aceste cuvinte, mai mult cum stăteau lucrurile decît cum erau prezentate, și a stăruit să se opună. Capito s-a remarcat și mai mult prin infamia lui, fiindcă, bun cunoscător al dreptului divin și uman, necinstise meritele lui de om politic și frumoasele lui calități din viața particulară.

71 S-a ivit apoi o chestiune de ordin religios: în ce templu să se depună o ofrandă pe care cavalerii romani o închinaseră divinității Fortuna Equestris pentru însănătoșirea Augustei. Căci, deși zeița avea multe lăcașuri la Roma, nici unul totuși nu avea acest supranume. S-a găsit un templu la Antium și s-a zis că toate ceremoniile din orașele Italiei, templele și statuile zeilor sînt sub jurisdicția și autoritatea poporului roman: astfel darul a fost depus la Antium. Și, fiindcă tot se discuta despre chestiuni religioase, principele a dat răspunsul, amînat puțin mai înainte, privitor la Servius Maluginensis[508], și a dat citire hotărîrii pontifilor: „Cînd flaminul lui Iupiter este bolnav, el poate lipsi din Roma, după socotința marelui pontif, mai mult de două nopți, cu condiția ca aceasta să nu se întîmple în zilele de sacrificii publice și nici mai mult de două ori pe an.“ Aceste reguli, stabilite pe vremea lui August, arătau destul de clar că flaminilor lui Iupiter nu li se permite o absență de un an și conducerea de provincii. Se mai amintea totodată exemplul marelui pontif Lucius Metellus, care-1 împiedicase pe flaminul Aulus Postumius[509] să plece din Roma. Astfel, conducerea Asiei a fost acordată aceluia dintre foștii consuli care era cel

507 Ateius Capito, jurist și orator din vremea lui August, celebru prin slugărnicie (1,76).

508 V. cap. 58.

509 Aulus Postumius, consul și flamin al lui Marte, fusese împiedicat de Lucius Metellus, marele pontif, să se ducă la armata din Sicilia, în primul război punic (anul 242 a.Chr.).

mai vechi după Maluginensis.

72 Tot în vtemea aceasta, Lepidus[510] a cerut senatului încuviințarea de a repara și împodobi basilica lui Paulus, monument al familiei Æmilia[511]. Exista încă de pe atunci obiceiul dărniciei în interesul public: August nu-i oprise pe Taurus, pe Philippus și pe Balbus[512] să contribuie cu prăzile luate de la dușmani sau cu prisosul averii lor la împodobirea Romei și la gloria urmașilor. După exemplul lor, și Lepidus, deși avea o avere modestă, a reînviat gloria străbunilor lui. La rîndul său, Tiberius a promis că va înălța din nou teatrul lui Pompei, mistuit de un incendiu întîmplător, pentru că nimeni din familie n-ar fi avut cu ce să-l restaureze, rămînîndu-i totuși numele de Pompei[513]. Totodată, l-a ridicat în slăvi pe Seia- nus pentru că, prin munca și prin vigilența lui, chipurile, o năpastă atît de mare s-a mărginit la un singur edificiu. Senatorii au hotărît să se ridice o statuie lui Seianus, care să fie așezată în teatrul lui Pompei; nu mult după aceea, principele, onorîndu-1 pe lunius Blae- sus[514], proconsulul Africii, cu însemnele triumfului, a spus că face aceasta în cinstea lui Seianus, căruia Blaesus îi era unchi. Și totuși, meritele lui Blaesus meritau o altfel de onoare.

73 într-adevăr, Tacfarinas, deși respins de atîtea ori, procurîn- du-și trupe de ajutor din interiorul Africii, ajunsese la atîta insolență, încît a trimis soli la Tiberius, să ceară, culmea, o așezare stabilă pentru el și pentru armata lui sau, altminteri, amenința cu un război interminabil. Se zice că nicicînd principele n-a fost mai

510 Despre Marcus Lepidus, v. I, 13.

511 Basilica romană era un edificiu cu o mare sală la parter și uneori alta la etaj; servea ca tribunal sau loc de afaceri. Basilica Æmilia fusese restaurată de edilul L. Æmilius Paulus și de fiul său cu același nume, consul în anul 34 a.Chr.; fusese distrusă de un incendiu și restaurată de August.

512 Statilius Taurus, consul în anii 37 și 26 p.Chr., a construit un amfiteatru la Roma; Lucius Marcus Philippus, consul suffect în 38 a.Chr., restaurase templul lui Hercule; Lucius Cornelius Balbus, fost proconsul al Asiei, construise un teatru de piatră, inaugurat în anul 13 p.Chr.

513 V. III, 23.

514 **v. in, 35.**

indignat de jignirea adusă lui și poporului roman decît acum, cînd un dezertor și un tîlhar se comporta ca un dușman; nici chiar lui Spartacus[515], care, după atîtea dezastre ale armatelor consulare, pîrjolea nepedepsit Italia, cu toate că statul era zguduit de marile războaie cu Sertorius[516] și cu Mithridates[517], nu-i fusese dat să fie luat sub protecție printr-un tratat, necum un bandit ca Tacfarinas să se poată răscumpăra de răul ce-1 făcuse — acum, cînd poporul roman era în culmea puterii — prin pacea acordată și prin cedare de pămînturi. Tiberius îl însărcinează pe Blaesus să-i ademenească pe ceilalți, cu speranța depunerii armelor fără nici o pedeapsă, și să pună, cu orice preț, mîna pe șeful lor.

74 Datorită acestei promisiuni, mulți s-au supus; apoi, împotriva metodelor de luptă ale lui Tacfarinas, ai noștri au folosit o tactică asemănătoare cu a lui. Căci, deoarece acela, inferior prin forța armată, dar superior prin stratageme, făcea incursiuni cu mai multe bande, apoi se retrăgea anume și încerca să ne prindă-n curse, romanii pregătesc trei căi de atac și tot atîtea coloane de luptă. Una dintre ele, sub comanda lui Cornelius Scipio, închide căile prin care se făceau prădăciunile asupra orașului Leptis[518] și cele de retragere, apoi, în ținutul garamanților[519]; de partea opusă, Blaesus-fiul conducea o trupă proprie, care să împiedice jefuirea în voie a satelor ce țineau de Cirta[520]; la mijloc, însuși generalul, cu ostași aleși, stabilind pichete și întăritori

515 Spartacus, conducătorul marii revolte a sclavilor din anii 73-71 a.Chr.

516 Quintus Sertorius conducea triburile de rebeli contra Romei. Pînă la urmă, a fost ucis.

517 Mithridates, regele Pontului, fusese în cele trei războaie purtate cu romanii un grav pericol: după ce ocupase provinciile romane din Asia Mică, aproape întreaga Grecie și cucerise Atena în primul război (anii 88-84 a.Chr.), au fost necesare încă două războaie (al doilea între anii 83-81 și al treilea între 74-64 a.Chr.), comandate de Licinius Lucullus (al doilea) și de Pompei (al treilea) pînă ce Mithridates să se supună și să moară, trădat fiind de fiul său.

518 Leptis minor, în apropierea orașului Sussa din Tunisia.

519 Populație așezată dincolo de munții Atlas.

520 Capitala vechiului regat al Numidiei (azi, Qacentina/Constantinea).

în locuri potrivite, îi strîmtora pe dușmani și le stînjenea mișcările, căci, în orice direcție ar fi voit s-o ia, sau în față, sau în lături și de multe ori în spate se izbeau de o parte dintre soldații romani: în acest fel, mulți dușmani au fost uciși sau capturați. După aceea, Blaesus subîmparte cele trei coloane ale armatei în mai multe detașamente, punîndu-le sub comanda unor centurioni a căror vitejie fusese dovedită. El nu-și retrage trupele după sfîrșitul verii, cum era obiceiul, nici nu le-așează în taberele de iarnă ale vechii provincii, ci, dispunînd construirea de posturi întărite ca în prag de război, prin soldați ușor înarmați, cunoscători ai deșertului, îl ataca pe Tacfarinas, care-și schimba mereu sălașele, pînă ce, fratele acestuia fiind luat prizonier, Blaesus s-a întors, mai devreme totuși decît era în interesul aliaților, căci lăsa în urma lui mulți oameni prin care războiul ar fi putut reîncepe.

Tiberius, crezînd că totul s-a terminat, i-a acordat lui Blaesus permisiunea de a fi salutat de legiuni ca *imperato^* o veche cinstire față de generalii care, după săvîrșirea de fapte glorioase, erau proclamați astfel în elanul de bucurie al armatei victorioase. Și August a acordat acest titlu unora. Ultima dată a fost acordat de Tiberius în cinstea lui Blaesus.

în acest an, au decedat doi bărbați iluștri: Asinius Saloni- nus[521], care-i avea ca bunici pe Marcus Agrippa și pe Asinius Pollio, personaj însemnat căci era frate cu Drusus și ales să ia în căsătorie o nepoată a lui Tiberius, și Capito Ateius[522], de care am mai pomenit, care ajunsese să fie pe primul loc la Roma în știința dreptului și al cărui bunic fusese centurion al lui Sulla, iar tatăl, un fost pretor. August grăbise înălțarea lui la consulat, pentru ca prin importanța acestei funcții să i-o ia înainte lui Labeo Anti- stius[523], care de asemenea excela în această știință. Căci acea epo-că a produs în același timp două podoabe ale unei ere de pace: dar Labeo, prin independența lui neclintită și tocmai de aceea prin re-mimele lui, era mai vestit; pe Capito, complezența lui îl făcea să fie mai prețuit de cei puternici. Primul, pentru că n-a reușit să fie decît pretor, s-a bucurat de o considerație mai mare, pentru că fusese nedreptățit; celălalt, fiindcă a ajuns să fie consul, și-a atras ura pe care o naște invidia.

521 Fiu al lui Asinius Gallus, era logodit cu o fiică a lui Germanicus, fiul adoptiv al lui Tiberius, denumit frate al lui Drusus, fiindcă se născuse din căsătoria Vipsaniei cu Asinius Gallus, după părăsirea ei de către Tiberius.

522 Ateius Capito, jurist și orator din timpul lui August, consul în epoca acestuia; se remarcase prin atitudinea servilă față de acesta.

523 Marcus Antistius Labeo, jurisconsult de seamă, cu o atitudine independentă, a refuzat consulatul pe care i-1 oferea August.

Tot pe atunci s-a stins din viață, la șaizeci și șase de ani după lupta de la Philippi, lunia[147], nepoata lui Cato, soția lui Caius Cassius și sora lui Marcus Brutus. Testamentul ei a făcut multă vîlvă în popor, căci lunia, avînd o mare avere și înscriindu-i printre moștenitori, ca o onoare, pe mai toți oamenii de seamă ai Romei, l-a omis pe Tiberius. Lucru căruia el nu i-a dat mare importanță și nici nu s-a opus ca înmormîntarea să fie onorată cu elogiul ei de pe rostrele din for și cu pompa obișnuită. Cortegiul era precedat de douăzeci de chipuri aparținînd familiilor celor mai strălucite, Manlii, Quinctii[148] și alte nume de egală noblețe a neamului; dar, mai presus de ele, străluceau Brutus și Cassius, tocmai pentru că chipurile lor nu se vedeau. [524]

[525]Cartea a IV-a

1 în timpul consulatului lui C. Asinius și C. Antistius[526], Tiberius era într-al nouălea an de conducere în liniște a statului și de înflorire a casei sale (el socotea moartea lui Germanicus printre întîm- plările norocoase), cînd soarta începu să tulbure totul, iar el să se pornească pe cruzimi, sau să dea altora putința de a fi cruzi. începutul și cauza schimbării a fost Ælius Seianus, prefectul cohortelor pretoriene, despre puterea căruia am amintit deja; acum voi vorbi despre originea, despre caracterul lui și voi arăta prin ce crimă a încercat să ajungă la conducere. Se născuse la Vulsinii[527], ca fiu al lui Seius Strabo, un cavaler roman.

524Deci la virata de nouăzeci de ani. lunia era fiica mai mare a surorii lui Marcus Porcius Cato de Utica, Servilia. Aceasta se căsătorise prima dată cu M. lunius Brutus, unire din care a rezultat Marcus Brutus, ucigașul lui Iul. Caesar, apoi a doua oară cu Decimus lunius Silanus, consul în anul 62 a.Chr. Dintre surorile lui Brutus, a treia (Tertia sau Tertulla) se căsătorise cu Caius Cassius, cumnatul și complicele la asasinarea dictatorului.

525 Fiul lui Titus Manlius Torquatus, consul în anul 165 a.Chr., intrase prin adopțiune în familia lui lunius Silanus. Nu se cunosc legăturile lui cu familia Quinctia.

526 Cele relatate au loc în anul 23 p.Chr. Caius Asinius Pollio, fiu al lui Asinius Gallus (despre care v. I, 12, 13 și VI, 23), pretor în anul 20 p.Chr., Caius Antistius Vetus, de asemenea pretor în anul 20 p.Chr., consul, probabil, în anul 55 p.Chr.

527 Vulsinii, oraș în Etruria, azi Bolsena. Despre Seius Strabo, v. 1,7.

în prima tinerețe fusese în suita lui Caius Caesar, nepotul divinului August; lumea vorbea că se prostituase pe bani cu bogatul și risipitorul Apicius.[528] Apoi, prin mijloace diferite, l-a îmbrobodit pînă într-atîta pe Tiberius, încît pe acest om ascuns față de alții l-a făcut să fie doar cu el imprudent și deschis, nu atît prin abilitatea lui (căci a fost învins tocmai prin mijloace de acest fel), ci din mînia zeilor împotriva statului roman, căruia puterea și căderea lui Seianus i-au fost o năpastă deopotrivă de mare. Corpul îi era rezistent la eforturi, spiritul îndrăzneț; știa să-și ascundă viciile și să-i calomnieze pe alții; de ochii lumii, arăta o reținere prefăcută, în suflet nutrea o amarnică poftă de mărire și, pentru aceasta, uneori, vedeai la el dărnicie, fast, mai des însă hărnicie și vigilență, nu mai puțin dăunătoare, cînd servesc numai spre a cuceri puterea.
2 El a sporit puterea, mai înainte modestă, a funcției de prefect al pretoriului, strîngînd la un loc într-un singur castru[529] cohortele risipite în Roma, pentru ca ele să primească ordinele în același timp și ca, prin forța lor și văzîndu-se unele pe altele, să se nască încrederea în ele însele și frica în ceilalți. Pretindea că soldații împrăș- tiați trăiesc în neorînduială; „Dacă se întîmplă ceva neașteptat, i se poate face față cu o forță de-ajutor mai mare; pe de altă parte, vor fi mai disciplinați dacă tabăra se va stabili departe de ademenelile Capitalei/[4] De îndată ce castrul a fost terminat, el începu puțin cîte puțin să se strecoare în sufletele soldaților, întîmpinîndu-i și che- mîndu-i pe nume; totodată, alese el însuși centurionii și tribunii. Nu se ferea să-i atragă de partea lui pe senatori, cinstindu-și pro- tejații cu onoruri sau provincii; Tiberius era atît de binevoitor și

528 Marcus Gavius Apicius a trăit pe vremea lui August și a lui Tiberius și a frecventat cercul prietenilor lui Seianus; era foarte priceput în arta culinara, calitate din care își făcuse o faimă.

529 în timpul lui August, erau doi prefecți ai pretoriului, și la Roma nu se aflau decît trei cohorte pretoriene, răspîndite în diferite locuri. Seianus, rămas singur prefect, le-a reunit într-o cazarmă întărită cu ziduri de cărămidă, turnuri și creneluri, situată aproape de poarta Nomentană, la sud-est de Roma.

de afectuos cu el, încît nu numai în conversația lui, dar și în senat și-n fața poporului îl numea adesea pe Seianus tovarășul lui de lucru și permitea ca portretele lui să fie cinstite prin teatre, prin foruri și pe la comandamentele legiunilor.

3 De altminteri, casa domnitoare fiind plină de Cezari, un fiu în floarea vîrstei și nepoți mari acum[530] constituiau un obstacol în calea dorințelor acestuia; fiindcă era riscant să atace atîția inși cu forța, viclenia îi impunea anumite intervale între crime. Alese de aceea o cale mai ascunsă și hotărî să înceapă cu Drusus, împotriva căruia era pornit de o mînie recentă. Căci Drusus, neputînd să suporte un rival și fiind mai iute din fire, născîndu-se întîmplător o ceartă, ridică pumnul asupra lui Seianus și, fiindcă acesta îl ridică și el, l-a izbit peste față. Ca urmare, cum era hotărît să încerce totul, lui Seianus i s-a părut că cel mai nimerit lucru este să-și întoarcă privirile spre Livia, soția lui Drusus, care, soră a lui Germanicus și în copilărie prea puțin atrăgătoare, devenise apoi de-o rară frumusețe. PreScîndu-se că este aprins de dragoste pentru ea, a ademenit-o să cadă în păcat și, după ce prima lui ticăloșie a pus stăpînire pe dînsa — căci femeia, după ce-și pierde cinstea, nu mai este în stare să refuze nimic —, a împins-o să se gîndească la o căsătorie cu el, la asocierea ei la conducere și la uciderea soțului. Și astfel, ea, nepoata lui August[531] și nora lui Tiberius, care avea copii cu Drusus, se pîngărea pe sine, strămoșii și urmașii, printr-un adulter cu un provincial, pînă într-atît încît sacrifica poziția ei înaltă și prezentă în așteptarea unei întorsături nelegiuite și îndoielnice. Eudemus, prieten și medic al Liviei, care, sub pretextul profesiunii sale, era adesea în apropierea ei, a fost luat ca tăinuitor. Seianus își alungă din casă soția, pe Apicata, cu care avea trei copii, ca să nu dea de bănuit amantei. Dar grozăvia crimei îl făcea să se teamă, să tot amine și să

530 Succesiunea lui Tiberius era asigurată prin fiul său, Drusus, prin fiii acestuia, acum copii, Germanicus și Tiberius Gemellus, și prin fiii lui Germanicus, acum mari, Nero, Drusus și Caligula.

531 Mama sa, Antonia minor, era fiica Octaviei, sora lui August.

ia uneori hotărîri contrarii.
4 între timp, la începutul anului, Drusus, unul dintre copiii lui Germanicus, a îmbrăcat toga virilă; toate deciziile pe care senatul le luase pentru fratele său Nero au fost reînnoite. Tiberius a rostit apoi un discurs, lăudîndu-și mult fiul, care era față de copiii fratelui său[532] de o bunătate părintească. într-adevăr, Drusus, deși puterea nu prea face casă bună cu armonia, se arăta egal de bun cu tinerii familiei, sau cel puțin nu dimpotrivă. Apoi reveni la vechiul său plan, adesea simulat, de a pleca în provincii. în calitate de comandant suprem, el aducea ca temei numărul mare de veterani în retragere și necesitatea de a completa armatele prin recrutări; căci, zicea el, soldați voluntari nu se găsesc, și, chiar dacă ar fi cîți trebuie, nu au aceeași vitejie și cuviință, fiindcă de cele mai multe ori se înrolează de bunăvoie săracii și cei fără căpătîi. Totodată, a înfățișat pe scurt numărul legiunilor și provinciile pe care le au de apărat. Același lucru cred că trebuia să-l fac și eu, arătînd ce forțe militare romane erau atunci sub arme, ce regi erau aliați cu noi și cu cît mai redus era teritoriul pe care se întindea imperiul.
5 Italia era apărată dinspre cele două mări de două flote, una la Misenum și cealaltă la Ravenna[533], iar ținutul cel mai apropiat de noi al Galiei, de navele de război pe care, după ce August le capturase prin victoria de la Actium, le trimisese la Forum lulii eu un corp solid de vîslași. Dar forța militară principală, opt legiuni, era pe malurile Rinului, spre a ține piept germanilor și totodată galilor. Spaniilej de curînd potolite, erau ocupate de trei legiuni[534]. Domnia asupra

532 **Germanicus.**
533 Flota de la Misenum asigura navigația pe Marea Tireniana, cea de la Ravenna, pe Marea Adriatica; Forum lulii, azi Fréjus, la nord-vest de Marsilia.
534 După o campanie de șapte ani (anii 26-19 a.Chr.) împotriva cantabrilor și astu- rilor răzvrătiți, August împărțise Spania în trei provincii: Lusitania (Portugalia de azi), Spania taraconeză (Spania occidentală și nordică) și Baetica (Spania orientală la sud de fluviul Duero pînă la Gibraltar). Pînă atunci Spania fusese împărțită în două: Hispania Citerior (Spania taraconeză) și Hispania Ulterior (Lusitania și Baetica).

maurilor o primise regele luba, ca dar al poporului roman. Celelalte regiuni ale Africii erau apărate de două legiuni, și Egiptul de tot atîtea; de aici încolo, imensul teritoriu de la hotarul Siriei și pînă la Eufrat era ținut sub ascultare de patru legiuni, împreună cu hiberii, albanii[535] și alți regi învecinați, apărați împotriva stăpînirilor străine de marea noastră putere militară. Tracia era sub stăpînirea lui Rhoemetalces și a copiilor lui Cotys; țărmul Dunării îl apărau două legiuni în Panonia și două în Moesia; tot atîtea erau stabilite în Dalmația, care, prin poziția regiunii, fiind în spatele acelora, dacă Italia ar fi cerut un ajutor imediat, puteau să fie chemate de la mică distanță; de altminteri, Capitala își avea propriii soldați: trei cohorte urbane și nouă pretoriene, recrutate aproape numai în Etruria și Umbria, sau din vechiul Lațiu și din coloniile romane de altădată. Iar pentru cele de trebuință ale provinciilor serveau triremele aliaților și corpurile de cavalerie și de infanterie auxiliare; acestea cuprindeau un număr de oameni aproape tot atît de mare. Dar un calcul exact ar fi riscant să fac, pentru că aceste forțe treceau dintr-o parte într-alta, după împrejurări, creșteau ca număr și uneori scădeau.

6 Cred că este potrivit să trec în revistă și celelalte sectoare ale vieții publice, cum se prezentau ele pînă la această dată, de vreme ce acest an a adus cu sine începutul schimbării în rău a conducerii lui Tiberius. în primul rînd, treburile publice și cele mai importante afaceri ale particularilor se dezbăteau în fața senatorilor, și celor mai de seamă dintre ei li se dădea putința să le discute amănunțit; pe cei înclinați spre lingușire îi oprea însuși Tiberius; de cîte ori acorda onoruri, avea în vedere noblețea strămoșilor, faptele strălucite în război și marile talente în timp de pace, în așa fel îneît era sigur că alții mai buni nu se găseau. Consulii aveau prestigiul lor, și pretorii de asemenea; chiar magistrații inferiori își exercitau liber puterea;

535 Hiberii, populație la sudul regiunii Caucazului; la vestul acestora, albanii.

legile, cu excepția aceleia care privea încălcarea maiestății, erau corect aplicate. Dijmele în grîu, impozitele indirecte și celelalte venituri ale statului erau percepute prin societățile de cavaleri romani[536]. Tiberius încredința administrarea bunurilor sale oamenilor celor mai de ispravă, dintre care unii nu-i erau cunoscuți decît prin faimă; o dată angajați, erau păstrați mai departe fără întrerupere, și cei mai mulți îmbătrîneau în aceleași slujbe. Plebea, într-adevăr, suferea de scumpetea alimentelor, dar în privința aceasta principele nu avea nici o vină; din contră, a compensat, prin cheltuielile și stăruința lui, urmările nerodniciei pămîntului și ale furtunilor pe mare. în același timp, avea grijă ca provinciile să nu se răzvrătească din cauza unor poveri noi și să le suporte pe cele vechi, fără a fi expuse lăcomiei sau cruzimii magistraților; pedepse corporale și confiscări de avere nu existau. Domeniile principelui în Italia erau puține, sclavii lui erau cuviincioși, casa lui se mărginea la cîțiva liberți; de cîte ori avea vreo neînțelegere cu un particular, lucrurile se rezolvau în for și prin justiție.

7 Aceste norme el le menținea nu prin blîndețe, într-adevăr, ci prin asprime și de cele mai multe ori făcîndu-se temut, totuși le menținea, pînă ce, prin moartea lui Drusus, elé au fost total schimbate; de fapt, cît a trăit Drusus, ele au dăinuit, căci Seianus, puterea lui fiind încă nouă, voia să se remarce prin sfaturi înțelepte; apoi se temea ca Drusus să nu se răzbune, căci nu-și ascundea ura și se plîngea adesea că, deși principele avea un fiu în putere, altcineva era chemat să-1 ajute la conducere. „Cît mai era pînă să fie numit coleg? Primele încercări de dominație au în față un urcuș foarte greu; după ce l-ai trecut, ți se alătură și simpatii, și ajutoare. S-a și construit un castra după voia prefectului, i s-au dat pe mînă soldații, chipul lui se vede printre monumentele lui Pompeius, nepoții lui vor fi și ai familiei Drusilor. După acestea nu rămîne decît să

536 Acestea luau în arenda strîngerea dărilor pe o anumită sumă și apoi percepeau ele, adesea abuzînd, dările de tot felul.

rugăm zeii să-i pună o măsură ca să se mulțumească cu atît.“ Așa vorbea el, nu rareori, nici doar în fața cîtorva; de altminteri, chiar și secretele îi erau trădate, fiindcă soția îi era necredincioasă[537].

8 Așadar, Seianus, socotind că trebuie să se grăbească, a ales o otravă care, strecurîndu-se cu încetul, să poată fi asemuită cu o boală întîmplătoare. Aceasta i-a fost dată de eunucul Lygdus, după cum s-a aflat cu opt ani mai tîrziu. De altfel, Tiberius, în toate acele zile ale bolii lui Drusus, neavînd nici o teamă, sau ca să-și arate tăria sufletească, ba chiar și după ce acesta a decedat, dar nu fusese încă înmormîntat, a venit în senat; consulilor, care ședeau pe bănci la rînd cu toți ceilalți, arătîndu-și astfel mîhnirea[538], le-a atras atenția să-și păstreze locul lor de onoare și, înăbușindu-și plînsul, printr-un discurs neîntrerupt a îmbărbătat senatul care izbucnise în lacrimi. „El știe foarte bine, zicea, că poate fi blamat, pentru că a înfruntat privirile senatorilor, durerea fiind atît de proaspătă; jeluitorii cu greu suportă vorbele adresate lor de rude și de-abia suportă lumina zilei; pentru aceasta, nu trebuie să fie învi- nuiți de slăbiciune; el totuși și-a căutat o consolare mai puternică în devotamentul față de interesul statului.*[4] După ce a vorbit, în- duioșindu-se de bătrînețea înaintată a Augustei, de vîrsta necoaptă a nepoților și de-a lui care se îndreaptă spre sfîrșit, a cerut să fie aduși copiii lui Germanicus, unica mîngîiere a nenorocirilor prezente. Consulii, ieșind din senat, după ce i-au încurajat pe tineri prin cîteva cuvinte, îi aduc în fața lui Tiberius. Acesta, luîndu-i de mînă, zise: „Onorați senatori, pe acești copii, orfani de tată, i-am încredințat unchiului lor și l-am rugat, deși avea urmași, să-i îngrijească la fel ca pe cei de-un sînge cu el, să-i crească, să-i formeze, spre binele atît al lui, cît și al

537 lunia Livilla, devenită iubita lui Seianus (IV, 3).

538 in semn de doliu, nu ședeau pe scaunele curùle, ci la rînd cu ceilalți senatori.

urmașilor. Acum, cînd Drusus ne-a fost răpit, îmi întorc rugămințile spre voi și vă implor în fața zeilor și-a patriei, luați pe seama voastră și conduceți-i pe strănepoții lui August, născuți din atît de străluciți strămoși, și împliniți-vă rolul vostru și pe-al meu. Aceștia vă vor ține vouă, Nero și Drusus, loc de părinți: voi sînteți sortiți prin naștere ca binele și răul vostru să fie legat de-al statului."

9 Aceste cuvinte au fost ascultate cu multe lacrimi și apoi cu urări de bine; și, dacă și-ar fi terminat cuvîntarea aici, era gata să umple sufletele auditorilor de înduioșare și de admirație pentru el; dar, revenind la propunerea lui, neserioasă și de-atîtea ori luată în rîs, de a preda puterea, consulii sau altcineva luînd conducerea statului[539], a lipsit de orice crezămînt tot ce era sincer și de laudă în vorba lui. S-au decretat aceleași onoruri în memoria lui Drusus ca și cele în memoria lui Germanicus, dar s-au adăugat și multe altele, după cum îi place de obicei unei lingușiri ce vine după alta. Ceremonia funebră, prin pompa chipurilor strămoșilor mai ales, a fost un spectacol măreț; Æneas, obîrșia neamului lulia, și toți regii albani, Attus Clausus și celelalte efigii ale Claudiilor treceau în- tr-un șir lung sub ochii spectatorilor.

10 în această relatare a morții lui Drusus, am înfățișat ce-au spus cei mai mulți și cei mai demni de încredere autori; dar n-aș putea trece cu vederea un zvon atît de mult răspîndit în vremea aceea, încît nu s-a stins nici pînă acum; Livia fiind coruptă să faptuiască crima, zice-se că Seianus și-1 atrăsese de partea lui și pe eunucul Lygdus, drăgostindu-1, căci acesta, prin vîrsta și prin frumusețe, îi era drag stăpînului său și era printre slujitorii lui cei mai prețuiți; apoi, după ce între complici s-au stabilit locul și momentul otrăvirii, Seianus a mers cu îndrăzneala pînă acolo, încît a întors-o și, acunzîndu-1 pe Drusus prin vorbe ocolite că vrea să-și otrăvească tatăl, l-a sfătuit pe Tiberius să respingă primul pahar pe

539 Cum făcuse și după moartea lui August (1,12).

care fiul i l-ar oferi, cînd va fi la el la masă; astfel înșelat, cînd a venit la ospăț, după ce a primit paharul, Tiberius i l-a oferit lui Drusus, și acesta, neștiutor și dîndu-1 voinicește peste cap, a sporit bănuiala că de frică și de rușine el și-a dat singur moartea pe care o plănuise pentru tatăl său.

11 Aceste zvonuri de care vorbea lumea, mai cu seamă că nu sînt confirmate de nici un autor, pot fi ușor respinse. Căci ce om, fie el și mai mărginit, necum Tiberius, trecut prin atîtea în viață, ar fi pricinuit moartea fiului său fără să-1 asculte, și aceasta cu mîna lui și nemaiputînd să îndrepte nimic dacă s-ar fi căit. De ce n-ar fi supus mai întîi la chinuri pe cel ce dădea otrava și n-ar fi cercetat cine l-a pus la cale, de ce, în sfîrșit, n-ar fi procedat cu tărăgăneala care-i era în fire chiar față de străini și cu reținere față de unicul său fiu, căruia pînă atunci nu i se reproșa nici o faptă urîtă? Cum însă Seianus era socotit născocitorul tuturor crimelor, poveștile cele mai monstruoase erau crezute din pricina iubirii nemăsurate pe care i-o arăta principele și a urii celorlalți față de amîndoi; zvonul este de altfel mult mai grozav ori de cîte ori este vorba de moartea celor mari. De altminteri, planul crimei, destăinuit de Apicata, soția lui Seianus, a fost dat pe față prin torturarea lui Eudemus și a lui Lygdus. Dintre istorici, nu s-a găsit nici unul atît de pornit împotriva lui Tiberius încît să-i pună pe seamă fapta, deși pe altele le-au cercetat în toate felurile și le-au exagerat. Motivul care m-a făcut să relatez și să combat acest zvon a fost ca, printr-un exemplu izbitor, să resping aceste istorii neadevărate și să cer cititorilor în mîna cărora va ajunge lucrarea mea să nu prefere, spre a ne minuna, niște povești de necrezut, răspîndite fără măsură, faptelor adevărate și nealterate.

12 Oricum, în timp ce Tiberius făcea elogiul fiului său de la tribuna forului, senatul și poporul, mai mult prefacîndu-se decît din inimă, adopta atitudinea și vorbele celor îndurerați, dar bucurîndu-se în ascuns că familia lui Germanicus înflorește din nou. Acest început

de popularitate și faptul că Agrippina, mama copiilor, își ascundea prea puțin speranțele, le-au grăbit pieirea. Căci Seianus, văzînd că moartea lui Drusus n-a fost răzbunată cu pedepsirea asasinilor și că nu s-a decretat doliu public, nepregetînd la crimă și fiindcă începutul îi reușise, se tot frămînta cu gîndul cum să-i doboare pe copiii lui Germanicus, a căror succesiune la tron era neîndoielnică; să-i otrăvească pe toți trei nu putea: fidelitatea celor care vegheau asupra lor era vestită, cinstea Agrippinei, de neclintit. începu dar să o atace, învinuind-o de înverșunare, să atîțe împotriva ei vechea ură a Augustei și conștiința vinovată de proaspătă complicitate a Liviei, pentru ca amîndouă s-a acuze în fața lui Tiberius că e mîn- dră de copiii ei, că e sprijinită de simpatiile mulțimii și că aspiră cu ardoare la putere. Iar Livia, prin calomniatori abili (între alții, îl alesese pe lulius Postumus[540], care, amant al Mutilici Prisca, se număra printre intimii bunicii ei și foarte potrivit pentru planurile nepoatei — căci Prisca avea mare trecere pe lîngă Augusta), o făcea pe bătrînă, din fire foarte îngrijorată de putere, să n-o poată deloc suferi pe nora ei. în plus, apropiații Agrippinei erau ademeniți să-i atîțe firea clocotitoare prin vorbe de rea-credință.

13 Dar Tiberius, neîntrerupîndu-și activitatea publică, facîndu-și din treburile lui o consolare, se ocupa cu împărțirea dreptății pentru cetățeni și cu plîngerile aliaților. Astfel, la propunerea lui, senatul a decis ca orașelor Cibyra din Asia și Ægium din Ahaia[541], avariate de un cutremur de pàmînt, să li se vină în ajutor prin scutirea de impozite timp de trei ani. Vibius Serenus, proconsul al Spaniei ulterioare, condamnat pentru exercitarea violenței într-o funcție publică, este deportat, pentru atrocitatea procedeelor, în insula Amor- gos[542]. Carsidius Sacerdos, învinuit că l-ar fi ajutat cu grîu pe Tacfarinas, dușmanul nostru, este

540 Un C. lulius Postumus era în anul 48 p.Chr., după o inscripție, prefect al Egiptului; Mutilia Prisca, altfel necunoscuta.

541 Cibyra, oraș comercial în Frigia; Ægium, oraș în Ahaia.

542 Amorgos, insulă în Ciclade, loc de deportare.

achitat, și tot astfel Caius Gracchus[543], acuzat de aceeași vină. Pe acesta, tatăl lui, Sempronius, îl luase cu el să-1 însoțească în exil și-1 dusese din fragedă copilărie în insula Cercina. Acolo a crescut printre surghinuiți și oameni ce nu știau ce-i învățătura; apoi și-a asigurat existența facînd comerț cu mărfuri mărunte prin Africa și Sicilia; totuși, nu a scăpat de primejdiile care pîndesc marile averi. Și dacă Ælius Lamia și Lucius Apronius[544], care cînnuiseră Africa, nu l-ar fi protejat, căci era nevinovat, datorită strălucirii acestei familii nefericite și nenorocirilor tatălui său, el ar fi fost pierdut.

14 Și în acest an au sosit la Roma delegații ale orașelor grecești, ca să li se confirme vechiul drept de azil, pe care îl cereau cei din Samos pentru templul lunonei și cei din Cos pentru cel al lui Æs- culap. Samienii se bizuiau pe o decizie a amficționilor[545], care aveau autoritatea de a judeca în toate chestiunile pe vremea cînd grecii, întemeind orașe în Asia, stăpîneau întreaga coastă a mării. Locuitorii din Cos veneau cu un drept tot atît de vechi, dar la acesta se adăugau serviciile pe care ni le făcuseră prin acest loc de azil; căci, atunci cînd, la porunca regelui Mithridates, cetățenii romani din toate insulele și orașele Asiei erau masacrați, aceștia îi vîrîseră în templul lui Æsculap salvîndu-i[546]. în sfîrșit, după atîtea plîngeri, de cele mai multe ori zadarnice, ale pretorilor legate de dezmățul co- medianților, Tiberius aduse în fața senatului această chestiune: „Histrionii provoacă multe tulburări în public și scandaluri rușinoase în casele oamenilor. Spectacol

543 Fiul lui Sempronius Gracchus, deportat de August în insula Cercina, pe coasta Africii, din cauza legăturilor amoroase cu Iulia, fiica lui.

544 Ælius Lamia, consul (anul 3 p.Chr.) și proconsul al Africii, fusese un spirit cultivat; Horatius îi dedică două ode (1,26 și HI, 17); despre Lucius Apronius, v. III, 21.

545 Amficționii, delegați ai diferitelor cetăți grecești, asociate în scop religios și politic și avînd un sanctuar comun.

546 în anul 88, Mithridates Eupator a ordonat ca toți cetățenii romani din Asia Mică să fie masacrați.

născocit de osci odinioară[547], o foarte ieftină distracție populară, ajunsese la atîta ticăloșie și provoca atî- tea încăierări, încît trebuie să i se pună stavilă prin autoritatea senatului.* Comedianții au fost atunci expulzați din Italia.

15 în același an, Tiberius avu din nou de suportat pierderi dureroase: stingerea din viață a unuia dintre gemenii lui Drusus[548], și totodată moartea unui prieten. Acesta era Lucilius Longus[549], tovarăș al lui în toate, atît la rău, cît și la bine, și singurul dintre senatori care-1 însoțise în retragerea lui la Rhodos. Astfel, deși era un om nou, senatorii au decretat să i se facă din banii statului o înmor- mîntare deosebită și o statuie în forul lui August[550]. Toate hotărîrile se mai discutau încă în senat. De exemplu, procuratorul Asiei, Lucilius Capito[551], fiind acuzat de provincia lui, a trebuit să-și susțină cauza în senat; Tiberius afirma cu tărie că nu i-a dat altă putere decît asupra sclavilor familiei lui și- asupra fondurilor sale particulare; dacă și-a însușit autoritatea pretorului și a folosit forța militară, înseamnă că a nesocotit instrucțiunile ce-i dăduse; să fie au- diați aliații. După terminarea procesului, acuzatul a fost condamnat Din cauza acestei hotărîri și fiindcă în anul precedent orașele din Asia obținuseră satisfacție în procesul lui Caius Silanus[552], ele au decis să ridice un templu în cinstea lui Tiberius, a mamei lui și a senatului. Li s-a permis să-1 construiască. Pentru aceasta, Nero[553]

547 Este vorba de atelane, piese bufe, jucate cu măști, numite astfel după localitatea Atella din Campania; au fost reprezentate mai întîi în limba oscă, apoi în latină; introduse la Roma în anul 363 a.Chr., ele decăzuserâ în farse obscene.

548 Germanicus, copil de patru ani (v. II, 84).

549 Lucilius Longus, intim al lui Tiberius, fost consul în anul 7 p.Chr., îl însoțise pe acesta în timpul retragerii la Rhodos; un „om nou", adică cel dintîi din familia lui care obținuse o magistratură curulă.

550 Forul lui August, întinându-se la poalele și la estul colinei Capitoliului, era înconjurat de portice; la mijloc, se afla templul lui Marte Răzbunătorul.

551 Lucilius Capito, procurator al provinciei senatoriale Asia; nu avea deci dreptul să se ocupe decît de bunurile împăratului.

552 V. 111,66-69.

553 Fiul lui Germanicus.

a adus în numele lor mulțumiri senatorilor și bunicului său, fiind înconjurat cu sentimente de afectuoasă bucurie de către senatori, care, amintirea lui Germanicus fiind încă proaspătă, credeau că-1 văd și că-1 aud pe acela. Modestia tînărului și noblețea figurii, demnă de un principe, li-1 făceau și mai drag din cauza primejdiei ce-1 amenința, càci pornirile de ură ale lui Seianus împotriva lui le erau cunoscute.

16 Cam în același timp, trebuind să se aleagă un flamin al lui lupiter în locul lui Servius Maluginensis[554], decedat, Tiberius a vorbit și despre nevoia de a se vota o nouă lege în acest sens. El spuse că după vechiul obicei se numeau trei patricieni deodată, dintre cei născuți din părinți căsătoriți prin *confarreatio*[555]®, din care se alegea unul singur; dar aceasta nu mai este atîta de ușor ca altădată, fiindcă obiceiul căsătoriei prin *confarreatio* a fost părăsit sau păstrat doar de cîțiva. Și el vedea mai multe motive ale acestui fapt: de cele mai multe ori, indiferența bărbaților și femeilor; la aceasta adăuga dificultățile ce se iveau de pe urma acestei ceremonii, care erau evitate dinadins, și faptul că bărbatul care dobîndea demnitatea de flamin și femeia care trecea sub puterea maritală a flaminului ieșeau de sub autoritatea părintească. Așadar, propunea el, trebuie să se remedieze situația printr-un decret al senatului sau printr-o lege, așa cum August îndulcise vechile și prea severele legiuiri, adap- tîndu-le la timpurile de față. Ca urmare, după ce au fost examinate îndatoririle religioase, s-a hotărît ca, în privința

554 Despre flamini și despre Servius Maluginensis, v. III, 58 și 71.

555 Romanii aveau trei feluri de căsătorie. *Confarreatio* era cea mai solemnă. Ea impunea un angajament religios în prezența a zece martori, a marelui pontif și a flaminului lui lupiter, era însoțită de rugăciuni și sacrificii; la altar se prezenta o prăjitură din făina curată (lat. *far}*. O astfel de căsătorie era indisolubilă. Din cauza formalităților riguroase, ea a căzut în desuetudine. Căsătoria prin *coempio* (cumpărare) era o tranzacție fictivă între tatăl fetei și viitorul ginere; cea prin *usas* era bazată pe dreptul de posesiune, prin conviețuire, timp de mai mult de un an, a femeii cu bărbatul

datorinței flaminului, să nu se schimbe nimic, dar s-a propus o lege după care soția flaminului lui Iupiter este sub autoritatea soțului numai din punct de vedere religios; în rest, ea este supusă dreptului comun al femeilor. Fiul lui Maluginensis l-a înlocuit pe tatăl său. Ca să se ridice prestigiul preoților și ca să fie mai zeloși la îndeplinirea ceremoniilor, s-a decis să se acorde două milioane de sesterți vestalei Cornelia, aleasă spre a o înlocui pe Scantia, și ca, de cîte ori Augusta venea la teatru, aceasta să ia loc printre vestale.

17 Sub consulatul lui Cornelius Cethegus și Visellius Varrò[556], pontifii și, după exemplul lor, și ceilalți preoți, făcînd rugăciuni pentru sănătatea principelui, l-au pomenit totodată și pe Nero, și Drusus, nu atît de dragul tinerilor, cît din lingușire, căci într-o vreme de corupție morală este la fel de primejdios a nu linguși deloc și a linguși prea mult. Tiberius, care n-a fost niciodată prea blînd cu familia lui Germanicus, atunci însă a fost îndurerat, spunînd, fără a se stăpîni, că tinerii sînt puși pe aceeași treaptă cu el, un om bătrîn. Chemîndu-i pe pontifi, i-a iscodit, întrebîndu-i dacă n-or fi făcut asta la rugămințile sau amenințările Agrippinei. Aceia, deși tăgăduiau, au fost mustrați, e drept, ușor, căci mulți erau rude de-ale lui sau fruntași ai statului; altminteri, în senat, într-un discurs, a recomandat ca în viitor nimeni să nu exalte mințile necumpănite ale tinerilor prin onoruri premature, facîndu-i trufași; Seianus stăruia tot timpul și spunea că statul este divizat ca printr-un război civil; sînt oameni care se numesc pe față partizanii Agrippinei și, dacă nu li se rezistă, vor fi din ce în ce mai mulți; nu există alt mijloc de a stăvili discordia decît de a dobori unul sau doi dintre cei care sînt gata de acțiune.

18 Sub acest motiv, Seianus îl atacă pe Caius Silius[557]

556 în anul 24 p.Chr., Visellius Varrò, fiul lui Caius Visellius Varrò, a fost legat al Germaniei inferioare (v. III, 41).

557 Comandase sub Germanicus armata Rinului superior în

și pe Tatius Sabinus. Prietenia cu Germanicus le-a fost fatală amîndurora; se adăuga, la Silius, și faptul că timp de șapte ani comandase o foarte mare armată, că fusese învingător în războiul cu Sacrovir, cîștigînd însemnele triumfale în Germania și că cu cît avea să se prăbușească de la mai mare înălțime, cu atît mai multă frică avea să sădească în alții. Mulți credeau că sporise iritarea lui Tiberius tocmai prin nestăpînirea lui, spunînd întruna că soldații lui rămăseseră supuși, pe cînd alții se lăsau duși de spiritul de revoltă și că Tiberius n-ar fi păstrat puterea, dacă și aceste legiuni ar fi fost cuprinse de dorința răzvrătirii. Principele socotea că prin astfel de vorbe se minează poziția sa înaltă și că el nu e în stare să se plătească de un serviciu atît de mare. Căci binele făcut nouă numai într-atît ne place, cît credem că putem să ne-achităm de el; cînd întrece însă cu mult puterea noastră, în loc de recunoștință, îl răsplătim cu ură.

19 Silius o avea ca soție pe Sosia Galla, urîtă de principe din cauză că Agrippina o iubea. A hotărît deci să-i aducă în fața judecății pe amîndoi, lăsîndu-1 deocamdată în pace pe Sabinus; a fost asmuțit împotriva lor consulul Varrò care, pretextînd că răzbună unele fapte dușmănoase împotriva tatălui său[558], slujea, spre rușinea lui, pornirile de ură ale lui Seianus. Acuzatul a cerut o scurtă amî- nare pînă ce acuzatorul său avea să iasă din funcție, dar Tiberius s-a opus; „Se obișnuiește, zicea, ca magistrații să fixeze termenul de judecată particularilor; nu trebuie să fie nesocotit dreptul consulului, pe vigilența căruia se bizuie apărarea statului de orice vătămare. “ Era un obicei al lui Tiberius să acopere delictele criminale de curînd

calitate de legat pro- pretor al Germaniei superioare și învinsese o revolta a neamurilor galice condusă de Sacrovir în anul 21 p.Chr. (I, 31 și III, 42-46).

558 Caius Visellius Varrò, tatăl consulului din acest an, care avusese unele neînțelegeri cu C. Silius privitoare la comanda războiului cu eduii (III, 43).

născocite sub o denumire din vechime. Așadar, se convoacă cu toată seriozitatea senatorii, ca și cum în cazul lui Silius s-ar fi procedat după legi, ca și cum Varrò chiar ar fi fost consul, ca și cum statul chiar ar fi fost republică; acuzatul nu scotea o vorbă, căci, dacă începea să se apere, nu se ferea să spună de-a cui mînie e oprit s-o facă! Era acuzat că a ascuns multă vreme trădarea lui Sacrovir din complicitate, că și-a pîngărit victoria prin jafuri, că nu a ținut-o în frîu pe Sosia, soția lui. Fără îndoială, ei nu puteau scăpa de acuzațiile de însușire a banului public; dar tot procesul a fost astfel condus, încît să fie unul de călcare a maiestății. Silius a luat-o înaintea condamnării ce-1 amenința, punîndu-și capăt zilelor.

20 S-a pornit totuși o urmărire furioasă asupra bunurilor lui, nu pentru ca banii să fie restituiți neamurilor tributare, căci nimeni nu le revendica; dar au fost răpite darurile acordate lui de August, socotindu-se amănunțit tot ce reclama tezaurul imperial. Era pentru prima oară că Tiberius se arăta interesat de averea altuia. Sosia este exilată potrivit propunerii lui Asinius Gallus, care ceruse ca o parte din bunuri să fie confiscată, și cealaltă să fie lăsată copiilor. Dimpotrivă, Manius Lepidus[559] a propus ca o pătrime din avere să fie acordată acuzatorilor, după cum cerea legea, și restul, copiilor. Eu sînt încredințat că acest Manius Lepidus a fost un om serios și înțelept în acele nefericite vremuri, căci el ușurat multe pedepse dictate de crudele lingușiri ale altora; nu era totuși lipsit de simțul măsurii, de vreme ce s-a bucurat de autoritate și de o trecere statornică în fața lui Tiberius. De aceea, sînt silit să mă întreb dacă simpatia față de unii și dușmănia față de alții a celor mari este determinată de destin și de sorții sub care te-ai născut, ca toate
celelalte, sau dacă nu cumva depinde de înțelepciunea noastră și este posibil ca, între opoziția neînduplecata și o servilitate josnică, să străbatem un drum lipsit de

559 V. III, 50.

dorința de înălțare, dar și de primejdie. Apoi, Messalinus Cotta[560], născut din strămoși tot atît de iluștri, dar cu altă fire, a propus ca, printr-o decizie a senatului, să se ia măsura ca magistrali, chiar dacă sînt nevinovați și străini de ce fac soțiile lor, să fie pedepsiți pentru vinile săvîrșite de soții în provincie, ca și cum ar fi vinile lor.

21 S-a deliberat apoi despre Calpumius Piso, om de familie nobilă și neînfricat. Căci acesta, precum am spus[561], strigase în senat că va pleca din Roma din cauza facțiunilor de delatori și, dispre- țuind puterea Augustei, cutezase s-o aducă la judecată pe Urgula- nia, scoțînd-o din casa principelui. Toate acestea, Tiberius le-a tratat pe moment ca orice cetățean; dar, în sufletul lui care își tot pritocea mîniile, chiar dacă furia jignirii se domolea, stăruia amintirea ei. Un oarecare Granius l-a acuzat pe Piso că vorbește în secret împotriva maiestății imperiale; pe de-asupra, că avea la el în casă otravă și că venea în senat înarmat cu un pumnal. Această ultimă acuzație, fiind prea grozavă ca să fie de crezut, a fost abandonată; de celelalte însă, care erau o mulțime, s-a admis să fie acuzat, dar procesul nu a fost dus la capăt din pricina morții lui la timp venită. S-a făcut un raport asupra exilatului Cassius Severus, om de joasă obîrșie, care pricinuise mult rău în viață, dar era puternic datorită elocinței lui; prin multele dușmănii pe care și le atrăsese, ajunsese să fie izgonit în Creta în urma unei judecăți a senatului, sub jurămînt; dar acolo, ocupîndu- se cu aceleași pîri, a trezit urile vechi și altele noi; interzicîndu-i-se focul și apa, a îm- bătrînit pe stînca de la Seriphos[562].

22 în același timp, pretorul Plautius Silvanus[563] a aruncat-o pe fereastră, din motive necunoscute bine, pe Apronia, nevasta lui; adus în fața principelui de socrul

560 Consulul din anul 20 p.Chr.

561 Despre Lucius Calpumius Piso, v. II, 34.

562 Una dintre insulele Ciclade, unde se făceau deportări; Cassius Severus a murit în mizerie în anul 37 p.Chr.

563 Probabil fiul mai mare al lui M. Plautius Silvanus, consul în anul 2 a.Chr., iar acesta fiul Urgulaniei, despre care v. II, 34.

lui, Lucius Apronius, a răspuns, cu mintea rătăcită, că ar fi fost cufundat într-un somn greu și de aceea nu știe nimic; că soția sa și-ar fi curmat singură zilele. Pe dată, Tiberius a pornit spre casa acestuia și s-a dus să vadă camera de dormit: acolo se distingeau urmele faptului că femeia se zbătuse și fusese îmbrîncită. El face un raport senatului; după ce s-au desemnat judecătorii, Urgulania, bunica lui Silvanus, i-a trimis nepotului ei un pumnal. S-a crezut chiar că ar fi facut-o la îndemnul lui Tiberius, din pricina prieteniei Augustei cu Urgulania. Acuzatul, după ce a încercat în zadar pumnalul, și-a întins sclavului brațul să-i taie vinele. Curînd după aceea, Numantina[564], fosta lui soție, acuzată că luase mințile soțului ei prin farmece și băuturi vrăjite, a fost declarată nevinovată.

23 Abia acest an a pus capăt lungului război[565] purtat de poporul roman împotriva numidului Tacfarinas. Căci generalii anteriori, cînd credeau că faptele lor de arme sînt suficiente pentru dobîndi- rea însemnelor triumfale, îl lăsau pe dușman în pace; pînă atunci, se ridicaseră la Roma trei statui încununate cu lauri[566] [567], dar Tacfarinas prăda mai departe Africa, avînd forțe sporite de ajutoarele maurilor, care, fiindcă Ptolemeu, fiul lui Tuba, ca un tînăr ce era, nu se îngrijea de nimic, în loc să mai asculte de liberții regelui și de poruncile sclavilor lui, preferaseră războiul. Depozitarul prăzilor și tovarășul de jafuri al lui Tacfarinas era regele garamanților[568]: el nu pornea la luptă cu o armată, ci trimitea trupe ușoare despre care, cît erau încă în depărtare, se zvonea că sînt o forță mult mai mare; în același timp, chiar din provincie se grăbeau să vină la el toți dezmoșteniții

564 Fiica lui Q. Fabius Maximus Africanus, consul în anul 10 a.Chr. S-a căsătorit a doua oară cu Sextus Apuleius, consul în anul 14 p.Chr.

565 Războiul durase șapte ani.

566 A lui Marcus Furius Camillus, a lui Lucius Apronius și a lui lunius Blaesus.

567 V. II, 52; III, 21 și 72.

568 V. III, 74.

sorții și toți turbulenții, fiindcă Tiberius, după campania lui Blaesus, poruncise ca legiunea a IX-a să fie rechemată, ca și cum în Africa n-ar mai fi fost dușmani, iar Publius Dola- bella[569], proconsul în acel an, nu îndrăznise nici el s-o rețină, temîndu-se mai mult de ordinul lui Tiberius decît de primejdiile războiului.

24 Ca urmare, Tacfarinas, răspîndind zvonul că imperiul roman este atacat și de alte neamuri și că de aceea romanii se retrag puțin cîte puțin din Africa, cà cei rămași pot fi împresurați dacă toți cei care preferă sclaviei libertatea ar tăbărî asupra lor, își sporește for- țele și, după ce-și pune tabăra la Thubuscum[570], încercuiește cetatea. Dar Dolabella, strîngînd toți soldații pe care îi avea, prin groaza ce-o răspîndea numele de roman și fiindcă numizii nu pot rezista pedestrimii în linie de luptă, sparge la primul atac asediul și întărește pozițiile cele mai potrivite; totodată, șefilor musulamilor[571], care pregăteau o defecțiune, li se taie capetele cu securea. Apoi, fiindcă se știa din multele expediții împotriva lui Tacfarinas că un dușman care se deplasează nu trebuie urmărit cu trupe greu înarmate și atacat într-o singură bătălie, după ce l-a chemat pe Ptole- meu cu partizanii lui, a rînduit patru coloane de luptă, puse sub comanda legaților sau a tribunilor; șefi de-ai maurilor conduceau mici unități de pradă; Dolabella însuși conducea toate acțiunile.

25 Nu mult după aceea, sosește vestea că numizii se fixaseră, facîndu-și colibele într-o fortificație pe jumătate dărîmată cu numele de Auzea, incendiată cîndva de ei înșiși, încrezători în poziția locului, fiindcă acesta era închis jur împrejur de vaste văi împădurite. Atunci cohorte ușor înarmate și escadroane de cavalerie, ne- știind singure în ce parte se duc, sînt pornite la iuțeală în marș forțat. în zori de zi, în sunetul trîmbițelor și cu strigăte sălbatice, au căzut asupra dușmanilor pe jumătate adormiți; caii numizilor aveau

569 V. 111,47.
570 **Oraș din Numidia.**
571 **V. II, 52.**

piedici la picioare sau rătăceau în diferite locuri la păscut. La romani — pedestrașii în rînduri strinse, escadroanele la locurile lor, totul gata de luptă; la dușmani, dimpotrivă, neașteptîndu-se nimic din toate astea — nici arme, nici ordine, nici plan, ci, ca niște vite, erau tîrîți, uciși sau prinși. Soldații furioși, care-și aminteau de atîtea sforțări făcute și de lupta, de-atîtea ori dorită, cu niște adversari care le scăpau din mîini, se săturau de răzbunare și de sînge. Printre manipule se răspîndește îndemnul ca toți să-l urmărească pe Tacfarinas, cunoscut lor prin atîtea lupte: războiul nu se va termina decît dacă șeful dușmanilor va fi ucis. Dar acesta, văzîndu-și oamenii de gardă doborîți, fiul pus în lanțuri și dușmanii năvălind de pretutindeni asupra lui, năpustindu-se în contra săgeților, a scăpat de robie printr-o moarte scump plătită de romani. Astfel s-a terminat războiul.

26 Dolabella a cerut însemnele triumfale, dar Tiberius l-a refuzat, doritor să-i facă pe plac lui Seianus, pentru ca gloria lui Blaesus, unchiul acestuia, să nu fie umbrită. Dar prin aceasta Blaesus n-a devenit mai ilustru și, în același timp, onoarea refuzată i-a sporit lui Dolabella gloria. într-adevăr, deși avusese o armată mai mică, el luase prizonieri de seamă, pricinuise moartea comandantului dușmanilor și dobîndise faima terminării războiului. îl însoțeau soli ai garamanților, rareori văzuți la Roma, pe care acest neam, speriat de moartea lui Tacfarinas și simțindu-se vinovat, îi trimisese spre a da satisfacție poporului roman. După aceea, aflîndu-se de zelul lui Ptolemeu în timpul acestui război, a fost reînnoit un obicei din vechime: a fost trimis un senator care să-i înmîneze un sceptru de fildeș și o togă brodată, vechi daruri ale senatului, și să-i acorde titlul de rege, aliat și prieten.

27 în aceeași vară, doar o întîmplare a înăbușit focarele unui război cu sclavii, răspîndite prin toată Italia. Instigatorul răscoalei, Titus Curtisius, un fost soldat dintr-o cohortă pretoriană, chema la libertate, mai întîi prin întruniri clandestine la Brundisium și prin

orașele învecinate, apoi prin manifeste afișate pe față, mulțimea de sclavi necioplițiși sălbatici de prin pădurile îndepărtate, cînd, ca printr-o minune a zeilor, trei bireme, care serveau interesele celor ce navigau pe acea mare, au poposit la țărm. în acest ținut se afla și cvestorul Curtius Lupus, căruia, după un vechi obicei, îi revenea sarcina de a supraveghea cărările de pășunat. Acesta, organizîndu-și mateloții de pe corăbii, a zădărnicit conspirația chiar la începutul ei. Tribunul Staius[572], trimis în grabă de Tiberius cu o trupă puternică, l-a adus la Roma pe șeful conjurației și pe cei mai îndrăzneți partizani ai lui. Orașul era și pînă atunci îngrijorat de numărul mare al sclavilor de pe domenii, care creștea peste măsură, în timp ce plebea liberă se împuțina din zi în zi[573].

28 Același an ne dă o pildă groaznică a nenorocirii și sălbăticiei vremurilor acestora: un tată acuzat și fiul său, acuzator (amîndoi cu numele de Vibius Serenus[574]) au fost aduși în fața senatului. Tatăl adus acolo din exil, acoperit de slin și în haine zdrențăroase, atunci legat în lanțuri, iar fiul, un tînăr sigur pe sine, de mare eleganță, cu o față voioasă, acuzîndu-1, denunțător și martor totodată; spunea că i s-au întins curse principelui, că au fost trimiși instigatori la un război civil în Galia, adăugind că fostul pretor Caecilius Comutus le furnizase bani. Acesta, sătul de cîte a tras și fiindcă primejdia în care se afla însemna pentru el sfîrșitul, și-a grăbit singur moartea. Dimpotrivă, acuzatul și-a păstrat tot curajul: întorcîn- du-se spre fiul lui, își zăngănea lanțurile și se ruga zeilor răzbunători să-i dea măcar putința reîntoarcerii în exil, unde-ar trăi departe de-

572 Tribun al unei cohorte pretoriene.

573 Frații Gracchi — amîndoi victime ale ideilor lor generoase — încercaseră să stăvilească acest proces vechi și primejdios, anume pauperizarea agricultorilor liberi, însoțită de scăderea natalității în rîndul oamenilor liberi, prin limitarea latifundiilor, exploatate cu sclavi. Și August făcuse încercări în acest sens prin legea Papia Poppaea.

574 C. Vibius Serenus, fost proconsul al Spaniei, condamnat în anul 23 p.Chr. și deportat în insula Amorgos (IV, 13); fiul lui fusese delator de meserie.

asemenea moravuri, și să-1 ajungă într-o zi pe fiul său pedeapsa lor. Despre Comutus afirma cu tărie că este nevinovat și că se speriase de învinuiri mincinoase, lucru ușor de dovedit, dacă s-ar descoperi și alți complici; căci el n-ar fi putut, avînd un singur părtaș, să unelteaască uciderea principelui și o revoluție.

29 Atunci, acuzatorul îi numește pe Cneus Lentulus și pe Seius Tubero[575], spre marea rușine a lui Tiberius, deoarece fruntași ai statului, ba chiar prieteni intimi ai principelui, ca Lentulus, acum bă- trîn de tot, și Tubero, cu o sănătate șubredă, erau chemați la judecată și învinuiți de a fi pus la cale revolte ale dușmanilor și răsturnarea ordinii în stat. Dar ei au fost pe dată scoși din cauză; în privința tatălui, s-a anchetat punîndu-i-se sclavii la tortură, dar ancheta s-a întors împotriva acuzatorului. Acesta, înnebunit de crima săvîrșită și totodată îngrozit de strigătele mulțimii care-1 amenința cu temnița, cu aruncarea de pe stînca tarpeiană sau cu pedepsele împotriva paricizilor, a plecat din Roma. Readus de la Ravenna, este constrîns să-și continue acuzația: Tiberius nu-și ascundea vechea ură față de Serenus exilatul. Căci acesta, după ce fusese condamnat Libo[576], îi trimisese Iui Tiberius o scrisoare în care-i reproșa că numai strădуința lui nu fusese răsplătită și adăuga cîteva cuvinte care, ajunse la urechea unui om trufaș și gata să se supere[577], mai mult îl îndîijiseră pe acesta, decît îl ajutaseră pe Serenus. De toate acestea pomenea acum Tiberius, după opt ani de zile, învinuindu-1 și de alte fapte săvîrșite între timp, măcar că torturile, prin neclintirea sclavilor, dăduseră mărturie contrară.

30 După ce s-a propus ca Serenus să fie pedepsit după obiceiul din strămoși, a intervenit, opunîndu-se, Tiberius, ca să mai scadă ura pe care ar fi stîmit-o pedeapsa. Gallus Asinius propunînd ca Serenius să fie

575 Cn. Lentulus, fost consul în anul 18 a.Chr., avea acum 81 de ani; Seius Tubero, consul în anul 20 p.Chr.

576 Procesul lui Libo Drusus avusese loc în anul 16 p.Chr. (II, 27-31), și Vibius Serenus fusese unul dintre acuzatori.

577 Tiberius.

închis la Gyaros sau la Donusa, el a respins și această părere, spunînd că ambele insule sînt lipsite de apă și că, dacă cuiva i se lasă viața, trebuie să-i fie date și mijloacele de a și-o duce. Astfel, Serenus este dus din nou în insula Amorgos. Și fiindcă Cornutus se sinucisese, s-a discutat despre suprimarea recompenselor acuzatorilor, în caz că cineva, acuzat de călcarea maiestății, își curmă singur zilele înainte de a se fi terminat procesul. Senatul era gata să voteze această propunere, dacă Tiberius nu s-ar fi plîns mai apăsat decît îi era obiceiul, luînd pe față partea acuzatorilor și spunînd „că legile sînt nesocotite și că statul e pe marginea prăpastiei; să răstoarne mai degrabă legiuirile decît să-i îndepărteze pe păzitorii lor'\ în acest fel, delatorii, o speță de oameni devenită o calamitate publică și care nu fuseseră nicicînd, nici măcar prin pedepse, destul ținuți în frîu, erau ademeniți acum prin recompense.

31 Aceste întîmplări atît de dese și de triste sînt întrerupte de o mică bucurie: Caius Cominius, un cavaler roman, dovedit că scrisese o poezie defăimătoare împotriva principelui, a fost iertat de Tiberius la rugămințile și de hatîrul fratelui acestuia, care era senator. Era de aceea cu atît mai de mirare că un om care știa ce-i binele și ce nume bun aduce clemența prefera totuși duritatea. Căci nu păcătuia prin lipsă de inteligență; și-apoi nu-i greu de înțeles cînd sînt lăudate sincer faptele celor mari și cînd — cu o bucurie prefăcută. El însuși chiar, care altminteri își studia vorbirea și își găsea greu cuvintele, se exprima mai curgător și mai ușor de cîte ori venea în sprijinul cuiva. Dar în privința lui Publius Suillius[578], cvestor altadata al lui Germanicus și izgonit din Italia pentru că luase bani la judecarea unui proces, și-a spus cu atîta înfocare părerea că trebuie să fie exilat într-o insulă, incit a

578 Publius Suillius Rufus, fiul Vistilliei (II, 85), era fratele ilustrului general de mai tîrziu Domitius Corbulo; delator crud și venal, a fost exilat, dar în anul 44 p.Chr. a fost consul supleant sub Claudius (XI, 5-7 și XIII, 42); l-a acuzat pe Seneca în anul 58 p.Chr. și a fost exilat din nou.

întărit cu jurămînt că pedeapsa e în interesul statului. Măsura, rău privită pe moment, s-a întors apoi spre lauda lui Tiberius după întoarcerea din exil a lui Suillius, pe care epoca următoare l-a găsit atotputernic, venal, folosindu-se mult timp și cu succes de prietenia lui Claudius, dar niciodată spre binele cuiva. Aceeași pedeapsă s-a hotărît și împotriva senatorului Catus Firmius[579], fiindcă o chemase în judecată pe sora lui sub acuzații false de călcare a legii maiestății. Catus, precum am spus, îl atrăsese pe Libo într-o cursă și apoi, denunțîndu-1, îl dusese la pieire. Aducîndu-și aminte de serviciile lui, dar folosind alte motive, Tiberius obținuse să fie iertat de exil; nu s-a opus însă să fie exclus din senat.

32 Știu bine că cele mai multe fapte pe care le-am relatat și le voi relata par probabil mărunte și puțin însemnate pentru a fi amintite; nimeni însă nu trebuie să compare analele noastre cu operele celor care au scris istoria veche a poporului roman. Aceia înfățișau pe larg și în mod liber războaie fără seamăn, cuceriri de orașe, regi fugăriți ori prinși în luptă sau, cînd se întorceau la evenimentele interne, înfruntările consulilor cu tribunii, legile agrare și frumen- tare, luptele dintre plebei și patricieni[580]. Strădania mea se exercita pe un spațiu strimt și lipsit de glorie: o pace neîntreruptă sau prea puțin tulburată, tristele întîmplări din Roma și un împărat neinteresat să mărească imperiul[581]. Totuși, nu va fi fără folos dacă se pătrunde în miezul faptelor, care la prima vedere par neînsemnate, dar din care iau naștere cauzele care produc marile evenimente.

33 Căci toate neamurile și orașele sînt conduse fie de popor, fie de oameni mai de seamă, fie de un singur om[582]; o formă de conducere a statului rezultată dintr-o

579 V. II, 27-31.

580 Aluzie la Titus Livius, probabil.

581 Prin testamentul sau, August recomandase succesorilor săi sa nu lărgească hotarele imperiului; v. 1,11.

582 Despre cele trei forme de guvemămînt: democrație, aristocrație, monarhie și formele degenerate ale lor, demagogie,

alegere și combinare armonioasă a acestor puteri este mai ușor de lăudat decît de realizat sau, dacă se realizează, nu este durabilă. Așadar, precum odinioară, cînd plebea era puternică sau cînd predominau patricienii, trebuia să se cunoască firea mulțimii și mijloacele prin care să fie condusă cu măsură, și, precum cei care studiaseră bine spiritul senatului și al nobililor, erau considerați pricepuți în politică și înțelepți, tot astfel, lucrurile schimbîndu-se cu totul și nemaiexistînd altă formă de conducere romană decît cea a unui singur om, este poate util să fie cercetate și transmise urmașilor faptele din acest timp, fiindcă puțini disting cu mintea lor binele de rău, ce-i folositor de ce-i dăunător, cei mai mulți trăgînd învățăminte din cele întîmplate altora. De altminteri, aceste scrieri ale mele, dacă pot fi utile, sînt foarte puțin plăcute. Căci descrierile de țări, varietatea luptelor, meritele glorioase ale generalilor rețin interesul cititorilor și captivează; eu trebuie să înșir ordine crude, acuzații nesfîrșite, prietenii înșelătoare, primejdii ce amenință oameni nevinovați, aceleași pricini de pieire, luptîndumă cu monotonia faptelor pe care le relatez și cu sațul ce-1 produc. în plus, rar se găsește un defăimător al vechilor istorici și nici nu interesează pe cineva dacă ai lăudat mai mult oștirile punice sau pe cele romane; în schimb, urmașii multora dintre cei care, sub domnia lui Tiberius, au suferit pedeapsă sau dezonoare sînt în viață; admițînd chiar că familiile acestora s-au stins cu totul, poți găsi oameni care, din cauza asemănării moravurilor lor, socot că relatarea păcatelor altora este un reproș la adresa lor. Chiar gloria și virtutea își au dușmanii lor, ca și cum ele ar acuza prea de aproape purtările lor cu totul diferite. Dar mă întorc acum la ceea ce mi-am propus.

34 în timpul consulatului lui Cornelius Cossus și

oligarhie și ohlocrație, v. Polybius VI, cap. 3 și Cicero, *De republica,* 29-45.

Asinius Agrippa[583], Cremutius Cordus[584] este chemat în judecată sub învinuirea nouă și nemaiauzită pînă atunci că, publicînd niște anale și lău- dîndu-1 pe Marcus Brutus, îl numise pe Caius Cassius „ultimul dintre romani[44]. Acuzatorii erau Satrius Secundus și Pinarius Natta, clienți ai lui Seianus: lucru foarte primejdios pentru acuzat, ca și faptul că Tiberius îi asculta apărarea cu o privire furioasă. Hotărît să renunțe la viață, Cremutius începu astfel: „Onorați senatori, într-atîta sînt de nevinovat în ce privește faptele, încît îmi sînt acuzate cuvintele. Dar nici ele nu-s spuse împotriva principelui sau împotriva mamei principelui, la care se refera legea călcării maiestății. Se spune că i-am lăudat pe Brutus și pe Cassius; despre faptele lor au vorbit foarte mulți și nimeni n-a pomenit de ei fără să-i laude. Titus Livius, vestit printre cei mai de seamă istorici prin elocința lui și prin respectul adevărului, a adus atît de mari laude lui Cneus Pom- peius, încît August îl numea „Pompeianul“, și aceasta n-a tulburat prietenia lor. Pe Scipio, pe Afranius[585], chiar pe Cassius și pe Brutus nu-i numește nicăieri „bandiți și paricizi“, cum li se spune acum, ba adeseori îi amintește ca „bărbați de seamă“. Scrierile lui Asinius Pollio[586] ne transmit amintirile cele mai frumoase despre ei; Messala Corvinus[587] nu înceta să-1 numească pe Cassius „generalul[41] lui: amîndoi s-au bucurat tot timpul de averea lor și de onoruri. La cartea

583 Anul 25 p.Chr.; Cornelius Cossus, fiul lui Cneus Cornélius Lentulus, supranumit Gaetulicus pentru victoriile lui în Africa și fost consul sub August; Asinius Agrippa, al treilea fiu al lui Asinius Gallus și al Vipsaniet Agrippina.

584 Cremutius Cordus scrisese o istorie a războaielor civile, animata de spirit republican, și alta a domniei lui August.

585 Adversari ài lui lulius Caesar și partizani ai lui Pompeius în timpul războiului civil; Quintus Metellus Pius Scipio, consul în anul 51 a.Chr., s-a sinucis după bătălia de la Tapsus (anul 46 a.Chr.), iar Lucius Afranius, consul în anul 60 a.Chr., a murit în aceeași bătălie.

586 Istoria războiului civil a acestui scriitor s-a pierdut.

587 Marcus Valerius Messala Corvinus, mai întîi partizan al lui Brutus, i s-a alăturat, după înfrîngerea republicanilor la Philippi, lui Octavian, care a fost coleg de consulat în anul 31 a.Chr.

lui Marcus Cicero[588], în care acesta l-a ridicat în slăvi pe Cato, cum altfel a răspuns Caesar dictatorul decît printr-o replică în scris, ca în fața unor judecători? Scrisorile lui Antonius și discursurile lui Brutus cuprind invective împotriva lui August, fără temei de altfel, dar multe de o mare violență; poeziile lui Bi- baculus și ale lui Catullus[589], pline de injurii la adresa Cezarilor, le citește toată lumea; dar însuși divinul lulius, însuși divinul August le-au suportat și le-au lăsat să circule; nu ar fi ușor să spun dacă din moderație sau din înțelepciune, căci ocările disprețuite se trec cu timpul; dacă te mînii pe ele, reiese că sînt îndreptățite.
35 Nu mai vorbesc de greci, la care nu numai libertatea, dar nici excesul ei nu se pedepseau sau, dacă cineva dădea atenție vorbelor, se răzbuna prin vorbe. Dar îndeosebi le era îngăduit, fără ca nimeni să cîrtească, să-și dea părerea despre cei pe care moartea i-a pus în afara urii sau părtinirii. Oare împing eu poporul prin cuvîntări la un război civil, în timp ce Cassius și Brutus, cu armatele, ocupă cîmpiile de la Philippi? Oare aceștia, care-au murit acum șaptezeci de ani, de vreme ce sînt recunoscuți prin chipurile lor pe care nici învingătorul nu le-a distrus, nu trebuie să-și păstreze locul în amintirea istoricilor? Posteritatea dă fiecăruia cinstirea cuvenită. Dacă pe mine m-așteaptă condamnarea, nu vor lipsi oameni care să-și amintească de Cassius și de Brutus, dar și de mine/[4] După ce a ieșit din senat, el și-a pus capăt vieții prin inaniție. Senatorii au decis ca edilii să-i ardă cărțile, dar unele au mai rămas, ascunse și publicate apoi. De aceea, este și mai de rîs prostia acelora care cred că, prin puterea lor cît sînt în viață, se poate stinge și memoria epocii

588 Cicero a compus în anul 46 a.Chr. o lucrare intitulată *Caio.* lulius Caesar l-a combătut într-o altă lucrare în două cărți, numite *Anticatones,* pierdute azi.

589 M. Furius Bibaculus, poet din școala poeților noi (neóterai), compusese epigrame violente împotriva lui lulius Caesar (Horatius, *Satire* II, 5,40, îl satirizează pentru stilul său umflat și ridicol); Caius Valerius Catullus, marele poet liric (87-54 a.Chr.), scrisese cîteva epigrame împotriva lui Caesar și a protejaților lui.

următoare. Dimpotrivă, cînd talentele sînt pedepsite, autoritatea lor sporește, și nici regii străini, nici cei care au practicat aceeași sălbăticie nu au reușit altceva decît ca ei să se aleagă cu rușinea, iar acelea cu gloria.

36 De altminteri, anul a fost atît de continuu ocupat cu dări în judecată, încît, în zilele Serbărilor Latine[590], Calpumius Salvianus i s-a adresat lui Drusus, prefectul Capitalei, care tocmai urcase la tribună ca să ia auspiciile, acuzîndu-1 pe Sextus Marius[591]; Tiberius a blamat în văzul lumii fapta, și aceasta a fost cauza exilului lui Salvianus. Cizicienilor[592] le-a fost imputată oficial neglijarea ceremoniilor în cinstea divinului August, adăugîndu-se și acuzațiile de violență asupra cetățenilor romani; ei și-au pierdut prin asta libertatea pe care o meritaseră în războiul cu Mithridates, cînd, fiind împresurați de armată, regele fusese alungat tot atît prin fermitatea lor, cît și prin sprijinul lui Lucullus[593]. în schimb, proconsulul Fon- teius Capito, care guvernase provincia Asia, este achitat, dovedin- du-se că acuzațiile lui Vibius Serenus[594] sînt false. Aceasta totuși nu i-a adus nici un neajuns lui Serenus, pe care ura publică îl punea și mai mult la adăpost, căci, cu cît era un acuzator mai pornit, cu atît devenea într-un fel o persoană sacrosanctă; doar delatorii mediocri și fără reputație erau supuși pedepselor.

37 în același timp, Spania ulterioară[595], trimițînd delegați la senat, a cerut ca, după exemplul Asiei, să

590 Străvechi serbări publice, ce aveau loc în luna aprilie a fiecărui an. Ele reuneau neamurile latine pe muntele Alban. Toți magistrații din Roma luau parte la ele. Conducerea Romei era în acest timp încredințată unui tînăr din cele mai alese familii, cu titlul de prefect al Capitalei. Acum, prefectul era Drusus, fiul lui Germanicus.

591 Marcus Sextus, proprietar de mine de aur și argint în Spania.

592 Locuitorii orașului Cyzic, pe coasta meridională a Propontidei (Marea Marmara).

593 Lucius Licinius Lucullus condusese războiul împotriva lui Mithridates între anii 73-67 a.Chr. A fost celebru prin bogăția sa și prin ospețele sale copioase.

594 V. II, 30; IV, 13 și 28.

595 V. IV, 5.

primească îngăduința de a construi un sanctuar în cinstea lui Tiberius și a mamei sale. Cu această ocazie, împăratul, altminteri ferm în disprețul lui pentru onoruri, dar socotind că trebuie să răspundă celor care îl acuzau în șoaptă că s-a schimbat din dorința de mărire, a ținut un discurs, vorbind cam astfel: „Știu, onorați senatori, că mulți au regretat fermitatea mea obișnuită, cînd nu m-am opus orașelor din Asia[596], care cereau de curînd același lucru; dar vă voi împărtăși totodată și motivele tăcerii mele din trecut și ce-am hotărît pentru viitor. Deoarece divinul August nu s-a opus să i se ridice, lui și orașului Roma, un templu la Pergam[597], eu, care respect toate faptele și spusele lui ca pe o lege, am urmat cu atît mai bucuros exemplul dat, cu cît la respectul meu se adăuga și venerația senatului. Dar, dacă îngăduința acordată o singură dată este scuzabilă, a te lăsa venerat în chip de zeu în toate provinciile este lucru pretențios și trufaș, iar cinstirea făcută lui August se va risipi, dacă ea se acordă tuturor prin adulații de tot felul.

38 Eu, onorați senatori, vă declar și vreau să-și amintească și urmașii că sînt muritor și că-mi îndeplinesc îndatoriri omenești, și că-mi este destul să ocup locul cel mai de seamă; dacă ei mă vor crede demn de strămoșii mei, preocupat de interesele voastre, neclintit în primejdii, neînfricat față de dușmăniile înfruntate spre binele tuturor, vor acorda destulă și prea destulă cinstire memoriei mele. Acestea sînt pentru mine temple în sufletele voastre, acestea îmi sînt statuile cele mai frumoase, și ele sînt durabile. Căci cele care se clădesc din piatră, dacă judecata urmașilor asupra lor se preface în ură, sînt disprețuite ca și cum ar fi morminte. De aceea, îi rog pe aliați, pe cetățeni și pe zeii înșiși, pe aceștia din urmă să-mi dea pînă la

596 Provinciile asiatice căpătaseră această permisiune în anul 23 a.Chr.

597 Pergam, oraș în Misia, capitală a regatului Atalizilor, lăsat moștenire romanilor de regele Attains III și devenind astfel capitala provinciei romane Asia, era vestit printr-un templu închinat Romei și lui August și printr-o faimoasă bibliotecă.

finele vieții o minte așezată și care să înțeleagă legile umane și divine, iar pe cei dintîi ca, atunci cînd voi fi plecat dintre voi, să cinstească cu laudă și bune amintiri faptele și faima numelui meu.[44] După aceea, a stăruit, chiar și în convorbirile particulare, să respingă cultul persoanei sale. Alții explicau această atitudine ca fiind modestie, mulți ca neîncredere în sine, și unii ca micime de suflet. „într-adevăr, ziceau ei, cei mai valoroși oameni doresc cele mai înalte onoruri. în acest fel au ajuns în rîndul zeilor Hercule și Bacchus la greci și Quirinus la noi. August, care a sperat aceasta, a făcut mai bine. Celelalte bunuri sînt pe dată la îndemîna principilor: de un singur lucru trebuie să se preocupe fără încetare: memoria mereu vie a numelui; căci cine disprețuiește gloria, acela disprețuiește și virtuțile. “

39 Dar Seianus, amețit de norocul lui prea mare și pe deasupra aprins de dragoste pentru femeie (căci Livia îi cerea stăruitor căsătoria făgăduită), redactează o cerere către Tiberius; căci era pe atunci obiceiul ca oricine să se adreseze în scris principelui, chiar cînd acesta era de față. Cuprinsul ei era următorul: „Datorită bunăvoinței lui August, zicea, și apoi numeroaselor aprecieri din partea lui Tiberius, el s-a obișnuit să nu prezinte speranțele și dorințele lui mai întîi zeilor, ci principelui. N-a dorit niciodată strălucirea onorurilor: preferă veghile și străduințele, ca un simplu soldat, pentru siguranța împăratului. Și totuși, a dobîndit cea mai frumoasă onoare; aceea de a fi socotit demn de a se înrudi cu familia imperială[598]; de-atunci a început să spere. Și fiindcă a auzit că August, cînd a fost să-și mărite fiica[599], s-a gîndit un moment și la un cavaler roman, de aceea, dacă s-ar căuta un soț pentru Livia, să nu uite un prieten care s-ar mulțumi doar cu fala acestei legături de rudenie. Căci el nu vrea să scape de îndatoririle ce i-au fost impuse; îi este destul ca familia

598 Fiica lui Seianus fusese logodită cu un fiu al lui Claudius, Drusus.

599 Iulia, văduvă după moartea lui Agrippa (Suetoniu, *Aug.* 63).

lui să fie apărată de atacurile nedrepte ale Agrippinei, și aceasta în interesul copiilor lui; căci el va fi avut parte de multe și prea multe zile, de vreme ce și le-a trăit alături de un astfel de principe.[44]

40 La acestea, Tiberius, lăudînd devotamentul lui Seianus și amintindu-i discret favorurile pe care el însuși i le făcuse, după ce a cerut un răgaz spre a se gîndi la această chestiune în întregul ei, a adăugat că ceilalți muritori, cînd chibzuiesc ceva, țin socoteală de interesul lor; cu principii, lucrul stă cu totul altfel: ei trebuie să țină seama, în chestiunile importante, de opinia tuturora. De aceea, el nu recurge la un răspuns ușor de dat, anume că Livia singură poate decide dacă, după Drusus, trebuie să se mai căsătorească, sau mai degrabă să-și ducă viața în aceeași familie; ea are o mamă și o bunică[600], sfătuitorii ei cei mai apropiați. El va vorbi mai direct; mai întîi, despre pornirile dușmănoase ale Agrippinei, care se vor aprinde și mai tare, dacă această căsătorie a Liviei va dezbina familia Cezarilor ca și în două partide. Și așa rivalitatea femeilor iese la iveală, și pe nepoții săi îi chinuie aceste neînțelegeri; ce se va întîmpla dacă vrajba dintre ele se va înteți printr-o asemenea căsătorie? „Căci te înșeli, Seiane, dacă crezi că poți să rămîi la același rang și că Livia, căsătorită întîi cu Caius Caesar și apoi cu Drusus, va putea trăi cu gîndul că are să îmbătrînească lîngă un cavaler roman. Admițînd că eu aș fi de acord, poți crede că cei care i-au văzut pe fratele ei[601], pe tatăl ei și pe strămoșii noștri în cele mai înalte posturi de conducere vor îngădui-o? Fără îndoială, tu vrei să rămîi pe locul tău; acei magistrati și acei fruntași ai statului care, fără voia ta, dau buzna peste tine și te consultă în toate chestiunile, spun pe față că te-ai ridicat încă demult deasupra rangului de cavaler, că i-ai întrecut cu mult pe prietenii tatălui meu și, din ură față de tine, mă acuză și

600 Mama Livillei era Antonia minor, fiica Octaviei și a triumvirului Marcus Antonius; bunică ii era Livia Augusta, mama lui Tiberius.

601 Fratele ei era Germanicus, tatăl ei era Claudius Drusus, fratele lui Tiberius.

pe mine. August, zici, s-a gîndit să-și dea fiica unui cavaler roman. Este de mirare, pe Hercule, că, fiind tras în toate părțile de griji și prevăzînd că cel care s-ar înrudi cu el ar fi înălțat cu mult deasupra altora, a aruncat în unele conversații numele lui Caius Proculeius[602] și-al cîtorva, care duceau o viață cu totul liniștită și nu se amestecaseră deloc în treburile publice? Dar dacă sîntem mișcați de o șovăială a lui August, de ce nu sîntem și mai tare mișcați de alegerea făcută, căsătorindu-și fiica întîi cu Marcus Agrippa și apoi cu mine? Pentru prietenia ce-ți port, nu ți-am ascuns toate acestea; de altminteri, nu mă voi împotrivi nici planurilor tale, nici celor ale Liviei. Ce frămînt eu în minte, prin ce legături mă pregătesc să te unesc cu mine, deocamdată nu-ți voi împărtăși; îți voi spune doar că nu este rang atît de înalt pe care virtuțiile tale și devotamentul tău față de mine să nu-1 merite; la momentul potrivit, voi vorbi despre aceasta fie în senat, fie în fața poporului."

41 Seianus îi scrise din nou, dar acum nu despre căsătorie, ci, mergînd cu temerile lui mai departe, încearcă să înlăture bănuielile ascunse împotriva lui, zvonurile mulțimii și invidia ce-1 amenință. Și, ca să nu-și slăbească puterea îndepărtînd mulțimea de oameni care veneau în casa principelui sau, primindu-i, să nu dea prilej de învinuiri dușmanilor, a ajuns la ideea să-1 îndemne pe Tiberius să-și ducă viața departe de Roma, într-o localitate încîntătoare. într-a- devăr, avea în vedere multe avantaje: audiențele vor fi în mîna lui, corespondența, fiindcă se transmitea prin soldați, va fi la discreția lui; apoi Tiberius, pe măsură ce îmbătrînea, pierzîndu-și vigoarea într-o localitate retrasă, i-ar fi trecut mai ușor firmele conducerii; pe deasupra, dacă nu s-ar mai vedea gloata de clienți care vin să îl salute, invidia față de el s-ar micșora și, înlăturîndu-se aceste deșertăciuni, puterea lui reală ar crește. Așadar, puțin cîte puțin, începe să se plîngă de greutățile întîmpinate în Capitală, de îmbulzeala mulțimii, de valul celor care

602 Caius Proculeius Murena, cumnat al lui Maecenas și colaborator al lui August.

vin la el, lăudînd liniștea și singurătatea care te pun la adăpost de supărări și de necazuri și-ți dau putința să te ocupi în voie de treburile importante.

42 Întîmplător, procesul intentat în acele zile lui Votienus Mon- tanus, orator de mare talent[603], l-a determinat pe Tiberius, care șovăia încă, să se convingă că trebuie să evite adunările senatului și vorbele care, adesea adevărate și greu de suportat, i se aruncau în față în public. Căci Votienus era acuzat pentru insulte la adresa lui Caesar; martorul Æmilius[604], un militar, din zelul lui de a-și dovedi depoziția, repeta toate ocările și, deși senatorii căutau să le acopere cu strigătele lor, el stăruia cu și mai multă tărie; Tiberius a auzit astfel vorbele urite cu care era insultat într-ascuns. A fost atît de zguduit, încît striga că se va apăra fie pe dată, fie în timpul procesului, și cu greu s-a liniștit în urma rugăminților celor din preajma lui și a lingușelilor tuturor. Votienus, firește, a fost condamnat pentru călcarea legii maiestății. Tiberius, căruia i se reproșase neîndurarea fața de acuzați, s-a îndărătnicit și mai mult; pe Aquilia, acuzată de adulter cu Varius Ligur[605], deși consulul desemnat, Lentulus Gaetulicus, ceruse să fie pedepsită conform cu legea lulia, a pedepsit-o cu exilul; pe Apidius Menila, fiindcă nu jurase pe actele lui August, l-a șters de pe lista senatorilor.

43 Au fost ascultate apoi delegațiile lacedemonienilor și ale me- senienilor[606], care se certau pentru dreptul asupra templului Dianei Limnatide[607]. Lacedemonienii susțineau că templul a fost consacrat zeiței de strămoșii lor, că le-a fost luat cu forța armelor de regele Filip al macedonilor[608] cu care se luptaseră și că apoi le-a fost

603 Votienus Montanus, din Narbona, a fost exilat în insulele Baleare, unde a murit în anul 27 p.Chr.

604 Fost centurion primipil (II, 11).

605 V. VI, 30.

606 Lacedemonienii locuiau regiunea denumita Laconia, cu capitala Sparta; se învecina la vest cu Messenia, acum facînd parte din provincia romana Ahaia.

607 Templul zeiței Diana (Artemis) din localitatea Limitai, la hotarul dintre Laco- nia și Messenia.

608 Filip II, tatăl lui Alexandru cel Mare.

redat prin hotărîrea lui Caius Caesar[609] și a lui Marcus Antonius. La rîndul lor, mesenienii se refereau la o veche împărțire a Peloponezului între urmașii lui Hercule și afirmau că regelui lor i-a revenit cîmpia Denthelia, pe care se află acest templu: dovada acestui fapt sînt, ziceau, sculpturile în piatră și în aramă veche, care se păstrează. Cît despre faptul că se recurge la mărturii ale poeților și ale analelor, ei au mai multe și mai demne de crezare: Filip nu a luat hotărîrea printr-un act de putere, ci fiindcă așa era drept; aceeași a fost hotărîrea regelui Antigonos[610] și a generalului roman Mum- mius[611]; tot așa au hotărît milesienii[612], luați oficial ca arbitri, și în cele din urmă Atidius Geminus, pretorul Ahaiei[613]. Astfel, s-a dat cîștig de cauză mesenienilor. Pe de altă parte, segestanii[614] au cerut să se restaureze templul Venerei de pe muntele Eryx, dărăpănat de vechime, amintind vestita lui origine, măgulitoare pentru Tiberius; el și-a asumat cu plăcere sarcina, ca unul care se înrudea cu zeița. Apoi au fost discutate rugămințile masilienilor[615] și s-a decis după precedentul în cazul lui Publius Rutilius[616]: pe acest Rutilius, exilat, locuitorii din Smirna[617] îl adoptaseră ca cetățean al lor; Volcatius Moschus, exilat ca și acela, devenit cetățean al Massiliei, își lăsase bunurile acestei cetăți, ca fiind patria lui.

609 Caius lulius Caesar.

610 Antigonos Doson, regele Macedoniei, a ocupat Sparta în anul 222 a.Chr.

611 Lucius Mummius Achaicus, consul în anul 146 a.Chr., a cucerit Corintul

612 Arbitri din Milet, oraș important pe coasta Asiei Mici.

613 Fost legat propretor al provinciei pe vremea lui August.

614 Locuitori ai orașului Segeste, pe coasta nordică a Siciliei. După tradiție, templul fusese ridicat pe muntele Eryx din apropiere de către troianul Æneas, fiul zeiței Venus, strămoșul romanilor și al gintei lulia, căruia îi aparținea și Tiberius.

615mereiai înfloritor în strinse legături cu romanii încă de pe vremea celui de al doilea război punic; a fost cucerită de lulius Caesar în anul 49 a.Chr.

616 V. 111,66.

617 Oraș comercial din Ionia, cu un port renumit (azi, Izmir).

44 în acest an, au murit doi bărbați de seamă: Cneus Lentulus[618] și Lucius Domitius[619]. Lentulus, pe lîngă meritul de a fi fost consul și de a fi dobîndit triumful pentru că i-a învins pe geți, s-a bucurat și de gloria că suportase cu demnitate sărăcia și că, apoi, făcînd cinstit avere, se folosise de ea cu măsură. Domitius își datora strălucirea părintelui său, care fusese stăpînul mării în războiul civil, pînă ce trecuse în partidul lui Antonius și apoi în cel al lui Caesar. Bunicul[620] lui căzuse la Pharsalus, luptînd de partea optimaților[621]. El însuși fusese ales s-o ia în căsătorie pe Antonia cea mică, fiica Octaviei. A trecut apoi fluviul Elba în fruntea unei armate și a pătruns în Germania mai adînc decît oricare dintre predecesori; pentru aceste fapte, a dobîndit însemnele triumfului. Tot în acest an, s-a stins și Lucius Antonius[622], născut dintr-o familie ilustră, dar nefericită, căci după ce tatăl său, Iulius Antonius, a fost pedepsit cu moartea pentru adulterul cu Iulia, August l-a alungat pe fiul acestuia, un tinerel de-abia și nepot de soră a lui, în orașul Massilia: sub pretextul că face acolo studii, se ascundea exilul. I s-au dat totuși la înmormîntare onorurile cuvenite și, printr-o decizie a senatului, rămășițele pămîntești i-au fost depuse în mormîntul familiei Octavia.

45 în același an, un țăran, termestin[623] de neamul lui, a comis o crimă fioroasă în Spania citerioară. Acesta,

618 Cornelius Lentulus, fost consul în anul 14 a.Chr.; în anul 10 a.Chr., condusese o expediție împotriva triburilor daco-geților. Primise însemnele triumfale.

619 Lucius Domitius Ahenobarbus, consul în anul 14 a.Chr., proconsul, mai tîrziu, al Africii și Illyricului; bunicul lui Lucius Domitius Ahenobarbus, viitorul împărat Nero.

620 Adversar al lui Iulius Caesar, a distrus în anul 42 a.Chr. flota triumvirilor; împăcat cu Marcus Antonius, a fost proconsul al Bitiniei.

621 Partidul lui Pompei.

622 Lucius Antonius era fiul Marcellei, nepoată de soră a lui August, și a lui Iulius Antonius.

623 Din localitatea Termes, în Spania Taraconeză, aproape de izvonil fluviului Duero.

atacîndu-1 pe neașteptate pe pretorul Lucius Piso[624], care călătorea fără nici o măsură de siguranța, l-a omorît dintr-o singură lovitură; apoi, fugind în goana calului, după ce a ajuns în niște văgăuni împădurite, dînd drumul calului, a scăpat de următori, ascunzîndu-se prin locuri prăpăstioase și neumblate. Dar n-a putut să-i înșele multă vreme, căci, calul fiind prins și dus prin satele apropiate, s-a aflat cine-i era stăpînul; acesta, găsit și supus la chinuri ca să-și denunțe complicii, striga cît îl ținea giura, pe limba lui, da degeaba este întrebat; pot să vină de față părtașii lui și să-1 privească; nu există durere, oricît de mare ar fi, care să-1 facă să spună adevărul. Cînd, a doua zi, a fost din nou adus la cercetări, s-a smuls din mîinile paznicilor și s-a repezit cu capul într-o stîncă cu atîta putere, încît a rămas mort pe loc. Se crede totuși că Piso a fost ucis într-o cursă pusă la cale de termes- tini, pentru că urmărea, cu o asprime mai mare decît puteau suporta barbarii, strîngerea sumelor datorate tezaurului și neplătite.

46 Sub consulatul lui Lentulus Gaetulicus și C. Calvisius[625], i s-au acordat lui Poppaeus Sabinus[626] însemnele triumfale pentru zdrobirea neamurilor tracilor, care trăiau pe înălțimile munților: fiind primitivi, erau cu atît mai neînfricați. Cauza revoltei, în afară de firea acestor oameni, era că nu voiau să audă de înrolări și nu voiau să-i trimită pe cei mai zdraveni dintre tineri în oastea noastră; de altfel, nici de regii lor nu ascultau decît după pofte sau, dacă le trimiteau totuși trupe auxiliare, le puneau la comandă oameni de-ai lor și nu se războiau decît cu neamurile învecinate. Tocmai atunci se răspîndise zvonul că vor fi risipiți și amestecați cu alte neamuri și că vor fi duși în țări îndepărtate. Dar, înainte de a lua armele, au trimis delegați ca să amintească de prietenia și de supunerea

624 Probabil, unul dintre fiii lui Lucius Piso, prefect al Romei.
625 Anul 26 p.Chr.
626 V. I, 80.

lor și să declare că acestea vor fi respectate dacă nu vor fi încărcați cu noi poveri; dar dacă li s-ar impune, ca unor învinși, robia, declară că ei au arme, au oameni tineri și curajul să lupte pentru libertate, sau să moară. Totodată, arătau întăriturile construite pe piscurile munților și pe părinții și soțiile lor strînși la un loc acolo; amenințau, spunînd că războiul va fi greu, aspru și sîngeros.

47 Dar Sabinus, dîndu-le răspunsuri liniștitoare, pînă ce să-și adune la un loc armata, după ce au venit Pomponius Labeo[627] din Moesia cu o legiune și regele Rhoemetalces[628] cu trupele ajutătoare alcătuite din oamenii lui care-i rămăseseră credincioși, forțe militare care se adăugau la cele ale lui, a pornit împotriva dușmanilor așezați prin trecătorile munților împăduriți. Unii, mai îndrăzneți, se arătau pe înălțimile descoperite. Comandantul roman, urcînd în ordine de bătaie, i-a respins ușor, fără mare vărsare de sînge din partea barbarilor, din cauză că locurile lor de retragere erau aproape. Apoi, Poppaeus, întărindu-și poziția, ocupă cu un detașament puternic muntele îngust care, printr-o coamă netedă, neîntreruptă, ducea la cea mai apropiată fortificație, apărată de o mare forță militară a dușmanilor, armată ordonată sau de strînsură; îi trimite totodată împotriva celor mai cutezători dintre ei, care, după obiceiul neamului, dănțuiau în fața parapetului cu cîntece și dansuri războinice, pe cei mai buni arcași ai lui. Aceștia, cît timp atacau de departe, au rănit mulți dușmani, fără a fi suferit ceva; apropiindu-se mai mult, au fost puși pe fugă printr-un atac neașteptat și au scăpat, ajungînd la o unitate de rezervă, o cohortă a sugambrilor[629], pe care comandantul roman o plasase la o mică distanță, pregătită să înfrunte orice pericol și, prin vacarmul cîntecelor și armelor ei, tot atît de fioroasă ca dușmanul.

627 Legat al Moesiei din anul 25 pînă în 33 p.Chr. aflat sub ordinele lui Poppaeus Sabinus și comandînd două legiuni. Despre moartea lui, v. VI, 39.

628 **v. II, 67.**

629**10* V. II, 26.**

48 Apoi, castrul a fost mutat în apropierea dușmanilor, fiind lă- sați la întăriturile de mai înainte acei traci, despre care am spus că țineau cu noi: acestora li s-a permis să devasteze, să ardă și să ia prăzi, cu condiția ca jafurile să se facă doar cît ține ziua, iar noaptea s-o petreacă la adăpost și cu o bună gardă. Acest ordin a fost respectat la început; apoi însă, dedîndu-se la neorînduieli și îmbogățiți din prâzüe luate, nu mai făceau de gardă și, din cauza petrecerilor cu mesele bogate, a somnului și a beției, erau frînți. Ca urmare, dușmanii, aflînd de nepăsarea lor, pregătesc două coloane de atac; cu una să năvălească asupra prădătorilor, iar cealaltă să ia cu asalt castrul roman, nu în speranța de a-1 cuceri, ci ca prin huietul strigătelor și sub ploaia de săgeți, cînd fiecare este atent la primejdia în care se află, să nu se audă zgomotul luptei celeilalte; au ales, pe deasupra, întunericul nopții, spre a spori panica. Dar cei care puneau la încercare castrul legiunilor romane erau ușor respinși; tracii din trupele auxiliare, îngroziți de atacul neașteptat, căci unii zăceau pe lîngă palisade și cei mai mulți rătăceau pe-afară din întăritori, erau uciși cu atît mai furios cu cît, numiți transfugi și trădători, erau acuzați că au luat armele ca să ajungă sclavi, și ei, și neamul lor.

49 A doua zi, Sabinus și-a desfășurat armata pe un loc plan, socotind că barbarii, voioși de succesul lor de peste noapte, vor îndrăzni să dea lupta; și pentru că nu coborau din fortificațiile lor și de pe înălțimile vecine, el a început să-i împresoare prin redute întărite, pe care le stabilea în locuri potrivite; apoi, unindu-le printr-un șanț cu parapete, i-a înconjurat pe o circumferință de patru mii de pași. După aceea, ca să le taie apa și furajele, a început puțin cîte puțin să strîngă împresurarea și să-i încercuiască pe o suprafață redusă; pe lîngă aceasta, ridică un rambleu, ca să poată arunca de aproape asupra dușmanilor pietroaie, lănci și torțe. Dar nimic nu era mai chinuitor pentru aceștia ca setea, căci marea mulțime de luptători și de neluptători nu se mai foloseau decît de un singur izvor. Totodată, caii, vitele, închiși laolaltă cu ei, după obiceiul barbarilor, mureau

din lipsă de furaje; alături, zăceau cadavre de oameni, pe care rănile și setea îi răpuseseră: totul era infectat de puroi, de împuțiciune, de molimă. La această situație critică s-a adăugat discordia, ultima pacoste: unii voiau să se predea, alții preferau să moară, ucigîndu-se unii pe alții: erau și unii care propuneau, în loc de moarte fără răzbunare, un asalt de spargere a încercuirii.

50 Și nu numai soldații de rînd aveau păreri atît de diferite, ci și unul dintre șefii lor, anume Dinis, om înaintat în vîrstă și care, printr-o lungă experiență, cunoștea forța ca și clemența romanilor, susținea că trebuie să depună armele, ca ultimă scăpare în nenorocirea lor; de altminteri, el s-a predat primul învingătorului, împreună cu soția sa și copiii. L-au urmat și alții, bătrîni neputincioși sau femei, precum și cei care erau mai doritori de viață decît de glorie. Dar tineretul era împărțit între Tarsa și Turesis. Amîndoi erau hotărîți să moară o dată cu libertatea lor, dar Tarsa, strigînd că sfîrșitul trebuie să fie grabnic și că atît speranțele, cît și temerile trebuie să fie curmate, a dat exemplul, împlîntîndu-și sabia în piept; au fost și alții care au murit la fel. Turesis, cu trupa lui, aștepta noaptea, lucru de care comandantul nostru nu era neștiutor. Ca urmare, posturile au fost întărite cu forțe mai compacte. Se lăsase o noapte înspăimîntătoare, însoțită de furtună, iar dușmanii îi nelinișteau pe asediatori cînd prin strigăte confuze, cînd printr-o liniște adîncă. Sabinus trecea din post în post și îndemna soldații să nu dea vreo ocazie celor ce voiau să-i atragă în cursă, fie prin zgomote confuze, fie prin aparența liniștii, ci să rămînă toți nemișcați, la datoria lor, fără s-arunce săgețile în gol.

51 în vremea aceasta, barbarii, coborînd în grupuri, ba aruncau asupra întăriturii noastre pietroaie ce se pot azvîrli cu mîna, țăruși cu vîrful întărit prin foc și trunchiuri de copaci, ba umpleau șanțurile cu crengi, cu nuiele împletite, cu cadavre; unii, după ce-și făcuseră punți și scări, le propteau de metereze, se agățau de ele, le dădeau jos și luptau corp la corp cu cei ce li se

opuneau. Soldații noștri îi izgoneau cu săgeți, îi împingeau cu scuturile, aruncau lănci de asediu și prăvăleau asupra lor mormane întregi de pietre. Ai noștri aveau speranță în victorie sau, dacă ar da înapoi, știau că vor păți o mare rușine; ceilalți știau că aceasta le e ultima putință de salvare; mamele și soțiile multora, care erau de față, le sporeau înflăcărarea cu strigătele lor jalnice. Noaptea veni la timp, ca să le sporească unora îndrăzneala și altora spaima: loviturile sînt nesigure, rănile neașteptate; nimeni nu distingea care-s ai săi și care sînt dușmanii; din cauza ecoului muntelui, glasurile trimise înapoi, venind ca din spate, produceau atîta zăpăceală, încît romanii au lăsat în urmă cîteva întărituri, crezîndu-le străpunse. Totuși, dușmanii, afară de un mic număr, n-au reușit să forțeze liniile noastre; cît despre ceilalți, cei mai viteji dintre ei, fiind doborîți sau răniți, în zorii zilei romanii i-au împins pînă în vîrful fortificației lor, unde pînă la urmă au fost nevoiți să se predea. Localitățile din apropiere s-au predat și ele, de voia lor; iama pretimpurie și aspră din muntele Haemus[630] veni în ajutor celor care mai rămăseseră, scutindu-i să fie supuși cu forța sau prin asediere.

52 Dar la Roma, după ce familia lui Tiberius fusese atît de încercată spre a se face începutul șirului de lovituri care aveau să ducă la pieirea Agrippinei, Claudia Pulchra, vara ei[631], este dată în judecată, acuzatorul fiind Domitius Afer[632]. Acesta, fost de curînd pretor, neavînd vreun nume mai de seamă și grăbit să se pună în lumină cu orice preț, o învinuia de viață imorală, de adulter cu Fumius, de planuri de a-l otrăvi și blesteme la adresa principelui. Agrippina, mereu îndîrjită, dar de data asta furioasă și de pericolul care o amenința pe ruda ei, se duce la Tiberius și-l găsește aducînd tocmai un sacrificiu părintelui său, August. De-aici începu cu reproșuri împotriva lui, zicîndu-i că nu se

630 Balcanii.

631 Claudia Pulchra era fiica lui M. Valerius Messala Barbatus, care a murit, fiind 'consul, în anul 12 a.Chr., și a Marcellei maior, fiica Octaviei, al cărei frate, August, era bunicul Agrippinei.

632 Necunoscut.

cade ca cineva să aducă jertfe divinului August și să-i persecute în același timp pe urmașii lui; spiritul lui divin nu a trecut în niște chipuri mute; ea, care-i un chip viu și e născută din sîngele divin, își dă bine seama de primejdie și îmbracă veșmintele de doliu. în zadar este acuzată Pulchra; singurul motiv al nenorocirii acesteia este că și-a ales — curată nebunie — s-o cultive pe Agrippina, uitînd că Sosia[633] a fost condamnată pentru aceeași vină. Aceste vorbe l-au silit pe Tiberius să scoată un răspuns, rar lucru la acest suflet ascuns; apucînd-o de mînă, i-a atras atenția, citind un vers grecesc, că „prin faptul că nu domnește, nu înseamnă că-i jignită". Pulchra și Fur- nius sînt condamnați. Afer a fost ridicat la rangul celor mai de seamă oratori; faima talentului lui s-a răspîndit și a fost întărită prin afirmația lui Tiberius, care l-a numit un maestru în arta elocinței cu drepturi depline; după aceea, Afer, luînd asupră-și acuzații sau apărîndu-i pe inculpați, s-a bucurat de o mai bună faimă a elocinței decît a moralității lui; de fapt, către finele vieții lui, a pierdut chiar și din elocință; mintea-i slăbise, dar el nu se putea abține și să tacă.
53 Dar Agrippina, neînduplecată în mînie și căzînd bolnavă, pe cînd Tiberius îi făcea o vizită, după ce vărsase îndelung și în tăcere multe lacrimi, începu apoi, amestecînd reproșuri cu rugăminți, să-i ceară să vină într-ajutor singurătății ei și să-i dea un soț; este la o vîrsta la care se mai poate mărita; femeile cinstite n-au altă mîn- gîiere decît căsătoria; sînt în Roma bărbați care s-ar mîndri s-o ia pe soția lui Germanicus cu copiii ei. Dar Tiberius, înțelegînd bine ce consecințe politice are această cerere, ca să nu-și dea pe față nemulțumirea sau temerea, a plecat Iară să dea vreun răspuns, ori- cît stăruia ea. Acest fapt, nepomenit de nici unul dintre autorii de anale, eu l-am găsit în memoriile fiicei Agrippinei[634], mama împă- rătului Nero, care a transmis urmașilor istoricul vieții ei și nenoro-

633 Despre Sosia Galla, v. cap. 19.
634 Agrippina minor, despre care se va vorbi mult în cărțile XII, XIII și XIV.

cirile alor săi.

54 De altminteri, Seianus a lovit-o și mai puternic pe aceasta femeie îndurerata și imprudentă trimițînd la ea iscoade care, pre- facîndu-se prieteni, s-o avertizeze că i s-a pus la cale otrăvirea și că ar trebui să evite invitațiile la masă ale socrului ei[635]. Și aceea, neștiind să se prefacă, cum ședea o dată la masă lîngă el fără să-i arunce o privire, Iară să scoată o vorbă, nu s-a atins de nici o mîn- care, pînă ce Tiberius a observat, din întîmplare sau fiindcă îi șoptise cineva; și ca să o pună la încercare mai serios, lăudînd niște fructe de pe masă, le-a oferit cu mina lui nurorii sale; dintr-asta, bănuiala Agrippinei a crescut, și ea le-a trecut, fără a se atinge de ele, sclavilor. Totuși, Tiberius nu i-a adresat direct nici o vorbă; dar, întorcîndu-se către mama lui, zise că nu-i de mirare că-și impusese o purtare mai severă cu o femeie care-1 acuză că vrea s-o otrăvească. De-aici a ieșit zvonul că se plănuiește moartea Agrippinei; dar că Tiberius nu îndrăznește să acționeze pe față, ci că se încearcă săvîrșirea crimei în secret.

55 Dar Tiberius, ca să înlăture zvonurile, participa deseori la ședințele senatului și i-a ascultat timp de mai multe zile pe delegații Asiei, care își disputau fiecare onoarea de a ridica un templu în orașul lor[636]. Unsprezece orașe concurau, cu o ambiție egală, dar cu forțe diferite. Toate invocau merite nu prea deosebite: vechimea originii, devotamentul lor față de poporul roman în războaiele cu Perses, cu Aristonicus și cu alți regi. Dar nici cei din Hy- paepa, Tralles, și nici cei din Laodicea și Magnesia n-au fost luați în seamă, ca unii care nu aveau mijloacele necesare. Nici cei din Ilion, deși aminteau de Troia, orașul-mamă al Romei, nu se bizuiau decît pe gloria vechimii. A fost un moment de înclinare de partea celor din Halicamas, care spuneau că timp de o mie două sute de ani nici un cutremur de

635 Tiberius, întnicît Agrippina era soția lui Germanicus, fiul adoptiv al lui Tiberius.

636 Templu în onoarea lui August, a Liviei și a senatului; v. IV, 15.

pământ nu zguduise localitatea lor și dădeau asigurări că vor pune temeliile templului pe o stîncă tare[637]. Despre cei din Pergam[638], care se bizuiau pe faptul că în orașul lor este așezat și templul lui August, s-a crezut că tocmai de aceea au fost destul de onorați. Despre cei din Efes și din Milet, s-a părut că-și dotaseră destul orașele cu cultul lui Apollo, iar ceilalți cu cel al Dianei. Astfel a rămas să se discute doar despre cei din Sardes și cei din Smirna. Sardienii au dat citire unui decret al etruscilor, ca- re-i recunoșteau ca frați; căci Tyrrhenus și Lydus, fiii regelui Atys, și-au împărțit poporul din cauza numărului mare de locuitori: Lydus a rămas pe pământurile părintești. Tyrrhenus a trebuit să înte- meieze așezări noi, și acestea au fost numite după numele conducătorilor, unele în Asia, și altele în Italia. Apoi, bogăția lidienilor sporind, au trimis colonii în acea parte a Greciei ce-și trage numele de la Pelops[639]. Totodată, ei aminteau de documente de la generalii noștri și de tratatele încheiate cu noi în războiul cu macedonenii[640], de bogatele lor cursuri de apă, de clima dulce și de pământurile rodnice din jur.

637 Perses, regele Macedoniei, învins în al treilea război de Lucius Æmilius Paulus la Pidna în anul 179 a.Chr.; Aristonicus al Pergamului; Hypaepa și Tralles, orașe în Lidia; Laodiceea, oraș în Frigia; Magnesia, oraș pe rîul Meandro; Helicamas, veche cetate și port, capitala Cariei, faimoasă prin mormîntul lui Mausolus.

638 Pergam, v. III, 63; Sardes, v. II, 47; Smirna, II, 63.

639 Peloponez. Pelops era fiul lui Tantal.

640 în războiul cu regele Perses.

Dar cei din Smirna, după ce au amintit de vechimea lor, fie că orașul le fusese întemeiat de Tantalus, fiul lui Iupiter, fie de Theseus, tot din neam de zei, fie de una dintre amazoane, trecură la acele argumente în care-și puneau cea mai mare nădejde; serviciile făcute poporului roman, căruia îi trimiseseră multe vase, nu numai pentru războaiele din afară, dar și pentru cele purtate în Italia; ei cei dintîi ridicaseră un templu orașului Roma, în timpul consulatului lui Marcus Porcius[641], cînd puterea era mare, dar nu atinsese totuși culmea, căci Cartagina dăinuia încă, și în Asia erau regi puternici. Totodată, ei aduceau în sprijin mărturia lui Lucius Sulla că într-o împrejurare foarte grea pentru armata romană[642], din cauza asprimii iernii și a lipsei de îmbrăcăminte, cînd aceasta s-a anunțat la Smirna într-o adunare, toți cei de față s-au dezbrăcat de hainele lor și le-au trimis legiunilor romane. Astfel, cerîndu-se senatorilor părerea, aceștia au dat întîietate locuitorilor din Smirna. Vibius Marcus[643] propuse să i se dea lui Marcus Lepidus, proconsulul acestei provincii[644], un legat suplimentar, care să se îngrijeas- cà de construcția templului; fiindcă Lepidus, din modestie, refuza să-1 aleagă el însuși, a fost desemnat prin tragere la sorți Valerius Naso.

57 în vremea aceasta, Tiberius, după un plan îndelung gîndit și de mai multe ori amînat, a plecat în sfîrșit în Campania, ca să sfințească, chipurile, un templu lui Iupiter la Capua și altul lui August la Nola, de fapt însă hotărît să-și ducă viața departe de Roma. Deși, urmîndu-i pe cei mai mulți istorici, am atribuit[645] motivul plecării sale uneltirilor lui Seianus, pentru că totuși, după uciderea acestuia[646], Tiberius a continuat să ducă timp

641 Marcus Porcius Cato, censul în anul 195 a.Chr.
642 în timpul războiului cu Mithridate Eupator.
643 Consulul din anul 17 p.Chr., v. II, 74.
644 Provincia Asia, în care se afla Smirna.
645>20 v. IV, 41.
646 în anul 31 p.Chr.

de șase ani aceeași viață retrasă, sînt îndemnat să mă întreb dacă n-ar fi mai drept să-i atribui această hotărîre chiar lui, care-și ascundea astfel cruzimea și desfrîul prin depărtarea locurilor, deși actele lui se vădeau totuși. Erau unii care credeau că, ajungîndu-1 bătrînețea, se mai rușina și de fizicul lui; într-adevăr, era înalt la trup, subțiratic, dar și aplecat din spate, era pleșuv în creștetul capului, fața îi era buburoasă și de multe ori acoperită din loc în loc cu plasture; obișnuia și în retragerea lui la Rhodos să evite reuniunile și să-și ascundă plăcerile. Se mai zicea și că a fost silit și de firea nestăpînită a mamei lui, pe care n-o suferea ca părtașă a puterii, dar n-o putea îndepărta, deoarece primise propria lui .putere din mîinile ei ca un dar. Căci August se gîndise într-o vreme să-l pună în fruntea statului pe Ger- manicus, nepot din partea surorii lui, lăudat de toată lumea, dar, învins de rugămințile soției, l-a adoptat pe Tiberius și l-a făcut pe acesta să-1 adopte la rîndul lui pe Germanicus.

58 La plecare, era însoțit de un număr restrîns de persoane: un singur senator, fostul consul Cocceius Nerva, bun cunoscător al legilor și, în afară de Seianus, un cavaler roman dintre cei mai de seamă, Curtius Atticus[647]; ceilalți, aproape numai greci, erau lite- rați cu care, conversînd, avea să-și petreacă timpul în mod plăcut. Cunoscătorii într-ale astrologiei spuneau că Tiberius a plecat din Roma într-o asemenea conjuncție a astrelor, încît era exclus să se mai întoarcă; cei care făceau prevestiri despre sfiișitul apropiat al vieții lui, răspîndindu-le, și-au găsit dintr-asta moartea; ei nu prevedeau un lucru atît de incredibil, anume ca Tiberius să mai trăiască,

de bunăvoie, unsprezece ani departe de locul părintesc. Mai tîrziu s-a văzut cît de îngust e hotarul dintre știință și eroare și de cîtă obscuritate e acoperit adevărul; că nu se mai întoarce la Roma, n-a fost o vorbă spusă într-o doară; despre rest s-au înșelat, căci el a trăit pînă la adînci bătrînețe în cîte-o localitate de țară, apropiată

647 Bun prieten, îl însoțise pe Tiberius în retragerea lui la Rhodos.

sau de pe coasta mării, și adesea și-a făcut reședința chiar Ungă zidurile Romei.

56 Din întîmplare, în acele zile o primejdie care ar fi putut să-1 coste viața pe Tiberius a sporit acele zvonuri neîntemeiate și i-a dat motiv să se încreadă și mai mult în statornica prietenie a lui Seianus. Luau masa la o fermă, cu numele Spelunca, între marea Amyclaei și înălțimile muntoase de la Fundi[648], într-o grotă naturală. Prăvălindu-se deodată niște stînci de la intrarea acesteia, au fost striviți cîțiva servitori: de unde spaima tuturor și fuga celor ce luau parte la ospăț. Seianus, sprijinindu-se pe un genunchi și aplecat cu fața și cu mîinile deasupra lui Tiberius, s-a făcut pavăză împotriva năruirii pietrelor și în această poziție a fost găsit de soldații care veniseră în ajutor. De atunci, el deveni și mai puternic și, deși sfaturile lui erau nefaste, era ascultat cu încredere, ca unul ce nu se îngrijora de sine. își luase rolul de judecător nepărtinitor față de copiii lui Germanicus, punînd în locul lui pe alții cu rolul de acuzatori și cerîndu-le mai ales să-1 urmărească necontenit pe Nero[649], cel mai apropiat urmaș. Acesta, deși avea modestia ce se cuvine unui tînăr, totuși, uitînd adesea de interesul lui în situația de față, era îmboldit de liberții și de clienții lui, grăbiți la dobîndirea puterii, să se arate curajos și încrezător în sine; aceasta, ziceau ei, o vrea poporul roman și o dorește și armata; nu va îndrăzni nimic împotriva lui acest Seianus, care acum își bate joc de răbdarea unui bătrîn și, tot așa, de nepăsarea unui tînăr.

57 Nero, care auzea aceste îndemnuri și altele la fel, nu avea nici un fel de gînd rău, dar uneori îi mai scăpau din gură cuvinte arogante și necugetate, pe care iscoadele din jurul lui, auzindu-le și sporindu-le, le transmiteau și, fiindcă Nero n-avea putința să se apere, se năștеau pe de-asupra și fel de fel de îngrijorări ale altora. Căci unul evita să-i iasă în cale, altul, răspunzîndu-i la salut, se îndepărta pe dată, cei mai

648 Amyclae, orășel în Latiu pe coasta marii, între Caieta și Terracina; Fundi, localitate mai înăuntrul ținutului.

649 Fiul cel mare al lui Germanicus.

mulți întrerupeau brusc convorbirea începută; dimpotrivă, partizanii lui Seianus, care erau pe acolo, se opreau locului și rideau de el. Dar Tiberius îl primea cînd încruntat, cînd cu o față perfid surîzătoare. Fie că tînărul tăcea, fie că vorbea, tăcerea, ca și vorba erau motiv de învinuire; nici noaptea nu-i era lipsită de primejdii, fiindcă soția lui raporta Liviei ceasurile de veghe, de somn, suspinele, iar aceea le transmitea lui Seianus. Acesta îl atrase de partea lui și pe Drusus, fratele lui Nero, punîndu-i în față speranța de a lua conducerea supremă, dacă l-ar fi îndepărtat pe fratele lui mai mare, deja compromis. Drusus avea o fire aprigă; pe lîngă dorința de putere și sentimentele de ură obișnuită între frați, era aprins și de invidie că mamă-sa, Agrippina, ținea mai mult la Nero. Nici Seianus nu-1 îndrăgea pînă într-atît pe Drusus, ca să nu se gîndească cum l-ar putea răpune într-o zi, știindu-1 foarte violent și mai ușor de prins în cursă.

58 La sfîrșitul anului, au murit doi bărbați de seamă: Asinius Agrippa[650], dintr-o familie mai mult ilustră decît veche, pe care n-a înjosit-o prin felul lui de viață, și Quintus Haterius[651], dintr-o familie senatorială, înzestrat cu o elocvență renumită cît timp a trăit el; calitățile talentului său nu se văd tot așa de bine în discursurile care ni s-au păstrat. De fapt, el excela mai mult prin avînt decît prin îngrijire artistică; și precum meditația și studiul altora se impun din ce în ce mai mult la cei ce vin după ei, tot astfel acea armonie și abundență a vorbirii lui Haterius s-a stins o dată cu el.

59 în timpul consulilor M. Licinius și L. Calpumius[652], o catastrofa neașteptată a făcut tot atîtea victime ca și războaiele cele mai mari; în același moment a început și

650 Despre Asinius Agrippa, v. IV, 33.

651 Despre Quintus Haterius, v. I, 13; a murit la vîrsta de 90 de ani. Despre ușurința improvizării și repeziciunea vorbirii lui, v. Seneca (retorul), *Contr*. IV, praef. 7 și Seneca (filozoful), care spunea: „Vorbirea lui Q. Haterius, oratorul cel mai vestit pe vremea lui, nu cred că se deosebea prea mult de-a unui apucat. La el, nici o șovăială, nici o pauză; cînd începea, o ținea așa pînă la capăt* *(Scrisori către Lucilius* XL, 10).

652 Anul 27 p.Chr.

s-a sfîrșit. Un oarecare Atilius, de origine libert, pornind să construiască un amfiteatru la Fide- nae[653], ca să dea un spectacol de gladiatori, nu i-a pus temeliile pe un loc solid, nici n-a consolidat grinzile de lemn ale construcției de deasupra prin crampoane puternice, și aceasta ca unul care nu facea treaba aceasta fiindcă avea mulți bani sau din ambiția de a-și cîștiga popularitate în municipiul lui, ci pentru că urmărea un cîștig murdar. Au venit în masă doritorii de astfel de spectacole, lipsiți în timpul domniei lui Tiberius de-asemenea plăceri[654], bărbați și femei de toate vîrstele, cu atît mai numeroși, cu cît locul era aproape de Roma; de aceea și nenorocirea a fost mai mare: construcția înțesată de lume s-a desfăcut din încheieturi, s-a prăbușit înăuntru sau s-a dărîmat în afară, tîrînd de la înălțime și acoperind o imensă mulțime de oameni, care priveau spectacolul sau erau acolo primprejur. Cel puțin, cei care muriseră stîlciți de la începutul prăbu-șirii, dacă așa le-a fost dat, au scăpat de chinuiri; mai de plîns erau cei care, cu o parte a trupului schiloditǎ, mai erau încă în viață și încercau să recunoască, ziua cu ochii și noaptea după urlete și gemete, pe nevestele și pe copiii lor. Mulți alții sosesc acolo la vestea nenorocirii: unul își jelește fratele, celălalt prietenul, altul părintele. Chiar unii dintre cei ai căror prieteni sau rude erau plecați din Roma din motive diferite erau totuși înfricoșați, căci, neștiindu-se pe cine izbise această pacoste, din nesiguranță frica se întinsese mai departe.

60 Cînd au început să se îndepărteze dărîmăturile, mulțime de oameni s-au repezit să-și îmbrățișeze morții și să-i sărute, și adesea, între cei ce recunoșteau greșit un chip desfigurat, o statură sau o vîrstă asemănătoare, se iscau neînțelegeri. Cincizeci de mii de oameni au fost schilodiți sau striviți în această catastrofa. S-a luat măsura pentru viitor, printr-o decizie a senatului, ca nimeni să nu poată da un spectacol de gladiatori dacă

653 Oraș în Lațiu, la nord de Roma.
654 Lui Tiberius nu-i plăceau astfel de spectacole.

nu are un venit de cel puțin patru sute de mii de sesterți[655], și să nu se construiască un amfiteatru decît pe un teren de o soliditate constatată. De altminteri, îndată după această calamitate, casele cetățenilor de vază și-au deschis larg ușile și au fost oferite peste tot pansamente și medici. Iar Roma, deși avea un aspect trist în aceste zile, amintea de obiceiurile celor de pe vremuri, care, după lupte, îi ajutau pe răniți prin generozitatea și îngrijirea lor.

61 Amintirea acestei catastrofe încă nu se stinsese, cînd un incendiu de-o violență fără seamăn a izbucnit la Roma, pustiind toata colina Caelius[656]; lumea spunea că este un an aducător de moarte și că principele luase hotărîrea de a părăsi orașul împotriva auspiciilor; este obiceiul oamenilor de rind de a căuta un vinovat la tot ce-aduce soarta; Tiberius i-a pus capăt, dîndu-le bani pe măsura pagubelor suferite de fiecare. I s-au adus mulțumiri în senat de către personaje importante și a fost lăudat de tot poporul, pentru că, fără a favoriza pe cineva sau fără intervențiile celor din jurul lui, ajutase din banii săi chiar oameni necunoscuți, unii anume chemați la el. S-au mai făcut propuneri ca în viitor colina Caelius să se numească „Augustus", pentru că, atunci cînd totul ardea în jur, numai statuia lui Tiberius, aflată în casa senatorului lunius, rămăsese neatinsă. Se spunea că se mai întîmplase asta altădată cu Claudia Quinta[657]: strămoșii noștri îi consacraseră o statuie în templul Mamei zeilor și ea scăpase de două ori neatinsă de foc; familia Claudia[658] este sfintă și iubită de zei: trebuie deci să fie sporită sfințenia unui loc în care zeii făcuseră o atît de mare cinste împăratului.

655 Averea pe care trebuia să o aibă cineva spre a intra în clasa cavalerilor.

656 Caelius, colină marginală a Romei, la sud de Palatin și la est de A ventili, în afara vechiului zid *(pomérium)* al cetății.

657 După tradiție, în timpul celui de-al doilea război punic, augurii au recomandat să se aducă la Roma statuia zeiței Cybele *(Magna Mater)* de la Pessinunt. Nava care aducea statuia s-a împotmolit în Tibru. Claudia Quinta, faimoasă prin castitatea ei, a tras cu centura ei nava la țărm, fără efort, ca o răsplată a zeilor.

658 Căreia îi aparținea și Tiberius.

62 Poate nu e nepotrivit să amintesc că această colină s-a numit înainte Querquetulanus[659], fiindcă era acoperită de o pădure mare de stejari; apoi s-a numit Caelius după Caeles Vibenna, un șef al etruscilor, care, fiindcă ne dăduse ajutor, primise acest loc de așezare din partea lui Tarquinius Priscus, sau din partea altui rege, căci în privința aceasta istoricii au păreri diferite; altminteri, nu este îndoială că o mulțime dintre ei au locuit chiar prin locurile joase și din apropierea forului, de unde cartierul a fost numit cartierul „etrusc", după numele străinilor așezați aici.

63 Dar dacă zelul cu care cei mari veniseră într-ajutor și generozitatea principelui aduseseră o mîngîiere în aceste nefericite în- tîmplări, violența acuzatorilor devenea din ce în ce mai mare și mai îndîrjită în fiecare zi, fără nici o putință de ușurare. Varus Quintilius[660], om bogat și rudă a lui Tiberius, fusese acuzat de Domitius Afer[661], cel care făcuse să fie condamnată și Claudia Pulchra, mama lui. Nimeni nu se mira, căci Afer, multă vreme sărac, după ce risipise fără socoteală răsplata altădată dobîndită, se pregătea de și mai multe alte ticăloșii. De mirare era că Publius Dolabella[662] se asociase la delațiune; avînd strămoși iluștri și fiind înrudit cu Varus, își pîngărea el însuși noblețea și ducea la pierzanie o rudă de sînge. Senatul a rezistat totuși și și-a dat părerea că trebuie așteptat împăratul, decizie care era singurul mijloc de scăpare, pentru o vreme, de nenorocirile ce amenințau.

64 Dar Tiberius, după ce a dedicat zeilor temple prin Campania[663], deși recomandase printr-un edict ca nimeni să nu-i strice liniștea și interzicea prin soldați,

659 Lat. *quercus* - stejar, *mons querquetulanus* - colina stejărișului, „stejărișul[14].

660 Fiul generalului care pierise în Pădurea Teutoburgică. Rudă cu Tiberius prin mama lui, Claudia Pulchra (v. cap. 52), fusese logodit, înainte de condamnarea acesteia, cu o fiică a lui Germanicus.

661 Despre acesta, v. IV, 52.

662 Publius Dolabella, proconsulul Africii, învingătorul lui Tacfarinas (IV, 23).

663 Templul lui Iupiter la Capua și al lui August la Noia (cap. 57).

anume puși, orice îmbulzeală în jurul lui, totuși, dezgustat de municipii, colonii și de toate localitățile de pe continent, s-a refugiat în insula Capreae[664], despărțită printr-un braț de mare de trei mii de pași de capul promontoriului Surrentum. Cred că ce-i plăcuse îndeosebi era însingurarea ei, fiindcă în jur era o mare care n-avea nici un port, ci doar cîte o radă pentru ambarcații mici; și-apoi nimeni n-ar fi putut să acosteze, fără să fie anunțată garda. Iama, clima insulei este blîndă, fiindcă muntele din față este ca un parapet ce o apără de vînturile năpraz- nice; vara, insula primește suflarea zefirului și, cu marea nemărginită împrejur, este o încîntare; în fața ochilor, se vede golful cel mai frumos, mai înainte ca erupția Vezuviului[665] să fi schimbat înfățișarea locului. Tradiția spune că grecii au stăpînit acest ținut și că locuitorii insulei au fost teleboienii[666]. Acum, Tiberius construise pe ea douăsprezece vile cu nume diferite: pe cît era de ab- sorbit altădată de treburile publice, pe atît de mult se moleșise de plăceri ascunse și de o trîndăvie dăunătoare. îi rămînea, firește, nesocotită aplecare spre bănuieli și ușurința de a da crezare la orice, pe care Seianus, obișnuit s-o alimenteze chiar de pe cînd era la Roma, o ațîța și mai mult prin intrigi acum fățișe, împotriva Agrip- pinei și a lui Nero: pe urma lor, erau puși soldați care îi raportau, ca printr-un fel de jurnal, veștile primite, vizitele la ei, tot ce făceau pe față sau într-ascuns; mai mult, se pun la cale oameni care să-i îndemne să se refugieze la armatele din Germania, sau să îmbrățișeze, în locul cel mai plin de lume al forului, statuia lui August, chemînd în ajutor poporul și senatul. Deși aceia respinseseră asemenea sfaturi, li se puneau pe seamă, ca și cum ei s-ar grăbi să le pună în aplicare.

65 Sub consulii lunius Silanus și Silius Nerva[667], anul

664 Azi, Capri; Surrentum, azi Sorrento.

665 Din anul 79 p.Chr.

666 Popor din Etolia.

667 Anul 28 p.Chr. Caius lunius Silanus a fost acuzat mai tîrziu (VI, 9) de călcarea legii maiestății; salvat prin intervenția tribunului Celsus, a fost, sub domnia lui Claudius, legat al Spaniei taraconeze. în anul 41, s-a căsătorit cu Æmilia Lepida, mama Messalinei, și în anul 42

a început printr-o ticăloșie rușinoasă: a fost tîrît la temniță un ilustru cavaler roman, Titius Sabinus, din pricina prieteniei cu Germanicus; într-a- devăr, nu încetase să îi cinstească pe soția și pe copiii acestuia, îi vizita acasă, îi însoțea în public, singurul client ce mai rămăsese din atîția alții și de aceea lăudat de oamenii cumsecade și nesuferit păcătoșilor. îl acuzau Latinius Latiaris, Porcius Cato, Petilius Rufus și Marcus Opsius, toți foști pretori și doritori să dobîndească consulatul, oameni la care nu se putea ajunge decît prin Seianus, iar bunăvoința lui Seianus nu se cîștiga decît prin ticăloșie. S-a făcut învoiala între ei ca Latiaris, care era în oarecari relații cu Sabinus, să pună la cale cursa, ceilalți să fie martori și-apoi să pornească acuzația. Ca urmare, Latiaris îi adresa la început cîteva vorbe în treacăt, mai tîrziu îi lăuda statornicia pentru că, prieten al unei familii prospere altădată, n-o părăsise ca ceilalți, acum, cînd era lovită; totodată, avea cuvinte de laudă pentru Germanicus, compătimind-o pe Agrippina. Și după ce odată Sabinius — cum sufletul omului se înduioșează la o năpastă căzută cuiva — a izbucnit în lacrimi și le-a însoțit de plîngeri, acesta l-a învinovățit cu mai multă îndrăzneală pe Seianus, cruzimea lui, orgoliul și ambițiile lui; nici de la vorbe de ocară asupra lui Tiberius nu s-a abținut. Aceste convorbiri, ca și cum ar fi schimbat între ei mărturisiri vinovate, creară aparența unei prietenii strinse. Acum însuși Sabinus îl căuta pe Latiaris, îl vizita acasă și-i împărtășea durerile lui, ca omului cel mai de încredere.

66 Cei de care am pomenit se sfătuiesc cum ar face ca aceste vorbe să fie auzite de mai mulți inși, căci locul în care se întîlneau trebuia să dea impresia de singurătate; dacă se ascundeau după uși, se temeau de o privire, de vreun sunet, de vreo bănuială, cine știe cum iscată. Cei trei senatori se pitesc între acoperișul și

a fost ucis, victimă a libertului Narcissus și a Messaline!; Publius Silvius Nerva era nepotul consulului din anul 20 p.Chr.

tavanul casei, într-o ascunzătoare tot atît de rușinoasă pe cît de nemernică era înșelătoria; își lipesc urechea de găuri și de crăpături. în vremea asta, Latiaris, găsindu-1 pe Sabinus prin oraș, îl cheamă la el acasă, în camera de dormit, avînd să-i spună, chipurile, vești dintre cele mai noi; la acestea, a adăugat întîmplări din trecut și altele din prezent, căci dispunea de un bogat material, și-i creează noi motive de înfricoșare. Sabinus se plînge de aceleași nenorociri, dar stăruie mai mult, căci, atunci cînd necazurile încep să se deșarte, mai greu pot fi făcute să tacă. Atunci, acuzarea lor a fost gata: trimițîndu-i o scrisoare lui Tiberius, ei înșiși i-au relatat planul înșelătoriei și ticăloșia lor. Nicicînd orașul n-a fost mai îngrijorat și mai înfricoșat, fiecare ferindu-se de cei mai apropiați ai lui; întîlnirile, convorbirile, ascultătorii cunoscuți și necunoscuți: totul era evitat; oamenii se păzeau, uitîndu-se în jurul lor, chiar și de lucrurile fără grai și neînsuflețite, de acoperișul casei și de pereți.

67 Iar Tiberius, făcînd printr-o scrisoare urările obișnuite de început de an la calendele lui ianuarie, a trecut la Sabinus, învinuin- du-1 că ar fi corupt cîțiva liberți ai săi și că ar fi atentat la viața lui; cerea fără ocol pedepsirea. Sentința s-a dat fără întîrziere. Condamnatul era tîrît spre locul de execuție, strigînd cît mai putea — gura i se astupase cu toga și gîtul era sugrumat de funie — că astfel se începe anul și că acestea sînt victimele ce cad în cinstea lui Seianus. Oriunde își întorcea ochii, oriunde îi ajungeau vorbele: fugă în toate părțile și pustietate; drumurile, piețele sînt părăsite; unii se întorceau și se arătau din nou, înspăimîntați tocmai de faptul că se temuseră. Ce zi, își ziceau ei, e scutită de pedepse, dacă atunci cînd se aduc sacrificii și ofrande zeilor și obiceiul cere să te abții chiar și de la vorbe urite, vezi oameni puși în lanțuri și în strеang? Nu fără rost se expusese Tiberius la atîta ură; căutase și țintise să nu se creadă că este o piedică pentru noii magistrati să deschidă temnița, așa cum

deschid capelele și templele. Trimise apoi o scrisoare, prin care mulțumea senatorilor că pedepsiseră un om primejdios statutului, adăugind că viața îi este nesigură, că bănuiește și alte curse ale dușmanilor săi, fără a numi pe nimeni; totuși nu era îndoială că-i avea în vedere pe Nero și pe Agrippina.

68 Dacă planul meu n-ar fi fost să relatez faptele an după an, aș fi dorit mult să anticipez și să amintesc de îndată sfîrșitul pe care l-au avut Latinius și Opsius, precum și ceilalți născocitori ai acestei ticăloșii, nu numai după ce Caius Caesar[668] a luat puterea, ci chiar pe cînd trăia Tiberius, care, dacă nu voia ca aceia care slujiseră la săvîrșirea crimelor să fie răsturnați de alții, totuși, de multe ori, sătul de ei și alții proaspeți oferindu-se pentru această treabă, i-a doborit pe cei vechi, deveniți prea stînjenitori. Dar aceste pedepse și altele ale celor vinovați le voi relata la timpul lor. Asinius Gallus, ai cărui copii o aveau ca mătușă după mamă pe Agrippina[669], a propus ca principele să fie rugat să-și mărturisească senatului temerile și să permită acestuia să le înlăture. Tiberius nu prețuise nici una dintre calitățile lui mai mult, după socotința lui, decît talentul său de a se preface: tocmai de aceea a fost mai iritat că se dă pe față ceea ce ascundea. Dar Seianus l-a liniștit, nu din iubire pentru Gallus, ci ca să aștepte sfîrșitul șovăielilor principelui, știindu-1 că se socotește încet, dar, cînd izbucnește, după vorbele de-amărăciune urmează îndată acte crude. în același timp, a murit Iulia[670], nepoata lui August, dovedită altădată ca vinovată de adulter, pe care el o condamnase și-o alungase în insula Trimerus, nu departe de coastele Apuliei. Acolo a îndurat exilul timp de douăzeci de ani, ducîndu-și zilele cu ajutorul Augustei[671], care, după ce-i răstumase prin uneltiri ascunse pe copiii ei vitregi[672] în

668 Caligula, după moartea lui Tiberius, în anul 37 p.Chr.
669 Soția lui Asinius Gallus, Vipsania, era, ca și Agrippina, fiica lui Vipsanius Agrippa.
670 V. III, 4 și III, 24.
671 Livia, mama lui Tiberius.
672 Copiii luliei cu Vipsanius Agrippa.

floarea vieții lor, își arăta acum pe față mila de cei pe care-i doborîse.

69 în același an, frisii[673], un popor de peste Rin, au tulburat pacea din cauza mai mult a lăcomiei noastre, decît că n-ar mai fi răbdat să se supună. Drusus le impusese un tribut modest, pe măsura strîmtorării lor, anume să dea un număr de piei de bou pentru nevoile noastre militare, farà ca nimeni să se gîndească la soliditatea și la mărimea lor, pînă ce Olennius, primipilar, însărcinat cu administrarea frisilor, a ales ca măsură piei de zimbri, după modelul cărora să fie primite cele impuse ca tribut. Acest lucru, care și celorlalte neamuri le-ar fi fost anevoios, le era și mai greu de suportat germanilor, ale căror păduri sînt bogate în fiare foarte mari, în schimb vitele lor de casă sînt mici. Mai întîi, au fost siliți să-și dea boii, apoi ogoarele, pînă la urmă își dădeau în sclavie nevestele și copiii. De aici, mînie, jelanii și, fiindcă nimic nu le era de ajutor, războiul ca mijloc unic de salvare: soldații care se aflau acolo spre a ridica tributul au fost prinși și spînzurați în furci; Olennius[674] luînd-o înaintea frisilor înverșunați, a fugit și și-a găsit scăparea într-o fortăreață numită Flevum[675]; acolo era o trupă destul de mare de romani și de aliați care apăra coastele Oceanului.

73 Aflînd de aceasta, Lucius Apronius[676], propretorul Germaniei inferioare, chemă detașamente ale legiunilor din provincia superioară și soldați de elită de infanterie și, de asemenea, cavalerie din trupele auxiliare; ambele armate, transportate în același timp pe Rin, au fost duse împotriva frisilor: răzvrătiții părăsiseră asediul

673 Neam germanic, aliat și tributar al romanilor după campania lui Drusus, fratele lui Tiberius, din anul 12 a.Chr.

674 Centurionul primei centurii al primei cohorte într-o legiune, considerat ca avînd rang de cinste deosebită.

675 Fortăreață pe o insulă pe malul lacului format din revărsarea apelor în golful numit Zuidersee.

676 Fusese legat sub ordinele lui Germanicus în Germania (1,58) și primise însemnele triumfale, luptase ca proconsul al Africii contra lui Tacfarinas în anii 18-20 p.Chr., acum era legat propretor al Germaniei inferioare, militar încercat și aspru.

fortăreței și plecaseră să-și apere ținuturile lor. Apronius întărește lagunele apropiate cu zăgazuri și cu poduri, ca să-și treacă soldații greu înarmați și, în vremea asta, aflînd de niște vaduri, ordonă ca un corp de cavalerie al caninefaților[677] și pedestrașii germani care slujeau sub steagul nostru să-i atace din spate pe germani; aceștia, dispuși în linie de bătaie, izgonesc trupele auxiliare și călărețiii legiunilor trimise într-ajutor. Atunci, sînt trimise în luptă trei cohorte de infanterie ușoară, apoi încă două și, după cîtva timp, toată cavaleria auxiliară; forțe destul de puternice, dacă ar fi atacat toate deodată; sosind pe rînd, nici nu au sporit curajul celor respinși și, pe de altă parte, erau cuprinși de panica celor care fugeau. Apronius îi încredințează lui Cethegus Labeo, legatul legiunii a V-a, ce mai rămăsese din trupele auxiliare. Acela, neștiind ce să facă în situația grea pentru ai săi, implora, trimițînd curieri după curieri, un sprijin puternic al legiunilor. Acestea dau atacul, în frunte cu legiunea a V-a, și după ce resping dușmanul într-o luptă aprigă, își retrag cohortele și cavaleria, slăbite de rănile primite. Comandantul roman nici n-a pornit să-i răzbune pe cei morți, nici nu le-a ars cadavrele, deși căzuseră mulți tribuni, prefecți și centurioni de prim rang. După aceea, s-a aflat de la dezertori că nouă sute de romani fuseseră nimiciți în crîngul numit al Baduhennei[678], lupta prelungindu-se pînă a doua zi, și că patru sute de oameni de-ai noștri, după ce ocupaseră ferma lui Cruptorix[679], fost altădată în solda noastră, temîndu-se de trădare, au căzut ucigîndu-se între ei.

677 Neam germanic de pe cursul inferior al Rinului.
678 Pădure unde se celebra cultul unei zeități germane cu acest nume.
679 Personaj necunoscut.

74 După aceea, numele frisilor a devenit vestit printre germani: Tiberius ascundea pierderile suferite, ca să nu încredințeze altuia conducerea unui război. Senatul nu se neliniștea că numele roman era necinstit la marginile imperiului, frica de ce se întîmplă în interior îi preocupa pe toți; căutau un remediu la aceasta în lingușire. Astfel, deși senatorii erau consultați despre chestiuni cu totul diferite, ei au propus să se ridice un altar Clemenței și altul Prieteniei, iar, de-o parte și de alta a lor, statui ale lui Tiberius și Seianus; mai cereau, prin insistente rugăminți, să li se dea ocazia de a-i vedea. Aceia totuși n-au venit la Roma sau în preajma ei; li s-a părut destul să părăsească pentru moment insula și să se lase văzuți într-un loc la hotarul Campaniei. Au venit acolo senatori, cavaleri și o mare parte din popor, îngrijorați în privința lui Seianus, la care accesul era mai greu și de aceea se acorda prin intervenție și prin complicitate cu planurile lui. Era sigur că aroganța lui crescuse, cînd privea acel dezgustător spectacol de servilism în văzul tuturor. în- tr-adevăr, la Roma e un du-te-vino obișnuit și, din cauza mărimii orașului, nu se știe la ce treburi se duce fiecare; aici, întinși de-a valma pe cîmp sau pe litoral, își treceau ziua — noaptea suportînd protecția portarilor sau îngîmfarea lor, pînă ce și acest lucru le-a fost interzis. S-au reîntors la Roma, mulți îngrijorați că Seianus nu-i cinstise măcar cu o vorbă, cu privirea; cîțiva erau prostește bucuroși: îi amenința curînd sfîrșitul crud al unei prietenii funeste.în sfîrșît[9] Tiberius, după ce i-a dat-o lui Cneus Domitius[680] ca soție pe Agrippina, fiica iui Germanicus, a poruncit ca nunta să se celebreze la Roma. Ceea ce îl făcuse să-i aleagă pe Domitius era, pe lingă vechimea neamului său, înrudirea de singe cu Caesa- rii, căci el se putea mîndri cu Octavia, bunica lui, și prin aceasta cu August, ca fiindu-i unchi după mamă.

680 Cneus Domitius Ahenobarbus, fiul Antoniei maior, care era la rindu-i fiica Octaviei, sora lui August, personaj cinic și bizar, tatăl împăiatului Nero.

Cartea a V-a

1 Sub consulate! lui Rubellius și Fufius, ambii avînd supranumele de Geminus[681], a murit îulia Augusta[682], ia o vîrstă foarte înaintată; era de neam foarte ales, născută fiind din familia Claudiilor și adoptată de cea a Liviilor și luliiîor[683]. Prima oară, s-a măritat cu Tiberius Nero, cu care a și avut copii; acesta, fugind din Italia în războiul de la Perusia[684], după ce s-a încheiat acordul de pace între Sextus Pompeius și triumviri, s-a întors la Roma[685]. Octavian August, îndrăgostit de frumusețea ei, a răpit-o soțului, nu se știe dacă cu sau fără voia ei, fiind atîta de grăbit încît, nedîndu-i măcar timp să nască, o duse acasă la el gravidă. După aceea, ea n-a mai avut nici un copil; dar, prin căsătoria Agrippine! cu Germanicus[686], sîngeie ei amestecîndu-se cu cel al lui August, a avut strănepoți comuni cu el. în ce privește cinstea casei, a fost de o curățenie a moravurilor ca pe vremuri; era afabilă mai mult decît se permitea femeilor de altădată; ca mamă era dominatoare, ca soție era îngăduitoare, știind să se adapteze la abilitatea soțului și la prefăcătoria fiului. Înmormîntarea ei a fost modestă, iar testamentul, multă vreme nerespectat.

681 Anul 29 p.Chr. Consulii sînt Lucius Rubellius Geminus și Caius Fufius Geminus. Din cartea a V-a nu ne-au rămas decît 2 fragmente: unul (cap. 1-5) se referă la anul 29 p.Chr., al doilea (cap. 6-11) la finele anului 31 p.Chr.

682 Livia, numită și îulia Augusta prin testamentul lui August (1,8), născută în anul 58 a.Chr., avea acum 86 de ani.

683 Tatăl Liviei, Marcus Livius Drusus Claudianus, intrase în familia Livia prin adopțiune de către un Livius; Livia, apoi, intră tot prin adopțiune în familia îulia.

684 Livia s-a căsătorit cu Tiberius Claudius Nero în anul 43 a.Chr.; din căsătorie s-a născut Tiberius, viitorul împărat.

685 După cucerirea orașului Perusia (azi, Perugia), Lucius Antonius, fratele triumvirului, se refugiase cu foarte mulți senatori și cetățeni care se opuneau sporirii puterii lui Octavian, cauzată de călcarea acordului dintre triumviri; printre refugiați se afla și Tiberius Claudius Nero, care a fost proscris apoi din Italia. S-a întors la Roma numai după încheierea tratatului de pace de la Misenum (anul 39 a.Chr.) între Sextus Pompeius și triumviri.

686 Agrippina, fiica luliei, era nepoata lui August; Germanicus era fiul lui Drusus și nepotul Liviei.

Elogiul de la tribuna forului i l-a făcut Caius Caesar[687], strănepotul ei, care a ajuns mai tîrziu la conducerea imperiului.

2 Dar Tiberius, neschimbîndu-și întru nimic viața plină de desfătări, s-a scuzat printr-o scrisoare că lipsise de la înmormîntarea mamei, aducînd ca motiv importanța treburilor sale; onorurile decretate cu larghețe de senat în amintirea ei le-a redus, chipurile din modestie, admițînd doar cîteva și adăugind că nu trebuie să i se decemeze Liviei apoteozarea[688]; aceasta, zicea el, fusese voința mamei sale. Ba încă, într-o parte a scrisorii, blama prieteniile cu femeile, înțepîndu-l pieziș pe Fufius, consulul. Acesta se ridicase prin protecția Augustei, se pricepea să-și atragă simpatiile femeilor, pe deasupra era spiritual și obișnuia să-l ironizeze pe Tiberius prin glume mușcătoare, de care cei atotputernici nu uită multă vreme.

3 De altminteri, din acel moment dominația lui deveni nestăvilită și greu apăsătoare. Căci, cît timp era Augusta în viață, exista măcar o scăpare, fiindcă Tiberius avea un respect nestrămutat față de mama lui, și Seianus nu îndrăznea să treacă peste autoritatea ei. Acum însă, ca și cum ar fi fost scăpați din frîu, și-au dat drumul: a fost trimisă o scrisoare senatului împotriva Agrippinei și a lui Nero. Multă lume credea că scrisoarea fusese expediată mai dinainte, dar că fusese oprită de Augusta, căci nu mult după moartea ei i s-a dat citire în senat. Erau în ea expresii de o duritate calculată, dar nu era acolo vorba nici de revoltă armată, nici de vreun complot de răsturnare a puterii, ci i se reproșau nepotului amoruri cu băieții și nerușinarea. Despre nora lui nici atît n-a îndrăznit să inventeze; o acuza de vorbe arogante și de spirit de revoltă; senatorii erau tare înspăimîntați, păstrînd tăcere, pînă ce cîțiva dintre cei care n-aveau nimic de sperat de pe urma unei atitudini morale (nenorocirile generale devin pentru unii ocazie de înălțare) au cerut să se delibereze asupra

687 Caius Caesar Caligula.
688 I-a fost decretată mai tîrziu de împăratul Claudius.

chestiunii, cel mai grăbit dintre ei fiind Cotta Messalinus cu o propunere odioasă; dar alții dintre fruntașii senatului și mai cu seamă magistrații erau înfricoșați; de fapt, Tiberius, deși violent în acuzația lui dușmănoasă, lăsase restul în incertitudine.

4 Era în senat un oarecare lunius Rusticus, însărcinat de împărat cu redactarea actelor adunării și de aceea socotit ca adînc cunoscător al gîndurilor acestuia. Rusticus, împins fie de o pornire fatală (căci nu dăduse pînă atunci vreo probă de curaj), fie de un calcul greșit, uitînd de primejdiile prezentului și temîndu-se de nesiguranță, s-a alăturat celor care șovăiau și îi îndemna pe consuli să nu înceapă dezbaterea; el susținea că deciziile cele mai de seamă se pot schimba în cîteva momente și că bătrînul s-ar putea căi într-o zi că a provocat sfîrșitul nefericit al familiei lui Germanicus. în același timp, poporul, purtînd chipurile Agrippinei și ale lui Nero, a înconjurat curia și, făcîndu-i urări de fericire lui Tiberius, striga că scrisoarea este falsă și că, împotriva voinței principelui, se tinde la nimicirea casei lui. Ca urmare, în acea zi nu s-a comis nimic grav. Circulau chiar sub numele unor foști consuli niște jalbe false împotriva lui Seianus, căci mulți dădeau frîu liber invențiilor lor, exersîndu-și talentul prin anonimat și tocmai de aceea cu mai multă insolență. De aici, mînia lui Seianus a fost și mai violentă și el a găsit motive de noi acuzații: „senatul, zicea, a disprețuit durerea principelui; poporul e revoltat; se aud și se citesc cuvîntări sedițioase și, de asemenea, decizii ale senatului; ce mai rămîne decît ca răzvrătiți! să pună mîna pe arme și să-și aleagă drept conducători și comandanți supremi pe cei ale căror chipuri le urmează ca pe niște stindarde?"

5 Așadar, Tiberius, după ce a reluat acuzațiile injurioase împotriva nepotului și a nurorii sale, și-a blamat poporul, plîngîndu-se în fața senatorilor că maiestatea imperială fusese batjocorită public prin perfidia unui senator, și a cerut ca întreaga chestiune să fie lăsată în seama lui. Mai mult nu s-a mai discutat, nu

atît că ar fi voit să ia ei însăși măsura pedepsei extreme, căci lucrul acesta le fusese oprit, ci să declare că, pregătiți să-1 răzbune pe principe, au fost opriți din ordinul lui[689].

Fragmente

6 [...] S-au rostit patruzeci și patru de discursuri asupra acestei chestiuni[690], dintre care cîteva din frică și cele mai multe din obiș nuință... Am crezut că mă voi alege eu cu rușinea sau Seianus cu ura. Soarta s-a schimbat, și acela care și-1 luase pe Seianus drept coleg și ginere își iartă cel puțin greșeala; cei care l-au susținut cu ticăloșiile lor se năpustesc în mod criminal asupra lui. Nu aș putea distinge dacă este mai de plîns să fii acuzat din cauza prieteniei sau să-ți acuzi prietenul. Nu voi pune la încercare nici cruzimea, nici clemența cuiva, ci, liber și împăcat cu mine însumi, voi preveni pericolul. Vă conjur, păstrați-mi amintirea nu mîhnindu-vă, ci mai degrabă bucuroși, punîndu-mă și pe mine în rîndul celor care printr-un sfîrșit demn au scăpat de nenorocirile publice[691].

7 Apoi și-a petrecut o parte din zi reținînd pe cîte cineva, după cum avea dorința să stea lîngă el și să-i vorbească, sau lăsîndu-1 să plece. După ce se strînsese o mulțime de oameni și care priveau cu toții la fața lui neînfricată, cînd credeau că mai e destul timp pentru hotărîrea supremă, s-a străpuns cu un pumnal pe care-1 ascunsese în sîn. împăratul nu l-a mai urmărit după moarte cu nici un fel de acuzații sau insulte, deși pe Blaesus îl învinuise de multe fapte urite.

8 S-au dezbătut apoi procesele lui Publius Vitellius și Pompo- nius Secundus[692]. Pe cel diniîi denunțătorii îl

689 Aici începe o lacună în care erau relatate evenimentele care avuseseră loc timp de aproape trei ani: condamnarea și exilarea Agrippinei în insula Pandataria, exilul și moartea lui Nero, fiul ei cel mare, arestarea lui Drusus, complotul lui Seianus împotriva lui Caius Caesar, căderea lui Seianus (18 oct. 31) și urmările ei.

690[1Q]Este vorba, probabil, de procesul intentat luliei Livilla, complicea lui Seianus la otrăvirea soțului ei, Drusus.

691 Discursul, nu se știe al cui (unii bănuiesc că ar fi al unui prieten al lui Blaesus, unchiul lui Seianus), urmează după o lacună.

692 Publius Vitellius, fost legat al lui Germanicus în campania

acuzau că pusese la dispoziția celor ce plănuiau răsturnarea ordinii politice cheile tezaurului al cărui prefect era, și banii destinați armatei. Celui de-al doilea i se imputa de către Considius, un fost pretor, prietenia lui cu Æmilius Gallus[693], care, după pedepsirea lui Seianus, fugise în grădinile lui Pomponius, ca în cel mai sigur adăpost. Nimic nu le-a fost de ajutor celor primejduiți, afară de devotamentul fraților lor[694], care s-au declarat garanți pentru ei. Apoi, din cauza multor amînări ale proceselor, obosit să mai spere și să se teamă, Vitellius, cerînd un cuțit de răzuit, chipurile necesar la studiile lui, și-a făcut o ușoară tăietură a vinelor, punîndu-și capăt zilelor din cauza amărăciunii sufletești. în schimb, Pomponius, un om cu maniere rafinate și cu o minte aleasă, răbdînd cu calm vitregia soartei, i-a supraviețuit și lui Tiberius.

9 S-a hotărit după aceea să se ia măsuri împotriva celorlalți copii ai lui Seianus, deși mînia poporului se stingea, și cei mai mulți se mulțumiseră cu execuțiile de mai înainte. Ca urmare, sînt duși la temniță un băiat, care-și dădea seama de ce-1 aștepta, și o fetiță atît de neștiutoare, încît întreba mereu ce greșeală făcuse și unde era dusă, spunînd că nu mai face altădată și că poate să fie bătută cu nuiaua pentru copii. Istoricii acestei epoci spun că, deoarece se credea că e nemaipomenit ca o fecioară să fie pedepsită cu pedeapsă triumvirală[695], ea a fost violată de călău în preajma funiei; apoi acești copii de vîrstă fragedă au fost strangulați, iar corpurile lor, aruncate în Gemonii[696].

acestuia în Germania (1,70) prin anul 18 p.Chr., proconsul al Bitiaiei și acuzator al lui Piso în procesul de otrăvire al lui Germanicus (II, 74); Pomponius Secundus, fiu al Vistiliei (II, 85), citat de Quintilian (X, 1,98) ca poet tragic și de Tacitus însuși *{Dial, de orat.* 13); a avut demnități sub Claudius și a obținut însemnele triumfale.

693 Probabil rudă cu Seianus sau chiar fiul lui cel mai mare.

694 Frații lui Publius Vitellius: Lucius Vitellius (VI, 28), Quintus Vitellius, exclus din senat în anul 17 p.Chr. (II, 48) și un Aulus despre care amintește Suetonius; fratele lui Pomponius Secundus se numea Quintus (VI, 8).

695 Moartea prin strangulare.

696 Pentru Gemonii, v. III, 14.

în același timp, provinciile Asia și Ahaia au fost alarmate de zvonul, mai mult uimitor decît de durată, că Drusus, fiul lui Germanicus[697], a fost văzut în insulele Ciclade și apoi pe continent, într-adevăr, un tînăr cam de aceeași vîrstă era, chipurile, recunoscut de cîțiva liberti ai împăratului. Aceștia îl însoțeau peste tot ca să înșele lumea, astfel că necunoscătorii erau atrași în cursă prin faima numelui, mai ales că grecii sînt de felul lor înclinați să dea crezare la tot ce-i nou și curios. Ei născoceau și totodată credeau că Drusus, scăpat din închisoare, se îndrepta spre armatele tatălui său și că va invada Egiptul și Siria. Era asaltat de tineri, care alergau la el din toate părțile, și de simpatiile mulțimii, fiind în- cîntat de prezent și facîndu-și speranțe himerice, cînd PoppaeusSabinus[698] se află vestea. Ocupat atunci în Macedonia, avea în grija și Ahaia. Așadar, ca să preîntîmpine întîmplări fie adevărate, fie născocite, s-a îmbarcat, străbătînd în grabă golful Torone și Ther- maeus[699], trece pe lîngă Eubea, insulă a Mării Egee, pe lîngă portul Pireu, de pe coasta Aticii, apoi ajunge pe coasta Corintului și traversează Istmul; îmbarcîndu-se din nou pe marea cealaltă[700] și ajungînd la Nicopolis[701], colonie romană, află acolo că, întrebat cu abilitate, tînărul spusese că e fiul lui Marcus Silanus[702] și că, părăsit de mulți dintre însoțitori, el s-a urcat pe o navă, îndreptîndu-se, zice-se, spre Italia. Sabinus i-a raportat toate acestea lui Tiberius. Despre originea și despre sfirșitul acestei întîmplări eu n-am aflat nimic mai mult.

697 Al doilea fiu al lui Germanicus (IV, 4). Se afla în închisoare din anul 30, unde a rămas pînă la moartea sa, în anul 33 (VI, 23).
698 V. 1,80.
699 Azi, golfurile Olintului și al Tesalonicului.
700 Marea Ionică.
701 V. 11,53.
702 Despre Marcus lunius Silanus, v. III, 24.

La finele anului[703], neînțelegerea dintre consuli, care creștea de multă vreme, a izbucnit. Căci Trio, gata să-și caute dușmanii și deprins cu procesele din for, îl criticase indirect pe Regulus că e prea lînced cu pedepsirea uneltelor lui Seianus. Regulus, măsurat din fire, cînd nu era atacat, nu numai că l-a repezit pe colegul lui, dar voia să-1 și tîrască într-o anchetă ca vinovat de conspirație. Deși mulți senatori se rugau de ei să pună capăt urii care îi ducea la pieire, au rămas dușmani, amenințîndu-se, pînă ce au ieșit din funcție.

Cartea a VI-a

1 Cneus Domitius și Camillus Scribonianus luaseră funcții de consuli[704] cînd împăratul, traversînd brațul de mare care separă Ca- preae de Surrentum[705], naviga pe lîngă coasta Campaniei, stînd la îndoială dacă să intre în Roma sau, fiindcă decisese altfel, să se prefacă doar că ar veni. Coborînd adesea prin locurile din apropiere, intrînd chiar în grădinile lui de lîngă Tibru, s-a întors din nou la stîncile și singurătatea mării, de rușinea crimelor lui și a patimilor desfrînate, de care se aprinsese atît de arzător încît, după năravul regilor orientali, pîngărea băieții tineri, copii de nobili, fl atrăgeau nu atît formele frumoase, cît îi atîțau poftele infame candoarea co- pilărească a unora și noblețea neamului altora; atunci pentru prima dată s-au născocit cuvintele de *sellarii* și *spintriae*[9] după scîrbo- șenia locului împreunărilor și după varietatea lor multiplă. S-au tocmit sclavi anume, care să caute băieți și să-i aducă cu forța, recompensîndu-i pe cei care acceptau și amenințîndu-i pe cei ce refuzau; iar dacă vreo rudă sau părinte se împotrivea, ei foloseau forța, răpirea și tot ce le năzărea, ca față de prinșii de război.

703 Anul 31 p.Chr. Consuli în acest an erau Fulcinius Trio (II, 28) și Publius Mem- mius Regulus (VI, 4 și XII, 22); va muri de bătrînețe în anul 61; v. și judecata lui Tacitus asupra lui, XIV, 47.

704 Anul 32 p.Chr.

705 Sorrento, pe coasta Campaniei în fața insulei Capri, era frecventat de mulți oameni boga ți.

2 Dar la Roma, la începutul anului, ca și cum ticăloșiile Liviei[706] s-ar fi descoperit de curînd și n-ar fi fost încă de mult pedepsite, se făceau în senat propuneri de măsuri grozave, chiar și împotriva imaginilor și amintirii sale; de asemenea, se propunea ca bunurile lui Seianus să fie luate din tezaurul public și vărsate în vistieria imperială, ca și cum aceasta ar fi avut vreo importanță[707]. Aceste propuneri le faceau Scipionii, Silanii, Cassili cu aceleași cuvinte sau puțin schimbate, dar cu multă înfocare, cînd deodată se aude glasul lui Togonius Gallus care, luînd cuvîntul și vrînd să-și amestece numele lui modest cu numele ilustre, se face de rîsul tuturor. Căci îl ruga pe principe să aleagă un număr de senatori, dintre care douăzeci, trași la sorți și încinși cu sabie, să-i apere viața, de cîte ori ar intra în senat. Fără îndoială, luase în serios scrisoarea iui Tiberius prin care acesta cerea ca unul dintre consuli să-1 escorteze, ca să poată veni în siguranță de la Capreae la Roma. Tiberius, totuși, care obișnuia să amestece gluma cu seriosul, aduse mulțumiri senatorilor pentru bunele lor sentimente. „Dar pe cine să excludă, pe cine să aleagă? Să fie mereu aceiași, sau mereu alții? Cei care au avut funcții înalte, sau tinerii? Cetățenii particulari, sau unii dintre magistrați? Ce spectacol vor oferi oameni încinși cu sabie în pragul curiei? Ei nu ține atîta la viață, ca ea să fie apărată cu armele/[4] Spunea toate acestea privitor la Togonius, măsurîndu-și cuvintele, ca să nu îndemne la mai mult decît la respingerea propunerii acestuia.

3 Dimpotrivă, pe lunius Gallio[708], care propusese ca pretorienii, după eliberarea din serviciu, să capete

706 Livia lulia, soția lui Drusus (IV,8); trecuseră aproape zece ani de la începutul legăturii ei cu Seianus.

707 Tezaurul statului, ca și cel imperial, erau deopotrivă la dispoziția împăratului.

708 Lucius lunius Gallio, spaniol de origine, retor, amic al lui Seneca (retorul) și lăudat de el *(Contr.* X, praef. 13); l-a adoptat pe cel mai mare dintre fiii lui, Marcus Annaeus Novatus. Tacitus îi caracterizează cu asprime felul de a vorbi *(Dial, de orat.* 26).

dreptul de a sta la teatru în primele paisprezece rînduri[709], Tiberius l-a mustrat cu asprime, în- trebîndu-1, ca și cum ar fi fost acolo: „Ce are el să se ocupe de soldați, care nu trebuie să primească nici ordine, nici recompense decît de la împărat? Descoperise, se vede, ceva ce divinul August n-a prevăzut. Nu cumva acest satelit al lui Seianus urmărea mai degrabă discordie și tulburare ca, sub aparența că-i onorează, să-i împingă pe acești oameni simpli să calce disciplina militară?[44] Răsplata cu care Gallio s-a ales de pe urma lingușelii, plănuită multă vreme, a fost aceasta: a fost exclus îndată din senat și apoi izgonit din Italia; și fiindcă era acuzat că va suporta prea ușor exilul la Lesbos, insulă vestită și plăcută, pe care și-o alesese, este readus la Roma și ținut sub pază în casele magistraților[710] în aceeași scrisoare, Tiberius îl atacă pe Sextius Paconianus, fostul pretor, un om îndrăzneț și rău, scormonitor al secretelor tuturor și ales de Seianus ca, prin intermediul lui, să i se întindă o cursă lui Caius Caesar; după ce acest lucru s-a dat pe față, urile, pe care de multă vreme și le atrăsese, au izbucnit; era gata să se voteze pedeapsa cu moartea, dacă el n-ar fi declarat că are de făcut un denunț.

4 Cînd însă începu să vorbească despre Latinius Latiaris[711], cum acuzatul și acuzatorul erau la fel de odioși, ofereau un spectacol de toată frumusețea. Latiaris, precum am spus, fusese altădată principalul uneltitor al cursei întinse lui Titius Sabinus și tot el a fost primul care și-a luat acum pedeapsa. între timp, Haterius Agrippa[712] i-a atacat pe consulii anului precedent[713]: „Pentru că, după ce s-au acuzat reciproc, acum tac? Se tem, desigur, și conștiința vinovăției îi face să se alieze; dar senatorii nu trebuie să treacă sub

709 Rezervate, prin legea tribunului plebei L. Roscius Otho din anul 67 a.Chr., celor din clasa cavalerilor.

710 Cel pedepsit cu *libera custodia* era încredințat unui magistrat, care, pe răspunderea lui, îl ținea în casa lui, supraveghindu-L

711 Despre Latinius Latiaris, v. IV, 68; despre Titius Sabinus, v. IV, 68-70.

712 V. III, 9.

713 V. V, 11.

tăcere cele ce-au auzit. “ Regulus răspunse că are timp destul să se răzbune și că va continua urmărirea în prezența principelui; Trio, la rîndul lui, că n-a fost decît rivalitatea între colegi și dacă, neînțele- gîndu-se, își aruncaseră cîteva vorbe, ar fi mai bine să le uite. Agrippa insistînd, Sanquinius Maximus, fost consul[714], i-a rugat pe senatori să nu sporească grijile împăratului, căutînd pe deasupra să-1 amărască: știe el singur să ia măsurile cuvenite. Astfel s-a obținut salvarea lui Regulus și amînarea morții lui Trio[715]. Haterius deveni și mai odios. Moleșit de somn sau de nopțile pierdute cu plăcerile și, din inerție, netemîndu-se de principe oricît ar fi fost el de crud, pune la cale, la o crîșmă și la petreceri cu femei stricate, pieirea unor bărbați iluștri.

5 Apoi Cotta Messalinus[716], autorul celor mai nemiloase propuneri și de aceea urît de multă vreme, de îndată ce s-a ivit ocazia, a fost acuzat de multe: că îl numise pe Caius Caesar[717] „Caia“, ca și cum acesta ar fi avut o virilitate pidosnică, și că, odată, pe cînd participa printre preoți la un ospăț de ziua nașterii Augustei[718], numise acest banchet „masă de nouă zile după moarte"; plîngîndu-se de marea putere a lui M. Lepidus și a lui L. Arruntius[719], cu care era în ceartă pentru niște bani, ar fi adăugat: „Pe ei îi va apăra, firește, senatul; pe mine însă Tiberușul meu." Tăgăduind, era dat de minciună în toate de cele mai înalte personaje. Și cum aceștia stăruiau, el s-a adresat principelui; nu după multă vreme, sosește o scrisoare în care, în chip de apărare, Tiberius amintește de începutul prieteniei lui cu Cotta, pomenește de numeroasele lui servicii și cere senatorilor să nu interpreteze în rău niște cuvinte și niște glume nevinovate, ca la mese.

6 Ceea ce i-a părut deosebit a fost începutul acestei

714 Quintus Sanquinius Marcus fost de două ori consul și, în anul 39 p.Chr., prefect al Romei.

715 S-a sinucis în anul 35, v. VI, 38.

716 V. mai ales II, 32, IV, 20, V, 3. Poetul Ovidius, prieten al lui și al familiei, îi trimite cîteva poezii din Pont *(Epistulae ex Ponto).*

717 Caligula; Caia, forma feminină a numelui Caius.

718 30 ianuarie.

719 V. I, 13 și 1,8.

scrisori, care suna astfel: „Ce să vă scriu, onorați senatori, sau cum să vă scriu, sau ce să nu vă scriu deloc în acest moment, să mă bată zeii și zeițele mai rău decît simt eu că pier în fiecare zi, dacă știu." în așa măsură crimele și ticăloșiile lui se întorceau asupră-i, devenind un supliciu. Nu degeaba cel mai de seamă dintre filozofi[720] obișnuia să spună că, dacă s-ar deschide sufletele tiranilor, s-ar putea vedea că sînt chinuite și lovite, fiindcă, precum sînt trupurile sfîșiate de loviturile de bici, tot așa și sufletele, de cruzime, de pofte desfrîna- te și de gînduri urite. într-adevăr, pe Tiberius nici mărirea lui, și nici singurătatea nu-1 scuteau să-și mărturisească singur mustrările de conștiință și chinurile.

7 Apoi, dîndu-li-se senatorilor putința să decidă asupra senatorului Caecilianus, care adusese cele mai multe acuzații lui Cotta, au hotărît să i se aplice aceeași pedeapsă ca și lui Aruseius și San- quinius, acuzatorii lui Lucius Arruntius[721]. Nimic n-a fost mai onorabil ca aceasta pentru Cotta, care, nobil într-adevăr, dar ruinat prin luxul lui și dezonorat prin ticăloșiile lui, era pus pe aceeași treaptă, prin cinstea ce i se făcuse cu această pedeapsă, cu Arruntius, un om de foarte aleasă purtare. După aceasta, au compărut Ia judecată Quintus Servaeus[722], fost pretor, cîndva în suita lui Germanicus, și Minucius Thermus, de rang ecvestru, considerați întrucîtva prieteni ai lui Seianus. Dimpotrivă, Tiberius, acuzîndu-i ca principali tovarăși ai crimelor aceluia, i-a cerut lui Caius Cestius-tatăl[723] să declare în fața senatului tot ce îi scrisese acesta; iar Cestius și-a asumat acuzarea.

Acesta a fost răul cel mai groaznic al acelor vremuri, că fruntașii senatului se dedau la cele mai josnice delațiuni, unii pe față, mulți într-ascuns. Nu se mai

720 Socrate.

721 V. I, 8. Se crede că Tacitus a vorbit despre procesul lui Arruntius în cartea a V-a; despre moartea lui, v. VI, 48.

722 Despre Q. Servaeus, v. II, 56.

723 Despre Caius Cestius Gallus, v. III, 36.

făcea deosebire între străini și rude, între prieteni și necunoscuți, între fapte recente sau uitate de vechime; dacă cineva vorbea în for, la o masă, despre indiferent ce lucru, putea fi acuzat; fiecare se grăbea s-o ia înaintea altuia și să desemneze o victimă, unii ca să se pună la adăpost, cei mai mulți ca și cum ar fi fost contaminați de o boală contagioasă. Astfel, Minucius și Servaeus, o dată condamnați, s-au alăturat denunțătorilor și i-au tîrît în aceeași năpastă pe Iulius Africanus[724], din neamul santonilor, popor din Galia[725], și pe Seius Quadratus, a cărui origine n-am aflat-o. Știu bine că cei mai mulți autori au omis să relateze procesele multora și pedepsele, fie fiindcă erau obositor de multe, fie temîndu-se să nu-și dezguste cititorii cu fapte care și pentru ei erau grozave și întristătoare. Eu am dat peste multe dintre acestea, care cred că sînt demne de a fi cunoscute, deși alții nu le-au dat la iveală.

8 în vremea asta, cînd toți ceilalți se lepădaseră de ochii lumii de prietenia cu Seianus, Marcus Terentius, un cavaler roman, acuzat tocmai de aceasta, a îndrăznit să și-o afirme și a vorbit în fața senatului astfel: „Poate că e mai puțin în interesul situației mele să recunosc învinuirea decît s-o neg, dar, orice s-ar întîmpla, voi declara că i-am fost prieten lui Seianus, că am căutat să-i fiu și că, după ce am reușit, m-am bucurat. îl văzusem conducînd, împreună cu tatăl său, cohortele pretoriene, apoi îndeplinind totodată funcții de conducere la Roma și în armată; prietenii și rudele lui erau în- cărcați de onoruri; cu cît cineva era mai apropiat de Seianus, cu atît avea mai multă trecere pe lîngă împărat; cei pe care el îi dușmănea se luptau cu frica și cu mizeria. Nu dau pe nimeni ca exemplu; pe toți care n-am fost părtași la conjurația recentă îi voi apăra cu primejdia numai a mea. Căci noi nu-1 onoram pe un Seianus oarecare din Vulsinii, ci pe un membru al familiilor Claudia și Iulia, în

724 Probabil tatăl oratorului cu același nume, menționat de Quintilian *(Inst. or*. XI, 18) ca unul dintre cei mai mari oratori; v. și Tacitus, *Dial, de orat.* 14-15.

725 Neam galic din Aquitania, la vărsarea Gaionei în ocean, azi regiunea Saintonge.

care intrase prin alianță, pe ginerele tău, Caesar, pe colegul tău de consulat, pe cel ce lua asupră-și îndatoririle tale în conducerea statului. Nu ni se cuvine nouă să judecăm pe cine ridici tu deasupra celorlalți și din ce cauză. Ție ți-au dat zeii decizia supremă în toate chestiunile, nouă ne-au lăsat doar gloria de a ne supune. Apoi, noi nu vedem decît cele ce se întîmplă sub ochii noștri: cine este în cărcat de tine cu averi și cu onoruri, cine are puterea de a ajuta sau de a face rău cuiva. Nimeni n-ar putea nega că Seianus a avut toate astea. Cît despre gîndurile secrete ale principelui și planurile sale mai ascunse, nu este permis să le cercetăm, și este și periculos; și oricum ar fi zadarnic. Gîndiți-vă, senatori, nu la ultima zi a lui Seianus, ci la cei șaisprezece ani; ne ploconeam chiar și-n fața lui Satrius și-a lui Pomponius[726] [727] și eram fericiți, dacă eram cunoscuți fie și de liberții și de portarii lui. Cum oare?, se va zice, este aceasta o apărare a prietenilor lui Seianus în general, fără deosebire? Dimpotrivă, este necesară o distincție clară: complotul împotriva statului, planul de ucidere a principelui trebuie să fie pedepsite; cît despre prietenia cu Seianus și îndatoririle ei, dacă i-am pus capăt și noi, și tu, aceasta te va absolvi și pe tine, Caesar, și pe noi“.

9 Fermitatea cuvîntării și faptul că se găsise un om care să exprime ceea ce gîndea fiecare în sine au avut atîta putere, încît acuzatorii lui, adăugîndu-se și vinile lor anterioare, au fost pedepsiți cu exilul sau cu moartea. A urmat o scrisoare a lui Tiberius împotriva lui Sextus Vistilius24, fost pretor, pe care, fiindcă-i fusese foarte drag fratelui său Drusus, îl trecuse în suita sa. Cauza supărării pe Vistilius a fost fie că acesta compusese unele versuri împotriva lui Caius Caesar, prin care-1 înfățișa ca depravat, fie că Tiberius dăduse crezare unei acuzații mincinoase; de aceea, bătrinul,

726 Satrius Secundus, unul dintre acuzatorii lui Cremutius Cordus (IV, 34) client al lui Seian, apoi denunțător al conspirației acestuia; Pomponius, poate fratele autorului de tragedii Publius Pomponius (V, 8).

727 Poate tatăl Vistiliei; v. II, 85.

fiind exclus de la masa principelui, după ce încercase să-și taie vinele cu mîna lui nesigură, și le-a legat; rugîndu-se de Tiberius printr-o suplică și primind un răspuns brutal, și le-a deschis din nou. După aceea, au fost acuzați cu grămada de călcare a maiestății oameni de rang și unii care avuseseră cele mai mari onoruri: Annius Pollio și Appius Silanus, împreună cu Scaurus Mamercus și Sabinus Cal- visius, la care s-a adăugat și Vinicianus, fiul lui Pollio[728]. Senatorii erau cutremurați, căci cîți dintre ei nu se înrudeau sau nu fuseseră prieteni cu atîți bărbați iluștri? Totuși Celsius, tribunul unei cohorte urbane, unul dintre denunțători, i-a scăpat de primejdie pe Appius și pe Calvisius. Caesar a amînat procesul lui Pollio, al lui Vinicianus și al lui Scaurus, ca să ancheteze el însuși împreună cu senatul, adăugind cîteva observații grave la adresa lui Scaurus.

10 Nici femeile n-au fost scutite de primejdie. Fiindcă nu puteau fi acuzate că vor să ia puterea, erau învinuite pentru lacrimile lor; a fost omorîtă o bătrînă, Vitia, mama lui Fufius Geminus[729], fiindcă bocise moartea fiului ei. Așa stăteau lucrurile în senat. Tot astfel sînt condamnați la moarte de principe Vescularius Flaccus și lulius Marinus[730], doi dintre cei mai vechi amici, care-1 însoțiseră la Rhodos și erau nedespărțiți de el la Capreae. Vescularius fusese mijlocitorul cursei puse la cale împotriva lui Libo[731]; cu ajutorul lui Marinus, Seianus îl suprimase pe Curtius Atticus[732]; lumea se bucurase și mai mult văzînd că sfătuitorii lui Tiberius

728 Annius Pollio, poate fiul triumvirului monetai din vremea lui August. Fiul său, M. Annius Vinicianus, supranumit astfel după mama sa, a conspirat împreună cu Scri- bonianus în anul 42 împotriva împăratului Claudiu și s-a sinucis (XII, 52 și XV, 56); C. Appius Silanus, consul în anul 29 p.Chr. (IV, 68); Mamercus Æmilius Scaurus, consul supleant în anul 21 p.Chr., orator renumit, delator (III, 66); acuzat de adulter cu Livia și de magie, s-a sinucis în anul 34 (VI, 29); C. Calvisius Sabinus, consul în anul 28 p.Chr. (IV, 46). Condamnat la moarte, în urma implicării într-o conjurație, s-a sinucis în închisoare (VI, 14).

729 V. V, 1.

730 Despre Vescularius Flaccus, v.II, 28; lulius Marinus, nemenționat altundeva.

731 Despre procesul lui Libo Drusus, v. II, 27 și urm.

732 Despre Curtius Atticus, v. IV, 58.

căzuseră victime ale propriilor exemple. între timp, a murit de moarte bună pontiful Lucius Piso[733], lucru rar pentru cineva care se bucurase de o faimă atît de mare; nu fusese autorul nici unei propuneri slugarnice și, de cîte ori nevoia îl silea, se înfrîna cu înțelepciune. Tatăl său, precum am spus, fusese censor. El a trăit pînă la optzeci de ani; obținuse în Tracia onorurile triumfului; dar meritul lui cel mai mare a fost că, fiind prefect al Romei, a îndeplinit de minune o sarcină, devenită de curînd permanentă, care era mai împovărătoare, fiindcă cetățenii nu se obișnuiseră încă să fie supuși.

11 Căci înainte, cînd regii și apoi magistrali erau plecați din Roma, ca orașul să nu rămînă fără conducere, se alegea cineva pentru acest răstimp, care să împartă dreptatea și să ia măsuri pentru cazuri neprevăzute. Se zice că Romulus l-a ales ca locțiitor pe Den- ter Romulius, apoi Tullus Hostilîus pe Numa Marcius, iar Tarqui- nius Superbus pe Spurius Lucretius. Mai tîrziu, consulii erau cei ce dădeau această misiune; există și azi o reprezentare a acestui obicei cînd, spre a prezida Serbările Latine[734], se alege cineva care să țină rol de consul. De altminteri, Augustus, în timpul războaielor civile, l-a pus pe Cilnius Maecenas, din clasa cavalerilor, la conducerea treburilor de la Roma și din Italia. Apoi, după ce a ajuns să stăpînească tot imperiul, avînd în vedere mărimea populației și încetineala procedurilor legale, l-a ales pe unul dintre foștii consuli, să țină-n frîu masele de sclavi și pe acei cetățeni care îndrăzneau să provoace tulburări, cînd n-aveau de cine să se teamă. Primul care a avut această funcție și care, după cîteva zile, a depus-o a fost Messala Corvinus[735], considerat ca neștiind s-o exercite. După aceea, Taurus Statilius[736], deși înaintat în

733 Lucius Calpumius Piso, consul în anul 15 a.Chr.; în anul 13 a.Chr., a condus o expediție spre a apăra Macedonia și coloniile din Tracia, de la Pontul Euxin; a fost prefect al Romei. Este tatăl Pisonilor, cărora Horatius le-a dedicat *Arfa poetică.*

734 v. IV, 36.

735 Messala Corvinus a fost prefect al Romei în anul 15 p.Chr. (V, 34).

736 V. 111,72.

vîrstă, a îndeplinit-o strălucit Apoi Piso, la fel de apreciat, a exercitat-o timp de douăzeci de ani și a fost cinstit, printr-o decizie a senatului, cu funeralii publice.
12 Senatorii au discutat apoi raportul lui Quintilianus, tribun al plebei, despre o carte a Sibilei: quindecemvirul[737] Caninius Gallus ceruse ca ea să fie admisă printre celelalte cărți ale aceleiași profețesc și să se dea o decizie a senatului în această privință. După ce s-a votat fără dezbatere, Tiberius a trimis o scrisoare prin care îl dojenea cu măsură pe tribun, care, fiind tînăr, nu cunoștea vechea tradiție; lui Gallus însă îi reproșa că, deși inițiat în cunoașterea ceremoniilor, cu toate că autorul cărții era nesigur, înainte să fi avut părerea colegiului, fără ca acest text să fi fost citit și versurile să fi fost apreciate de mai marii ritualului, cum se obișnuiește, adusese această chestiune în fața senatului, care nici nu era în număr legal. Totodată, pentru că multe profeții neîntemeiate se răspîndeau sub acel nume celebru, el amintea că August stabilise un anume termen pînă cînd acestea trebuiau prezentate pretorului și că nici un particular nu are voie să le țină la el, ceea ce și strămoșii noștri au decis după incendiul Capitoliului în războiul cu aliații[738]. După ce au căutat la Samos, la Ilion, în Eritreia, prin Africa, ba chiar și prin Sicilia și prin coloniile italice[739] profeții de-ale Sibilei sau ale Sibilelor, dacă vor fi fost mai multe, au dat pretorilor însărcinarea să distingă, pe cît este în puterea omului, pe cele autentice. Așadar, și această carte a fost supusă atunci examinării quindecemvirilor.
13 în același an, scumpetea griului a dus aproape la o revoltă; numeroase reclamații, timp de mai multe zile, adresate împăratului cu mai mare îndrăzneală ca de obicei, s-au auzit în teatru. Impresionat de ele, acesta a învinuit magistrali și senatorii că nu țineau în frîu

737 Colegiul quindecemvirilor avea în sarcină păstrarea și consultarea cărților sibiline, ca și supravegherea cultelor străine. Tacitus a făcut parte din acest colegiu (XII, 11).
738 E vorba de războiul din anul 81 a.Chr. cu aliații italici; refuzîndu-li-se cetățenia romană, aceștia s-au revoltat.
739 Cetățile grecești din sudul Italiei *(Magna Graecia).*

poporul cu ajutorul autorității publice, arătînd în plus din ce provincii și în ce cantitate, mult mai mare decît August, alimentase el orașul cu grîu. Ca urmare, a fost redactată o decizie a senatului de o severitate ca pe vremuri; consulii au dat un edict tot atît de drastic. Tăcerea lui Tiberius nu era o atitudine politică, cum crezuse el, ci era considerată drept trufie.

14 La finele anului, au căzut victime, acuzați că au participat la conspirație, cavalerii romani Geminius, Celsus[740] și Pompeius. Dintre aceștia, Geminius, risipitor cu averea lui și ducînd o viață des- frînată, era prieten cu Seianus, dar nu însemna nimic la treburi serioase. Tribunul lulius Celsus, încătușat fiind, și-a desfăcut un lanț, și l-a trecut în junii gîtului și, trăgînd de el în sens contrar, s-a sugrumat. Rubrius Fabatus[741], sub cuvînt că, disperat de situația din Roma, voia sa fugà la părți ca să găsească milă, a fost pus sub pază. E drept că, prins de un centurion la strîmtoarea Siciliei și adus înapoi, el n-aducea nici o motivare plauzibilă a unei atît de lungi călătorii. A scăpat totuși cu viață, fiind mai degrabă uitat decît iertat.

15 în timpul consulatului lui Servius Galba și Lucius Sulla[742], după ce Tiberius se gîndise mult timp pe cine să aleagă ca soți pentru nepoatele lui, fiindcă vîrsta de măritiș a fetelor îl zorea[743], s-a oprit asupra lui Lucius Cassius și Marcus Vinicius. Vinicius era de fel dintr-un

740 Despre lulius Celsus, tribunul unei cohorte urbane, v. VI,9; ceilalți doi, necu- noscuți.

741 Altminteri necunoscut. Senatorii romani nu aveau voie, fără încuviințarea împăratului, să facă lungi călătorii în afara Romei, cu excepția călătoriilor în Italia și Sicilia.

742 Anul 33 p.Chr.; Servius Sulpicius Galba, viitorul împărat, care a domnit pentru scurta vreme în anii 68-69; Lucius Cornelius Sulla Felix, probabil cel menționat de Tacitus în III, 31.

743 Cele două fiice ale lui Germanicus, lulia Drusilla (de 16 ani acum) și lulia Li- villa (de 15 ani); sora lor mai mare, Agrippina minor, se căsătorise în anul 28 p.Chr. cu Cneus Domitius Ahenobarbus (IV, 75); Lucius Cassius Longinus și Marcus Vinicius fuseseră consuli în anul 30 p.Chr. Primul este fratele juristului Caius Cassius Longinus (XII, 11) și a murit ucis din ordinul lui Caligula; al doilea, consul în anul 45 pentru a doua oara, a fost otrăvit din ordinul Messaline!, fiindcă nu voise să-i cedeze.

municipiu: născut la Cales[744], dintr-un tată și bunic foști consuli, era altminteri dintr-o familie de cavaleri, om blînd din fire și cu o vorbire aleasă. Cassius era dintr-o familie de plebei din Roma, veche și onorată, fusese educat cu o severă disciplină de tatăl său și se distingea mai mult prin isteține decît prin străduință. Acestuia i-a dat-o pe Drusilla, și lui Vinicius pe lulia, ambele fiice ale lui Germanicus. După aceea, a scris o scrisoare senatului, elogiindu-i pe tineri în cîteva cuvinte; apoi, dînd explicații destul de vagi asupra absenței lui din Roma, a trecut la chestiuni mai grave și la dușmăniile pe care și le atrăsese pentru serviciile aduse statului; a cerut ca prefectul Macro[745] și un mic număr de tribuni și de centurioni să-1 întovărășească de cîte ori vine în senat. După ce senatul a dat o decizie în termeni largi și fără nici o specificare a felului și a numărului însoțitorilor, Tiberius nu s-a apropiat nici măcar de locuințele din Roma, necum să vină vreodată la consiliul public, dînd de multe ori tîrcoale pe drumuri ocolite locului său de baștină și evitîndu-1.

16 în vremea aceasta, o mulțime de acuzatori s-au năpustit asupra celor care-și măreau averea prin camătă, călcînd legea dictato- rului Caesar[746] asupra proporției investirii fondurilor în împrumuturi cu dobîndă și în posesiuni de terenuri înăuntrul Italiei, lege neaplicata de mult timp, fiindcă interesul particular are întîietate asupra binelui public. Camăta, e adevărat, este o veche plagă la Roma și ea a fost de foarte multe ori pricină de revolte și tulburări, de aceea era înfrînată de vechile moravuri, mai puțin corupte. Legea celor Douăsprezece Table a stabilit prima oară ca nimeni să nu ia o dobîndă mai mare de unu la sută anual, pe cînd mai înainte se proceda după bunul plac al celor bogați; apoi, printr-o propunere a tribunilor, ea a fost redusă la

744 Oraș din Campania, azi Calvi.

745 Naevius Sertorius Macro, prefectul Romei, urmaș al lui Seianus.

746 Legea din anul 46, care prevedea că nimeni nu poate poseda în bani sau în împrumuturi mai mult de o treime din averea lui, restul trebuind sa fie investit în posesiune de terenuri în Italia.

jumătate; pînă la urmă, împrumutul pe camătă a fost interzis; s-a încercat prin multe plebiscite combaterea încălcărilor acestora, care, de-atîtea ori reprimate, reapăreau prin șiretlicuri uimitoare. Dar atunci pretorul Gracchus[747], căruia îi revenise anchetarea cauzelor de acest fel, construis de numărul mare al infractorilor, a consultat senatul; senatorii, alarmați (căci nu era unul care să nu fie vinovat), au cerut o îngăduință principelui; și acesta, acordînd-o, le-a dat un termen de un an și șase luni, pînă cînd să-și pună în ordine afacerile particulare, conform cu prevederile legii.

17 De aici, a rezultat o mare lipsă de numerar, fiindcă creditorii își retrăgeau deodată împrumuturile și fiindcă, după atîtea confiscări și vînzări ale bunurilor datornicilor, moneda era absorbită de tezaurul imperial și de vistieria statului. Pe lîngă aceasta, senatul hotărîse ca fiecare creditor să investească două părți din capitalul dat cu dobîndă în terenuri situate în Italia; ca urmare, creditorii reclamau restituirea în întregime a creanței, iar debitorilor nu le convenea să-și compromită creditul. Astfel, s-a iscat la început o alergătură în toate părțile și rugăminți peste rugăminți; apoi, tribunalul pretorului a început să răsune de proteste: vînzările și cumpărările propuse ca remediu aveau efect contrar, fiindcă creditorii își puseseră bine banii, spre a cumpăra pămînturi. Oferta abundentă de vînzări a făcut să scadă prețurile terenurilor; cu cît cineva era mai îndatorat, cu atît vindea mai greu; mulți își pierduseră bunurile; ruinarea averii proprii aducea cu sine pierderea demnității și a reputației. în sfirșit, a intervenit Tiberius, punînd la dispoziția băncilor un fond de o suta de milioane de sesterți, dînd posibilitatea unui împrumut fără dobîndă pe timp de trei ani, dacă debitorul putea garanta statul cu o valoare a terenurilor dublă față de cît împrumutase. Astfel, creditul a fost restabilit și încet-încet au apărut și creditori particulari; cumpărarea de terenuri nu s-a făcut în forma prevăzută de decizia senatului; ca în mai toate cazurile de acest

747 Altminteri necunoscut.

fel, măsurile sînt aspre la început, iar la sfirșit nimeni nu le mai ia în seamă.

18 Apoi reapărură vechile coșmare: Considius Proculus[748], pe cînd își serba fără nici o frică ziua de naștere, a fost acuzat de călcarea maiestății, tînt în fața senatului și, în același timp, condamnat și omorît. Surorii lui, Sancia, i s-a interzis apa și focul; acuzatorul era Quintus Pomponius. Acesta, fire agitată, motiva că săvîrșește aceste fapte și altele asemenea pentru ca, intrînd în grațiile principelui, să-și salveze din primejdie fratele, Pomponius Se- cundus[749]. Se mai pronunță trimiterea în exil a Pompeiei Macrina[750], pe al cărei soț, Agricolus[751], și pe al cărei socru, Laco, un fruntaș al aheilor, Tiberius, îi zdrobise. Tatăl ei, ilustru cavaler roman și el, și tratele ei, fost pretor, amenințați cu condamnarea, s-au sinucis; învinuirile ce li se aduseseră erau că Marele Pompei îl numărase pe Teofanes din Milet, străbunicul lor, printre intimii lui și că, după moartea acestuia, lingușirea grecească îi acordase onorurile divine.

19 După aceștia, Sextus Marius[752], omul cel mai bogat din cele două Spânii, este acuzat de incest cu fiica lui și aruncat de pe stînca tarpeiană; și, ca să nu fie îndoială că mărimea averii i-a pricinuit pieirea, deși minele lui de aur și de argint fuseseră confiscate în folosul statului, Tiberius și le-a rezervat. Întărîtat de atîtea pedepse, ordonă ca toți cei acuzați de complicitate cu Seianus, deținuți în temniță, să fie omoriți. Culcați la pămînt, zăceau, o masă de cadavre, bărbați, femei de toate vîrstele, oameni de vază sau de rînd, îm- prăștiați sau adunați grămadă. Nu se dădea voie nici rudelor sau prietenilor să se apropie, să verse lacrimi și nici măcar să-i privească mai îndelung; gardienii, postați în jur și

748 Nu se știe bine dacă e vorba de persoana menționată în V, 8.

749 Despre Publius Pomponius Secundus, v.V, 8.

750 Pompeia Macrina era descendentă din Teofane din Mitilene, istoricul campaniilor militare ale lui Pompei și sfătuitorul lui; fratele ei a fost pretor in anul 15 p.Chr.

751 lulius Agricolus era fiul lui Caius lulius Laco I, care condusese Sparta în primii ani ai domniei lui Tiberius și fu destituit.

752 V. IV, 36.

spionînd durerea fiecăruia, însoțeau corpurile intrate în putrefacție, pînă ce erau tînte spre a fi aruncate în Tibru, unde pluteau pe valuri sau erau aruncate la țărm, și nimeni n-avea voie să le ardă sau să le atingă: de frică mare amuțise orice simțire omenească pentru soarta altuia și, cu cît creștea cruzimea, cu atîta dispărea compătimirea.

20 Cam în același timp, Caius Caesar[753], care-și întovărășea bunicul în retragerea lui la Capreae, a luat-o în căsătorie pe Claudia, fiica lui Marcus Silanus[754] ^JCaius ascundea sub o modestie ipocrită un suflet groaznic: nu scosese o vorbă la condamnarea mamei sale și nici la moartea fraților lui[755] [756]; orice dispoziție ar fi avut Tiberius, el o imita, și nici la vorbă nu se deosebea prea mult de el. De aici ieșise acea vorbă larg răspîndită apoi, a oratorului Passienus53: „N-a existat niciodată sclav mai bun, dar nici stăpîn mai rău."

N-aș vrea să trec sub tăcere o prevestire a lui Tiberius făcută lui Servius Galba, pe vremea aceea consul: chemîndu-1 la el și isco- dindu-1 într-o conversație despre multe altele, la sfîrșit i-a spus în grecește această vorbă: „Și tu, Galba, te vei înfrupta cîndva din puterea supremă", aluzie la tîrzia și scurta lui domnie, descoperită lui Tiberius prin știința chaldeilor pe care, ca s-o dobîndească, avusese la dispoziție timpul liber de la Rhodos și pe maestrul Thrasil- lus[757], a cărui știință a pus-o la încercare în felul următor:

21 De cîte ori consulta un astrolog într-o chestiune de

753 Caius Caesar Caligula, fiul lui Germanicus, avea cel dinții drept la succesiune.

754 Cu numele întreg: lulia Claudilla; despre M. Silanus, consul în anul 59, v. II, 59 și III, 24.

755 Agrippina, mama sa, fusese exilata în insula Pandataria în anul 29 p.Chr. și a murit în același an (VI, 25); frații săi: Nero era mort de doi ani exilat în insula Pontia, și Drusus era ținut prizonier în palatul imperial și lăsat să moară de foame.

756 Caius Passienus Crispus, consul supleant în anul 27 și obișnuit în anul 47 p.Chr., s-a căsătorit prima oară cu Domitia, mătușa viitorului împărat Nero, și apoi cu Agrippina, mama lui Nero, murind otrăvit de aceasta (XIII, 9).

757 Thrasillus, astrolog și erudit, prieten și consilier al lui Tiberius, de la care a obținut cetățenia romană, numindu-se apoi Tiberius Claudius Thrasillus.

acest fel, el alegea vreun pridvor înalt al casei și tovărășia unui singur libert. Acesta, neștiutor de carte și voinic, o lua înainte, prin locuri neumblate și prăpăstioase (casa era clădită pe stînci), conducîndu-1 pe acela a cărui știință Tiberius hotărîse s-o pună la încercare. Dacă se ivea vreo bănuială de vorbe deșarte sau de înșelătorie, îl arunca pe ghicitor, la întoarcere, în marea de dedesubt, ca să nu existe nici un știutor al secretului. Așadar, Thrasillus, dus pe aceleași stînci, după ce-1 impresionase pe Tiberius care-1 iscodea, dezvăluindu-i iscusit tot ce privea conducerea lui și viitorul, a fost întrebat dacă și astrologul își făcuse horoscopul și ce-i arătau lui acel an și acea zi. Acela, calculînd pozițiile astrelor și distanțele, șovăi la început, apoi se sperie și, cu cît examina mai adînc, cu atît mai mult tremura de uimire și de frică; în cele din urmă, strigă că-1 amenință o primejdie, nelămurită pentru el și poate chiar ultima. Atunci Tiberius, îmbrățișîndu-1, îl felicită că poate prevesti pericolele și-1 asigură că va rămîne nevătămat; luînd drept oracol tot ce spunea acela, îl luă pe lîngă el printre cei mai intimi prieteni.

22 Dar eu, de cîte ori aud vorbindu-se despre aceste chestiuni și de altele asemenea, nu pot spune hotărît dacă viața omului se desfășoară după o lege a destinului și după o necesitate imuabilă, sau la voia întîmplării. într-adevăr, cei mai înțelepți dintre cei vechi și cei care le urmează ideile se deosebesc între ei și mulți au părerea, adînc întipărită, că zeii nu se preocupă nici de nașterea, nici de sfirșitul nostru, nici, într-un cuvînt, de noi, oamenii: de aceea, zic ei, cei buni au parte de nenorociri și cei răi de bucurii. Alții, dimpotrivă, cred că este o legătură între destin și întîmplările vieții, dar că aceasta nu e determinată de mersul stelelor, ci de principiile și de corelațiile cauzelor naturale; și totuși, ei ne lasă nouă alegerea felului de viață care, o dată ales, determină ordinea, inevitabilă, a evenimentelor. Căci răul și binele nu sînt ce crede vulgul: mulți dintre cei ce par a se lupta cu nevoile sînt fericiți și mulți dintre cei ce înoată în bogății sînt cu totul nefericiți, dacă cei dintîi

suportă bărbățește apăsarea soartei, iar ceilalți se folosesc prostește de norocul lor. De altminteri, celor mai mulți oameni nu li se poate scoate din minte ideea că viitorul cuiva e hotărît chiar de la naștere și, dacă unele se întîmplă altfel decît i-a fost scris, vina o poartă șarlataniile prezicătorilor, care prezic ce nu știu: se pierde astfel încrederea într-o știință care și-a dat serioase dovezi atît în vremea veche, cît și într-a noastră. într-adevăr, fiul aceluiași Thrasillus i-a prezis lui Nero că va lua conducerea imperiului, precum voi relata la timpul potrivit, ca să nu mă depărtez acum prea mult de la firul povestirii.

23 în vremea acelorași consuli[758], s-a aflat de moartea lui Asinius Gallus[759], care a pierit, sigur, de nemîncare; dacă din voia lui sau forțat, nu se știe bine. Caesar, întrebat dacă îngăduie să fie înmormîntat[760], nu s-a rușinat să-și dea încuviințarea, pe deasupra învinuind împrejurările care-i răpiseră un acuzat înainte de a-i fi dovedită public vinovăția. Vezi bine, vreme de trei ani nu avusese timp să supună judecății un fost consul, bătrîn și tată al atîtor consulari[761]. Apoi s-a stins Drusus[762], după ce rezistase timp de nouă zile cu o hrană îngrozitoare, mîncînd cîlți din umplutura saltelei. Unii autori ne-au transmis că lui Macro i se dăduse ordin ca, dacă Seianus ar fi încercat să reziste cu armele, să-1 scoată pe tînăr de sub pază (căci era deținut pe Palatin) și să-1 pună în fruntea poporului. Apoi, fiindcă se răspîndea zvonul că Tiberius se va

758 Anul 33 p.Chr.

759 V. 1,12. Asinius Gallus fusese arestat în anul 30, după căderea lui Seianus, fiind denunțat de către Tiberius senatului, în aceeași zi în care-1 invitase la masă; fusese pus sub paza consulilor, nepermițîndu-i-se să vadă pe nimeni; îl servea un singur sclav, aducîndu-i atîta mîncare cît să nu moară de foame.

760 Condamnații la moarte nu erau înmonnîntați, afară doar dacă își puneau singuri capăt zilelor.

761 Titlul de „consular** desemnează un fost consul. Asinius Gallus avusese cinci sau șase fii: sînt cunoscuți Asinius Saloninus, mort în anul 22 (III, 75), C. Asinius Pollio, consul în anul 23 (IV, 1), Marcus Asinius Agrippa, consul în anul 25 (IV, 34), Sextus Asinius Celer, consul supleant în anul 38.

762 Fiul lui Germanicus.

împăca cu nora[763] și cu nepotul său, a preferat să fie crud decît să se căiască.

24 Ba mai mult, s-a pornit cu insulte împotriva mortului: îi imputa patimi rușinoase, o ură de moarte față de ai săi, sentimente dușmănoase față de stat, și a poruncit să se dea citire unor însemnări ale faptelor și spuselor lui, înregistrate amănunțit pe zile, lucru care a părut mai groaznic ca orice. Greu s-ar fi putut crede că, timp de-atîția ani, fusese înconjurat de spioni care-i notau expresia feței, gemetele și chiar vreun murmur ascuns și că bunicul lui putuse să asculte, să citească aceste însemnări și să le divulge public, dacă rapoartele centurionului Attius și ale libertului Didymus[764] n-ar fi înregistrat și numele sclavilor care-1 împinseseră pe Drusus, cînd încerca să iasă din cameră, și îl înspăimîntaseră. Centurionul adăugase chiar și propriile vorbe, nemaipomenit de sălbatice, ca și cum ar fi fost o fală pentru el, precum și cuvintele muribundului, prin care, la început prefacîndu-se că și-ar fi pierdut mințile, îl ocăra groaznic pe Tiberius. Apoi, după ce-și pierduse orice speranță de viață, îl afurisea cu blesteme bine gîndite și bine potrivite, de exemplu: cum își ucisese acesta nora, cum îi ucisese pe fiul fratelui său și pe nepoți, umplînd de crime familia întreagă, tot așa să ispășească pîngărirea numelui lui și al neamului, strămoșilor și urmașilor lui. Senatorii bombăneau, ce-i drept, sub chip că protestează, dar erau cuprinși de frică și de uimire că un om altădată abil și misterios prin tăinuirea crimelor ajunsese la asemenea insolență încît, ca și cum ar fi dat în lături pereții carcerii, îl arăta pe nepotul său sub biciul unui centurion, implorînd în zadar, printre loviturile sclavilor, ultimele îmbucături în viața lui.

25 Nu se stinsese încă această durere, cînd s-a aflat de moartea Agrippinei, care, cred, a mai trăit după uciderea lui Seianus, doar susținută de speranțe; văzînd că cruzimea împotriva ei nu se mai potolea, și-a pus

763 Agrippina.
764 Necunoscuți altminteri.

capăt vieții, dacă nu cumva, refuzîndu-i-se hrana, s-a lăsat să se creadă că a ales moartea de bună voie. într-adevăr, Tiberius s-a dezlănțuit împotriva ei cu cele mai nerușinate învinuiri, acuzîndu-i pe Agrippina de viață imorală și pe Asinius Gallus că i-ar fi fost amant și că din cauza morții acestuia a ajuns ea să-i fie silă de viață. De fapt, Agrippina, neputînd păstra măsura și avînd o mare dorință de a domina, prin preocupările ei bărbătești renunțase la slăbiciunile femeilor. Tiberius adaugă că ea murise în aceeași zi în care, cu doi ani înainte, Seianus își ispășise vina[765], un lucru ce trebuie transmis posterității, și s-a lăudat cu faptul că ea n-a fost strangulată, și nici aruncată în Gemonii[766]; i s-au adus pentru aceasta mulțumiri și s-a decretat ca în fiecare an, în a cincisprezecea zi înainte de calendele lui noiembrie, ziua morții amîn- durora, să se aducă o ofrandă lui lupiter.

26 Nu mult după aceea, Cocceius Nerva[767], prieten nedespărțit al principelui, cunoscător adînc al tuturor legilor divine și omenești, avînd o condiție socială solida și fiind în deplină sănătate, a luat hotărîrea să-și pună capăt zilelor. Aflînd, Tiberius nu se mai despărțea de dînsul, îl întreba care îi sînt motivele, îl ruga stăruitor, îi declara în fine că e apăsător pentru conștiința lui și pentru faima lui ca cel mai apropiat dintre prieteni, fără să aibă nici un motiv de a muri, renunța să trăiască. Nevrînd s-asculte de nimic, Nerva a continuat să se abțină de la mîncare. Cunoscătorii gîndurilor lui spuneau că, cu cît vedea mai aproape strîmbătățile vieții publice, cu atîta, cuprins de indignare și de frică, dorea, atîta timp cît era nepătat și neprimejduit, să aibă un sfîrșit cinstit. Apoi, pieirea Agrippinei, lucru greu de crezut, atrase pe a Plancinei. Căsătorită odinioară cu Cneus Piso[768] în vreme ce Piso se prăbușea, ea era

765 La 18 octombrie anul 31.
766 Pedeapsă rezervată criminalilor.
767 V. IV, 58.
768 V. 11,43.

protejată de rugămințile Augustei[769] și în egală măsură de dușmănia Agrippinei: cînd ura și protecția au încetat, a prins puteri dreptatea; acuzată de vini prea bine cunoscute, și-a luat cu mîna proprie o pedeapsă mai degrabă tîrzie decît nemeritată.

27 La jelaniile după atîția morți la Roma, s-a adăugat și mîhni- rea că Iulia, fiica lui Drusus și fosta soție a lui Nero[770], s-a căsătorit, trecînd astfel în familia lui Rubellius Blandus[771], de al cărui bunic, un simplu cavaler din Tibur, mulți își aminteau. La finele anului, murind Ælius Lamia[772], i s-au făcut funeralii publice; acesta, liberat în sfîrșit de conducerea, doar cu numele, a Siriei, fusese prefect al Romei. Se trăgea dintr-o familie de seamă și avusese o bătrînețe viguroasă; faptul că nu i se permisese să conducă provincia îi sporise stima tuturor. După aceea, murind Flaccus Pomponius[773], pro- pretorul Siriei, se dădu citire în senat unei scrisori a lui Tiberius, prin care îi învinuia pe oamenii cei mai de seamă și cei mai capabili să conducă armate că refuză această sarcină, adăugind că el este silit să recurgă la rugămînți ca unii consulari să fie convinși a primi funcții de conducere; uitase că Arruntius[774] era de zece ani împiedicat să se ducă în Spania.

în același an, s-a stins din viață Marcus Lepidus, despre a cărui moderație și înțelepciune am relatat destul în cărțile anterioare. Este inutil să mai arăt noblețea neamului; într-adevăr, familia Æmi- lia a dat mulți cetățeni de seamă, și chiar cei care, aparținînd aceleiași familii, nu avuseseră moravuri prea frumoase, s-au bucurat de o situație strălucită.

28 în timpul consulilor Paulus Fabius și L. Vitellius[775],

769 Livia, care o dușmănea pe Agrippina; v. III, 17.
770 V. 111,29.
771 V. 111,23.
772 V. IV, 13.
773 V. II, 32.
774 V. 1,13. Fusese numit ca înlocuitor al lui L. Piso, asasinat, la conducerea Spaniei citerior (IV, 45).
775 Anul 34 p.Chr.; Paulus Fabius Persicus, ale cărui vicii le satirizează luvenal în Satira a VIII; Lucius Vitellius este tatăl viitorului

a apărut în Egipt, după un lung șir de secole, pasărea fenix, care a dat prilej celor mai învățați băștinași, precum și grecilor, să discute îndelung despre această minune. Aș vrea să relatez părerile lor comune, apoi pe cele mai numeroase, în care există îndoială, dar care merită să fie cunoscute. Această viețuitoare este consacrată Soarelui. Cei care i-au descris înfățișarea sînt de acord că și ciocul, și podoaba penelor o deosebesc de celelalte păsări. Despre numărul anilor, părerile sînt diferite: cea mai răspîndită este că ființa se naște la cinci sute de ani o dată; alții afirmă că apare la o mie patru sute șaizeci și unu de ani și că prima oară a fost văzută în timpul domniei lui Sesosis[776], a doua oară pe cînd domnea Amasis, iar apoi în timpul lui Ptolomeu, al treilea rege al macedonilor, și că de fiecare dată și-a luat zborul spre orașul numit Heliopolis[777], însoțită de un mare stol de altfel de păsări, fermecate de frumusețea ei nemaivăzută. Dar vechimea aceasta este plină de întuneric: între Ptolemeu și Tiberius, au fost mai puțin de două sute cincizeci de ani: de aceea, unii au crezut că acest fenix n-a fost cel adevărat, că n-a venit de pe pămîntul Arabiei și că n-a avut nimic asemănător cu cel despre care vorbește vechea tradiție. într-adevăr, fenixul, după ce ajunge la capătul anilor săi, cînd simte că i se apropie sfîrșitul, își construiește în țara lui un cuib și în el își varsă puterea lui de procreare, din care se naște fătul; prima grijă a acestuia, cînd se face mare, este să-și îngroape tatăl, dar nu oricum. Ia un bulgăre de smirnă și se străduie să-1 poarte o bună bucată de drum; dîndu-și seama că poate duce greutatea și poate face drumul, ridică trupul tatălui, îl duce la altarul Soarelui și-l arde. Aceste amănunte sînt nesigure și sînt exagerate prin legende, dar că această pasăre apare din vreme în vreme în Egipt nu este nici o îndoială.

împărat din anul 69 p.Chr.

776 Variantă a numelui Sesostris; a domnit între 1394 și 1328 a.Chr. Amasis (anii 570-526 a.Chr.). Ptolemeu III Evergetul (anii 247-222 a.Chr.).

777 Heliopolis („Orașul Soarelui[4*]), centru religios, azi Baalbek.

29 Dar la Roma, unde omorurile se țineau lanț, Pomponius La- beo[778], despre care am spus că guvernase Moesia, și-a tăiat venele, golindu-le de sînge; soția lui, Paxaea, i-a urmat exemplul. Groaza de călău era pricina morților astfel grăbite; alt motiv era că cei condamnați, după ce li se confiscau bunurile, nu puteau fi înmor- mîntați; corpurile celor ce-și făceau seama se înmormîntau, iar testamentul lor rămînea valabil; merita deci să se grăbească. Dar Tiberius, trimițînd o scrisoare senatului, arătă că obiceiul strămoșilor fusese că, de cîte ori rupeau prietenia cu cineva, îi interziceau să le mai calce casa și astfel puneau capăt relațiilor; el, continuă, căutase să facă același lucru cu Labeo, dar acela, fiindcă era acuzat de proasta guvernare a provinciei și de altele, își acoperise vina, expunîndu-1 pe el urii, după ce-și speriase degeaba soția care, deși vinovată, fusese în afară de orice primejdie.

Apoi este pus sub acuzație, pentru a doua oară, Mamercus Scaurus, ilustru prin originea lui nobilă și prin talentul său oratoric, dar nerușinat prin felul lui de viață[779]. Prietenia cu Seianus nu-i dăunase întru nimic. L-a doborît ura, nu mai puțin capabilă de a duce pe cineva la moarte, nutrită împotriva lui de Macro, care se folosea de aceleași mijloace, dar mai pe ascuns. El denunțase subiectul unei tragedii compuse de Scaurus, adăugind și versuri care puteau fi interpretate ca potrivnice lui Tiberius. Dar acuzatorii Servilius și Cornelius îi imputau adulterul cu Livia[780] și practicarea magiei. Scaurus, cu un gest demn de vechii Æmilii, a anticipat condamnarea, după îndemnul soției sale, Sextia[781], care i-a fost imbold și părtașă a morții.

30 Și totuși, acuzatorii, dacă se ivea prilejul, erau și ei pedepsiți; astfel, Servilius și Cornelius, faimoși prin cășunarea morții lui Scaurus, au fost alungați în insule, interzicîndu-li-se focul și apa, fiindcă luaseră bani de la

778 Fusese legat al Moesiei între anul 25-33 p.Chr., v. IV, 47.
779 V. 1,13; despre felul de viață al lui Mamercus Æmilius Scaurus, v. III, 66.
780 Livia, văduva lui Drusus, fiul lui Tiberius, v. IV, 3.
781 A doua soție a lui, după Æmilia Lepida, v. III, 22,23, 31.

Varius Ligur[782], ca să nu-1 defere judecății. Tot astfel, Abudius Ruso, fost edil, care se zorise să-i facă rău lui Lentulus Gaetulicus[783], sub care comandase o legiune, acuzîndu-1 că-și alesese drept ginere un fiu al lui Seianus, este el însuși condamnat și izgonit din Roma. Gaetulicus, în acea vreme, avea comanda legiunilor din Germania superioară și cîștigase o popularitate uimitoare, fiind un om de mare blîndețe, măsurat în severitate și simpatizat chiar și de armata învecinată[784] datorită lui Lucius Apronius, socrul său. De aceea, multă lume zicea că îndrăznise să-i trimită principelui o scrisoare, în care spunea „că înrudirea cu Seianus nu se făcuse din inițiativa lui, ci la îndemnul lui Tiberius; că el s-a putut înșela ca și Tiberius și că aceeași greșeală nu poate să fie pentru acela fără urmări păgubitoare, iar pentru alții să aducă pedeapsa cu moartea; că el îi va rămîne deplin credincios, dacă nu i se pune la cale vreo cursă; dacă i se dă un înlocuitor, va considera aceasta ca semn al condamnării lui la moarte; să facă un fel de pact, prin care principele să fie conducătorul imperiului, iar el să-și păstreze conducerea provinciei". Aceste vorbe, deși par uimitoare, găseau crezămînt în faptul că Gaetulicus a fost singurul dintre rudele lui Seianus care a rămas neatins[785] și s-a bucurat de mare trecere. Tiberius se gîndea la ura publică pe care și-ar atrage-o, la vîrstă lui înaintată și la faptul că poziția lui se sprijinea mai mult pe faimă decît pe forță.

31 în timpul consulilor Caius Cestius și Marcus Servilius[786], au venit la Roma unii nobili părți, fără știrea lui Artabanus[787]. Cît timp acesta s-a temut de

782 Acuzat de adulter în IV, 42, dacă nu e vorba de altă acuzație.

783 V. IV, 42.

784 Din Germania inferioară, comandată de L. Apronius, despre care v. III, 24 și IV, 73.

785 Pînă în anul 39 p.Chr. cînd, sub domnia lui Caligula, a fost condamnat la moarte pentru călcarea legii maiestății.

786 Anul 35 p.Chr.; despre Caius Cestius, v. III, 36; M. Servilius Nonianus, orator reputat și istoric; despre el, în Quintilian (X, 102): „Pe acest Servilius l-am audiat și eu; avea un talent strălucit, era bogat în sentenții, dar mai puțin concentrat decît o cere gravitatea istoriei"; v. și Tacitus, *Dial, de orai.* 23.

787 V. II, 3.

Germanicus, a fost credincios romanilor și drept cu supușii lui; apoi și-a arătat trufia față de noi și cruzimea față de ai săi. Bizuindu-se pe războaiele victorioase purtate cu popoarele înconjurătoare, disprețuind bătrînețea neputincioasă în lupte a lui Tiberius și dorind să cucerească Armenia, căreia, murind regele Artaxias[788], i-1 impuse la conducere pe Arsaces, cel mai mare dintre copiii săi, ne făcu și ocara de a trimite oameni care să ceară înapoi comoara lăsată de Vonones[789] în Siria și Cilicia; în același timp, revendica vechile hotare ale perșilor și ale macedonenilor și spunea, din lăudăroșenie și cu amenințări, că va invada ținuturile stăpînite altădată de Cyrus și de Alexandru. De altă parte, cel care îndemna mai vîrtos pe părți să trimită o solie secretă era Sinnaces, om de o mare noblețe și o bogăție pe măsură, și pe lîngă el Abdus, un eunuc: această condiție la barbari nu este un lucru de dispreț și chiar contribuie la prestigiu. Aceștia, alăturîndu-și alți fruntași, findcă nu puteau pune la conducere pe nimeni din neamul Arsaci* zilor, pentru că cei mai mulți fuseseră uciși de Artabanus, sau alții erau nevîrstnici, îl cereau de la Roma pe Phraates, fiul regelui Phraates[790]: „Ar fi nevoie, ziceau ei, doar de un nume și de-o garanție pentru ca, cu învoirea împăratului, neamul Arsacizilor să apară la malul Eufratului/

32 Tocmai asta dorea și Tiberius. îl încarcă de onoruri pe Phraates și-i oferă mijloacele de a ajunge la rangul părintesc, credincios metodelor lui: de a aranja treburile din afară prin prudență și abilitate și de a evita, cît se poate, forța armelor. între timp, Artabanus, aflînd de cursa ce i se întindea, era cînd ținut în loc de teamă,

788 V. 11,56.

789 V. II, 56 și 58. Fusese rege al părților și apoi al Armeniei; deposedat de Genna- nicus și relegat în Cilicia în anul 19 p.Chr., a încercat să fugă de acolo; a fost prins și executat.

790 Fiul lui Phraates IV (II, 1) și frate al lui Vonones, fusese trimis la Roma în anul 10 a.Chr.

cînd se înflăcăra de dorința răzbunării. De fapt, barbarilor șovăiala li se pare ceva demn de un sclav; a acționa repede, o faptă demnă de un rege. A prevalat totuși interesul, așa încît, invitîndu-1 pe Abdus, sub aparența prieteniei, la un banchet, l-a făcut inofensiv printr-o otravă lentă, iar pe Sinnaces l-a împiedicat prin prefăcătorie și prin daruri, dîndu-i totodată diverse însărcinări. Phraates, ajuns în Siria, în timp ce, părăsind felul de viață roman cu care se învățase de atîția ani, căuta să-și însușească obiceiurile părților și nefiind în stare a trăi ca strămoșii lui, a fost răpus de o boală. Dar Tiberius n-a renunțat la planurile sale: pe Tiridates[791], care era din același sînge cu Artabanus, i-1 face rival și, pentru redobîndirea Armeniei, îl alege pe hiberianul Mithridates[792] și îl împacă cu fratele lui Pharasmanes care avea conducerea alor săi[793]; în fruntea tuturor acțiunilor care se pregăteau în Orient l-a pus pe Lucius Vitellius[794]. Știu bine că numele acestui om este urît la Roma și că se povestesc despre el multe ticăloșii, dar la conducerea provinciilor a dovedit o virtute de pe vremuri. întors de acolo, de frica lui Caligula și din prietenie față de Claudius, s-a schimbat și, ajungînd la o slugărnicie rușinoasă, a devenit pentru urmași un exemplu de adulație respingătoare. începuturile lui s-au deosebit de ultima parte a vieții, și o bătrînețe ticăloasă a șters amintirea calităților lui de tinerețe.

33 Dar dintre acești regi, Mithridates a fost primul care l-a împins pe Pharasmanes prin înșelăciune și cu forța să-i sprijine eforturile; s-au găsit niște corupători care i-au hotărît cu mult aur pe slujitorii lui Arsaces să-și ucidă stăpînul. Totodată, hiberii năvălesc cu oști mari asupra Armeniei și cuceresc orașul Artaxata. Artabanus află de aceasta, îl pregătește pe fiul său, Orodes, să-1 răzbune, îi dă trupe de-ale părților și trimite oameni care să înroleze pe bani trupe auxiliare. De cealaltă

791 Tiridates, nepot al lui Phraates.

792 de Caligula, dar a recăpătat tronul sub Claudius (XII, 8-9); nepotul său Radamistus l-a detronat și i-a cauzat moartea (XII, 45-47).

793 Rege al biberilor.

794 Era atunci legat al Siriei (VI, 28).

parte, Pharasmanes s-a aliat cu albanii[795] și i-a chemat de partea lui pe sarmați[796], ale căror căpetenii, după ce au primit daruri și de la unii, și de la alții, s-au dat, după obiceiul neamului lor, și cu unii, și cu ceilalți. Dar hiberii, stăpîni pe pozițiile lor, îi trec în grabă prin pasul Caspie pe sarmați, năvălind asupra armenilor. Iar sarmații care veneau în ajutorul părților erau lesne respinși, deoarece dușmanul le tăia toate celelalte treceri; singura care mai rămăsese între mare[797] și poalele munților Albani era închisă vara, fiindcă vînturile etesiene[798] inundă locurile joase; doar în timpul iernii austral împinge din nou valurile către mare și, apele retrăgîndu-se, dezvelesc o plajă strimtă.

34 în vremea asta Orodes fiind lipsit de aliați, Pharasmanes, întărit prin trape ajutătoare, îl provoca la luptă, îl ataca atunci cînd acesta refuza bătălia, îl asmuțea oprindu-1 de la aprovizionarea cu furaje; adeseori, ca la asediu, îl împresura cu o centură de posturi, pînă ce părții, nedeprinși cu jignirile, îl înconjurară pe rege, ce- rîndu-i să dea lupta. La ei, toată puterea stă în cavalerie. Pharas- manes însă avea și o bună pedestrime, căci hiberii și albanii, trăind în locuri cu văi împădurite, sînt mai obișnuiți cu greul și răbdarea. Ei pretind că se trag din tesalieni[799], de pe vremea cînd Iason, după ce o răpise pe Medeea și avusese copii cu ea, s-a întors în palatul regal al lui Æetes[800], pustiu acum, și la Colchos[801] [802], unde nu era

795 Popor din Caucaz.

796 Sarmații, grup de popoare iraniene, înrudiți cu sciții, ocupau pe atunci stepele de la nordul Mării Negre.

797 Marea Caspică.

798 Vînturile numite de greci „etesiene" sînt vulturi care suflă din nord, vara, în luna iulie, asupra Mediteranei orientale.

799 Locuitorii Tesaliei, regiune în nordul Greciei, învecinată la vest cu Epirul și la sud cu Macedonia.

800 Tatăl Medeii, care fusese izgonit de la domnie.

801 în Colchida, ținut din sudul Caucazului, scăldat de rîul Phasis.

802 După o legendă destul de complicată, regele Atamas a avut doi copii cu zeița Nefele: Phrixus și Helle, iar Ino alți doi. Pentru a-i feri pe cei doi copii de gelozia zeiței Ino, la rugămintea Nefelei, zeul Hermes le trimise un berbec cu lîna de aur pe spatele căruia să fugă. în timpul zborului, Helle căzu în mare (de aici, numele de Hellespont), iar

rege. Multe locuri amintesc de numele și de oracolul lui Phrixus"; nimeni nu ar îndrăzni să sacrifice un berbec, fiindcă se crede că Phrixus l-a adus acolo, fie că este vorba chiar de animal, fie de însemnul corăbiei. Oricum, trupele fiind orînduite, de amîndouă părțile, în linie de bătaie, partul le vorbește despre Imperiul Orientului, de strălucirea arsacizilor și, dimpotrivă, despre hiberii lipsiți de glorie, cu mercenarii lor. Pharasmanes le amintește alor săi că nu au suferit niciodată jugul părților, că, cu cît au țeluri mai înalte, cu atît, dacă învinq, au glorie mai mare, iar dacă fug, cu atît mai mare le va fi rușinea și primejdia; totodată, le arată propria linie de luptă și, dincolo, trupele mezilor[803] înzorzonate cu aur: de-o parte războinicii, de cealaltă, prada.

35 Dar la sarmați nu se auzea doar vocea comandantului: se îndeamnă unii pe alții să nu permită o luptă cu săgețile; trebuie, ziceau ei, să se grăbească la atac și la lupta corp la corp. De aici, urmară felurite moduri de luptă: părții, deprinși să șarjeze sau să fugă cu aceeași măiestrie, își distanțează escadroanele, caută lărgime spre a lovi mai bine; sarmații, renunțînd la arc, care bătea doar la mică distanță, năvălesc cu țepoaie și cu săbii; acum era o alternare de șarje și de retrageri, ca într-o luptă ecvestră, acum oamenii, împingîndu-se cu corpurile și cu armele, respingeau sau erau respinși, ca într-o luptă a pedestrimii. Iar albanii și hiberii pîndeau dușmanii, îi trînteau de pe cai, creîndu-le un pericol îndoit: călărețiii îi izbeau de sus și pedestrașii îi răneau mai de aproape.

în acest timp, Pharasmanes și Orodes, îmbărbătîndu-i pe viteji sau sprijinindu-i pe șovăielnici în văzul tuturor, se recunosc și se reped unul asupra celuilalt cu armele și caii, strigînd; Pharasmanes era mai impetuos, căci îl rănise pe Orodes străpungîndu-i casca, dar n-a putut să dea o a doua lovitură: calul l-a dus mai departe, iar pe

Phrixus ajunse în Colchida, unde se însură cu fata regelui Æetes.

803 Mezi, pentru părți.

rănit l-au apărat cei mai bravi din suita sa. Totuși, zvonul, dovedit neadevărat, că Orodes ar fi fost ucis i-a înspăimîntat pe părți, și ei lăsară victoria celorlalți.

36 După aceea, Artabanus pomi cu toate forțele regatului său să se răzbune. S-a dat o luptă în care hiberii, buni cunoscători ai locurilor, au fost superiori; totuși el n-ar fi renunțat, dacă Vitellius, concentrîndu-și legiunile și răspîndind zvonul că va invada Mesopotamia, nu l-ar fi făcut să se teamă de un război cu romanii. îndată după aceea, părăsind Armenia, poziția lui Artabanus s-a răsturnat, căci Vitellius îi ademenea pe părți să părăsească un rege crud în timp de pace și care îi ducea la pieire cînd pierdea bătăliile. Ca urmare, Sinnaces[804], despre care am spus mai înainte că îl dușmănea pe Artabanus, l-a atras de partea lui pe Abdagaeses, tatăl aceluia, și pe alții care într-ascuns nutreau același gînd, înverșunați acum, după atîtea dezastre; puțin cîte puțin, li se alăturară alții, care, supuși mai mult de frică decît din devotament, căpătaseră curaj găsindu-și conducători. Lui Artabanus nu-i mai rămăsese nimeni alături, decît o gardă personală, compusă din străini izgoniți din țara lor, care nu știau ce-i binele și nu le păsa de rău, niște mercenari, unelte de crimă. Luîndu-i cu el, regele s-a grăbit să fugă în ținuturile depărtate din preajma Sciției, în speranța de a afla un ajutor, fiindcă avea legături de rudenie cu hyrcanii și cu carmanii[805]; între timp, își zicea el, părții, care-și fac păreri bune despre cei de departe și-s nestatornici față de cei prezenți, s-ar putea schimba, căin- du-se de ce-au făcut.

37 Artabanus fugind și spiritele locuitorilor întorcîndu-se spre noul rege, Vitellius, după ce l-a îndemnat pe Tiridates[806] să prindă ocazia ce i se oferea,

804 **v. VI,31.**

805 **Hyrcanii locuiau la est de Marea Caspică; carmanii, la nord de Golful Persic.**

806 **V. VI, 32.**

își duce floarea ostașilor din legiuni și a trupelor de aliați pe malul Eufratului. Pe cînd aduceau jertfe, unul săvîrșind, după obiceiul roman, sacrificiul *suovetaurilia*[i0] | iar celălalt jertfind o frumusețe de cal spre a îmblînzi fluviul, localnicii au adus vestea că Eufratul crește nemăsurat de mult fără o picătură de ploaie și că valurile lui spumoase formează la suprafață cercuri în chip de diademă, ceea ce este semn de trecere cu bine a fluviului. Unii dădeau o interpretare mai subtilă, zicînd că începuturile acțiunii vor fi bune, dar nu vor dura mult, fiindcă semnele care se arată pe pămînt sau pe cer sînt mai de temei, pe cînd natura nestatornică a fluviilor acum arată semne bune, acum ți le răpește. Oricum, facîndu-se un pod de nave și armata fiind trecută pe malul celălalt, cel dintîi care a venit în castrul nostru, însoțit de mii de călăreți, a fost Omospades[807 808]: acesta, exilat odinioară, aliat al lui Tiberius pe cînd acesta termina războiul din Dalmația, își cîștigase mari merite și de aceea fusese dăruit cu cetățenia romană; apoi, a redobîndit prietenia regelui și, bucurîndu-se de mare cinste, a fost numit guvernator al ținutului care, cuprins între Eufrat și Tigru, fluvii vestite, a primit numele de Mesopotamia. Nu mult după aceea, Sinnaces își sporește forțele, iar Abdagaeses, personajul principal al acestei facțiuni, a adus pe deasupra tezaurul regelui și podoabele regale. Vitellius, socotind că este de ajuns să fi arătat armatele romane, îi sfătuiește pe Tiridate și pe căpeteniile lui: pe unul să-și amintească de bunicul lui, Phraates, și de educatorul lui, Caesar August, pilde de laudă din amîndouă părțile, iar pe ceilalți îi îndeamnă la supunere față de rege, respect față de noi și păstrarea onoarei și a cuvîntului dat. Apoi s-a întors în Siria cu legiunile.

807 Sacrificiu pentru purificarea armatei, constind din jertfirea unui porc, a unei oi și a unui taur.

808 Omospades, nobil part, fusese alături de Tiberius în campania acestuia din Panonia și Dalmația din anul 6-9 p.Chr.

38 Am unit la un loc cele întîmplate în două veri[809], ca sufletul să mi se liniștească de-atîtea nenorociri interne. Căci pe Tiberius, deși trecuseră trei ani de la moartea lui Seianus[810], timpul, sau rugămințile, sau sațiul, care pe ceilalți oameni îi îmblînzesc, pe el nu-1 potoleau, oprindu-1 să mai pedepsească fapte nesigure sau de toți uitate, pe care le lua drept foarte grave și recente. Stăpînit de această temere, Fulcinius Trio[811] nemaisuportînd atacurile acuzatorilor săi, a scris în testamentul lui multe și grozave lucruri împotriva lui Macro și a liberților lui Tiberius, spunînd despre acesta că s-a țicnit de bătrînețe și că absența lui continuă seamănă cu un exil. Acestor hîrtii, dosite de moștenitori, Tiberius porunci să li se dea citire, facîndu-se că poate răbda libertatea altuia și că disprețuiește rușinea ce i se face; sau, poate, neștiutor mult timp de crimele lui Seianus, acum prefera să se divulge tot ce, oricum, se spunea împotriva lui și să afle adevărul pe care lingușirea îl ascunde, măcar prin insultele ce i se aduc. Tot în aceste zile, senatorul Granius Marcianus, acuzat de Caius Gracchus de călcare a maiestății, și-a pus capăt vieții; iar Tarius Gratianus, fost pretor, a fost condamnat la moarte după aceeași lege.

39 La fel au sfîrșit Trebellienus Rufus și Sextius Paconianus[812]; căci Trebellienus a murit sinucigîndu-se, iar Paconianus, din cauza unei poezii compuse de el împotriva principelui, a fost sugrumat în temniță. Toate acestea Tiberius le afla nu ca odinioară, dintr-un loc de dincolo de mare și prin mesageri veniți de departe, ci din apropierea Romei, încît în aceeași zi, sau după trecerea unei nopți, răspundea rapoartelor consulilor, aproape văzînd cu ochii lui valurile de sînge din case sau mîinile călăilor. La finele anului, s-a stins din viață Poppaeus Sabinus[813], om de origine modestă, care, prin

809 Evenimente din anii 35 și 36.
810 Seianus murise în anul 31, la 11 octombrie.
811 Fulcinius Trio, faimosul delator, v. II, 28.
812 Trebellienus Rufus, fost pretor și tutore al copiilor lui Cotys, regele Traciei; despre Sextius Paconianus, v. VI, 3.
813 Poppaeus Sabinus, consul în anul 9 p.Chr. (1,80), căpăta

amiciția celor mari, dobîndise consulatul și onorurile triumfului, fiind pus, timp de douăzeci și patru de ani, la conducerea provinciilor celor mai importante nu fiindcă ar fi avut calități excepționale, ci fiindcă era pe măsura îndatoririlor și nu se ridica mai sus de-atît.

40 Urmă apoi consulatul lui Quintus Plautius și Sex. Papinius[814]. Pentru că în acest an Lucius Aruseius [...] [815] fuseseră condamnați la moarte, nu se lua în seamă ca un lucru prea crud, din cauza obișnuinței cu nenorocirile; dar ceea ce a îngrozit a fost faptul că Vibulenus Agrippa, un cavaler roman, după ce acuzatorii au terminat de vorbit, scoțîndu-și din sîn o otravă, a înghițit-o chiar în localul senatului; prăbușindu-se, a fost dus în grabă, muribund, pe brațele lictorilor în carceră și a fost sugrumat cu un laț, deși murise. Nici chiar Tigranes[816], care domnise altădată în Armenia și era acum acuzat, n-a scăpat, cu tot numele lui de rege, de pedeapsa aplicată cetățenilor obișnuiți. Iar Caius Galba[817], fostul consul, și cei doi Blaesi[818] și-au pus singuri capăt vieții, Galba fiindcă fusese oprit printr-o scrisoare aspră a lui Tiberius să tragă la sorți o provincie, iar cei doi Blaesi fiindcă sacerdoțiile promise lor, pe cînd familia le era în toată puterea, fuseseră amînate după prăbușirea ei. Apoi, ca și cum ar fi fost vacante, Tiberius le-a acordat altora. Ei au înțeles că acesta e semnul condamnării la moarte și au tras consecințele. Æmilia Lepida, despre care am spus că se măritase cu tînărul Drusus[819], urmărindu-și soțul cu necontenite acuzații, deși disprețuită de toată lumea, rămăsese nepedepsită cît trăise tatăl ei, Lepidus[820]; după aceea, delatorii o înșfacară pentru adulter cu un

însemnele triumfului în anul 26 (IV, 46).

814 Anul 36 p.Chr. Quintus Plautius, frate sau rudă a lui M. Plautius despre care v. IV, 32; despre Sextus Papinius, v. VI, 49.

815 Lacună în text; despre L. Aruseius, v. VI, 7.

816 Tigranes IV.

817 Despre Caius Sulpicius Galba, v. III, 52.

818 Fiii lui lunius Blaesus, unchiul lui Seianus.

819 Se presupune că Tacitus relatase în cartea a V-a căsătoria ei cu Drusus, al doilea fiu al lui Germanicus.

820 Lepidus moare în anul 33 (VI, 27).

sclav. Despre ticăloșia ei, nu era îndoială; așadar, a renunțat să se apere și și-a pus capăt vieții.

41 în timpul acesta, neamul cliților[821], aflat sub stăpînirea lui Archelau al Cappadociei[822], fiindcă era forțat să-și declare, după obiceiul nostru, averile și să plătească dări, s-a retras pe înălțimile muntelui Taurus; se punea în siguranță împotriva trupelor regelui, incapabile să poarte un război; pînă ce legatul Trebellius, trimis de Vitellius, guvernatorul Siriei, cu patru mii de legionari și cu trupe auxiliare alese, a încercuit cu lucrări de fortificație două coline pe care le ocupaseră barbarii (cea mai mică se numea Cadra, și cealaltă Davara) și i-a silit să se predea, după ce pe cei care îndrăzneau să-și croiască o ieșire i-au răpus prin sabie, și pe ceilalți, prin înse- toșare. Pe de alta parte, Tiridates[823], cu voia părților, puse stăpînire pe Nicephorium, Anthemusiada și alte orașe care[824], întemeiate de macedoneni, poarta nume grecești, precum și pe cetățile partice Halus și Artemita[825]. Locuitorii lor erau care mai de care mai bucuroși; îl blestemau din pricina cruzimii lui pe Artabanus, crescut printre sciți, și-și puneau nădejdea în purtarea blîndă a lui Tiridates, care primise educație romană.

42 Cea mai mare lingușire i-o arătară locuitorii Seleuciei[826], oraș puternic, înconjurat cu ziduri, neatins de barbarie, ci păstrînd încă spiritul lui Seleucus, fondatorul. Trei sute de cetățeni, aleși după bogăție sau după înțelepciune, formează un fel de senat; poporul își are și el puterea sa: de cîte ori acești factori se înțeleg, nu se sinchisesc de părți; de îndată ce sînt dezbinați, fiecare din ei chemîndu-1 în ajutor împotriva rivalilor,

821[1,8] Neam din Cilicia orientală.

822 Archelaos, fiul regelui (II, 42). Tiberius transformase regatul Cappadociei în provincie romană.

823 Despre Tiridates, v. VI, 32.

824 în Mesopotamia.

825 Greu de localizat.

826 Seleucia, oraș în Babilonia, pe malul drept al fluviului Tigru, fondat de regele Seleucus I Nicator în anul 302 a.Chr.; era locuit de babilonieni, greci și evrei.

partul chemat de o partidă își sporește puterea în dauna tuturor. Așa se întîmplase și de curind, pe cînd domnea Artabanus[827], care a lăsat poporul la discreția celor mari, ținînd seama de interesul său, căci domnia poporului este mai aproape de libertate, pe cînd domnia cîtorva seamănă mai mult cu bunul plac al unui rege. Tiridates, la sosirea lui la Seleucia, este copleșit cu onorurile vechilor regi, ca și cu cele pe care le-a inventat și mai generos epoca noastră; totodată, se revarsă numai ocări asupra lui Artabanus, „care, dacă după mamă e un Arsacid, în rest e un degenerat". Tiridates dădu puterea în Seleucia poporului. Apoi, vrînd să fixeze ziua încoronării, a primit de la Phraates și de la Hieron, care conduceau cele mai puternice provincii[828], răspunsul că ei îi cer o scurtă amînare. S-a hotărît să-i aștepte pe acești oameni foarte puternici, și între timp Tiridates s-a dus la Ctesi- phon[829], sediul imperial. Dar cum aceștia tot amînau zi după zi, Surena[830], în fața mulțimii și în aclamații, l-a încins pe Tiridates cu diadema regală, după obiceiul țării.

43 Și, dacă s-ar fi dus imediat în interior și la alte neamuri, ar fi pus capăt îndoielii șovăitorilor și toți ar fi făcut una; asediind o fortăreață în care Artabanus își dusese vistieria și femeile, dădu timp altora să-și calce învoielile. într-adevăr, Phraates și Hieron, precum și alții, care nu participaseră la solemnitatea de ziua încoronării, unii de frică, alții din ură împotriva lui Abdagaeses, care pe atunci domina curtea și pe noul rege, trecură de partea lui Artabanus. Acesta a fost găsit în Hircania[831], acoperit de zdrențe slinoase, cîștigîndu-și hrana cu arcul. Mai întîi, s-a speriat, crezînd că i se întinde o cursă; cînd s-a încredințat că aceștia veniseră să-i redea domnia, a prins curaj și a

827 Artabanus III.
828 Doi satrapi, altminteri necunoscuți.
829 Oraș pe malul stîng al Tigrului, în fața Seleuciei.
830 Fruntaș ales dintre cele mai de seamă familii ale părților, al doilea în rang după rege.
831 V. VI, 36.

întrebat ce înseamnă această bruscă schimbare. Atunci Hieron se pomi împotriva lui Tiridates, spunînd că acela e un copil, că de fapt conducerea nu este în mîna unui Arsacid, că acesta e doar un nume deșert, purtat de un nevolnic moleșit de moravurile străine, și că adevărata putere se află în familia lui Abdagaeses.

44 Avînd o îndelungă experiență în ale domniei, Artabanus înțelese că sînt prefacuți în iubirea ce-i arată, dar că ura lor este sinceră; nezăbovind decît pînă să-și adune trupe ajutătoare de-ale sciților, el plecă îndată, ca să prevină șiretlicurile dușmanilor și răzgîndirea prietenilor. Nu-și dezbrăcase zdrențele murdare, ca să-și atragă prin compătimire mulțimea, și nu se dădea în lături de la prefăcătorie, rugăminți și de la orice altceva, ca să și-i atragă pe cei șovăitori sau să-i îmbărbăteze pe cei ce erau gata să-1 ajute, însoțit de o trupă numeroasă, ajunse în preajma Seleuciei, în timp ce Tiridates, tulburat de vestea revenirii lui Artabanus și în același timp de prezența acestuia, nu știa ce hotărîre să ia: să meargă împotriva lui sau să prelungească cît mai mult timp războiul. Cei care preferau să dea o bătălie, forțînd situația, spuneau că dușmanii, lipsiți de coeziune și obosiți de lungimea drumului, nici măcar nu s-au putut uni în cugetul lor s-asculte de un om pe care ei, trădători și dușmani ai lui pînă de curînd, acum îl slujeau din nou. Dar Abdagaeses propunea să se retragă toți în Mesopotamia, pentru ca, avînd fluviul drept apărare în față, chemîndu-i la luptă pe armeni, pe elymei[832] și toate neamurile din spatele lor, cu forțele sporite prin trupele aliaților și prin cele pe care le-ar fi trimis generalul roman, să încerce astfel norocul. Părerea aceasta s-a impus, fiindcă Abdagaeses avea mare autoritate, iar Tiridates era nevolnic în fața oricărui pericol. Dar retragerea s-a prefăcut într-o fugă; începutul l-a făcut neamul arabilor; ceilalți se retrag la casele lor, sau se duc în tabăra lui Artabanus, pînă cînd Tiridates, ajuns cu puțini oameni în Siria, îi liberează pe

832 Elymeii sau elamitii locuiau în estul Mesopotamiei, la nord de Golful Persic.

toți, scăpîndu-i astfel de rușinea trădării.

45 în același an, a izbucnit la Roma un năpraznic incendiu, care a pustiit o parte a Circului[833], învecinată cu Aventinul, și chiar cartierul Aventinului; catastrofa pe care Tiberius a întors-o spre gloria lui, plătind el daunele clădirilor particulare și ale caselor de închiriat. S-au învestit în acest gest de dărnicie o sută de milioane de sesterți, și el a fost cu atît mai bine primit cu cît Tiberius, destul de măsurat în construcțiile proprii, nici în ce privește cele publice n-a construit decît două edificii: templul ridicat în cinstea lui August[834] și scena teatrului lui Pompei[835], pe care, după terminarea lor, nu le-a mai inaugurat, fie din dispreț al popularității, fie că era apăsat de bătrînețe. Pentru estimarea pagubelor suferite de fiecare au fost aleși cei patru soți ai nepoatelor lui: Cneus Domitius, Cassius Longinus, Marcus Vinicius și Rubellius Blandus[836], cărora li s-a adăugat, numit de consuli, Publius Petronius[837]. Fiecare după mintea lui a căutat și a făcut să se decreteze onoruri lui Tiberius. Nu s-a mai știut pe care le-a respins și pe care le-a admis din cauza sfîrșitului său apropiat.

Nu mult după aceasta, și-au preluat funcția ultimii consuli ai lui Tiberius, Cneus Acerronius și Caius Pontius[838]. Puterea lui Macro sporise peste măsură. El îi făcea curte din ce în ce mai mult în fiecare zi lui Caius Caesar[839], ceea ce nicicînd nu neglijase și-și atrăsese simpatia lui. După moartea Claudiei[840], despre a cărei căsătorie cu acesta am amintit, el își îndemnase propria nevastă, pe Ennia, ca, prefăcîndu-se îndrăgostită de tînăr, să-1 momească, făcîndu-1 să se angajeze s-o ia în

833 Circus Maximus, între Aventin și Palatin.
834 între Capitoliu și Palatin, terminat probabil în anul 34 p.Chr.
835 V. 111,72.
836 V. IV, 75; VI, 15 și III, 23.
837 Despre Publius Petronius, v. III, 49.
838 Cn. Acerronius Proculus a fost proconsul al Ahaiei; C. Petronius Pontius este tatăl unei Pontia, faimoasă prin uciderea ambilor copii, citată de luvenal (VI, 638) și Marțial (II, 34,6; IV, 5; V,75).
839 Caligula.
840 Fiica lui Marcus Silanus (VI, 20); a murit dintr-o naștere în anul 36 (Suetoniu, *CaL* 12).

căsătorie. Acela nu refuză nimic, pînă să pună mîna pe putere, căci, deși impulsiv din fire, învățase foarte bine, trăind pe lîngă bunicul său, arta înșelăciunii și a prefăcătoriei.

46 Tiberius știa de toate acestea și din această pricină nu se putea hotărî cui să lase conducerea statului: se gîndise mai întîi la vreunul dintre nepoții lui: fiul lui Drusus[841], născut din sîngele lui, îi era mai aproape de inimă, dar nu intrase încă în pubertate; fiul lui Germanicus[842] era în puterea tinereții, se bucura de simpatiile mulțimii, dar tocmai acest fapt era pentru bunic motiv ca să-1 urască; chiar și la Claudius[843] se gîndea, fiindcă era la vîrsta cumințeniei și înclinat spre studiu, dar mintea lui cea slabă era o piedică. Dacă ar fi căutat un succesor în afara casei sale, se temea ca memoria lui August și numele Cezarilor să n-ajungă obiect de bătaie de joc și de ocară; într-adevăr, nu-1 preocupa într-atît iubirea contemporanilor, cît dorința de faimă bună la urmași. Apoi, nedecis și sleit fizicește, a lăsat hotărîrea, de care nu era capabil, în voia soartei, scoțînd totuși cîteva vorbe prin care se înțelegea că prevede viitorul. Căci pe Macro l-a dojenit, cu o formulă destul de clară, cum că părăsește soarele care apune și privește la cel care răsare. Iar lui Caius Caesar, care, într-o conversație iscată întîmplător, își bătea joc de Lucius Sulla, i-a prezis că va avea toate păcatele lui Sulla, dar nici una dintre calitățile lui. Totodată, îmbrățișîndu-1 cu multe lacrimi pe cel mai mic dintre nepoți în timp ce Caius îl privea cu o față fioroasă: „Pe-acesta tu ai să-1 ucizi, îi zise, dar și pe tine, altul“[844]. Altminteri, deși starea sănătății lui se înrăutățea, nu

841 Tiberius Gemellus, unul dintre cei doi gemeni ai Liviei, sora lui Germanicus, născuți din căsătoria cu Drusus (II, 84).

842 Caius Caesar Caligula: cei doi frați ai lui pieriseră: Drusus mort prin inaniție în închisoare (VI, 33), Nero, în exil (V, 5).

843 Claudius, fratele lui Tiberius, viitorul împărat după Caligula, avea atunci 46 de ani.

844 Caligula l-a și ucis chiar în acest an (37 p.Chr.); dar și el a fost ucis în anul 41 p.Chr.

renunța întru nimic la poftele lui păcătoase, răbdînd în tăcere, spre a părea că-i tare, și continuînd să-și bată joc de arta medicilor și de cei care, trecuți de treizeci de ani, mai au nevoie de sfaturi, ca să distingă ce este util corpului lor și ce-i vătămător.

47 între timp, la Roma se arunca sămînța fărădelegilor ce-aveau să vină și după moartea lui Tiberius. Laelius Balbus[845] o acuzase de călcare a maiestății pe Acutia, care fusese un timp soția lui Publius Vitellius[846]. Aceasta fiind condamnată, pe cînd se discuta stabilirea recompensei acuzatorului, lunius Otho, tribunul poporului[847], interveni opunîndu-se. De aici, ura dintre ei și, curînd, moartea lui Otho. Apoi Albucilla, faimoasă prin numeroșii ei amanți, care fusese căsătorită cu Satrius Secundus[848], denunțătorul conspirației, este citata sub acuzația de impietate față de principe. Erau implicați, în chip de complici și amanți ai ei, Cneus Domitius, Vibius Marsus și Lucius Arruntius[849]. Despre strălucirea familiei lui Domitius am vorbit mai sus; chiar și Marsus avusese în trecut onoruri și era vestit prin talentele lui. Dar interogatoriul martorilor și anchetarea prin torturi a sclavilor fuseseră făcute sub conducerea lui Macro, precum dovedesc procesele-verbale înaintate senatului; faptul că nu exista nici o scrisoare a lui Tiberius împotriva lor năștea bănuiala că, acela fiind bolnav și, poate, neștiind nimic, cele mai multe acuzații fuseseră ticluite de Macro, din cauza cunoscutelor lui sentimente de dușmănie față de Arruntius.

48 Ca urmare, Domitius tot chibzuind la apărarea lui, iar Marsus dînd a înțelege că-și hotărise moartea prin inaniție, și-au prelungit viața. Prietenilor care-1 îndemnau să amine și să întîrzie, Arruntius le-a răspuns

845 Probabil fiul lui D. Laelius Balbus, consul în anul 6 a.Chr., faimos orator menționat de Quintilian (X, 1,24).

846 Despre P. Vitellius, amic al lui Germanicus, v. 1,70 și II, 74.

847 Altminteri necunoscut.

848 Amic al lui Seianus și apoi denunțătorul lui (IV, 34).

849 Cn. Domitius Ahenobarbus, căruia Tiberius i-o dăduse în căsătorie pe Agrippina, fiica lui Germanicus; despre Vibius Marsus, v. II, 74; despre Lucius Arruntius, fost consul în anul 6 p.Chr., v. I, 13.

că „nu același lucru stă bine tuturor: el a trăit destul și n-are a se căi decît că și-a dus o bătrînețe chinuită, între batjocuri și primejdii, urit multă vreme de Seianus, acum de Macro, și mereu de vreunul din cei puternici, și nu pentru vreo vină, ci fiindcă nu poate suferi ticăloșiile. E drept, în cele cîteva ultime zile ale principelui, ar putea scăpa cu viață; cum ar putea însă scăpa de tinerețea aceluia ce așteaptă să-i urmeze? Dacă Tiberius, după atîta experiență în treburile publice, a fost scos din minți de pasiunea dominației și a devenit alt om, oare Caius Caesar, pînă mai ieri un băiețandru, neștiind de nici unele, și educat cum e mai râu, va apuca pe o cale mai bună sub conducerea unui Macro care, fiind ales ca mai rău decît acela pentru a-1 doborî pe Seianus, zdruncinase statul prin și mai multe crime? De pe acum el vede în viitor o sclavie și mai grea și de aceea vrea să scape și de trecut, și de ceea ce are să vină curînd". Spunînd aceste vorbe de parcă ar fi fost profet, și-a tăiat venele. Cele ce aveau să urmeze sînt o dovadă că Arruntius a făcut bine c-a murit. Albucilla, după ce s-a rănit cu o lovitură prea slabă, a fost dusă, din ordinul senatului, la închisoare. Se hotărăște să fie pedepsiți și complicii desfrînării ei: Carsidius Sacerdos, fost pretor[850], să fie deportat într-o insulă, iar Pontius Fregellanus[851] să fie exclus din ordinul senatorilor; Laelius Bal- bus[852] este condamnat la aceeași pedeapsă, aceasta cel puțin votată cu bucurie, fiindcă se știa că are o elocință feroce, gata să se dezlănțuie împotriva nevinovaților.

49 Tot în aceste zile, Sextus Papinius, dintr-o familie de foști consuli[853], și-a ales o moarte imediată și oribilă, aruncîndu-se de la înălțime. Cauza era atribuită mamei sale, care, părăsită de multă vreme de soțul ei, prin cochetăria ei și prin gustul ei de plăceri, îl împinsese pe tînăr la acte de care nu putea scăpa decît prin moarte. Așadar, fiind acuzată în senat, deși se arunca la

850 v. IV, 13.
851 Nemenționat altundeva.
852 V. VI, 47.
853 Fiul consulului din anul 36, v. VI, 40.

picioarele senatorilor, vorbea de jalea oricărei mame, de sufletul mai slab al femeilor într-un astfel de caz și de alte lucruri triste și de compătimit, spre a-și arăta durerea, totuși a fost îndepărtată din Roma pe timp de zece ani, pînă ce fiul ei mai mic va fi ieșit din faza critică a adolescenței.

50 Pe Tiberius îl părăseau acum corpul, puterile, nu însă și prefăcătoria: avea aceeași duritate sufletească, era la fel de controlat în vorbă și în privire, ascunzîndu-și uneori printr-o bună dispoziție studiată sfirșeala, oricît de evidentă. După ce și-a tot schimbat reședințele, s-a stabilit în fine pe promontoriul Misenum, într-o vilă al cărei stăpîn fusese odinioară Lucius Lucullus[854]. Acolo s-a aflat că se apropie de sfirșit în felul următor. Era cu el un medic, vestit prin arta lui, cu numele Charicles, care, deși nu supraveghea regulat sănătatea principelui, totuși îi stătea la dispoziție cu sfaturile sale. Acesta, ca și cum ar fi avut să lipsească puțin pentru treburile proprii, la plecare, luîndu-i mîna ca din datorie, i-a cercetat ușor pulsul. Lui Tiberius nu i-a scăpat gestul, căci, poate jignit și as- cunzîndu-și cu atît mai mult mîna, a poruncit să se întindă din nou masa și a stat la ea mai mult ca de obicei, ca și cum ar fi făcut-o în cinstea prietenului care pleca. Charicles, totuși, îl asigură pe Macro că Tiberius e pe sfîrșite și că mai mult de două zile n-o va duce. Din clipa aceea, un zor în toate: consfătuiri între cei prezenți, curieri către guvernatorii provinciilor și către armate. în ziua a șaptesprezecea înaintea calendelor lui aprilie[855], respirația oprindu-i-se, s-a crezut că pacientul și-a încheiat veleatul. Caius Caesar, însoțit de un mare număr de inși care alergaseră să-1 felicite, apărea tocmai să ia în primire puterea, cînd, pe neașteptate, sosește vestea că lui Tiberius îi revine glasul și vederea și că cere de mîncare spre a-și reveni din această sfîrșeală. Pe toți îi apucă frica. Cei mai mulți se risipesc în toate părțile și fiecare se preface îndurerat sau neștiutor. Caius Caesar, înlemnit și amuțit, căzut din culmea speranțelor, își

854 V. IV, 36.
855 16 martie.

aștepta ziua cea din urmă. Macro, fără a-și pierde firea, ordonă ca bătrînul să fie asfixiat sub multe așternuturi și ca toată lumea să se retragă de la pragul încăperii. Astfel sfirși Tiberius, la vîrstă de șaptezeci și opt de ani.

Era fiul lui Nero și din amîndouă părțile descindea din familia Claudia, deși mama sa trecuse prin adopțiuni în familia Livia și apoi în familia lulia. împrejurările din prima copilărie nu i-au fost prea favorabile: l-a urmat în exil pe tatăl său, care fusese proscris; cînd a intrat în familia lui August, a avut de luptat cu mulți rivali cît timp au trăit Marcellus și Agrippa, apoi Cezarii Caius și Lucius; chiar fratele său Drusus se bucura mai mult de iubirea cetățenilor. Dar ce l-a primejduit mai mult a fost căsătoria lui cu lulia, căci a fost construis să suporte imoralitatea soției sale, sau să o evite[856]. Apoi, după ce s-a reîntors de la Rhodos, timp de doisprezece ani casa principelui a fost goală de alți urmași. După aceea, timp de douăzeci și trei de ani a avut conducerea imperiului roman. Chiar și caracterul lui a fost deosebit după perioade: cît timp a fost un simplu particular sau a îndeplinit comandamente militare sub August, s-a bucurat de o viață și o reputație exemplare; cîtă vreme au trăit Germanicus și Drusus, a fost un om ascuns și abil în a simula virtuțile; de asemenea, în timpul vieții mamei sale, oscila între bine și rău: cît timp l-a iubit pe Seianus, sau s-a temut de el, a fost odios prin cruzime, dar își ascundea plăcerile desfrîna- te; în cele din urmă, cînd, dînd rușinea și frica la o parte, s-a lăsat condus doar de aplecarea lui naturală, a izbucnit în crime și în destrăbălări.

856 Din acest motiv zăbovise șapte ani la Rhodos.

Cartea a Xl-a*

1 [...] Căci Messalina[857] [858] a crezut că Valerius Asiaticus[859], fost de
două ori consul, fusese cîndva amantul Poppaeii[860]; rîvnind totodată la parcul început de Lucullus[861], pe care Valerius îl înfrumusețea cu o larghețe extraordinară, îl asmuți împotriva amîndurora pe Suillius[862]. I se alătură și Sosibius[863], educatorul lui Britannicus, sub aparența că-i vrea binele, spre a-1 sfătui pe Claudius să se păzească de acte de violență și de bogății, care sînt un pericol pentru conducători; el adăuga că Asiaticus, instigatorul principal al uciderii lui Caius Caesar Caligula, nu se temuse s-o declare într-o adunare a poporului roman și, mai mult chiar, să-și revendice gloria faptei sale; prin aceasta, devenise faimos în Roma, zicea el, și în provincii se răspîndise zvonul că se pregătește să se ducă la armatele din Germania, deoarece, născut la Vienna[864] și bizuindu-se pe legături pu- temice de rudenie, i-ar fi ușor să răscoale neamuri de aceeași origine cu el. Atunci Claudius, nemaicercetînd nimic, l-a trimis pe prefectul pretoriului, Crispinus[865], cu soldați

857* Marea lacună dintre cărțile a Vl-a și a Xl-a cuprindea evenimentele unei perioade de aproape zece ani din istoria principatului: domnia lui Caligula (37-41 p.Chr.) și domnia lui Claudius, fratele lui Germanicus (41 -47). Din cartea a Xl-a lipsesc primele capitole.

858 Valeria Messalina, a treia soție a lui Claudius, s-a căsătorit cu acesta în anii 39 sau 40; avea atunci cincisprezece ani. Fiică a lui Valerius Messala Barbatus și a Do- mitiei Lepida (XI, 37), a avut cu Claudius doi copii: pe Octavia și pe Britannicus.

859 Valerius Asiaticus, prima oară consul supleant în 35 și a doua oară consul obișnuit în 46, fusese prieten al lui Caligula, pe care însă îl trădase.

860 Poppaea Sabina, fiica lui Poppaeus Sabinus (I, 80) și mama viitoarei concubine și apoi soții a lui Nero (XIII, 45).

861 Comandantul războiului împotriva lui Mithridates (74-67 a.Chr.). Grădinile se aflau pe actuala colină Pincio.

862 Publius Suillius Rufiis, fratele lui Corbulo (IV, 31).

863 Probabil un libert, eliminat mai tîrziu de Agrippina. Tiberius Claudius Germanicus, supranumit Britannicus, în memoria cuceririi de către Claudius a Britannici în anul 44, se născuse în anul 41.

864 Oraș în Galia Narboneză, capitala alobrogilor, situat pe Ron; azi, Vienne.

865 Despre Rufrius Crispinus, v. XI, 4; XII, 42; XIII, 45; XV, 71; XVI, 17.

pentru operațiuni urgente, ca și cum ar fi vrut să înăbușe izbucnirea unui război. Acesta l-a descoperit pe Asiaticus la Baiae[866], l-a pus în lanțuri și l-a adus în Capitală.

2 Nu i s-a dat putința de a se prezenta în fața senatului: a fost interogat în iatacul împăratului și în prezența Messalinei, în timp ce Suillius îl acuza de coruperea soldaților pe care și-i atrăsese prin bani și prin dezmăț la orice ticăloșie; îl învinuia apoi de adulter cu Poppaea și de năravuri pidosnice. La care acuzatul, rupînd tăcerea, izbucni: „întreabă-i, Suillius, pe fiii tăi și îți vor declara că sînt bărbat", și apoi pomi să se apere. Claudius era mișcat în mod deosebit și chiar și Messalinei i-au dat lacrimile. Ieșind din iatac ca să și le șteargă, i-a atras atenția lui Vitellius[867] să nu cumva să-i scape acuzatul. Ea însăși se grăbește să termine cu Poppaea, punînd pe lîngă dînsa oameni care s-o împingă să-și pună capăt zilelor de groaza temniței. Claudius era atît de neștiutor în toate, încît, după cîteva zile, îl chemă la el la masă pe Scipio[868], soțul Poppaeii, și-1 întrebă de ce nu și-a adus și soția, iar acela îi răspunse că ea se prăpădise.

3 Dar tot chibzuind la achitarea lui Asiaticus, pe cînd Vitellius cu lacrimile în ochi îi amintea de lunga lui prietenie cu acuzatul, de devotamentul amîndurora față de Antonia, mama împăratului[869], de serviciile lui Asiaticus aduse statului și de recenta campanie în Britannia, în fine de tot ce se părea că i-ar atrage mila, ceru să i se dea acestuia îngăduința de a-și alege felul morții. Claudius rosti apoi cîteva cuvinte în sensul aceleiași clemențe. După aceea, fiindcă unii îl îndemnau pe Asiaticus să-și pună capăt vieții prin ne- mîncare, o moarte fără suferință, acesta le răspunse că refuză binele ce i se face: facîndu-și exercițiile fizice obișnuite,

866 Frumoasă localitate de băi termale de pe coasta Campaniei, între Cumae și Pu- teoli.

867 Tatăl viitorului împărat, favorit al tui Claudius; acum consul pentru a treia oară (VI, 28).

868 Despre Publius Cornelius Scipio, v. III, 74.

869 Antonia minor, mama lui Germanicus și a lui Claudius (III, 3 și IV, 44), murise în anul 37 p.Chr.

luînd o baie și mîncînd bine dispus, după ce a spus ca ar fi fost mai onorabil să piară prin perfidia lui Tiberius sau prin nebunia lui Caius decît să cadă datorită gurii spurcate a lui Vitellius, și-a tăiat venele. Mai înainte totuși, își examinase rugul și poruncise să fie mutat în altă parte, pentru ca vîlvătaia focului să nu dăuneze umbrei dese a copacilor: atît de liniștit a fost în ultima clipă de viață!

4 Se convocă după aceea senatul, și Suillius își continuă acuzațiile, adăugind la ele doi vestiți cavaleri romani, pe numele lor Petra. Motivul condamnării lor la moarte era că-și oferiseră casa întîlnirilor lui Mnester[870] cu Poppaea. Dar unul dintre ei fusese acuzat pentru un vis în care i s-ar fi arătat Claudius, încununat cu o coroană de spice întoarse în jos, iar el spusese că acesta e semn de mari lipsuri de alimente. Unii spun că el visase o coroană de frunze de viță de vie care începuseră să albească și că asta ar fi arătat că spre sfîrșitul toamnei principele avea să moară. Un lucru este sigur: oricum ar fi fost visul, amîndoi frații fură condamnați la moarte. Lui Crispinus i s-au decretat, ca recompensă, un milion și jumătate de sesterți și însemnele preturii. Vitellius făcu să se voteze în plus un milion de sesterți pentru Sosibius, fiindcă era preceptorul lui Britannicus și-1 ajuta cu sfaturi pe Claudius. Cerîndu-i-se și lui Scipio să-și dea părerea: „Deoarece, zise, am aceeași părere ca voi toți despre faptele Poppaeii, considerați că spun același lucru ca voi toți“, compromis elegant între iubirea conjugală și obligația de senator.

5 De atunci, Suillius n-a încetat să acuze cu cruzime, și au fost mulți cei care s-au luat la întrecere cu el. Căci principele, atribuin- du-și toate puterile legilor și magistraților, deschisese cîmp larg je- fuielii. Nu a existat marfa la piață care să se vîndă așa de bine ca necinstea avocaților, într-atîta, încît Samius, un cavaler roman de vază, după ce i-a dat lui Suillius patru sute de

870 Un pantomim vestit, amant al Messalinei, care fusese în grația lui Caligula; va fi condamnat la moarte în anul 48.

mii de sesterți și a aflat că acesta îl trădase înțelegîndu-se cu adversarul, s-a străpuns cu sabia în casa avocatului[871]. Așadar, la inițiativa lui Caius Si- lius[872], consulul desemnat, despre puterea și despre moartea căruia voi vorbi la timpul potrivit, senatorii se ridică toți și cer aplicarea legii Cincia[873], prin care din vechime se interzicea ca cineva sa primească bani sau daruri ca să pledeze o cauză.

6 Apoi, fiindcă cei cărora li se pregătea această ocară murmurau, Silius, în conflict cu Suillius, s-a năpustit asupra lui cu violența, aducînd exemple ale vechilor oratori care socoteau că gloria și bunul hume te urmași sînt singurele recompense ale elocinței. „De altminteri, cea mai frumoasă și cea dinții dintre artele liberale este înjosită prin afaceri murdare; nici buna-credință nu rămîne întreagă, cînd cineva privește la mărimea profitului. Dacă procesele nu vor aduce nimănui cîștig, ele se vor împuțina; acum se încurajează dușmăniile, acuzațiile, urile, nedreptățile, încît, așa cum o molimă aduce venituri doctorilor, tot așa această plagă a proceselor aduce bani avocaților. Să-și amintească de Caius Asinius, de Marcus Messala și, din cei mai recenți, de Arruntius și de Æseminus[874]; ei au ajuns la cele mai înalte onoruri prin viață nepătată și prin elocința lor.“ Consulul desemnat vorbind astfel și alți senatori ma- nifestîndu-și aprobarea, se pregătea tocmai propunerea ca avocații necinstiți să fie dați în judecată potrivit legii împotriva delapidării banului public, cînd Suillius, Cossutianus[875] și ceilalți, care vedeau că prin aceasta nu se hotărăște judecarea — erau vădit vinovați

871 Ca sa creeze, credea el, un scandal public.

872 Caius Silius era fiul legatului Germaniei superioare, Caius Aulus Caecina Lar- gus (despre care v. I, 31). Va muri în anul 48 (XI, 27-35).

873 Legea Cincia, după numele tribunului poporului M. Cincius Alimentas, care o propusese în anul 204 a.Chr.

874 Despre Caius Asinius Pollio, v. 1,12; IV, 32; despre Marcus Messala Corvinus, v. II, 32 și IV, 34; despre Lucius Arruntius, v. 1,13; despre Marcus Claudius Marcellus Æseminus, v. Ill, 11.

875 Cossutianus Capito, ginerele lui Tigellinus, unul dintre cei mai zeloși delatori din timpul lui Claudius și al kii Nero (XIII, 33; XIV, 4S; XVI, 17,27,28,33).

—, ci pedepsirea lor, îl înconjoară pe Claudius, rugîndu-
1 ca faptele din trecut să fie grațiate. După ce acesta făcu semn că aprobă cererea, ei începură să se apere astfel:
7 „Care e omul atît de plin de el, încît să-și facă speranțe de veșnicia faimei sale? Este vorba să te pregătești să dai un ajutor la nevoia și treburile cuiva, pentru ca, din lipsă de avocați, el să nu fie la bunul plac al celor puternici. Dar elocința nu-ți vine fără efort: trebuie ca cineva să-și neglijeze treburile casei, ca să se poată ocupa de treburile altora. Mulți oameni trăiesc de pe urma serviciului la oaste, iar unii, din agricultură; nimeni nu urmărește ceva în viața farà să fi socotit dinainte avantajele. Era ușor pentru Asi- nius și Messala, îmbogățiți în timpul războaielor dintre Antonius și August, sau pentru unii ca Æseminus și ca Arruntius, moștenitori ai unor familii avute, să se arate generoși; senatorii au însă exemple la îndemînă care arată cu ce preț obișnuiau Publius Clodius sau Caius Curia[876] să vorbească în adunări. Ei, senatori modești, într-un stat care are parte de liniște, nu cer decît să se bucure de binefacerile păcii. Principele să se gîndească la oamenii din popor, care strălucesc în for: dacă se suprimă recompensele talentelor, înseși talentele vor dispărea." Claudius socoti că, dacă aceste idei erau mai puțin onorabile, ele nu erau cu totul lipsite de temei; fixă o limită de zece mii de sesterți la plata avocaților, pe care cei care-o depășeau se faceau vinovați de delapidare a banului public.
8 Cam în același timp, Mithridates[877], despre care am amintit că domnise asupra armenilor și că fusese pus în lanțuri din ordinul lui Caius Caesar, s-a întors, la îndemnul lui Claudius, în regatul lui, încrezîndu-se în

876 Publius Clodius, adversarul politic al lui Cicero, demagog, acuzat de acesta că primise bani de la Catilina; Caius Curio, tribun al plebei în anul 50 a.Chr., personaj versatil și venal.
877 Despre Mithridates și raporturile cu fratele său Pharasmanes, rege al iberilor, v. VI, 32 și 33. Mithridates, după ce cîștigase tronul Armeniei, a fost arestat de Caligula. Claudius l-a ajutat apoi să-și redobîndească tronul.

forțele lui Pharasmanes. Acesta, rege al iberilor și totodată frate cu Mithridates, îi vestea că părții sînt dezbinați în privința conducerii supreme și că de chestiunile mai puțin importante nu se îngrijeau. De altfel, Gotarzes[878], pe lîngă multe acte de cruzime, pricinuise moartea lui Artabanus, fratele lui, a soției și a fiului acestuia; de aceea, ceilalți se înspăimîntară și-1 chemară pe Vardanes. Acela, care era gata de acte de mare îndrăzneală, pornește străbătînd în două zile trei mii de stadii și-1 izgonește pe Gotarzes, luat pe neașteptate și îngrozit. în mare grabă, cucerește provinciile învecinate, afară de cea a seleucenilor[879], care refuzau stăpînirea lui; aprins de mînie împotriva lor mai mult decît cerea momentul — îl trădaseră și pe tatăl său —, Vardanes își pierde timpul cu asedierea unui oraș puternic, apărat și de fluviul[880] din fața lui, și de un zid și, în plus, de proviziile sale. în vremea asta, Gotarzes, întărit prin forțele dahilor și hircanilor[881], reîncepe războiul. Vardanes, silit să părăsească Seleucia, își duce armata în cîm- piile Bactrianei[882].

9 Atunci, cum forțele Orientului erau împărțite și nu se știa bine spre cine-ar înclina, lui Mithridates i s-a oferit ocazia de a ocupa Armenia; romanii i-au dat concursul la dărîmarea fortărețelor de pe înălțimi, în timp ce armata iberilor cutreierau cîmpiile. Armenii nu mai rezistau după ce prefectul Demonax[883], care îndrăznise să dea o luptă, fusese pus pe fugă. Puțină întîrziere a provocat Cotys[884], regele Armeniei minor, cu cîțiva fruntași trecuți de partea lui; apoi însă acesta a fost ținut în loc de o scrisoare a principelui și totul a decurs în favoarea lui Mithridates, care a devenit mai crud decît ar fi fost în interesul lui la un început de

878 Gotarzes era fratele lui Artabanus III, regele părților; Vardanes, alt fiu al lui Artabanus.
879 Despre locuitorii Seleuciei, v. VI, 42.
880 Fluviul Tigru.
881 Despre dahi, v. II, 3; despre hircani, v. VI, 36.
882 Provincie la nord-estul regatului părților.
883 Un satrap al unei prefecturi a părților.
884 Un fiu al lui Cotys, fostul rege al Traciei despre care v. II, 67, căruia Caligula îi dăduse în anul 39 tronul Armeniei Mici.

domnie. Cît despre cei doi șefi ai părților, tocmai cînd se pregăteau de luptă au făcut pe neașteptate o învoială la vestea unei conspirații a supușilor lor, pe care Gotarzes i-a destăinuit-o fratelui său; au pășit unul către altul, mai întîi șovăitor; apoi și-au strîns mîna dreaptă și s-au legat în fața altarelor zeilor să răzbune perfidia dușmanilor și să se înțeleagă între ei. Au convenit că cel mai îndreptățit să păstreze domnia este Vardanes; Gotarzes, ca să nu se nască nici un fel de rivalitate, s-a retras în adîncul Hircaniei. La reîntoarcerea lui Vardanes, Seleucia i se predă, în al șaptelea an după răscoala ei, spre marea rușine a părților, de care o singură cetate își bătuse joc de atîta vreme.

10 Apoi el vizită provinciile cele mai importante; dorea mult să recucerească Armenia, dacă n-ar fi fost împiedicat de Vibius Marcus, legatul Siriei[885], care-l amenința cu războiul. în vremea asta, Gotarzes, căindu-se că a cedat domnia și fiind chemat de fruntașii țării, care suportă mai greu sclavia în timp de pace, își aduna trupe. Vardanes pomi împotriva lui și-i ieși înainte la rîul Erindes, a cărui trecere a fost mult disputată; el izbuti și, prin lupte victorioase, supuse toate neamurile pînă la Sindes, fluviu care-i separă pe dahi de arii[886]. Acolo, succeselor lui Vardanes li s-a pus capăt, căci părții, deși victorioși, nu voiau să ducă război în ținuturi îndepărtate. Așadar, după ce el ridică monumente prin care își dovedea puterea și arăta că nici unul dintre arsacizii de dinaintea lui nu impusese dări acelor neamuri, se reîntoarse în țara sa încărcat de glorie și de aceea mai trufaș și mai neîndurător față de supuși. Aceștia, pregătind mai înainte o cursă, l-au ucis pe Vardanes, imprudent și împătimit de vînătoare. Era un om în prima tinerețe, și ar fi avut un nume strălucit ca puțini dintre regii ajunși la bătrînețe dacă ar fi căutat tot atît iubirea supușilor cît căuta să-i înspăimînte pe

885 V. 11,79; era legat al Siriei probabil din anul 42.

886 Despre dahi, v. II, 2; arili sînt locuitorii provinciei Aria, la sud-vestul Bactria- nei, actualul Afganistan.

dușmani. Prin moartea lui, situația la părți deveni tulbure, căci nu se înțelegeau pe cine să aleagă rege. Mulți înclinau spre Gotarzes, alții spre Meherdates[887], descendent din Phraates, dat nouă ca ostatic. în cele din urmă izbîndi Gotarzes; dar, o dată ajuns la tron, prin cruzimea și prin desfrîul lui, îi sili pe părți să trimită în secret principelui roman rugăminți prin care cereau să-
1 lase pe Meherdates să ia conducerea supremă, pe care o avusese și tatăl său.

11 în timpul acelorași consuli[888], Claudius a dat jocurile seculare în al optsutelea an de la fundarea Romei și al șaizeci și patrulea după cele date de August. Trec peste motivele ambilor principi, despre care am vorbit destul în cărțile pe care le-am compus despre domnia lui Domițian[889]. Căci și acesta a dat jocuri seculare și la ele am fost de față mai de-aproape, fiind învestit cu sacerdoțiul cvin- decemviral și pe atunci pretor; nu spun aceasta ca o fală, ci fiindcă aceasta este din vechime o sarcină a colegiului cvindecemviral și magistrali îndeosebi îndeplineau îndatoririle ceremoniilor. Claudius asista la jocurile din circ, și băieții din familiile nobile executau pe cai „jocul Troiei“[890]; între aceștia erau și Britannicus, fiul lui Claudius, și Lucius Domitius[891], care prin adopțiune a fost chemat apoi la conducere și a luat numele de Nero. Aplauzele mulțimii, mai vii fața de Nero, au fost

887 Meherdates, nepot al lui Phraates IV, fiu al lui Vonones.

888 Anul 47 p.Chr., în care erau consuli Claudius și Lucius Vitellius.

889 Jocurile seculare erau serbări organizate la începutul unui secol de la fundarea Romei. Calculele erau diferite. August le-a organizat în anul 17 a.Chr., cu care ocazie poetul Horatius a compus cunoscutul *Carmen sacadare.* Claudius le calcula de la anul 753 a.Chr., anul legendar al fundării Romei; în anul 47 p.Chr., se împlineau opt sute de ani. împăratul Domițian le-a sărbătorit în anul 88 p.Chr.; despre ele Tacitus vorbise în *Historiae,* în cărțile care s-au pierdut.

890doisprezece băieți din familiile nobile, evoluînd călare în exerciții care erau un spectacol încîntător. La defilare participau principii tinerimii, simbol național și dinastic, căci ei proveneau din familia lulia, coborîtoare din troianul Æneas, întemeietorul neamului roman.

891 Fiul lui Cn. Domitius Ahenobarbus și al Agrippinei, viitorul împărat Nero.

considerate un fel de prevestire. Se mai răspîndea și vorba că, pe cînd era copil mic, doi balauri îi stăteau în preajmă în chip de păzitori, legendă fabuloasă, imitată după mituri străine; Nero însuși, care nu era deloc modest, obișnuia să spună că în camera sa nu s-a văzut decît un singur șarpe.

12 De fapt, simpatiile mulțimii față de Nero îndeosebi se datorau amintirii lui Germanicus, al cărui singur urmaș de parte bărbătească era el. Pe de altă parte, Agrippina era compătimită din ce în ce mai mult din cauza cruzimii Messalinei; pe aceasta, mereu pornită împotriva ei, dar atunci și mai pătimașă, numai o iubire nouă, vecină cu nebunia o împiedica să ticluiască învinuiri și să năimească acuzatori. Se îndrăgostise într-atît de Caius Silius[892], cel mai frumos dintre tinerii romani, încît îl făcuse să se despartă de soția lui, lunia Silana[893], o femeie nobilă, punînd astfel stăpînire pe amantul devenit liber. Silius era destul de conștient de ticăloșia faptei lui și de primejdie. Dar, fiind sigur că va pieri dacă refuză și avînd o umbră de speranță că ar putea să-l înșele pe Claudius, fiind totodată răsplătit cu daruri mari, se consolă, așteptînd viitorul și bucurîndu-se de prezent. Messalina venea acasă la el, nu pe furiș, ci însoțită de o suită mare, se ținea de el de cîte ori ieșea în oraș, îl încărca de averi și de onoruri; în cele din urmă, ca și cum puterea ar fi trecut în mîna altuia, în casa amantului se vedeau sclavii și tot fastul împăratului.

13 Dar Claudius, neștiind nimic privitor la căsnicia lui și exer- citînd funcția de censor, a dojenit prin edicte severe mulțimea pentru dezmățul de la teatru, pentru că-l huiduise pe fostul consul Publius Pomponius (acesta era autorul piesei)[894] și pe unele femei ilustre;

892 V. XI, 5.

893 lunia Silana, probabil fiica consulului din anul 15, Marcus lunius Silanus. Despre raporturile ei cu Agrippina, v. XIII, 19 și 22.

894 V. V, 8.

apoi veni iarăși cu o lege împotriva sălbăticiei creditorilor, oprindu-i să împrumute cu dobîndă feciorilor de familie sume de restituit la moartea părinților lor; apoi aduce în Roma, captîndu-le, izvoarele de apă de pe colinele Simbruine[895]; în sfîrșit, a introdus noi litere în alfabet, spunînd că nici alfabetul grecesc nu s-a inventat și nu s-a desăvîrșit dintr-o dată.

14 Egiptenii au fost cei dintîi care și-au reprezentat ideile prin figuri de animale; aceste semne[896], cele mai vechi din trecutul omului, sînt gravate pe piatră și se văd și astăzi; tot ei susțin că sînt inventatorii literelor și că apoi fenicienii, fiindcă erau stăpînii mării, le-au adus în Grecia și și-au atribuit această glorie, ca și cum ei ar fi născocit ceea ce de fapt primiseră de la alții[897]. într-adevăr, după tradiție, Cadmus, venit pe mare cu corăbii de-ale fenicienilor, ar fi introdus la neamurile încă necioplite ale grecilor această artă. Unii ne spun că Cecrops atenianul sau tebanul Linus, iar, în epoca troiană, argivul Palamedes au inventat șaisprezece litere și că apoi alții, în primul rind Simonides, le-au găsit pe celelalte[898]. în Italia, etruscii le-au învățat de la Demaratos din Corint[899], iar aborigenii de la arcadianul Evandros[900]; formele literelor latine sînt cele ale celor mai vechi litere ale grecilor. Dar și ale noastre au fost la început puține; apoi au fost sporite. După acest exemplu, Claudius a adăugat trei litere[901], care s-au folosit cît a domnit el, dar apoi au fost părăsite; ele se

895 Izvoare la estul Romei. Lucrările apeductului *(Aqua Claudia),* începute pe timpul lui Caligula, fuseseră întrerupte și reluate de Claudius: s-au terminat în anul 52.

896 Hieroglifele.

897 De fapt, fenicienii sînt inventatorii alfabetului.

898 Cadmus, întemeietor al Tebei, Cecrops, al Atenei, Linus, poet prehomeric, și Palamedes sînt, cu toții, personaje mitice; Simonides din Cos, poet liric grec (559- 468 a.Chr.).

899 Demaratos din Corint, exilat din țara lui, s-ar fi stabilit în Etruria; l-ar fi avut ca fiu pe Tarquinius Priscus, devenit rege al Romei.

900 Miticul rege arcadian Evandru, care a fundat Pallanteum pe colina Palatinului.

901 Cele trei litere: digamma invers pentru actualul v, antisigma pentru sunetele *bs* sau *ps* și o literă pentru un sunet semiaspirat între *i* și *u.*

pot vedea și astăzi pe tablele publice de bronz expuse prin foruri și prin temple.

15 Apoi Claudius a făcut un raport în senat asupra colegiului haruspicilor[902], spre a nu lăsa să se stingă din nepăsare știința cea mai veche din Italia: „ Adeseori, zicea el, în împrejurările grele ale statului, romanii au apelat la ei; prin sfatul lor au fost restabilite ceremoniile și au fost practicate apoi conform ritualului; mai marii etruscilor, fie de la sine, fie la îndemnul senatorilor romani, au păstrat această știință și au transmis-o familiilor lor, ceea ce acum se întîmplă mai greu, din pricina indiferenței generale față de frumoasele deprinderi și, totodată, fiindcă se extind cultele străine[903]. în prezent, starea statului este înfloritoare; dar trebuie să aducem mulțumiri bunăvoinței zeilor, ca nu cumva ceremoniile noastre sacre, pe care le-am respectat cînd eram în primejdie, să fie date uitării.[44] S-a redactat apoi o decizie a senatului prevăzînd ca pontifii să vadă ce anume trebuie menținut și întărit din ritualul haruspi- cilor.

16 în același an, neamul cheruscilor[904] a cerut un rege de la Roma: fruntașii lor pieriseră în războaiele civile și nu mai rămăsese decît o odraslă regală, pe numele lui Italiens[905], care era ținut la Roma. Tatăl său era Flavus, fratele lui Arminius, și mama lui era fiica lui Actumer, căpetenie a chattilor; era frumos la chip și priceput în mînuirea armelor și la călărie, după obiceiul din țara lui, ca și dintr-a noastră. Așadar, Claudius, dîndu-i bani și o escortă, îl îndemnă să ia cu curaj rangul ce i se cuvine ca moștenire: el ar fi primul care, născut la Roma și nefiind ostatic, ci cetățean, se duce să conducă un neam străin. La început, venirea lui acolo a fost primită de germani cu bucurie; străin de certurile lor, purtîndu-se cu o bunăvoință egală, era înconjurat de toți, era iubit

902 Haruspicii, prezicători ai viitorului și tălmăcitori ai fenomenelor extraordinare (trăznete, cutremure etc.) după cercetarea măruntaielor păsărilor.

903 Culte egiptene precum a zeiței Isis și al lui Serapis (babiloniano-egiptean), cultul iudaic și cel creștin.

904 Despre cherusci și chatti, v. 1,55,56.

905 Italiens era nepot al lui Arminius; despre Flavus, v. II, 9.

uneori pentru blîndețea și cumpătarea lui, care nu displăceau nimănui, de cele mai multe ori pentru aplecarea lui spre băutură și desfrînare, lucruri plăcute barbarilor.

Numele lui devenise vestit la neamurile învecinate, apoi și mai departe, cînd cei care se înălțau prin lupte între partide, privindu-i cu ochi răi puterea, se împrăștiară pe la popoarele vecine, declarînd că Germaniei i se răpește vechea libertate și că forțele romane îi amenință: „Am ajuns oare pînă acolo că nici un om născut pe aceste locuri nu poate îndeplini rolul de conducător, de trebuie să fie ridicată deasupra tuturor odrasla unui Flavus, o iscoadă? Degeaba ni se scoate înainte numele lui Arminius: chiar dacă fiul aceluia, crescut pe pămînt dușman, ar fi venit aici să domnească, ne-am fi putut teme că este corupt de educația primită, de sclavie, de felul de viață și de toate stricăciunile străine; dar dacă Italiens ar avea firea părintelui, ei bine, nimeni mai mult decît tatăl lui n-a ridicat armele mai dușmănos împotriva patriei sale și a zeilor penați[906]*.

17 Prin aceste instigații și altele asemenea, ei adunară mulți soldați; nu mai puțini erau cei ce-1 urmau pe Italiens. Acesta le amintea că n-a venit cu forța și fără voia lor, ci chemat de ei, deoarece îi întrecea pe toți prin noblețea neamului: „Să-i pună la încercare bravura și să vadă dacă se dovedește vrednic de unchiul său Arminius și de bunicul său Actumer. Și nici de tatăl său nu-i e rușine, care nu și-a călcat credința față de romani, asumată cu consim- țămîntul germanilor. A pune înainte cuvîntul „libertate* este o înșelătorie a celor care, decăzuți în viața personală și fiind o năpastă în viața publică, nu au altă speranță decît să vîre dihonia între ai lor.* Mulțimea îl aproba cu multă însuflețire și, după o mare luptă între barbari, regele a ieșit învingător; apoi însă, alunecînd din cauza succesului spre trufie, a fost izgonit, dar apoi readus la conducere cu ajutorul longobarzilor[907]: victoriile și insuccesele lui le slăbeau

906 Tacitus atribuie aici germanilor o realitate religioasă romană.
907 Despre longobarzi, v. II, 45.

cheruscilor puterea.

18 **în** același timp, chaucii[908], nefiind ocupați cu lupte între ei și bucuroși de moartea lui Sanquinius[909], au făcut o incursiune în Germania inferioară sub conducerea lui Gannascus, pînă să sosească Corbulo[910]. Acesta, canninefat[911] de neamul lui, care slujise mult timp la noi în trupele auxiliare și după aceea dezertase, practicînd, cu niște vase ușoare, pirateria, pustia mai cu seamă țărmul galilor, pe care-i știa bogați și incapabili de război. Dar Corbulo, după ce a sosit în provincie, cu mare grijă, urmată apoi de glorie, al cărui început a fost acea campanie, și-a dus triremele pe apa Rinului, iar celelalte vase, pe fiecare după felul ei, prin estuare și prin canale, scufundînd luntrile dușmanilor și alungîndu-1 pe Gannascus. După ce a potolit lucrurile, a readus la vechea disciplină legiunile, care se urneau greu la lucrări militare și la muncă, și erau bucuroase doar de prădăciuni. Corbulo porunci ca nimeni să nu-și părăsească coloana și să nu se angajeze fără ordin în luptă; gărzile la pichete, străjile, corvezile de zi și de noapte, totul se făcea cu oameni înarmați; se zice că un soldat, care săpa neînarmat la întărituri și altul, înarmat doar cu un pumnal, au fost pedepsiți cu moartea. Exagerări și poate povești anume inventate și răspîndite, nu se știe; ele și-au avut totuși originea în severitatea generalului, ca să se știe că un om căruia i se atribuie atîta asprime chiar fața de vini ușoare este strașnic și neînduplecat față de marile greșeli.

19 Această spaimă de severitatea lui a avut un efect cu totul diferit asupra soldaților noștri și a dușmanilor: noi ne-am sporit vitejia, iar barbarilor li s-a frînt

908 Chaucii locuiau între Ems și Elba; v. I, 38.

909 Quintus Sanquinius Maximus, consul supleant în anii 23 și 39 p.Chr., a devenit prefect al Romei; predecesorul lui fusese Domitius Corbulo.

910 Cneus Domitius Corbulo, fiu al pretorului cu același nume (III, 31), consul înainte de anul 46 și apoi legat propretor al Germaniei inferioare, proconsul al provinciei Asia între anii 50-54, s-a ilustrat prin campaniile în Orient, sub Nero; și-a pus capăt vieții în anul 67, prevenind un ordin al lui Nero.

911 Despre canninefați, v. IV, 73.

semeția. Neamul frisilor[912], ostil nouă sau necredincios, după revolta începută prin uciderea lui Lucius Apronius[913], ne-a dat ostatici și s-a așezat în ținutul pe care li-1 desemnase Corbulo; tot el le-a impus un senat, magistrați și legi; și, ca să nu încalce cele hotărîte, a stabilit la ei un post fortificat de supraveghere, trimițînd la fruntașii chaucilor emisari care să-i ademenească să se supună și să-1 atace pe Gannascus, prinzîndu-1 printr-o cursă. Capcana întinsă unui transfug care-și călcase jură- mîntul n-a fost deloc zadarnică sau mișelească. Dar moartea lui a impresionat spiritele chaucilor, și Corbulo le dădea motive de răzvrătire, fapt care, dacă era privit cu bucurie de cei mai mulți, era rău văzut de unii. Pentru ce să provoace dușmanul? Insuccesele vor cădea asupra statului: dacă va reuși, se va socoti că un om care se distinge este primejdios păcii și prea împovărător pentru un împărat nevolnic. Așadar, Claudius interzisese orice nouă acțiune militară asupra germanilor, ba chiar ordonă ca garnizoanele să fie aduse dincoace de Rin.

20 Ordinul i-a fost înmînat lui Corbulo, pe cînd tocmai construia un castru pe pămînt dușman. Acesta, luat pe neașteptate și năpădit în același timp de multe alte griji — teama de împărat, disprețul din partea barbarilor, bătaia de joc a aliaților —, n-a scos alt cu vînt decît: „Ferice de generalii romani de pe vremuri !" și a dat ordin de retragere. Pentru ca totuși soldații să nu se dedea lenei, a săpat un canal de douăzeci și trei de mile[914] între Mosa[915] și Rin, ca să preîntîmpine primejdiile navigației pe Ocean. Totuși, Claudius i-a acordat însemnele triumfului, deși îi interzisese războiul. Nu mult după aceea, Curtius Rufus[916] a dobîndit aceeași onoare. Acesta poruncise să se sape în ținutul mattiac[917] o mină spre a căuta filoane de argint:

912 **v. 1,60.**
913 **v. IV, 73.**
914 O milă romană - 1479 m.
915 Azi, Meuse.
916 Quintus Curtius Rufus, legat propretor al Germaniei superioare.
917 între Wiesbaden și Hamburg.

profitul a fost neînsemnat și de scurtă durată, în schimb legiunile, pentru truda lor de a săpa galerii și de a lucra sub pământ, ceea ce și la lumina zilei este greu, s-au ales cu paguba. Soldații supuși acestor munci, fiindcă și alții din mai multe provincii le îndurau la fel, făcură în secret o plîngere în numele armatelor, rugîndu-1 pe împărat ca generalilor cărora li se va atribui comanda armatelor să li se acorde mai dinainte însemnele triumfului.

21 Despre originea lui Curtius Rufus, despre care unii au spus că era fiu de gladiator, n-aș vrea să afirm lucruri neadevărate și mi-e rușine să spun adevărul. După ce s-a făcut mare, însoțind un cvestor căruia îi revenise provincia Africa, pe cînd se plimba singur pe la amiază prin porticele goale de la Hadrumetum[918], i s-a arătat un chip de femeie, de o statură supraomenească, spunîndu-i: „Tu, Rufus, vei veni în această provincie ca proconsul." încurajat de această prevestire și întorcîndu-se la Roma, prin dărnicia prietenilor lui și totodată prin mintea lui isteață, dobîndește cvestura și apoi, preferat altor candidați nobili, cu sprijinul împăratului, pretura. Tiberius a învăluit originea lui joasă spunînd aceste cuvinte: „Curtius Rufus mi se pare că este creația însușirilor lui." După aceea, bucurîndu-se de o lungă bătrînețe, practicînd o josnică lingușire față de superiori, arogant cu cei mai prejos ca el și scorțos cu egalii săi, a dobîndit însemnele triumfului și, în sfirșit, conducerea Africii, unde a și murit, împlinind astfel prezicerea sorții sale.

22 în vremea aceasta, la Roma, Cneus Nonius, un cavaler roman, farà nici un motiv vădit și nici aflat după aceea, a fost descoperit înarmat cu un pumnal în mulțimea celor ce veneau să-1 salute pe principe; supus la chinuri, el nu și-a tăgăduit vina, dar nu și-a denunțat nici un fel de complici; nu se știe dacă avea sau le ascundea numele. în timpul acelorași consuli, Publius Dolabella[919] a propus să se dea un spectacol cu gladiatori în fiecare an și acesta să fie plătit cu banii

918 Oraș pe coasta Africii de nord, între Carthagina și Leptis.
919 Poate fiul lui Publius Cornelius Dolabella (III, 47).

celor ce dobîndeau cvestura. în vremea strămoșilor noștri, această demnitate era o răsplată a virtuții: tuturor cetățenilor încredințați de meritele lor li se permitea să candideze la magistraturi; nici chiar vîrsta nu era o condiție care să oprească pe cineva să dobîndească consulatul și dictaturile. De fapt, cvesto- rii au fost instituai pe vremea stăpînirii regilor, lucru pe care ni-1 arată legea curiată, reluată de Lucius Brutus[920]. Dreptul de a-i alege a trecut asupra consulilor, pînă ce și această onoare a ajuns să fie acordată de popor. Prima dată au fost aleși Valerius Potitus și Æmilius Mamercus, în al șaizeci și treilea an de la izgonirea Tar- quinilor[921], avînd drept sarcină să urmărească operațiile militare. După aceea, treburile publice înmulțindu-se, s-au adăugat doi cves- tori care să îngrijească de Roma. Apoi, Italia devenind tributară și adăugîndu-se și dările provinciilor, numărul lor a fost dublat[922]. Mai tîrziu, printr-o lege a lui Sulla[923], s-au ales douăzeci de cvestori spre completarea golurilor senatului, căruia el îi dăduse pe seamă judecățile. Și, deși cavalerii au recăpătat judecățile, cvestura se acorda gratuit după demnitatea candidaților sau după capriciile alegătorilor pînă ce, conform propunerii lui Dolabella, ea a fost oarecum scoasă la vînzare.

23 Sub consulatul lui Aulus Vitellius și Lucius Vipstanus[924] [925] s-a pus în discuție completarea senatului. Fruntașii Galiei denumite *Comata*[6*], după ce dobîndiseră mai înainte calitatea de aliați și de cetățeni romani, cereau dreptul de a obține onoruri la Roma; s-a făcut mult zgomot în jurul acestei chestiuni și părerile au fost diferite. Unii, dîndu-și silința în toate chipurile, susțineau în fața împăratului că „Italia nu este într-atîta

920 Primul consul al Romei.
921 în anul 447 a.Chr.
922 în anul 267 a.Chr.
923 Prin legea lui Sulla (anul 81 a.Chr.), numărul cvestorilor a fost fixat la 20 și a rămas așa și în timpul imperiului.
924 Anul 46. Aulus Vitellius va deveni pentru scurtă vreme împărat în perioada de anarhie de după moartea lui Nero; Lucius Vipstanus, personaj puțin cunoscut.
925 Galia transalpină, cu excepția provinciei narboneze.

de bolnavă, încît să nu poată oferi un senat Capitalei sale. Indigenii au fost în stare odinioară să facă aceasta pentru neamurile de același sînge și nimeni nu se poate plînge de vechea republică. Ba chiar se pot aminti și astăzi exemple de virtute și de glorie pe care le-a dat ginta romană cu vechile ei moravuri. Puțin lucru este că veneții și insubrii[926] au năpădit senatul, de trebuie să ajungem acum un fel de captivi ai străinilor? Ce onoruri mai rămîn restului nobilimii sau vreunui senator sărac din Lațiu? Bogății aceia, ai căror moși și strămoși, comandanți ai armatelor dușmane, au măcelărit armatele noastre cu fierul săbiei, care l-au asediat la Alesia[927] pe divinul Iulius Caesar, vor ocupa oare toate demnitățile? Și acestea sînt fapte recente. Ce-ar fi dacă ne-am aduce aminte de acei romani care au fost doborîți de mîinile acelorași gali la poalele Capitoliului și în citadela Romei?[928] Mulțumească-se cu titlul de cetățean roman, dar să nu necinstească însemnele senatorilor și prestigiul magistraturilor! “

24 Principele n-a fost impresionat de aceste cuvinte și, con- vocînd senatul, s-a ridicat pe dată împotriva lor, începînd astfel: „Strămoșii mei, dintre care cel mai vechi, Clausus, sabin de origine, primit totodată ca cetățean roman și în familiile patricienilor, mă îndeamnă să conduc treburile statului după aceleași idei, aducînd aici tot ce este mai bun prin alte părți. Nu pot să uit că luliii au venit aici din Alba, Coruncanii, din Camerium, Porciii, de la Tusculum[929] și, ca să nu mai scormonesc trecutul, că au fost chemați în senat oameni din Etruria, din Lucania și din toată Italia; că, apoi, însăși Italia s-a

926 Populații în Galia Transpadana: veneții, cu capitala Patavium (azi, Padova) și insubrii, cu capitala Mediolanum (azi, Milano) au primit cetățenia romană de la Iulius Caesar în anul 49 a.Chr.

927 Bătălia supremă a galilor la Alesia, în anul 52 a.Chr.

928 Aluzie la cucerirea Romei de către gali în anul 390 a.Chr.

929 Alba Longa a fost fundată, după tradiție, de Iulus, fiul lui Æneas, strămoșul familiei Iulia; Camerium, veche cetate în Lațiu, este locul de naștere al Coruncanilor, dintre care făcea parte Tiberius Coruncanius, consul în anul 280 a.Chr.; Tusculum (azi, Frascati) este locul de origine al familiei Porcia, din care făcea parte Marcus Porcius Cato, faimosul censor.

întins pînă la Alpi, așa încît s-au contopit sub numele nostru nu numai oameni, separat, ci ținuturi și popoare întregi. Cînd au fost transpadani! primiți ca cetățeni[930], cînd, prin răspîndi- rea legiunilor pe toată fața pămîntului, i-am încorporat de fapt pe cei mai valoroși dintre provinciali și cînd am ajutat astfel imperiul nostru obosit, atunci ne-am bucurat de-o pace trainică și în interior și am fost mai tari față de toți cei din afară. Ne pare rău că Balbii au venit din Spania[931] și alți oameni, tot atît de valoroși, din Galia Narboneză? Urmașii lor se află printre noi și nu sînt mai prejos ca noi în iubirea față de-această patrie. Ce altceva a adus decăderea spartanilor și atenienilor, măcar că erau superiori prin forța armelor, decît că-i țineau departe de ei pe învinși, socotindu-i străini de neam? Dimpotrivă, Romulus, fondatorul statului nostru, a fost atît de înțelept, încît a tratat multe popoare în aceeași zi ca dușmani și apoi ca cetățeni. Asupra noastră au domnit străini[932]. A încredința fiilor de liberți magistraturi nu este un obicei recent, cum susțin mulți, înșelîndu-se; el s-a practicat și în vechea republică. Ne-am bătut, se spune, cu senonii[933]. Parcă volscii și ecvii[934] n-au pornit niciodată cu armata împotriva noastră! Am fost cuceriți de gali. Dar și etruscilor le-am dat ostatici și am suportat și jugul sam- niților. Și totuși, de-ai sta să socotești toate războaiele, nici unul nu s-a încheiat în timp mai scurt decît cel contra galilor. De-atunci e pace continuă și sigură. Acum, contopiți cu noi prin obiceiuri, prin arte și prin înrudiri, este mai bine să ne aducă aurul și bogățiile lor, decît să le țină doar pentru ei. Onorați senatori, tot ce se consideră acum foarte vechi a fost odată nou: după magistrali patricieni au urmat cei

930 în anul 49 a.Chr.

931 Lucius Cornelius Balbus era din Gades (Cadix); a primit cetățenia romană de la Pompeius, a fost consul în anul 40 a.Chr.

932 Familia regelui Tarquinius Priscus se trăgea din Corint. Numai Pompilius era sabin, Servius Tullius, după legenda, era fiu de sclavă străină.

933 Locuitorii din Gallia Lugdunensis.

934 Neam din Lațiu.

plebei, după plebei, cei latini, și după cei latini, cei de alte neamuri ale Italiei. Ceea ce facem azi se va învechi cu timpul, și ceea ce apărăm azi prin precedente va fi la rîndul său un precedent"[935].

25 Discursul principelui a fost urmat de o decizie a senatului: eduii au căpătat cei dintîi dreptul de a fi aleși senatori[936]. Li s-a făcut această favoare datorită vechii lor alianțe și fiindcă erau singurii dintre gali care se bucurau de titlul de „fraternitate" cu poporul roman. în aceleași zile, Caesar i-a înscris în rîndul patricienilor pe cei mai vechi senatori sau pe cei care avuseseră părinți iluștri, fiindcă puțini mai rămăseseră din familiile pe care Romulus le numise „familiile mari", iar Lucius Brutus „familiile mici"[937], stingîndu-se chiar și cele pe care dictatorul Caesar, prin legea Cassia, și principele August le aleseseră mai tîrziu[938]. Aceste îndatoriri de censori, binevenite pentru stat, Claudius și le-a-ndeplinit cu mare bucurie[939]. Neliniștit de modul cum i-ar putea exclude din senat pe cei rău famați prin viața lor imorală, a întrebuințat un procedeu blind, de curînd inventat, preferîndu-1 celui dictat de vechea severitate a moravurilor: a recomandat ca fiecare să se analizeze singur și să ceară voie să părăsească ordinul senatorial; învoirea se va obține ușor, zicea el; îi va propune în același timp pe cei excluși din senat și pe cei care ceruseră să demisioneze, pentru ca, verdictul censorilor și jena celor care se retrăgeau de bună voie confundîndu-se, să le facă rușinea mai mică. Pentru aceasta, consulul Vip- stanus l-a propus pe Claudius să fie numit „părinte al senatului"; de fapt, titlul de „părinte al patriei", zicea el, devenise prea comun; serviciile

935 O mare parte din acest discurs, condensat și simplificat de Tacitus, ne-a rămas pe o tabla de bronz care se păstrează la Lyon.

936 în timpul lui lulius Caesar.

937 Se pare că Lucius Brutus îi ridicase pe unii plebei în categoria patricienilor.

938 Prin legea Cassia, Caesar a creat noi patricieni (în anul 45), ca și, de asemenea, August, prin legea Senia în anul 30 a.Chr.

939 împăratul Claudius îndeplinea funcția de censor în acest an.

excepționale aduse statului trebuie să fie onorate cu titluri noi. Dar principele s-a opus consulului, considerîndu-1 prea lingușitor.

Claudius încheie perioada censului și, în recensămîntul populației, care s-a făcut atunci, au fost înregistrați 5 984 072 de cetățeni. A pus totodată capăt și neștiinței de cele petrecute în casa lui; nu mult după aceasta, a fost silit să afle și să pedepsească ticăloșiile soției sale, pentru ca, după aceea, să se aprindă de o dragoste care avea să-1 ducă la o căsătorie incestuoasă[940].

26 Messalina, plictisita de ușurința cu care trecea de la un adulter la altul, aluneca acum spre pasiuni necunoscute încă, în timp ce Silius, cuprins de o fatală nebunie, sau socotind că remediul la pericolele iminente sînt pericolele înseși, insista să se termine cu prefăcătoria: „N-au ajuns, zicea el, pînă la punctul la care să aștepte ca principele să moară de bătrînețe; proiectele inofensive sînt bune pentru inocenți; ticăloșiilor știute de toată lumea doar îndrăzneala le poate veni într-ajutor. Au în jurul lor complici, care se tem de aceleași pericole. El este liber, fără copii și e gata să se căsătorească și să-l adopte pe Britannicus[941]; Messalina ar avea aceeași putere, dar cu mai multă siguranță, dacă ei i-ar lua-o înaintea lui Claudius, care e tot atît de neputincios în fața unui complot, pe cît e de grabnic la mînie.“ Ea asculta aceste vorbe de care greu se lăsa dusă, nu din iubire față de soț, ci temîndu-se ca Silius, după ce ar lua conducerea supremă, să nu disprețuiască o adulteră și să nu prețuiască adevărata valoare a crimei la care o îndemnase în momentele de primejdie. Totuși, ideea căsătoriei o incînta din cauza enormului scandal pe care l-ar provoca, ultima voluptate a celor ce-au abuzat de toate celelalte. Nemaiașteptînd decît să plece Claudius la Ostia[942] pentru un sacrificiu, ea celebrează căsătoria cu tot ceremonialul obișnuit.

940 Este vorba de căsătoria cu nepoata lui, Agrippina (XII, 1-7).
941 Fiul Messalinei cu Claudius.
942 împăratul se ocupa de amenajarea portului de la Ostia.

27 Știu bine că va părea de necrezut faptul că acești oameni nu s-au sinchisit de nici o primejdie, într-un oraș care știe totul despre toți și care vorbește despre orice se întîmplă, necum să treacă sub tăcere că un consul desemnat s-a însoțit cu nevasta împăratului, într-o zi dinainte stabilită, că au fost aduși martori care să semneze actul de căsătorie și de legitimare a copiilor, că ea a ascultat cuvintele augurilor, și-a pus vălul nupțial și a adus sacrificii zeilor, că a luat ioc la banchet printre oaspeți, că mirii s-au sărutat și s-au îmbrățișat și că au petrecut noaptea de nuntă, ca orice soți. Dar eu nu inventez nimic ca să minunez pe cititor, ci doar transmit ceea ce-am auzit de la înaintașii noștri, sau ceea ce au scris ei.
28 Palatul imperial era înfiorat de groază; mai ales cei care aveau puterea și erau înspăimîntați că lucrurile s-ar schimba fremătau de indignare, nu în convorbiri secrete, ci pe față, spunînd că, atîta vreme cît un histrion batjocorise iatacul împăratului[943], îl făcuse de rușine, firește, dar era departe de a-i pricinui căderea. Acum, un tînăr nobil, distins ca înfățișare, cu o inteligență vie și curînd consul, țintește la mai mult; se vede bine ce are să urmeze după o astfel de căsătorie. Fără îndoială, erau stăpîniți de teamă cînd se gîndeau cît de mărginit este Claudius la minte, cît e de orbit de soția lui și că multe omoruri se săvîrșiseră din ordinul Messalinei. Pe de altă parte, tocmai docilitatea împăratului le dădea încredere că, dacă ei ar căpăta mai multă putere decît ea din cauza grozăviei crimei, aceasta ar fi putut fi condamnată de el mai înainte de a fi fost judecată: primejdia ar fi ca, dacă i-ar asculta apărarea, urechile lui Claudius să nu fie surde, chiar și la mărturisirea vinei ei.
29 La început, Callistus[944], despre care am amintit

943 Aluzie la histrionul Mnester și la legăturile lui cu Poppaea Sabina (XI, 4).
944 Neîncrezători în senatori, împărații luau, drept sfetnici și slujitori, liberți (sclavi liberați), adesea greci, care ajungeau să aibă o putere extraordinară în palat, îndeplinind diferite funcții. Caius Iulius Callistus, libert al lui Caligula, participase la conspirația contra

cînd am vorbit de uciderea lui Caius Caesar, Narcissus[945], uneltitorul morții lui Appius[946], și Pallas[947], care se bucura pe atunci de-o trecere deosebită, s-au gîndit dacă n-ar putea s-o dezbare pe Messalina, prin tainice amenințări, de amorul ei pentru Silius, trecînd sub tăcere restul. Apoi, de frică să nu fie tîrîți ei înșiși în primejdie, au renunțat; Pallas din lașitate, Callistus de asemenea, fiind bun cunoscător al curții împăratului de mai înainte și știind bine că puterea se păstrează mai sigur prin atitudine prudentă decît prin hotărîri energice. Narcissus a stăruit, cu o singură modificare, anume ca Messalina să nu fie încunoștințată prin vreo vorbă despre acuzație și despre acuzatori. Pîndind orice ocazie, cum Claudius întîrzia mai mult la Ostia, le-a îndemnat pe cele două curtezane cu care Claudius avea îndeosebi raporturi, prin daruri, prin promisiuni și arătîndu-le că, o dată soția alungată, puterea lor va spori, să-și ia asu- pră-le denunțarea.

30 Atunci, Calpumia — așa se numea una dintre curtezane —, de îndată ce s-a putut vedea în taină cu împăratul, aruncîndu-i-se la picioare, îi strigă că Messalina s-a căsătorit cu Silius; în același moment, el o întreba pe Cleopatra[948] de asemenea de față și așteptîndu-se la asta, dacă aflase ceva. La semnul ei din cap că „da“, cere să fie chemat Narcissus. Acesta, cerînd iertare pentru trecut, că nu-i vorbise nimic de diferiții Titii, Vettii și Plautii[949], zice că nici acum nu ar fi dat pe față adulterele Messaline!, necum să-i ceară înapoi lui Silius casa, sclavii și celelalte avantaje ale poziției sale înalte; bucure-se în voie de ele, numai să înapoieze soția

acestuia. N-a fost pedepsit de Claudius, ci însărcinat cu serviciul memoriilor către împărat. Tacitus a amintit despre el în cărțile precedente.

945 Narcissus, alt libert al lui Claudius, însărcinat cu corespondența oficială a acestuia, a avut rolul principal în condamnarea și uciderea Messalinei; v. *infra*.

946 V. IV, 68.

947 Marcus Antonius Pallas, libert al Antoniei, mama împăratului, însărcinat acum cu serviciul contabilității fondurilor și bunurilor împăratului.

948 Calpumia, prima amantă; Cleopatra, a doua amantă.

949 Probabil, alți amanți ai Messaline!.

împăratului și să rupă actul de căsătorie: „Știi oare, Caesar, că ești divorțat?[41] Poporul, senatul și soldații au văzut căsătoria ei cu Silius și, dacă nu acționezi repede, soțul ei este stăpînul Romei.[44]

31 Claudius îi chemă la el pe cei mai buni prieteni; mai întîi, îi pune întrebări lui Turranius[950], prefectul aprovizionării, apoi lui Lusius Geta, prefectul gărzilor pretoriene[951]. Aceștia au mărturisit adevărul, iar ceilalți de față au început să strige care mai de care ca împăratul să meargă în tabără, să se asigure de cohortele pretoriene și să ia mai degrabă măsuri de siguranță decît de răzbunare. Claudius se știe că fusese atît de năucit de frică, încît întreba întruna dacă el este stăpîn pe putere, dacă Silius e un particular oarecare. Cît despre Messalina, mai dezlănțuită în plăceri ca niciodată, dădea un fel de serbare care închipuia culesul viei. Toamna fiind în toi, teascurile erau apăsate cu putere, căzile se umpleau dînd pe dinafară, și femei, încinse cu piei de animale, dănțuiau ca bacantele cînd aduc un sacrificiu sau sînt cuprinse de delir. însăși Messalina, cu părul despletit și agitînd tirsul, și alături de ea Silius, încununat cu iederă și încălțat cu coturni, dădeau din cap în ritmul dansului, pe cînd în jurul lor hăulea un cor nerușinat. Se zice că Vettius Valens[952], urcîndu-se în joacă în vîrful unui copac foarte înalt și întrebat ce vede, a răspuns că vine o furtună grozavă de la Ostia, fie că i se părea într-adevăr așa, fie că o vorbă aruncată la întîmpla- re a devenit apoi prevestire.

32 Nu mai era un zvon acum, ci de pretutindeni soseau vestitori care spuneau că Claudius știe tot și că vine pornit pe răzbunare, îndată Messalina se retrage în parcul lui Lucullus[953], iar Silius, ca să-și ascundă frica, se duce la treburile din for. Ceilalți se risipesc în toate părțile, dar centurionii au și sosit și i-au pus în lanțuri pe toți cei găsiți pe străzi sau prin ascunzători. Messalina totuși, deși întorsătura lucrurilor îi tulburase

950 Despre Caius Turranius, v. 1,7.
951 Despre Lusius Geta, v. XI, 1 și XII, 42.
952 Unul dintre amanții Messaline!, medic al ei.
953 **v. XI, i.**

judecata, își face imediat planul să iasă înaintea soțului ei și să i se înfățișeze, ceea ce adesea îi fusese de ajutor. Trimise după Britannicus și după Octavia[954], cu porunca să pornească spre a-și îmbrățișa tatăl; o rugă și pe Vibidia, cea mai vîrstnică dintre vestale, să ceară o audiență la pontificul suprem[955] și să-i implore îndurarea. în acest timp, a străbătut pe jos orașul întreg, însoțită doar de trei persoane — atîta pustietate se făcuse deodată în jurul ei — și apoi, cu o tărăboanță în care se strîngeau gunoaiele din parcuri, intră pe drumul către Ostia: nimeni n-avea milă, fiindcă hidoșenia ticăloșiilor ei era covîrșitoare.

33 Dinspre partea lui Claudius, îngrijorarea nu era mai mică: într-adevăr, în Lusius Geta, prefectul pretoriului, la fel de nestatornic la bine și la rău, nu se prea încrede. De aceea, Narcissus, che- mîndu-i pe lîngă el pe cei care aveau aceeași temere, le spune că nu există altă speranță de salvare a Cezarului decît să încredințeze puterea militară, pentru o singură zi, unuia dintre liberți; el se oferă să o ia asupră-și. Și pentru ca, la întoarcerea la Roma, Claudius să nu fie înduplecat de Lucius Vitellius și de Largus Caecina[956] să regrete, Narcissus cere un loc în aceeași trăsură și este luat cu dînșii.

34 S-a spus de multe ori după aceea că la vorbele contradictorii ale lui Claudius, care ba acuza ticăloșiile soției sale, ba se întorcea cu gîndul la căsătoria lor și la copiii lor care erau mici, Vitellius n-a scos alt cu vînt decît: „O, ce nelegiuire, ce crimă !“ Narcissus insista să vorbească limpede și să explice ce vrea să spună, dar n-a reușit să-1 facă să răspundă decît vorbe în doi peri, care puteau fi luate în orice sens; iar Largus Caecina îi urma exemplul. Deodată, le apare în fața Messalina: striga să fie ascultată mama Octaviei și-a lui Britannicus, în timp ce Narcissus, acuzatorul, îi acoperea glasul, amintindu-i de Silius și de căsătoria ei;

954 Cei doi copii ai ei.

955 împăratul era și pontif suprem.

956 Prieteni buni ai lui Claudius: Lucius Vitellius este tatăl aceluia care va ajunge împărat în anul 69; Caius Caecina Largus a fost consul împreună cu Claudius în anul 42.

totodată i-a înmînat lui Claudius un memoriu cu probele destrăbălărilor ei, prin care să-i abată privirea spre altceva. Nu mult după aceea, la Roma, Messalina era gata să-i scoată înainte pe copiii lor, dacă Narcissus n-ar fi poruncit îndepărtarea lor. Pe Vibidia însă nu a putut s-o înlăture: ea cerea cu multă îndîrjire ca o soție să nu fie dusă la moarte fără a i se fi dat putința să se apere. Atunci, Narcissus a răspuns că principele o va asculta și că ea va avea putința să se dezvinovățească; pînă atunci, vestala să se retragă și să-și vadă de cele sfinte.
35 Tăcerea lui Claudius în aceste momente era ciudată; Vitellius se făcea că nu știe nimic: toți ascultau acum de libert. El poruncește să se deschidă casa amantului, și împăratul să fie dus acolo, îi arată mai întîi, în vestibul, statuia lui Silius-tatăl[957], interzisă printr-o decizie a senatului, apoi tot ce era bun moștenit de la strămoșii Neronilor și Drusilor[958], devenit răsplată a ticăloșiei; pe împăratul înfuriat și izbucnind în amenințări, îl duse apoi în castra, unde se pregătise o adunare a soldaților. în fața lor, la sfatul lui Narcissus, el spune cîteva cuvinte, căci rușinea îi împiedica durerea, oricît de îndreptățită. Urmă strigătul neîntrerupt al cohortelor, care cereau numele vinovaților și pedepsirea lor. Adus în fața tribunei, Silius n-a încercat să se apere, n-a cerut nici o amînare, ci s-a rugat să i se grăbească moartea. Aceeași fermitate s-a văzut și la cîțiva cavaleri romani de seamă. Claudius poruncește să fie duși la moarte Titius Proculus, pus de Silius ca gardă personală a Messaline!, care se oferea să facă destăinuiri, Vettius Valens, care se recunoscuse vinovat, Pompeius Urbicus și Saufeius Trogus, doi dintre complici[959]. Decrius Calpumianus, prefectul străjilor de noapte, Sulpicius Rufus, procuratorul spectacolelor, și luncus Vergilianus, un senator, au fost supuși la aceeași pedeapsă.

957 Tatăl lui Silius, Caius Silius, fusese legat al Germaniei superioare în timpul lui Germanicus; acuzat de Seianus de a fi complotat împotriva lui Tiberius, a prevenit condamnarea și s-a sinucis (IV, 18-20).
958 Cadourile pe care i le făcuse Messalina.
959 Nume puțin cunoscute.

36 Numai Mnester a produs o oarecare șovăială. Sfișiindu-și haina, îi striga lui Claudius să-i privească urmele vergilor și să-și amintească de ordinul pe care i-1 dăduse de a fi la dispoziția Messalinei: „Vina altora, zicea, se trage din dorința lor de daruri sau din speranța de mărire; a lui, din obligație; el ar fi pierit cel dinții, dacă Silius ar fi pus mina pe putere.[44] Claudius a fost mișcat de aceste vorbe și era aplecat spre milă; liberții l-au îndemnat ca, după omorîrea atîtor oameni însemnați, să nu stea în cumpănă pentru un histrion; că păcătuise atîta din voia lui sau constrîns nu mai avea importanță. Nici apărarea lui Traulus Montanus, un cavaler roman, n-a fost luată în seamă. Acesta, un tînăr cumsecade, dar de o frumusețe rară, fusese chemat într-o singură noapte și dat apoi afară de Messalina, tot atît de capricioasă în pofte și în repulsii. Suillius Caesoninus și Plautius Lateranus au fost grațiați de pedeapsa cu moartea: acesta din urmă, pentru meritele strălucite ale unchiului său; Caesoninus a fost apărat de viciile sale: se zicea că, în această asociație scîrboasă, jucase rolul de femeie.

în vremea asta, Messalina își prelungea zilele în parcul lui Lucullus; alcătuia o plîngere, păstrînd însă o fărîmă de speranță și fiind uneori chiar mînioasă: atît de mare îi era trufia pînă în ultimele clipe. Și dacă Narcissus nu i-ar fi grăbit moartea, primejdia s-ar fi întors asupra lui, acuzatorul. Căci Claudius, reîntorcîndu-se acasă și potolindu-se printr-o masă prelungită, după ce s-a înfierbîntat de vin, a poruncit să se ducă cineva și să o vestească pe „nefericită[44] — se zice că acesta a fost cuvîntul folosit — să se prezinte a doua zi la el spre a se apăra. Cînd s-a aflat aceasta, au început cu toții să se teamă de potolirea furiei, de revenirea dragostei și, dacă mai întîrziau, de noaptea ce se apropia și de amintirea iatacului său conjugal. Atunci, Narcissus iese repede și le cere centurionilor și tribunului de față să săvîrșească omorul: „Acesta e ordinul împăratului.[44] Li se dă Evrodus, unul dintre liberți, ca supraveghetor și răspunzător de executare. Acesta, luînd-o repede înainte spre parc, o găsește pe Messalina culcată la pămînt; alături de ea, ședea mama ei, Lepida[960], care nu se înțelesese cu fiica ei pe cînd era fericită; acum fusese copleșită de milă pentru sfîrșitul ce-o amenința și o îndemna să nu aștepte executorul: sfîrșise cu viața, îi spunea, nu are ce dori altceva decît o moarte bună. Dar în acel suflet corupt de vicii nu rămăsese nici urmă de onoare: plîngea și se văicărea zadarnic, cînd ușile fură împinse cu putere de cei care veneau și în fața ei apăru tribunul, fără să scoată o vorbă, dar și libertul, care o ocăra cu multe insulte demne de un sclav.

960 Cu numele întreg Domitia Lepida, mamă a Messalinei din prima ei căsătorie cu Marcus Valerius Messala Barbatus, fiul consulului din anul 12 a.Chr.; s-a mai căsătorit apoi de două ori.

Atunci doar înțelese ce soartă o așteaptă și primi pumnalul pe care-1 tot apropia, tremurînd, de gîtul și de pieptul ei, fără să reușească. Tribunul o străpunse dintr-o singură lovitură. Trupul i-a fost lăsat mamei sale. Claudius tocmai ședea la masă cînd i s-a anunțat că Messalina murise, fără a se preciza dacă de mîna ei sau de a altuia, ceea ce nici el nu întrebă. Ceru o cupă și continuă ospățul, după ceremonialul obișnuit. Nici în zilele următoare n-a dat vreun semn de ură, bucurie, mînie, tristețe sau de vreun alt sentiment omenesc, cînd îi vedea pe acuzatori bucurîndu-se sau pe copiii lui lăcrimînd. Senatul l-a ajutat și el să uite, ordonînd ca numele și statuile Messaline! să fie înlăturate din locurile private și publice. Lui Narcissus i s-au acordat însemnele de cvestor, neînsemnată onoare pentru orgoliul lui, acum cînd el era mai puternic decît Pallas și decît Callistus. Cinstire îndreptățită, într-adevăr, dar din care aveau să iasă cele mai rele și mai multe nenorociri.

Cartea a XII-a

1 Moartea Messaline! zgudui palatul imperial, càci liberții[961] se luară Ia întrecere cine să-i aleagă o soție lui Claudius, incapabil să trăiască văduv și supus dominației soțiilor[962]. Femeile se aprinseră și ele de o ambiție tot atît de mare: fiecare își punea în bătaie no-bletea, frumusețea, averea și-și scotea în evidență tot ce avea mai bun pentru o astfel de căsătorie. Alegerea șovăia între Lollia Paulina, fiica fostului consul Marcus Lollius[963], și lulia Agrippina, fiica lui Germanicus[964]. Sprijinitorul acesteia era Pallas, al celeilalte, Cal- listus; pe de altă parte, Ælia Paetina[965], din familia Tuberonilor,

961 Liberții Callistus, Pallas și Narcissus.

962 Claudius avusese pînă atunci trei soții: Plautia Urganilla, Ælia Paetina și Valeria Messalina.

963 Lollia Paulina, faimoasă prin bogăția și luxul ei, se măritase întîia oară cu C. Memmius Regulus și a doua oară cu împăratul Caligula.

964 lulia Agrippina (fiica lui Germanicus și nepoata lui Claudius) se căsătorise prima oară cu Cn. Domitius Ahenobarbus, avînd drept fiu pe Lucius Domitius Aheno- barbus, viitorul împărat Nero, și a doua oară cu C. Sallustius Crispus Passienus. A rămas văduvă de amîndoi; se bănuia că provocase moartea celui de-al doilea soț.

965 Ælia Paetina mai fusese căsătorită cu Claudius și avusese cu

era susținută de Narcissus. Claudius, care înclina cînd într-o parte, cînd într-alta, după cum ascultase pe unul sau pe altul dintre sfătuitori, văzînd că nu se înțeleg, îi cheamă pe toți la sfat și le poruncește să-și dea părerea și să-și motiveze propunerea.

2 Narcissus amintea de vechea lui căsătorie cu Paetina cu care avea o fată (căci Antonia era făcută cu Paetina) și adăuga că n-ar urma nici o schimbare în casa lui; dacă o soție cu care era obișnuit s-ar reîntoarce, ea nu se va purta ca o mamă vitregă urîndu-i pe Britannicus și pe Octavia, care-i sînt dragi ca și cum ar fi copiii ei. Callistus obiecta că aceasta este exclusă printr-o lungă despărțenie și că, dacă ar fi rechemată, tocmai prin asta ar deveni orgolioasă; cu mult mai bine ar fi s-o ia pe Lollia, fiindcă ea, neavînd copii, nu are de ce să fie geloasă și va fi pentru copiii soțului ei ca o mamă. Pe de altă parte, Pallas o lăuda pe Agrippina, mai ales pentru faptul că-1 aducea cu ea pe nepotul lui Germanicus, direct îndreptățit să facă parte din casa domnitoare. Caesar ar uni astfel un vlăsar nobil cu urmașii familiei Claudia; nu e bine ca o femeie, de-o fecunditate cunoscută și în plină tinerețe[966], să ducă în altă casă strălucirea Cezarilor.

3 Au precumpănit aceste argumente, ajutate și de farmecele Agrippinei, care, venind des pe la el să-1 vadă, în chip de rudă apropiată, și-a ademenit unchiul într-atît, încît, preferată celorlalte încă înainte de a se fi căsătorit cu ea, avea asupra lui autoritatea unei soții. Căci, de îndată ce a fost sigură de căsătoria ei, a început să facă proiecte și mai mari și să pună la cale însurătoarea lui Domitius, fiul născut din căsătoria ei cu Cneus Ahenobarbus, cu Octavia, fiica lui Claudius[967]. Aceasta nu se putea îndeplini decît prin- tr-o călcare gravă a cuvîntului dat, deoarece Claudius o logodise pe

el o fată, Antonia. Probabil bunicul ei fusese Quintus Ælius Tubero, consul în anul 11 a.Chr.

966 Agrippina avea atunci 33 de ani.

967 Din căsătoria lui cu Messalina.

Octavia cu Lucius Silanus[968] și atrăsese asupra acestui tînăr simpatia mulțimii, altminteri strălucit prin însemnele triumfale și prin măreția unui spectacol de gladiatori. Dar nimic nu părea prea greu pentru mintea unui împărat care nici nu judeca, și nici nu purta ură, decît dacă acestea îi erau sugerate sau impuse de alții.

4 Ca urmare, Vitellius[969], care sub titlul de censor își ascundea șiretlicurile josnice și prevedea stăpînirea ce amenința să vină, ca să-și cîștige favoarea Agrippinei, se angajă în planurile acesteia și veni cu acuzații împotriva lui Silanus, a cărui soră, lunia Calvina, frumoasă într-adevăr și prea liberă în purtări, fusese nu cu mult înainte nora lui Vitellius. De aici pomi și acuzația: iubirea dintre frați, cam ostentativa, dar nu incestuoasă, el o califică drept infamie. Claudius își plecă urechea la aceste bănuieli asupra viitorului său ginere, fiind și mai dispus să le creadă din dragoste față de fiica lui. Cît despre Silanus, care nu știa nimic de cursa ce i se pregătește și întîmplător în acel an fiind pretor, a fost îndepărtat pe dată din senat printr-un edict al lui Vitellius, deși lista senatorilor se încheiase încă de mult, și lustrul[970] se terminase. în același timp, Claudius a rupt logodna, iar Silius a fost silit să părăsească magistratura; îi mai rămînea o singură zi de pretură, și ea i-a fost încredințată lui Eprius Marcellus[971].

5 Sub consulatul lui Caius Pompeius și al lui Quintus Vera- nius[972], căsătoria convenită între Claudius și

968 Lucius lunius Silanus era fiul lui Marcus lunius Silanus, consul în anul 19 p.Chr. Acesta se căsătorise cu Æmilia Lepida, fiică a lui Lucius Æmilius Paulus și a Iul iei minor; prin aceasta era strănepotul lui August. Era membru al colegiului flaminilor lui August și obținuse însemnele triumfale din partea lui Claudius, după campania acestuia în Britannia.

969 Lucius Vitellius, fratele viitorului împărat, consul și censor împreună cu Claudius în anul 47; fusese aliatul Messalinei la intrigile pentru doborîrea adversarilor (XI, 2-3).

970 Perioada în care censorii făceau recensămîntul populației la cinci ani o dată și stabilirea compoziției senatului se terminau printr-o ceremonie religioasă prezidată de censori înaintea ieșirii lor din funcție; radierea lui Silanus era arbitrară.

971 Orator violent și delator odios.

972 Anul 49 p.Chr. Consulul C. Pompeius, altminteri nemenționat; Quintus Vera- nius, fiul unui legat și prieten credincios al lui

Agrippina se confirma prin zvonuri și prin legătura lor de dragoste nepermisă: totuși, ei nu îndrăzneau să serbeze ceremonia nunții, fiindcă nu exista exemplu ca un unchi s-o ia de nevastă, aducîndu-și-o în casă, pe fiica fratelui său; mai mult chiar, se temeau de incestul lor și, chiar dacă n-ar fi ținut seama de asta, ca fapta lor să nu aducă o nenorocire publică. N-au încetat să șovăie decît cînd Vitellius și-a luat asupra lui să ducă la îndeplinire, cu abilitatea lui, afacerea. L-a întrebat pe Claudius dacă va ceda voinței poporului și autorității senatului; cînd acela răspunse că nu-i decît unul dintre cetățeni și că nu se poate împotrivi acordului tuturor, Vitellius îi ceru să aștepte în palat. El însuși intră în senat și, declarînd că este vorba de interesul general al statului, cerînd permisiunea să vorbească înaintea altora, începe prin a spune că: „Eforturile foarte mari ale principelui, prin care el guvernează lumea, au nevoie de un sprijin, pentru ca, liberat de grijile domestice, să vegheze la binele general. Ce ușurare mai onorabilă pentru sufletul censorului[973], decît să-și ia o soție, tovarășă la bine și la rău, căreia să-i încredințeze gîndurile cele mai intime și micii săi copii[974], el, care nu-i obișnuit cu fastul și plăcerile, ci, din prima tinerețe, s-a supus legilor?[44]

6 După această introducere, primită favorabil și însoțită de asentimentul general al senatorilor, Vitellius, luînd din nou cuvîntul, spune că, deoarece cu toții îl îndeamnă pe principe să se căsătorească, trebuie căutată o femeie distinsă prin noblețe, prin fecunditate și prin curățenia moravurilor. Nu e nevoie, zicea el, de multă căutare, ca să se vadă că Agrippina le întrece pe toate celelalte prin strălucirea originii; mai dăduse dovadă și de fecunditate, și însușiri- le-i frumoase sînt pe măsură. Minunat era că, datorită providenței divine,

Germanicus (II, 56).

973 Claudius nu se demisese din funcția de censor, după încheierea recensămîntu- lui, cum se făcea de obicei.

974 Britannicus avea atunci opt ani, iar Octavia, cu un an mai mult, se pare.

ea era văduvă și că se unea cu un principe care nu s-a atins de căsătoriile altora. Desigur au auzit de la părinții lor și chiar au văzut ei înșiși că s-a întîmplat să se răpească nevestele altora, ca să se facă pe plac Cezarilor[975]; purtare cu totul departe de moderația de-acum. Trebuie să se stabilească o regulă după care să se însoare un împărat. Dar, se va zice, sînt neobișnuite la noi căsătoriile cu fiicele fraților. Ei bine, la alte neamuri sînt obișnuite și nu le interzice nici o lege; nici căsătoriile între veri nu se obișnuiau multă vreme; cu trecerea timpului, au devenit frecvente. Obiceiurile variază după cum cere interesul, și chiar actul de față va fi mai tîrziu ceva obișnuit.

7 Au fost unii senatori care s-au repezit afară din senat, decla- rînd care mai de care că vor folosi forța dacă împăratul mai stă la îndoială. O mulțime amestecată se adună și strigă că poporul roman îl roagă același lucru. Claudius, neașteptînd mai mult, se înfățișează în for celor ce-l aplaudau și, după ce se întoarce în senat, cere să se dea o decizie prin care să se autorizeze și pentru viitor căsătoria dintre unchi și fiicele fraților lor. Totuși, nu s-a găsit decît un singur ins, Alledius Severus, cavaler roman, care să fie doritor de-asemenea căsătorie; cei mai mulți spuneau că acesta fusese împins, spre a face pe voia Agrippinei. Din acest moment, conducerea în stat s-a răsturnat și totul era la ordinul unei femei care-și bătea joc de viața publică, nu din libertinaj, ca Messalina; era vorba acum de o tiranie cu hățurile strînse, ca de o mînă bărbătească. în public, o atitudine severă, de cele mai multe ori trufașă; în interior, nimic imoral, decît dacă ar fî servit dominației. Dorința ei de bani era enormă; pretextul era că asigură astfel o rezervă conducerii statului.

8 în ziua nunții ei, Silanus și-a luat viața, fie că pînă atunci mai sperase că se poate salva, fie că-și alesese această zi ca să-și facă mai odioși dușmanii. Calvina,

975 August făcuse ca Livia să divorțeze de Tiberius Claudius spre a o lua în căsătorie, Caligula despărțise de soții lor două femei: pe Orestilla de C. Calpumius Piso și pe Lollia Paulina de P. Memmius Regulus.

sora lui, a fost exilată din Italia. Claudius a adăugat că pontifii trebuie să aducă sacrificii conform legilor regelui Tullus și slujbe de ispășire în dumbrava Dianei[976], în bătaia de joc a tuturor care observau că pedepsele și ispășirile incestului au loc tocmai într-un asemenea moment. Dar Agrippina, ca să nu se facă cunoscută doar prin fapte rele, obținu rechemarea din exil a lui Annaeus Seneca[977] și totodată acordarea funcției de pretor, socotind că acest act face plăcere lumii din cauza strălucirii talentelor acestui om, apoi pentru ca Domitius să crească sub conducerea unui asemenea perceptor, iar ea să se folosească de sfaturile lui spre a ajunge să-i domine pe toți, deoarece Seneca era considerat că va fi credincios Agrippinei, în amintirea binelui făcut, și pornit împotriva lui Claudius din cauza nedreptății suferite.

9 După aceea, s-a hotărît să nu se mai amîne: consulul desemnat, Memmius Pollio, este convins prin mari promisiuni să facă o propunere prin care Claudius să fie rugat s-o logodească pe Octavia cu Domitius; aceasta se potrivea cu vîrsta amîndurora[978] și ar fi deschis calea spre planuri mai îndrăznețe. Pollio a făcut propunerea în termeni nu prea diferiți de cei folosiți de curînd de către Vitellius; Octavia a fost logodită, iar Domitius, pe lîngă înrudirea de mai înainte, devenit acum logodnic și peste nu mult timp ginere, a fost pus pe aceeași treaptă cu Britannicus prin străduințele mamei sale și prin manevrele acelora care, fiindcă o acuzaseră pe Messalina, se temeau de răzbunarea fiului ei.

10 în același timp, delegați de-ai părților, trimiși,

976 în calitatea lui de pontif suprem, spre ispășirea incestului dintre Silanus și Calvina.

977 Lucius Annaeus Seneca, cavaler roman, spaniol de origine, născut la Corduba (azi, Cordoba) cam prin anul 4 a.Chr., renumit filozof stoic relegat în Corsica în anul 41 p.Chr. în urma acuzației de adulter cu Iulia Livilla, fiica lui Germanicus, sau ca tăinuitor al desfrîului aceleia, victimă a geloziei Messalinei.

978 Lucius Domitius (Nero) avea acum doisprezece ani, iar Octavia, nouă.

precum am spus[979], să-1 ceară ca rege pe Meherdates, vin în senat și încep să-și prezinte solia în acest fel: „Ei cunosc bine tratatul încheiat cu noi[980] și nu vin ca răzvrătiți împotriva familiei Arsacizilor, ci îl vor pe fiul lui Vonones, nepot al lui Phraates, în locul stăpînirii lui Gotarzes, la fel de insuportabil nobilimii ca și poporului de rînd. Frații Iui, precum și rudele lui apropiate și cele mai îndepărtate au fost suprimați prin ucidere; acum, la acestea se adaugă femei însărcinate și copii mici, pentru ca, lipsit de energie în timp de pace și nenorocos în războaie, să-și ascundă netrebnicia prin cruzime. Ei au cu noi o prietenie veche și public contractată; trebuie să venim în ajutor unor aliați care se pot măsura cu noi în putere, dar ni se supun din respect. Copiii regilor lor ne sînt încredințați ca ostatici, tocmai pentru că, dacă nu mai pot suporta stăpînirea unuia din țară, să poată recurge la împărat și la senat și să obțină un rege mai bun, obișnuit cu moravurile noastre."

11 După ce au expus ei aceste idei și altele la fel, Claudius își începe cuvîntarea vorbind despre supremația Romei și despre actele de închinăciune ale părților; el se compara cu divinul August, amintind că îi ceruseră și lui un rege, nepomenind de Tiberius, deși și acesta le trimisese unul[981]. Și, fiindcă Meherdates[982] era de față, adăugă sfatul ca el să vadă într-un rege nu un stăpînitor ai sclavilor săi, ci un conducător al cetățenilor, și să dovedească clemență și dreptate, însușiri cu cît mai necunoscute barbarilor, cu atît mai plăcute. Apoi, întorcîndu-se spre soli, îl copleși cu laude pe acest copil al Romei, de o moderație exemplară pînă

979 Se reia povestirea evenimentelor provocate de părți, narate în XI, 10.

980 Acest tratat a fost încheiat de August (II, 1), apoi reînnoit, în anul 18, în timpul lui Tiberius (II, 58) sub Caligula (Suetoniu, *Calig.* 14).

981 August li-1 trimisese pe Vonones, iar Tiberius pe Phraates și pe Tiridates (VI, 32).

982 Meherdates era fiul lui Vonones (XI, 10).

acum; și totuși, adăugă, regii trebuie să fie suportați așa cum sînt: prea desele schimbări nu-s de folos; statul roman a ajuns pînă într-atît sătul de glorie, încît vrea să se bucure de pace chiar și popoarele străine. După aceea, i s-a dat lui Caius Cassius[983], legatul Siriei, însărcinarea să-1 conducă pe tînăr pînă la țărmul Eufratului.

12 Cassius era pe vremea aceea cel mai bun cunoscător de legi la Roma, căci cariera militară era desconsiderată, iar pacea îi punea pe același plan pe oamenii întreprinzători și pe cei trîndavi. Și totuși, el, pe cît i-a stat în putință în lipsa unui război, reînvia vechea disciplină, își punea tot timpul legiunile să facă exerciții, procedînd cu atîta zel și prevedere, de parcă dușmanul ar fi amenințat să atace; socotea că așa era demn de strămoșii lui și de familia Cassia[984], bine cunoscută chiar și acelor neamuri. Așadar, convocîndu-i pe cei ce hotărîseră să ceară un rege și așezîndu-și tabăra la Zeugma[985], pe unde fluviul se poate trece mai ușor, după ce au sosit acolo căpeteniile părților și regele arabilor, Acbarus[986], Cassius îi amintește lui Meherdates că pornirile barbarilor sînt violente, dar că ele lîncezesc prin amînare, sau se transformă în trădare; de aceea, îi cere să zorească ce-au început. Sfatul n-a fost luat în seamă, din vina lui Acbarus, care l-a ținut locului la

983 C. Cassius, consul supleant în anul 30 p.Chr. (VI, 15), proconsul al Asiei în 40-41, condamnat la moarte de către Caligula, a scăpat cu viață în urma asasinării acestuia; în anii 44-45, i-a urmat ca legat al Siriei lui Vibius Marsus și a fost înlocuit în această funcție de Ummidius Quadratus. Jurist reputat, a scris un tratat de drept civil. Tacitus îl laudă pentru integritatea și pentru independența lui de judecată. Căzut în dizgrație, a fost relegat în Sardinia.

984 După înfringerea lui Crassus, triumvirul, la Carrhae (anul 53 a.Chr.), Cassius a reușit să salveze o parte din armată și, în calitate de procvestor în Siria, i-a înfrînt pe părți în anul 51 a.Chr.

985 Zeugma, localitate din apropierea malului drept al Eufratului, la egală distanță de Seleucia, pe malul stîng al fluviului, și de Apamea, pe malul drept.

986 Rege în Osroene, ținut la nord-vestul Mesopotamiei, cu capitala Edessa.

Edessa multe zile în șir pe tînărul nepriceput și care socotea că poziția de rege îi impuse o viață plină de petreceri. Și, deși Carenus[987] îi chema, arătîndu-le că ocazia e favorabilă dacă ar sosi repede, ei s-au îndreptat spre Mesopotamia nu direct, ci ocolind prin Armenia, pe atunci greu de străbătut, fiindcă începea iama.

13 Apoi, sleiți de oboseala pricinuită de zăpezi și de munți, după ce au dat în sfîrșit de șes, s-au unit cu trupele lui Carenus și, trecînd fluviul Tigru, au străbătut ținutul adiabenilor[988], al căror rege, Izates, se arătase pe față aliat al lui Meherdates, dar, prin mijlociri tainice și de încredere, înclina spre Gotarzes. Totuși, în înaintarea lor, ei cuceresc orașul Ninive, străvechea capitală a Asiriei[989] și fortăreață vestită în istorie, fiindcă, în ultima bătălie dintre Darius și Alexandru[990], acolo se prăbușise imperiul persan. în acest timp, Gotarzes făcea juruințe zeilor locului aproape de muntele nu- mit Sanbulos. Cultul principal acolo este cel al lui Hercule. Acest zeu, la anumite perioade, se arată în somn preoților lui și le recomandă să țină pe lîngă temple cai prevăzuți cu tot ce le trebuie la vînătoare; după ce caii primesc tolbele încărcate cu săgeți, rătăcesc prin văi împădurite și se reîntorc pînă la urmă, noaptea, cu tolbele goale și gîfîind din greu; zeul, ivindu-se din nou noaptea în vis, le arată pe unde a străbătut pădurile și ei găsesc fiarele doborîte de el, răspîndite peste tot.

14 De altminteri, Gotarzes, neavînd încă o armată destul de mare, își făcea din rîul Corma[991] o linie de apărare și, deși era provocat la luptă prin cuvinte jignitoare și iscoade, el amîna zi după zi, își schimba pozițiile și, prin corupători trimiși, încerca să-i cumpere pe dușmani, facîndu-i să-și calce jurămîntul. îndată după

987 Satrap al Mesopotamiei.

988 Adiabene, ținut la nordul Mesopotamiei, corespunzînd actualului Kurdistan.

989 Pe malul oriental al fluviului Tigru.

990 Bătălia de la Gaugamela (1 octombrie 231 a.Chr.), în care Alexandru cel Mare a învins armata regelui Persici, Darius III Codomanul.

991 Neidentificat precis.

aceea, Izates adiabenul și apoi Acbarus, cu armata arabilor, se retrag cu ușurința proprie acestor neamuri și fiindcă este știut din experiență că barbarii doresc mai mult să ceară regi de la Roma decît să-i țină la domnie. Atunci Meherdates, lipsit de aceste puternice ajutoare și bănuindu-i de trădare pe ceilalți, a hotărît — singurul lucru care îi mai rămînea — să încerce fie ce-o fi și să se angajeze în luptă. Prinzînd curaj prin slăbirea forțelor adversarului, Gotarzes nu s-a dat în lături. Oștile se izbiră cu mare vărsare de sînge de amîndouă părțile, dar cu un rezultat nesigur, pînă ce Carenes, înaintînd prea mult, după ce îi doborîse pe cei ce-i stăteau în cale, a fost înconjurat pe la spate de o trupă proaspătă. Atunci Meherdates a pierdut orice speranță. După ce ascultă de făgăduielile lui Parrax, un client al tatălui său, este pus în lanțuri prin perfidia acestuia și predat învingătorului. Acela, învinuindu-1 că nu îi este rudă și că nu face parte din neamul lui Arsaces, ci este străin și roman, poruncește să i se taie urechile și să fie lăsat în viață, ca o dovadă a clemenței sale și a rușinii suferite de noi. Apoi, Gotarzes a fost răpus de boală, iar la domnie a fost chemat Vonones, pe atunci guvernator al mezilor. Acesta nu s-a făcut cunoscut nici prin succese, nici prin înfrîngeri; după o domnie scurtă și fără glorie, conducerea părților a trecut asupra fiului său, Vologeses.

15 în acest timp, Mithridates Bosforanul[992], rătăcind din loc în loc după ce pierduse domnia, auzind că Didius, generalul roman, și elita armatei noastre plecaseră și că în noul regat fusese lăsat Cotys, un tînăr Iară experiență, și cîteva cohorte sub comanda lui lulius Aquila, cavaler roman, deoarece îi disprețuia și pe unul, și pe celălalt, începu să răzvrătească acele neamuri și să și-i atragă de partea sa fugari; apoi, alcătuindu-și o

992anii 45-46 contra romanilor, a fost învins de legiunile romane aduse din Moesia, comandate de Aulus Didius Gallus; în locul lui, a fost pus Cotys, fratele său vitreg.

armată, îl izgonește pe regele dandarizilor[993] și pune stăpînire pe regatul lui. Cînd au aflat Aquila și Cotys această veste, socotind că foarte curînd Mithridates va invada Bosforul și neavînd încredere în forțele lor, căci Zorsi- nes, regele sirakilor, reluase ostilitățile, au căutat și ei sprijin în afară, trimițînd soli la Eunones, care era în fruntea neamului aor- silor. Nu le-a fost greu să obțină această alianță punîndu-i în față puterea romană împotriva lui Mithridates, un răzvrătit. Așadar, au convenit ca Eunones să ducă luptele de cavalerie, iar romanii să-și asume asedierea orașelor.

16 Atunci, alcătuindu-se ordinea de luptă, pornesc, avîndu-i în frunte și în spate pe aorsi, la mijloc cohortele romane și pe bosforani, înzestrați cu arme ca ale noastre. Astfel, dușmanul a fost respins și s-a ajuns la Soza, cetate a Dandaricei, părăsită de Mithridates din cauza sentimentelor îndoielnice ale locuitorilor; s-a crezut că e bine să fie ocupată, lăsîndu-se acolo o garnizoană. Pornesc apoi contra sirakilor și, trecînd rîul Panda, împresoară orașul Us- pes, clădit pe o înălțime și întărit cu ziduri și cu șanțuri; numai că zidurile nefiind construite din piatră, ci din împletituri de nuiele și din ramuri, legate între ele cu pămînt, nu puteau rezista atacurilor; turnurile noastre, înălțate mai sus, din care se aruncau torțe și lănci, îi zăpăceau cu totul pe asediați. Și dacă noaptea n-ar fi pus capăt luptei, cucerirea cetății ar fi început și s-ar fi terminat în aceeași zi.

17 A doua zi, au trimis soli să ceară iertare pentru locuitorii liberi; ofereau zece mii de sclavi. învingătorii au respins propunerea, fiindcă ar fi fost o sălbăticie să ucidă oameni care s-au predat, iar de păzit atîta mulțime era greu. S-a crezut mai potrivit ca ei să piară după dreptul războiului; soldaților care escaladaseră zidurile folosindu-se de scări li s-a dat ordin să-i măcelărească. Masacrarea uspensilor a băgat frica în

993 Dandarizii, sirakii, aorsii, neamuri sarmatice ce locuiau la estul regatului fosforati, între Caucaz și fluviul Tanais (Don).

ceilalți, convinși fiind că nu mai au nici o scăpare, de vreme ce armele, fortificațiile, locurile greu accesibile sau înalte, fluviile și orașele, nimica nu putuse rezista. Așadar, Zorsines, chibzuind îndelung dacă să țină seama de situația lui Mithridates sau de regatul părintesc, după ce interesele neamului său au căzut mai greu în cumpănă, oferind ostatici, a îngenuncheat în fața chipului împăratului, spre marea glorie a armatei romane, care, fără vărsare de sînge și victorioasă, ajunsese, precum este știut, la distanță de trei zile de marș de fluviul Tanais. Dar, la întoarcere, norocul s-a schimbat, căci unele corăbii care veneau pe mare fiind aruncate pe țărmurile Tauridei[994] au fost împresurate de barbari: prefectul unei cohorte și mulți soldați auxiliari au fost uciși.

18 în vremea aceasta, Mithridates, văzînd că nu-i nici o nădejde în arme, se gîndea la mila cui să încerce să apeleze. De fratele lui, Cotys, altădată trădător, apoi dușman, se temea; dintre romanii de acolo, nimeni n-avea atîta autoritate încît să se poată pune mare preț pe promisiunile lui. își întoarse privirile spre Eunones, care nu-1 dușmănea personal și era puternic prin alianța încheiată de curînd cu noi. Așadar, luînd un veșmînt și o înfățișare cît mai potrivite cu starea în care ajunsese, intră în palatul regelui și-i cade în genunchi: „Sînt Mithridates, zise, cel căutat de romani de-atîția ani pe mare și pe uscat, și vin de bunăvoie. Fă tot ce vrei cu mine, odrasla marelui Achaemenes[995], titlu care e singurul bun pe care dușmanii nu mi l-au luat.“

19 Eunones, mișcat de strălucirea numelui, de nestatornicia sorții și de rugămintea lui demnă, îl ridică pe regele prosternat și-1 laudă că a ales spre a solicita iertare neamul aorsilor și dreapta regelui. Totodată, trimite soli cu o scrisoare către Caesar, cam cu următorul conținut: „Conducătorii poporului roman și

994 Actuala peninsulă a Crimeii.

995 Străbunul dinastiei persane a Ahemenizilor, al cărui ultim descendent a fost Darius III, cel învins de Alexandru cel Mare. Regii Pontului se înrudeau într-un fel cu această dinastie.

regii marilor popoare și-au întemeiat la început prietenia pe asemănarea măririi lor; între Claudius și el mai este și legătura victoriei comune. Războaiele au un sfîrșit frumos cînd se încheie prin iertare. De aceea, lui Zorsines, după înfrîngere, nu i s-a luat nimic. Pentru Mithridates, care merită o pedeapsă mai grea, nu cere nici putere, nici tron, ci doar să nu fie tîrît captiv după carul triumfal și să nu-și ispășească vina cu pierderea capului.[44]

20 Dar Claudius, deși era blind cu mărimile străine, stătea la îndoială dacă să-l primească pe captiv garantîndu-i viața, sau să-1 revendice prin forța armelor. La aceasta îl împingeau vătămările suferite de romani și dorința lui de răzbunare. însă alții îi înfățișau dificultățile care se ridicau: un război de dus într-o țară fără drumuri și cu o mare fără porturi; apoi, regi sălbatici, popoare nomade, un pămînt sterp; plictiseala tărăgănării operațiilor și primejdiile pe care le aduce graba; apoi, gloria neînsemnată cu care se aleg învingătorii și marea lor rușine dacă-s izgoniți. Mai bine să accepte repede oferta și să-1 țină în viață pe adversar ca exilat, care, lipsit de toate celea, cu cît va avea o viață mai lungă, cu atît pedeapsa îi va fi mai mare. Convins de toate acestea, Claudius îi scrise lui Eunones că, într-adevăr, Mithridates meritase, ca exemplu, pedeapsa cea mai mare și că lui nu-i lipsește puterea de a o aplica, dar strămoșii romanilor ziceau că, pe cît de îndîrjit trebuie să fii împotriva dușmanului, cu atît mai binevoitor față de cel care ți se închină; căci triumfurile se obțin de la popoare și domnii care rămîn puternice.

21 După aceea, Mithridates, predat și adus la Roma de lunius Cilo, procuratorul Pontului[996], se zice că ar fi vorbit în fața Cezarului mai semeț decît s-ar fi potrivit cu starea lui, iar vorba lui s-a răspîndit în public astfel: „Nu ți-am fost predat, ci m-am întors eu; sau, de nu crezi, lasă-mă să plec și caută-mă.“ A rămas tot timpul

996 Administrator al bunurilor împăratului; Pontul și Bitinia formau atunci o provincie romană.

cu fața neînfricată, pe cînd, stînd lîngă rostre[997], înconjurat de gărzi, era supus privirilor mulțimii. Lui Cilo i se decemează însemnele consulare, iar lui Aquila, cele pretoriene[998].

22 în anul acelorași consuli[999], Agrippina, aprigă în ura ei și pornită împotriva Lolliei, fiindcă rivalizase cu ea la căsătoria cu principele, pune la cale învinuiri și găsește un acuzator, care să-i impute că se folosise de chaldei și de magi[1000] și consultase statuia lui Apollo din Claros[1001] asupra nunții împăratului. Atunci Claudius, fără să asculte acuzația, a ținut un discurs în senat, vorbind într-o lungă introducere despre strălucirea neamului ei, spunînd că este fiica surorii lui Lucius Volusius[1002], că e strănepoată după tată a lui Cotta Messalinus, că a fost căsătorită altădată cu Memmius Regu- lus (căci de căsătoria ei cu Caius Caesar nu amintea dinadins) și a adăugat că a pus la cale planuri primejdioase pentru stat și de aceea trebuie să i se ia putința de-a făptui crima; apoi, că, după confiscarea bunurilor, ea trebuie să plece din Italia. Astfel, din imensa ei bogăție, i s-au lăsat surghiunitei cinci milioane de sesterți. De asemenea, Calpumia, o femeie ilustră, a fost greu lovită pentru că principele îi lăudase frumusețea, nu c-ar fi ars de dragoste pentru ea, ci într-o conversație întîmplătoare; din această cauză, nici furia Agrippinei nu a mers pînă la capăt[1003]. Cît despre Lollia, i se trimite un tribun care s-o silească să-și

997 Tribuna oratorilor în for.

998 Funcțiile publice înalte pierzîndu-și din ce în ce mai mult valoarea, însemnele consulare sau cele pretoriene nu se acordau doar foștilor consuli sau foștilor pretori, ci deveniseră niște distincții care se acordau și celor care nu fuseseră senatori, străinilor sau liberților.

999 Anul 49 p.Chr.

1000 Astrologi.

1001 Unde se află templul și oracolul lui Apollo din Claros, localitate în Lidia.

1002 Fiul personajului amintit în III, 30; despre Cotta Messalinus, v. II, 32; despre Memmius Regulus, v. V, 11. Claudius era un genealogist reputat și-și etalează aici cunoștințele; nu pomenește însă de căsătoria ei cu Caligula (XII, 6).

1003 A fost doar exilată, nu condamnată la moarte. în anul 59, Nero i-a îngăduit să se reîntoarcă din exil (XIV, 12).

curme viața. A mai fost condamnat pentru concusiune Cadius Rufus[1004], în urma acuzației bitinienilor.

23 Datorită deosebitului respect față de senat al Galiei Narbo- neze, senatorilor acestei provincii li s-a acordat favoarea de a putea să-și vadă bunurile fără a cere aprobarea principelui, drept de care se bucura doar Sicilia[1005]. Itureea și ludeea, după moartea regilor lor Sohaemus și Agrippa[1006] au fost anexate provinciei Siria. După o întrerupere de șaptezeci și cinci de ani, s-a decis să se reia „augurul propășirii statului" și să se continue[1007]. Claudius a mărit pomeriul Romei[1008], potrivit vechiului obicei după care cei care lărgesc hotarele imperiului au dreptul să lărgească și marginile cetății. Totuși, generalii romani nu s-au folosit de acest drept, chiar după supunerea unor mari națiuni, afară de Lucius Sulla și de divinul August.

24 Dacă la aceasta a contribuit dorința de a plăcea a regilor sau gloria, tradiția nu lămurește. Socotesc însă că nu e nepotrivit să se cunoască locul pe care au început să se ridice primele construcții și limitele pomeriului trasate de Romulus. Așadar, de la Forum Boarium[1009], unde vedem azi o statuie de bronz reprezentînd un taur (fiindcă aceste animale se pun la jug), începea șanțul care mărginea suprafața cetății,

1004 Proconsul al Pontului și Bitiniei, provincie senatorială.

1005 încă din vremea lui August, senatorilor nu li se permitea să călătorească în afara Italiei (cu excepția Siciliei) decît cu învoirea împăratului și a senatului (VI, 14).

1006 Locuitorii Itureii, la nordul Palestinei, cu populație arabă. Sohaemus fusese pus pe tron de Caligula în anul 39; Herodes Agrippa I, pus pe tronul Iudeii tot de Caligula și menținut și de Claudius, a murit în anul 44 p.Chr. Este tatăl faimoasei Berenice, care va deveni mai apoi soția împăratului Titus.

1007 Ceremonie de purificare însoțită de rugăciuni pentru binele poporului roman; se ținea anual, dacă statul nu era în stare de război. Spre sfirșitul republicii, din cauza necontenitelor războaie, ritualul a fost abandonat. A fost reînnoit de August în anul 29 a.Chr.

1008 *Pomoerium* era linia de demarcație sacră, reprezentată prin zidul cetății. în interiorul lui se luau auspiciile; nu se îngropau morți, intrarea de trupe înarmate era interzisă.

1009 *Forum Boarium* (tîrgul de vite) se afla la poalele Palatinului, pe malul stîng al Tibrului.

astfel încît să cuprindă altarul lui Hercule[1010]. Apoi, din loc în loc, erau puse pietre de hotar pe la poalele muntelui Palatin pînă la altarul lui Consus[1011], apoi pînă la vechile Curii[1012], după aceea pînă la sanctuarul Larilor[1013] și de acolo pînă la Forul Roman. Se crede că Forul și Capitolini n-au fost adăugate orașului de Romulus, ci de către Titus Tatius[1014]. După aceea, pomeriul a fost mărit pe măsura dezvoltării Romei. Ce limite i-a stabilit atunci Claudius este ușor de știut; de altminteri, ele au fost înregistrate în actele publice.

25 Sub consulatul lui Caius Antistius și Marcus Suillius[1015], sub influența puternică a lui Pallas, se grăbește adoptarea lui Domitius. Atașat de Agrippina, ca mijlocitor al căsătoriei ei, și legat strîns de ea prin adulter, Pallas îl îndemna stăruitor pe Claudius să se gîn- dească la interesele statului și să dea un sprijin vîrstei fragede a lui Britannicus. Tot astfel, zicea el, divinul August, deși se sprijinea pe nepoții lui, a dat o mare importanță copiilor soției sale: Tiberius, pe lîngă că avea un copil al lui, îl adoptase pe Germanicus. Claudius ar trebui și el să se gîndească la sprijinul unui tînăr, care ar putea să-și ia asupră-și o parte din grijile conducerii. Lăsîndu-se convins de aceste îndemnuri, Claudius îi dă întîietate lui Domitius, cu trei ani mai mare decît fiul lui[1016], rostind în fața senatului o cuvîntare întocmai cum i-o dictase libertul[1017]. Cunoscătorii remarcau că nu existase pînă atunci vreo adopțiune în ramura patriciană a familiei Claudiilor și

1010 Altarul lui Hercule *(Ara Maxima)* se afla aproape în partea de nord a Circului cel Mare *(Circus Maximus)* înălțat după legendă de regele Evandru în onoarea lui Hercule, după victoria acestuia asupra lui Cocus *(Æn.* VIII, 179 și urm.).

1011 Veche divinitate a semănăturilor, care avea un templu aproape de Circ.

1012 Edificiu unde se întruneau vechile curii, se ofereau sacrificii zeilor, se prînzea în comun în anumite zile ale anului.

1013 O capelă înălțată de August.

1014 Regele sabin, după legendă asociatul lui Romulus.

1015 Anul 50 p.Chr. Caius Antistius, dintr-o familie de consuli, mai fusese consul în anul 46. Marcus Suillius Nerullianus, fiu al lui Publius Suillius Rufus (IV, 31 și XI, 2).

1016 Domitius, viitorul Nero, avea acum 13 ani, iar Britannicus 10.

1017 Pallas.

că aceștia, începînd de la Attus Clausus[1018], își urmaseră continuu fără amestec.

26 Oricum, împăratului i s-au adus mulțumiri, cu o adulație căutată mai cu grijă la adresa lui Domitius, și a fost propusă o lege prin care acesta trecea în familia Claudia și lua numele de Nero; Agrippina a fost și ea onorată cu titlul de Augusta[1019]. Acestea o dată îndeplinite, n-a existat om atît de lipsit de milă încît să nu fi fost mișcat de soarta lui Britannicus. Părăsit puțin cîte puțin chiar și de sclavii care îl serveau, băiatul lua în rîs grija exagerată pe care i-o purta mama sa vitregă, înțelegînd că e prefăcătorie; căci se zice că nu era deloc greoi la minte, fie că acesta-i adevărul, fie că, simpatizat din cauza primejdiilor ce-1 așteptau, aceasta era doar o vorbă pe care n-a avut putința s-o dovedească.

27 Agrippina, ca să-și arate puterea și neamurilor aliate, obține să se trimită veterani și să se întemeieze o colonie în cetatea ubii- lor[1020], unde se născuse ea și care-i poartă numele. Se mai întîmplase că acest neam, după ce trecuse Rinul, fusese primit ca aliat de bunicul ei, Agrippa[1021]. Tocmai acum însă, Germania superioară intrase în panică din cauza unui atac al chattilor[1022], care porniseră după prăzi. îndată, legatul Publius Pomponius trimise împotriva lor trupe auxiliare de vangioni și de nemeți[1023], susținute de cavaleria aliată, ordonîndu-le să o ia înaintea jefuitorilor sau, după ce aceștia se răzlețesc în bande, să fie împresurați pe neașteptate. Planul comandantului a fost executat cu

1018 Străbunul familiei Claudiilor, cu care începe neamul.

1019 Livia fusese onorată cu acest titlu prin testamentul lui August în anul 14 p.Chr.; Antonia mama lui Claudius și a lui Germanicus, în anul 37 p.Chr. și numai după moartea ei.

1020 Despre cetatea ubiilor (azi, Kôln), v. I, 31; ea se numea Colonia Claudia Augusta Agrippinensis.

1021 Marcus Vipsanius Agrippa.

1022 Despre chatti, v. 1,55.

1023 Vangionii și nemeții locuiau în stînga Rinului. Capitala vangionilor era Borbe- tomagus (actualul Worms); nemeții erau așezați în Galia Belgica.

mult zel de soldați. Aceștia s-au împărțit în două coloane. Cei care o luaseră la stînga i-au înconjurat pe dușmanii de curînd întorși de la jafuri, după ce aceștia chefuiseră din prada luată și erau potopiți de somn. Bucuria alor noștri a fost și mai mare, pentru că îi salvaseră din sclavie, după patruzeci de ani de la dezastrul lui Varus[1024], pe unii dintre ai noștri.

28 Cei care o luaseră la dreapta și merseseră pe drumuri mai directe, pricinuiesc dușmanului care li se împotrivea și îndrăznea să dea lupta un dezastru și mai mare; încărcați de pradă și de glorie, se întorc la muntele Taunus[1025], unde îi aștepta Pomponius cu legiunile în caz că, din dorința de a se răzbuna, chattii i-ar oferi ocazia unei lupte. Aceștia, de teamă ca nu cumva dintr-o parte să-i împresoare romanii și de alta cheruscii[1026], cu care erau veșnic în ceartă, au trimis la Roma o solie și ostatici; lui Pomponius i s-au decernat onorurile triumfale; faima lui este mai mică la urmași, care îl onorează mai mult pentru poeziile lui[1027].

29 în același timp, Vannius[1028], impus suebilor de Drusus Caesar[1029], a fost izgonit din domnie; în primii ani de conducere, își cîștigase faimă mare și era bine văzut de supușii săi; apoi, cu trecerea timpului schimbîndu-se și devenind trufaș, a fost încolțit și de ura vecinilor, și de neînțelegerile cu ai săi. Cei care l-au răpus au fost Vibilius, regele hermundurilor, și Vangio împreună cu Sido, fiii surorii lui Vannius. Claudius, deși rugat de multe ori, n-a intervenit cu forță armată în certurile dintre barbari, promițînd doar un adăpost lui Vannius, dacă ar fi alungat. El i-a scris lui Palpelius Mister[1030], care guverna provincia, să așeze o legiune și

1024 Din Pădurea Teutoburgică, în anul 9 p.Chr.
1025 în ținutul numit azi Hessen.
1026 Despre cherusci, v. I, 56.
1027 V. V, 8.
1028 Despre Vannius și despre Vibilius, v. II, 63; tot acolo, despre suebi și hermun- duri.
1029 Fratele lui Germanicus.
1030 Fost consul supleant în anul 43.

trupe auxiliare alese din această provincie de-a lungul Dunării, drept apărare pentru învinși și ca să-i înfricoșeze pe învingători dacă, îmbătați de succes, ar tulbura și pacea noastră. Căci veneau întruna o mulțime fără număr de ligieni[1031] și alte triburi, atrase de faima unei domnii bogate, pe care Vannius o sporise, timp de treizeci de ani, prin prădăciuni și tributuri. Trupa lui proprie era formată din pedestrași, iar călărimea se alcătuia din sarmați iazigi[1032]; nu se putea dar măsura cu mulțimea dușmanilor; de aceea, hotărîse să se apere în locuri întărite și să prelungească cît mai mult războiul.

30 Dar iazigii, care nu sufereau să fie împresurați și cutreierau prin cîmpiile din apropiere, au făcut ca lupta să fie inevitabilă, pentru că ligienii și hermundurii se năpustiseră asupra lor în acele părți. Ca urmare, Vannius, coborînd din întăriturile lui, este învins în luptă, deși, cu toată înfrîngerea, era lăudat că s-a aruncat direct în bătălie și a primit răni cu fața la dușmani. S-a refugiat apoi la o flotă de-a noastră, care aștepta pe Dunăre. L-au urmat curînd cli- enții săi care, primind pământurile, au fost așezați în Pannonia. Vangio și Sido[1033] și-au împărțit între ei domnia, arătîndu-se de o fidelitate exemplară față de noi, avînd parte de o mare iubire a supușilor lor, pînă să dobîndească puterea, și de o ură și mai mare — e în firea lor aceasta sau e în natura sclaviei? — după ce-au dobîndit-o.

31 în Britannia însă, pe propretorul Publius Ostorius[1034] îl aștepta o situație tulbure: dușmanii împînziseră teritoriul aliaților noștri printr-o năvală cu atît mai violentă cu cît socoteau că noul comandant, cu o armată pe care încă n-o cunoștea, și acum, după înce-

1031 Neam de pe malul fluviului Oder.

1032 Neam al sarmaților, care migraseră din regiunile de la est de Volga și pătrunseseră apoi în stepele nord-pontice. Se aflau acum în cîmpia dintre Tisa și Dunăre.

1033 Fiii lui Vannius.

1034 Publius Ostorius Scapula fusese consul supleant în anul 44 și legat propretor în Britannia poate din anul 47 p.Chr. în 51 sau 52, i-a învins pe siluri și a primit însemnele triumfale (XII, 38).

putul iernii, nu li s-ar putea opune. Acela, știind bine că teama sau încrederea atîmă de primele rezultate, pornește în grabă cu cohorte ușoare; după uciderea celor care se împotriveau și după urmărirea celor care se risipiseră, temîndu-se ca aceștia să nu se strîngă iarăși și ca nu cumva o pace dușmănoasă și perfidă să le ia comandantului și soldaților orice putință de odihnă, pornește să-i dezarmeze pe cei suspecți și să țină sub control totul printr-o serie de tabere așezate între rîurile Avona și Sabrina[1035]. Cei dintîi care au refuzat să se supună au fost icenii[1036], un neam puternic, neîncercat de pierderi în lupte, fiindcă se aliaseră de bunăvoie cu noi. La îndemnul lor, neamurile din jur au ales un loc de luptă înconjurat de o întări- tură rudimentară, cu o intrare îngustă, astfel ca să nu poată pătrunde în el călăreții. Generalul roman, deși nu avea cu el floarea legiunilor, ci numai trupe de aliați, pornește să străpungă aceste întărituri și, după ce distribuie cohortele, adăugă la luptele pedestrașilor și escadroanele de călăreți. Apoi, la un semnal, aceștia sparg întăritura și creează haos în rîndurile dușmanilor, stînjeniți în luptă de propriile fortificații. Aceia totuși, știind bine urmările răzvrătirii și neavînd scăpare, au făcut multe și strălucite fapte vitejești. în această luptă, Marcus Ostorius, fiul comandantului, a cîștigat *corona civica,* distincție acordată celui care salva în luptă un concetățean.

32 De altminteri, în urma pierderilor grele ale icenilor, cei care șovăiau între pace și război s-au potolit, și armata a fost dusă de acolo în ținutul căngilor[1037]. Ogoarele le-au fost pustiite, au fost luate prăzi de pretutindeni, căci dușmanii nu îndrăzneau să dea o luptă în regulă, iar, dacă încercau să atace din ascunzători coloana noastră, înșelătoria le era pedepsită. Ai noștri ajuseseră așadar nu departe de

1035 Azi, rîurile Trent și Severn.

1036 Popor în Britannia orientală, unde se află azi comitatele Norfolk și Suffolk.

1037 Popor așezat la nord de iceni.

marea ce are în față insula Hibernia[1038], cînd neînțelegeri iscate la briganți[1039] l-au făcut pe comandant să se întoarcă, statornic în hotărîrea lui de a nu încerca noi cuceriri, decît dacă cele de mai înainte erau sigure. Briganții cel puțin, după ce cîțiva care mai luaseră armele au fost uciși, iar ceilalți iertați, s-au astîmpărat; dar neamul silurilor[1040] nu putea fi determinat nici prin cruzime, nici prin clemență să înceteze războiul și trebuia ținut în frîu de taberele legiunilor. Ca să se grăbească lucrul acesta, la Camulodunum[1041], pe pămînturile cucerite, se întemeiază o colonie dintr-un grup puternic de veterani, ca forță de sprijin împotriva răzvrătiților și spre a-i deprinde pe aliați cu respectarea legilor.

33 S-a pornit apoi contra silurilor care, pe lîngă că erau mîndri din fire, își puseseră încrederea în forțele lui Caratacus[1042]; pe acesta multe lupte incerte și multele victorii îl înălțaseră într-atît, încît îi întrecea pe ceilalți comandanți ai britanilor. De data aceasta însă, superior prin șiretenie în alegerea locurilor înșelătoare, dar inferior prin numărul soldaților, mută războiul în țara ordovicilor[1043]; atră- gîndu-i și pe cei care se temeau de pacea cu noi, el face o încercare supremă, alegîndu-și locul de luptă astfel încît accesul, retragerea, totul să ne fie nefavorabile nouă și avantajoase pentru ei; dintr-o parte se înălțau munți prăpăstioși și, pe acolo pe unde panta era mai blîndă, construiește parapete de bolovani în chip de întăritură; în față, curgea un riu cu vaduri nesigure; cete de oameni înarmați erau postate de-a lungul întăriturilor.

34 în plus, căpeteniile triburilor treceau de la unii la alții, îi îndemnau, îi îmbărbătau, micșorîndu-le frica,

1038 Irlanda de azi.
1039 Popor în nordul Angliei.
1040 Popor care ocupa centrul Țării Galilor (Cambria, azi Wales).
1041 Actualul Colchester.
1042 Caratacus, din neamul catuellanilor, luptase în mai multe rînduri contra romanilor, comandați atunci de Aulus Plautius, în perioada dintre anii 43-47.
1043 Ordovici, neam celtic de pe coasta occidentală a Britannici, în fața insulei Mona (Anglesey).

aprinzîndu-le speranța, folosind tot ce putea să înflăcăreze la război. Cît despre Caratacus, alergînd cînd într-o parte, cînd într-alta, declara că acea zi și acea bătălie sînt începutul fie al redobîndirii libertății, fie al sclaviei veșnice. El invoca numele străbunilor care-1 izgoniseră pe dictatorul Caesar[1044], spunînd că prin vitejia acestora fuseseră scutiți de securile romane și de tributuri, iar corpurile soțiilor și copiilor rămăseseră nepîngărite. Mulțimea aproba cu aclamații aceste vorbe și altele asemenea; fiecare se lega cu jurămînt față de zeii neamului său că va înfrunta armele și rănile, fără să dea înapoi.

35 Elanul acesta îl uimi pe generalul roman, și totodată îl îngrozeau rîul ce-i stătea în cale, obstacolul întăritorii, înălțimile prăpăstioase ale munților și faptul că nu vedea nici un loc care să nu fie înspăimîntător și plin de apărători. Dar soldații cereau să lupte și strigau care mai de care că orice greutate poate fi învinsă prin vitejie; prefecții și tribunii[1045], vorbindu-le asemenea, sporeau ardoarea armatei. Atunci Ostorius, explorînd locurile pe unde se putea pătrunde și pe unde nu, pornește cu soldați dornici de lupta și trece rîul. Cînd au ajuns la întărituri, cît timp s-a dat lupta cu arme de aruncat, de partea noastră au fost mai mulți răniți și mai mulți morți; după ce ai noștri, în formație de carapace[1046], au stricat întocmirile lor primitive și grosolane de bolovani, iar lupta corp la corp i-a pus în condiții egale, barbarii s-au retras pe înălțimile munților. Dar trupele ușoare și soldații greu înarmați pătrunseră și acolo, unii atacîndu-i cu săgeți, ceilalți în rînduri strinse, în vreme ce rîndurile barbarilor se stricau, fiindcă nu aveau ca apărare nici platoșe, nici coifuri; dacă rezistau soldaților auxiliari, erau doborîți

1044 Cele două expediții, din anii 55 și 54 a.Chr., ale lui Iulius Caesar în Britannia nu avuseseră rezultat.

1045 Prefecții comandau cohortele trupelor auxiliare și aveau un grad echivalent cu cel al tribunilor unei legiuni.

1046 în această formație, folosita mai ales la asediere, soldații, ridicîndu-și scuturile de formă dreptunghiulară, strîngîndu-se unii lîngă alții și împreunîndu-și scuturile aidoma țiglelor unui acoperiș, se apărau de proiectile (pietroaie, lănci etc.).

de săbiile și lăncile legionarilor, iar, dacă se întorceau asupra acestora, cădeau de spadele și sulițele auxiliarilor. A fost o victorie strălucită; soția și fiica lui Caratacus au fost prinse, iar frații lui ni s-au predat.
36 El însuși — cum cel înfrînt, aproape întotdeauna, nu este sigur de nimic —, după ce se încrezuse în cuvîntul Cartimanduei, regina brigaților, a fost pus în lanțuri și predat învingătorului în al noulea an de la începerea războiului în Britannia. Faima acestuia, răspîndindu-se prin insule și străbătînd provinciile vecine, făcuse vîlvă chiar și în Italia și toți doreau să vadă cum arată acel om, Caratacus, care timp de atîția ani disprețuise puterea noastră. Nici chiar la Roma numele lui nu era necunoscut, și Claudius, dorind să-și mărească meritele, i-a sporit prin aceasta gloria celui învins. Poporul a fost convocat ca la un spectacol rar. Pe cîmpul din fața castrului[1047], s-au aliniat, înarmate, cohortele pretoriene. Apoi, în timp ce clienții regelui[1048] defilau, au fost expuse decorațiile, colierele și toate trofeele cîștigate de Caratacus în războaiele cu popoarele străine; urmară frații, soția și fiica lui și în sfîrșit el însuși, expus privirilor mulțimii. Ceilalți, de frică, înălțau rugăciuni umilitoare. Dar Caratacus, neplecîndu-și privirea și necăutînd prin cuvinte îndurare, cînd ajunse în fața tribunei vorbi astfel:
37 „Dacă aș fi avut atîta moderație în succese, pe cît mi-au fost de mari noblețea și norocul, aș fi venit în acest oraș mai degrabă ca prieten decît ca prizonier și nici tu n-ai fi disprețuit o alianță cu cineva născut din străbuni iluștri, stăpînitori ai multor neamuri. Soarta mea de acum este tot atît de înjositoare pentru mine, pe cît de strălucita pentru tine. Am avut cai, soldați, arme și avere; ce-i de mirare că le-am pierdut, și nu din voia mea? Oare, dacă voi vreți să stăpîniți asupra tuturor, urmează ca toți să vă accepte robia? Dacă aș fi venit aici, predat vouă fără a fi făcut nimic, nici soarta mea,

1047 Cazarma pretorienilor din Roma.
1048 Ai lui Caratacus.

nici gloria ta n-ar fi ajuns vestite; condamnarea mea la moarte ar fi repede acoperită de uitare; dacă însă mă vei păstra în viață, voi fi un exemplu veșnic al clemenței tale.“ La aceste cuvinte, Caesar i-a acordat iertarea și lui, și soției sale, și fraților lui. Aceia, dezlegați din lanțuri, s-au închinat, aducînd laude și mulțumiri și Agrippinei, care se vedea, nu departe, pe altă estradă: nou lucru, firește, și nepotrivit cu obiceiurile strămoșilor, ca o femeie să stea în fața stindardelor romane; ea însăși spunea însă că este părtașă la conducerea supremă, dobîndită de străbunii ei.

38 Apoi, au fost convocați senatorii; ei au vorbit, aducînd multe și mari elogii în legătură cu capturarea lui Caratacus, spunînd că această faptă nu este mai puțin strălucită decît spectacolul pe care l-a oferit Publius Scipio cu Syphax, Lucius Paulus cu Perses[1049] și alții, care au prezentat poporului roman regi puși în lanțuri. Lui Ostorius i se decemează însemnele triumfale; pînă acum, acțiunile lui fuseseră încununate de succes; curînd însă, lucrurile s-au mai schimbat, fie că după îndepărtarea lui Caratacus, ca și cum războiul s-ar fi terminat, disciplina militară a mai slăbit la ai noștri, fie că dușmanii, înduioșați de soarta unui atît de mare rege, s-au aprins și mai mult de dorul răzbunării. L-au împresurat pe prefectul castrului împreună cu cohortele legionare lăsate la siluri spre a construi posturi fortificate și, dacă trupele asediate nu le-ar fi venit repede în ajutor celor din fortificațiile apropiate, ar fi fost un dezastru general. Totuși, prefectul și opt centurioni, precum și cei mai buni dintre soldați căzură. Nu mult după aceea, oamenii noștri, trimiși după furaje, și escadroanele de cavalerie, venite în ajutor, sînt risipite.

39 Atunci, Ostorius a opus dușmanilor cohortele ușoare, dar nici așa nu reușea să oprească fuga, dacă legiunile n-ar fi luat asupră-le bătălia. Prin rezistența

1049 Syphax, rege al Numidiei, învins la Cirta în anul 203 a.Chr. de P. Cornelius Scipio Africanus; Perses, rege al Macedoniei, învins la Pidna și luat prizonier în anul 167 a.Chr.

lor, lupta s-a cumpănit, apoi s-a întors în avantajul nostru: dușmanii au fugit, cu pierderi neînsemnate, căci ziua era pe sfîrșite. Au urmat după aceea dese încăierări, mai mult în formă de atacuri tîlhărești, prin văi împădurite, prin mlaștini, cum îl împingea pe fiecare soarta sau curajul, la întîmplare sau cu plan, ca să își verse furia, sau să prădeze, la porunca cuiva sau, uneori, chiar fără știrea șefilor. Mai mare era îndărătnicia silurilor, pe care-i înfuria o vorbă a generalului roman care se răspîndise, că, precum odinioară sugambrii fuseseră măcelăriți sau strămutați în Galii, tot așa neamul silurilor trebuie stîrpit cu totul. Au capturat apoi două cohorte auxiliare care, din lăcomia prefecților, se aventuraseră prea mult în jafurile lor. împărțind darnic și prăzile, și captivii, atrăgeau și celelalte neamuri la revoltă, cînd, obosit și amărît de griji, Ostorius încetă din viață. Dușmanii erau bucuroși, gîndind că dacă nu o bătălie, în orice caz războiul doborîse un general de nedisprețuit.

40 Dar Caesar, aflînd de moartea legatului, pentru ca provincia să nu rămînă fără conducător, l-a pus în loc pe Aulus Didius. Acesta, venind repede în Britannia, a găsit totuși lucrurile într-o stare nu prea bună, din cauză că între timp legiunea comandată de Manlius Valens suferise o înfrîngere. Vestea acestei întîmplări a fost exagerată de dușmani ca să-1 înspăimînte pe generalul nou venit, iar, pe de altă parte, Didius însuși sporea cele auzite, pentru ca, dacă ar fi potolit tulburările, meritul lui să fie mai mare, iar, dacă acestea ar fi durat mai mult, el să aibă o scuză mai îndreptățită. Această pagubă ne-o cășunaseră tot silurii, ei își faceau mendrele peste tot, pînă ce, la sosirea lui Didius, să fie izgoniți. Dar, după capturarea lui Caratacus, cel mai priceput conducător în lupte era Venutius, din neamul brigancilor, cum am spus mai înainte, credincios nouă multă vreme și protejat de armatele romane pe cînd o ținea în căsătorie pe Cartimandua; apoi, aceștia despărțindu-se și pornind pe dată un război unul

împotriva celuilalt, Venutius luă o atitudine ostilă și față de noi. La început însă, luptele se dădeau numai între ei, și Cartimandua, prin manevrele ei abile, îi prinse pe fratele și rudele lui Venutius. Atunci, dușmanii s-au aprins, ațîțați și de rușinea de a fi supuși conducerii unei femei; trupe de tineri vînjoși și călîți în lupte au invadat regatul ei. Lucrul fusese prevăzut de ai noștri; cohortele trimise în ajutor au dat o luptă grea, care, după un început nesigur, a avut un sfirșit mai mulțumitor pentru noi. Cu un rezultat asemănător a luptat și legiunea pe care o comanda Caesius Nasica. Căci Didius, împovărat de bătrînețe și de multe onoruri, se mulțumea să acționeze prin subalternii săi și să-1 țină la distanță pe dușman. Deși aceste fapte au fost săvîrșite de doi propretori timp de mai mulți ani, eu le-am strîns la un loc de teamă ca, separate, să nu-și piardă prea mult din importanță. Mă întorc la ordinea cronologică.

41 Sub al cincilea consulat al lui Tiberius Claudius care îl avea drept coleg pe Servius Cornelius Orfîtus[1050], a fost grăbită acordarea togii virile lui Nero[1051], pentru ca el să pară capabil să ia parte la conducerea statului. Pe deasupra, Caesar cedă cererilor lingușitoare ale senatului ca Nero, la împlinirea vîrstei de douăzeci de ani, să obțină consulatul[1052] și ca între timp, în calitate de consul desemnat, să aibă *imperium proconsular* în afara Romei și să fie numit *prin- ceps* al tinerimii. S-a acordat în numele lui Nero o gratificație sol- daților și plebei, un dar în alimente. La spectacolul de circ, care se dădea spre a atrage simpatiile mulțimii, Britannicus apăru în togă pretextă, și Nero în veșmînt triumfal, ca poporul să-1 vadă pe unul în splendoare imperială, iar

1050 Anul 51 p.Chr. Claudius este a cincea oara consul, împreuna cu Servius Cornelius Orfîtus, mai tîrziu adulator al lui Nero, dar victimă a acestuia.

1051 Născut în anul 37 p.Chr., Nero avea acum 14 ani; toga virilă se lua la vîrsta de 17 ani.

1052 De fapt, a fost prima oară consul în anul 55, la vîrsta de 18 ani, pe cînd, sub August, vîrsta minimă pentru consulat era de 33 de ani, dar el însuși o anticipase de mai multe ori pentru cei desemnați ca succesori.

pe celălalt în togă de copil și să bănuiască destinul fiecăruia din ei. Totodată, aceia dintre centurioni și dintre tribuni care deplîngeau soarta lui Britannicus au fost îndepărtați sub motive inventate, iar alții chiar sub aparența promovării; cu această ocazie, au fost îndepărtați și cei cîțiva liberți care-i rămăseseră cu totul credincioși. Întîlnindu-se o dată din în- tîmplare, Nero l-a salutat pe Britannicus cu numele acestuia, iar Britannicus pe Nero cu numele de Domitius, ceea ce Agrippina — era doar începutul neînțelegerii — relată soțului ei, plîngîndu-se de multe; adopțiunea — zicea ea — nu e acceptată, și tot ce au votat senatorii și a aprobat poporul este anulat în propria familie; dacă răutatea atît de înverșunată a unor educatori nu este reprimată, ea va izbucni, ducînd la o nenorocire publică. Impresionat de aceste vorbe ca de niște adevărate acuzații, Claudius îi pedepsi pe cei mai buni dintre educatorii fiului său cu exilul sau cu moartea și îi numi spre supravegherea lui pe alții, impuși de mama sa vitregă.

42 Totuși, Agrippina nu îndrăznea să dea lovitura supremă, pînă ce n-ar fi fost îndepărtați de la comanda cohortelor pretoriene Lu- sius Geta și Rufrius Crispinus[1053], despre care socotea că nu o uitau pe Messalina și că erau devotați copiilor acesteia. Așadar, soția afirmînd că, din cauza rivalității celor doi, cohortele sînt dezbinate și că disciplina ar fi mai severă dacă ar fi conduse de un singur ins, Claudius trece comanda cohortelor asupra lui Burrus Afranius[1054] [1055] [1056], om de o deosebită reputație militară, totuși știind prea bine din voia cui i se dădea comanda. Agrippina, la

1053 V. XI, 1 și 32.

1054 Sextus Afranius Burrus, consilier al lui Nero împreună cu Seneca, va juca un rol deosebit mai ales în prima parte a domniei acestuia.

1055 Vechi car roman cu două roți, acoperit cu baldachin și avînd perdele bogat împodobite, rezervat transportării preoților la ceremonii religioase și la jocurile publice.

1056 Titlul de imperator devenise din timpul lui August onorific, decernat pentru totdeauna și desemnînd din ce în ce mai mult un rang suprem acordat cuiva legat de familia imperială.

rîndul ei, își sporea mai mult poziția înaltă: urcă pe Capitoliu purtată într-un *carpentumi* această onoare, acordată în vechime doar preoților și chipurilor zeilor, mărea venerația pentru o femeie care, fiică de *imperatori* fusese — unicul exemplu pînă atunci — soră, soție și mamă de împărat[1057], între timp, Vitellius[1058], principalul ei susținător, care se bucura de cea mai mare trecere, este pus sub acuzație la sfîrșitul vieții lui — atît de schimbătoare e soarta celor puternici — printr-un raport făcut de senatorul lunius Lupus. Acesta îl învinuia de călcarea legii maiestății și de dorința de a pune mîna pe putere. Caesar era pe punctul de a da crezare pîrîtorului, dacă nu și-ar fi schimbat părerea mai mult în urma amenințărilor, decît în urma rugăminților Agrippinei; acuzatorul e pedepsit cu exilul; doar atîta voise și Vitellius.

43 Multe minuni avură loc în acest an. Pe Capitoliu, se așezaseră păsări cobitoare, s-au dărîmat case din pricina deselor cutremure și, lumea temîndu-se că s-ar putea înteți, la îmbulzeală, cei neputincioși au fost striviți. Lipsa de grîne și ca urmare foametea erau considerate drept prevestire rea. Și plîngerile nu erau doar într-as- cuns, ci pe Claudius, care împărțea dreptatea, l-au împresurat oamenii și, împingîndu-1 spre marginea forului, îl înghesuiau cu forța, pînă ce o mină de soldați a spart mulțimea celor întărîtați. Se știa precis că nu mai sînt alimente în Roma decît pentru cincisprezece zile și doar marea bunăvoință a zeilor și blîndețea iernii i-au scăpat de la pieire. „Dar, pe Hercule, odinioară Italia ducea alimente pentru legiunile ei în provinciile îndepărtate; nici acum, adăugau, nu ne putem plînge că pămînturile noastre sînt sterpe; dar noi dorim să le cultivăm mai degrabă pe cele ale Africii și ale Egiptului, iar viața poporului roman este lăsată pe seama corăbiilor mării și a sorții.[44]

1057 Agrippina era fiica lui Germanicus, distins cu titlul de *imperator*, sora împăratului Caligula, soția lui Claudius și mama lui Nero, viitorul împărat.

1058 V. VI, 28; XII, 4 și 5.

44 în același an, războiul iscat între armeni și iberi a fost și pentru părți, ca și pentru romani, pricina celor mai grave schimbări a unora față de ceilalți. Asupra neamului părților domnea Vologeses, fiind, ca origine maternă, fiu de concubină, o grecoaică; el dobîndi- se domnia cu consimțămîntul fraților lui99. Asupra iberilor, domnea Pharasmanes, după un vechi drept de moștenire, iar, asupra armenilor, Mithridates, cu ajutorul nostru[1059] [1060]. Pharasmanes avea un fiu pe nume Radamistus, înalt și chipeș, de o forță fizică deosebită, priceput la îndeletnicirile lor tradiționale și bucurîndu-se de o mare faimă la popoarele vecine. Acela spunea, cu prea multă îndrăzneală și prea des, în loc să-și ascundă dorința, că regatul neînsemnat al Iberiei este deținut de bătrînul său tată. Ca urmare, Pharasmanes, temîndu-se, pe măsură ce anii săi treceau, de tînărul grăbit să ia domnia și înconjurat de simpatiile poporului, i-a abătut speranța în altă parte și i-a arătat Armenia, amintindu-i că el însuși, după izgonirea părților, i-o dăduse lui Mithridates, dar a adăugat că trebuie să amine un act de forță și să prefere victoria, doborîndu-1 pe Mithridates prin surprindere. Astfel, Radamistus, prefăcîndu-se că nu se înțelege cu tatăl său și că nu este în stare să înfrunte pornirile de ură ale mamei lui vitrege, pleacă la unchiul său. Primit de acesta ca un fiu, el îi ațință la răzvrătire pe fruntașii armenilor, fără ca Mithridates să bănuiască ceva, ba pe deasupra încărcîndu-1 de onoruri.

45 Reîntorcîndu-se la tatăl său sub cuvînt că s-ar fi împăcat cu el, Radamistus îl vestește că tot ce se putea face prin înșelăciune s-a făcut și că restul trebuie dus la îndeplinire prin forța armelor, în acest timp, Pharasmanes ticluiește pricini de război: „Cînd el lupta împotriva regelui albanilor și-i chema pe romani în ajutor, fratele lui s-a împotrivit; acum el va putea să

1059 Despre Tiridates, v. XII, 50, și despre Pacorus, v. XV, 2.
1060 V. VI, 32 și XI, 8.

răzbune această jignire, nimicindu-l.“ Totodată, îi dădu feciorului său mari trupe. Acesta, printr-un atac neașteptat, îl împinse pe Mithridates, înspăimîntat și alungat de pe cîmpiile sale în fortăreața Gomeas, apărată prin poziția ei și printr-o garnizoană de soldați romani sub comanda prefectului Caelius Pollio și a centurionului Casperius. Barbarilor nimic nu le e mai necunoscut decît mașinile de război și tactica asediului; nouă, în schimb, această parte a artei militare ne este foarte cunoscută. Astfel, Radamistus, după ce încearcă, în zadar sau cu pierderi, să spargă întăriturile noastre, începe încercuirea și, cum forța nu-i mai putea sluji, cumpără lăcomia prefectului, deși Casperius îl conjura ca un rege aliat și ca Armenia, un dar al poporului roman, să nu fie duse la pieire prin crimă și pe bani. în cele din urmă, fiindcă Pollio aducea ca pretext mulțimea dușmanilor, iar Radamistus, ordinele tatălui său, centurionul, învoindu-se cu un armistițiu, plecă cu intenția ca, dacă nu l-ar fi abătut pe Pharasmanes de la gîndul continuării războiului, să-1 informeze pe Ummidius Quadratus, guvernatorul Siriei, asupra stării în care se află Armenia.

46 Prefectul, ca și cum prin plecarea centurionului ar fi scăpat de un paznic, îl îndeamnă pe Mithridates să încheie un tratat de alianță, amintindu-i de unirea dintre frați, spunîndu-i că Pharasmanes era mai mare, vorbindu-i de celelalte legături de rudenie dintre ei, anume că Mithridates o ținea în căsătorie pe fiica fratelui aceluia și că era, de asemenea, și socrul lui Radamistus. Iberii, zicea el, nu refuză pacea, deși deocamdată ei sînt mai tari; pe de altă parte, e bine cunoscută perfidia armenilor; Mithridates nu are altă scăpare decît o fortăreață lipsita de alimente; să nu șovăie deci să prefere războiului condiții lipsite de vărsare de sînge. în timp ce Mithridates șovăia, neîncrezîndu-se în sfaturile prefectului, pentru că acesta sedusese o concubină a regelui și se credea că este gata să se vîndă pentru a-și satisface orice poftă, Casperius reușește să ajungă la Pharasmanes și-i cere ca iberii să renunțe la asediu. Acesta, în fața lui, dîndu-i

răspunsuri vagi și mai degrabă favorabile, îl îndeamnă în secret prin trimișii săi pe Radamistus să se grăbească în orice fel luarea cu asalt a fortăreței. Răsplata ticăloșiei este sporită, iar Pollio, corupîndu-și pe ascuns soldații, îi împinge să ceară pace și să amenințe că vor părăsi garnizoana. De nevoie, Mithridates a acceptat ziua și locul încheierii unui tratat de alianță și a ieșit din fortăreață.

47 La început, Radamistus, aruncîndu-se în brațele lui, îi arată prefăcut supunere, numindu-1 socru și părinte. Apoi, se jură că nu-i va face nici un rău, nici cu sabia, nici cu otrava; totodată, îl atrage într-o dumbravă apropiată, repetînd că acolo s-ar fi pregătit un sacrificiu, pentru ca pacea să fie întărită în prezența zeilor. Este obiceiul regilor ca, de cîte ori fac o alianță între ei, să-și apuce unul altuia dreapta, să lege între ele cu un nod degetele mari și să le strîngă bine: apoi, după ce sîngele s-a adunat în vîrful lor, cu o ușoară înțepătură fac să iasă cîteva picături de sînge și fiecare îl linge pe al celuilalt; o astfel de alianță are pentru ei un înțeles misterios, ca și cum ar fi consfințită prin sîngele amîndurora. Dar, în clipa aceea, cel care făcea legăturile, prefacîndu-se că a alunecat, se repede la genunchii lui Mithridates și-1 răstoarnă la pămînt; în același timp, venind în goană și alții, regele este pus în lanțuri. A fost tînt în obezi, ceea ce pentru barbari este o rușine mare; apoi, mulțimea, pe care el o tratase cu o aspră tiranie, se dezlănțui în ocări și îl amenința cu biciuirea. Erau și oameni care, dimpotrivă, deplîngeau o atît de amarnică schimbare a sorții; soția regelui, care venea în urmă cu copiii lor mici, umplea văzduhul cu bocetele ei. Sînt vîrîți, separat, în niște căruțe acoperite, așteptînd ordinele lui Pharasmanes. Lăcomia de putere însemna pentru acela mai mult decît fratele, decît fiica lui; în inima lui, era gata de orice fel de crimă. Ținu totuși seama de aparențe și se abținu să-i omoare sub ochii lui. Radamistus, amintindu-și, pesemne, de jurămîntul lui, n-a folosit nici sabie, nici otravă împotriva surorii lui și a unchiului, ci, trîntindu-i la

pămînt, îi omorî sufocîndu-i sub o grămadă mare de așternuturi grele. Chiar și băieții lui Mithridates au fost uciși, fiindcă plînseseră moartea părinților.

48 Dar Quadratus[1061], aflînd că Mithridates a fost trădat și că domnia i-a fost luată de cei ce l-au ucis, își convoacă sfatul, îi înfățișează faptele și îl consultă dacă n-ar trebui să le răzbune. Puțini dintre cei de față se îngrijeau de onoarea publică; cei mai mulți pledează pentru măsuri de siguranță: „Orice crimă între străini tre- buie sà ne facă plăcere, ba chiar trebuie să aruncăm semințe de ură între ei, așa cum au făcut adesea împărații romani, oferindu-le aceeași Armenie, ca un gest de mărinimie, spre a vîrî zîzanie în sufletele barbarilor. Stăpînească Radamistus ce-a cîștigat prin crimă, numai să ajungă să fie unt și blestemat, dacă lucrul acesta ne este mai de folos decît dacă ar fi dobîndit cu glorie cele cucerite/[4] Această părere s-a impus. Pentru ca totuși să nu pară că ei ar fi aprobat crima și ca nu cumva Claudius să dea ordine contrare, s-au trimis soli la Pharasmanes cu poruncă să se retragă de pe teritoriul Armeniei și să-și recheme fiul.

49 Procurator[1062] al Cappadociei era lulius Paelignus, un ins la fel de vrednic de dispreț atît prin josnicia sa sufletească, cît și prin urîțenia sa fizică, dar foarte apropiat lui Claudius, fiindcă, pe cînd acesta odinioară era un simplu particular, își înveselea nepăsătoa- rea lenevie înconjurîndu-se cu bufoni. Paelignus acesta, strîngînd trupe auxiliare cu gîndul de a recuceri Armenia, îi jefuia mai mult pe aliați decît pe dușmani; rămas fără ajutor prin părăsirea alor săi și prin atacurile dușmanilor, vine la Radamistus și, ademenit de darurile acestuia, îl îndeamnă să-și aroge singur însemnele regale și asistă la încoronarea lui în calitate de garant și de acolit. Cînd s-a aflat această veste rușinoasă, pentru ca ceilalți romani să nu fie judecați după fapta lui Paelignus, este trimis Helvidius

1061 Despre legatul Siriei, v. cap. 45.

1062 Era succesorul lui Caelius Pollio; v. cap. 45. Procuratorul era administratorul finanțelor și bunurilor împăratului într-o provincie.

Priscus[1063] cu o legiune spre a lua măsurile cerute de împrejurări în aceste situații tulburi. Așadar, acesta, după ce a trecut în grabă muntele Taurus, a potolit lucrurile mai mult prin moderație decît prin forță, cînd, deodată, primește ordin să se reîntoarcă în Siria, ca să nu iasă cumva vreun război cu părții.

50 Căci Vologeses, socotind că s-a ivit prilejul de a invada Armenia, care, stăpînită cîndva de strămoșii săi, era acum ocupată printr-o mișelie de un rege străin, strînge trupe și se pregătește să-1 pună la domnie pe fratele său Tiridates, ca nici un membru al familiei să nu rămînă fără tron. Prin înaintarea părților, iberii au fost izgoniți fără să dea vreo luptă, iar orașele armenilor Artaxata și Tigranocerta[1064] au primit jugul. Iama cumplită ce a urmat sau lipsa de alimente datorată neprevederii și molima care s-a iscat din amîndouă pricinile l-au silit pe Vologeses să renunțe pentru moment la acțiune. în Armenia, din nou părăsită, năvăli Radamistus, mai fioros decît înainte, ca față de niște trădători gata să se răscoale, cînd s-ar ivi ocazia. De altminteri, aceia, deși deprinși cu sclavia, pun capăt răbdării lor și împresoară înarmați palatul.

51 Radamistus n-a avut altă scăpare decît iuțeala cailor, datorită cărora s-au salvat și el, și soția sa. Dar aceasta, însărcinată, a suportat cum a putut prima parte a fugii, de frica dușmanilor și de dragul soțului; apoi, cînd, din pricina goanei neîntrerupte, pîntecele i se zdruncina și măruntaiele i se zbăteau, se rugă să fie cruțată de jignirile robiei printr-o moarte onorabilă. La început, Radamistus o îmbrățișa, o susținea, o încuraja, cînd lăudîndu-i bărbăția, cînd chinuit de teama de a nu o lăsa în mîna cine știe cui. în cele din urmă, înnebunit de iubire și gata de orice faptă, scoate pumnalul, o lovește și o tîrăște la malul fluviului Araxes[1065],

1063 Acest Helvidius Priscus n-ar fi același cu ginerele lui Paetus Thrasea, despre carev. XVI, 28 și 35.

1064 Artaxata, reședința regelui Armeniei; Tigranocerta, al doilea oraș important al Armeniei, clădit de regele Tigranes I.

1065 Fluviul care udă orașul Artaxata.

aruncînd-o în apă, ca nici măcar trupul ei să nu cadă în mîinile dușmanilor; el însuși ajunge în goană la iberi, regatul părintelui său. între timp, Zenobia (așa se numea femeia) a fost scoasă la țărm de o revărsare liniștită a apelor; acolo au găsit-o niște păstori, încă respirînd și dînd semne de viață. Socotind, după frumusețea chipului, că nu este o femeie de rînd, îi leagă rana, îi aplică leacuri țărănești și, după ce-i află numele și nenorocirea ce-o lovise, o duc în orașul Artaxata; de acolo, prin grija oficială, a fost condusă în fața lui Tiridates și, primită cu blîndețe, a fost tratată ca o regină.

52 Sub consulatul lui Faustus Sulla și al lui Salvius Otho[1066] a fost exilat Furius Scribonianus, sub cuvînt că ar fi căutat să afle, consultîndu-i pe chaldei[1067], sfîrșitul vieții împăratului. Era implicată
în acuzație și Vibia, mama lui — fusese ea însăși relegată —, acuzată că nu-și suporta condamnarea anterioară. Tatăl lui Scribonia- nus, Camillus, încercase să provoace o revoltă armată în Dalmația; el voia să prezinte ca o dovadă de clemență faptul că Claudius cruța a doua oară viața unei odrasle a acestei familii dușmane. Totuși, exilatul n-a mai trăit mult după aceea; dacă a pierit de moarte întîmplătoare sau otrăvit, nu se știe sigur: fiecare a vorbit despre asta cum a crezut. în privința izgonirii din Italia a astrologilor[1068], s-a redactat o decizie a senatului, aspră, dar fără rezultat. Au fost apoi lăudați printr-un discurs al împăratului cei care, din cauza scăderii averii, au părăsit de bună voie clasa senatorială și au fost excluși cei care, ținînd să rămînă, adăugau la sărăcie nerușinarea[1069].

1066 Anul 52 p.Chr.; Lucius Faustus Cornelius Sulla Felix este fiul consulului supleant din anul 31 (III, 31); era ginerele lui Claudius, care i-o dăduse în căsătorie pe Antonia, fiica lui din căsătoria cu Ælia Petina; în anul 58, a fost relegat la Massilia, iar în anul 62, asasinat din ordinul lui Nero (XIV, 57). Lucius Salvius Otho Titianus, fratele viitorului împărat Otho.

1067 Cuvîntul ajunse să-i desemneze pe astrologi.

1068 **Mai fuseseră izgoniți și de Tiberius (II, 32).**

1069 **V. XI, 25.**

53 între timp, Claudius face în senat o propunere de pedepsire a femeilor care trăiau cu sclavi: se hotărăște ca acelea care s-au degradat pînă într-atîta fără știința stăpînului să fie considerate ca sclave, iar dacă stăpînul consimțise, să fie socotite drept liberte. Lui Pallas, pe care Caesar îl înfățișase ca autorul acestei propuneri, Barea Soranus[1070], consulul desemnat, cere să i se acorde însemnele de pretor și cincisprezece milioane de sesterți. Scipio Cornelius[1071] adăugă că trebuie să i se aducă mulțumiri publice pentru că, deși Pallas[1072] descindea din regii Arcadici, punea mai prejos noblețea lui străveche și consimțea să fie unul din slujitorii împăratului. Claudius îi asigură pe senatori că Pallas se mulțumește cu onoarea pe care o avea și că vrea să rămînă în sărăcia lui. A fost gravată pe o placă de aramă, spre a fi citită public, această decizie a senatului, prin care un libert, care avea o avere de trei sute de milioane de sesterți, era copleșit de elogii, ca fiind un model al sobrietății din vechime.

54 Dar fratele lui, supranumit Felix, nu proceda cu aceeași moderație: fusese pus încă mai demult Ia conducerea Iudeii și socotea că toate nelegiuirile lui vor rămîne nepedepsite, de vreme ce este sprijinit de un frate atît de puternic. Fără îndoială, iudeii dăduseră semne de revolta, și răscoala începuse după ce — (primind ordin din partea lui Caius Caesar[1073] să-i așeze statuia în Templu, au luat armele)[1074]; aflîndu-se de moartea acestuia, ordinul n-a mai fost executat, dar exista temerea ca alt împărat să nu dea altele la fel. în vremea aceasta, Felix, prin măsurile lui nepotrivite,

1070 **Despre el, v. XVI, 21-23 și 33.**
1071 **V. III, 74 și XIII, 24.**
1072 **în realitate, libert al Antoniei, mama lui Claudius Pallas pretindea că se trage din legendarul Pallas, străbunicul lui Evandni (Vergiliu, *Æn.* VIII, 51).**
1073 **Caligula.**
1074 **Lacună în manuscris, completată prin pasajul din *Hist.* V, 9.**

aprindea urile și sporea greșelile, iar Ventidius Cumanus se lua la întrecere cu el la rele. Acesta administra o parte a provinciei, astfel împărțită: neamul galileenilor era sub ordinele lui, cel al samaritenilor, sub ordinele lui Felix; aceste două neamuri, de multă vreme în vrajbă, acuma, din dispreț față de conducători, își struneau și mai puțin ura. Așadar, se prădau între ele, trimiteau bande de tîlhari, își întindeau curse și uneori se încăierau în lupte și aduceau procuratorilor armele și prăzi luate de la învinși. Aceștia la început se bucurau, apoi, răul sporind, au aruncat în luptă soldați romani, dintre care unii au fost uciși. Flăcările războiului ar fi cuprins provincia întreagă, dacă Quadratus, guvernatorul Siriei, n-ar fi venit în ajutor. S-a decis, fără prea multă șovăială, ca iudeii care uciseseră soldați de-ai noștri să fie pedepsiți cu moartea; cît despre Cumanus și despre Felix, Quadratus era mai încurcat, fiindcă Claudius, aflînd de cauzele revoltei, îi dăduse dreptul de a hotărî și cu privire la procuratori. Dar Quadratus îl puse la vedere pe Felix printre judecători, făcîndu-1 să ia loc în instanță, spre a intimida pornirile acuzatorilor; Cumanus a fost condamnat pentru ticăloșiile pe care le săvîrșiseră amîndoi, și astfel provinciei i-a fost redată liniștea.

55 Nu mult după aceea, triburi sălbatice de cilicieni, numiți și cliți, de altfel adeseori răzvrătite, și-au așezat taberele, sub comanda lui Troxobor, pe niște munți prăpăstioși; de-acolo, coborînd asupra coastelor mării și a orașelor, cutezau să-i atace pe agricultori și pe orășeni, dar mai cu seamă pe negustori și pe proprietarii de nave de comerț. Orașul Anemurium[1075] a fost chiar asediat, iar călărețiii trimiși într-ajutor din Siria cu prefectul Curtius Severus, puși pe fugă, fiindcă locurile accidentate din jur, bune de luptă pentru pedestrași, nu permiteau o luptă de cavalerie. Pînă la

1075 **Oraș pe coasta Asiei Mici, în fața muntelui Taurus.**

urmă, Antiochus, regele acestui ținut de coastă, prin ademeneli față de gloată și prin viclenie față de căpetenia barbarilor, le-a dezbinat trupele; Troxobor și cîțiva fruntași au fost uciși, iar pe ceilalți i-a potolit prin clemență.

56 Cam în același timp, după ce a fost tăiat muntele dintre lacul Fucinus și nul Liris[1076], pentru ca măreția lucrării să fie admirată de cît mai multă lume, se fac pregătiri pentru un spectacol de luptă navală pe-acest lac, așa cum dăduse odinioară August construind un lac artificial dincolo de Tibru, dar cu nave ușoare și în număr mai mic. Claudius a armat trireme, cvadrireme și nouăsprezece mii de oameni; țărmurile lacului erau încinse jur împrejur cu plute, astfel ca nici un mijloc de fugă să nu existe și totuși să lase un spațiu destul de mare pentru ca vîslașii să-și arate forțele, piloții îndemînarea, corăbiile viteza și tot ce se obișnuiește într-o bătălie adevărată. Pe plute, erau orînduite manipule ale cohortelor pretoriene și escadroane de cavalerie, iar, în fața lor, parapete de unde puteau fi puse în mișcare catapulte și baliste. Restul lacului îl ocupau marinarii de pe vasele cu coverte. O mulțime imensă de oameni umplea țărmurile, colinele și înălțimile munților, ca la teatru, veniți din orașele apropiate, alții chiar de la Roma, din dorința de a vedea spectacolul sau spre a-1 cinsti pe împărat. El însuși, în mantie de general și, nu departe de el, Agrippina, în hlamidă țesută cu aur, prezidau. Deși bătălia se dădea între niște condamnați, ei s-au luptat cu curajul unor oameni bravi și, după ce au primit multe răni, au fost scutiți să se ucidă unii pe alții.

57 Dar, după terminarea spectacolului, s-a dat drum liber apelor. Atunci apăru limpede cusurul lucrării: săpătura nu se făcuse destul de adînc pînă la fundul lacului, sau măcar pînă la jumătatea lui. De aceea, după

1076 Lacul Fucinus, în țara marsilor (în Latiu, la est de Roma), este cel mai mare lac din sudul Italiei. Rîul Liris (azi, Garigliano) izvorăște din munții Apenini, curge spre sud și se varsă în Marea Tireniană. Claudius a ordonat să se facă un canal subteran de vreo 6 km, prin care apele lacului să se poată revărsa în rîu.

oarecare trecere de timp, a fost săpat un canal mai adînc și, pentru a atrage din nou mulțimea, s-a dat un spectacol de gladiatori pe niște poduri anume construite pentru o luptă pedestră. Un banchet organizat aproape de locul de scurgere a lacului în canal a pricinuit o panică generală; masa de apă, care se revărsa năvalnic, tîra cu ea toate cele din apropiere; cei de mai departe au fost învălmășiți sau speriați de vuiet și de țipete. Totodată, Agrippina, profîtînd de spaima prin care trecea Claudius, îl acuză[1077] pe Narcissus, care dirijase lucrările, de lăcomie și de furt, dar nici acela nu tăcu, învinuind-o pe Agrippina de nestapînire fe- meiască și de ambiție nemăsurata.

58 Sub consulatul lui Decimus lunius și Quintus Haterius[1078], Nero, în vîrstă de 16 ani, s-a căsătorit cu Octavia, fiica Cezarului[1079]. Și, ca să se pună în lumină prin ocupații lăudabile și prin gloria elocvenței, i s-a dat să susțină cauza locuitorilor Ilionului[1080]. După ce Nero a amintit, vorbind cu ușurință, despre romani ca descendent ai Troiei, de Eneas, străbunul ginții lulia, și de alte legende mai degrabă fabuloase, a obținut ca locuitorii Ilionului să fie scutiți de orice sarcini publice[1081]. De asemenea, printr-un discurs al lui, coloniei Bononia[1082], pustiită de un incendiu, i s-a acordat un ajutor de zece milioane de sesterți. Rhodienilor le-a fost redată libertatea, de mai multe ori retrasă și redobîndită, după cum ne făcuseră servicii în războaiele cu străinii sau se făcuseră vinovați de răzvrătiri în interior. Locuitorii Apameii[1083], oraș ruinat

1077 Relațiile dintre Agrippina și Narcissus se stricaseră, de cînd acesta o propusese ca soție lui Claudius pe Ælia Petina (XI, 1).

1078 Anul 53 p.Chr.; Decimus Silanus este fiul consulului din anul 19, Marcus lunius Silanus (II, 59); în anul 64, a fost constrîns să se sinucidă (XV, 35). Quintus Haterius este fiul lui D. Haterius Agrippa, consul în anul 22.

1079 Logodna se făcuse în anul 49 (XII, 9).

1080 Troia antica.

1081 Scutire de dări.

1082 Azi, Bologna.

1083 Apameea, în Frigia, oraș foarte bogat.

de un cutremur, au fost scutiți pe timp de cinci ani de plata tributului.

59 Dar Claudius era împins să ia cele mai crude măsuri, de intrigile aceleiași Agrippine. Tot ea l-a doborît și pe Statilius Taurus[1084], vestit prin bogăția lui, fiindcă rîvnea la grădinile lui; acuzatorul era Tarquitius Priscus. Legat al lui Taurus, pe vremea cînd acela conducea, învestit cu puterea preconsulară, Africa, după reîntoarcerea lor la Roma, l-a învinuit nu atît de luare de bani, cît de practicarea magiei. Taurus, nemaiputînd să îndure calomniile acuzatorului și murdăriile cu care acela îl înjosea, și-a pus capăt vieții înainte de hotărîrea senatului. Tarquitius totuși a fost exclus din senat, căci senatorii, din ură față de delator, au obținut victoria, cu toată intervenția Agrippinei.

60 în același an, s-a auzit de multe ori o vorbă a împăratului cum că sentințele procuratorilor săi trebuie să aibă aceeași putere ca și cînd le-ar fi dat el însuși. Și, ca să nu pară că vorba îi scăpase din întîmplare, el a întărit-o mai deplin și mai amănunțit decît pînă atunci printr-o decizie a senatului. De fapt, divinul August stabilise printr-o astfel de decizie că cei din clasa cavalerilor care conduceau Egiptul[1085] au dreptul să administreze justiția și că deciziile lor au aceeași valoare precum cele pe care le-ar fi dat magistrali de la Roma. Apoi, cavalerilor din alte provincii și chiar din Roma li s-a dat dreptul de a judeca în multe pricini care odinioară erau de competența pretorilor. Claudius trece asupra lor întreaga administrare a justiției, un drept pentru care s-au dat de atîtea ori lupte, fie prin răscoale, fie prin forța armelor, cînd prin legile semproniene[1086] clasei cavalerilor îi era acordat dreptul de a judeca sau, dimpotrivă, cînd prin legile serviliene[1087] acesta era restituit senatorilor; acesta a

1084 Fost consul în anul 44 și apoi proconsul al Africii.

1085 Egiptul era supus direct conducerii împăratului: v. II, 59; era condus prin procuratori din clasa cavalerilor.

1086 Legea Lempronia, dată de Caius Sempronius Gracchus în anul 122 a.Chr.

1087 Prin legea propusă de C. Servilius Caepio în anul 106 a.Chr.,

fost principalul motiv al războaielor dintre Marius și Sulla. Dar pe atunci partidele politice erau cele care se luptau între ele, și cel care învingea își impunea puterea asupra tuturor. C. Oppius și Cornelius Balbus[1088] au fost cei dintîi care, cu sprijinul lui Caesar, au putut să negocieze condiții de pace și să decidă război. Nu are rost să mai amintesc, după aceștia, pe unii ca Matius, ca Vedius[1089] și alte nume de cavaleri cu o mare putere, cînd Claudius i-a făcut egali cu sine și cu legile pe liberții puși să-i administreze averea personală.

61 A propus apoi ca locuitorii insulei Cos să fie scutiți de dări, înșirînd multe amănunte asupra vechimii acestora: că argivii sau Coeus[1090], părintele Latonei, au fost cei mai vechi locuitori ai insulei; că, apoi, prin venirea lui Esculap[1091], s-a introdus acolo arta medicinei, care a ajuns celebră mai ales prin urmașii lui, pe care el îi amintea pe rînd, cu numele și vremea cînd a trăit. Adăugă chiar că Xenofon, de știința căruia se folosea el însuși[1092], este născut din aceeași familie și că la rugămințile lui trebuie să se acorde scutirea de dări în viitor, pentru ca insula să fie pămînt sfînt, iar locuitorii ei, lipsiți de orice alte griji, să slujească doar acestui zeu. Fără îndoială, s-ar fi putut cita multe alte merite ale acestora față de poporul roman, ca și victoriile lor comune. Dar Claudius, cu naivitatea lui obișnuită, nu a ascuns prin argumente lăturalnice o favoare pe care o făcea unui singur ins.

62 Locuitorii Bizanțului[1093], obținînd permisiunea de a vorbi în senat și cerînd să li se ușureze marile poveri, și-au înșirat toate meritele, începînd cu tratatul de alianță

se restituia senatului cea mai mare parte a funcțiilor juridice.

1088 C.Oppius și Lucius Cornelius Balbus, amîndoi din clasa cavalerilor, ultimul, amic al lui lulius Caesar și omul lui de afaceri, a fost consul supleant în anul 40 a.Chr.

1089 C. Matius și Vedius Pollio, favoriți ai lui August. Primul un fost partizan al lui lulius Caesar, iar Vedius Pollio, fiul unui libert.

1090 Erou mitic, unul dintre titani, fii ai lui Uranos (Cerul) și ai Geei (Pămîntul).

1091 Esculap, zeu al medicinei, avea un templu la Cos.

1092 Caius Stertinius Xenophon, medicul personal al lui Claudius, care o va ajuta pe Agrippina să-și otrăvească soțul (XII, 67).

1093 V. II, 54.

încheiat cu noi, pe cînd luptam cu acel rege al macedonenilor, căruia, fiind un impostor, i s-a dat numele de Pseudophilippus[1094]. Aminteau de trupele trimise după aceea împotriva lui Antiochus, a lui Perses și a lui Aristonicus[1095], de Antonius[1096] pe care-l ajutaseră în războiul cu pirații, de ajutoarele pe care le dăduseră lui Sulla, Lucullus ori Pompei; apoi, de serviciile recente făcute Cezarilor, dat fiind că prin așezarea lor ocupau cele mai lesnicioase locuri de trecere pe mare și pe uscat pentru comandanții și armatele noastre și totodată de transport al proviziilor.

63 Căci grecii au întemeiat Bizanțul la capătul Europei, pe locul cel mai strimt care desparte Europa de Asia. Consultînd-l pe Apollo Pythianul unde să întemeieze orașul, oracolul le-a răspuns să caute loc de așezare în fața pămînturilor orbilor. Prin această enigmă se făcea aluzie la chalcedoni[1097], fiindcă, după ce ajunseseră cei dintîi acolo și văzuseră primii poziția favorabilă, aleseseră alta, mai rea. într-adevăr, Bizanțul are un sol fertil și-o mare binecuvîntată, căci un imens număr de pești vin din Pont, speriați de stîncile de sub apă și, fugind de malul celălalt, se îndreaptă spre acest port. De aici, lăcomia de cîștig și bogăția locuitorilor; greutatea sarcinilor devenind apăsătoare, ei cereau o scutire sau o ușurare. Claudius era de acord; spunea că, sleiți în urma recentului război tracic și bosporan[1098], trebuie ajutați; astfel au fost scutiți de dări pe timp de cinci ani.

64 Sub consulatul lui Marius Asinius și al lui Manius Acilius[1099], s-a auzit că numeroase semne prevestitoare

1094 Andriscus, dîndu-se drept fiul lui Perses și luîndu-și numele de Filip, a ocupat, după moartea acestuia, tronul Macedoniei. A fost învins de romani și dus în captivitate la Roma în anul 149 a.Chr.

1095 Regele Siriei, regele Macedoniei și regele Pergamului.

1096 Pretorul M. Antonius, tatăl triumvirului.

1097 Pe coasta asiatică a Bosforului.

1098 Despre războiul tracic, v. IV, 46; despre războiul bosforan, v. XII, 15-21.

1099 Anul 54 p.Chr.; despre Marcus Asinius Marcellus, strănepot al lui Asinius Pollio, v. și XIV, 40; despre Manius Acilius Aviola, fiul unui

anunță o deteriorare a lucrurilor: stindarde și corturi militare au ars, lovite de trăznet; în vîrful Capitoliului s-a așezat un roi de albine; s-a aflat de copii născuți jumătate cu chip de om și jumătate de animal și că o scroafa a fătat un purcel cu gheare de uliu. Printre semnele prevestitoare se socotea și micșorarea numărului magistralilor de orice fel: un cvestor, un edil, un tribun, un pretor și un consul decedaseră în cîteva luni. Dar cea mai înfricoșată dintre toți era Agrippina: temîndu-se de o vorbă a lui Claudius, aruncată într-o doară la beție, că soarta lui era să sufere ticăloșiile nevestelor și apoi să se răzbune pe ele, ea hotărî să acționeze cît mai repede, terminînd mai întîi cu Domitia Lepida[1100], din motive femeiești: Lepida, fiica Antoniei minor, strănepoată a lui August, vară primară cu Agrippina și soră a lui Cneus Domitius[1101], primul ei soț, se crede egală în noblețe cu dînsa. Nu se deosebeau prea mult ca frumusețe, vîrsta și bogăție și, amîndouă nerușinate, cu nume rău în lume și violente, rivalizau între ele tot atîta prin vicii, cît și prin succesele pe care li le hărăzise soarta. Dar lupta cea mai aprigă dintre ele era care din două — mătușa sau mama — să aibă mai mare înrîurire asupra lui Nero, căci Lepida căuta să-și atragă iubirea tînărului prin măguliri și daruri generoase, pe cînd Agrippina era aspră și mereu amenințătoare: ea putea da fiului ei conducerea imperiului, dar nu-1 putea suporta drept conducător.'.

65 Oricum, Lepidei i s-au adus acuzații că făcuse farmece împotriva soției împăratului și că prin bandele ei de sclavi din Calabria, prea puțin supravegheate, tulburase liniștea Italiei. Pentru aceste motive, a fost pedepsită cu moartea, cu toată opoziția lui Narcissus[1102] care, avînd din ce în ce mai multe bănuieli asupra Agrippinei, se zice că s-a destăinuit celor mai apropiați că pieirea ei este sigură, fie că ar lua puterea Britannicus, fie Nero; dar adăuga că Claudius se

legat al Galiei lyoneze, v. 111,41.

1100 Despre Domitia Lepida, v. XI, 37.

1101 Cn. Domitius Ahenobarbus, tatăl lui Nero.

1102 V. XI, 29-38.

purtase atît de bine cu el, încît își sacrifică viața pentru dînsul. Dăduse pe față vinovăția Messalinei și a lui Silius, zicea el; din nou există temeiuri de acuzare contra lui egal de primejdioase, dacă Nero ajunge împărat; dacă Britannicus devine succesorul, acesta nu are nici un motiv de teamă. Dar intrigile mamei vitrege a acestuia[1103] tulbură toată familia imperială printr-o ticăloșie și mai mare decît dacă el, Narcissus, ar fi ascuns, tăcînd, nerușinarea soției anterioare a lui Claudius[1104]. De altminteri, nici acum nerușinarea nu lipsește acestei femei, care-1 are drept amant pe Pallas, ca să nu se îndoiască nimeni că onoarea, pudoarea, trupul ei, totul, le socotește de mai puțin preț decît domnia. Spunînd aceasta, îl îmbrățișa pe Britannicus, se ruga ca el, crescînd, să capete cît mai repede puteri, întindea mîinile cînd spre zei, cînd spre dînsul, și-i ura să ajungă în floarea tinereții, să-i izgonească pe dușmanii tatălui său, ba chiar să se răzbune pe ucigașii mamei sale.

66 împovărat de griji atît de mari, Narcissus căzu bolnav și plecă la Sinuessa[1105], spre a se întrema într-o climă blîndă și printr-o cură de ape. Atunci, Agrippina, de mult timp hotărîtă la crimă, grăbită să nu piardă ocazia ivită, avînd și slujitori la îndemînă, a chibzuit asupra felului otrăvii: dacă efectul ei ar fi fost imediat și prea grăbit, s-ar fi dat pe față crima; dacă ar fi ales o alta, lentă, care distruge pe încetul, se temea ca nu cumva Claudius, apropiindu-i-se sfîrșitul și înțelegînd cursa ce i se întinsese, să nu se întoarcă la dragostea față de fiul lui; prefera o otravă specială, care să-i întunece mintea și să-i amîne moartea. Se alese o meșteră în materie, pe numele ei Locusta[1106], condamnată mai înainte ca otrăvitoare și păstrată mult timp ca un instrument al puterii. Prin dibăcia acestei femei, a fost

1103 Agrippina, mama vitregă a lui Britannicus.
1104 Messalina.
1105 Localitate la hotarul dintre Lațiu și Campania, unde erau ape termale.
1106 Aceasta se va însărcina și cu otrăvirea lui Britannicus (XIV, 15).

procurată otrava pe care i-a servit-o lui Claudius unul dintre eunuci, Halotus; acesta de obicei aducea mîncarea la masă și c încerca, gustînd-o.

67 Toate aceste amănunte au devenit atît de cunoscute, încît istoricii vremilor acelora ne-au relatat că otrava a fost introdusă într-o delicioasă mîncare cu mînătărci și că nu i s-a simțit pe loc efectul, fie din cauza neghiobiei lui Claudius, fie a beției lui; totodată, o diaree părea că l-a salvat. Atunci, Agrippina, îngrozită și văzîndu-se pierdută, nesocotind condamnarea celor de față, recurge la complicitatea, pe care și-o asigurase de mai înainte, a medicului Xenofon[1107]. Acela, ca și cum ar fi vrut să ajute eforturile lui Claudius de a voma, îi vîră pe gît o pană înmuiată într-o otravă cu efect imediat, știind prea bine că marile crime încep cu primejdie și se încheie cu răsplată.

68 în vremea aceasta, se convoca senatul, consulii și preoții înălțau rugăciuni zeilor pentru sănătatea împăratului, pe cînd mortul era acoperit sub cuverturi și sub oblojeli, pînă se pregătesc lucrurile pentru înscăunarea lui Nero. Din primul moment, Agrippina, ca și cum ar fi fost copleșită de durere și și-ar fi căutat mîngîiere, îl îmbrățișa pe Britannicus, îl numea icoana leită a chipului părintelui său și, prin diferite artificii, îl ținea în loc, împie- dicîndu-1 să iasă din iatac. Tot astfel, le ținu pe lîngă ea pe Antonia și pe Octavia[1108], surorile lui Britannicus; de asemenea, închisese toate intrările cu gărzi și anunța la scurte intervale că împăratului îi este mai bine, pentru ca soldații să tragă speranță și să vină momentul favorabil, conform prevestirilor astrologilor chaldei.

69 în fine, la amiază, în ziua de 13 octombrie, ușile palatului se deschid în grabă, și Nero, însoțit de Burrus[1109], pornește spre cohorta care, după regulamentul militar, era atunci de gardă. Acolo, la

1107 V. XII, 61.

1108 Antonia, fiica lui Claudius cu Ælia Petina: Octavia, fiica lui cu Messalina.

1109 13 octombrie anul 54; Claudius avea atunci 61 ani; despre Burrus, prefectul pretoriului, v. XII, 42.

îndemnul prefectului, e primit cu urale de bun augur și urcat într-o lectică. Se zice că unii soldați erau nedumeriți, privind în jurul lor și tot întrebînd unde-i Britannicus; apoi, cum nimeni nu-i încuraja la aceasta, s-au luat și ei după ce vedeau că se petrece sub ochii lor.

Nero, dus apoi în tabăra pretorienilor, rostește o cuvîntare potrivită cu împrejurările, promite o bună gratificale, pe măsura dărniciei părintelui său, și este salutat ca împărat. Decretele senatorilor au confirmat hotărîrea soldaților și provinciile n-au ezitat să le accepte.

Lui Claudius i se acordă onorurile divine și ceremonia funebră se desfășoară aidoma cu cea a divinului August, Agrippina vrînd să egaleze pompa străbunicii sale, Livia. Totuși, testamentului lui Claudius nu i s-a dat citire, pentru ca preferarea unui fiu vitreg propriului lui fiu să nu tulbure, prin nedreptatea actului și prin ura stîmită, starea de spirit a poporului.

Cartea a XIII-a

1 Prima crimă cu care începe noul principat[1110] a fost moartea lui lunius Silanus[1111], proconsulul Asiei; ea a fost pregătită, fără știrea lui Nero, prin intrigile Agrippinei, nu fiindcă Silanus și-ar fi provocat sfîrșitul prin violența firii sale, căci era un om apatic, disprețuit într-atîta de alți împărați, încît Caius Caesar îi zicea „oaia de aur“[1112]. Agrippina însă, care pricinuise moartea fratelui lui, se temea ca acesta să nu-1 răzbune într-o zi; lumea vorbea adesea că lui Nero, care abia ieșise din copilărie[1113] și dobîndise conducerea printr-o crimă, trebuia să i se prefere un bărbat în puterea vîrstei, nepătat, nobil și, ceea ce pe atunci se lua în seamă, să fie unul dintre urmașii Cezarilor: într-adevăr, și Silanus era un strănepot al divinului August. Aceasta a și fost pricina morții lui; Publius Celer, cavaler roman, și libertul Helius[1114], amîndoi administratori ai domeniilor din Asia ale împăratului, au fost uneltele. Aceștia l-au otrăvit pe Silanus la o masă, prea pe față ca să rămînă neobservați. Cu aceeași grabă, Narcissus, libertul lui Claudius, despre reproșurile căruia făcute Agrippinei am amintit, este împins să-și curme zilele

1110 Domnia lui Tiberius începuse prin asasinarea lui Agrippa Postumus, a lui Nero printr-o crimă uneltită de Agrippina.

1111 Marcus lunius Silanus, consul în anul 46, fratele mai mare al lui Lucius Silanus, cu care Claudius o logodise pe Octavia și pe care Agrippina îl silise să se sinucidă (XII, 3 și 8).

1112 Aluzie la marea lui bogăție și la firea lui potolită, lipsită de ambiție.

1113 Nero avea abia 17 ani; Silanus avea 40 de ani; mama sa, Æmilia Lepida, era fiica luliei minor (XII, 2).

1114 Procuratori ai lui Claudius în Asia; al doilea, grec după nume, odioasă unealtă a lui Nero.

printr-o detenție foarte grea și prin porunca ultimă[1115], spre supărarea lui Nero, ale cărui vicii, pînă acum ascunse, se potriveau de minune cu lăcomia și risipa aceluia.

2 S-ar fi mers mai departe cu crimele, dacă Afranius Burrus și Annaeus Seneca[1116] nu s-ar fi opus. Acești îndrumători ai tinereții împăratului, care se înțelegeau între ei — lucru rar la cei care participă la putere —, aveau în chip diferit o egală înrîurire: Burrus, prin experiența lui militară și prin severitatea moravurilor, Seneca, prin lecțiile de elocință și prin blîndețe înțeleaptă; ei se ajutau reciproc să țină mai ușor în frîu vîrstă primejdioasă a principelui, prin plăceri permise, dacă de virtute el nu voia să audă. Amîndoi se străduiau la fel în lupta contra înverșunării Agrippinei, care, arzînd de toate patimile unei dorințe bolnave de dominație, îl avea de partea ei pe Pallas, la îndemnul căruia Claudius se prăbușise printr-o căsătorie incestuoasă și printr-o fatală adopțiune. Dar Nero nu era din fire făcut să se supună sclavilor, iar Pallas, întrecînd măsura unui libert, prin aroganța lui nesuferită, îi făcea silă. Totuși, de ochii lumii, asupra Agrippinei se grămădeau toate onorurile, iar tribunului care îl întreba care este parola, cum este obiceiul la armată, el răspundea: „Cea mai bună mamă“. Pe deasupra, senatul i-a acordat doi lictori și titlul de preoteasă a lui Claudius, iar lui Claudius, funeralii naționale și totodată apoteozarea.

3 în ziua funeraliilor, Nero a ținut discursul funebru. Cît timp a vorbit despre vechimea familiei, consulatele și triumfurile strămoșilor, el, ca și ceilalți, au fost foarte serioși; partea în care amintea de cunoștințele literare ale lui Claudius și de faptul că, în timpul domniei sale, statul n-a suferit nici o pierdere în afară a fost ascultată cu bunăvoință; după ce a trecut la prevederea și înțelepciunea lui, nimeni n-a mai reușit să-și

1115 Aceea de a-și lua viața.

1116 Despre Burrus, prefectul pretoriului, și Seneca, v. XII, 8. Ei au influențat pozitiv primii cinci ani ai domniei lui Nero.

stăpînească rîsul, deși discursul, compus de Seneca, dovedea multe calități literare, căci acesta avea un fermecător talent al vorbirii și potrivit cu gustul contemporanilor. Bătrînii, care au destul timp liber ca să compare trecutul cu prezentul, remarcau că, dintre toți conducătorii imperiului, Nero a fost primul care a avut nevoie să recurgă la talentul oratoric al altuia. într-adevăr, dictatorul Caesar rivaliza cu cei mai mari oratori; Augustus avea o vorbire spontană și curgătoare, cum șade bine unui principe; Tiberius era foarte meșter în cîntărirea cuvintelor și pe lîngă asta avea idei solide sau calculat exprimate. Nici chiar mintea răvășită a lui Caius Caesar nu i-a alterat forța vorbirii. Chiar și la Claudius, cînd își pregătea discursurile, se observa oarecare ele- ganță.fNero, din primii ani ai copilăriei, și-a îndreptat spiritul exuberant în alte direcții: sculpta, picta, se ocupa cu cîntul și cu conducerea cailor și, din poeziile pe care le compunea, se vedea uneori că are și cunoștințe de literatură?

4 De altminteri, după ce s-a terminat cu simularea îndurerării, Nero, venind în senat și vorbind despre autoritatea senatului și despre asentimentul armatei, a afirmat că el are îndrumări și exemple de bună conducere a imperiului, că tinerețea lui n-a fost întinată de războaie civile sau de certuri domestice, că nu aduce cu el nici ură, nici jigniri suferite, nici dorință de răzbunare. Apoi, a înfățișat un program al viitoarei guvernări, evitînd mai ales acele fapte a căror faimă urîtă era încă prea vie. Adăuga că nu va fi judecătorul tuturor proceselor, pentru ca, acuzatori și împricinați fiind închiși într-o încăpere, puterea cîtorva oameni să primeze; palatul său va fi străin de orice venalitate sau intrigă; casa lui va fi una, și conducerea statului alta. Senatul să-și reia vechile funcții; Italia și provinciile poporului roman[1117] să se adreseze tribunalelor consulilor, aceia să le acorde accesul în fața senatorilor; el se va îngriji de armatele care i-au fost încredințate.

5 Nero și-a respectat cuvîntul și a luat multe măsuri

1117 **Provinciile senatoriale.**

după voia senatului: s-a interzis ca cineva, spre a pleda o cauză, să fie plătit în prealabil cu bani și daruri; de asemenea, cvestorii desemnați s-a hotărît să nu mai fie obligați să dea spectacole cu lupte de gladiatori. Deși Agrippina se opunea la această măsură, sub cuvînt că se anulează actele lui Claudius, senatorii au obținut cîștig de cauză. Aceștia erau anume convocați în palat, ca Agrippina, stînd ascunsă de o perdea după o ușă secretă din spatele sălii, să poată, dacă nu să vadă, măcar să audă discuțiile. Ba o dată, pe cînd solii armenilor pledau cauza neamului lor în fața lui Nero, ea era gata să se urce pe estrada împăratului și să prezideze împreună cu el, dacă, ceilalți fiind încremeniți de frică, Seneca nu l-ar fi îndemnat să iasă în calea mamei sale. Astfel, sub aparența respectului datorat, s-a pre- intîmpinat rușinea.

6 La sfîrșitul anului, s-a aflat, prin unele zvonuri tulburătoare, că părții au năvălit din nou și că pustiesc Armenia, deoarece Radamistus, care își cîștigase de mai multe ori domnia, fusese izgonit, era fugar și renunțase de astă dată la orice gînd de război. De aceea, la Roma, oraș atît de dornic să aibă ce vorbi, lumea se întreba cum un împărat, abia trecut de șaptesprezece ani, ar putea să-și ia pe umeri asemenea povară sau să scape de ea, ce sprijin s-ar putea aștepta de la un băiat condus de o femeie, cum s-ar putea conduce lupte, asedieri de orașe și alte operații militare cu ajutorul unor preceptori. Alții, dimpotrivă, ziceau că este mai bine că s-a întîm- plat așa, decît dacă Claudius, neputincios din cauza bătrîneții și a apatiei, ar fi fost chemat să înfrunte eforturile unei campanii, avînd să asculte de ordinele unor sclavi[1118]. Burrus și Seneca sînt totuși cu- noscuți prin experiența lor în multe domenii; și apoi cît îi lipsea împăratului pînă s-ajungă bărbat, cînd Cneus Pompeius și Caesar Octavian au susținut războaie civile unul la optsprezece ani și celălalt la nouăsprezece? Cînd cineva

1118 **Liberții săi.**

deține funcția supremă, cele mai multe acțiuni se duc la bun sfirșit prin auspicii și prin judecată, mai mult decît prin forța armelor și a brațelor. Desigur, el va dovedi dacă se sprijină pe prieteni cinstiți sau nu, și dacă alege un comandant valoros, dîndu-i la o parte pe cei invidioși, sau un om cu bani și care se bucură de trecere de pe urma traficului de influență.

7 Pe cînd lumea vorbea de acestea și de altele la fel, Nero poruncește ca tinerii recrutați în provinciile învecinate[1119] să pornească spre a completa legiunile din Orient și ca legiunile înseși să fie așezate mai aproape de Armenia; ordonă de asemenea celor doi vechi regi, Agrippa și Antiochus[1120], să-și țină trupele gata spre a intra fără a fi provocate în ținuturile părților și totodată să se facă poduri peste Eufrat; încredințează Armenia mică[1121] lui Aristobul și regiunea Sofene[1122] lui Sehemus, dîndu-le amîndurora însemnele regale. împotriva lui Vologeses[1123], s-a ridicat tocmai la timp un rival: era fiul său Vardanes, și părții au părăsit Armenia, dînd impresia că ar amina războiul.

8 Dar în senat aceste fapte erau preamărite și exagerate de cei care propuneau să se decreteze mulțumiri publice adresate zeilor și ca, în zilele acestor ceremonii, să se acorde principelui haina triumfală, să intre în Roma cu onorurile ovației și ca o statuie a lui, de mărime egală cu a lui Marte Răzbunătorul, să fie așezată chiar în templul zeului. Pe lîngă obișnuita adulație, senatorii erau bucuroși că, spre a ține sub stăpînire Armenia, îl numise pe Domitius Cor- bulo[1124] și că astfel părea că s-a deschis drum liber meritelor. Trupele Orientului erau astfel împărțite: o parte din trupele auxiliare și două legiuni să rămînă în Siria sub comanda

1119 **învecinate cu Armenia.**

1120 **Puși pe tron de către Claudius; Agrippa, nepot al lui Herodes, mort în anul 48 ca rege al itureilor, iar Antiochus, ca rege al Commagenei, ținut la nordul Siriei,-pe Eufrat.**

1121 **Partea occidentală a Armeniei.**

1122 **Ținut între Tigru și Eufrat, la nordul Mesopotamiei.**

1123 **Regele părților.**

1124 Despre Domitius Corbulo, v. XI, 8.

lui Quadratus Um- midius, legatul provinciei; un număr egal de soldați romani și de aliați să fie dat lui Corbulo, la ele adăugîndu-se cohortele și escadroanele de cavalerie care se aflau în taberele de iarnă în Cappadocia. Regii aliați aveau ordin să se supună unuia sau celuilalt, după cerințele războiului, dar simpatiile lor înclinau mai mult spre Corbulo. Acesta, ca să-și sporească mai mult faima, ceea ce la începerea unei campanii e lucru foarte important, printr-un marș forțat se trezi în fața lui Quadratus la Ægeae, un oraș din Cilicia. Acela înaintase pînă acolo, ca nu cumva Corbulo, dacă ar fi intrat în Siria să-și ia în primire trupele, să atragă privirile tuturor asupra lui, prin statura lui majestuoasă, prin vorbirea lui impunătoare și, în afară de experiența și înțelepciunea lui, distingîndu-se prin însușiri care iau ochii.

9 De altminteri, amîndoi comandanții, trimițînd soli la Vologe- ses, îl îndemnau să aleagă mai degrabă pacea decît războiul și, dînd ostatici, să păstreze mai departe respectul obișnuit înaintașilor lui față de poporul roman. Vologeses, fie ca să se pregătească în tihnă de război, fie ca să îndepărteze, sub numele de ostatici, pe presupușii săi rivali, i-a predat pe cei mai de seamă membri ai familiei Arsacizilor. I-a luat în primire centurionul Insteius, trimis de Um- midius, care întîmplător se prezentase cel întîi regelui pentru aceasta. După ce Corbulo a aflat de întîmplare, i-a ordonat prefectului cohortei, Arrius Varus, să pună mîna pe ostatici. Dintr-asta s-a iscat o ceartă între prefect și centurion și, ca să nu se mai dea în spectacol în fața străinilor, li s-a permis ostaticilor și solilor ce-i conduceau să aleagă. Aceia l-au preferat pe Corbulo, ținînd seama de faima lui recentă și din pricina unei oarecare înclinări spre el chiar și a dușmanilor. De-aici, discordie între comandanți: Ummidius plîngîndu-se că i se răpise tot ce obținuse prin planurile lui» Corbulo afirmînd că regele nu s-a înduplecat să trimită ostatici decît după ce el, ales comandant de armată, a schimbat speranțele

regelui în frică. Ca să împace neînțelegerea dintre ei, Nero a poruncit să se facă cunoscut că pentru succesele obținute de Quadratus și de Corbulo se adaugă la fasciile imperiale o ramură de laur. Unele fapte ale lor s-au întins și sub alte consulate, eu însă le-am reunit aici.

10 în același an, Nero ceru senatului o statuie pentru Cneus Domitius[1125], tatăl său, și însemnele consulare pentru Asconius La- beo[1126], care-i fusese tutore; respinse însă statuile de argint sau de aur masiv care i se ofereau. Și, deși senatorii propuseseră ca anul să înceapă cu luna decembrie, luna în care se născuse Nero[1127], el a păstrat vechea datină de începere a anului la calendele lui ianuarie. N-a admis să fie înscriși printre inculpați Carrinas Celer, acuzat de un sclav, nici Iulius Densus, din clasa cavalerilor, căruia i se reproșa că e omul lui pentru Britannicus.

11 Sub consulatul lui Claudius Nero și al lui Lucius Antistius[1128], pe cînd magistrații depuneau jurămîntul pe actele principilor, el și-a oprit colegul să jure pe actele lui, ceea ce îi aduse mari laude din partea senatorilor, care spuneau că un suflet tineresc, mîndrindu-se chiar și cu gloria unor lucruri neînsemnate, va continua cu fapte și mai mari. A urmat iertarea lui Plautius Lateranus[1129], pe care l-a redat senatului, după ce fusese exclus din cauza adulterului cu Messalina. Nero se angaja la clemență prin desele cuvîntări pe care Seneca le făcea publice, punîndu-le în gura împăratului, fie spre a dovedi ce învățături frumoase îi dădea el, fie spre a-și arăta talentul[1130].

12 De altminteri, autoritatea mamei sale scădea

1125 Despre Cneus Domitius Ahenobarbus, v. IV, 75.

1126 Altminteri, necunoscut.

1127 La 15 decembrie, anul 37.

1128 Anul 55 a.Chr. Este primul consulat al lui Nero, care a rămas în funcție doar două luni. Lucius Antistius este fiul lui Caius Antistius, consulul din anul 23 p.Chr. (IV, 1) și fratele consulului din anul 50 (XII, 25).

1129 V. XI, 30 și 36.

1130 în acest timp și în această atmosferă a scris probabil Seneca lucrarea *De dementia,* dedicată lui Nero.

treptat, după ce Nero ajunsese să se îndrăgostească de o libertă, pe numele ei Acte[1131], și și-i luase drept confidenți pe M. Otho și pe Claudius Sene- cio, doi tineri chipeși, Otho dintr-o familie consulară, Senecio, fiul unui libert de-al lui Claudius[1132]. Agrippina nu știa nimic, iar mai tîrziu s-a opus zadarnic, căci Acte, prin senzualitatea ei și prin tainele ei stranii, se strecurase în inima lui Nero; nici prietenii mai vîrstnici ai principelui nu se opuneau, căci această femeie de rînd, fără să facă rău cuiva, satisfăcea din plin dorințele lui Nero, pe cînd cu soția lui, Octavia[1133], o femeie nobilă și de o cinste exemplară, prin nu știu ce destin sau pentru că ce e interzis are o atracție mai mare, el nu se potrivea defel; exista pe deasupra temerea că dacă el ar fi fost oprit de la acel capriciu, să nu se năpusească, necinstindu-le, asupra unor femei de rang înalt.

13 Dar Agrippina fremăta de indignare, femeiește, spunînd că are ca rivală o libertă, ca noră o servitoare și altele de acest fel, fără s-aștepte ca fiul ei să se căiască sau să se satureze; cu cît îl dojenea mai urît, cu atît mai mult îl înflăcăra, pînă cînd, învins de puterea dragostei, încetă să mai asculte de mama lui și se lăsă în seama lui Seneca. Annaeus Serenus[1134], unul dintre intimii acestuia, prefăcîndu-se îndrăgostit de aceeași libertă, tăinuise primele relații amoroase ale tînărului și le dădea drept ale sale, pentru ca darurile, pe care principele le facea pe furiș ibovnicei, el să i le poată oferi generos, în văzul lumii. Atunci, Agrippina, schimbîndu-și tactica, a încercat să și-1 apropie pe tînăr prin ademeneli, i-a oferit ea singură iatacul ei și

1131 Libertà a lui Claudius, grecoaică din Asia Mică, i-a rămas credincioasă lui Nero pînă la moartea lui.

1132 Marcus Salvius Otho (32-69 p.Chr.), prieten al lui Nero și soț al Poppeei Sabina, devenită mai tîrziu soția lui Nero. După divorț, este trimis ca legat al împăratului (anul 58) în Lusitania. După moartea lui Nero (anul 68), a devenit pentru puțină vreme (anul 69) împărat. Claudius Senecio, libert al lui Claudius, devenit, după moartea patronului, libert al lui Nero.

1133 Cu care se căsătorise în anul 53.

1134 Era prefect al gardienilor Romei sub Nero și prieten al lui Seneca; acesta i-a dedicat mai multe dintre lucrările sale; a murit în anul 62, victimă a lui Nero.

discreția, spre a tăinui cerințele vîrstei lui tinere și ale rangului suprem. Ba chiar mărturisea că severitatea ei nu avusese nici un rost și îi punea la dispoziție sume mari din averea ei, care era aproape cît a împăratului; pe cît de exagerată fusese mai înainte în constrîngerea fiului ei, pe atît se înjosea acum farà măsură. Această schimbare nu i-a scăpat lui Nero, iar cei mai apro- piați prieteni ai lui se temeau și îl rugau să se ferească de capcanele unei femei necontenit îndîrjită, acum și prefăcută.

Din întîmplare, în zilele acelea, Nero, cercetînd podoabele care făcuseră strălucirea soțiilor și mamelor principilor, a ales o haină și pietre prețioase și le-a trimis mamei sale, fără să se zgîrcească și ținînd să i le aducă, din inițiativa lui, pe cele mai frumoase și mai dorite de alte doamne. Dar Agrippina striga în gura mare că astfel nu i se sporesc podoabele ei, ci că este îndepărtată de la toate celelalte și că fiul său împarte ce are în întregime de la dînsa.

14 N-au lipsit oameni care să-i relateze plîngerile, înveninîndu-le. La rîndul lui, Nero, îndîrjit împotriva celor pe care se bizuia trufia ei femeiască, îl îndepărtează pe Pallas din funcțiile încredințate de Claudius și îndeplinite ca și cum el ar fi fost la cîrma puterii; se spunea că, pe cînd acela se retrăgea urmat de o mulțime de acoliți ai săi, Nero ar fi zis, nu fără un anume înțeles, că Pallas se duce să abdice[1135]. Este drept că Pallas căzuse de acord, cu condiția de a nu fi anchetat despre nici o faptă din trecut și de a fi considerat că și-a încheiat corect socotelile cu statul[1136]. După aceea, Agrippina, vijelioasă, se dezlănțuie, terorizînd și amenințînd, nemaipăsîndu-i nici că o aude principele și declarînd că Britannicus[1137] era acum mare, că el e odrasla adevărată și vrednică de a urma tatălui său la conducerea imperiului, pe care o exercită acuma,

1135 Ironic, de parcă acela ar fi fost un monarh.

1136 Fusese administratorul bunurilor imperiale, amantul Agrippinei și omul ei de încredere.

1137 Fiul lui Claudius, v. XI, 1.

spre a-și insulta mama, un intrus și un înfiat. Nu se va da în lături, adăuga, să dea pe față toate nenorocirile unei familii nefericite, în primul rînd căsătoria ei și actul otrăvirii. De-un singur lucru s-au îngrijit zeii și ea însăși: să fie în viață fiul ei vitreg. Va merge cu el în tabără[1138]: să fie ascultată, de-o parte, fiica lui Germanicus, de alta, Burrus, un invalid, și Seneca, un surghiunit, care pretind, unul cu mîna lui ciuntă și celălalt cu pedanteria lui profesorală, să conducă neamul omenesc. Totodată, întindea mîinile, nu mai înceta cu ocă- rile, îl invoca pe divinizatul Claudius[1139], umbrele din infern ale Si-lanilor[1140] și mărturisea atîtea crime comise în zadar.

15 Nero a fost tulburat de aceste amenințări și, apropiindu-se ziua în care Britannicus împlinea vîrstă de paisprezece ani[1141], se tot frămînta, gîndindu-se cînd la violența mamei lui, cînd la firea tî- nărului, de care-și dăduse seama de curînd, într-o încercare neînsemnată desigur, dar datorită căreia acela își cîștigase simpatia multora. în zilele sărbătorii lui Saturn[1142], printre alte distracții ale tinerilor de seama lor, se jucau „de-a regele", trăgînd la sorți, iar sorții hotărîseră ca acesta să fie Nero. Ca urmare, el a poruncit fiecăruia să execute diferite ordine, care însă nu rușinau pe nimeni; cînd i-a ordonat lui Britannicus să se ridice și, ieșind în mijlocul tuturor, să înceapă să cînte ceva, sperînd că astfel îl va face de rîs pe un copil care nu cunoștea nici petrecerile sobre, necum pe cele bahice, acela, neșovăind, a început să intoneze un cîntec din care se înțelegea că fusese alungat din scaunul părintesc și de la conducerea supremă. De aici, o compătimire și mai vădită, fiindcă noaptea și veselia ce domnea înlăturaseră ipocrizia. Nero, înțele- gînd că e dușmănit,

1138 Tabăra pretorienilor, care-1 aclamaseră ca împărat pe Nero.
1139 Despre apoteozarea lui Claudius, pe care-1 ucisese, v. XIII, 2.
1140 Cei doi frați Silani, eliminați (Lucius Silanus, v. XII, 3, și Marcus lunius Silanus, v. XIII, 1) spre a ușura ascensiunea lui Nero.
1141 Britannicus se născuse la 13 februarie, anul 41.
1142 Saturnale, serbări de carnaval care țineau de la 17 decembrie pînă la sfirșitul lunii.

își întețește ura; cum, pe de altă parte, amenințările Agrippinei îl înfricoșau, fiindcă nici motiv de învinuire nu avea și nici nu îndrăznea să ordone pe față uciderea fratelui său, pornește pe căi ascunse și poruncește să se pregătească o otravă cu ajutorul lui Pollio Iulius, tribun al cohortei pretoriene, sub paza căruia era ținută o condamnată pentru otrăvire, pe numele ei Locusta, faimoasă prin multele crime săvîrșite[1143]. De fapt, se luase de mult măsura ca în preajma lui Britannicus să nu fie nimeni din cei care țineau seama de morală și de fidelitate. Prima otravă i-a fost dată chiar de educatorii lui[1144], dar el o dăduse afară prin scaun, fie că era prea slabă, fie că fusese înadins slăbită, ca să nu ucidă imediat. Dar Nero, nesuportînd încetineala crimei, începu să-l amenințe pe tribun și sa poruncească pedepsirea otrăvitoarei, acuzîndu-i că, în vreme ce ei iau mai mult seama la zvonuri și-și pregătesc motive de apărare, îi primejduiesc siguranța vieții lui. Atunci, aceștia îi promit că moartea lui Britannicus va fi tot atît de rapidă ca și cum l-ar răpune un pumnal; în camera de lîngă iatacul lui Nero, se fierbe o băutură fulgerătoare din otrăvuri dinainte încercate.

16 Era obiceiul ca fiii principilor să ia masa, împreună cu ceilalți nobili de seama lor, stînd sub privirile părinților la o masă separată și mai frugală. Britannicus mînca și el acolo. Fiindcă un slujitor, ales anume, încerca gustînd el mai întîi bucatele și băutura, ca să nu se nesocotească obiceiul sau, dacă ar fi murit amîndoi, să nu se dea pe față crima, s-a găsit următoarea înșelătorie: lui Britannicus i se aduce o băutură inofensivă încă, foarte fierbinte și încercată la gust de sclavul lui. Apoi, cum Britannicus a refuzat-o ca prea fierbinte, s-a vărsat în apa rece otrava care i-a străbătut atît de repede tot trupul, încît i-a tăiat totodată glasul și respirația. Toți cei din jurul lui se sperie, cei mai puțin prudenți fug în toate părțile, cei care aveau o pricepere

1143 Pregătise otrava pentru Claudius (XII, 62).

1144 Cei credincioși lui Britannicus fuseseră îndepărtați cînd Nero îmbrăcă toga virilă (XII, 41).

mai adîncă rămîn la locurile lor, ne- mișcați, cu ochii pironiți asupra lui Nero. Acela, cum stătea aplecat pe spate și prefacîndu-se a nu ști ce se întîmplase, zise că e ceva obișnuit la Britannicus, din cauza epilepsiei de care suferea de cînd era copil mic și că-și va recăpăta puțin cîte puțin vederea și-și va reveni în simțiri. Dar Agrippina, pe fața căreia se citea atîta frică, atîta consternare, oricît se străduia să n-o arate, a fost limpede că nu știuse nimic de crimă, ca și Octavia, sora lui Britannicus[1145]: ea înțelegea că ajutorul cel din urmă îi fusese răpit și că acesta nu era decît un precedent al paricidului. Octavia, și ea, deși la o vîrstă atît de fragedă, învățase să-și ascundă durerea, iubirea și toate sentimentele. Astfel, după o scurtă tăcere, veselia banchetului reîncepu.

17 Aceeași noapte a reunit uciderea lui Britannicus și arderea lui pe rug, pregătirile de înmormîntare, care a fost modestă, fiind făcute dinainte. Totuși, el a fost înmormîntat în Cîmpul lui Marte[1146], pe o furtună atît de cumplită, încît mulțimea credea că este un semn al mîniei zeilor față de o nelegiuire pe care totuși mulți oameni o scuzau, gîndindu-se la străvechile neînțelegeri dintre frați și la aceea că împărțirea unei domnii e imposibilă. Mulți dintre istoricii acelor vremi spun că, în repetate rînduri înainte de moartea lui Bri- tannicus, Nero îi necinstise copilăria, încît moartea acestuia nu mai e nici prematură, nici crudă, chiar dacă ea a fost făptuită în grabă, în timpul sfint al mesei și fără ca lui Britannicus, ultima odraslă din sîngele Claudiilor, pîngărit înainte de fi otrăvit, silit să moară sub ochii dușmanului său, să-i fi fost dat timp să-și îmbrățișeze surorile[1147]. Nero a justificat printr-un edict grăbirea funeraliilor, de- clarînd că este obiceiul din străbuni să se sustragă privirilor înmor- mîntările celor morți la vîrstă fragedă, și să nu fie prelungite prin discursuri și ceremonii pompoase. Adăugă că, după ce a pierdut

1145 **Acum, soția lui Nero (XI, 32).**
1146 **în mausoleul lui August**
1147 Antonia și Octavia: prima din căsătoria lui Claudius cu Ælia Petina, Octavia, din cea cu Messalina.

ajutorul fratelui său, nu-i mai rămîn decît speranțele în viața publică și deci cu atît mai mult trebuie să fie sprijinit de senatori și de popor, ca unul care a rămas singurul în viață dintr-o familie menită conducerii supreme.

18 Apoi, Nero îi umplu de daruri pe principalii săi amici. Cîte unii îi criticau pe cei care, predicînd o morală severă, își împărțeau, într-un asemenea moment, case, vile, ca pe o pradă. Alții credeau că au fost siliți de împărat, care era conștient de vina lui și spera să fie scuzat, dacă și-ar fi îndatorat pe cei mai influenți prieteni prin darurile sale[1148]. Dar mînia mamei lui nu se potolea prin nici un fel de daruri; ea o îmbrățișa pe Octavia, avea dese consfătuiri cu prietenii, adunînd bani de pretutindeni, mai mult decît o îndemna lăcomia ei înnăscută, cu gîndul că i-ar fi de ajutor; pe tribuni, pe centurioni îi primea cu bunăvoință, onora titlurile și virtuțiile nobililor, cîți mai rămăseseră pe atunci, ca și cum ar fi căutat un conducător și ar fi vrut să-și facă un partid al ei. Nero era informat de acestea; el ordonă ca garda militară, rezervată cîndva soției împăratului și apoi mamei lui[1149], precum și garda personală de germani, adăugați de curînd în onoarea ei, să fie îndepărtate. Și, ca să nu fie vizitată de mulțimea clienților ei, îi separă locuința și o mută pe mama lui în casa care aparținuse Antoniei[1150]. Iar el, de cîte ori venea acolo, era înconjurat de o gardă de centurioni și, după o scurtă sărutare, se retrăgea.

19 Nimic din tot ce-i omenesc nu e mai nestatornic și mai efemer decît faima unei puteri ce nu se bizuie pe propria forță. Imediat după aceea, nimeni nu i-a mai trecut Agrippinei pragul casei. Nimeni n-o consola, nimeni n-o vizita, afară de cîteva femei, din iubire sau

1148 Se crede că e vorba în primul rind de Burrus și de Seneca. Acesta din urmă, vrînd să se retragă din viața publică (în anul 62), îi va cere lui Nero să primească înapoi bogățiile cu care-1 încărcase (XIV, 53-55).

1149 Agrippine!, în calitate de soție a lui Claudius și de mamă a lui Nero.

1150 Bunica Agrippinei.

din răutate, nu se știe sigur. Printre ele, era și lunia Silana, despre care am spus mai înainte că Messalina îi stricase căsătoria cu Caius Silius[1151]. Era o femeie vestită prin noblețea familiei, prin frumusețea ei și prin viața liberă pe care o ducea, foarte dragă Agrippinei multă vreme. Apoi, ele începură a se vorbi de rău una pe alta într-ascuns: Agrippina îl făcuse pe Sextius Africanus[1152], un tînăr nobil, să renunțe la căsătoria lui cu Silana, repetîndu-i că este o femeie fără rușine și că începe să se treacă, nu pentru a-1 păstra pe Africanus pentru dînsa, dar ca acesta, ca soț, să nu pună mîna pe averile Silanei, care n-avea moștenitori. Aceea, oferindu-i-se prilejul de a se răzbuna, își alege drept acuzatori doi dintre clienții ei, pe Iturius și pe Calvisius, raportîndu-le nu lucruri vechi și prea des auzite, cum că bocea moartea lui Britannicus sau că dădea pe față suferințele îndurate de Octavia, ci că a plănuit să-1 pună în fruntea unei lovituri de stat pe Rubellius Plautus[1153], descendent după mamă din divinul August, în același grad ca Nero, și, căsăto- rindu-se cu el și dîndu-i puterea, să se facă din nou stăpînă pe treburile statului. Iturius și Calvisius destăinuie acest plan lui Atime- tus[1154], un libert al Domitiei[1155], mătușa lui Nero. Acesta, bucuros de cele împărtășite — căci între Agrippina și Domitia era o gelozie înverșunată —, îndeamnă pe actorul Paris, libert al Domitiei și el, să plece în grabă și să denunțe, ca fiind îngrozit, crima.
20 Noaptea era înaintată, și Nero o petrecea cu băutura, cînd intră la el Paris, de altfel obișnuit ca la acest ceas să redeștepte poftele desfrînate ale

1151 Despre lunia Silana și divorțul ei, v. XI, 12; despre Caius Silius, v. XI, 5.

1152 Despre Titus Sextius Africanus, v. XIV, 46.

1153 Fiul lui Rubellius Blandus și al luliei, nepoata lui Tiberius și, prin adopțiunea acestuia în familia lulia, strănepoată a lui August. Despre Rubellius Platus mai tîrziu, v. XIV, 22 și XIV, 57-60.

1154 Libert al Domitiei, acuzat mai tîrziu de a fi amantul patroanei sale; v. XIII, 22.

1155 Este vorba de sora Domitiei Lepida, despre care v. XI, 37. Dușmănia dintre ea și Agrippina era veche, fiindcă soțul ei, Crispus Passienus, o părăsise spre a se căsători cu Agrippina (VI, 20).

principelui; dar de data asta, arătînd o față întunecată și înfățișînd de-a fir-a-păr denunțul, îl îngrozi într-atît pe Nero care-1 asculta, încît acesta a hotărît nu numai să-și omoare mama și pe Plautus, dar și să-1 destituie din funcția de prefect al pretoriului pe Burrus, bănuind că, înălțîndu-se prin protecția Agrip- pinei, s-ar putea plăti la rîndul lui. Fabius Rusticus[1156] pretinde că Nero i-a scris un bilet lui Caecina Tuscus[1157], prin care-i încredința conducerea cohortelor pretoriene, dar că, în urma intervenției lui Seneca, Burrus și-a păstrat funcția. Plinius și Cluvius[1158] spun că fidelitatea prefectului n-a fost pusă la îndoială. De bună seamă, Fabius este înclinat să-1 laude pe Seneca, prin care, fiindu-i prieten, s-a ridicat la o poziție înaltă. Eu voi urma autorii, cînd ei sînt de acord, iar, cînd ei vor prezenta versiuni diferite, le voi relata sub numele fiecăruia.

Nero, înspăimîntat și nerăbdător să-și omoare mama, n-a putut fi convins să amîne decît după ce Burrus i-a promis că ea va fi ucisă dacă va fi dovedită vinovată; căci fiecăruia, cu atît mai mult unei mame, trebuie să i se dea putința să se apere; nu există acu- zatori aici, ci doar spusele unui singur ins[1159], care aparține unei case dușmane; să țină seama de întunecime, de noaptea petrecută che- fuind și de toate celelalte împrejurări care pot duce mai degrabă la nesocotință și la eroare.

21 Spaima principelui fiind astfel potolită și luminîndu-se de ziuă, pornesc spre Agrippina, pentru ca aceasta să cunoască acuzațiile ce i se pun în seamă și să le spulbere, sau să își capete pedeapsa. însărcinarea aceasta o îndeplini Burrus în prezența lui Seneca; mai erau de față și cîțiva liberți ca martori la discuție. Apoi,

1156 Fabius Rusticus este unul dintre istoricii pe care Tacitus i-a consultat.

1157 Caecina Tuscus, fiu al doicii lui Nero. în anul 63, prefect al Egiptului, căzut în dizgrație, a fost exilat; a revenit la Roma abia în anul 69, după uciderea lui Nero.

1158 Plinius cel Bătrîn a scris o operă istorică, pierdută (1,69); Cluvius Rufus ar fi scris istoria imperiului de la Caligula pînă la Nero; opera lui este de asemenea pierdută.

1159 Atimetus, libertul Domitiei; v. cap. 19.

Bumis, după ce a arătat care sînt învinuirile și cine le susține, a trecut la amenințări. Agrippina, la rîndul ei, recăpătîndu-și semeția, zise: „Nu mă mir că Silana[1160], care n-a avut niciodată copil, nu știe ce e dragostea de mamă. Părinții nu-și schimbă copiii, așa cum o femeie deșucheată își schimbă amanții. Dacă Iturius și Calvisius, după ce și-au mîncat toată averea, își iau pînă la urmă sarcina acuzării, vînzîndu-se unei babe, n-am de ce să suport eu o bănuială infamă de paricid, sau Nero să aibă conștiința încărcată. Cît despre Domitia, i-aș mulțumi pentru dușmănia ei, dacă ar rivaliza cu mine în afecțiune față de Nero al meu. Acum, ea ticluiește prin Atimetus, amantul ei, și prin histrionul Palas povești de pus pe scenă. în timp ce planurile mele aranjau pentru Nero adopția, puterea proconsu- lară, titlul de consul desemnat și tot ce mai trebuie pentru a dobîndi conducerea, ea se afla la Baiae[1161] și-și construia piscinele. Ridice-se atunci cineva care să mă acuze de a fi atras cohortele din Roma, de a fi zdruncinat fidelitatea provinciilor, de a fi corupt și îndemnat la crimă sclavi sau liberți. Aș mai putea să trăiesc eu dacă Britannicus ar fi pus mîna pe putere? Sau dacă Plautus[1162] sau oricare altul ar lua conducerea statului și m-ar judeca, nu se vor ridica oare contra mea destui acuzatori care să mă învinuiască, nu de niște vorbe nechibzuite din cauza unei iubiri nestăpînite, ci de crime, de care n-aș putea fi iertată decît de fiul meu?“ Cei de față, mișcați, încercau să-i potolească indignarea. Agrippina ceru să aibă o convorbire cu fiul ei; ea nu-i vorbi nimic despre nevinovăția ei — ar fi părut că n-are încredere în el —, nici despre binefacerile ei — ar fi părut că le amintește reproșîndu-i-le —, dar a obținut satisfacție împotriva delatorilor și recompense pentru amicii ei.

1160 Despre lunia Silana, v. XIII, 19 și XI, 12.
1161 Localitate din golful Neapolului, renumita prin ape termale și vile luxoase, preferata de lumea buna din Roma.
1162 Despre Rubellius Plautus, v. XIII, 19.

22 Prefectura aprovizionării cu alimente i-a fost dată lui Faenius Rufus[1163], supravegherea spectacolelor organizate de principe, lui Arruntius Stella[1164], iar Egiptul, lui Claudius Balbillus[1165]. Siria i-a fost destinata lui Publius Anteius[1166], dar apoi el a fost amăgit prin diferite manevre și pînă la urmă reținut la Roma. Din contră, Silana a fost trimisă în exil; de asemenea, Calvisius și Iturius au fost relegați. Atimetus a fost condamnat la moarte, iar Paris, avînd un rol prea mare în viața de plăceri a principelui ca să poată fi pedepsit, a fost trecut deocamdată sub tăcere.

23 Curînd după aceasta, Pallas și Burrus au fost denunțați că s-ar fi înțeles să-1 aducă la conducerea statului pe Cornelius Sulla[1167], avînd în vedere strălucirea familiei sale și înrudirea cu Claudius, căruia, prin căsătoria cu Antonia, îi devenise ginere. Autorul acestei acuzații era un oarecare Paetus, faimos prin traficul rușinos cu vînzări la licitație în folosul tezaurului statului, dovedit atunci vinovat de înșelătorie. Nevinovăția lui Pallas făcea mai puțină plăcere, din pricina antipatiei stîmite de trufia lui. într-adevăr, fiind citați niște liberți de-ai lui, pe care i-ar fi avut complici, el răspunse că niciodată n-a dat un ordin în casa lui decît printr-un semn din cap ori cu mîna, sau, dacă era nevoie de mai multe lămuriri, el le dădea în scris, ca să nu aibă a sta de vorbă cu ei.

Burrus, deși acuzat, și-a spus părerea aflîndu-se printre judecători. Acuzatorul a fost pedepsit cu exilul, iar registrele în care el trecea din nou creanțe ale tezaurului deja stinse au fost arse.

24 La sfîrșitul anului, cohorta care obișnuit făcea de

1163 L. Faenius Rufus se bucura de prietenia Agrippinei ; în anul 62, este numit prefect al pretoriului, coleg cu faimosul Tigellinus, ca succesor al lui Afranius Bumis (XIV, 51); implicat în conspirația pisoniană (XV, 50), se transformă în delator al complicilor săi. Despre sfîrșitul lui, v. XV, 66 și 68.

1164 Probabil tatăl poetului cu același nume, citat de poeții Statius și Martial.

1165 Poate fiul astrologului Trasillus.

1166 Despre moartea lui, v. XVI, 14.

1167 Despre Faustus Cornelius Sulla, v. XII, 52; prin legăturile lui cu familia imperială, apărea ca un posibil rival al lui Nero.

gardă la jocurile publice este retrasă, ca să se dea astfel o mai mare aparență de libertate și pentru ca soldații, neamestecîndu-se în dezordinile de la teatru, să fie mai feriți de corupție, iar, pe de altă parte, ca să se vadă dacă plebea își păstrează măsura și după îndepărtarea gardienilor. Principele, potrivit răspunsului haruspicilor, a purificat orașul, fiindcă templele lui lupiter și al Minervei fuseseră lovite de trăznet.

25 Sub consulatul lui Quintus Volusius și Publius Scipio[1168], a fost liniște în afară, dar în interior, dezordine scandaloasă. Nero, deghizat în haine de sclav, cutreiera drumurile, lupanarele și tavernele, însoțit de o bandă de inși care prădau mărfurile expuse la vînzare, îi răneau pe cei ce le stăteau în cale și care nu-1 recunoșteau, așa încît primea și el lovituri și păstra semnele lor pe față. Apoi, aflîndu-se că cel care dădea loviturile era Nero, atacurile împotriva bărbaților și femeilor de seamă s-au înmulțit; unii, sub numele lui Nero, nepedepsiți de nimeni, porneau și ei, împreună cu bandele lor, asemenea atacuri. Noaptea, lumea trăia la Roma ca într-un oraș cucerit. lulius Montanus care facea parte din ordinul senatorial, dar nu începuse încă să-și exercite funcția, se ciocni întîmplător cu principele pe întuneric. Fiindcă îl respinsese cu vigoare pe atacant, iar apoi, recunoscîndu-1, îi ceruse iertare de parcă el l-ar fi jignit, a fost silit să-și pună capăt zilelor. De atunci, Nero, devenit mai temător, se înconjura cu soldați și cu numeroși gladiatori, care lăsau în voie micile încăierări ce se iveau, ca și cum ar fi fost certuri particulare, dar, dacă cei atacați răspundeau mai energic, interve- neau cu armele. De asemenea, Nero a transformat dezordinile din teatru ale partizanilor anumitor actori în adevărate bătălii, nepedep- sindu-le și încurajîndu-le prin recompense, privindu-le el însuși pe ascuns, de multe ori chiar fățiș, pînă cînd, la

1168 Anul 56 p.Chr. Consulii erau Quintus Volusius Satuminus, despre care v. XIII, 30, și P. Cornelius Scipio (XII, 53).

încăierările mulțimii spectatorilor și la temerea de o mișcare periculoasă, nu s-a găsit alt leac decît ca actorii să fie izgoniți din Italia[1169] și soldații să fie din nou prezenți la spectacole.

26 Tot pe atunci, s-a discutat în senat despre trădările unor li- berți și s-a cerut stăruitor să i se dea patronului dreptul de a retrage libertatea celor care se făcuseră vinovați. Mulți senatori erau de această părere, dar consulii, neîndrăznind să înceapă dezbaterea fără știința principelui, i-au referit în scris dorința unanimă a senatului. Acela, șovăind să întărească o astfel de decizie, se consulta cu cîțiva intimi care aveau păreri diferite. Unii dintre ei spuneau, indignați, că insolența liberților, sporită datorită libertății, a ajuns pînă acolo, încît aceștia se poartă cu patronii de la egal la egal, ba chiar ridică mîna asupra lor spre a-i lovi, fără să fie pedepsiți, sau rîzîndu-și de pedeapsa meritată. Ce-i mai rămînea patronului jignit, ziceau, decît să-1 îndepărteze pe libert la o sută de mile de Roma[1170], pe coasta Campaniei? în celelalte acțiuni, au aceleași drepturi și sînt egali. Trebuie să li se dea patronilor o armă, care să nu poată fi disprețuită. Nu le va fi greu sclavilor liberți să-și păstreze libertatea prin aceeași supunere prin care au cîștigat-o. în schimb, celor care se fac vinovați e drept să li se retragă libertatea, pentru ca aceia pe care nu-i schimbase bunătatea să fie constrînși de frică.

27 Pe de altă parte, alții susțineau că vina cîtorva trebuie să le dăuneze numai acelora și că nu trebuie să se facă o derogare de la dreptul tuturor, mai ales că liberții sînt o clasă foarte numeroasă: dintre ei se recrutează triburile[1171], corporațiile, slujbașii magistraților și ai preoților, chiar și cohortele înrolate la Roma; foarte mulți cavaleri și mulți senatori provin dintre ei. Dacă s-ar da la o parte fiii de liberți, se va vedea cît de puțini sînt cei născuți din părinți liberi. Nu degeaba strămoșii noștri, stabilind ranguri de demnitate ale ordinelor, au făcut din libertate un bun comun. Mai

1169 Fuseseră izgoniți și altădată, sub Tiberius: v. IV, 14.
1170 Aproximativ 148 km.
1171 Cele patru triburi urbane, care cuprindeau lumea de jos.

mult, ei au instituit două moduri de liberare[1172], pentru a-i lăsa patronului timp să se răzgîndească, sau să facă un nou bine: cei pe care el nu i-a liberat în mod public, în fața unui înalt magistrat, sînt considerați ca fiind oarecum legați de starea de sclavie. Fiecare să analizeze meritele și să nu acorde grăbit un drept care, o dată acordat, nu se mai poate retrage. Această propunere a prevalat. Nero a scris senatului să examineze de la caz la caz plîngerile contra liberților, de cîte ori sînt acuzați de patronii lor, și să nu se facă nici o derogare de la un drept comun. Nu mult după aceea i-a fost luat Do- mitiei, mătușa lui Nero, libertul Paris, așa zicînd printr-o aplicare a dreptului civil, și nu spre cinstea împăratului, din a cărui poruncă se obținuse o sentință judiciară cum că Paris este născut liber.

28 Cu toate acestea, mai rămînea o oarecare umbră de republică. între pretorul Vibullius și Antistius[1173], tribun al poporului, se iscase o ceartă, pentru că acesta ordonase ca niște susținători fanatici ai actorilor, care fuseseră puși în lanțuri de pretor, să fie liberați. Toți senatorii l-au aprobat pe Vibullius, blamînd abuzul de putere al lui Antistius. în același timp, li s-a interzis tribunilor să-și aroge dreptul pretorilor și consulilor sau să citeze în fața lor persoane din Italia, împotriva cărora s-ar putea introduce o acțiune pe cale obișnuită. Lucius Piso[1174], consulul desemnat, adăugă că ei nu trebuie să ia nici o măsură la ei acasă[1175], în virtutea dreptului lor, și nici cvestorii tezaurului public să nu treacă în registrele tezaurului public amenda fixată de ei decît

1172 Unul, particular, în fața a cinci martori, sau printr-o scrisoare semnată de cinci persoane și acordînd o libertate condiționată, netransmisibilă și drepturi politice restrinse; altul, prin înscriere de către stăpîn a sclavului în listele de recensămînt (care se făcea la cinci ani o dată), prin testament, sau printr-o ceremonie în fața consulului, pretorului sau proconsulului, cînd stăpînul atingea capul sclavului cu o vărguță *(vindicta),* semn că acesta este liber, cel astfel eliberat se bucura de libertate deplină și dreptul de cetățenie romană.

1173 Antistius Sosianus, exilat în anul 66 fiindcă scrisese versuri injurioase la adresa lui Nero (XIV, 48), revenit la Roma în timpul războiului civil.

1174 L. Calpumius Piso, fiu al consulului din anul 27.

1175 Dreptul de azil al tribunilor.

după trecerea a patru luni; între timp, să se poată face apel, și asupra acestuia să se pronunțe consulii. S-a restrîns mai mult puterea edililor și s-a stabilit cît să ia drept cauțiune edilii curuli și cît edilii plebei, sau ce amendă să impună. Totodată, Helvidius Priscus[1176], tribun al poporului, și-a manifestat dușmănia personală împotriva lui Obultronius Sabinus, cvestor al tezaurului public, sub cuvînt că ar fi exagerat aplicînd fără milă dreptul de sechestru față de cei săraci. După aceea, principele a luat cvestorilor sarcina de a ține registrele tezaurului public și a dat-o prefecților.

29 Această administrație publică a avut o formă variată, adeseori schimbată. Augustus a lăsat pe seama senatului grija de a alege prefecții dintre senatori; apoi, din cauza bănuielii de manevrare a voturilor, cei care aveau să conducă aceste servicii erau trași la sorți dintre pretori. Dar nici acest procedeu n-a durat mult timp, fiindcă sorții s-a întîmplat să cadă asupra unor oameni prea puțin capabili. Atunci, Claudius i-a pus din nou la conducere pe cvestori și, ca să nu fie prea reținuți în luarea măsurilor, temîndu-se să nu-și facă dușmani, le-a creat perspectiva unor înaintări excepționale la onoruri. Dar celor care erau la prima lor magistratură le lipsea maturitatea vîrstei. Așadar, Nero a ales foști pretori, care dăduseră dovadă de experiență.

30 în timpul acelorași consuli, a fost condamnat Vipsanius Lae- nas, din cauza lăcomiei cu care administrase provincia Sicilia. Ces- tius Proculus, acuzat de concusiune de către cretani, a fost achitat. Clodius Quirinalis care, în calitate de prefect al flotei staționate la Ravenna, păgubise Italia, prin destrăbălare și cruzimea lui, ca pe ultima dintre națiuni, a prevenit condamnarea bînd otravă. Caninius Rebilus, unul dintre cei mai de seamă oameni prin știința dreptului și prin mărimea averii, a pus capăt chinurilor unei bătrîneți pline de boli, tăindu-și venele și lăsînd să i se scurgă sîngele; nu s-ar fi bănuit c-ar fi putut avea tăria de a-și

1176 Despre Helvidius Priscus, v. XII, 49.

lua viața, după reputația lui urîtă, cum că avea plăceri pidosnice. Dimpotrivă, Lucius Volusius s-a stins, lăudat ca puțini alții: trăise nouăzeci și trei de ani, avea mare avere, dobîndită cu cinste, fără a-și atrage dizgrația atîtor împărați^.

31 în timp ce erau consuli Nero, a doua oară, și colegul său Lucius Piso[1177] [1178], au fost puține evenimente demne de amintit, afară numai dacă cineva ar vrea să-și umple volumele cu elogierea fundațiilor și lemnăriei enormului amfiteatru construit de Nero pe Cîmpul lui Marte[1179]: este de demnitatea poporului roman să încredințeze analelor doar faptele însemnate, pe cînd însemnările de felul ăstora să fie consemnate în jurnalul Romei. Coloniile Capua și Nuceria[1180] au fost întărite prin sporirea lor cu veterani; plebei i-a fost acordată o gratificale de patru sute de sesterți de fiecare om; a fost depusă pe seama tezaurului public suma de patruzeci de milioane de sesterți pentru susținerea creditului public. Taxa de 1/25 asupra vînzării sclavilor a fost suprimată, mai mult de formă decît în realitate, fiindcă, cum cel care trebuia s-o plătească era vînzăto- rul, acesta le sporea cumpărătorilor prețul vînzării pe măsură. Nero a ordonat printr-un edict ca nici un magistrat sau procuror care administra o provincie să nu dea lupte de gladiatori ori lupte cu fiarele sau orice alt spectacol. De fapt, ei își năpăstuiau supușii nu mai puțin prin astfel de hatîruri decît prin jefuirea banilor, căci căutau să acopere prin flatarea publicului faptele de care se făcuseră vinovați prin viața lor destrăbălată.

32 S-a dat apoi un decret al senatului, spre răzbunare și apărare totodată, după care, dacă cineva ar fi fost omorît de sclavii săi, să fie pedepsiți, întocmai ca ceilalți sclavi, și cei care fuseseră liberați prin testament, dar

1177 în momentul morții, era prefect al Romei.
1178 Anul 57 p.Chr.
1179 Construit numai din lemn, a fost distrus de un incendiu în anul 64 p.Chr.
1180 Colonii din Campania, înființate, prima, în vremea lui lulius Caesar, a doua, în timpul lui August.

mai trăiau încă sub același acoperiș cu stăpînul lor. Fostul consul Lucius Varus, condamnat odinioară pentru luare de bani, a fost reintrodus în ordinul senatorial. Pomponia Graecina, o femeie distinsă, soția lui Aulus Plautius[1181], despre care am amintit că dobîndise ovații după campania din Britannia, fiind acuzată de îmbrățișarea unei superstiții străine[1182], a fost lăsată în seama judecății soțului. Acesta, după vechiul obicei, a instruit în fața rudelor un proces de care depindea viața și reputația soției sale și a decla- rat-o nevinovată. Această Pomponia a avut o viață lungă și continuu mohorîtă. Căci după moartea luliei, fiica lui Drusus, ucisă prin intrigile Messaline!, timp de patruzeci de ani n-a purtat alt veșmînt decît pe cel de doliu, și sufletul ei n-a cunoscut decît jalea. Și acest lucru n-a fost motiv de pedeapsă, cît timp a domnit Claudius, iar după aceea s-a întors spre lauda ei.

33 în același an s-au înregistrat și mai multe procese. Publius Celer[1183] a fost acuzat de provincia Asia, și Nero, neputînd să-1 achite, a prelungit lucrurile pînă ce acesta a murit de. bătrînețe: căci Celer, pricinuind, precum am spus, moartea proconsulului Silanus, își acoperea prin mărimea crimei celelalte ticăloșii. Cossutianus Capito[1184] a fost denunțat de cilicieni ca fiind un om pătat și nerușinat, care crede că are în provincie același drept de a-și îngădui orice, pe care-1 practicase și la Roma; dar printr-o acuzare îndîrjită a fost doborît; pînă la urmă, a renunțat la apărare și a fost condamnat conform legii despre însușirea banului public. în favoarea lui Eprius Marcellus[1185], căruia licienii îi făceau proces de restituire, intervențiile au avut atîta putere, încît unii dintre acuzatori au fost

1181 Despre Aulus Platius Lateranus, v. XI, 30.

1182 Pomponia Graecina, probabil fiică a consulului supleant din anul 16 p.Chr.; „superstiția străină* se crede că ar fi creștinismul.

1183 Publius Celer, administratorul bunurilor împăratului și ucigașul lui Silanus (XIII, 1).

1184 Cossutianus Capito, delator faimos (XI, 6). Cilicia forma o provincie, separată de Siria de către Tiberius (II, 42).

1185 Odios delator: v. XII, 4; era propretor al provinciilor Licia și Pamfilia.

pedepsiți cu exilul, pentru c-ar fi pus, chipurile, în primejdie un om nevinovat.

34 în al treilea consulat al lui Nero, a fost consul și Valerius Messala, despre al cărui străbunic, oratorul Corvinus[1186], cîțiva dintre bătrîni își mai aminteau că fusese coleg de magistratură cu divinul August, stră-străbunicul lui Nero. Onoarea acestei nobile familii a fost susținută printr-o rentă anuală de cinci sute de mii de sesterți, prin care Messala să poată suporta o sărăcie de care nu era vinovat. Principele a stabilit să se dea, de asemenea, pensie anuală lui Aurelius Cotta și lui Haterius Antoninus[1187], deși aceștia își risipiseră averea părintească prin viața lor extravagantă. La începutul acestui an, războiul dintre părți și romani pentru cucerirea Armeniei[1188], prelungit pînă atunci prin slabe încercări, este reluat cu strășnicie, fiindcă nici Vologeses nu suporta ca fratele său, Tirida- tes, să fie lipsit de regatul pe care i-1 dăduse el și nici ca acesta să-1 aibă ca dar al unei puteri străine; pe de altă parte, Corbulo socotea că e de demnitatea poporului roman să redobîndească ținuturile cucerite odinioară de Lucullus și de Pompei[1189]. Se mai adăuga și faptul că armenii, cu fidelitatea lor îndoielnică, chemau în ajutor forța armată și a unora, și a altora. Prin așezarea lor geografică și prin asemănarea moravurilor, erau însă mai apropiați de părți; fiind amestecați cu ei prin căsătorii și necunoscînd libertatea, erau mai înclinați să fie supușii lor.

35 Corbulo a întîmpinat multe greutăți, luptînd mai mult cu trîn- dăvia soldaților decît cu perfidia dușmanilor. într-adevăr, legiunile transferate din Siria,

1186 Anul 58 p.Chr.; Marcus Valerius Messala aparținea familiei oratorului Messala Corvinus, fost consul împreună cu August în anul 31 a.Chr.

1187 Aurelius Cotta, fiul, probabil, al unui fost consul în anul 20 p.Chr. (III, 2); Q. Haterius Antoninus, fost consul în anul 53 (XII, 58).

1188 Se reia povestirea întreruptă la cap. 9.

1189 în războaiele cu Mithridates.

moleșite de o pace îndelungată, suportau foarte greu sarcinile serviciului la arme. Se știe că în această armată erau veterani care nu făcuseră niciodată de gardă sau de strajă noaptea, care priveau reduta și șanțul precum ceva nou și neobișnuit; umblau fără coifuri, fără platoșe, fercheși și plini de bani, căci își făcuseră toată cariera militară prin orașe. Așadar, Corbulo, con- cediindu-i pe cei ce-1 încurcau, fiind bătrîni și bolnavi, a cerut o completare a armatei. S-au făcut recrutări în Galiția și în Cappadocia, s-a mai adăugat o legiune din Germania cu călărești auxiliari și cohorte pedestre. Toată armata era ținută în corturi, deși iama era atît de aspră, încît pămîntul, acoperit de gheață, numai dacă era săpat permitea fixarea corturilor. Membrele multora au degerat, iar unii soldați au murit făcînd de gardă. A rămas de pomină că unui soldat ce ducea o legătură de lemne i-au înțepenit pînă într-atîta mîinile, încît, lipite de sarcina lui, i s-au desprins de brațele rămase ciunte. Corbulo, într-o îmbrăcăminte ușoară, cu capul gol, era adeseori prezent la marșuri și la munci; îi lăuda pe cei harnici, îi îmbărbăta pe cei slabi, dînd pildă tuturor. Apoi, fiindcă mulți nu mai voiau să rabde asprimea climei și dezertau, s-a găsit leacul în severitate. Și nu era ca în alte armate, unde după prima și a doua abatere urma iertarea, ci cel care părăsea drapelul era pedepsit pe loc cu moartea. Și aceasta s-a dovedit prin practică o măsură sănătoasă, mai bună decît indulgența; erau mai puțini dezertori din acest lagăr decît din cele în care soldații erau iertați.

36 între timp, Corbulo, ținîndu-și legiunile în castru pînă să se împrimăvăreze bine și dispunînd cohortele auxiliare în locuri potrivite, le-a recomandat să nu îndrăznească să înceapă primii lupta; încredință comanda posturilor lui Paccius Orfîtus, fost primipil[1190]. Deși acesta raportase în scris că dușmanii nu se așteaptă și că este o bună ocazie de a termina cu bine treaba, primește ordinul să rămînă în întărituri și să

1190 Centurionul primipil, primul în rang dintre centurionii legiunii.

aștepte forțe mai mari. Dar, sosind la el cîteva escadroane din posturile militare învecinate, iar acestea, din lipsă de experiență, cerînd să dea lupta, el călcă ordinul și, atacînd dușmanul, a fost pus pe fugă. Cei care trebuiau să-i vină în ajutor, îngroziți de înfrîngerea lui, s-au întors fiecare, în goană, la treburile lor. Vestea l-a supărat rău pe Corbulo. După ce i-a certat pe Pacius, pe prefect și pe soldați, a ordonat ca aceștia să-și facă corturile în afara întăriturii castrului; în această stare umilitoare au fost ținuți și din ea n-au fost scoși decît la rugămințile armatei întregi.

37 Dar Tiridates, fiind ajutat, în afară de mulțimea clienților lui, și de fratele său Vologeses, ataca acum Armenia nu pe furiș, ci printr-un război pe față, îi prăda pe cei pe care-i credea de partea noastră și, dacă i se puneau în față oști, se eschiva, alergînd cînd într-o parte, cînd într-alta, înspăimîntînd mai mult prin zvonul apropierii lui, decît prin luptă. Ca urmare, Corbulo, căutînd mult timp să angajeze o luptă și fiind mereu zădărnicit, silit, după exemplul dușmanilor, să-și lărgească cîmpul de acțiune, și-a despărțit forțele, pentru ca legații și prefecții[1191] să atace deodată în locuri diferite; totodată, l-a îndemnat pe regele Antiochus[1192] să se îndrepte spre provinciile cele mai apropiate de el. Căci Pharasmanes, după ce-1 ucisese pe fiul său, Radamistus[1193], considerat trădător, ca să-și dovedească astfel credința față de noi, dădea frîu și mai liber vechii lui uri contra armenilor. Atunci, pentru prima oară, moschii[1194], neam mai mult ca toate celelalte aliat cu romanii, au fost atrași de noi și au invadat pustietățile Armeniei. Astfel, planurile lui Tiridates se întorceau împotriva lui. Trimitea soli ca să întrebe, în numele său și-al părților, de ce, după ce dăduse de curînd ostatici și se reînnoi- se prietenia care

1191 Legații, comandanți de legiuni; prefecții, comandanții trupelor auxiliare.
1192 Antiochus IV, regele Commagenei; v. XII, 55.
1193 V. XII, 44 și unii.
1194 Populație în nord-vestul Armeniei, la sud de Caucaz.

deschidea calea spre alte noi servicii, era izgonit din vechea posesiune a Armeniei. Dacă Vologeses, adăuga el, nu s-a pus încă în mișcare, este fiindcă ei preferau să procedeze mai degrabă explicîndu-se decît folosind forța; dar, dacă se continuă războiul, nu le vor lipsi Arsacizilor bravura și norocul, de mai multe ori încercate prin înfrîngerea romanilor. La acestea, Corbulo, care știa bine că Vologeses este reținut de răscoala hircanilor[1195], îl sfătuiește pe Tiridates să se adreseze împăratului cu rugăminți: ar putea obține domnie durabilă, fără vărsare de sînge, dacă, renunțînd la o speranță îndepărtată și tîrzie, ar urmări una care se poate realiza pe dată și este de preferat.

38 Apoi, fiindcă acel du-te-vino de emisari din ambele părți nu ducea deloc spre încheierea păcii, s-a convenit fixarea datei și locului pentru o convorbire între comandanții înșiși. Tiridates zicea că va veni cu o escortă de o mie de călăreți; cîți și ce fel de soldați l-ar însoți pe Corbulo, el nu fixează, numai să vină fără platoșe și fără coifuri, cum sînt ei în timp de pace. Oricărui om, necum unui vechi și precaut general, aceste viclenii ale barbarilor i-ar fi bătut la ochi; de aceea, își zicea el, propun ei un număr restrîns și ne oferă nouă unul mai mare, ca să ni se întindă o cursă, căci unor călăreți, meșteri în aruncarea săgeților, nu le folosește la nimic să fie numeroși, dacă li se aduc în față niște trupuri fără apărare. Prefacîndu-se că n-a înțeles, Corbulo a răspuns că ar fi mai nimerit ca, despre chestiuni care îi interesează pe toți, să discute în prezența armatelor întregi. Alese un loc. într-o parte, erau niște coline care se ridicau în pantă ușoară și care permiteau așezarea unităților de pedestrași, în cealaltă se întindea un fel de cîmpie, pe care se puteau desfășură escadroanele. în ziua hotărîtă, Corbulo, sosit cel dinții, dispuse cohortele aliate și trupele trimise de regii aliați la aripi, iar, la mijloc, legiunea a Vl-a, împănata cu trei mii de soldați din legiunea a IlI-a, cu

1195 Hircania, la sud-estul Mării Caspice; v. VI, 36.

toții sub un singur stindard, ca să pară că sînt aceeași legiune. Spre apusul soarelui, apare Tiridates, care s-a oprit la o distanță de unde putea să fie mai mult văzut decît auzit. Astfel, neputîndu-se întîlni, generalul roman ordonă soldaților să se întoarcă fiecare în tabăra lui.

39 Regele a plecat în grabă, fie că bănuia o cursă, fiindcă trupele noastre mergeau în mai multe direcții, fie ca să taie calea convoaielor noastre cu provizii, care ne veneau pe Marea Pontică[1196] și prin orașul Trapezunt. Dar n-a putut ataca proviziile, căci ele erau transportate prin munți, ocupați de posturile noastre; pe de altă parte, Corbulo, pentru ca războiul să nu se prelungească fără rezultat și ca să-i silească pe armeni să-și apere ținuturile, se pregătea să le distrugă fortărețele. El și-a rezervat pe cea mai puternică din această provincie, numită Volandum[1197], iar pe celelalte, mai mici, le-a lăsat în seama legatului Cornelius Flaccus și a lui Insteius Capito[1198], prefectul castrului. Apoi, facînd înconjurul întăritorilor, examinîn- du-le și pregătind cele necesare asedierii, îi îndeamnă pe soldați să scoată din sălașurile lui un dușman rătăcitor, care nu vrea nici pace, nici luptă și care își dovedește prin eschivare perfidia și lașitatea, și să se gîndească la glorie și la pradă. împărțindu-și în patru părți armata, pe unii, strînși unul lîngă altul în formație de „carapace", îi duce să sape întăritura de la temelie, altora le ordonă să apropie scările de ziduri, multora, să arunce cu balistele torțe și lănci; trăgătorilor și prăștierilor le fixează un loc de unde puteau arunca de la distanță proiectile, ca nici o parte dintre dușmani să nu poată veni în ajutor celor în suferință, frica de primejdie fiind egală pretutindeni. Elanul soldaților noștri, care se luau la întrecere, a fost atît de mare, încît, înainte de a se scurge o treime din zi, zidurile au fost golite de apărători, drugii porților au fost distruși, întăritu- rile au fost escaladate și toți tinerii au fost uciși, fără ca noi să fi pierdut un soldat, și

1196 Marea Neagră; Trapezunt, actuala Trebizonda/Trabzon.
1197 Nelocalizată.
1198 Citat în XIII, 9 ca centurion, acum avansat ca prefect al castrului.

avînd doar cîțiva răniți. Gloata inaptă de război a fost pusă în vînzare la mezat; restul prăzii a revenit învingătorilor. Legatul și prefectul au avut parte de același succes; după ce trei fortărețe au fost cucerite într-o singură zi, celelalte s-au predat, unele de frică, altele din bunăvoia locuitorilor. De atunci, Corbulo a căpătat încredere că poate ataca Artaxata[1199]. Totuși, legiunile n-au fost duse pe drumul cel mai scurt, căci dacă ele ar fi trecut pe un pod fluviul Araxes, care scaldă zidurile, erau expuse loviturilor; l-au trecut la mare distanță, prin vaduri mai late.

40 Dar Tiridates, de rușine și de teamă că, dacă ar fi îngăduit ca orașul să fie asediat, va părea un nevolnic, iar, dacă s-ar fi opus, să nu se înfunde și el, și călăreții lui în locuri greu de străbătut, s-a decis pînă la urmă să-și desfășoare linia de bătaie și, dacă s-ar ivi momentul, fie să înceapă lupta, fie, prefăcîndu-se că fuge, să prindă ocazia de a ne atrage în cursă. Așadar, înconjură deodată coloana romană, ceea ce nu l-a surprins pe generalul nostru, care își dispusese trupele atît pentru marș, cît și pentru luptă. La flancul drept, înainta legiunea a treia, iar, la cel stîng, a șasea, la mijloc fiind trupe de elită din legiunea a zecea; bagajele erau plasate între linii, iar o mie de călăreți apărau spatele: li se ordonase să li se împotrivească celor care atacau de-aproape și să nu-i urmărească pe cei ce fug. Pe aripi, înaintau arcași pedeștri și restul cavaleriei; aripa stîngă se prelungea mai mult pe la poalele unor coline, pentru ca, dacă dușmanul ar fi spart linia, să fie prins din față și din flanc. Tiridates se năpustea din diferite părți, neînaintînd însă pînă la o bătaie de săgeată, ci cînd amenințînd, cînd prefăcîndu-se înfricoșat, doar de-o putea să ne destrame rîndurile și să-i urmărească pe cei răsfirați. Cînd a văzut că nu reușește să rupă ordinea atacînd la nimereală și că, afară de un decurion[1200] de călăreți care înaintase cu mai multă îndrăzneală și fusese străpuns de săgeți, celorlalți soldați exemplul acesta le întărise disciplina, la apropierea nopții s-a

1199 Capitala Armeniei, pe fluviul Araxes.
1200 Un fel de subofițer de cavalerie.

îndepărtat.

41 Dar Corbulo, fixîndu-și tabăra pe locul unde se afla, se gîn- dea dacă n-ar fi bine să pornească în timpul nopții la Artaxata cu legiunile fără bagaje și s-o împresoare asediind-o, crezînd că Tiridates se retrăsese acolo. Apoi, după ce trimișii în recunoaștere l-au informat că regele s-a îndepărtat mult, nu se știe dacă vrînd să ajungă la mezi sau la albani[1201], Corbulo așteptă să se lumineze de ziuă, trimițînd înainte trupe ușor înarmate, care să înconjoare între timp zidurile orașului și să înceapă de departe atacul. Dar locuitorii, des- chizînd de bună voie porțile, s-au predat romanilor cu toate bunurile lor, ceea ce le-a salvat viața. Artaxatei i s-a dat foc, orașul a fost distrus și făcut una cu pămîntul, deoarece nici nu putea fi păstrat fără o puternică garnizoană, din cauza mărimii zidurilor, și nici noi n-aveam atîtea forțe cît să le împărțim unele la asigurarea pazei, iar altele la susținerea războiului; dacă ar fi fost lăsat intact și nepăzit, nu ne-ar fi fost de nici un folos și nici cu fală nu ne-am fi ales că l-am cucerit. Se mai adăugă o minune, apărută parcă din voia zeilor: toată cîmpia pînă la Artaxata era luminată de un soare strălucitor; toată suprafața încinsă de ziduri a fost acoperită deodată de un nor atît de negru, brăzdat de fulgere, încît ai fi crezut că orașul este sortit pieirii de zeii mînioși. Pentru aceste succese, Nero a fost salutat cu titlul de *imperator* și, printr-o decizie a senatului, s-au decretat rugăciuni publice zeilor; principelui i se decemează statui, arcuri triumfale, consulatul pe mai mulți ani în șir; se ia hotărîrea ca, în ziua în care s-a cîștigat victoria, cea în care a fost anunțată și cea în care s-a discutat despre ea, ca și altele asemenea, să fie considerate printre zilele de sărbătoare. S-a întrecut atît de mult măsura, încît Caius Cassius[1202], fiind de

1201 Popoare învecinate cu Marea Caspică; este vorba de Media de Nord.

1202 Juristul, v. XII, 11.

acord cu celelalte onoruri, a spus că, dacă s-ar aduce mulțumiri zeilor pe măsura bunăvoinței sorții, un an întreg n-ar fi de-ajuns pentru rugăciuni publice; de aceea, ar fi bine să se facă o împărțire între zilele de sărbătoare și zilele de lucru, în care să se facă slujbe zeilor, fără să se împiedice treburile oamenilor.

42 Apoi, a fost acuzat și condamnat un om trecut prin multe și care meritase ura tuturor, nu fără a stîmi dușmănia împotriva lui Seneca. Acesta era Publius Suillius[1203], delator temut și venal, cît a domnit Claudius, și, prin schimbarea vremurilor, ajuns în declin, nu cît ar fi dorit dușmanii lui: prefera să fie considerat vinovat decît să ceară iertare. Se credea că pentru a-1 dobori se recursese din nou la o decizie a senatului și la pedeapsa prevăzută de legea Cincia[1204] împotriva celor care pledează procese pe bani. Suillius, slobod la gură nu numai din cauza violenței firii lui, ci și din cauza bătrîneții înaintate, nu se abținea să se plîngă și să-1 atace pe Seneca, ocă- rîndu-1 că ar fi pornit contra prietenilor lui Claudius, în timpul căruia suferise un foarte îndreptățit exil. Adăuga totodată că acela, obișnuit cu niște studii sterile și cu nepriceperea unor tineri, este invidios pe cei ce practică o elocință vie și sănătoasă, spre apărarea cetățenilor. El, adăuga, fusese cvestorul lui Germanicus, pe cînd acela fusese pîngăritorul familiei lui Germanicus[1205]. Oare se poate socoti că e mai grav să dobîndești o răsplată oferită de bunăvoie de un împricinat pentru un serviciu onest, decît să pîngărești iatacul soțiilor conducătorilor? Prin ce înțelepciune, prin ce precepte filozofice și-a procurat în patru ani de prietenie cu palatul trei sute de milioane de sesterți? La Roma, el vînează, prinzînd ca într-o plasă, testamente și bătrîni fără moștenitori. Italia și provinciile sînt sleite de camăta lui enormă. El, Suillius, dimpotrivă, nu are decît o avere modestă, și aceasta

1203 Despre el, v. IV, 31.
1204 V. XI, 5.
1205 Seneca fusese exilat în Corsica, acuzat de adulter cu Iulia Livilla, fiica mai mică a lui Germanicus; v. XII,8.

cîștigată prin muncă. Va suporta acuzația, primejdia și totul, mai degrabă decît să-și înjosească vechea reputație, cîștigată prin propriile mijloace, în fața cuiva care a dat peste un noroc neașteptat.

43 Nu erau puțini cei care îi transmiteau lui Seneca cuvînt de cuvînt, sau exagerîndu-le în rău, aceste vorbe. S-au găsit acuzatori care l-au învinuit pe Suillius de delapidare a banului public, pe cînd el conducea provincia Asia[1206]. Apoi, fiindcă aceștia obținuseră un termen de un an ca să termine cercetările, a părut o cale mai ușoară aceea de a începe cu fărădelegile comise de el la Roma, ai căror martori erau la îndemînă. Aceștia îi puneau în seamă lui Suillius că, prin grozăvia acuzațiilor lui, Quintus Pomponius a fost silit la un război civil, că lulia, fiica lui Drusus, și Sabina Poppaea au fost împinse să-și pună capăt zilelor, că Valerius Asiaticus, Lusius Satuminus și Cornelius Lupus au căzut în cursele lui[1207], că o mulțime de cavaleri romani au fost condamnați; într-un cuvînt, toate cruzimile lui Claudius. Suillius se apăra declarînd că nimic din toate acestea nu făcuse din inițiativă proprie, ci că se supusese ordinelor principelui, pînă cînd Nero i-a interzis să mai susțină asta, afirmînd că el aflase din memoriile tatălui său că acesta n-a impus nici o acuzație împotriva cuiva. Atunci, Suillius a adus ca motivare ordinele Messalinei; apărarea lui însă era șubredă. „Pentru ce nu fusese ales nimeni altul decît el, care să fie purtătorul de cuvînt al unei nerușinate furioase? Trebuie pedepsiți slujitorii cruzimilor care, după ce-au încasat răsplata crimelor, le pun pe seama altora." Ca urmare, după ce i s-a confiscat o parte din avere (căci o altă parte le era lăsată fiului și nepoatei sale și se scutea de confiscare tot ce moșteniseră aceștia prin testament de la mama și de la bunica lor), Suillius este

1206 în calitate de proconsul, spre sfîrșitul domniei lui Claudius.

1207 Poate că Quintus Pomponius participase la revolta lui Scribonianus, care fugise în Dalmația (VI,1); despre lulia, constrînsă să se sinucidă prin intrigile Messalinei, v. XIII, 12; Sabina Poppaea, mama aceleia care va deveni a doua soție a lui Nero; despre Valerius Asiaticus, v. XI, 1; Lusius Satuminus, consul supleant sub Tiberius; Cornelius Lupus, fost proconsul al Cretei.

izgonit în insulele Baleare, păstrîndu-și trufia atît în timpul procesului, cît și după condamnare; se zicea că și-a petrecut zilele în acea izolare printr-un trai îndestulat și rafinat. Acuzatorii l-au atacat și pe Nerullinus, fiul acestuia, din ură față de tatăl său, de delapidare a banului public, dar s-a opus principele, socotind că li se dăduse destulă satisfacție pedepsindu-
1.
44 în același timp, Octavius Sagitta, tribun al plebei, îndrăgostit nebunește de Pontia, femeie măritată, o plătește cu daruri mari ca să-și înșele soțul, iar apoi să-1 lase, promițîndu-i să o ia în căsătorie și convenind asupra nunții. Dar, după ce a devenit liberă, femeia a început să vină cu fel de fel de amînări, pretextînd că tatăl ei se opune și, ivindu-i-se șansa de a se căsători cu un om mai bogat, și-a retras promisiunile. Octavius, dimpotrivă, acum se jeluia, acum amenința, invocînd reputația lui pierdută, averea cheltuită și în sfîrșit punîndu-i la dispoziție viața, singurul lucru ce-i mai rămăsese. Și, fiind continuu refuzat, îi cere, ca o consolare, o singură noapte, prin care, potolit, să-și pună frîu în viitor. I se fixează noaptea întîlnirii, și Pontia îi dă în grijă unei slujnice, confidenta ei, să supravegheze dormitorul. Octavius, însoțit de un singur libert, intră în cameră cu un pumnal ascuns sub haine. Apoi, cum se întîmplă de obicei cînd este vorba de dragoste și furie, urmează certuri, rugăminți, reproșuri, împăcare și o parte a nopții este rezervată plăcerilor. După care, exasperat, Octavius o străpunge pe Pontia, care nu avea nici o temere; slujnica vine în goană, el scapă de ea rănind-o și se năpustește afară din cameră. A doua zi, crima e cunoscută; nu putea fi îndoială asupra ucigașului: se știa că petrecuse noaptea cu Pontia. Dar libertul său declară că el însuși făptuise crima și că răzbunase insultele aduse patronului său. Pe unii, frumusețea exemplului îi mișcase, pînă ce slujnica, rana vindecîndu-se, a dezvăluit adevărul. După ce lui Octavius i-a expirat termenul tribunatului", a fost chemat la judecată în fața consulilor de tatăl decedatei și condamnat prin sentința senatorilor conform legii

asupra asasinilor[1208] [1209].

45 O nu mai puțin scandaloasă nerușinare a făcut în acest an începutul unor mari nenorociri pentru statul nostru. Era la Roma o femeie, Sabina Poppaea, Bica lui Titus OIlius[1210], dar ea își luase numele bunicului, Poppaeus Sabinus, de ilustră memorie, fostul consul, distins cu onorurile triumfale[1211]; căci pe OIlius, care nu avusese încă demnități înalte, l-a pierdut prietenia cu Seianus. Această femeie avea toate calitățile, afară de cinste. într-adevăr, mama sa, care întrecuse în frumusețe femeile din vremea ei, îi dăduse faima numelui și de asemenea frumusețea; averea îi era pe măsura strălucirii neamului, conversația agreabilă și inteligența deosebită. La vedere, plină de cuviință, era de fapt o desfrînată. Ieșea rar în public și atunci acoperindu-și o parte a feței cu un voal, ca să atîțe privirile sau fiindcă așa îi ședea bine. Nu s-a gîndit nici-odată la bunul ei nume: soț sau amant, îi era totuna; nu se robea nici unei afecțiuni, nici a ei, nici a altuia; unde vedea că se ivește interesul, acolo își muta dragostea. Așadar, deși era soția lui Ru- frius Crispinus, cavaler roman, cu care avea un băiat, Otho a se- dus-o prin tinerețea și prin luxul lui și de asemenea fiindcă era socotit cel mai drag prieten al lui Nero. N-a trecut mult timp, și adulterul a fost urmat de căsătorie[1212].

46 Otho lăuda în fața principelui frumusețea și distincția soției sale, fie că era imprudent din dragoste, fie ca să-1 atîțe și ca, dacă amîndoi ar poseda aceeași femeie, această nouă legătură să-i sporească puterea. Adesea, ridicîndu-se de la vreun banchet al lui Nero, a fost auzit spunînd că se duce la ea, repetînd că zeii i-au hărăzit acestei femei noblețea, frumusețea, tot ce

1208 Cît era în funcție, orice tribun se bucura de imunitate.
1209 La confiscarea bunurilor și relegare.
1210 A fost în anul 31 victima represiunii amicilor lui Seianus.
1211 Despre el, v. I, 80.
1212 Căsătorită prima oară cu Rufrius Crispinus (XI, 1), a doua oară cu Marcus Otho (XIII, 12), l-a sedus pe Nero, cu care s-a căsătorit în anul 62; Ia îndemnul ei, acesta își alungă soția, pe Octavia, și apoi o otrăvește (XIV, 64). A murit la nașterea unei fetițe, a fost îngropată în mausoleul lui August (XVI, 6); senatul i-a acordat onoruri divine (XVI, 21).

doresc toți oamenii, bucuriile fericiților. După acestea și alte asemenea provocări, Nero n-a stat mult timp la îndoială. Poppaea fiind primită la palat, s-a impus mai întîi prin ademeniri și prin alte artificii, simulînd că nu poate rezista dorințelor lui și că e cucerită de frumusețea lui. Apoi, după ce principele s-a îndrăgostit foc de dînsa, ea s-a schimbat, simulînd mîndria: dacă era reținută la el mai mult de o noapte -două, zicea că e femeie măritată, că nu poate să-și strice căsnicia, că e legată de Otho printr-un fel de viață pe care nimeni nu îl poate egala. Otho, adăuga, este un om minunat și din fire, și prin manierele lui alese: la el se vede tot ce e demn de poziția cea mai înaltă, pe cînd Nero, înlănțuit de o țiitoare, o slujnică, și obișnuindu-se cu Acte[1213], nu s-a ales, din legătura cu o sclavă, decît cu ce e josnic și vulgar. Ca urmare, Otho a fost mai întîi îndepărtat dintre intimii lui Nero, apoi de la întîlnirile cu el și din suita lui. în cele din urmă, ca să nu-i fie rival la Roma, îl pune la conducerea provinciei Lusitania[1214], unde acesta, pînă la izbucnirea războaielor civile, a trăit nu scandalos ca mai înainte, ci cinstit și fără pată; dezmățat cît n-avea nici o funcție, el a fost mai stăpîn pe sine cînd a ajuns la putere.

47 Pînă la această dată, Nero mai căuta să-și ascundă blestemățiile și crimele. îl suspecta mai ales pe Cornelius Sulla[1215], in- terpretînd pe dos firea lui indolentă, socotindu-1 abil și prefăcut. Graptus, unul dintre liberții lui Nero, cunoscînd bine, de la Tiberius încoace, curtea imperială prin experiență și prin bătrînețea lui, i-a sporit temerea printr-o minciună ca aceasta: podul Mulvius[1216] era în această vreme un loc foarte frecventat pentru petrecerile de noapte; acolo venea deseori Nero, ca să-și facă mendrele mai în voie în afara Romei. Așadar, cum el se întorcea de obicei pe Via Flaminia, spre norocul lui a putut evita niște curse

1213 v. XIII, 12.
1214 Provincie în Spania occidentală, unde a rămas pînă după moartea lui Nero.
1215 Consul în anul 52 (XII, 52).
1216 în nordul Romei, acolo unde Via Flaminia traversa TibruL

întinse, fiindcă a venit pe alt drum, spre a ajunge la grădinile sallustiene[1217]. Graptus născocește că autorul complotului este Sulla; din întîmplare, la întoarcere, niște necunoscuți, distrîndu-se tinerește mai mult decît se cade, cum se întîmpla pe atunci peste tot, i-au speriat degeaba pe slujitorii împăratului. Nici unul dintre sclavii sau clienții lui Sulla n-a fost recunoscut printre ei. Totuși, ca și cum el ar fi fost dovedit vinovat, i se ordonă să-și părăsească patria și să stea închis între zidurile Massiliei.

48 în vremea acelorași consuli[1218], au fost audiate delegațiile orașului Puteoli[1219], pe care le trimiseseră separat la senat decurionii[1220] și poporul, unii plîngîndu-se de actele de violență ale mulțimii, ceilalți, de lăcomia magistraților și a fruntașilor orașului. Și, pentru ca această revoltă, care ajunsese la bătăi cu pietre și amenințări cu incendierea, să nu atragă după ea asasinate și încăierări cu armele, pentru remedierea situației este ales Caius Cassius[1221]. Dar, fiindcă ei nu suportau severitatea acestuia, la rugămintea lui această sarcină a fost trecută asupra fraților Scribonii[1222], cărora li s-a pus la dispoziție o cohortă pretoriană; de groaza acesteia și prin pedepsirea cîtorva, a fost restabilită înțelegerea între locuitorii orașului.

49 N-aș pomeni de o decizie cu totul banală a senatului, prin care se permitea orașului Syracusa să sporească numărul de gladiatori fixat pentru spectacole, dacă Paetus Thrasea[1223] nu s-ar fi opus și n-ar fi dat ocazie detractorilor lui să-i combată părerea. „De ce, spuneau ei, dacă el crede că statul are nevoie de libertatea senatului, atacă chestiuni atît de

1217 Faimosul parc al lui Sallustius, nepotul omonim al istoricului (VIII, 30).

1218 Anul 58 p.Chr.

1219 Azi, Puzzoli, în Campania.

1220 Magistrați locali ai unui municipiu sau ai unei colonii.

1221 V. XII, 12.

1222 Rufus și Proculus Scribonius, un timp legați în Germania.

1223 Numele acestui personaj memorabil în istoria acestor vremi apare acum pentru prima oară: Publius Claudius Thrasea Paetus; v. și XIV, 12,48,49; XV, 20,21; XVI, 21-35.

neînsemnate? Pentru ce nu vorbește, susținînd sau combătînd, despre chestiuni referitoare la pace sau la război, la impozite sau legi și la toate celelalte prin care se menține puterea statului roman? Senatorilor le este permis, de cîte ori li se dă dreptul să-și dea părerea, să-și expună dorințele și să ceară ca ele să fie puse în dezbatere. Oare singurul lucru ce se cuvine îndreptat e ca siracuzanii să nu dea spectacole prea costisitoare? Celelalte lucruri din toate părțile imperiului merg ele atît de bine, de parcă Thrasea, nu Nero, ar avea în mînă conducerea lor? Și, dacă cele mai însemnate probleme ràmìn neluate în seamă de unii care se fac că nu le văd, n-ar trebui, cu atît mai mult, ca ei să se abțină de la chestiuni fără importanță?" Prietenilor care-i cereau o explicație le răspundea că nu fiindcă e necunoscător al chestiunilor prezentului vrea o îndreptare a deciziilor de acest fel, ci o face spre onoarea senatorilor, ca să fie evident că, dînd atenție chiar lucrurilor celor mai neînsemnate, nu vor închide ochii în fața marilor probleme.

50 în același an, poporul plîngîndu-se în repetate rînduri de lăcomia nemăsurată a publicanilor[1224], Nero se întreba dacă n-ar fi bine să ordone desființarea tuturor taxelor și să facă astfel cel mai frumos dar neamului omenesc. Dar senatorii au reușit să-i înfrîneze elanul după ce mai întîi i-au lăudat mult mărinimia, arătîndu-i că imperiul s-ar ruina dacă s-ar micșora veniturile prin care se susține statul; e sigur că, dacă se desființează taxele, urmarea va fi că se va cere desființarea impozitelor directe. Cele mai multe companii pentru încasarea dărilor au fost instituite de consuli și de tribunii plebei, chiar de pe cînd libertatea romanilor era aprig apărată. După aceea, toate lucrurile au fost astfel prevăzute, încît suma încasărilor și totatul

1224 Publicanii, persoane din clasa cavalerilor, care-și adjudecau prin licitație lucrări publice (edificii, drumuri, canalizări etc.) și servicii publice (încasarea dărilor și a taxelor de orice fel), plătind statului o sumă convenită mai înainte; formau în acest scop adevărate societăți de exploatare. în urma abuzurilor lor, numele a căpătat înțeles peiorativ.

cheltuielilor necesare să se echilibreze. Firește, lăcomia publicanilor trebuie înfrînată, pentru ca sarcinile, suportate fără murmur timp de atîția ani, să nu devină, prin noi agravări, o povară odioasă.

51 Principele a ordonat printr-un edict ca înțelegerile[1225] asupra oricărui impozit, secrete pînă atunci, să fie făcute publice; ca încasările neexecutate mai mult de un an să nu poată fi recuperate; ca pretorul, la Roma, iar, în provincii, propretorul sau proconsulul, să judece cu prioritate procesele intentate publicanilor; ca militarii să-și păstreze scutirea de impozite, afară de impozitul asupra obiectelor cu care fac negoț; s-au mai luat și alte dispoziții drepte, care, respectate puțină vreme, au fost apoi nesocotite. Rămîne totuși în vigoare abolirea cvadragesimii (1/40) și a cvincvagesimii (1/50) și altele, ale căror nume le-au născocit publican» pentru exacțiunile lor ilicite. Li s-a micșorat provinciilor de dincolo de mare taxa transportului de grîu și s-a decis ca navele lor să nu fie înscrise ca bunuri ale negustorilor și ca ei să nu plătească impozit pentru ele[1226].

52 Doi acuzați de provincia Asia, Sulpicius Camerinus și Pom- peius Silvanus[1227], care avuseseră puterea proconsular acolo, au fost absolviți de Nero. Camerinus era învinuit de niște particulari, puțini la număr, mai mult de cruzime decît de însușire a banului public. împotriva lui Silvanus, se ridicaseră o mulțime de acuzatori, care cereau să li se acorde timp pentru a-și aduce martorii; acuzatul cerea să se apere pe dată. A reușit, datorită bogăției, a lipsei de moștenitori și a bătrîneții sale, pe care a prelungit-o mai mult decît au trăit cei de ale căror intrigi scăpase.

53 Starea de lucruri din Germania fusese liniștită pînă acum, datorită înțelepciunii comandanților, care,

1225 Dintre stat și publicam.

1226 Această derogare facilita aprovizionarea Romei și a Italiei.

1227 Q. Sulpicius Camerinus, consul în 47 și proconsul în anii 56-57; Pompeius Silvanus, consul în anul 45 și proconsul al Africii în anii 53-54; a trăit și după Nero.

deoarece însemnele triumfale se acordau fără socoteală[1228], sperau să dobîndească o glorie mare, dacă ar fi menținut pacea. Comandanții armatei erau în vremea aceea Paulinus Pompeius și Lucius Vêtus[1229]. Pentru ca totuși să nu lase soldații să se lenevească, Pompeius a terminat digul pentru zăgăzuirea Rinului, început de Drusus[1230] cu șaizeci și trei de ani mai înainte. Vetus proiecta să unească Mossila cu Ararul[1231], făcînd între ele un canal, pentru ca proviziile venite pe Marea Mediterană, transportate pe Ron și pe Arar, și apoi pe acest canal, pe fluviul Mosella pînă la Rin, să ajungă la Ocean; dificultățile drumurilor fiind înlăturate, s-ar putea merge astfel de la țărmurile apusene pînă la cele septentrionale. Dar Ælius Gracilis, legatul Belgiei[1232], invidios pe Vetus pentru acest proiect, îl împiedica să-și realizeze planul, speriindu-1 și insistînd să nu-și ducă legiunile în provincia altuia și să-și cîștige simpatiile Galiilor, ceea ce ar fi motiv de îngrijorare pentru împărat: astfel se zădărnicesc adeseori încercări lăudabile.

54 De altminteri, armata rămînînd continuu inactivă, s-a răspîn- dit zvonul că legaților li s-a luat dreptul de a-și duce trupele împotriva dușmanului. De aceea, frisi![1233] și-au pus în mișcare tineretul prin locuri împădurite sau prin mlaștini, iar pe cei inapți de luptă, pe lacuri de pe malul Rinului, și au ocupat pămînturile libere, rezervate folosinței soldaților noștri; aceasta, la îndemnul lui Verritus și al lui Malorix, care erau regii acestui neam, pe cît se poate vorbi de regi la germani. își făcuseră case, însămînțaseră ogoarele și le lucrau, ca și cum ar fi

1228 Abuzul în acordarea lor le scăzuse mult valoarea.

1229 Pompeius Paulinus, fiu de cavaler roman din Arelate (azi, Arles), oraș în Galia narboneză pe fluviul Rhone, era frate cu Pompeia Paulina, soția lui Seneca, legat al Germaniei inferioare; despre Lucius Antistius Vetus, legat al Germaniei superioare, v. XIII, 11.

1230 Drusus a murit în anul 9 p.Chr.

1231 Mosella, azi, Moselle; Araris, azi Saône.

1232 Galia belgică.

1233 Despre frisi, v. 1,60 și XI, 19.

fost pămînt strămoșesc, cînd Dubius Avi- tus[1234], care preluase conducerea provinciei de la Paulinus, amenințîndu-i pe frisi cu forța armată a romanilor dacă nu se retrag în vechile lor locuri sau nu obțin din partea împăratului o nouă așezare, i-a îndemnat pe Verritus și pe Malorix să-i prezinte acestuia rugămințile lor. Plecînd la Roma și așteptînd să fie primiți de Nero, ocupat cu alte treburi, printre lucrurile care li s-au arătat barbarilor a fost teatrul lui Pompei, unde au fost duși să vadă numărul imens de spectatori. Acolo, neavînd ce face, căci barbarii, neînțelegînd nimic, nu au nici o atracție pentru spectacole, în timp ce întrebau despre mulțimea așezată pe bănci, despre locurile rezervate ordinelor[1235], cîte sînt ale cavalerilor și cîte ale senatorilor, au observat cîțiva oameni în haine străine, șezînd pe locurile senatorilor. în- trebînd cine sînt aceștia, după ce au aflat că această onoare li se atribuie delegațiilor acelor neamuri care se disting prin curajul lor și prin prietenia față de romani, strigară că nu există oameni care să-i întreacă pe germani în faptele de arme sau în lealitate, coboară treptele și se așază printre senatori, ceea ce publicul a privit cu simpatie, ca o manifestare de străveche simplitate și semnul unei nobile rîvne. Nero le-a acordat amîndurora cetățenia romană, dar a ordonat ca frisii să părăsească pămînturile ocupate. însă, cum aceia refuzau, cavaleria auxiliară trimisă pe neașteptate asupra lor i-a silit s-o facă: cei care rezistaseră mai îndîgit au fost luați captivi sau au fost uciși.

55 Aceleași ogoare au fost ocupate de ampsivarii[1236], neam mai puternic nu numai prin mulțime, ci și prin compătimirea popoarelor învecinate, fiindcă, izgoniți de chauci și neavînd o așezare, se rugau pentru un sălaș

1234 Fusese consul supleant, coleg cu Paetus Thrasea în anul 56.

1235 Cei din ordinul cavalerilor ședeau la spectacole în primele paisprezece bănci, iar senatorii în partea teatrului denumită orchestră.

1236 Ampsivarii locuiseră mai înainte la est de fluviul Ems; despre chauci, v. I, 38.

unde să se poată adăposti. îi sprijinea, între aceste neamuri, un om de vază și în același timp credincios nouă, pe numele său Boiocalus, care amintea că, pus în lanțuri din ordinul lui Arminius cînd cu răscoala cheruscilor[1237], slujise apoi la oaste sub comanda lui Tiberius și a lui Germanicus[1238] și, pe lîngă supunerea lui timp de cincizeci de ani, mai adăuga și faptul că își punea neamul sub protecția noastră. „De ce, zicea el, să rămînă nelucrată o suprafață atît de mare de pămînt, doar ca să fie, din cînd în cînd, loc de trecere a turmelor și a vitelor soldaților? Păstre- ze-și, firește, locuri de ținut cirezile, cît timp oamenii suferă de foame, numai să nu pună mai presus pustietatea și izolarea decît popoarele prietene. Aceste ogoare au fost cîndva ale chamavi- lor[1239], apoi ale tubanților și după aceea ale usipeților. Așa cum cerul este al zeilor, tot astfel pămînturile au fost date oamenilor, și cele neocupate sînt ale tuturor." Ridicîndu-și apoi privirile spre soare și implorînd celelalte astre, le întreba, ca și cum i-ar fi fost în preajmă, dacă ele vor să privească un pămînt pustiu: „O, mai bine să reverse marea peste răpitorii de pămînturi!"

56 Avitus, iritat de aceste vorbe, le spune că trebuie să suporte poruncile celor mai tari: zeii pe care el îi imploră au hotărît să rămînă în voia romanilor ce să dea cuiva și ce să-i ia, și să nu permită alți judecători decît pe ei înșiși. Așa răspunse el în public ampsivarilor, dar lui Boiocalus îi spuse că, în amintirea prieteniei lor, îi va da ogoare. Acela refuză indignat promisiunea, ca fiind o răsplată a trădării, și adăugă: „Ne poate lipsi pămîntul pe care să trăim, dar nu ne poate lipsi cel pe care să murim." Și astfel s-au despărțit cu sentimente dușmănoase de amîndouă părțile. Ampsivarii îi chemau

1237[12B] Răscoala din anul 9 p.Chr. și lupta din Pădurea Teutoburgică și, ca urmare, dezastrul legiunilor și moartea lui Quintilius Varus.

1238 Tiberius, însărcinat să răzbune înfrîngerea, condusese campania din anul 10-11, iar Germanicus o continuase în anii 14-16 p.Chr.

1239 Făceau parte din confederația marsilor și locuiau Olanda occidentală de azi; despre tubanți și usipeți, v. 1,51.

ca aliați la război pe bructeri, pe teneteli[1240], și chiar alte neamuri, mai îndepărtate. Avitus îi serie lui Curtilius Mancia, legatul armatei din Germania superioară, să treacă Rinul și să-și dispună forțele în spatele dușmanului; el însuși își conduce legiunile în ținutul tencterilor, amenințîndu-i cu pieirea, dacă nu rup alianța. Ca urmare, aceștia renunțînd la război, bructerii au fost înfricoșați prin amenințări identice; ceilalți, de asemenea, refuzînd să ia asupră-le primejdiile altora, neamul ampsivarilor, rămas singur, s-a retras în ținutul usipeților și al tubanților. Fiind izgoniți din ținuturile acestora, s-au dus în ținutul chattilor și apoi într-al cherus- cilor[1241]; după o lungă pribegie, considerați ca străini, lipsiți de toate cele și priviți ca dușmani, tineretul lor a fost măcelărit pe pământul altora, iar cei incapabili de război au fost împărțiți ca pradă.

1240V. 1,51.
1241 V. 1,55 și 56.

în aceeași vară, între hermunduri și chatti[1242] s-a încins o mare bătălie: își disputau un rîu bogat în sare care curgea pe la hotarul dintre ei, nu numai din plăcerea de a decide totul prin arme, ci și din cauza unei superstiții înrădăcinate că aceste locuri sînt cele mai apropiate de cer și că nicăieri rugăciunile muritorilor nu sînt auzite de zei mai de aproape; de aici, credința că, prin bunăvoința zeilor, sarea le vine de la acel rîu și din pădurile acelea și nu, ca la alte neamuri, din aluviunile mării după ce apa se evaporă, ci vărsînd peste o grămadă de arbori aprinși apa rîului, care, prin cele două elemente contrare între ele, focul și apa, se cristalizează. Dar, dacă acest război a fost favorabil hermundurilor, chattilor le-a fost mai degrabă fatal, căci cei care ar fi învins i-au dedicat lui Marte și Mercur armata adversarului: o juruință prin care cai, oameni și tot ce-aveau învinșii era sortit uciderii. Amenințările dușmanilor noștri se întorceau acum împotriva lor. Dar cetatea ubiilor, aliați cu noi, a fost lovită de o nenorocire neașteptată: flăcări ieșite din pămînt prăpădeau peste tot gospodării, ogoare, sate și înaintau pînă la zidurile coloniei întemeiate de curînd[1243]. Și ele nu puteau fi stinse în nici un fel, nici de căderea ploilor, nici cu apele rîurilor, nici cu vreun altfel de lichid, pînă ce, nemaivăzînd scăpare și furioși de prăpăd, niște țărani aruncară cu pietre de departe; apoi, flăcările potolindu-se și ei apropiindu-se mai mult, le îndepărtau ca pe fiare,lovindu-le cu pari și cu ciomege; apoi, dezbrăcîndu-se complet, își aruncară pe foc hainele, care cu cît erau mai proaste și mai murdare, de mult ce fuseseră purtate, cu atît mai mult stingeau pîrjolul. **58** în același an, s-a văzut că smochinul ruminai din Comițiu[1244], care cu opt sute treizeci de ani mai înainte îi ocrotise pe Remus și pe Romulus de curînd născuți, s-

1242 Despre hermunduri, v. II, 6; despre chatti, v. 1,55. Nu se poate identifica rîul.

1243 Colonia este Claudia Augusta Agrippinensis (Kôln), fondată în anul 50 în onoarea Agrippinei.

1244 Copacul sub care, după legenda, o lupoaică i-ar fi alăptat pe Romulus și pe Remus. Sub vechea republică, Comițiul era locul unde se ținea adunarea patricienilor, la poalele colinei Capitolului.

a pipernicit, ramurile uscîndu-se și trunchiul secătuindu-se de sevă; lucrul acesta a fost socotit ca o prevestire sinistră, pînă ce arborele începu să dea din nou lăstare.

Cartea a XIV-a

1 Sub consulatul lui Caius Vipstanus și al lui Caius Fonteius[1245], Nero n-a mai amînat o crimă la care se giudea de mult. îndrăzneala lui sporise prin multa trecere de vreme de cînd luase puterea și prin iubirea lui din zi în zi mai arzătoare pentru Poppaea. Aceasta, ne- putînd spera în căsătoria ei cu Nero și în divorțul de Octavia atîta vreme cît trăia Agrippina, îl acuza pe principe, prin dese învinuiri și uneori prin glume, numindu-1 copil sub tutelă care, ascultînd de ordinele altuia, nu numai că nu avea conducerea imperiului, dar nici libertate personală. De fapt, pentru ce amînă să o ia în căsătorie? îi displac, pesemne, chipul și strămoșii ei, care obținuseră triumfuri? Sau faptul că ea poate face copii[1246] și că are o fire sinceră? Se teme cineva că soția lui, cel puțin, are să dezvăluie injuriile la adresa senatorilor și furia poporului împotriva trufiei și lă- comiei mamei lui? Dacă Agrippina nu poate suferi decît o noră care să-i dușmănească[1247] fiul, pe ea, Poppaea, n- are decît s-o trimită din nou la căsnicia ei cu Otho; va merge în orice colț al lumii, ca mai degrabă să audă decît să tot vadă, amestecată în primejdiile ce-1 amenință, jignirile aduse împăratului. Aceste cuvinte și altele asemenea, care, prin lacrimile și prin dibăcia curtezanei, îl impresionau adînc pe Nero, nu întîmpinau nici o împotrivire, căci toți doreau ca puterea mamei lui să fie înfrîntă, dar nimeni nu credea că ura fiului va ajunge atît de departe încît s-o omoare.

2 Cluvius[1248] ne informează că Agrippina, din dorința ei arzătoare de a-și păstra puterea, a ajuns pînă acolo încît, în plină zi, la vremea cînd Nero era înfierbîntat de vin și de ospăț, ea se oferi de mai multe ori fiului ei amețit de băutură, elegant gătită și dispusă la incest:

1245 Anul 59 p.Chr. Vipstanus Apronianus va deveni în anul 69 proconsul al Africii; C. Fonteius Capito, probabil fiul unui proconsul al Asiei (IV, 36), legat al Germaniei inferioare, a fost ucis în anul 69 (Tacitus, *Hist.* III, 62).

1246 Avusese un fiu cu Rufrius Crispinus, primul ei soț (XIII, 45), pe cînd Octavia n-avusese copii și era prezentată ca sterilă.

1247 După otrăvirea lui Britannicus, Agrippina se apropiase de Octavia.

1248 Despre Cluvius Rufus, v. XIII, 20.

cum cei din preajmă observaseră sărutările ei lascive și giugiulelile premergătoare blestemăției, Seneca recurse împotriva seducțiilor ei feminine la ajutorul altei femei, și o aduse acolo pe liberta Acte[1249]; aceasta, îngrijorată de primejduirea ei proprie și totodată de infamia lui Nero, îi spuse că peste tot s-a dus vorba despre incest, că așa se fălește mama lui, și că soldații nu vor suporta un împărat nelegiuit. Fabius[1250] ne spune că aceasta n-a fost dorința Agrippinei, ci a lui Nero, și că fapta a fost împiedicată prin abilitatea aceleiași liberte. Dar ce ne spune Cluvius ne-au transmis și ceilalți istorici, iar părerea generală înclină către această versiune, fie că Agrippina și-a pus în minte această blestemăție, fie că a părut mai verosimil ca plănuirea unui nou gen de desfrînare să îi aparțină ei, o femeie care de copilă se lăsase necinstită de Lepidus[1251] din dorința de putere, se înjosise pînă la a-i face poftele lui Pallas[1252] și, după căsătoria cu unchiul ei, se deprinsese cu orice ticăloșie.
3 Ca urmare, Nero se ferea s-o întîlnească singur și, cînd ea se ducea fie în grădinile ei, fie la proprietățile de la Tusculum sau de la Antium[1253], o lăuda că se mai odihnește. Pînă la urmă, văzînd că-i este nesuferită peste măsură, oriunde s-ar afla ea, s-a hotărît să o omoare, ținut în loc doar fiindcă nu se decisese dacă să folosească otrava, pumnalul sau alt mijloc violent. Întîi, ar fi preferat otrava, dar, dacă i s-ar fi administrat în timpul unui ospăț al principelui, faptul nu se putea pune pe seama unei întîmplări, după moartea identică a lui Britannicus; să corupă slujitorii unei femei care, practicînd crima, era atît de atentă la vreo cursă, era foarte greu, și apoi ea însăși, luînd contraotrăvuri, își întărise corpul. Cum s-ar putea ascunde uciderea cu pumnalul,

1249 V. XIII, 12.
1250 Despre Fabius Rusticus, v. XIII, 20.
1251 Marcus Æmilius Lepidus, fiul consulului cu același nume din anul 6 p.Chr., soțul Liviei Drusilla, sora Agrippinei și a lui Caligula, înrudit cu familia imperială; desemnat ca succesor al lui Caligula, fusese implicat în conspirația lui Lentulus Gae- tulicus contra acestuia și ucis.
1252 Pallas, libertul lui Claudius, amant al Agrippinei (XIII, 25 și 65).
1253 Tusculum, actualul Frascati, aproape de Roma; despre Antium, v. cap. 4.

nimeni nu-și dădea seama, și apoi se temeau toți ca cel ales pentru o crimă atît de mare să nu refuze să execute ordinele lui. Ideea a dat-o libertul Anicetus, prefectul flotei de la Misenum[1254], care-1 crescuse pe Nero de cînd era copil și era nesuferit Agrippinei, urînd-o tot atît pe cît îl ura ea. Așadar, el arătă că se poate construi o navă astfel ca o parte a ei, desprin- zîndu-se printr-un meșteșug în timpul navigației pe mare, să o scufunde brusc în valuri: „Nimic nu este atît de bogat în accidente ca marea: și dacă Agrippina s-ar prăpădi într-un naufragiu, cine ar fi atît de nedrept să dea pe seama unei crime capriciile vînturilor și valurilor? în plus, principele îi va dedica defunctei un templu, altare și tot ce trebuie, spre a-și arăta pietatea filială."

4 Planul ingenios a avut succes, fiind favorizat și de împrejurări, deoarece Nero se ducea la Baiae la sărbătorirea zilelor de cvincva- trii[1255]. O ademenește și pe mama lui să vină acolo, spunînd peste tot că supărările părinților trebuie suportate și că fiecare trebuie să-și potolească mînia, asta ca să răspîndească zvonul împăciuirii, de care să audă și Agrippina, femeile fiind lesne încrezătoare în tot ce le vestește bucurii. La sosirea Agrippinei, căci ea venea de la Antium[1256], Nero o întîmpină la țărm, îi întinde mîna, o îmbrățișează și o aduce la Bauli: acesta era numele unei vile care, așezată între promontoriul Misenum și lacul de la Baiae, era scăldată de apele golfului mării. Printre celelalte corăbii, se vedea una mai împodobită, ca și cum și aceasta era o cinstire făcută mamei sale, căci de obicei ea circula cu o triremă mînată de vîslași ai flotei; mai mult chiar, atunci era invitată la un banchet, pentru ca noaptea să slujească la învăluirea crimei. Ceea ce este sigur e că a existat un denunțător și că Agrippina, auzind de cursa ce i se întindea și ne- știind ce să

1254 Anicetus, prefectul flotei de la Misenum, era libert; de obicei, cei care aveau această funcție aparțineau clasei cavalerilor.

1255 *Quinquatrus,* sărbători în cinstea Minervei, țineau de la 19 pînă la 23 martie; despre Baiae, v. XIII, 21.

1256 Oraș în Lațiu, la sud de Roma, pe un promontoriu pătrunzînd adînc în mare, cu frumoase vile și temple, rezidență imperială, locul de naștere al lui Nero, stațiune de odihnă pentru oamenii bogați (azi, Porto d'Anzio).

creadă, a fost dusă la Baiae într-o lectică. Acolo, căldura cu care a fost întîmpinată i-a micșorat frica: a fost primită afectuos și așezată mai sus decît el[1257]. S-au întreținut, vorbind despre multe.
Nero era cînd de o cordialitate tinerească, cînd, dimpotrivă, serios, de parcă i-ar fi făcut destăinuiri grave, prelungind astfel mai mult festinul; își însoți mama la plecare, privind-o îndelung și strîngînd-o la piept mai mult ca altă dată, fie ca simularea lui să fie perfectă, fie că în ultimul moment, cînd își mai privea mama sortită să piară, sufletul lui, oricît de crud ar fi fost el, a avut o clipă de ezitare.
5 Noaptea era plină de stele și liniștită, căci marea era calmă, de parcă zeii ar fi lăsat așa, pentru ca fărădelegea să fie dovedită. Corabia nu înaintase mult; Agrippina era însoțită de doi dintre intimii ei: Crepereius Gallus[1258] stătea nu departe de cîrma corăbiei, iar Acerronia[1259], aplecată peste picioarele Agrippinei care ședea culcată, îi vorbea, bucuroasă, despre căința fiului și despre trecerea pe care mama lui o redobîndise, cînd, la un semnal, acoperișul locului unde se aflau se prăbuși sub o greutate mare de plumb. Crepereius a fost strivit și a murit pe loc; Agrippina și Acerronia au fost apărate de pereții patului, înalți și, întîmplător, destul de tari ca să nu cedeze greutății. N-a mai urmat desfacerea corăbiei, fiindcă toți erau zăpăciți, iar numeroșii neștiutori îi împiedicau pe părtașii la complot. Atunci, unii vîslași au găsit cu cale să apese cu toții într-o singură parte și să scufunde astfel nava. Dar nici ei nu se înțelegeau să opereze repede în această situație neașteptată, iar alții, sforțîndu-se de partea opusă, au dat putință naufragiaților să se arunce mai lesne în apa mării[1260]. Acerronia însă, strigînd nechibzuit că ea este Agrippina și cerînd ajutor pentru mama împăratului, este omorîtă cu lovituri de cîngi, de vîsle și de alte unelte marinărești, aflate la îndemînă.

1257 La masă, în semn de cinstire.
1258 Probabil, o gardă de corp.
1259 Probabil, fiică a consulului Cn. Acerronius Proculus din anul 37 p.Chr.
1260 Sau: „au făcut ca nava să se scufunde mai încet**.

Agrippina, tăcînd și nefiind astfel recunoscută, s-a ales totuși cu o rană la umăr; înotînd și întîlnind apoi niște bărcuțe pescărești, a ajuns pe lacul Lucrinum și a fost dusă la vila ei.

6 Acolo, cugetînd ea că înadins fusese chemată printr-o scrisoare înșelătoare și tratată cu o stimă deosebită, apoi că nava se afla lîngă țărm, că nu fusese împinsă de vînt, că nu se izbise de stînci și că se prăbușise din partea de sus, ca o construcție de pe uscat, gîndindu-se și la moartea Acerroniei și privindu-și totodată rana, și-a dat seama că singurul mijloc de a scăpa de atentat este să arate că n-a priceput nimic din toate astea. îl trimise pe libertul Agerinus să-1 anunțe pe fiul ei că, prin bunăvoința zeilor și norocul împăratului, a scăpat de un grav accident; îl roagă ca, oricît de înspăi- mîntat ar fi de primejdia abătută asupra mamei sale, să-și amine dorința de a o vizita; deocamdată, ea are nevoie de odihnă. între timp, prefacîndu-se neîngrijorată, își îngrijește rana și caută să prindă puteri; poruncește să se caute testamentul Acerroniei și să i se sigileze bunurile[1261], singurul lucru în care nu se prefăcea.

7 Dar lui Nero, care aștepta vești despre îndeplinirea acțiunii, i se anunță că Agrippina a reușit să scape, rănită ușor, și că pericolul înfruntat a fost atît de mare, încît ea nu are îndoială asupra autorului. Atunci, pierit de frică, el a afirmat că, desigur, ea va veni, grăbită să se răzbune, fie înarmînd sclavii, fie instigînd soldații, fie pătrunzînd în senat și, în fața poporului, demascînd naufragiul, rănirea ei și omorîrea prietenilor ei. Dar, se întreba, ce ajutor are el împotriva ei? Decît poate că Burrus și Seneca vor reuși ceva. Trimise imediat să-i trezească și îi chemă la el; nu se știe dacă ei nu erau la curent de mai înainte. Amîndoi tăcură îndelung, ca să nu i se împotrivească inutil dîndu-i sfaturi, sau mai degrabă fiindcă socoteau că lucrurile au ajuns pînă acolo încît, dacă nu i se ia înainte Agrippinei, Nero va trebui să piară. Apoi, Seneca măcar într-a- tîta se dovedi mai hotărît, că privi lung spre Burrus și vru să știe dacă

1261 Ca să nu se piardă ceea ce Acerronia i-ar fi lăsat prin testament; despre setea ei de bani, v. XII, 7.

n-ar trebui să se ordone soldaților s-o omoare. Acela răspunse că pretorienii erau strîns legați de familia Cezarilor și, amintindu-și de Germanicus, nu vor îndrăzni niciodată grozăvia de a ucide o odraslă de-a lui; Anicetus să-și îndeplinească promisiunile. Acesta, neșovăind o clipă, cere să i se dea putința să-și ducă pînă la capăt crima. La aceste cuvinte, Nero exclamă că în acea zi i se dă imperiul și că autorul unui atît de mare dar este un libert; să plece îndată și să-i ia cu el pe cei mai hotărîți să asculte ordinul. Dinspre partea lui, Anicetus, aflînd că sosise, trimis de Agrippina, mesagerul Agerinus, pune la cale, din proprie inițiativă, o scenă în care acesta să apară drept făptașul crimei; pe cînd trimisul își expunea mandatul, el îi aruncă un pumnal la picioare; apoi, ca și cum acela ar fi fost prins asupra faptului, poruncește să fie pus în lanțuri, ca astfel să inventeze povestea că mama sa pusese la cale moartea împăratului și că, de rușine că fărădelegea îi fusese descoperită, și-a pus capăt zilelor.

8 între timp, se răspîndise vestea pericolului prin care trecuse Agrippina, ca și cum ar fi fost din întîmplare, și toată lumea, cum afla de el, alerga spre țărm. Unii se urcau pe digul din fața lor, alții, în bărcile care le erau la îndemînă, alții înaintau în mare pe cît puteau, unii întindeau mîinile înainte: tot țărmul răsuna de plîn- setele, rugăciunile, strigătele celor care puneau diverse întrebări, sau de-ale celor care dădeau răspunsuri nesigure; o mulțime de oameni se revărsau spre țărm cu torțe și, aflînd că Agrippina a scăpat cu viață, se grăbeau s-o felicite, pînă ce, la vederea unei trupe înarmate și amenințătoare, s-au împrăștiat. Anicetus înconjoară vila cu un cordon de soldați și, spărgînd poarta, îi prinde pe sclavii care i se iveau în cale pînă ce-ajunge la ușile camerei de dormit, unde se aflau doar cîțiva inși; ceilalți fugiseră înspăimîntați de groaza soldaților care se năpusteau. în cameră, eră o lumină slabă, iar dintre slujitoare, una singură; Agrippina era din ce în ce mai neliniștită că nu venea nimeni din partea fiului ei, nici măcar Agerinus: altfel ar arăta, își zicea, o stare de lucruri bună; acum, singurătate, apoi larmă neașteptată, semne

prevestitoare ale ceasului din urmă. După care, slujnica depărtîndu-se, Agrippina îi strigă: „Și tu mă părăsești"? Îhtorcîndu-și ochii, îl vede pe Anicetus, însoțit de trierarhul Herculeius[1262] și de Oboritus, centurion al flotei, și-i spune că, dacă a venit s-o vadă, să anunțe că se simte bine, dar dacă a venit să săvîrșească o crimă, ea nu-1 crede pe fiul ei capabil de asta: ordinul de a-și ucide mama nu-i dat de el. Asasinii au înconjurat patul, și trierarhul a lovit primul, izbind-o cu o bîtă în cap; centurionului care-și scotea sabia ca s-o omoare, Agrippina, dezvelindu-și pînte- cele, îi strigă: „Lovește aici", și căzu răpusă de multe răni.

9 Aceste fapte ne sînt transmise la fel de toți istoricii. Că Nero ar fi privit-o pe mama lui moartă și că i-ar fi admirat frumusețea trupului, sînt unii care o afirmă și alții care o neagă. Ea a fost arsă în aceeași noapte pe un pat de ospăț, cu funeralii cît se poate de obișnuite și, cît a domnit Nero, n-a avut parte de vreun mormînt, și nici de vreo împrejmuire. După aceea, prin grija unor oameni de casă ai ei, i s-a înălțat un mic monument lîngă calea ce duce spre Misenum și vila lui Caesar[1263], care, așezată la mare înălțime, are vedere asupra liniei sinuoase a golfului de la picioarele ei. Un libert al Agrippinei, pe nume Mnester, după ce rugul a fost aprins, s-a înjunghiat cu un pumnal, nu se știe dacă din iubire pentru stăpîna lui sau de teamă să nu fie ucis. Cu mulți ani mai înainte, ea fusese încredințată că acesta îi va fi sfîrșitul, dar n-a ținut seama de acest lucru. într-adevăr, consultînd niște prezicători chaldei în privința lui Nero, ei răspunseră că acesta va domni și că-și va ucide mama. „Ucigă-mă, zise ea, numai să domnească !“

10 Dar Nero, numai după săvîrșirea crimei și-a dat seama de grozăvia ei. Tot restul nopții, cînd încremenit în tăcere, cînd tresărind de spaimă și cu mintea rătăcită, aștepta zorii zilei, de parcă ar fi trebuit să-i aducă moartea. La îndemnul lui Burrus, i-au întărit speranța mai întîi centurionii și tribunii care, lingușindu-1, îi cuprindeau mîinile și-1 felicitau că scăpase de o primejdie neașteptată și de crima mamei sale. După aceea,

1262 **Comandant de vas.**
1263 **Dictatorul.**

prietenii lui alergară la temple și, pornind de la pilda acestora, municipiile învecinate din Campania au început să-și manifeste bucuria, aducînd jertfe zeilor și tri- mițindu-i delegații; dar el, printr-o prefăcătorie, dimpotrivă, se arăta abătut, urîndu-și parcă zilele că a scăpat cu viață și vărsînd lacrimi pentru moartea mamei sale. Fiindcă, totuși, priveliștea locurilor nu se schimbă atît de ușor ca fețele oamenilor și aspectul tulburător al mării aceleia și-al țămurilor ei îl oboseau (erau chiar unii care credeau că pe culmile înalte din jur se aud un sunet de trompetă și gemete din mormîntul mamei sale), Nero a plecat la Neapolis și a trimis o scrisoare senatului, al cărei cuprins era pe scurt acesta: asasinul Agerinus, unul dintre liberții cei mai apropiați ai Agrippinei, a fost descoperit înarmat cu un pumnal, iar ea, știin- du-se vinovată că pusese la cale crima, și-a luat singură pedeapsa.

11 A adăugat la aceasta și alte învinuiri, luînd-o de mai înainte: „Sperase să fie asociată la conducerea imperiului, să ceară cohortelor pretoriene să depună jurămînt de credință unei femei, să aducă aceeași jignire senatului și poporului; după ce à văzut că aceste speranțe sînt zadarnice, pornită împotriva soldaților, senatorilor și plebei, l-a sfătuit, zicea, să nu acorde gratificații preto- rienilor și subvenții plebei, și punea la cale moartea unor bărbați iluștri. Cu cită greutate reușise s-o determine să nu pătrundă în senat și să nu dea răspunsuri neamurilor străine !“ Printr-o condam- nare piezișă a epocii lui Claudius, el punea acum toate crimele stă- pînirii acestuia pe seama mamei sale, declarînd că moartea i-a fost spre norocul imperiului. Ba mai relata și naufragiul ei, dar ce prost atît de mare se putea găsi să creadă că acest naufragiu fusese un accident, sau că o femeie, abia scăpată de la înec, trimisese un singur om cu o armă spre a învinge cohortele și flotele împăratului? De aceea, nu Nero, a cărui cruzime întrecea hula tuturora, ci Seneca era vorbit de rău, că scrisese un asemenea discurs, care era o recunoaștere a crimei.

12 Totuși, printr-o uimitoare întrecere în josnicie a

fruntașilor senatului, se hotărăsc rugăciuni de mulțumire zeilor la toate sanctuarele, iar cvincvatriile[1264], în timpul cărora fusese descoperit „complotul", să fie sărbătorite prin jocuri anuale, să se așeze în curie[1265] o statuie de aur a Minervei și alături un bust al lui Nero; ca ziua de naștere a Agrippinei[1266] să fie înscrisă printre zilele nefaste. Thra- sea Paetus[1267], care obișnuise înainte să treacă cu vederea lingușelile, păstrînd tăcere sau facînd un scurt semn de aprobare, a ieșit atunci din senat, oferind un motiv de primejduire a vieții sale, dar nedînd celorlalți un îndemn la libertate. S-au văzut pe atunci multe minuni, dar fără vreo urmare: o femeie care a născut un șarpe, o alta, omorîtă de trăznet pe cînd era în brațele soțului ei; soarele întunecîn- du-se deodată și cele paisprezece cartiere ale Romei lovite de trăznet; dar ele nu erau semne date de zei anume, pentru că Nero și-a continuat mulți ani după aceea atît domnia, cît și crimele. De altminteri, ca să sporească ura împotriva mamei lui și să arate că, după îndepărtarea acesteia, clemența lui era mai mare, a redat că- minurilor din țara lor pe lunia și pe Calpumia, femei de prim rang, pe foștii pretori Valerius Capito și Licinius Gabolus, exilați cîndva de Agrippina; a permis apoi să fie adusă la Roma cenușa Lolliei Paulina și să i se construiască un mormînt; chiar și pe Iturius și Calvisius, pe care el însuși îi relegase de curînd, i-a iertat de pedeapsă[1268]. Cît despre Silana, ea nu mai era în viață, după ce se reîntorsese la Tarent dintr-un îndelungat exil, în vremea cînd Agrippina, din dușmănia căreia căzuse, șovăia, ba chiar, la sfîrșit, se mai îmblînzise.

13 Totuși, Nero întîrzia prin orașele Campaniei, pjtrebîndu-se îngrijorat cum se va întoarce el la Roma: va găsi oare supunerea senatului și simpatiile plebei?

1264 Serbări despre care v. cap. 4.
1265 Clădirea și sala ședințelor senatului.
1266 Ziua de 6 noiembrie.
1267 Despre el, v. XIII, 49.
1268 lunia Calvina (XII, 4), Calpumia (XII, 22) fuseseră exilate de Nero; Varius Capito și Lucinius Gabolus, necunoscuți; despre Lollia Paulina, v. XII, 1 ; despre Itu- rius și Calvisus, liberți ai luniei Silana, v. XI, 12.

Dar cei mai ticăloși dintre intimii lui — n-a existat palat mai plin de-astfel de oameni — îl asigurau că numele Agrippinei era urît și că, prin moartea ei, dragostea poporului pentru dînsul sporise foarte mult: să plece fără teamă și va vedea cu ochii lui cît este de venerat; totodată, îi cer să se ducă ei mai înainte. Acolo, găsesc că lucrurile stau mai bine decît îi promisesem; le ies în întîmpinare triburile, senatul în veșminte de sărbătoare, rînduri-rînduri de soții și de copii, dispuse după sex și după vîrstă și, pe drumul pe care el avea să treacă, văd tribune înălțate, cu trepte, ca și cele ridicate cînd trec cortegiile triumfale. Atunci, mîndru și biruitor asupra servilismului tuturor, Nero urcă pe Capitoliu, aduse mulțumiri zeilor, și apoi se lăsă în voia tuturor pasiunilor, pe care, greu strunite, din respect pentru mama lui, oricum ar fi fost ea, le amînase.

14 O veche dorință a lui era să conducă un car de curse în arenă, iar alta, nu mai puțin nedemnă, să cînte acompaniindu-se cu citera, ca la teatru. „A concura la cursele de cai, spunea el, este un obicei al regilor, practicat și de vechii căpitani de oști, celebrat prin laudele rapsozilor și îndeplinit în cinstea zeilor. într-adevăr, cîntul era o artă consacrată lui Apollo, și el, mărețul zeu, cunoscător al viitorului, ni se înfățișează într-un veșmînt de citared nu numai în orașele grecești, dar și în templele romane.[41] Și cum nu putea nimeni să-1 oprească, Seneca și Burrus au crezut de cuviință să-i cedeze în una din dorințe, ca el să nu izbîndească în amîndouă: a fost îngrădit un teren în valea Vaticanului, în care să poată conduce caii la spectacole, dar să nu poată asista oricine. Curînd după aceea, a fost invitat tot poporul din Roma și, cum mulțimea e doritoare de plăceri și bucuroasă dacă împăratul are aceleași gusturi ca și ea, îl lăuda ridicîndu-1 în slăvi. Dar rușinea aceasta, devenită publică, nu l-a făcut să se satureze, cum credeau ei, ci l-a aținat și mai mult. Socotind el că această degradare n-ar mai fi părut gravă dacă ar fi necinstit pe mulți alții, a adus pe scenă urmași ai unor familii vestite, siliți de sărăcie să se vîndă pe bani; acestora, morți acum, n-am să le dau numele, din respect pentru strămoșii lor; dar este aici și ticăloșia

aceluia care le dădea bani mai degrabă pentru viciile lor, decît ca să nu se facă vinovați de ele. Nero a construis, prin daruri foarte mari, chiar și reputați cavaleri romani să promită că vor apărea, în cadrul unor spectacole, în arenă; e drept că o răsplată venită de la cel ce-ți poate porunci îți impune o obligație inevitabilă.

15 Ca totuși să nu se mai înjosească într-un teatru public, a instituit spectacolele numite „serbările iuvenale“, la care s-a înscris să participe lume de toată mîna. Nici noblețea cuiva, nici vîrstă sau demnitățile avute nu erau o piedică de a practica profesiunea de histrion grec sau latin, pînă la gesturi și melodii nevrednice de un adevărat bărbat. Ba și femei ilustre exersau roluri indecente; lîngă o pădurice pe care August o plantase în jurul unui lac de concursuri navale, se construiseră cabine și taverne și erau expuse la vînzare tot felul de atracții la desfrîu; se distribuiau și monede, pe care oamenii de treabă le cheltuiau de nevoie, iar cei dezmățați, ca să se fălească. De-atunci, ticăloșiile și stricăciunea au crescut; nimic n-a învăluit cu mai multe seducții moravurile, și așa corupte, decît cloaca aceea. Pudoarea se păstrează greu, chiar cînd purtările oamenilor sînt frumoase, necum să mai rămînă rușine, măsură sau vreo urmă de cinste, cînd ei se întrec în vicii. Ultimul intră în scenă Nero, încercînd cu mare grijă coardele citerei și facînd arpegii, asistat de maeștrii de cînt. Se mai aflau acolo o cohortă de soldați, centurioni, tribuni și Burrus, abătut și aplaudînd. Atunci pentru prima oară au fost înrolați acei cavaleri romani numiți angustiarli[1269], remarcabili prin tinerețe și prin forța lor fizică, unii dintre ei nerușinați din fire, alții sperînd să se înalțe. Zi și noapte aceștia făceau să răsune văzduhul de aplauze, strigîndu-i numele și lăudînd frumusețea și vocea principelui cu formule care se aplică zeilor: deveneau astfel vestiți și onorați, ca și cum ar fi binemeritat prin virtute.

16 Pentru ca totuși împăratul să nu se distingă doar

1269 Despre augustiani (augustani), v. și Suetoniu, *Nero 20* și 25.

prin arta scenică, s-a dedicat și preocupărilor poetice» adunînd în jurul lui inși care aveau o oarecare îndemînare la compunerea versurilor, dar necunoscuți încă. Aceștia, după ce luau masa, se așezau laolaltă, înnădeau versurile aduse de Nero sau pe cele compuse pe loc și-i completau cuvintele, oricum ar fi fost ele; lucrul acesta se vede și din forma poeziilor lui, lipsite de inspirație și de unitate. Chiar și filozofilor, el le acorda cîteva momente după masă, ca să se distreze cu polemicile dintre partizanii doctrinelor opuse. Erau destui care doreau să fie văzuți, cu figura și privirea lor severă, printre amuzamentele de la curte.

17 Cam în același timp, între locuitorii coloniilor Nuceria și Pompei[1270] s-a iscat, dintr-o ciorovăială neînsemnată, un măcel îngrozitor la un spectacol de gladiatori dat de Livineius Regulus[1271], despre care am amintit că fusese exclus din senat. într-adevăr, înțepîndu-se unii pe alții cu glume bădărănești, au ajuns la înjurături, apoi au pus mina pe pietre și-n cele din urmă pe cuțite. Plebea din Pompei, unde se dădea spectacolul, s-a arătat mai tare. Ca urmare, mulți dintre nucerini au fost transportați în orașul lor cu trupul plin de răni, și foarte mulți jeleau fie moartea copiilor lor, fie a părinților. Nero încredință senatului judecarea acestei întîmplări, iar senatul o trecu asupra consulilor. Afacerea fiind din nou adusă în fața senatorilor, pompeienilor li s-au interzis pe timp de zece ani astfel de adunări, iar asociațiile care se constituiseră ilegal au fost desființate. Livineius împreună cu cei care aținaseră scandalul au fost pedepsiți cu exilul.

18 A mai fost exclus din senat Pedius Blaesus[1272]; era acuzat de cireneeni că violase templul lui Esculap și că se lăsase corupt prin bani și prin intervenții la recrutarea soldaților. Cireneenii îl acuzau și pe Acilius Strabo, fostul pretor, trimis odinioară de Claudius ca arbitru în chestiunea domeniilor, cîndva stăpînite de

1270 Orașe în Campania: Pompei, chiar pe coasta mării, Nuceria, la est de el.

1271 Despre el va fi vorbit Tacitus în vreuna dintre cărțile pierdute.

1272 Proconsul al Cretei și Cirenei, oraș al provinciei Cirenaica (în Libia); va fi reabilitat de Otho în anul 69 p.Chr.

regele Apion[1273] și lăsate de acesta, împreună cu domnia, poporului roman; proprietarii din vecinătate se făcuseră stăpîni pe ele și se prevalau acum de lungimea perioadei de uzurpare și abuz, ca și cum ar fi avut tot dreptul și li s-ar fi căzut. Așadar, pămînturile fiindu-le luate conform judecății, s-au pornit cu ură împotriva judecătorului; senatul a răspuns că nu cunoaște dispozițiile date de Claudius și că trebuie consultat principele. Nero aprobă decizia lui Acilius; cu toate acestea, scrise senatului că vrea să-i ajute pe aliați și că le cedează proprietățile uzurpate.

19 Puțin mai tîrziu, a urmat moartea unor bărbați iluștri, precum Domitius Afer și Marcus Servilius[1274], care se distinseseră prin cele mai înalte demnități și prin marea lor artă oratorică. Primul devenise celebru în pledarea proceselor, Servilius, de asemenea, prin activitatea lui îndelungată în for, apoi ca autor de istorie a Romei și prin felul său deosebit de viață, pe care a facut-o cu atît mai strălucită: egal cu Domitius în talent, se deosebea întru totul ca moralitate.

20 în timpul celui de-al patrulea consulat al lui Nero, care îl avea drept coleg pe Cornelius Cossus[1275], s-au instituit la Roma, după modelul concursurilor grecești, jocurile cvincvenale[1276]. Ca aproape tot ce este nou, ele erau felurit discutate. Unii spuneau că și Cneus Pompeius[1277] era mustrat de cei mai bătrîni pentru că ridicase o clădire permanentă pentru teatru. „Căci mai înainte", ziceau ei, „ se înălțau niște trepte și o scenă provizorii pentru jocuri; sau, dacă te-ai gîndi la vremuri și mai vechi, poporul privea stînd în picioare, ca nu cumva șezînd pe bănci să piardă zile întregi cu teatrul,

1273 Ptolemeu Apion, fiul lui Ptolemeu Evergetul, care la moarte și-a lăsat regatul moștenire poporului roman (anul 96 a.Chr.).

1274 Despre Cneus Domitius Afer, v. IV, 52. Despre Marcus Servilius Nonianus, Quintilian (X, 102) spunea: „Pe acest Servilius l-am audiat și eu; avea un talent strălucit, era bogat în sentenții, dar mai puțin concentrat decît o cere gravitatea istoriei."

1275 Anul 60 p.Chr.; Cornelius Cossus, fiul consulului cu același nume din anul 25 (IV, 84).

1276 Se dădeau la cinci ani o dată, spre a aniversa începutul domniei lui Nero, numite de aceea Neroniana; constau în concursuri gimnastice, curse de care, cînt, muzică, poezie și elocință.

1277 Despre teatrul lui Pompei, v. III, 23.

nefacînd nimic[1278]. Să se păstreze cel puțin vechea tradiție a spectacolelor ca, atunci cînd pretorii dau jocuri, nici un cetățean să nu fie obligat să concureze. De altminteri, obiceiurile din străbuni, puțin cîte puțin uitate, sînt acum cu totul răsturnate prin dezmățul venit din alte părți, ajungîndu-se astfel să poți vedea la Roma tot ce poate corupe sau fi corupt pe undeva în lume, ca tineretul să se ticăloșească prin modele străine, pierzîndu-și vremea cu gimnaziile[1279], distracțiile și amorurile rușinoase, la îndemnul principelui și al senatului, care nu numai că au dat frîu liber viciilor, dar au folosit și constrîngerea pentru ca fruntași ai Romei să se înjosească pe scenă, în chip de autori de discursuri sau de poezii. Ce le mai rămîne oare decît să se despoaie, s-apuce cestul[1280] în mînă și să se pregătească pentru acest fel de lupte, în locul slujbei lor la oaste și în războaie? Oare li se sporește astfel simțul de dreptate și oare decurtile cavalerilor[1281] vor îndeplini mai bine nobila funcție de judecători, dacă vor ști să aprecieze, ca buni cunoscători, ariile molatice și dulceața vocilor? Nerușinării i-au fost închinate chiar și nopțile, ca să nu mai rămînă vreun timp pentru rușine, ci, în promiscuitatea îngrămădelii, toți stricații să îndrăznească la întuneric tot ceea ce doriseră în timpul zilei.

21 Celor mai mulți tocmai această deșănțare le plăcea, totuși aduceau ca acoperire cuvinte înțelepte. „Nici strămoșii noștri nu s-au dat în lături de la distracțiile teatrale, după starea pe care o aveau pe atunci: au fost aduși histrioni de la etrusci și curse de cai de la Thurii[1282]; după cucerirea Ahaiei și a Asiei[1283], s-au dat jocuri mai îngrijite, și nimeni la Roma, născut din familie bună, nu s-a înjosit facîndu-se actor în cei două

1278 în anul 155 a.Chr., senatul, din inițiativa consulului P. Cornelius Scipio Nasica, a poruncit să se dărîme singurul teatru stabil din Roma.

1279 „Gimnaziu* la greci, loc public unde tinerii faceau, goi, exerciții fizice și lupte.

1280 Curele cu bumbi de fier sau plumb, cu care se înfășurau brațele pugiliștilor.

1281 Grupuri de judecători aleși din clasa cavalerilor.

1282 Colonie grecească în golful Tarent.

1283 Grecia a devenit provincie romană în anul 146 a.Chr., iar Asia în anul 129 a.Chr.

sute de ani de la triumful lui Lucius Memmius, primul care a oferit la Roma acest fel de spectacol[1284]. Dar s-a ținut seama și de economisirea de bani, clădindu-se mai degrabă un local permanent pentru teatru, decît să se facă cheltuieli enorme tot construindu-1 și dîndu-1 jos în fiecare an. Magis- trații n-aveau să-și mai prăpădească averea ca înainte, și nici poporul nu mai avea motiv să pretindă concursurile grecești, deoarece statul își ia asupra lui cheltuielile. Biruințele oratorilor și poeților vor stimula talentele, și pentru nici un judecător nu va fi înjositor să-și aplece urechea la preocupările alese și la plăcerile permise. Din întregul interval de cinci ani se acordă cîteva nopți de veselie mai bine zis decît de destrăbălare, în care la atîta lumină de torțe nu se poate ascunde nimic din ce ar fi nepermis.“ E drept, acest spectacol s-a desfășurat farà nici un scandal deosebit. Pasiunile plebei nu s-au aprins decît cu măsură, fiindcă pantomimii, deși reveniseră pe scenă[1285], erau opriți să participe la jocurile sacre. Premiul la elocvență nu l-a obținut nimeni, dar Nero a fost proclamat învingător. îmbrăcămintea grecească în care mulți apăruseră în acele zile mai tîrziu n-a mai fost la modă.

22 în vremea aceasta, a strălucit pe cer o cometă, despre care credința din popor spune că ar prevesti schimbare de domnie. Ca urmare, se pune întrebarea, ca și cum Nero ar fi fost alungat, cine va fi ales. Toată lumea vorbea despre Rubellius Plautus[1286], care după mamă își trăgea originea nobilă din familia lulia. El însuși respecta normele de conduită ale strămoșilor, avea o ținută severă, o familie cu viață cinstită și retrasă; cu cît, de frică, trăia mai izolat, cu atît își dobîndise un renume mai mare. Tălmăcirea dată, cu tot atît de puțin temei, căderii unui trăznet a sporit zvonurile. Căci, fiindcă fuseseră trăznite bucatele și

1284 Cu ocazia triumfului celebrat în anul 145 de consulul Lucius Memmius Achaicus.

1285 Fuseseră izgoniți din Italia în anul 56 (XIII, 25).

1286 Despre Rubellius Plautus, v. XIII, 19.

sfarîmată masa lui Nero, care cina la o fermă aproape de lacurile Simbruine[1287], numită Subla- queum, și aceasta se întîmplase în ținutul Tibrului[1288], de unde se trăgea Plautus după tată, lumea credea că el este destinat, prin voința zeilor, să conducă imperiul; ba chiar mulți dintre cei cu ambiția nestăpînită, adesea înșelătoare, de a se iți la tot ce e nou și aventuros, îi faceau curte de mai înainte. Așa încît Nero, neliniștit de aceste zvonuri, i-a trimis o scrisoare lui Plautus, spunîndu-i „să se gîndească la liniștea Capitalei și să se sustragă celor care răs- pîndesc zvonuri răuvoitoare contra lui; avea — adăuga — proprietăți moștenite în Asia, unde ar putea să-și petreacă tinerețea în siguranță și netulburată de nimeni “. Plautus s-a retras acolo împreună cu soția lui, Antistia[1289], și cu cîțiva prieteni.
23 Pe de altă parte, Corbulo[1290] a socotit că trebuie să profite de groaza pe care o stîmise după dărîmarea Artaxatei și să cucerească Tigranocerta, care, o data distrusă, ar fi sporit teama dușmanilor, iar, dacă ar fi fost cruțată, ar fi mărit faima clemenței lui. A pornit intr-acolo, cu o armată care nu trebuia să se arate ostilă, ca să nu ia dușmanului speranța de iertare, dar fără să slăbească vigilența, deoarece neamul acesta e lesne schimbător și, pe cît de lînced în fața primejdiilor, pe atîta de perfid cînd i se ivește prilejul. Barbarii, fiecare în felul lor, unii îi ieșeau înainte rugători, alții părăseau satele și se răspîndeau prin locuri de nepătruns; au fost și unii care s-au aciuat cu tot ce aveau mai de preț prin peșteri. Ca urmare, generalul roman întrebuința mijloace diferite: milă față de cei ca-re-1 rugau, rapiditate în urmărirea fugarilor, neîndurare față de cei care se retrăseseră în ascunzători: astupă intrările și ieșirile peșterilor cu vreascuri și cu mărăcini

1287 V. XI, 13.
1288 Azi, Tivoli.
1289 Antistia Pollitta, fiică a consulului din anul 55, Lucius Antistius Vêtus. A supraviețuit puțin timp soțului ei, asasinat în anul 62; va pieri în anul 65, victimă a lui Nero, împreună cu mama și bunica ei (XVI, 10).
1290 Se reia povestirea campaniei în Armenia a lui Corbulo, întreruptă în XIII, 41; ea se referă la anii 59 și 60 p.Chr.

și le dădu foc. Pe cînd mergea pe lîngă ținuturile lor, l-au atacat mardii[1291], meșteri în prădăciuni și apărați de munți dacă erau urmăriți. Trimițîndu-i pe iberi[1292] împotriva lor, Corbulo i-a nimicit, răzbunînd cu sînge străin cutezanța dușmanilor.

24 Deși nu suferiseră nici un fel de pierderi în luptă, Corbulo și armata lui erau istoviți datorită lipsei de hrană și oboselii, căci erau siliți să-și alunge foamea cu came de oaie[1293]. Se mai adăugau și alte suferințe: lipsa de apă, vara toridă, marșurile lungi, dar răbdarea comandantului le mai alina, căci aceleași le suporta și el, ba chiar mai multe decît soldatul de rînd. Au ajuns apoi la locuri cultivate și au cules holdele; dintre cele două fortărețe în care se re- fugiaseră armenii, una a fost cucerită prin atacare: cei care respinseseră primul atac au fost constrînși să se predea, după asediere. Trecînd de acolo în regiunea taurauniților[1294], Corbulo a scăpat dintr-o primejdie neașteptată. Nu departe de cortul lui, a fost descoperit un barbar mai de seamă, înarmat cu un pumnal: supus la chinuri, el a dat pe față planul complotului, al cărui autor s-a recunoscut, și pe complicii săi: dovediți vinovați, cei care sub aparența prieteniei pregăteau un complot au fost pedepsiți. Nu mult după aceea, soli veniți de la Tigranocerta au anunțat că porțile orașului le sînt deschise și că cetățenii lor așteaptă ordine; totodată, ei îi aduceau lui Corbulo, ca dar de ospeție, o coroană de aur. El îi primi cu cinste: nu s-a luat nimic din orașul lor, pentru ca locuitorii, nefiind păgubiți, să fie mai hotărîți la supunere.

25 Dar citadela Legerda[1295], în care se închisese tineretul curajos, nu a fost cucerită fără luptă. Ei au îndrăznit chiar să dea o luptă în fața zidurilor, dar, împinși înăuntrul întăriturilor, au cedat pînă la urmă armelor năvălitorilor, care-i loveau de aproape de pe o terasă. Aceste acțiuni ale noastre au reușit mai ușor,

1291 Populație ce locuia în diferite părți ale Mediei și Armeniei.
1292 Aliați acum cu romanii (XIII, 37).
1293 Romanii suportau greu lipsa griului.
1294 Probabil, locuitori ai muntelui Taurus.
1295 Situată la vest de Tigranocerta.

fiindcă părții erau angajați în războiul cu hircanii[1296]. Aceștia din urmă trimiseseră soli principelui roman ca să-i ceară alianța, declarînd că îl rețin pe Vologeses[1297] ca garanție a prieteniei. La întoarcerea lor, ca să nu fie capturați de străjile părților la trecerea Eufratului, Corbulo i-a condus, dîndu-le o escortă, pînă la țărmul Mării Roșii[1298], de unde, evitînd ținuturile părților, s-au întors în țara lor.

26 Pe de altă parte, fiindcă Tiridates[1299] încerca să pătrundă prin țara mezilor în Armenia, Corbulo, trimițîndu-1 înainte pe legatul său Verulanus, cu trupe auxiliare, și el însuși venind în urmă cu legiunile în marș forțat, l-a silit să se depărteze și să renunțe la speranța pe care și-o pusese în război; nimicindu-i prin sabie și foc pe cei despre care aflase că au sentimente dușmănoase față de noi, el punea stăpînire pe Armenia, cînd sosi acolo Tigranes[1300], ales de Nero să ia conducerea regatului. Acesta făcea parte din nobilimea cappadocienilor și era nepot al regelui Archelaus, dar, fiindcă fusese multă vreme ostatic la Roma, devenise smerit, răbdînd totul ca un sclav. N-a fost primit bine de toți ai lui, căci dăinuiau încă simpatiile față de Arsacizi, dar cei mai mulți, urînd de moarte tirania părților, preferau un rege pus de romani. I s-au lăsat ca apărare o mie de legionari, trei cohorte auxiliare și două escadroane de călăreți, și, ca să-și apere mai ușor domnia, unele părți din Armenia au fost puse sub stăpînirea unor regi din vecinătatea ei: Pharasma- nes, Polemon, Aristobulus și Antiochus[1301]. Corbulo a plecat de acolo în Siria, rămasă fără conducere prin moartea

1296 V. VI, 36. Mult timp aliați ai părților, se despărțiseră de ei (XIII, 37).

1297 Despre Vologeses, v. XIII, 14 și 50, XIII, 7, 9, 34,37.

1298 De fapt, prin Golful Persic.

1299 Tiridates era fratele lui Vologeses.

1300 Tigranes răsturna planurile lui Corbulo, care urmărea o anexare a Armeniei; era nepot al lui Herodes (Irod) cel Mare, regele ludeei, și al lui Archelaus, rege al Cappa- dociei.

1301 Regi aliați cu romanii: Pharasmanes, rege al Iberici, Polemon, rege al Pontului, Aristobul, al Armeniei Mici, Antiochus, rege al Commagenei.

lui Ummidius[1302], și încredințată lui.
27 în același an, Laodiceea[1303], unul dintre cele mai vestite orașe ale Asiei, distrusă de un cutremur de pământ, a fost reclădită prin mijloace proprii, fără nici un ajutor din partea noastră. În Italia, vechiul oraș Puteoli[1304] a dobîndit din partea lui Nero dreptul de colonie și un nou nume. S-au mai desemnat veterani care să locuiască la Tarentum și la Antium, totuși ei n-au reușit să oprească depopularea acestor localități, fiindcă cei mai mulți s-au risipit prin provinciile în care-și făcuseră serviciul militar: nefiind deprinși să se căsătorească și să crească copii, își lăsau casele fără urmași. Căci nu era ca odinioară, cînd se colonizau legiunile întregi împreună cu tribunii lor, cu centurionii și soldații fiecărei unități, încît ei constituiau, prin înțelegere și prin legături sufletești, o comunitate politică, ci, necunoscuți între ei, provenind din manipule diferite, fără un conducător, fără afecțiune mutuală, ca și cum ar fi fost adunați în grabă din alt soi de oameni, ei formau mai mult o îngrămădire decît o colonie.
28 Fiindcă alegerile de pretor, care de obicei erau lăsate pe seama senatului, se transformaseră, printr-o aprigă concurență, într-o luptă aprinsă, principele a potolit-o, punîndu-i la conducerea legiunilor pe cei trei candidați care depășeau numărul locurilor de pretori[1305]. De asemenea, a mărit prestigiul senatului, hotărînd ca aceia care, după ce se judecaseră într-un proces civil, apelau la senat, să verse drept cauțiune aceeași sumă ca și cei care apelau la principe; înainte, acest fel de apel se desfășura fără cauțiune și era lipsit de risc. La sfîrșitul acestui an, Vibius Secundus, cavaler

1302 Despre el, v. XII, 45.
1303 Oraș în Frigia.
1304 De fapt, la Puteoli (Puzzuoli) exista o colonie romană întemeiată în 194 a.Chr. Lîngă ea, se afla o comunitate de străini; aceasta a fost încorporată vechii colonii și a primit un nume nou: Colonia Claudia Augusta Neroniensis. Membrii unei colonii aveau drepturi egale cu cele ale cetățenilor romani; nu aveau însă drept de vot și drept de onoruri la Roma.
1305 Candidaci la pretură erau cincisprezece, dar existau numai douăsprezece locuri de pretori. Nero numește trei dintre ei legați de legiune, funcție care se acorda după pretură, uneori și mai înainte.

roman, fiind acuzat de mauri[1306], a fost condamnat pentru concusiune și izgonit din Italia, dar a reușit să scape de o pedeapsă mai grea prin trecerea de care se bucura fratele lui, Vibius Crispus[1307].

29 Sub consulatul lui Caesennius Paetus[1308] și al lui Petronius Turpilianus, am suferit o gravă înfrîngere în Britannia. Acolo, legatul Aulus Didius[1309], despre care am mai vorbit, nu făcuse altceva decît să păstreze pozițiile cîștigate, iar pe succesorul lui, Veranius, după ce devastase prin mici incursiuni ținutul silurilor, moartea l-a împiedicat să continue războiul[1310]. Cît a trăit, se dusese faima despre seriozitatea lui, dar ultimele sale cuvinte din testament au dovedit că é tare doritor de înălțare; într-adevăr, după multe lingușiri la adresa lui Nero, adăuga că el, dacă ar mai fi trăit doi ani, i-ar fi pus la picioare provincia întreagă. Pe atunci, britannii erau guvernați de Paulinus Suetonius, pe care știința lui militară și gura lumii, ce nu lasă pe nimeni fără rival, îl considerau emulul lui Corbulo, iar el dorea să egaleze gloria supunerii Armeniei prin înfrîngerea rebelilor. Ca urmare, se pregătește să atace insula Mona[1311], puternică prin locuitorii ei și un refugiu al fugarilor, construind nave cu fundul plat, ca să poată acosta pe o plajă joasă și nesigură. Așa au fost transportați pedestrașii; călărețiii au trecut prin vaduri sau îno- tînd pe lîngă cai, cînd valurile erau mai adînci.

30 Pe țărm, în fața lor, stătea linia de luptă dușmană, înțesată de arme și de oameni, printre care alergau femei; asemenea Furiilor, în haine de doliu, cu părul despletit, cu torțe în mîini; în jurul lor, druizii[1312], cu

1306 Locuitorii Mauritaniei, provincie în partea nord-occidentală a Africii.

1307 Vestit orator și delator; v. Tacitus, *Hist.* II, 10 și portretul pe care i-l face luve- nal, *Sat.* IV, 82-93.

1308 Anul 61 p.Chr.; Despre L. Caesennius Paetus, v. XV, 6; P. Petronius Turpilianus, fiul consulului din anul 19 p.Chr.

1309 Despre Aulus Didius, v. XII, 15; Despre Q. Veranius, v. XII, 5; despre siluri, v. XII, 32.

1310 Dușmanilor din Britannia.

1311 între Anglia și Irlanda (Anglesey).

1312 Preoți ai celților din Galia, Anglia și Irlanda; au fost o puternică forță antiro- mană. își desfășurau cultul în crînguri, considerate sfinte.

brațele ridicate spre cer, invocau zeii cu rugăciuni sinistre: ciudățenia spectacolului i-a uimit pe soldații noștri, și, de parcă le-ar fi înțepenit membrele, așteptau înlemniți să primească rănile. Apoi, la îndemnurile generalului și încurajîndu-se ei înșiși să nu se sperie de gloata exaltată de femei, pornesc la atac, îi doboară pe cei ce le stăteau în cale și-i învăluie în flăcările lor. După ce învinșii au fost puși sub pază, au fost distruse crîngurile superstițiilor lor sălbatice, căci ei țineau drept datorie sfînta să cinstească altarele cu sîngele captivilor și să consulte zeii prin examinarea măruntaielor omenești. Pe cînd Suetonius era ocupat cu acestea, i se anunța revolta neașteptată a provinciei.

31 Prasutagus, regele icenilor[1313], vestit de multă vreme prin bogățiile sale, îi lăsase ca moștenitori pe împăratul roman și pe cele două fiice ale sale, crezînd că printr-o asemenea deferență își pune la adăpost de vreo năpastă și regatul, și familia. Lucrurile s-au petrecut însă exact invers: regatul a fost devastat de centurioni, și casa lui, de sclavi, ca un fel de cucerire a lor. Mai întîi, soția lui, Bou- dicca, a fost bătută cu vergile, iar fetele lui, violate. Ca și cum aceștia ar fi primit în dar ținutul întreg, cei mai de seamă dintre iceni au fost despuiați de bunurile părintești, iar rudele apropiate ale regelui au fost considerate ca sclavi. Ocara aceasta și frica de mai rău (căci ajunseseră în stare de provincie) îi fac să ia armele; sînt atrași la revoltă trinobanții[1314] și alții care, nefrînți încă de jugul sclaviei, se angajau cu legăminte ascunse să-și recîștige libertatea. Ura lor cea mai mare se îndrepta spre veteranii noștri. într-adevăr, aceștia, aduși de curînd în colonia Camulodunum, îi izgoneau din case, le prădau ogoarele, îi numeau prizonieri și sclavi, iar soldații noștri le sprijineau excesele, din cauză că le semănau ca fel de viață și sperau să poată abuza la fel. Mai mult, templul înălțat divinului Claudius[1315] le apărea

1313 Despre iceeni, v. XII, 3. Prasutagus, rege clientelar, numit de romani; soția lui era Boudicca.

1314 Despre trinobanți și Camulodunum, v. XII, 32.

1315 înălțat împăratului Claudius, pe cînd acesta mai era în viață; preoții templului, aleși dintre fruntașii localnici, îi întrețineau cultul pe

locuitorilor ca o fortăreață a dominației veșnice; preoții, aleși să-i întrețină cultul, cheltuiau averi întregi. Nu li se părea prea greu să distrugă o colonie neîmprejmuită cu întărituri, lucru la care comandanții noștri se gîndiseră prea puțin, deoarece țineau seama mai mult de ceea ce este plăcut vederii, decît de ceea ce este util.

32 în vremea aceasta, la Camulodunum s-a prăbușit, fără vreo cauză explicabilă, statuia Victoriei, răsucindu-se în cădere înapoi, ca și cum ar fi fugit din fața dușmanului. Femei scoase din minți spuneau că se apropie sfîrșitul, că în curia din Camulodunum s-au auzit voci străine, că teatrul a răsunat de urlete și că în valurile estuarului Tamisei s-a arătat imaginea unei colonii răsturnate; oceanul de culoare sîngerie și niște lețuri omenești, lăsate în urmă la reflux, erau tălmăcite de britanni ca semne de speranță, iar de veterani, ca motive de spaimă. Dar, fiindcă Suetonius era departe[1316], au cerut ajutor procuratorului Catus Decianus. Acela le trimise doar două sute de oameni, și nici aceia înarmați cum trebuie, iar în oraș nu era decît o mică garnizoană de soldați. Bizuindu-se, ca apărare, pe zidurile templului și împiedicați de cei care într-ascuns erau părtași la revoltă să se înțeleagă asupra măsurilor de luat, ei nu au făcut nici șanț, nici parapet de apărare, și nici nu i-au îndepărtat pe bă- trîni și pe femei, ca să opună rezistență doar tineretul; neprevăzători, de parcă s-ar fi aflat în deplină pace, au fost împresurați de mulțimea barbarilor. De la primul atac, totul a fost jefuit sau ars, templul în care se masaseră soldații a fost asediat timp de două zile și cucerit. învingători, britannii i-au ieșit în cale lui Petilius Cerialis, legatul legiunii a IX-a, care venea într-ajutor, i-au risipit legiunea și i-au nimicit pedestrimea; Cerialis cu călărețiі au scăpat retrăgîndu-se în tabără, apărați de fortificații. Speriat de acest dezastru și de ura provinciei pe care lăcomia lui o împinsese la război, procuratorul Catus a trecut în Galia.

33 Dar Suetonius, printr-o stăruință admirabilă, a

cheltuiala lor.

1316 în insula Mona (v. cap. 30).

ajuns, trecînd printre dușmani, la Londinium[1317], localitate care nu se bucura într-a- devăr de titlul de colonie, dar era foarte vestită prin mulțimea negustorilor și a schimburilor comerciale. Acolo, după ce a stat pe gînduri dacă să-și aleagă acea localitate ca bază de operații, con- statînd insuficiența numărului soldaților lui și, de asemenea, tră- gînd destule învățăminte din ce pățise Petilius de pe urma temerității lui, s-a hotărît să sacrifice un oraș, ca să salveze totul. Nu s-a lăsat înduplecat nici de plînsetele, nici de lacrimile celor care îi implorau ajutorul: dădu semnalul de plecare și primi să-i ia cu el, ca o parte a coloniei, pe cei care voiau să-î însoțească: toți cei pe care-i reținuseră slăbiciunea sexului, povara bătrîneții sau dragostea de locurile lor au fost masacrați de dușmani. Municipiul Ve- rulamium[1318] a avut aceeași soartă, fiindcă barbarii, lăsînd la o parte fortărețele și garnizoanele militare, urmăreau tot ce era mai rodnic pentru jefuitori și mai nesigur pentru apărători, bucuroși de pradă și incapabili de orice altceva. S-a constatat că în localitățile de care am pomenit au fost uciși șaptezeci de mii de cetățeni și aliați. Barbarii nu încercau să ia prizonieri, să-i vîndă sau să-i negocieze ca schimburi de război, ci urmăreau doar să masacreze, să spînzure, să incendieze și să răstignească pe cruce, ca și cum se așteptau să-și ia pedeapsa și se grăbeau să se răzbune dinainte.

34 Suetonius, cu legiunea a XlV-a, cu detașamente din legiunea a XX-a și cu trupele auxiliare din vecinătate avea acum cam zece mii de oameni înarmați cînd, fără să mai amine, se pregătește să dea lupta. Și-a ales un loc cu o intrare îngustă și închis în spate de o pădure, asigurîndu-se că în față nu are decît dușmani și o cîmpie deschisă, care nu prezintă pericol de vreo cursă. Așadar, au luat poziție legionarii în rînduri, de o parte și de alta trupele ușor înarmate; la aripi, se masează călărețiI. La rîndul lor, trupele britannilor se foiau peste tot locul în cete de pedestrași sau călări, atît de mulți, cum nu se

1317 Londra de azi.

1318 Se cunosc ruine ale localității, aproape de Saint Albans, în comitatul Hertford.

mai văzuse și atît de încrezători în ei, încît își aduseseră cu ei și nevestele, spre a fi martore la victorie, și le puneau în carele pe care le așezaseră la marginea cîmpiei.

35 Dar și Boudicca, urcată într-un car și avînd dinaintea ei fetele, de cum ajungea la vreo seminție a sa, spunea că bătrînii aveau într-adevăr obiceiul de a lupta sub comanda femeilor, dar că atunci ea, soție din strămoși atît de străluciți, nu vine să-și răzbune domnia și averile pierdute, ci, ca o femeie din popor, libertatea răpită, corpul stîlcit în bătăi, cinstea fetelor ei pîngărită. Poftele romanilor au ajuns pînă acolo, încît nu lasă nepîngărite nici trupurile oamenilor, și nu respectă nici bătrînețea, și nici fecioria. Dar zeii dreptei răzbunări sînt alături de britanni: legiunea care a îndrăznit să dea lupta a fost nimicită: ceilalți se ascund în castru sau se gîndesc la fugă. Nu vor rezista nici măcar larmei și uralelor atîtor mii de oameni, necum atacului și brațelor acestora. Dacă pun în cumpănă mulțimea luptătorilor și motivele războiului, în acea bătălie ei trebuie să învingă sau să piară. Hotărîrea ei, ca femeie, aceasta este. Bărbații n-au decît să trăiască și să fie sclavi.

36 într-un asemenea moment hotărîtor, nici Suetonius nu tăcea. Deși avea încredere în vitejia soldaților, totuși îmbina încurajările cu rugămințile: „Să nu țină seama, zicea el, de amenințările gălăgioase și fără temei ale barbarilor: la ei, vezi mai mult femei decît războinici; incapabili de luptă, neînarmați, vor da înapoi îndată ce vor recunoaște, după ce au fost de-atîtea ori risipiți, sabia și valoarea învingătorilor lor. Chiar atunci cînd sînt în luptă multe legiuni, puțini sînt cei care decid rezultatul bătăliilor; vor adăuga acum la glorie și faptul că o trupă mai mică va dobîndi faima unei armate întregi. Să lupte numai în rînduri strînse și, după ce aruncă lăncile, să-i doboare și să-i ucidă fără preget cu scuturile și cu săbiile, negîndindu-se nicicum la pradă: o dată cu victoria, lor le va reveni totul/ Atîta înflăcărare însoți apoi cuvintele comandantului, într-atîta se pregăteau de aruncarea lăncilor vechii soldați cu multă experiență a bătăliilor, încît, sigur de rezultat, Suetonius dădu semnalul de luptă.

37 La început, legiunea n-a înaintat un pas, făcîndu-și din îngustimea locului un mijloc de apărare; după ce însă dușmanul, apro- piindu-se mai mult, îi consumase săgețile aruncate cu precizie, ea se năpusti în unghi. Auxiliarii atacă la fel, iar călăreții, cu lăncile înainte, străpung tot ce le ieșea în cale și le rezista. Ceilalți o luară la fugă, dar retragerea le era grea, deoarece carele care-i înconjurau le închideau ieșirile. Soldații noștri nu cruțau de moarte nici femeile, iar vitele de povară străpunse de săgeți sporiseră mormanele de leșuri. Gloria cîștigată în acea zi de ai noștri a fost strălucită și egală cu vechile victorii; sînt unii care spun că dintre britanni au pierit aproape optzeci de mii, dintre soldații noștri au fost uciși aproape patru sute și nu cu mult mai mulți au fost răniți. Boudicca și-a pus capăt zilelor, otrăvindu-se. De asemenea, Poenius Postumus, prefectul castrului[1319] legiunii a II-a, aflînd de victoria legiunilor a XlV-a și a XX-a, fiindcă își lipsise legiunea de o glorie egală și refuzase, împotriva disciplinei militare, să asculte de ordinele comandantului, s-a străpuns cu spada.

38 Apoi, toată armata, adunată la un loc, a fost ținută în corturi, pentru a duce ia capăt războiul. Nero a sporit efectivele, trimițînd din Germania două mii de legionari, opt cohorte de trupe aliate și o mie de călărești; prin sosirea acestora, legiunea a IX-a a fost completată cu soldați legionari. Cohortele auxiliare și cavaleria au fost încartiruite în noi cantonamente de iarnă, și neamurile, care se dovediseră nesigure sau dușmane nouă, au fost trecute prin foc și sabie. Dar pe aceștia nimic nu-i chinuia mai mult ca foamea; nu se îngrijiseră să însămînțeze ogoarele, căci oamenii de toate vîrstele duceau lupte, și atunci se și vedeau stăpîni pe proviziile noastre. Aceste neamuri foarte îndîrjite înclinau mai greu să facă pace, pentru că lulius Classicianus, trimis ca succesor al lui Catus[1320] și ne- înțelegîndu-se cu

1319 Despre atribuțiile prefectului castrului, v. I, 20. Poenius Postumus, altminteri necunoscut, comanda, probabil, în locul legatului legiunii.

1320 Despre Catus, v. cap. 32. lulius Classicianus era și el

Suetonius, zădărnicea înfăptuirea binelui obștesc prin porniri de ură personală; răspîndise vorba că trebuie așteptat un nou legat care, fără mînie dușmănoasă și fără trufie de învingător, îi va trata cu blîndețe pe cei care se supun. Totodată, anunța la Roma să nu spere nimeni un sfîrșit al războiului atîta timp cît Suetonius nu este înlocuit, atribuind insuccesele greșelilor acestuia, iar succesele, norocului împăratului.

39 Ca urmare, a fost trimis să cerceteze situația din Britannia libertul Polyclitus[1321]. Speranța lui Nero era mare că acesta, prin autoritatea lui, ar putea nu numai să stabilească o bună înțelegere între legat și procurator, dar să și potolească prin pace spiritele răzvrătite ale barbarilor. Polyclitus, cu suita lui enormă, a reușit să fie o grea povară pentru Italia și Galia și, după ce a trecut Oceanul, să pară înspăimîntător chiar soldaților noștri. Dar el a fost obiect de rîs al dușmanilor, în sufletele cărora mai ardea pe atunci sentimentul libertății și care nu cunoscuseră încă puterea liberților; ei se minunau că un general și o armată, care terminaseră un război atît de greu, ascultă de sclavi. Totuși, starea de lucruri raportată lui Nero a mai fost îndulcită; Suetonius a fost menținut la conducere; fiindcă însă pierduse pe urmă cîteva nave la țărm, împreună cu echipajul lor, a primit ordinul să-i predea armata lui Petronius Tur- pilianus, care tocmai ieșise din funcția de consul ca și cum războiul ar fi durat încă. Acesta, neprovocînd dușmanul și nefiind atacat, dădu numele onorabil de pace lîncezelii lui nepăsătoare.

40 în același an, au fost comise la Roma două crime faimoase: una prin temeritatea unui senator, cealaltă prin îndrăzneala unui sclav. Domitius Balbus era un fost pretor, expus înșelătoriilor atît prin bătrînețea lui înaintata, cît și prin lipsa de copii și prin banii lui. O rudă a sa, Valerius Fabianus, menit magistraturilor înalte, luîndu-și-i drept complici pe Vinicius Rufinus și pe Terentius Len- tinus, cavaleri romani, i-a substituit

procurator al împăratului.

1321 Om de încredere al lui Nero, cu o imensă avere, corupt și urît de toți (v. Tacitus, *Hist A,* 37 și II, 95).

testamentul cu unul fals. Aceia și-i asociaseră pe Antonius Primus și pe Asinius Marcellus[1322]. Antonius era un ins gata să îndrăznească orice, Marcellus se bucura de vază prin străbunicul lui, Asinius Pollio, și nu era de condamnat prin moravurile lui, decît că socotea sărăcia drept răul cel mai mare. Așadar, Fabianus, împreună cu cei pe care i-am amintit și cu alții, mai puțin vestiți[1323], își pun sigiliul pe act Vinovăția s-a dovedit în fața senatului; Fabianus și Antonius, precum și Rufinus și Terentius sînt condamnați conform legii Cornelia[1324]. Pe Marcellus, amintirea strămoșilor și rugămințile împăratului l-au scăpat de pedeapsă, dar nu și de rușine.

41 în aceeași ședință, a fost pedepsit și Pompeius Ælianus, un tînăr fost cvestor, sub cuvînt că a știut de ticăloșiile lui Fabianus; i s-a interzis să locuiască în Italia și, de asemenea, în Spania, unde se născuse. O pedeapsă similară i s-a aplicat și lui Valerius Ponti- cus, fiindcă adusese inculpații în fața pretorului, ca să nu fie judecați de prefectul Romei[1325], cu gîndul ca, pe moment, sub aparența respectării legilor, iar apoi prin prevaricație, să eludeze condamnarea. în decizia senatului, se adăuga că cel care va fi dat sau primit bani pentru asemenea aranjamente este supus aceleiași pedepse ca și cel condamnat pentru calomnie într-un proces public.

42 Nu mult după aceea, a fost ucis prefectul Romei, Pedanius Secundus, chiar de un sclav al său, fie pentru că acesta îi refuza liberarea despre care se înțeleseseră din preț[1326], fie că sclavul, înfierbîntîndu-se de dragoste pentru un tînăr depravat, nu-1 suporta pe stăpînul lui ca

1322 M. Antonius Primus s-a distins mai tîrziu ca partizan al împăratului Vespasian; Marcellus Asinus Pollio a fost consul în anul 54 (XII, 64).

1323 Pentru validarea unui testament, trebuiau șapte martori, cetățeni romani.

1324 Prin legea lui Lucius Cornelius Sulla, falsificatorii de acte și complicii lor erau pedepsiți cu exilul, deportarea într-o insulă sau, dacă erau senatori, excluderea din senat.

1325 Prefectul Romei avea o putere întinsă; el judeca și crimele comise la Roma sau la o distanță de o sută de mile împrejur.

1326 Sclavul se putea elibera, răscumpărîndu-se din venitul său *(peculium)* cu o sumă convenită, deși, potrivit vechiului drept, orice cîștig al sclavilor aparținea stă- pînului.

rival. Oricum, deoarece după vechiul obicei toți sclavii de casă care locuiseră sub același acoperiș trebuiau să fie condamnați cu pedeapsa capitală, plebea adunîndu-se ca să protejeze atîția oameni nevinovați, a ajuns pînă la revoltă, iar senatul a fost împresurat: aici s-au ridicat voci care condamnau această severitate exagerată; cei mai mulți însă erau de părere că nu trebuie să se schimbe nimic. Dintre aceștia, Caius Cassius[1327], cînd i-a venit rîndul să-și dea părerea, a vorbit astfel:

43 „De multe ori, onorați senatori, am participat la ședințe ale acestei adunări, în care se cereau noi decizii ale senatului, contrare rînduielilor și legilor strămoșilor, și nu m-am opus lor, nu fiindcă m-aș fi îndoit că ceea ce s-a stabilit odinioară în toate chestiunile n-ar fi mai bun și mai drept și că tot ce se modifică se schimbă în mai rău, ci ca să nu par că, prin prețuirea exagerată pe care o dau vechilor tradiții, vreau să ridic valoarea obiectului preocupărilor proprii. Totodată, socoteam că autoritatea mea, atîta cîtă am, nu trebuie slăbită prin obiecții la tot pasul, pentru ca să rămînă întreagă, dacă statul ar avea nevoie de unele păreri. E ceea ce se întîmplă azi, cînd un fost consul a fost asasinat în casa lui prin cursele unor sclavi, pe care nimeni nu le-a împiedicat sau dat pe față, deși decizia senatului, care amenință cu pedeapsa capitală toți sclavii unei case, nu era încă pusă în discuție. Foarte bine, decideți impunitatea! Dar pe cine îl va mai apăra demnitatea lui, cînd prefectului Romei ea nu i-a folosit? Pe cine îl va scoate din primejdii numărul sclavilor lui, cînd pe Pedanius Secundus cei patru sute ai lui nu l-au păzit? Cui îi vor da ajutor sclavii lui, pe care nici teama de ce îi așteaptă nu i-a făcut să ia seama la pericolele noastre? Oare ucigașul, precum nu roșesc unii să născocească, și-a răzbunat jignirile proprii, pentru că încheiase o tranzacție cu banii lăsați de tatăl său, sau i se răpea un sclav moștenit de la strămoșii lui? Atunci să mergem mai departe și să

1327 Despre juristul Caius Cassius Longinus, spirit conservator și sever, v. XII, 11 și 12 și XIII, 41.

declarăm că stăpînul, găsim de cuviință, a fost ucis pe drept.

44 Doriți să cercetați temeiurile asupra a ceea ce au gîndit cei mai înțelepți ca noi? Dar, chiar și dacă noi ar trebui să decidem acum pentru prima oară, credeți oare că un sclav și-ar fi luat cu- rajul de a-și asasina stăpînul fără să-i scape un cuvînt de amenințare, farà să fi scos vreo vorbă din nesocotință? Să zicem că și-a tăinuit planul, că și-a pregătit arma fără să-1 vadă nimeni; era oare posibil să treacă printre paznicii de noapte, să deschidă ușa camerei de dormit, să-și facă lumină, să săvîrșească crima fără să-1 știe nimeni? Multe sînt semnele care se arată înaintea unei crime. Dacă sclavii noștri ni le dau pe față, atunci noi putem să trăim singuri printre oricît de mulți din ei, în siguranță printre oameni îngrijorați de noi și, în sfîrșit, de este să pierim, nu vom pieri nerăzbunați printre răufăcători. Strămoșii noștri nu aveau încredere în firea sclavilor nici măcar cînd ei se nășteau pe ogoarele sau în casele lor și se deprindeau de mici să-și iubească stăpînii. Dar de cînd avem drept sclavi ai noștri puhoaie de neamuri cu obiceiuri diferite, cu credințe străine sau cu nici una, nu mai putem ține în frîu adunăturile acestea decît cu frica. Dar, va zice cineva, unii vor pieri nevinovați. Adevărat. Dar și cînd o armată e pusă pe fugă și un soldat din zece e condamnat să piară bătut cu ciomege, sorții pot să cadă și asupra unui viteaz. Orice mare exemplu cuprinde în sine o parte de nedreptate care, lovindu-i pe cîte unii, este răscumpărată prin folosul general. “

45 Dacă împotriva părerii lui Cassius n-a îndrăznit nici imul să se ridice, în schimb îi răspundeau vocile învălmășite ale celor înduioșați de vîrsta, de sexul și de nevinovăția neîndoielnică a multora dintre sclavi. A prevalat totuși acea parte a senatului care susținea pedeapsa capitală. Dar hotărîrea nu putea fi executată, căci se adunase o mare mulțime, care amenința să azvîrle cu pietroaie și cu torțe. Atunci, Nero a mustrat poporul printr-un edict și a împrejmuit cu cordoane militare tot drumul pe care erau duși condamnați! la

supliciu. Cingonius Varrò[1328] propusese ca și liberții care fuseseră sub același acoperămînt să fie pedepsiți cu deportarea din Italia. La aceasta, împăratul s-a opus, ca să nu se agraveze prin cruzime obiceiul străvechi, pe care mila nu reușise să-1 atenueze.

46 în timpul aceloraşi consuli[1329], a fost condamnat pentru con- cusiune Tarquitius Priscus[1330], acuzat de bitinieni, spre marea satisfacție a senatorilor, care-și aminteau că acesta îl acuzase pe proconsulul său, Statilius Taurus. în Galia, s-a făcut recensămîntul bunurilor[1331] de către Quintus Volusius și Sextius Africanus, împreună cu Trebellius Maximus: Volusius și Africanus rivalizau între ei, fiecare făcînd caz de noblețe; cum amîndoi îl disprețuiau pe Trebellius, au făcut ca acesta să aibă întîietate asupra lor.

47 în acest an, a încetat din viață Memmius Regulus[1332], vestit prin prestigiul, fermitatea și remimele lui, pe cît îi e îngăduit cuiva cînd măreția împăratului îl pune în umbră, într-atîta încît Nero, fiind odată suferind și cei din jurul lui adulîndu-1 și spunînd că, dacă i s-ar întîmpla ceva, asta ar fi sfirșitul imperiului, el a răspuns că statul are pe cine să se sprijine în locul lui. Și, aceștia întrebîndu-1: „Pe cine?“, el adăugase: „Pe Memmius Regulus“. Totuși, după aceea Regulus a mai trăit, apărat de viața lui retrasă, de noblețea recentă a neamului său și fiindcă nu avea averi de invidiat. în același an, Nero a inaugurat un gimnaziu și a oferit ulei cu o dărnicie grecească, într-adevăr, cavalerilor și senatorilor.

48 în anul de consulat al lui Publius Marius și Lucius Asinius[1333], pretorul Antistius, despre care am amintit că, fiind tribun al plebei, își întrecuse măsura, a compus niște versuri injurioase la adresa împăratului și le-a citit la un banchet cu multă lume în casa lui Ostorius

1328 Mai tîrziu consul desemnat, acuzat de complicitate la un complot și condamnat la moarte de Galba *(Hist.* 1,6).

1329 Anul 61 p.Chr.

1330 Tarquitius Priscus fusese unul dintre acuzatorii lui Statilius Taurus, proconsulul Africii în anul 53 p.Chr. (XII, 59).

1331 Pentru stabilirea tributului; Q. Volusius, fost consul în anul 56 (XIII, 25); Sextius Africanus, fost consul în anul 59 (XIII, 19); Trebellius Maximus, fost consul supleant în anul 56.

1332 Despre Memmius Regulus, v. V, 11 și XII, 29.

1333 Anul 62 p.Chr.; despre Antistius Sosianus, v. XIII, 28; despre Ostorius Scapula, v. XII, 31.

Scapula, unde era invitat. După aceea, a fost acuzat de călcarea legii maiestății de către Cossutianus Capito, care recăpătase de curînd rangul de senator la rugămințile lui Tigellinus, socrul lui[1334]. Atunci pentru prima dată a intrat în vigoare această lege; se credea că se urmărește nu atît pieirea lui Antistius, cît gloria lui Nero, pentru ca acuzatul, condamnat de senat, să fie salvat de la moarte prin intervenția împăratului în virtutea puterii lui tribuni- ciene[1335]. Și, deși Ostorius Scapula declarase$_t$ în mărturia lui că nu auzise nimic, s-a dat crezare martorilor părții adverse. lunius Marullus, consulul desemnat, a propus ca acuzatul să fie destituit din funcția de pretor și să fie ucis după obiceiul din străbuni. Cum ceilalți aprobau propunerea, Paetus Thrasea[1336], după ce a adus multe omagii împăratului și l-a blamat foarte aspru pe Antistius, a spus că, sub un principe atît de strălucit și cînd senatul nu e constrîns de nici o necesitate, nu trebuie să se hotărască ceea ce acuzatul vinovat ar merita să sufere: călăul și lațul spînzurătorii au fost de mult date uitării; există pedepse stabilite de legi, prin care să se pronunțe sancțiuni fără să fie nevoie de cruzimea judecătorilor și de necinstirea epocii. Mai degrabă, după confiscarea bunurilor, acuzatul să fie dus într-o insulă, în care să-și ducă vreme cît mai îndelungată o existență vinovată, care să fie cu atît mai nefericită pentru el, cu cît va fi totodată cel mai frumos exemplu de clemență publică.

49 Libertatea de vorbire a lui Thrasea a risipit slugărnicia altora și, după ce consulul a îngăduit să se voteze prin separare[1337], senatorii toți au trecut de partea lui Thrasea, cu excepția cîtorva; printre aceștia, era și Aulus Vitellius, cel mai grăbit spre adulație, care-i ataca violent pe senatorii cei mai de treabă și tăcea mîlc cînd i se răspundea, cum fac de obicei oamenii lași. Dar consulii, neîndrăznind să redacteze sentința, au scris împăratului despre acordul general. Acela, șovăind mult între rpșine și mînie, a răspuns la urmă că „Antistius,

1334 Fusese condamnat în anul 58 pentru extorcare de bani (XI, 6 și XIII, 33); despre Tigellinus, v. cap. 51.

1335 Despre puterea tribunicianã a împăratului, v. III, 56.

1336 Despre Paetus Thrasea, v. XIII, 49.

1337 V. VI, 12.

neprovocat de nici o ofensă, proferase împotriva împăratului cele mai grave insulte: senatorilor li se ceruse sancționarea lui și era drept să se fixeze o pedeapsă pe măsura gravității delictului. De altminteri, el, care avea de gînd să limiteze asprimea excesivă a celor chemați să hotărască, nu se opune moderației lor: să decidă cum vor; pot chiar să-1 achite[44]. După citirea acestor cuvinte și a altora asemenea, deși nemulțumirea împăratului era vădită, totuși consulii nu și-au schimbat raportul, nici Thrasea n-a renunțat la propunere, și nici cei care o aprobaseră nu s-au dat în lături, unii ca să nu pară că l-au expus pe împărat blamului public, cei mai mulți simțindu-se asigurați prin număr, iar Thrasea, din cauza fermității caracterului său și ca să nu-și piardă faima.

50 O acuzație asemănătoare s-a abătut și asupra lui Fabricius Veiento[1338], pentru că ar fi scris multe și jignitoare cuvinte împotriva senatorilor și preoților în cartea numită „Testamente". La aceasta, acuzatorul lui, Tullius Geminius, adăuga că făcuse trafic cu recomandațiile către împărat și cu dreptul de a dobîndi onoruri. Este și motivul pentru care Nero luase asupra lui judecata; Veiento fiind dovedit vinovat, el a poruncit să fie expulzat din Italia, și satirele lui să fie arse. Acestea au fost căutate și mult citite atîta timp cît lumea și le procura primejduindu-se; apoi, cînd s-a dat voie să le aibă oricine, au fost date uitării.

51 Dar nenorocirile publice se agravau din zi în zi și mijloacele de rezistență scădeau. A murit și Burrus[1339], nu se știe dacă de boală sau otrăvit. Cei care credeau că boala fusese cauza spuneau că i s-a tot umflat gîtlejul pe dinăuntru și i-a împiedicat respirația, pînă s-a sufocat. Cei mai mulți susțineau că, din porunca lui Nero și sub aparența unui remediu, cerul gurii îi fusese uns cu o substanță otrăvitoare. Burrus și-a dat seama de crimă și, cînd a venit împăratul să-1 viziteze și l-a întrebat de sănătate, el și-a întors privirea în altă parte și a răspuns: „Mă simt bine." Roma l-a regretat mult, gîn- dindu-se la

1338fusese (v. luvenal, *Sat.* III și Plinius cel Tînăr, *Epist.* IV, 22); satira sa, numită „Testament*, s-a pierdut.

1339 Despre Burrus, v. XII, 42.

calitățile și la succesorii lui: unul de o nevinovăție neputincioasă, celălalt de o ticăloșie scandaloasă. într-adevăr, Nero numise doi prefecți la comanda cohortelor pretoriene: pe Faenius Rufus, din cauză că-și cîștigase dragostea poporului, pentru că nu urmărea profitul personal în administrarea serviciului aprovizionării[1340], și pe Sophonius Tigellinus, fiindcă Nero era atras de vechea nerușinare a acestuia și de infamia lui. Și aceia s-au purtat conform moravurilor lor bine cunoscute. Tigellinus avea mai mare influență asupra spiritului lui Nero și era asociat la destrăbălările lui intime; Rufus era bine văzut de popor și de armată, ceea ce nu-i era pe plac lui Nero.

52 Moartea lui Burrus a năruit puterea lui Seneca, fiindcă normele morale nu mai aveau aceeași forță acum, cînd unul dintre reprezentanții lor fusese îndepărtat[1341]. Nero înclina spre oamenii cei mai răi. Aceștia se pornesc împotriva lui Seneca cu defăimări felurite: că și-ar spori bogățiile imense care au depășit și pînă acum limita unui particular[1342], că și-ar atrage simpatiile cetățenilor, că parcă ar voi să-1 întreacă pe împărat prin frumusețea grădinilor și prin splendoarea vilelor sale. îl mai învinuiau că își atribuie numai lui gloria elocinței și că scrie versuri mai des ca înainte, de cînd Nero a prins drag de ele. Cît despre distracțiile principelui, el le detestă public, îi depreciază meritele în conducerea cailor și-și bate joc de vocea lui, de cîte ori cîntă. Pînă cînd nu se va ivi nimic de laudă în viața statului, care să nu se creadă inspirat de acest om? Copilăria lui Nero s-a terminat, desigur, și el are acum vigoarea tinereții: să se dezbare de preceptor, cînd i-a fost dat să aibă învățători atît de mari, strămoșii lui.

53 Dar Seneca aflase despre cei care-1 defăimau, pentru că unii, care mai știau de cinste, îl informaseră, iar împăratul îi evita din ce în ce mai mult intimitatea. îi cere o convorbire și, obținînd-o, începe astfel: „Sînt

1340 Despre Faenius Rufus, v. XIII, 22; fusese prefect al aprovizionării Capitalei.

1341 în primii cinci ani ai domniei lui Nero, Burrus și Seneca fuseseră consilierii principali ai acestuia (XIII, 2).

1342 V. acuzațiile lui C. Suillius, în anul 58, care denunță bogăția lui Seneca (XIII, 42).

paisprezece ani, Caesare, de cînd am fost chemat[1343] să sprijin speranțele tale tinerești, opt ani de cînd domnești, în acest timp m-ai încărcat cu atîtea onoruri și bogății, încît fericirii mele nu-i lipsește nimic altceva decît măsura. Voi recurge la exemple celebre, date de cei de rangul tău, nu de al meu. Străbunicul tău, Augustus, i-a îngăduit lui Marcus Agrippa[1344], să se retragă la Mitilene, iar lui Cilnius Maecenas, să ducă chiar la Roma o viață retrasă, ca și cum ar fi trăit printre străini: unul dintre ei, tovarăș de războaie, celălalt, copleșit la Roma cu multe greutăți; amîndoi primiseră recompense mari, de bună seamă, dar potrivite cu marile lor merite. Eu ce ți-am putut oferi în schimbul mărinimiei tale decît studiile mele, cultivate în singurătate, ca să zic așa, care și-au cîști- gat strălucirea numai fiindcă se pare că am ajutat încercările tale de tinerețe, prin aceasta chiar o mare răsplată a strădaniei mele. Tu, în schimb, mi-ai dat o nemăsurată favoare, o avere într-atît de imensă, încît însumi îmi spun: «Eu sînt acela care, născut dintr-o familie provincială și de rang ecvestru[1345], mă număr acum printre fruntașii statului? Ridicarea mea recentă a putut oare să strălucească printre bărbații nobili, care se fălesc cu un lung trecut de glorie? Unde este omul acela care se mulțumea cu puțin? El a creat asemenea grădini? El pășește acum printre aceste vile, înotînd în bogăția atîtor pămînturi întinse și a venitului capitalurilor plasate pretutindeni?» O singură scuză îmi vine într-ajutor: nu mă puteam opune darurilor tale.
54 Dar amîndoi am umplut măsura, tu dîndu-mi tot ce poate un împărat acorda unui prieten, eu tot ce poate un prieten primi din partea împăratului. Tot ce-ar mai urma, ar spori invidia. Acest lucru, firește, ca tot ce e muritor, nu poate atinge măreția ta, dar pe mine mă

1343 Fusese rechemat din exil de Agrippina în anul 49, ca să se ocupe de educația lui Nero și ca s-o sprijine pe ea însăși: v. XII, 8.

1344 Marcus Vipsanius Agrippa, camarad de arme al lui August și avînd șansele să-i fie succesor, spre a evita rivalitatea cu Marcellus, nepotul lui, favorit la succesiune, s-a retras la Mitilene (în insula Lesbos) în anul 23 a.Chr., de unde s-a întors la Roma doar după moartea lui Marcellus; despre Maecenas, v. III, 20.

1345 Se născuse la Corduba, în Spania.

apasă; mie îmi trebuie ajutor. Așa cum, de-aș fi soldat sau călător obosit de drum, aș cere un sprijin, tot astfel, bătrîn acum și neputînd duce pe acest drum al vieții sarcinile cele mai ușoare, cer ajutorul tău, fiindcă nu mai pot purta povara averii mele. Poruncește ca aceasta să fie administrată de procuratorii tăi și să fie trecută în proprietatea ta. Nu mă voi arunca singur în mizerie, ci, scăpînd de toate aceste bunuri, a căror strălucire mă sufocă, voi folosi timpul, pe care-1 rezerv acum îngrijirii grădinilor și vilelor, la îngrijirea sufletului. Tu ești în plinătatea puterii, arta ta de a conduce statul s-a vădit timp de atîția ani: am putea așadar noi, prietenii tăi mai vîrstnici, să-ți cerem să fim trimiși la odihnă. Faptul că ai ridicat la cele mai mari rosturi oameni care se mulțumesc și cu o viață modestă se va întoarce și el tot spre lauda ta.“

55 La acestea, Nero răspunse cam astfel: „Faptul că eu pot răspunde pe loc cuvîntării tale bine pregătite ți-1 datorez în primul rînd ție, care m-ai învățat să fac față nu numai unor chestiuni dinainte știute, ci și celor neașteptate. Străbunicul meu, Augustus, le-a permis lui Agrippa și lui Maecenas să se bucure de odihnă după eforturile lor, dar numai la vîrstă cînd el avea autoritatea de a garanta tot ce le acordase; totuși, nici unul, nici altul nu s-au lepădat de recompensele acordate: le meritaseră în război și la vreme de primejdii, căci între acestea și-a petrecut Augustus tinerețea. Nici mie nu mi-ar fi lipsit armele și brațele tău, dacă aș fi dus războaie. Dar tu ai făcut ceea ce pretindea situația prezentă: mi-ai ocrotit cu căldură copilăria și apoi adolescența prin inteligența, prin sfaturile și învățătura ta. într-adevăr, binele pe care mi l-ai făcut va fi nepieritor, cît timp voi trăi; tot ce ai de la mine: grădini, venituri, vile sînt supuse întîmplărilor sorții. Și oricît de multe ar părea, mulți, care nu se pot compara cu meritele tale, au avut și mai multe. Mi-e rușine să amintesc de liberții pe care îi vedem mai avuți decît tine. Din această cauză, roșesc că tu, care îmi ești mai drag ca toți, nu-i întreci încă pe toți ceilalți ca situație.

56 *Dar* și tu ești în puterea vîrstei și în stare să faci față activităților, ca și roadelor activității, și eu sînt la primii pași în conducerea imperiului. Afară doar dacă nu socotești că ești mai prejos decît Vitellius, care a fost de trei ori consul, sau eu, mai prejos decît Claudius, și dacă crezi că tot ce a adunat Volusius, prin îndelungă economie, nu poate egala mărinimia mea față de tine[1346]. De ce, dacă vîrstă mea tînără alunecă pe panta greșelii, nu mă oprești și de ce nu conduci vîrtos o forță care s-ar mîndri cu sprijinul tău? Dacă-mi vei restitui bunurile, toată lumea va vorbi nu despre moderația ta, și dacă-ți vei părăsi principele, nu despre liniștea ta, ci despre lăcomia mea și despre teama de cruzimea mea. Oricît de mult ar fi lăudată cumpătarea ta, totuși nu va fi o onoare pentru un înțelept să-și cîștige gloria din ceea ce aduce prietenului său hulă.“ După acestea, Nero îl îmbrățișă și-1 sărută, dotat din fire, cum era, și învățat prin obișnuință să-și ascundă prin măguliri înșelătoare ura. Seneca îi mulțumi cu recunoștință, încheiere a oricăror convorbiri cu cel ce stăpînește; dar își schimbă regulile de viață din vremea cînd avea putere: interzise clienților să vină în grupuri să-1 salute, evită mulțimea de însoțitori, ieși rar în oraș, sub cuvînt că e reținut acasă de starea proastă a sănătății sale, sau de studiile filozofice.

57 Seneca o dată doborît, le-a fost ușor dușmanilor să-1 lovească pe Rufus Faenius[1347], pe care-1 învinuiau de prietenia lui cu Agrippina. Tigellinus, ajuns din zi în zi mai puternic și socotind că manevrele lui urite, singurele prin care se dovedea superior, ar fi mai apreciate dacă și l-ar apropia pe Nero prin complicitatea crimelor, caută să-i iscodească temerile: aflînd că Plautus și Sulla[1348], exilați de curînd, Plautus în Asia, iar Sulla în Galia narbonează, sînt cei de care el se teme îndeosebi, îi vorbește despre originea nobilă a acestora

1346 Lucius Vitellius a fost consul în anii 34, 43 și 47, facînd o lungă cariera; Volusius, faimos prin bogăția lui, a slujit casa imperială multă vreme și a meritat răs- plățile acordate de Claudius.

1347 Colegul lui Tigellius la conducerea cohortelor pretoriene; v. XIII, 21 și 22.

1348 Despre Rubellius Plautus, v. XIII, 19 și 22; despre Faustus Cornelius Sulla, v. XIII, 23 și 47 și XIV, 22.

și de apropierea lor de armate, unul, de cea din Orient și celălalt de cele din Germania. „El nu are în vedere, ca Burrus, eventualități opuse[1349], ci se gîndește numai la siguranța lui Nero, pe care o asigură, oricum, contra comploturilor din Roma, prin intervenția lui imediată. Cum puteau fi reprimate însă revoltele de departe? Galiile au înălțat capul la numele ce le-a amintit de dictatorul Sulla, și popoarele din Asia sînt și ele în așteptare, amin- tindu-și de ilustrul Drusus[1350], bunicul lui Plautus. Sulla este sărac, de unde și îndrăzneala lui deosebită, și afectează indolența, pînă ce-o găsi prilejul unei acțiuni temerare. Plautus, stăpîn pe o mare avere, nici măcar nu se preface că dorește o viață liniștită, ci, ară- tîndu-se imitator al vechilor romani și însușindu-și pe deasupra aroganța stoicilor[1351], este adeptul unei secte care-i face pe oameni tur- bulenți și doritori de agitație/[1] Fără întîrziere, Sulla, farà să fi avut timp să se teamă sau să se fi zvonit vreo primejdie, este ucis de asasini trimiși la Massilia, pe cînd se așeza la masă. Capul i-a fost prezentat lui Nero care, rîzînd batjocoritor, a zis că e urîțit de o căruntețe prematură.
58 Că lui Plautus i se pregătise moartea, nu mai era tot atît de secret, căci de viața lui erau îngrijorați mai mulți, iar distanța pe uscat și pe mare și timpul care trecuse de atunci făcuseră să se răspîndească vestea. Se zvonise că Plautus i s-ar fi adresat lui Corbulo, conducător pe atunci al unor mari armate și primul care era amenințat dacă oamenii de seamă și nevinovați ar fi fost uciși. Ba încă, se spunea că Asia luase armele în apărarea tînărului Plautus și că soldații trimiși să comită crima, fie puțini la număr, fie ne- hotărîți, neputînd executa ordinul, trecuseră de partea celor care întrevedeau speranțe noi. Aceste născociri, cum se întîmplă cu zvonurile, erau și mai mult sporite de cei care le credeau neavînd nici o altă treabă. De fapt, un libert al lui Plautus, ajutat de viteza vîntu- rilor, a sosit înaintea centurionului și i-a adus din partea socrului

1349 înțelegeri cu adversarii lui Nero.
1350 Drusus, fiul lui Tiberius, a cărui fiică, Iulia, era mama lui Plautus.
1351 Aluzie la atitudinea severă a stoicilor față de modul de viață al lui Nero.

său, Lucius Antistius[1352], un mesaj în care-i spunea să nu-și pună din lașitate capăt zilelor, refugiu banal; datorită compătimirii pentru numele său mare, va găsi destui oameni de ispravă și și-i va asocia pe cei curajoși. Pînă atunci, nu trebuie să refuze nici un ajutor. Dacă-i va fi respins pe cei șaizeci de soldați — căci atîția erau pe drum —, pînă ce vestea să ajungă la Nero, pînă ce o altă trupă să străbată marea, multe se pot întîmpla care ar putea lua proporțiile unui război. în sfîrșit, ori își va găsi salvarea printr-o asemenea hotărîre, ori nu va suferi nimic mai grav dacă îndrăznește, decît dacă e laș.
59 Dar pe Plautus, neînarmat și surghiunit, aceste cuvinte nu l-au convins, fie că nu vedea nici un ajutor, fie că-i era silă să spere fără nimic sigur sau din iubire pentru soția și copii lui, față de care socotea că împăratul, dacă n-ar mai fi tulburat de nici o îngrijorare, s-ar arăta mai blînd. Sînt unii care spun că din partea socrului său i-au venit și alte vești, cum că nici o primejdie nu-1 amenință și că cei doi maeștri în filozofie, Caeranus, grec de neam, și Musonius, toscan[1353], i-au recomandat fermitate în așteptarea morții, în loc să ducă o viață nesigură și agitată. Ceea ce este sigur este că a fost găsit la miezul zilei gol și făcîndu-și exercițiile de gimnastică. Astfel l-a ucis centurionul în prezența eunucului Pelagon, pe care Nero îl pusese să comande centurionului și detașamentului de soldați, ca un fel de dregător regal peste niște gărzi de corp. Capul lui Plautus a fost adus la Roma; la vederea lui, Nero (voi cita chiar cuvintele lui) zise: „De ce [...][1354]; și, după ce a scăpat de frică, se pregătește să grăbească căsătoria cu Poppaea, amînată din pricina spaimelor lui, și să o îndepărteze pe Octavia, soția lui, care, deși ducea o viață modestă, îi era nesuferită din cauza numelui tatălui ei[1355] și a simpatiilor poporului. Senatului însă i-a

1352 Despre L. Antistius Vetus, v. XIII, 11.
1353 Caeranus este amintit de Plinius cel Bătrîn în *Istoria naturală',* Musonius Rufus, născut la Volsinii, era un renumit filozof stoic, profesor al lui Epictet și prieten al lui Plinius cel Tînăr; deportat în anul 65 în insula Gyaros (XV, 71), se reîntoarce la Roma în anul 69; este deportat din nou de Vespasian și grațiat de fiul acestuia, împăratul Titus.
1354 Lacună în text.
1355 împăratul Claudius, ai cărui copii erau victimele lui Nero.

trimis o scrisoare, nemărturisind nimic despre uciderea lui Sulla și a lui Plautus, ci afirmînd că amîndoi sînt spirite turbulente și că el veghează cu mare grijă la siguranța statului. Sub această etichetă, s-au decretat rugăciuni publice zeilor și s-a hotărît ca Sulla și Plautus să fie excluși din rîndul senatorilor, farsă încă mai revoltătoare decît crimele comise.

60 Așadar, primind hotărîrea senatului, după ce a văzut că orice nelegiuire a lui este considerată ca o faptă strălucită, o izgonește pe Octavia sub cuvînt că e sterilă. Apoi, o ia de soție pe Poppaea. Aceasta, multă vreme concubina lui și stăpînă pe voința lui Nero, cît timp i-a fost amant și apoi soț, îl îndeamnă pe unul dintre slujitorii Octaviei să o acuze că trăiește cu un sclav. A fost desemnat ca vinovat un oarecare Eucaerus, născut la Alexandria, priceput să cînte la flaut. Pentru aceasta, au fost supuse la cercetări slujnicele Octaviei, și unele, neputînd suferi grozăvia torturilor, au făcut declarații mincinoase; cele mai multe însă au continuat să apere cinstea nepătată a stăpînei lor. Dintre acestea, una, la stăruința lui Tigellinus, îi răspunse că sexul Octaviei este mai curat decît gura lui. Mai întîi totuși, Octavia este îndepărtată sub forma unui divorț legal, și ea primește casa lui Burrus și domeniile lui Plautus, daruri de rău augur. Apoi, este izgonită în Campania și pusă sub pază militară. Din pricina aceasta — plîngeri numeroase și nu pe ascuns în lumea de jos, care are mai puțină înțelepciune și, din cauza stării ei modeste, este expusă la primejdii mai puține. Din aceste motive, Nero, ca și cum s-ar fi căit de ticăloșie, o recheamă pe Octavia.

61 Atunci oamenii se urcă bucuroși pe Capitoliu și, ușurați, aduc mulțumiri zeilor; prăvălesc statuile Poppaeii și duc pe umeri chipurile Octaviei, le acoperă cu flori și le așază în for și în temple, în uralele lor de venerație, ajung chiar să-1 laude pe împărat. Palatinul era plin de lume și de strigăte, cînd deodată grupe de soldați, năpustindu-se cu biciuști și cu sulițe ridicate, îi pun pe fugă, risipindu-i: tot ce răstumase mulțimea în răzvrătirea ei a fost pus la loc, și onoarea Poppaeii a fost restabilită. Aceasta, vajnică în ura ei, dar atunci și de

temerea ca nu cumva pornirea violentă a mulțimii să se dezlănțuie și mai mult, sau să se schimbe Nero dîndu-se de partea poporului, îi cade în genunchi, spunîndu-i „că nu este acum vorba de interesul ei de a lupta pentru căsătorie, deși aceasta îi e mai scumpă decît viața, ci viața lui e pusă într-o cumplită primejdie de către clienții și sclavii Octaviei, care și-au dat numele de «popor» și au îndrăznit în timp de pace ceea ce cu greu se mtîmplă în vreme de război. împotriva împăratului s-au ridicat aceste arme: a lipsit doar un șef care, în timpul tulburărilor, s-ar găsi repede. Părăsească ea doar Campania și vie în persoană Octavia la Roma, femeia la al cărui semn, chiar fiind departe, se ațință răscoalele !“ Altminteri, adăuga Poppaea, „ce vină are ea? Pe cine a jignit ea? Oare pentru că avea să dea familiei Cezarilor urmași legitimi? Preferă oare poporul roman să pună la conducerea imperiului odrasla unui flautist egiptean? în sfîrșit, dacă interesul statului o cere, să-și cheme, de bună voie sau silit, stăpîna, sau, altminteri, să vegheze la securitatea lui printr-o îndreptățită răzbunare. Primele mișcări s-au potolit, e drept, prin măsuri moderate; dar dacă poporul își va pierde speranța că Octavia va redeveni soția lui Nero, îi va da acesteia un soț.“

62 Aceste vorbe amestecate, ticluite anume să stîmească teamă și mînie, l-au înspăimîntat și înflăcărat totodată pe cel ce-o asculta. Dar învinuirea de dragoste cu un sclav nu prea rezista, și ea fusese dejucată prin anchetarea slujnicelor. Așadar, propuse să se caute mărturia cuiva căruia să i se pună în seamă vina încercării de răsturnare a ordinii de stat. Potrivit i s-a părut cel care a executat uciderea mamei lui, Anicetus, prefectul flotei de la Misenum, despre care am mai vorbit, care avusese parte de o oarecare trecere după săvîrșirea crimei, apoi de-o ură și mai mare, căci executanții actelor ticăloase sînt priviți ca și cum ei le-ar imputa altcuiva. Prin urmare, Nero, chemîndu-1 la el, îi amintește de serviciul pe care i-1 făcuse mai înainte: „Doar el, zicea, îi venise în ajutor împăratului, scăpîndu-

1 cu viață de mama lui, care-i întindea curse; este momentul să-1 îndatoreze tot atît de mult, înlăturîndu-i soția, care-1 dușmănește; nu e nevoie de forță sau de sabie: să declare că este amantul Octaviei.“ Deocamdată, îi promite recompense, secrete, într-adevăr, dar mari, și locuri de retragere plăcute, sau, dacă le refuză, îl amenință cu moartea. Acela, cu ticăloșia lui înnăscută și cu obișnuința căpătată prin mîrșăviile comise, născocește mai multe decît i se porunciseră și se declară vinovat în fața unor prieteni ai lui Nero, pe care acesta îi reunise la un fel de consiliu. Apoi, Anicetus este izgonit în Sardinia, unde a trăit în exil fără nici un fel de lipsuri și a murit de moarte naturală.

63 Dar Nero anunță printr-un edict că, în speranța atragerii de partea ei a flotei, Octavia îl corupsese pe prefect și, uitînd că puțin mai înainte o învinuise de sterilitate, adăugă că, dîndu-și seama de păcatele ei, a făcut să dispară fătul; declara că avea toate probele și că o închide pe Octavia în insula Pandateria[1356]. Nici o altă exilată n-a umplut ochii celor care o priveau cu atîtea lacrimi de milă. Unii își aminteau de Agrippina, surghiunită de Tiberius, și se gîn- deau la lulia, mai recent exilată de Claudius. Dar acelea ajunseseră în puterea vîrstei; văzuseră și zile frumoase și își mai ușurau suferința crudă a prezentului prin amintirea unei sorți mai bune cîndva. Prima zi de nuntă a acesteia fusese o zi de înmormîntare: era dusă într-o casă în care nu vedea nimic decît jale, după ce tatăl și, îndată după aceea, fratele ei[1357] fuseseră răpiți prin otrăvire; apoi, o slujnică[1358] mai puternică decît stăpîna, și Poppaea, căsătorită cu Nero, doar ca să aducă pieirea soției lui legitime; în sfîrșit, mai grea decît orice fel de moarte, acuzarea.

1356 Aceeași insulă unde fusese exilată și unde murise lulia, fiica lui August; Agrippina, soția lui Germanicus, exilată în anul 33 p.Chr. de Tiberius (VI, 25), lulia, fiica lui Germanicus, acuzată de adulter cu Seneca, fusese deportată de împăratul Claudius în anul 41 și murise în același an.

1357 Claudius, tatăl, și Britannicus, fratele.

1358 Liberta Acte.

Și totuși, această tînără de douăzeci de ani[1359], înconjurată acum de centurioni și de soldați și care, prin presimțirea nenorocirilor ei, rupsese de mult cu viața, nu se împăca încă cu moartea. Cîteva zile mai tîrziu, primește ordinul de moarte. în zadar spunea ea că acum este văduvă și e doar sora împăratului[1360], în zadar îi invoca pe Germanici, strămoșii amîndurora[1361], și în cele din urmă chiar numele Agrippinei, în timpul vieții căreia avusese de suferit o căsnicie nefericită, dar nu moartea. Este legată strîns cu funii și i se deschid venele de la toate membrele și, fiindcă sîngele, în- ghețîndu-i de frică, se scurgea prea încet, este răpusă de aburii unei băi supraîncălzite. Urmează o sălbăticie și mai groaznică, căci capul, tăiat și dus la Roma, a fost pus sub ochii Poppaeii. La ce să mai amintesc că pentru toate acestea se decretează ofrande templelor? Toți cei ce vor cunoaște nenorocirile acelor vremi, din scrierile mele sau ale altora, să știe dinainte că, de cîte ori a poruncit principele exiluri și ucideri, de atîtea ori au fost aduse mulțumiri zeilor: semnul de altădată al victoriilor devenise pe-atunci semn de nenorocire publică. N-am să trec totuși sub tăcere orice decizie a senatului care aduce ceva nou prin adulație sau atinge limita de servilism.

1359 Era născută în anul 40, avea deci 22 de ani, și murit la 9 iunie 62; șase ani mai tîrziu, în aceeași zi, s-a sinucis Nero (Suetoniu, *Nero* 57).

1360 Nero devenise fratele ei doar în ziua cînd îl adoptase Claudius.

1361 Drusus, tatăl lui Claudius, și Germanicus obținuseră pentru ei și pentru urmași supranumele de Germanicus. Drusus era tatăl lui Claudius și al lui Germanicus; Claudius era tatăl Octaviei și tatăl adoptiv al lui Nero: Germanicus era unchiul Octaviei și bunicul lui Nero.

în același an, Nero i-a omorît prin otrăvire, cum s-a crezut, pe cei mai importanți dintre liberții lui, pe Doryphorus[1362], pentru că s-ar fi opus căsătoriei cu Poppaea, pe Pallas, pentru că prin lunga lui bătrînețe deținea o sumă de bani imensă. Romanus[1363] îl învinuise pe Seneca prin acuzații secrete cum că ar fi aliat cu Caius Piso, dar Seneca a reușit să-1 doboare sub aceeași acuzație. De aici teama lui Piso și originea vastei, dar nefericitei conspirații de mai tîrziu împotriva lui Nero.

Cartea a XV-a

1 în vremea aceasta[1364], regele părților, Vologeses, aflînd de acțiu- nile lui Corbulo și de faptul că Tigranes, un străin, fusese rege al Armeniei, voind totodată, după izgonirea fratelui său, Tiridates, să răzbune prestigiul jignit al Arsacizilor, era frămîntat de îngrijorări contrare, gîndindu-se pe de o parte la măreția Romei și pe de alta la respectarea datorată unei alianțe continue[1365]. Nehotărît din fire, mai era împiedicat și de defecțiunea hircanilor[1366], neam puternic, și de multele conflicte militare ce decurgeau din asta. Pe cînd tot șovăia, o veste nouă a unui alt afront l-a întărîtat. Tigranes, ieșind din Armenia, devastase țara adiabenilor[1367] [1368], neam învecinat cu părții, printr-o invazie de prea mari proporții și prea îndelungată ca să se mărginească la prădăciuni, și fruntașii poporului suportau greu aceasta: „Se ajunsese oare la un asemenea dispreț, ca să nu fie atacați cel puțin de un general roman, ci de un ostatic de o cutezanță nebunească, ținut atîția ani la Roma printre sclavi?[64] Mono- bazus[5], care domnea peste adiabeni, le mai întețea durerea, tot întrebînd: „Ce ajutor are el și de

1362 Doryphorus, grec, libert al lui Nero, succesor al lui Callistus; despre Pallas, v. XI, 29.

1363 Probabil, un libert. Despre Caius Calpumius Piso și conjurația care-i poartă numele, v. XV, 48-65.

1364 Povestirea se leagă cu XIV, 26 și începe cu evenimente petrecute în anul 61.

1365 De pe vremea lui August, între romani și părți nu fusese război declarat.

1366 V. XIII, 37 și XIV, 25.

1367 Despre adiabeni, v. XII, 13.

1368 Monobazus, fratele și succesorul lui Izates (XII, 13).

unde să-1 ceară? Armenia fusese cedată, și ținuturile învecinate vor fi curînd anexate; dacă părții nu le apără, sclavia la romani este mai ușoară pentru cei ce se predau, decît pentru cei cuceriți.[66] Tiridates, de asemenea, părăsindu-și domnia și fugind, era și mai impresionant, fie că păstra tăcere, fie că se plîngea cu cumpătare: „Imperiile mari, spunea el, nu se mențin prin lașitate; este nevoie de o confruntare între bărbați și între arme. Pentru cine are conducerea suprema, echitabil este ceea ce e mai puternic. A-și păstra avutul este menirea unui particular; a lupta pentru ce este al altora este lauda unui rege.“

2 Așadar, Vologeses, mișcat de toate acestea, convoacă și sfatul, îl pune pe Tiridates alături de el și începe astfel: „Pe acesta, care e născut din același tată ca și mine, după ce mi-a cedat în virtutea vîrstei mele rangul suprem, l-am pus la conducerea Armeniei, socotită a treia treaptă a succesiunii la putere; căci pe mezi îi luase în stăpînire mai dinainte Pacorus[1369]; mi se părea că printr-asta am liniștit cum se cuvine penații[1370] familiei noastre față de urile de mai înainte dintre frați și de luptele dintre ei. Iată însă că romanii se opun, și pacea, pe care niciodată n-au încălcat-o fără a suferi pierderi, o rup și acuma spre pieirea lor. N-am să tăgăduiesc că aș fi preferat să păstrez cele dobîndite de strămoși mai mult prin echitate decît prin vărsare de sînge, mai mult prin negocieri decît prin arme. Dacă am greșit prin șovăială, îmi voi îndrepta greșeala prin bravură. Forța voastră, cel puțin, și gloria sînt neștirbite, și, în plus, faima moderației voastre, care nu trebuie disprețuită nici de cei mai mari oameni, este prețuită și de zei.“ Numaidecît, îi încinge capul lui Tiridates cu o diademă, îi încredințează lui Moneses, unul dintre nobili, o trupă de călăreți, gata de luptă, care-1 însoțește de obicei pe rege, adăugind și auxiliari din Adiabene, și-i dă în grijă să-1 izgonească pe Tigranes din Armenia, pînă ce el, punînd capăt neînțelegerilor cu

1369 Alt frate al lui Vologeses; v. XII, 44.

1370 Zei romani, considerați că veghează la menținerea și sporirea bunurilor casnice *(penus)*| erau confundați cu Larii, însărcinați mai curînd să aibă grijă de persoane decît de bunuri.

hircanii, avea să stringă forțele regatului său și să ducă greul războiului, amenințînd pro vincile romane.
3 Cînd a aflat Corbulo de acestea prin informații sigure, a trimis în sprijinul lui Tigranes două legiuni, comandate de Verulanus Severus și de Vettius Bolanus[1371], cu recomandarea secretă să procedeze mai degrabă precaut decît prea grăbit: de fapt, el prefera să fie în stare de război, decît să-1 poarte. îi și scrisese împăratului că este nevoie de un general anume, care să apere Armenia, și că Siria, atacata de Vologeses, este în mai mare primejdie. între timp, dispune celelalte legiuni pe malul Eufratului, armează trupe de provinciali adunate în grabă, oprește pătrunderile dușmanilor prin posturi militare. Și, fiindcă regiunea ducea lipsă de apă, construiește întărituri în jurul izvoarelor și ascunde unele pîraie sub grămezi de nisip.
4 Pe cînd Corbulo făcea aceste pregătiri spre apărarea Siriei, Moneses, înaintînd repede cu o trupă ca să prevină zvonul sosirii sale, nu l-a găsit totuși pe Tigranes neinformat sau luat prin surprindere. El ocupase mai dinainte Tigranocerta, oraș puternic prin mulțimea apărătorilor și prin mărimea zidurilor. Pe deasupra, fluviul Nicephorius[1372], de o lățime respectabilă, înconjura o parte a zidurilor, și un șanț foarte mare fusese săpat în partea în care fluviul nu oferea destulă siguranță. înăuntru, erau soldați de-ai noștri, și proviziile le fuseseră din vreme asigurate. La transportul acestora, cîțiva oameni, înaintînd prea mult și fiind deodată împresurați de dușmani, stîmiseră mai mult mînia decît frica celorlalți. Dar părții nu au curajul să întreprindă un asediu: prin rarele lor săgeți, nici nu-i sperie pe cei închiși înăuntru și se și înșală singuri. Adiabenii, începînd să apropie scările și mașinile de război, sînt ușor doborîți, iar ai noștri, ieșind năvalnic la asalt, îi măcelăresc imediat.
5 Corbulo totuși, socotind că, oricît de bună era situația lui, nu trebuie să abuzeze de noroc, trimite o

1371 Despre Verulanus Severus, v. XIV, 26; M. Vettius Bolanus, consul supleant sub Nero, apoi legat propretor în Britannia (anul 69 sau 70) și, sub Vespasian, proconsul al Asiei.
1372 Se pare, un afluent al Tigrului.

solie la Vologeses, care să ceară socoteală în privința atacării provinciei sale: „Un rege aliat și prieten este asediat împreună cu cohortele romane; să părăsească mai întîi asediul, sau altminteri și el își va pune taberele pe teritoriul inamic." Centurionul Casperius[1373], ales pentru această misiune, l-a întîlnit pe rege în orașul Nisibis[1374], aflat la o distanță de treizeci și șapte de mii de pași[1375] de Tigranocerta, și i-a înfățișat cu semeție instrucțiunile. Vologeses avea un vechi și înrădăcinat principiu: să evite războiul cu romanii; și apoi, în momentul de față, lucrurile nici nu mergeau prea bine pentru el. Asediul eșuase, Tigranes era în siguranță prin forțe militare și provizii; cei care încercaseră luarea cu asalt fuseseră puși pe fugă; legiunile romane fuseseră trimise în Armenia, și altele, postate la frontiera Siriei, erau gata să năvălească dincolo; el avea o cavalerie neînstare să lupte din lipsă de furaje, căci im nor de lăcuste mîncase toată iarba și toate frunzele. Așadar, Vologeses, ascunzîndu-și teama și arătîndu-se mai împăciuitor, răspunde că va trimite o solie la împăratul roman, spre a-i cere Armenia și a întări pacea; ordonă ca Moneses să părăsească Tigranocerta; el însuși se retrage în țara lui.

6 Mulți ridicau în slăvi aceste rezultate, obținute prin înfricoșarea regelui și prin amenințările lui Corbulo, considerîndu-le mărețe. Alții le explicau spunînd că s-ar fi încheiat un acord secret ca, războiul încetînd de amîndouă părțile și Vologeses retrăgîndu-se, Tigranes să plece și el din Armenia. „Căci de ce oare a fost retrasă armata romană din Tigranocerta? De ce să părăsească după restabilirea liniștii tot ce apăraseră în vreme de război? Era mai bine că au iernat la capătul Cappadociei, ridicîndu-și colibe în grabă, decît în capitala unui regat de curînd salvat de ei? Războiul a fost, fără îndoială, amînat, pentru ca Vologeses să se măsoare cu altcineva decît cu Corbulo, iar Corbulo să nu-și pună în primejdie gloria cîș- tigată vreme de atîția ani.*[6] Căci, cum am spus, el ceruse un comandant

1373 Despre Casperius, v. XII, 45.
1374 Nisibis, cetate în nordul Mesopotamiei.
1375 Un pas (măsură de lungime) - 1,479 m.

special pentru apărarea Armeniei și se auzea că este pe cale să sosească Caesennius Paetus[1376]. Curînd, acesta veni, și trupele fură împărțite astfel: legiunile a IV-a și a XII-a, cărora li se adăugase și a V-a, adusă de curînd din Moesia, precum și trupele auxiliare ale Pontului, Galatiei și Cappadociei, erau puse sub comanda lui Paetus, iar legiunile a IlI-a, a Vl-a și a X-a, precum și auxiliarii recrutați mai înainte din Siria, rămîneau sub conducerea lui Corbulo; în rest, ei puteau să-și unească sau să-și împartă forțele, după cum cereau împrejurările. Dar pe de-o parte Corbulo nu suferea un concurent, iar pe de alta Paetus, căruia ar fi trebuit să-i fie de ajuns gloria de a fi socotit al doilea, deprecia faptele de arme ale acestuia, spunînd mereu că ele nu se remarcă prin nici un fel de masacre sau de prăzi și că orașele sînt cucerite doar cu numele; el va impune învinșilor tributuri și legi, iar, în locul unui simulacru de rege, autoritatea Romei.

7 Cam în același timp, solii lui Vologeses, despre care am spus că fuseseră trimiși la împărat, s-au întors fără nici un rezultat, și părții au pornit războiul pe față. Paetus nu se dădu în lături să pătrundă în Armenia cu două legiuni, dintre care a IV-a era condusă de Funisulanus Vettonianus, iar a Xll-a de Calavius Sabinus[1377], dar sub triste auspicii. Căci, la traversarea Eufratului, pe ca- re-1 treceau pe un pod, calul care purta însemnele consulare, speriindu-se, a luat-o la fugă înapoi. Mai mult, un animal de jertfă care se afla lîngă barăcile de iarnă în plină construcție, a rupt-o la fugă, dărîmînd lucrări pe jumătate terminate, și a scăpat dincolo de întăriturile c astru lui; în sfîrșit, lăncile soldaților au scăpărat flăcări, prevestire și mai izbitoare, pentru că părții în luptă cu dușmanii foloseau arme de aruncare.

8 însă Paetus, disprețuind prevestirile, neîntărind cum trebuie așezările de iarnă și neîngrijindu-se de nici un fel de provizii, duse în grabă armata dincolo de

1376 Despre Caesennius Paetus, v. XIV, 29.

1377 Lucius Funisulanus Vettonianus, întîi tribun militar, condusese succesiv ca legat propretor provinciile Dalmația, Panonia și Moesia superioara; despre Calavius Sabinus nu avem alte cunoștințe.

muntele Taurus, spre a recuceri, zicea el, Tigranocerta și spre a pustii ținuturile pe care Corbulo le lăsase neatinse. A cucerit, într-adevăr, cîteva redute și ar fi dobîndit o oarecare glorie și pradă, dacă ar fi pus o măsură gloriei și ar fi avut grijă de pradă. Străbătînd în lungi marșuri ținuturi care nu se puteau păstra, provizia capturată alterîndu-se și iama apropiindu-se, și-a dus armata înapoi și, ca și cum ar fi terminat războiul, a compus o scrisoare către împărat cu vorbe pompoase, lipsite de temei.

9 în acest timp, Corbulo și-a consolidat poziția prin posturi militare mai dese pe țărmul Eufratului, pe care nu-1 neglijase o clipă și, ca pilcurile dușmane de călăreți să nu fie o piedică la construirea podului (într-adevăr, pe cîmpiile care se întindeau dincolo roiau în toate părțile, făcînd mare impresie), ordonă să pornească pe fluviu nave impunătoare prin mărime, legate între ele cu bîme și prevăzute cu turnuri, și îi risipește, înspăimîntîndu-i prin catapulte și baliste, pe barbarii asupra cărora cădeau pietroaiele și lăncile la mai mare distanță decît puteau să ajungă din partea opusă săgețile trimise. După aceea, podul a fost construit pînă la capăt; colinele de dincolo de fluviu sînt ocupate de cohortele aliate și apoi de castrele legiunilor cu atîta repeziciune în desfășurarea forțelor, încît părții, părăsind planul de invadare a Siriei, își pun acum toată nădejdea doar în Armenia. Acolo, Paetus, neștiind ce-1 amenință, își ținea legiunea a V-a departe de el, în Pont, și le slăbise pe celelalte prin învoiri farà socoteală acordate soldaților, pînă cînd s-a aflat că Vologeses e pe cale să sosească cu o armată mare, gata de luptă.

10 Este chemată legiunea a Xll-a și, de unde se așteptase le vestea întăririi armatei, află că numărul soldaților este mic; totuși, ar fi putut să salveze tabăra, ținînd pe loc războiul și înșelîndu-i pe părți, dacă Paetus ar fi avut statornicie în hotărîrile lui sau ale altora; dar de-abia fusese întărit de militari capabili să înfrunte împrejurările urgente, că el, ca să nu pară că are nevoie de sfatul altcuiva, trecea la hotăriri opuse și mai proaste. Astfel, părăsind tabăra de iarnă și spunînd că lui nu-i fuseseră date împotriva inamicului șanțuri și întărituri,

ci corpuri de luptători și arme, și-a pornit legiunile, ca pentru a se înfrunta într-o luptă decisivă. Apoi, pierzînd un centurion și vreo cîțiva soldați pe care-i trimisese înainte în recunoaștere a forțelor dușmanului, s-a întors înfricoșat. Și, fiindcă Vologeses îl urmărise fără prea mare insistență, recăpătînd din nou o încredere deșartă, ocupă cu trei mii de pedestrași de elită vîrful cel mai apropiat al muntelui Taurus, ca să oprească trecerea regelui. Pe deasupra, plasează auxiliarii din Panonia, floarea cavaleriei, într-o parte a cîmpiei. Soția și băiatul lui au fost ascunși într-o fortăreață, numită Arsamosata[1378]; spre apărare le-a fost dată o cohortă, iar el a risipit soldații care, dacă ar fi fost ținuți laolaltă, ar fi făcut mai bine față unui dușman rătăcitor. Cu greu a fost silit, se zice, să-i mărturisească lui Corbulo că dușmanul îl presează; nici Corbulo nu s-a grăbit; voia ca, primejdiile crescînd, să-și sporească meritul ajutorării. A ordonat totuși să fie gata de plecare cîte o mie de soldați din cele trei legiuni, opt sute de călăreți auxiliari și un număr egal de cohorte de aliați.

11 Dar Vologeses, deși aflase că Paetus îi barase drumurile într-o parte prin pedestrime, în cealaltă, prin cavalerie, neschimbîndu-și cu nimic planul, i-a speriat pe călăreți prin forță și prin amenințări și i-a zdrobit pe legionari, afară de un singur centurion, Tarquinius Crescens, care, îndrăznind să apere un turn în care făcea de gardă, se năpustise de mai multe ori și omorîse barbarii care se apropiau, pînă ce-a fost învăluit de flăcările torțelor aruncate din toate părțile. Pedestrașii care rămăseseră teferi se răspîndiseră prin locuri depărtate și neumblate, iar cei rămași se întoarseră în tabără, exagerînd de frică bravura regelui, cruzimea și mulțimea neamurilor lui și găsind lesne crezare la cei care erau la fel de înfricoșați. Nici generalul lor nu se silea să înfrunte înfrîngerea; își părăsise toate îndatoririle militare și trimisese din nou rugămînți lui Corbulo să vină repede și să salveze stindardele, acvilele și ce mai rămăsese din numele unei armate nefericite; pînă atunci, adăuga, ei vor păstra jurămîntul

1378 între Tigru și Eufrat.

de credință, cît timp mai sînt în viață.
12 Neînfricat, Corbulo, lăsînd o parte din trupe în Siria, ca să păzească întăriturile construite pe Eufrat, alegînd cel mai scurt drum pe care totodată să nu ducă lipsă de provizii, străbate Com- magena, apoi Cappadocia, și de-acolo se îndreaptă spre Armenia. Mai însoțea armata, cu tot ce e de trebuință la război, și un mare număr de cămile încărcate cu grîu, pentru ca astfel să alunge în același timp și pe dușman, și foamea. Primul dintre învinși pe care l-a întîlnit a fost Paccius[1379], centurion primipil, apoi și mulți alți soldați; pe aceștia, care-și acopereau fuga cu fel de feWe pretexte, îi îndeamnă să se întoarcă la unitățile lor și să încerce clemența lui Paetus; cît despre el, zicea că nu are îndurare decît pentru victorioși. Totodată, își trece în revistă legiunile, le îmbărbătează, le amintește victoriile mai vechi, le pune în față o nouă glorie. Răsplata eforturilor lor nu sînt niște sate sau orașe ale armenilor, zicea el, ci salvarea unui castru roman și a celor două legiuni dinăuntru. Dacă fiecărui soldat i s-ar acorda, din mîna generalului, cea mai mare distincție, cununa pentru salvarea unui cetățean, ce lucru minunat pentru acela și ce glorie ar fi, cînd ar vedea că numărul celor care au adus salvarea ar fi egal cu al celor care au fost salvați! însuflețiți cu toții de aceste cuvinte și de altele asemenea (căci erau și unii pe care primejdiile fraților sau rudelor îi înflăcărau prin imbolduri personale), grăbeau fără întrerupere marșul, zi și noapte.
13 Vologeses îi împresura și mai strîns pe cei asediați și ataca ba întăriturile legiunilor, ba fortăreața în care se adăposteau cei inapți de luptă datorită vîrstei, apropiindu-se mai mult decît e în obiceiul părților, nădăjduind să-i atragă la luptă pe dușmani printr-o asemenea temeritate. Dar aceștia se urneau greu din corturi și nu faceau altceva decît să apere fortificațiile, unii, doar dacă generalul le poruncea, alții din tembelism, sau așteptîndu-1 pe Corbulo și, de s-ar fi pornit asupra lor un atac mai puternic, gîndindu-se să se prevaleze de exemplele dezastrului de la Caudium și de

1379 Despre Paccius Orfîtus, v. XIII, 36.

cel numan- tin[1380]; „Samniții, un neam italic, n-aveau aceeași forță ca părții, rivalii imperiului roman. Chiar și cei din timpurile străvechi, atît de tari și atît de lăudați, s-au gîndit să se salveze, de cîte ori soarta a hotărît împotriva lor.“ Generalul, silit de această stare deznădăjduită a armatei, a trimis el prima scrisoare către Vologeses, dar nu cu rugăminți, ci cu reproșuri că acesta comisese acte dușmănoase contra noastră în favoarea armenilor, popor tot timpul sub stăpîni- rea romană sau supus regelui ales de împărat. „Pacea ar fi la fel de utilă de ambele părți. Vologeses să nu aibă în vedere doar situația prezentă; a venit în persoană cu toate forțele regatului împotriva a două legiuni; romanii au la dispoziție, spre a-i susține în război, tot restul lumii. “

14 La acestea, Vologeses nu răspunse nimic în scris legat de chestiunea în cauză, ci că el trebuie să-i aștepte pe frații săi Pacorus și Tiridates, că acestea erau locul și timpul fixate de ei spre a lua o decizie despre Armenia și că zeii le-au dat totodată prilejul fericit, demn de Arsacizi, de a dispune de legiunile romane. După aceea, Paetus trimise soli, spre a cere o convorbire cu regele; acesta îl însărcină pe Vasaces, comandantul cavaleriei, să se ducă. Paetus îi amintește de Lucullus, de Pompeius[1381] și de tot ce făcuseră împărații spre a stăpîni sau spre a da altcuiva Armenia; Vasaces îi răspunde că noi avem doar aparența putinței de a o păstra sau dărui, dar forța este în mîna părților. Și, după multă discuție înfocată între ei, a doua zi este chemat Monobazus adiabenul, ca să fie martor la ceea ce conveniseră. S-a hotărît ca legiunile să fie despresurate, ca toți soldații romani să plece din Armenia, ca fortificațiile și proviziile să fie predate părților și ca,

1380 Primul, în al doilea război cu samniții, cînd romanii, înfrînți (anul 321 a.Chr.), au fost trecuți pe sub furcile caudine; al doilea, în anul 137 a.Chr., prin capitularea consulului Mancinus, asediat de spanioli la Numantia împreuna cu douăzeci și patru de mii de soldați.

1381 Amîndoi îl învinseseră pe Tigranes, regele Armeniei, în campaniile lor, Lucullus în anii 69 și 68 a.Chr., Pompeius în anul 66, dîndu-i domnia înapoi.

după îndeplinirea tuturor acestora, să i se dea lui Vologeses putința să trimită soli la Nero.

15 între timp, Paetus a făcut un pod peste rîul Arsania[1382], care curgea de-a lungul taberei, aceasta, chipurile, spre a-i ușura lui drumul, dar de fapt îi fusese impus de părți, ca o mărturie a victoriei; căci lor le-a folosit; ai noștri au plecat în direcția opusă. A mai circulat zvonul că legiunile au fost trecute pe sub jug și că suferiseră, de pe urma înfrîngerii, și alte umiliri, aidoma celor la care s-au dedat apoi armenii: într-adevăr, aceștia au pătruns în tabără, înainte ca armata romană s-o fi evacuat, și s-au așezat pe cele două laturi ale drumurilor, ca să-și recunoască și să-și ia înapoi sclavii cîndva capturați, și vitele de povară. Ni s-au luat pînă și haine și ne-au fost reținute armele, soldații temători cedîndu-le, ca să nu se iște vreo pricină de luptă. Ca să învedereze dezastrul nostru, Vologeses a pus să se facă mormane de leșuri și de arme de-ale noastre, dar s-a abținut să privească legiunile care fugeau: după ce-și săturase orgoliul, căuta faima de om moderat. Trecu rîul Arsania urcat pe un elefant, iar cei din suita regelui au forțat apa călări, fiindcă se răspîndise zvonul că podul nu va rezista la greutate din cauza vicleniei celor care-l construiseră; dar cei care s-au încumetat să-l treacă și-au dat seama că e solid și de încredere.

16 De altminteri, s-a constatat că asediații avuseseră provizii atît de mari, încît dădură foc hambarelor; pe de altă parte, Corbulo ne informează[1383] că părții, lipsiți de hrană, iar nutrețul terminîndu-li-se, erau gata să părăsească asediul, și că el se afla la nu mai mult de trei zile de marș. Mai spune că prin jurămîntul lui Paetus, depus în fața stindardelor și fiind de față cei pe care regele îi trimisese spre a-i servi drept martori, se dăduse asigurarea că nici un roman nu va pătrunde în Armenia, pînă ce nu va veni răspunsul lui Nero că încuviințează pacea. Chiar admițînd că aceste afirmații au fost inventate spre a agrava infamia comisă, celelalte

1382 Afluent al Eufratului care uda fortificația Arsamosata.

1383 Corbulo a scris o carte intitulată „Memorii[4]*, care nu a ajuns pînă la noi, cunoscută de Plinius cel Bătrîn și de Tacitus.

știri atestă fapte bine cunoscute: că Paetus a străbătut într-o singură zi o distanță de trei zile de marș, părăsindu-și pretutindeni răniții, și că acea panică a soldaților care fugeau n-a fost mai puțin rușinoasă decît dacă ar fi întors spatele inamicului pe cîmpul de bătaie. Corbulo, ieșindu-le în cale cu trupele lui la malul Eufratului, s-a ferit să facă paradă de decorații militare și de arme, ca să nu le pună în față un contrast jignitor: soldații manipulelor, abătuți și deplîngînd soarta nefericită a camarazilor lor, nu-și puteau stăpîni lacrimile; din cauza plînsu- lui, cu greu au putut să-și schimbe salutul militar. Dispăruseră orice gînd de întrecere în vitejie, setea de glorie, sentimente de oameni fericiți: îi stăpînea doar mila, și mai cu seamă pe cei din gradele inferioare.

17 Urmă o convorbire scurtă între comandanți: unul[1384] se plîn- gea că efortul lui fusese zadarnic: războiul s-ar fi putut termina prin fuga părților, zicea el; celălalt răspunse că forțele amîndurora sînt intacte: să întoarcă acvilele și, uniți, să invadeze Armenia, slăbită prin plecarea lui Vologeses. Corbulo a obiectat, zicînd că nu are astfel de instrucțiuni din partea împăratului; doar fiindcă fusese îngrijorat de pericolul legiunilor își părăsise el provincia; cum intențiile părților îi sînt necunoscute, el se va întoarce în Siria. Chiar și așa, trebuie să aibă parte de mare noroc ca pedestrimea lui sleită de lungimea marșurilor să se țină pe urma unei călărimi vioaie, care o ia înainte, ajutată fiind și de întinderea cîmpiilor. După aceea, Paetus și-a petrecut iama prin Cappadocia. Pe de altă parte, Vologeses îi trimise soli lui Corbulo, cerîndu-i să-și retragă posturile fortificate de dincolo de Eufrat și să facă fluviul linie de hotar, ca odinioară; la rîndul lui, Corbulo pretindea ca Armenia să fie golită de garnizoane străine. Pînă la urmă, regele s-a învoit: Corbulo a dărîmat tot ce fortificase dincolo de Eufrat, și armenii au fost lăsați fără stăpîn.

18 în schimb, la Roma se înălțau trofee pentru

1384 Corbulo.

înfrîngerea părților și arcuri de triumf la mijlocul colinei Capitoliului, decretate de senat pe cînd războiul era în toi și nici după aceea întrerupte, căci contau aparențele, și nu ceea ce știa toată lumea. Ba încă, spre a ascunde îngrijorările iscate de evenimentele din afară, Nero a ordonat ca griul destinat poporului, care se alterase de vechime, să fie aruncat în Tibru, ca să arate că aprovizionarea era asigurată; prețul acestuia n-a fost urcat, deși două sute de nave se scufundaseră chiar în port[1385], din pricina unei furtuni năpraznice, iar alte o sută care urcau pe Tibru pieriseră într-un incendiu întîmplător. Apoi, Nero a pus la conducerea veniturilor publice trei consulari, pe Lucius Piso, pe Ducenius Geminus și pe Pompeius Paulinus[1386], criticîndu-i totodată pe împărații anteriori, care prin cheltuieli exagerate depășiseră măsura încasărilor normale; el adăugă că dăruiește statului șaizeci de milioane de sesterți pe an.

19 Se răspîndise în acea vreme un foarte prost obicei: la apropierea alegerilor magistraților sau a tragerii la sorți a provinciilor, foarte mulți din cei fără copii recurgeau la înfieri, prin adopțiuni de formă, și, după ce, în calitate de părinți, concurau la funcții de pretor sau la împărțirea provinciilor, se descotoroseau numaidecît de cei pe care-i adoptaseră [...][1387] [Părinții adevărați] se adresaseră atunci cît se poate de indignați senatului, invocînd dreptul natural și grijile educării, împotriva fraudei, a artificiilor și a scurtei durate a adoptării: „Cei fără copii, spuneau ei, au destule avantaje prin aceea că, lipsiți de multe griji, fără nici o povară, se bucură de trecere, onoruri și au totul de-a gata și la îndemînă. Cît despre noi, promisiunile legilor sînt luate în deridere, de vreme ce oricare, ajuns părinte

1385 La Ostia.

1386 Lucius Calpumius Piso, consul în anul 57 (XIII, 28); Ducenius Geminus, consul supleant, nu se știe'precis anul, iar sub Galba, prefect al Romei; Pompeius Paulinus, consul supleant în anul 53 (XIII, 53).

1387 Mică lacună în text. Prin legea Papia Poppaea, se acordau senatorilor cu copii anumite facilități și privilegii.

fără să-i pese de nimic și lipsit de copii fără durerea de a-i fi pierdut, ajunge dintr-o dată să egaleze șansele de împlinire a unor vechi dorințe ale părinților adevărați.“ S-a dat după aceea o decizie a senatului, ca o adopțiune simulată să nu aibă valoare la dobîndirea nici unei funcții publice și nici să nu folosească la primirea de moșteniri.

20 După aceea, a fost pus în discuție cretanul Claudius Timar- chus, acuzat de vinile obișnuite ale celor puternici și bogați din provincii, ajunși să-i năpăstuiască pe cei mai prejos decît ei. Se răspîndise o vorbă a lui, care era și o jignire a senatului; spusese anume peste tot că stă în puterea lui să se aducă mulțumiri publice proconsulilor care guvernează Creta. Paetus Thrasea, folosind acest prilej în interesul public, după ce propusese ca acuzatul să fie expulzat din Creta, adăugă: „S-a dovedit din experiență, onorați senatori, că legile cele mai bune și exemplele cele mai de laudă la oamenii de bine au izvorît din delictele altora. Astfel, abuzurile avocaților au dat naștere la propunerea legii Cincia, corupția electorală a impus legile iuliene, iar lăcomia demnitarilor, plebiscitele calpumiene[1388]. Căci vina precede în timp pedeapsa, și corecția urmează infracțiunii. Prin urmare, față de acest nou act de trufie a
provincialilor sà luăm o decizie demnă de lealitatea și de fermitatea romana, prin care să nu fie întru nimic știrbită protecția datorată aliaților, iar nouă să ne piară gîndul că un roman, orice situație ar avea, poate fi supus judecății altora decît a concetățenilor săi.

21 Odinioară, erau trimiși nu numai un pretor sau un consul, ci chiar și cetățeni particulari să inspecteze provinciile și să relateze senatului tot ce li se părea necesar despre supunerea oricui; neamuri întregi

1388 Despre legea Cincia, v. XI, 5; legea lulia a fost dată de August, privitor la corupția electorală; legea Calpumia, propusă de tribunul plebei L. Calpumius Piso, în anul 14 a.Chr., pedepsea delictele de concusiune.

tremurau de judecata unui singur om. Acum, dimpotrivă, facem curte străinilor și-i lingușim și, așa cum se decide decernarea de mulțumiri publice cuiva la un semnal al nu știu cui, tot așa, ba și mai lesne, se hotărăște să fie acuzat. Să se decidă, fie, și să le rămînă provincialilor putința de a-și arăta în acest fel importanța; dar lauda falsă, stoarsă prin rugăminți, să fie interzisă, la fel ca necinstea sau cruzimea. Mai multe greșeli facem căutînd să cîștigăm bunăvoința oamenilor, decît supărîndu-i. Ba unele calități sînt chiar urite: severitatea neclintită, intransigența față de ha- tîruri. De aceea, începuturile magistraturilor noastre sînt în general mai bune, dar sfirșitul lor șchioapătă, de vreme ce atunci noi umblăm după sufragii, ca niște candidați. Dacă aceste neajunsuri ar fi înlăturate, provinciile vor fi conduse mai echitabil și mai energic, căci așa cum, de frica legii împotriva extorcării de bani, a fost în- frîntă lăcomia, tot așa, prin interzicerea mulțumirilor publice, va fi înfrîntă goana după onoruri.“

22 Propunerea s-a bucurat de aprobarea celor mai mulți, totuși nu s-a putut ajunge la un decret al senatului, deoarece consulii au refuzat să o pună în discuție. Curînd după aceea, la inițiativa principelui, senatul a decretat ca nimeni să nu facă propuneri de mulțumiri publice în adunarea provincialilor și ca nimeni să nu fie investit cu dreptul de a le transmite. în timpul acelorași consuli[1389], a luat foc Gymnasiul[1390], izbit de un trăznet, iar statuia lui Nero, care se afla acolo, a fost topită, ajungînd o masă informă de bronz. Apoi, din cauza unui cutremur de pămînt, orașul foarte populat al Campaniei, Pompei, s-a năruit în mare parte. Tot pe atunci a decedat vestala Laelia și în locul ei a fost aleasă Cornelia, din familia lui Cossus[1391].

23 în anul de consulat al lui Memmius Regulus și al lui

1389 Anul 62 p.Chr.
1390 Fusese inaugurat de Nero cu un an înainte (XIV, 47).
1391 Laelia, probabil fiica lui Decimus Laelius Balbus (VI, 47); Cornelia, fiică a consulului Cornélius Cossus, din anul 60 p.Chr. (XIV, 20).

Vergi- nius Rufus[1392], Nero a primit, cu o bucurie mai mult decît firească unui om, vestea că Poppaea i-a născut o fată: a numit-o cu titlul de Augusta, acordînd și Popaeii același supranume. Localitatea unde născuse ea era colonia Antium, unde se născuse și el. Senatul recomandase dinainte zeilor sarcina Poppaeii și făcuse în mod public juruințe care acum fuseseră sporite și împlinite. Se mai adăugară ceremonii religioase de mulțumire, se decretă un templu zeiței Fecundității, lupte de circ după modelul ritualului jocurilor de la Actium[1393] și, de asemenea, să se așeze două statui de aur ale Fortunei pe tronul lui Iupiter Capitolinul și să se dea un spectacol de circ atît la Bovillae[1394], în cinstea familiei Iulia, cît și la Antium, în cinstea familiilor Claudia și Domitia: totul a fost dat uitării, fetița murind înainte de a fi împlinit patru luni. Din nou apărură lingușirile celor ce propuneau acum să se acorde copilei însemnele apoteozării, un lectistemium[1395], un templu și un preot. Cît despre Nero, pe cît de nemăsurat s-a arătat în bucuria lui, tot pe atîta în durere. Cînd, îndată după nașterea copilei, senatul se pornise în masă spre Antium, s-a semnalat că Thrasea fusese oprit și că el primise, fără a se tulbura, această jignire, prevestitoare a unei morți apropiate. Se zice că apoi Nero s-ar fi lăudat față de Seneca de a se fi împăcat cu Thrasea și că Seneca l-ar fi felicitat: în acest fel, acestor bărbați iluștri

1392 Anul 63 p.Chr.; C. Memmius Regulus este fiul consulului P. Memmius Regulus, din anul 31 p.Chr. (V, 11); Lucius Verginius Rufus, una dintre cele mai prestigioase figuri de magistrați. Născut în anul 14-15 la Milano dintr-o familie de cavaleri, a fost de trei ori consul și a refuzat de trei ori conducerea imperiului. A fost consul a treia oară în anul 97 p.Chr., împreună cu viitorul împărat Nerva. A murit în anul 97 sau la începutul anului 98, la vîrsta de 83 de arh Elogiul funebru i l-a făcut Tacitus: *laudator eloquentissimus* (panegiristul cel mai elocvent). Un foarte frumos portret al acestui om, care „a supraviețuit timp de 30 de ani gloriei sale[w]", îl face Plinius cel Tînăr (£p. II, 1).

1393 Jocurile date de Octavian August în anul 31 a.Chr., spre a celebra victoria de la Actium împotriva lui Antonius și a Cleopatrei, ultimul act al luptei pentru conducerea supremă.

1394 La poalele munților Albani.

1395 Loc (pernă, pat) pe care se așeza chipul unei divinități la ospățul oferit în cinstea ei, acum Claudia Augusta, copila apoteozată.

le sporeau gloria și pericolele.
24 între timp, la începutul primăverii, soli de-ai părților au prezentat mesajul regelui Vologeses și o scrisoare cu același conținut: „El lasă la o parte — zicea — evenimentele anterioare și chestiunea, de atîtea ori dezbătută, asupra stăpînirii Armeniei, fiindcă zeii, judecătorii popoarelor, oricît de puternice ar fi ele, au acordat părților posesiunea ei, nu fără rușinea romanilor. Nu demult, Tigranes a fost împresurat; după aceea, el, Vologeses, l-a lăsat să plece nevătămat pe Paetus împreună cu legiunile lui, deși îi putea zdrobi. Forța lui s-a vădit clar, el a dat și o probă de bunăvoință. Tiridates n-ar refuza să vină la Roma, spre a primi diadema, dacă n-ar fi reținut de îndatoririle lui sacerdotale[1396]. S-ar duce în fața stindardelor și imaginilor împăratului, unde, în prezența legiunilor, ar lua auspiciile domniei"*[1397].
25 La o asemenea scrisoare a lui Vologeses, fiindcă Paetus prezentase situația cu totul altfel, ca și cum lucrurile ar fi mers bine, centurionul care însoțise solii, întrebat în ce stare se găsește Armenia, a răspuns că toți romanii au plecat de acolo. Atunci, Nero, înțelegînd bătaia de joc a barbarilor care cereau ceea ce răpiseră deja, s-a sfătuit cu fruntașii senatului dacă e de preferat un război cu reușită nesigură, sau o pace rușinoasă; fără ezitare, au ales toți războiul. îndată, Corbulo, care era cunoscut de atîția ani atît soldaților noștri, cît și dușmanilor, este pus la comanda operațiilor, ca nu cumva, din cauza incapacității altuia, să se facă din nou o greșeală, deoarece se regreta că a fost folosit Paetus. Așadar, solii se reîntorc fără să fi reușit ceva, totuși încărcați de daruri, pentru ca să existe speranța că Tiridates nu ar prezenta în zadar aceleași cereri, dacă el însuși ar veni cu aceste rugăminți. Guvernarea Siriei îi este încredințată lui Caius Cestius[1398], iar comanda

1396 Tiridates era preot-mag; printre numeroasele interdicții ale acestora, era și aceea de a se atinge de apa marii sau de a călători pe mare.
1397 Probabil, într-una din provinciile romane învecinate (Siria sau Cappadocia).
1398 C. Cestius Gallus, probabil fiul consulului din anul 35 p.Chr. (VI, 31).

oștirii lui Corbulo, la care s-a adăugat legiunea a XV-a, adusă din Panonia, sub comanda lui Marius Celsus[1399]. Se comunică în scris tetrarhilor și regilor, prefecților și procuratorilor, precum și acelora dintre pretori care conduceau provinciile învecinate[1400] să asculte de ordinele lui Corbulo, a cărui putere a fost sporită aproape tot atîta cît cea acordată de poporul roman lui Cneus Pompeius, spre a purta războiul cu pirații[1401]. Paetus s-a reîntors la Roma și, deși se temea de mai ràu, Nero s-a mulțumit să-1 atace cu o glumă cam astfel: i-a spus că-1 iartă imediat, pentru ca nu cumva un om atît de gata să se sperie din orice să se îmbolnăvească din cauza unei griji mai îndelungate.

26 în vremea asta, Corbulo, transferînd în Siria legiunile a IV-a și a Xll-a, care, pierzînd cei mai viteji soldați, iar ceilalți fiind în- spăimîntați, păreau că nu sînt tocmai pregătite de luptă, duce de acolo în Armenia legiunile a Vl-a și a IlI-a, forță militară proaspătă și încercată prin dese și reușite acțiuni. A adăugat la acestea legiunea a V-a, care, cantonată în Pont, rămăsese în afara dezastrului, și totodată soldați din legiunea a XV-a, de curînd aduși aici, detașamente de elită din Illyricum și din Egipt, toată cavaleria și pe-destrimea auxiliară și trupele regilor aliați, reunite la un loc la Melitene[1402], locul pe unde se pregătea să treacă Eufratul. Apoi, după obișnuita ceremonie de purificare, convoacă armata la adunare, evocă faptele glorioase săvîrșite sub auspiciile împăratului și faptele săvîrșite de el însuși, punînd pe seama incapacității lui Paetus insuccesele, cu acel mare prestigiu, care la un om de arme ține loc de elocință.

1399 Marius Celsus, după moartea lui Nero, consul în anul 69, militar încercat.

1400 Guvernatori ai provinciilor în vechile regate anexate Romei; prefecții sînt comandanții trupelor auxiliare, procuratorii sînt administratori civili și militari în unele provincii în care nu se trimiteau proconsuli (în cele senatoriale) sau propretori.

1401 în anul 67 a.Chr., potrivit legii propuse de A. Manilius, lui Cn. Pompeius i se acordă comanda supremă în campania pentru pacificarea Orientului și stîrpirea piraților.

1402 Melitene era un oraș în Armenia Mică, aproape de fluviul Eufrat, unde se afla un castra roman.

27 Apoi, pornește pe drumul străbătut odinioară de Lucius Lu- cullus[1403], desfundînd locurile pe care trecerea anilor le astupase. Nerespingînd solii de pace ai lui Tiridates și Vologeses, veniți la el, le dă ca însoțitori centurioni cu propuneri împăciuitoare: „Nu s-a ajuns pînă acolo, zicea el, ca un conflict să fie inevitabil. Multe înfruntări au fost favorabile romanilor, cîteva părților: o lecție împotriva trufiei. Prin urmare, este și în interesul lui Tiridates să primească în dar regatul neatins de devastări, iar, pe de altă parte, Vologeses va sluji mai bine neamului părților prin alianța lui cu Roma, decît prin pierderi reciproce! Corbulo știe ce discordii sînt în țara acestuia și ce neamuri nepotolite și deosebit de violente conduce; dimpotrivă, împăratul său se bucură de o pace desăvîrșită și nu are pe seamă decît acest singur război." Totodată, el adaugă la îndemnurile lui intimidarea; îi izgonește din așezările lor pe megistanii armeni, care se revoltaseră primii împotriva noastră, le distruge fortărețele, umple de spaimă totul, cîmpii și munți, oameni în putere și neputincioși.
28 Numele lui Corbulo nu era privit de barbari cu vrăjmășie, și nici cu sentimente de ură ca față de un dușman, așa încît aveau încredere în propunerea lui. De aceea, Vologeses nu se arătă îndîrjit întru totul și ceru un armistițiu pentru unele provincii; Ti- ridates ceru să se fixeze locul și ziua unei întrevederi. Ziua a fost fixată la o dată apropiată, iar locul a fost acela în care odinioară fuseseră împresurate de barbari legiunile romane împreună cu Pae- tus, spre a ne aminti de succesul lor. Corbulo nu l-a evitat, pentru ca marea diferență a situației să-i sporească gloria. De altminteri, rușinea suferită de Paetus nu-1 apăsa, ceea ce s-a vădit prin aceea că a ordonat fiului acestuia, tribun militar, să meargă cu cîteva mici unități și să îngroape rămășițele celor căzuți în înfrîngerea suferită, în ziua hotărîtă, Tiberius Alexander[1404], cavaler roman de rang se-

1403 C. Lucius Lucullus străbătuse aceleași drumuri, trecînd Eufratul în campania lui asupra Armeniei din anul 69 a.Chr.; trecuseră peste 130 de ani de atunci.

1404 Tiberius lulius Alexander, evreu renegat născut dintr-o familie de preoți, a fost procurator al Iudeii, începînd cu anul 46; fiind din anul

natorial, atașat pe lîngă Corbulo pentru asigurarea celor necesare războiului, și Vinicianus Annius, ginerele lui Corbulo, care nu împlinise vîrsta unui senator, dar fusese numit legat al legiunii a V-a, au venit în tabăra lui Tiridates în semn de omagiu și, mai mult, ca printr-un astfel de gaj să-1 facă pe Tiridates să nu se teamă de vreo cursă. Fiecare dintre cei doi comandanți a luat cu el o escortă de douăzeci de călăreți. La vederea lui Corbulo, regele a descălecat primul; Corbulo sări de pe cal imediat și, înaintînd pe jos unul către altul, își dădură mîinile.

29 Apoi, comandantul roman l-a lăudat pe tînăr, care, evitînd acțiunile riscante, apuca o cale sigură și sănătoasă. Acela, după ce a vorbit mai întîi mult despre noblețea neamului său, a continuat moderat, spunînd că se va duce la Roma și că va aduce împăratului un omagiu cu totul deosebit: un Arsacid care vine cu rugăminți, fără ca părții să fi fost învinși. S-a convenit ca Tiridates să depună în fața statuii împăratului diadema regală și să nu o reia decît din mina lui Nero; întrevederea s-a sfîrșit printr-o sărutare[1405]. Apoi, după cîteva zile, a urmat o mare paradă de ambele părți: de o parte, călărețiii părților dispuși pe escadroane cu însemnele țării lor; de cealaltă, coloanele legiunilor, cu acvilele, stindardele și statuile zeilor, strălucitoare, dădeau impresia unui templu. în centru, pe o estradă, era un scaun curùl, iar, pe scaun, statuia lui Nero. După sacrificiul făcut conform datinii, Tiridates, înaintînd, își scoase diadema de pe cap și o puse la picioarele statuii, gest care provocă în sufletele tuturor o mare emoție, pe care o sporea masacrul sau asediul armatelor romane, ce le stăruia încă în fața ochilor. „Dar acum — își ziceau — ce schimbare de situație! Tiridates va pleca să se arate privirilor neamurilor lui; cît mai lipsea să li se

67 prefect al Egiptului, a trecut de partea lui Vespasian în anul 69, apoi în anul 70 a fost prefect al pretoriului; a continuat războiul început de Titus pentru cucerirea Ierusalimului; Annius Vinicianus îl însoțește în anul 66 pe Tiridates la Roma.

1405 Obicei oriental.

pară un captiv?"
30 Corbulo adăugă gloriei sale bunăvoința și dădu un banchet. Regele cerea mereu explicații de cîte ori observa ceva nou, de exemplu că începuturile rondurilor de noapte sînt anunțate de un centurion, că terminarea banchetului se vestește prin sunet de com și că se aprinde cu o torță focul la un altar, înălțat dinaintea pavilionului generalului. Corbulo, lăudînd exagerat rostul acestor uzanțe, l-a impresionat pe rege, umplîndu-1 de admirație pentru vechile noastre tradiții. A doua zi, acesta a cerut ca, avînd să facă atîta drum, să i se dea un răgaz pentru a-și vedea frații și mama; între timp, și-a lăsat fiica drept zălog și a trimis o scrisoare de implorare lui Nero.
31 După ce a plecat, s-a întîlnit cu Pacorus în țara mezilor și, la Ecbatana[1406], cu Vologeses, care era îngrijorat pentru fratele său. într-adevăr, acesta ceruse lui Corbulo și prin mesagerii lui ca Tiridates să nu fie construis la vreun semn al sclaviei, să nu predea sabia, să nu fie împiedicat să-i îmbrățișeze pe guvernatorii provinciilor noastre sau să aștepte la ușile lor. Pesemne, Vologeses, obișnuit cu mîndria care îi stăpînește pe străini, nu ne cunoștea pe noi, romanii, la care ceea ce contează este realitatea puterii, iar formele goale nu sînt luate în seamă.
32 în același an, Nero a trecut neamurile Alpilor maritimi printre cele ce posedau dreptul latin[1407]. A fixat locurile cavalerilor romani la circ în fața celor ale plebeilor, căci pînă atunci ei ședeau laolaltă, fiindcă legea Roscia[1408] nu reglementase decît primele paisprezece rînduri. în același an, el a dat spectacole de

1406 Ecbaiana, oraș vechi în Media Atropatene, reședință a regilor părți.
1407 Ținutul de la poalele Alpilor Cottieni (între Italia și Franța, la nord de actuala Nice) fusese constituit ca provincie romana de August în anul 14 a.Chr. și era administrat de un procurator. *Ius Latii* (dreptul latin), precedînd în general acordarea cetățeniei romane, îi punea pe posesorii lui în condițiile coloniilor zise latine; el nu conferea dreptul de exercitare a magistraturilor la Roma. Locuitorii unui oraș bu- curîndu-se de dreptul latin care fuseseră magistrați în orașul lor aveau, după ieșirea din funcție, dreptul deplin de cetățean roman.
1408 Legea Roscia, propusă în anul 67 a.Chr. de tribunul poporului, Roscius.

gladiatori tot atît de grandioase ca și cele anterioare, numai că multe femei de seamă și mulți senatori s-au făcut de ocară apărînd în arenă.

33 Sub consulatul lui Caius Laecanius și al lui Marcus Lici- nius[1409], Nero simțea o dorință din zi în zi mai arzătoare să apară pe scenele publice, căci pînă acum el cîntase doar în palat sau în grădinile lui, la iuvenale[1410], spectacole pe care le disprețuia, ca avînd prea puțin public și o scenă prea mică pentru vocea lui extraordinară. Neîndrăznind totuși să înceapă la Roma, și-a ales Neapolis, un oraș oarecum grecesc; „Va debuta aici — își zicea el — pentru ca, după ce va trece în Ahaia și va cîștiga vestitele cununi consfințite de antichitate, să-și atragă printr-o reputație și mai mare aplauzele concetățenilor.“ Ca urmare, toată populația orașului, adunată cu grămada, și cei din coloniile și municipiile învecinate, pe care-i chemase acolo zvonul acestui eveniment, precum și alaiul care-1 însoțea pe împărat, ca să-i facă onorul sau diferite servicii, și de asemenea unități de soldați, au umplut teatrul napolitanilor.

34 Acolo s-a întîmplat un lucru prevestitor de rău, după părerea celor mai mulți, mai degrabă providențial, după părerea lui, și un semn al bunăvoinței zeilor, căci, după ce mulțimea care asistase a ieșit, teatrul golit s-a prăbușit, fără ca nimeni să fi pățit ceva. Ca urmare, Nero a compus niște cîntece prin care celebra norocul recentei întîmplări. Avînd de traversat Marea Adriatică, s-a oprit un timp la Beneventani[1411], unde Vatinius dădea un spectacol măreț de gladiatori. Acest Vatinius a fost unul dintre cei mai dezgustători monștri ai acestui palat: crescut în maghernița unui cizmar, din pricina corpului său diform și a glumelor lui de măscărici, mai întîi a fost luat de către Nero ca bufon; apoi, prin

1409 Anul 64 p.Chr.; C. Laecanius Bassus a murit în timpul domniei lui Vespasian; Marcus Licinius era fiul lui M. Licinius Crassus, consul sub Tiberius (anul 27); mai tîrziu, a fost condamnat la moarte.

1410 Jocurile instituite de Nero în anul 59 p.Chr. (XIV, 15), care se dădeau în grădinile lui; Nero avea o voce mică și răgușită, ne spune Suetoniu *{Nero* 20).

1411 Beneventani, pe Via Appia, etapă obligatorie pentru cine se ducea la Brundi- sium (Brindisi), port la Marea Adriatică. Vatinius era născut la Beneventani.

calomnierea oamenilor celor mai de seamă, a căpătat atîta importanță încît, prin trecerea lui, prin bani și prin putința de a face rău, îi întrecea pe cei mai ticăloși dintre curtezani.

35 Nero nu înceta cu crimele nici măcar în timpul distracțiilor, cînd asista la spectacolul dat de Vatinius. într-adevăr, exact în acele zile a fost Torquatus Silanus[1412] constrîns să-și pună capăt zilelor, fiindcă, pe lîngă că aparținea strălucitei familii lunia, el se lăuda că August îi este străbunic. Acuzatorii au primit ordin să-1 învi- nuiască de dărnicia lui fără măsură și de faptul că nu spera altceva decît schimbarea situației, mai mult chiar, că are printre liberții lui pe unii pe care-i numește secretari: unul cu corespondența, altul cu jalbele, altul cu contabilitatea, titluri ale administrației supreme care-i vădesc intențiile. După aceea, cei mai apropiați dintre liberții lui au fost puși în lanțuri și ridicați. Și cum condamnarea lui era iminentă, Torquatus și-a tăiat venele brațelor. A urmat declarația lui Nero, care afirma, după obicei, că, deși acesta era vinovat și că avea, pe drept cuvînt, încredere în apărarea lui, ar fi rămas în viață dacă ar fi așteptat clemența judecătorului său.

36 Nu mult după aceea, renunțînd deocamdată la Ahaia, nu se știe bine de ce, s-a reîntors la Roma, meditînd în gîndurile lui intime la provinciile Orientului și la Egipt. Apoi, declarînd printr-un edict că nu va lipsi mult și că totul în viața statului va fi liniștit și fericit, s-a urcat pe Capitoliu în vederea acestei plecări. Acolo, închinîndu-se zeilor, după ce a intrat și în templul Vestei, apucîndu-1 deodată un tremur din toate mădularele, fie îngrozit de zeiță, fie că, la amintirea crimelor lui, frica nu-1 părăsea niciodată, a renunțat la intenția sa, spunînd că dorințele lui sînt mai prejos decît iubirea lui de patrie: „Văzuse, zicea, fețele triste ale cetățenilor, le auzea plîngerile tainice că el are de făcut atîta drum, căci nu-i suportă nici absențele de scurtă durată, obișnuiți cum sînt să recapete curaj contra loviturilor

1412 Decimus lunius Torquatus Silanus, consul în anul 53 (XII, 58). Era fratele lui Lucius și al lui Marcus Silanus, care pieriseră ca victime ale Agrippinei (XII, 1).

soartei la vederea împăratului. De aceea, așa cum în legăturile de familie au cea mai mare trecere cei mai apropiați de inima noastră, tot astfel pentru el poporul din Roma contează mai mult decît orice și el trebuie să se supună cînd acesta-1 reține." Aceste cuvinte și altele asemenea erau pe placul plebei, avidă de distracții și, motiv mai însemnat, temătoare de lipsa de provizii de grîu în lipsa lui[1413]. Senatul și cei mari nu știau bine dacă el este mai crud fiind departe sau fiind de față; de aceea, potrivit cu natura marilor spaime, credeau că ceea ce se întîmplase era cel mai mare rău cu putință.
37 El însuși, ca să capete crezare că nicăieri nu se simte atît de bine ca la Roma, a dat banchete în locurile publice, folosindu-se de oraș ca de palatul lui. Dar cel mai de pomină prin luxul și faima lui a fost cel organizat de Tigellinus; pe acesta îl voi înfățișa ca exemplu, ca să nu trebuiască să povestesc de mai multe ori aceleași acte de risipă nesocotită. Așadar, pe lacul lui Agrippa[1414] a pus să se construiască o plută, și pe ea a organizat un banchet; ea avea să fie pusă în mișcare de alte nave. Vasele erau împodobite cu aur și cu fildeș, iar vîslașii erau tineri depravați, așezați după vîrstă și după talentele lor lubrice. Tigellinus adusese păsări, animale din țările cele mai depărtate și pești de mare prinși în Ocean. Pe cheiurile lacului se aflau lupanare, pline de femei din elită, iar în față se vedeau prostituate în pielea goală. Deocamdată, gesturi și mișcări obscene; după ce s-a lăsat întunericul, tot crîngul de alături și locuințele dimprejur au început să răsune de cîntece și să strălucească de lumini. însuși Nero, ticăloșit prin ce era permis și nepermis, nu s-a dat în lături de la nici o destrăbălare. Și, ca să se arate mai depravat ca alții, puține zile după aceea, s-a măritat cu un ins din ceata aceea de stricați, pe nume Pythagora, după ritualul căsătoriilor solemne. I s-a pus pe cap vălul de mireasă, au fost acolo martori, patul nupțial, dota și torțele

1413 **E vorba de distribuțiile gratuite de grîu.**
1414 **Construit de M. Vipsanius Agrippa și alimentat de un izvor bogat** *(Aqua Virgo)* **prin canalizări; se afla în apropierea Cîmpului lui Marte.**

cortegiului de nuntă; s-a văzut în fine tot ce întunericul nopții ascunde, cînd este vorba de-o femeie.
38 Urmă o calamitate, nu se știe dacă din întîmplare sau din vina împăratului — căci istoricii vremii ne-au transmis ambele versiuni —, dar în orice caz cea mai grea și mai spăimîntătoare dintre toate care au căzut asupra acestui oraș, din cauza furiei incendiilor, începutul a fost în acea parte a Circului care se învecinează cu colinele Palatin și Coelius, unde au izbucnit deodată flăcări la prăvăliile în care erau mărfuri inflamabile. Focul, început deodată și întețindu-se imediat, mînat de vînt, a învăluit toată lungimea Circului, căci pe acolo nu erau nici case mari, înconjurate cu dependințe solide, nici temple încinse de ziduri, în sfîrșit nimic care să întîrzie propagarea lui. Incendiul, răspîndindu-se cu furie, a cuprins mai întîi locurile joase; apoi, întinzîndu-se pe înălțimi și pustiind din nou zonele mai joase, a luat-o înaintea mijloacelor de apărare prin repeziciunea pîrjolului. Orașul îi era la discreție prin străzile lui strimte și întortocheate, așa cum era vechea Romă. Apoi, țipetele femeilor înspăimîntate, bătrinii nevolnici și copiii neștiutori, toți cei care voiau să se salveze fie pe ei, fie pe alții, tîrînd pe cei neputincioși sau așteptîndu-i, unii stînd locului, alții grăbindu-se, produceau o învălmășeală totală. Adeseori, privind înapoi, erau în- văluiți de flăcări din lături ori din față, sau, dacă reușeau să scape în vecinătate, cum și aceste locuri erau cuprinse de flăcări, tot ce credeau că e de adăpost găseau în aceeași situație. în cele din urmă, nemaiștiind de ce să se ferească și încotro să se îndrepte, umpleau străzile și se așternieau pe pămîntul gol; unii pierzînd tot ce aveau, chiar și pentru hrana zilnică, alții, de durere pentru cei dragi, pe care nu-i putuseră salva, au murit, deși ar fi avut o scăpare. Nimeni nu îndrăznea să oprească focul, din cauza amenințărilor repetate ale multora, care interziceau să-1 stingă; ba încă alții aruncau pe față torțe și strigau în gura mare că așa li s-a ordonat, fie ca să jefuiască mai în voie, fie că așa li se poruncise.
39 în tot acest timp, Nero s-a aflat la Antium și nu s-a reîntors la Roma pînă ce focul nu s-a apropiat de palatul

lui, prin care el legase Palatinul de grădinile lui Maecenas. Totuși, incendiul n-a putut fi oprit să mistuie Palatinul, palatul lui, și toate edificiile dimprejur. Dar ca o consolare adusă poporului, lipsit de adăpost și scăpat cu fuga, Nero deschise Cîmpul lui Marte, monumentele lui Agrippa, ba chiar și grădinile lui, și construi locuințe improvizate, care să adăpostească mulțimea; au fost aduse alimente de la Ostia și din municipiile apropiate? isr prețul griului a fost scăzut pînă la trei sesterți. Aceste măsuri, deși populare, n-aveau efect, fiindcă se răspîndise zvonul că, chiar în timpul cînd Roma ardea, Nero se urcase pe scena teatrului din palatul lui și cîntase „Distrugerea Tro- iei“, inspirat în redarea 'nenorocirilor prezente de vechile dezastre.

40 în sfîrșit, în a șasea zi, incendiul s-a oprit la poalele Esqui- linului, după ce clădirile fuseseră dărîmate pe o suprafață imensă, pentru ca astfel să se pună ca stavilă o cîmpie întinsă și un cer oarecum gol prăpădului care nu mai înceta. Panica nu dispăruse încă și focul izbucni din nou cu tot atîta violență, mai cu seamă în locurile deschise ale orașului; de aceea, pierderile în oameni au fost mai mici; în schimb, templele zeilor și porticele destinate agrementului s-au prăbușit pe o suprafață mai întinsă. Acest nou incendiu a stîmit mai multă vîlvă, fiindcă izbucnise pe proprietățile din cartierul Emilian ale lui Tigellinus: se credea că Nero căuta gloria prin ridicarea unui nou oraș, pe care să-1 numească cu numele lui. De fapt, Roma este împărțită în paisprezece cartiere; dintre acestea patru erau intacte, trei erau distruse pînă la pămînt, în celelalte șapte mai rămîneau cîteva urme de clădiri în ruină și pe jumătate arse.

41 A face numărătoarea caselor, a construcțiilor de locuințe ieftine și a templelor n-ar fi ușor; dar au fost nimicite de foc cele mai vechi monumente religioase: templul pe care Servius Tullius îl dedicase Lunii, Marele Altar și sanctuarul pe care arcadianul Evandru îl închinase lui Hercule Ocrotitorul, lăcașul lui Iupiter Stator, dedicat de către Romulus, palatul lui Numa și templul Vestei cu penații poporului roman; apoi, bogățiile cucerite prin atîtea victorii și capodoperele

artelor grecești; în fine, monumentele literare ale spiritului, păstrate pînă atunci intacte; dintre care de multe cei mai bătrîni își aminteau, dar ele, cu toată splendida frumusețe a orașului renăscut, nu se mai puteau reface. Au fost mulți oameni care au remarcat că acest incendiu izbucnise în a paisprezecea zi înaintea calendelor lui august[1415], adică în aceeași zi în care senonii dăduseră foc Romei cucerite[1416]. Alții au mers cu cercetarea pînă acolo, încît au găsit același număr de ani, de luni și de zile între amîndouă incendiile.

42 Oricum, Nero a profitat de dezastrul patriei lui și a ridicat un palat[1417] la care ceea ce uimea nu era atît aurul și pietrele prețioase, obișnuite mai demult și banalizate prin lux, cît terenurile amenajate, lacurile artificiale și, ca sà dea impresie de singurătate, se vedeau dintr-o parte pădurile, dintr-alta spații deschise și perspective frumoase. Lucrările erau concepute și conduse de Severus și Celer, care imaginaseră, îndrăznind să rivalizeze prin artă, ceea ce natura însăși respingea, irosind fondurile împăratului. Căci promiseseră că vor săpa un canal navigabil de la lacul Avem[1418] pînă la vărsarea Tibrului, de-a lungul unui țărm arid sau străbătînd obstacolele munților; dar, pentru a-1 alimenta cu apă, nu aveau altceva decît mlaștinile Pontine[1419]; restul terenului era abrupt sau secetos și, de-ar fi putut să fie străbătut, ar fi însemnat o muncă excesivă, care nu-și prea avea rostul. Nero totuși, ahtiat după tot ce-i de necrezut, s-a pornit să străpungă înălțimile din vecinătatea Avemului. Și astăzi se mai văd urmele acestei speranțe spulberate.

43 De altfel, pe spațiul orașului rămas după înălțarea palatului lui Nero, clădirile nu s-au ridicat, ca după incendiul galic, fără nici un plan și la întîmplare, ci măsurîndu-se șirurile de construcții de locuințe și spații

1415 19 iulie, anul 64.
1416 în anul 390 a.Chr.
1417 Cunoscut sub numele *Domus aurea* (Palatul de aur).
1418 Lacul Avem, aproape de Cumae, pe coasta Mării Tireniene, la vest de Neapole.
1419 Lacurile Pontine, o vastă suprafață mlăștinoasă la vestul Latiului.

largi pentru străzi, fixîndu-se o limită înălțimii caselor, prevăzîndu-se vaste spații între ele și dispunîndu-se pe deasupra portice, care să protejeze fațadele edificiilor. Nero a promis că va înălța aceste portice din banii lui și că va preda stăpînilor lor terenurile de construcție, curățate de dărîmturi. A propus premii în raport cu rangul și cu mijloacele materiale ale fiecăruia și a fixat un termen pînă la care le pot dobîndi, după ce-și vor fi ridicat casele sau construcțiile. A stabilit ca molozul dărîmăturilor să fie descărcat în mlaștinile de la Ostia și ca navele care aduceau griu pe Tibru să se întoarcă încărcate cu moloz; edificiile, într-o parte, să fie consolidate nu cu grinzi de lemn, ci cu piatră de Gabii sau de Alba[1420], fiindcă aceasta e rezistentă la foc; pentru ca apa interceptată abuziv de unii particulari să curgă pentru toată lumea mai din plin și în mai multe părți, a stabilit controlori; a mai dispus posturi pentru stingerea focului la dispoziția oricui și a hotărît ca locuințele să nu aibă ziduri comune, ci să fie împrejmuite de zidurile lor. Aceste măsuri, bine primite din cauza utilității lor, au contribuit în plus la frumusețea noului oraș. Erau totuși unii care credeau că vechea așezare a Romei convenea mai bine sănătății, fiindcă strîm- timea străzilor și înălțimea caselor erau o apărare împotriva văpăii soarelui, pe cînd spațiile larg deschise, nemaifiind apărate de nici o umbră, se încing acum de o arșiță mai apăsătoare.

44 Acestea erau măsurile prevăzute de mintea omenească. S-a recurs apoi la ceremonii de ispășire față de zei și la cărțile sibiline[1421], potrivit cărora s-au adresat rugăciuni publice lui Vulcan, lui Ceres și Proserpinei[1422]; matroanele s-au rugat lunonei să se în- duplece, mai întîi pe Capitoliu, apoi la țărmul mării celei mai apropiate, de unde, scoțînd apă, au stropit cu ea templul și statuia zeiței; femeile care aveau soți au făcut

1420 Gabii, la jumătatea drumului dintre Roma și Praeneste; Alba, pentru muntele Alban (azi, Montecavo).

1421 **Despre cărțile sibiline, v. 1,76 și VI, 12. Erau păstrate în templul lui Apollo de pe Palatin.**

1422 **Vulcan, zeul focului; Ceres, zeița pămîntuhii și a agriculturii: Persetene, fiica ei.**

sellistemii[1423] și priveghiuri. Dar nici eforturile oamenilor, nici actele de generozitate ale împăratului sau ceremoniile de înduplecare a zeilor nu potoleau bănuiala îngrozitoare că focul a fost poruncit Pentru a stinge zvonul, Nero a pus la cale învinuirea unor oameni, urîți de toată lumea pentru infamiile lor[1424], și i-a supus la chinurile cele mai crunte; lumea îi numea „creștini". Numele li se trage de la Cristos, care, în vremea împăratului Tiberius, fusese condamnat la moarte de Pontius Pilatus[1425]. Reprimată pentru un moment, această superstiție funestă se răspîndea din nou nu numai prin Iudeea, locul de obîrșie al acestui flagel, dar și la Roma, unde se revarsă de pretutindeni toate grozăviile sau ticăloșiile și își găsesc mulțime de adepți. Mai întîi, au fost închiși cei ce mărturiseau; apoi, după indicațiile lor, o mulțime de oameni nu atîta dovediți că ar fi pus foc, cît învinuiți de ură față de neamul omenesc. Cei care trebuiau să moară au fost și prefăcuți în prilejuri de batjocură: acoperiți cu piei de fiare, piereau sfîșiați de cîini, mulți erau pironiți pe cruci sau dați pradă flăcărilor, iar alții, după ce se întuneca, erau arși, ca să servească la iluminat în timpul nopții. Nero își oferise grădinile pentru acest spectacol și dădea o reprezentație de circ, amestecat cu mulțimea, în costum de vizitiu, sau conducînd un car de curse. Din care cauză, deși acești oameni erau vinovați și meritau cele mai grele pedepse, acum stîmeau mila, fiind sacrificați nu interesului public, ci sălbăticiei unui singur om.

45 în vremea asta, Italia era secătuită de contribuțiile

1423 **Ospețe sfinte acordate divinităților feminine, corespunzătoare lectistemiilor (XV, 23), închinate divinităților masculine.**

1424 **Creștinii erau adesea confundați cu evreii și erau victimele aceloraşi calomnii. Despre ei, v. și Tacitus,** *Hist.* **V, 5. Vina lor cea mai mare era că nu recunoșteau cultul împăratului.**

1425 **Pontius Pilatus fuzese procurator al Iudeii din anul 27 pînă în 37 p.Chr., cînd Vitellius, legatul Siriei, îl trimisese la Roma spre a da socoteală de abuzurile administrației lui. A fost condamnat de Caligula la exil.**

de bani impuse, provinciile erau ruinate, și tot așa și aliații poporului roman și cetățile zise „libere**[1426]. Chiar zeii au ajuns să fie victime ale acestui jaf, templele din Roma fiind prădate și fiindu-le răpit aurul triumfurilor și ofrandelor, pe care orice generație a poporului roman li-1 închinase la ocazii fericite sau în vreme de primejdie, încaltea, prin Asia și prin Ahaia[1427] erau răpite nu numai daniile, ci și statuile divinităților: în acest scop, fuseseră trimiși în aceste provincii Acratus[1428] și Secundus Carrinas. Primul, un libert, era gata de orice ticăloșie; al doilea, familiarizat doar din gură cu filozofia greacă, nu se pătrunsese în suflet de bunele învățături. Se spunea că Seneca, sp[r]e a alunga departe de sine bănuiala sacrilegiului, ceruse împăratului învoirea să se retragă într-un ținut îndepărtat, la țară, și, fiindcă nu i se acordase, ca și cum ar fi fost suferind și năpădit de dureri, n-a mai ieșit din camera lui. Unii autori ne-au transmis că un libert al său, pe nume Cleonicus, i-ar fi pregătit, din porunca lui Nero, otravă, că Seneca ar fi scăpat, fie că libertul i se destăinuise, fie că el însuși se temea de asta și de aceea își ducea zilele cu o hrană foarte simplă și cu poame pădurețe, iar, cînd îi era sete, cu apă curgătoare.

46 în același timp, gladiatorii aflați în orașul Praeneste[1429], încer- cînd să evadeze, au fost împiedicați de postul de soldați care făcea de gardă acolo. Mulțimea vorbea amintindu-și de Spartacus și de vechile nenorociri[1430], doritoare cum e de schimbări politice și

1426 **Orașele libere își aveau legile și magistrații lor și erau scutite de încartiruirea de trupe romane.**

1427 **Templele** IOT **de la Olimpia și de la Delos, precum și ale orașelor grecești din Asia mică, erau foarte bogate în obiecte prețioase.**

1428 **Despre jafurile lui Acratus la Pergam, v. XVI, 23;**

1429 **Praeneste (azi, Palestrina) situat la 23 de mile la est de Roma; gladiatorii, fie prizonieri de război, fie sclavi condamnați, fie criminali, erau ținuți într-o cazarmă și inițiați să lupte cu spada la luptele din circ. O altă vestită cazarmă de acest fel se găsea la Capua.**

1430 Este vorba de marea revolta a sclavilor din anul 73 pînă în 71 a.Chr., condusă de Spartacus.

înfri- coșîndu-se de ele. Nu mult după aceea, s-a primit vestea unui dezastru naval, nu în urma unei lupte, căci niciodată pacea nu fusese mai stabilă, ci fiindcă Nero ordonase ca flota să se întoarcă în Campania într-o anumită zi, fără să țină seama de condițiile navigării pe mare. Ca urmare, cîrmacii au pornit de la Formiae[1431], deși marea era furioasă, și, în timp ce se luptau să ocolească promontoriul de la Misenum, vîntul african dezlănțuit i-a împins, iz- bindu-i de țărmurile de la Cumae; acolo au pierdut cele mai multe trireme, iar, vasele mai mici, cam peste tot.

47 La sfîrșitul anului, se vorbea peste tot de semne prevestitoare care anunțau dezastre iminente: trăznetele mai numeroase ca ori- cînd, și apariția unei comete, fenomen pe care Nero îl îndupleca totdeauna jertfind, ca ispășire, sînge nobil; fetuși cu două capete de oameni sau de alte viețuitoare aruncați în drum sau aflați la sacrificiile la care se jertfesc deobicei animale gravide. în ținutul placentin[1432], s-a născut lîngă drum un viței cu capul la coapsă: a urmat tălmăcirea haruspicilor, care prevesteau că se pregătește să apară o altă căpetenie a lumii, dar că aceasta nu va fi nici puternică, dar nici nu se va ivi în taină, fiindcă creșterea i-a fost oprită în pîntecele mamei, sau fiindcă a fost născută alăturea de-un drum.

48 Au intrat apoi în funcția de consul Silius Nerva și Atticus Vestinus[1433] și, totodată, a luat naștere și a sporit o conjurație în care s-au înrolat pe întrecute senatori, cavaleri, militari, ba și femei, pe de o parte din ură față de Nero, pe de alta din simpatie față de Caius Piso[1434]. Acesta, provenind din neamul Calpumiilor și înru- dindu-

1431 Vasele trebuiau sa navigheze spre sud; Formiae, oraș pe coasta Latiului, la hotarul cu Campania; la Misenum, era staționată flota Mării Tireniene. Cumae era la o distanță de o milă la nord de promontoriul Misenum.

1432 Placentia (azi, Piacenza), oraș pe rîul Pad.

1433 Anul 65 p.Chr. Silius Nerva, nepotul consulului din anul 7 p.Chr.; M. Atticus Vestinus, fost prefect al Egiptului, sub Claudius.

1434 C. Calpumius Piso, probabil unul dintre fiii lui Marcus Piso (II, 57); în ziua nunții sale cu Livia Orestilla în anul 37 p.Chr., Caligula îi răpește soția și în anul 39 îl deportează.

se prin noblețea părintelui său cu multe și însemnate familii, se bucura de o mare popularitate în rîndul oamenilor de jos prin virtutea sau prin însușiri aidoma virtuții. Càci își folosea elocința în apărarea concetățenilor, se arăta generos față de prieteni, era binevoitor în convorbiri și îndatoritor în raporturile lui chiar și cu necunoscuții. La acestea, se adăugau și alte calități hărăzite de soartă: avea o statură înaltă și un chip frumos. Dar era departe de a avea severitate în moravuri și reținere în plăceri; era atras de viața ușoară, de fast și uneori de excese. Iar aceasta era pe placul multora care, seduși de dulceața viciilor, vor ca puterea supremă să nu fie nici rigidă, și nici prea austeră.

49 Conjurația a luat naștere nu din dorința de glorie a acestuia; totuși, eu n-aș putea spune cine a fost primul care a pus-o la cale, la impulsul cui a fost pusă în mișcare o acțiune pe care au îm- brățișat-o atît de mulți. Că cei mai hotărîți la aceasta au fost Su- brius Flavus, tribun al cohortei pretoriene, și centurionul Sulpicius Asper, au arătat-o fermitatea cu care ei au murit. Lucanus Annaeus[1435] și Plautius Lateranus au adus și ei acolo ura lor aprinsă. Pe Lucanus îl îndîrjeau motive personale: Nero încerca să micșoreze faima poemelor lui și-i interzisese să le arate altora, din cauză că nu reușea să-1 egaleze. Lateranus[1436], consulul desemnat, s-a alăturat farà să fî suferit vreo vătămare, ci doar din iubire de patrie. Dimpotrivă, Flavius Scaevinus și Afranius Quintianus, ambii din clasa senatorială, s-au asociat de la început la această importantă acțiune în ciuda reputației lor. Căci Scaevinus avea o minte slăbită de des- frîu și, ca urmare, ducea o viață de lîncezeală somnolentă; Quintianus, discreditat prin ticăloșirea corpului său și făcut de rîs de Nero printr-o poezie

1435 M. Annaeus Lucanus, fiul lui M. Annaeus Mela și nepotul filozofului Seneca; s-a născut în anul 39 la Corduba, dar a trăit la Roma; a fost multă vreme prieten cu Nero; a scris diferite opere, dintre care ne-a rămas epopeea cu subiect istoric *Pharsa- lia,* care înfățișează războiul dintre Caesar și Pompei.

1436 Plautius Lateranus, amant al Messaline! (XI, 30), fusese exclus din senat, dar reintegrat de Nero în anul 55 (XIII, 11).

injurioasă, venea ca să-și răzbune jignirile.

50 Așadar, tot vorbind între ei sau cu prietenii lor despre crimele împăratului, spunînd că se apropie sfirșitul imperiului și că trebuie ales un om care să salveze situația disperată, și i-au atras pe cavalerii romani Claudius Senecio[1437], Cervarius Proculus, Vulcatius Araricus, lulius Augurinus, Munatius Gratus, Antonius Na- talis și Marcius Festus. între aceștia, Senecio, unul dintre cei mai apropiați intimi ai lui Nero, care și atunci păstra aparența de prietenie cu el, era expus tocmai prin asta celor mai mari primejdii. Natalis era confidentul tuturor secretelor lui Piso; ceilalți își puneau speranța într-o schimbare a puterii. Au mai fost atrași, în afară de Subrius și Sulpicius despre care am pomenit, oameni de acțiune din armată: Gavius Silvanus și Statius Proximus, tribuni ai cohortelor pretoriene, și centurionii Maximus Scaurus și Venetus Paulus. Dar forța cea mai de nădejde se pare că o reprezenta prefectul Fae- nius Rufus[1438], un personaj stimat pentru viața și reputația lui; Ti- gellinus însă, care, prin cruzimea și desfrînarea lui, îi era mai la inimă împăratului, îl persecuta cu acuzații și adeseori îl făcuse să se teamă că ar putea fi prezentat ca amant al Agrippinei și că, re- gretînd-o, ar fi acum pornit să se răzbune. Așadar, cînd conjurații s-au încredințat că și prefectul pretoriului a trecut de partea lor, adesea chiar din vorbele lui, au început să discute mai hotărît despre data și locul asasinării. Se zicea că mai demult Subrius Flavus fusese hotărît să-1 atace pe Nero cînd acesta cînta pe scenă, ori cînd alerga de colo pînă colo, nepăzit de nimeni, prin palatul în flăcări, în acest ultim caz, se ivise prilejul ca Nero să fie singur, în celălalt, însăși mulțimea sportivilor, martoră excelentă a unei fapte atît de glorioase, îi stimula curajul, dacă nu l-ar fi ținut pe loc dorința de a scăpa nepedepsit, piedică obișnuită a marilor încercări.

51 între timp, cum conjurații șovăiau și-și amînau speranțele și temerile, o oarecare Epicharis, care, nu se

1437 Despre Claudius Senecio, v. XIII, 12; Cervarius Proculus și ceilalți cavaleri nu sînt cunoscuți din alte surse.

1438 **Despre Faenius Rufus, unul din cei doi prefecți ai pretoriului, v. XIII, 22, celălalt fiind Tigellinus: v. XIV, 48.**

știe cum, era la curent cu planul (căci pînă atunci nu fusese deloc preocupată de fapte onorabile), îi aţîța și dojenea pe conspiratori; pînă la urmă, scîrbită de tînjeala lor și aflîndu-se în Campania, a încercat să zdruncine fidelitatea șefilor mateloților din flota de la Misenum și să și-i facă complici, procedînd astfel: în acea flotă, se găsea comandantul de vas Volusius Proculus, unul dintre uneltele uciderii mamei lui Nero, care nu fusese răsplătit, credea el, după mărimea crimei. Acesta, un cunoscut mai vechi al femeii sau împrietenindu-se cu ea de curînd, îi destăinui serviciile aduse de el lui Nero și cît de zadarnice se dovediseră, plîngîndu-se și spunînd că e hotărît să se răzbune, dacă i s-ar ivi ocazia. Acest lucru îi dădu femeii speranța că el poate fi ademenit și că ar putea să atragă pe mulți alții: „Ajutorul flotei este important, își zicea ea, și ocaziile unei lovituri sînt numeroase, pentru că Nero era încîntat să se plimbe de multe ori pe mare, cînd se afla la Puteoli sau la Misenum." Epicharis continuă insistînd, îi înșiră toate crimele împăratului: „Senatul nu mai are nici o putere, dar s-au luat măsuri ca Nero să plătească distrugerea statului; Proculus să se pregătească să-și dea concursul: să-i atragă în combinație pe cei mai curajoși soldați și să se aștepte la o recompensă demnă de serviciile lui.“ Totuși, ea trecu sub tăcere numele conjuraților. Din această cauză, denunțul lui Proculus a fost fără efect, deși el îi raportase lui Nero cele auzite. Epicharis, chemată și confruntată cu denunțătorul, a respins ușor o acuzație care nu se bizuia pe nici un martor. Dar ea a fost reținută în închisoare, fiindcă Nero bănuia că nici acuzațiile care nu se dovedeau întemeiate nu erau false.

52 Conspiratorii totuși, neliniștiți de teama unei trădări, au decis să grăbească lovitura și să-1 omoare la Baiae[1439], în vila lui Piso, de a cărui frumusețe era încîntat și pe care o vizita adesea; făcea acolo băi și dădea petreceri, fără să fie însoțit de gărzi și de împovărătoa- rea suită cerută de poziția sa. Dar Piso s-a opus, aducînd ca pretext blamul pe care și l-ar atrage,

1439 **Baiae, luxoasă stațiune balneară, unde avea și Nero o vilă (XIII, 21).**

dacă sfinţenia mesei şi zeii ospitalităţii ar fi mînjiţi de sîngele unui împărat, oricum ar fi el; ar fi mai bine să-l ucidă la Roma, zicea el, în acel palat urît de toată lumea şi clădit din jefuirea cetăţenilor[1440], sau să săvîrşească în public ceea ce şi-au luat asupră-le pentru binele public. Acestea le spuse el în faţa tuturor, în realitate, temerea lui ascunsă era ca nu cumva Lucius Silanus[1441], un om de o noblеţe deosebită şi educat prin lecţiile lui Caius Cassius[1442], în casa căruia fusese crescut, ajungînd acum la întreaga sa strălucire, să pună mîna pe domnia pe care i-ar da-o de îndată atît cei străini de conjuraţie, cît şi cei care l-ar deplînge pe Nero pentru că a fost răpus prin crimă. Foarte mulţi au crezut că Piso s-a dat la o parte şi din cauza firii aprinse a consulului Vestinus, de teamă ca acesta să nu pornească să restabilească republica sau, dacă s-ar alege alt împărat, să nu-i ofere conducerea statului, ca un dar din partea lui. De fapt, Vestinus nu făcea parte din conjuraţie, deşi cu această învinuire Nero şi-a săturat o veche ură îndreptată contra unui nevinovat.

53 în sfirşit, s-au hotărît să-şi îndeplinească planul în ziua spectacolului de circ care se celebra în cinstea lui Ceres[1443], căci împăratul, care, închis în palatul şi grădinile lui, ieşea rar în public, participa obişnuit la jocurile de circ, iar posibilităţile de a se apropia cineva de el erau mai uşoare, din cauza distracţiei de la spectacol. Iată planul pe care şi-l făcuseră, spre a-l atrage în cursă: Lateranus, ca şi cum ar avea să-i ceară un ajutor pentru nevoile lui familiale, căzînd la picioarele împăratului, l-ar răsturna pe neaşteptate şi l-ar apăsa bine, căci Lateranus era foarte curajos şi avea un trup de uriaş; după aceea, asupra lui Nero, trîntit la pămînt şi neputînd să se mişte, ar sări şi l-ar măcelări tribunii, centurionii şi ceilalţi, după îndrăzneala fiecăruia. Primul rol la aceasta îl pretindea Scaevinus,

1440 **Palatul numit** *Domus aurea;* **v. XV, 42.**

1441[76] **L. Iunius Silanus Torquatus, fiul consulului M. Silanus din anul 46, victima a Agrippine! (XIII, 1).**

1442 **V. XII, 11.**

1443 Sărbătorile în cinstea zeiţei Ceres durau de la 12 pînă la 20 aprilie; în ziua de 19 aprilie, se dădea un spectacol de circ.

care luase un pumnal din templul zeiței Salus sau, precum ne-au transmis alții, din al Fortunei din orașul Ferentinum, și-1 purta la el ca pe-un obiect juruit unei fapte mărețe; în vremea asta, Piso ar aștepta la templul lui Ceres, de unde prefectul Faenius Rufus și ceilalți, luîndu-1 cu ei, l-ar transporta la cazarma pretorienilor, însoțit de Antonia, fiica împăratului Claudius[1444], spre a-i atrage simpatia poporului, precum ne spune Plinius[1445]. N-am socotit că trebuie să trec sub tăcere această informație, oricum ar fi, deși mi se pare ciudat ca Antonia să-și fi pus în joc numele și să-și fi riscat viața pentru o speranță deșartă, sau ca Piso, bine cunoscut pentru dragostea față de soția sa, să se fi obligat la o altă căsătorie[1446], afară doar dacă dorința de putere nu e mai arzătoare decît toate pasiunile.

54 Dar este de mirare că între oameni diferiți prin origine, prin rang, prin vîrstă, prin sex, bogați și săraci, toate acestea au fost ținute sub tăcere, pînă ce trădarea a luat naștere în casa lui Scaevinus. Acesta, în ajunul atentatului pus la cale, a avut o lungă convorbire cu Antonius Natalis[1447]; apoi, întorcîndu-se acasă, și-a sigilat testamentul, scoțîndu-și din teacă pumnalul de care am amintit și, făcînd observația că este tești, fiind nefolosit de multă vreme, a poruncit să fie ascuțit pe o piatră, pînă ce tăișul va scoate scîntei; însărcinarea aceasta i-a dat-o libertului Milichus. Totodată, s-a așternut o masă mai bogată ca de obicei; sclavii care-i fuseseră mai dragi au fost dăruiți cu eliberarea, iar alții, cu sume de bani. Dar el însuși era trist și se vedea că este muncit de un mare gînd, oricît simula veselia, vorbind de una și de alta. în cele din urmă, ordonă ca același Milichus să pregătească fețe pentru oprirea sîngelui, fie că acesta știa de conjurație și păstrase taina, fie că nu știa și atunci pentru prima oară i se deșteptară bănuieli, cum ne-au transmis cei mai mulți

1444 Despre Antonia, v. XII, 2.

1445 Plinius cel Bătrîn, naturalistul și istoricul, citat în 1,69 și în XIII, 20.

1446 Căsătoria cu Antonia, spre a-și legitima oarecum demnitatea imperială.

1447 Vezi cap. 50.

autori. Căci de îndată ce acest suflet de sclav a cîntărit răsplățile trădării și și-a înfățișat imensa sumă de bani și trecerea pe care și le cîștiga, nu s-a mai gîndit nici la legea datoriei, nici la viața stăpînului său, nici la libertatea dobîndită. Ceruse de altminteri și părerea soției, părere femeiască și de aceea mai ticăloasă; într-adevăr, aceasta îi sporea și mai mult frica. „Mulți au fost de față, liberți și sclavi, zicea ea, care au văzut aceleași lucruri; tăcerea unui singur ins nu va folosi la nimic, pe cînd răsplățile vor reveni numai aceluia care o va fi luat mai înainte cu denunțul/[1]

55 Așadar, în zorii zilei, Milichus pornește spre grădinile lui Servilius[1448]. Nefiind lăsat să intre și tot spunînd că aduce vești grave și înspăimîntătoare, a fost condus de portari la libertul lui Nero, Epaphroditus[1449], și de acesta la Nero; îl informează de primejdia ce-1 amenință și despre conjurații periculoși și de tot ce auzise sau presupusese el. îi arătă chiar și pumnalul pregătit pentru uciderea lui și ceru să fie confruntat cu acuzatul. Acesta, înșfăcat de soldați, începu să se apere: arma pentru care este acuzat, zise el, este un vechi obiect de cult religios din familia părintească, păstrat în odaia lui, care-i fusese furat prin ticăloșia libertului său; își făcuse testamentul de mai multe ori, fără să țină seama de datele cînd îl semnase. Făcuse și mai înainte daruri în bani și acordase liberări de sclavi» dar atunci mai generos, fiindcă, averea lui scăzînd și creditorii presîndu-1, nu era sigur de respectarea testamentului său. Este drept, dăduse totdeauna ospețe costisitoare și avusese o viață veselă, care era prea puțin pe placul asprilor moraliști. în privința bandajelor de răni, nici vorbă de vreun ordin de-al lui, zicea el, dar, fiindcă toate celelalte pe care pîrîtorul i le pusese în sarcină erau vizibil neîntemeiate, acela a adăugat o vină de care se face totodată și denunțător, și martor. Scaevinus rosti aceste vorbe cu toată fermitatea și, mai mult, îl numește

1448 După Suetoniu *{Nero* 47), acest parc s-ar fi aflat la sudul Romei, pe Tibru și către drumul spre Ostia.

1449 Era succesorul libertului Doryphorus în calitatea de șef al serviciului memoriilor și jalbelor *(a libellis)',* fidel lui Nero, l-a ajutat să se sinucidă.

pe denunțător „infam" și „scelerat", cu atîta siguranță în glas și în privire, încît denunțul s-ar fi năruit, dacă soția nu i-ar fi amintit lui Milichus că Antonius Natalis[1450] avusese o lungă și secretă convorbire cu Scaevinus și că amîndoi erau prieteni intimi ai lui Piso.

56 Ca urmare, este chemat Natalis; sînt întrebați aparte ce convorbire fusese aceasta și despre ce. Atunci, fiindcă răspunsurile lor nu se potriveau, s-a născut bănuiala și au fost puși în lanțuri. La vederea instrumentelor de tortură și la amenințări, n-au rezistat. Totuși, Natalis, mai bun cunoscător al întregii conspirații și mai priceput în a da vina pe alții, a fost cel dintîi care a mărturisit despre Piso; l-a adăugat apoi pe Annaeus Seneca, fie că el fusese intermediar între Seneca și Piso, fie ca să-i facă pe plac lui Nero, care, dușmănindu-1 pe Seneca, încerca să găsească orice mijloc de a-1 doborî. Atunci și Scaevinus, aflînd că Natalis mărturisise, dintr-o egală slăbiciune sau crezînd că nu mai e de nici un folos să păstreze tăcere, i-a dat pe față pe ceilalți. Dintre aceștia, Lucanus, Quin- tianus și Senecio[1451] au negat multă vreme; apoi, seduși de fagăduia- la că vor scăpa nepedepsiți, ca să-și scuze îndelungata ezitare, Lucanus a denunțat-o pe mama lui, Acilia, Quintianus pe Glitius Gallus, iar Senecio pe Annius Pollio, prietenii lor cei mai buni.

57 între timp, Nero, amintindu-și că Epicharis este ținută în închisoare în urma denunțului lui Volusius Proculus și socotind că un trup de femeie nu rezistă mult la durere, poruncește să fie stîl- cită în torturi. Dar pe aceea nici bicele, nici fiarele înroșite în foc, nici furia celor care o torturau cu atît mai crud, cu cît nu voiau să fie disprețuiți de o femeie, n-au reușit s-o împiedice să nege tot ce i se punea în seamă. Astfel, prima zi de ancheta n-avu nici un rezultat. A doua zi, pe cînd era dusă la aceleași chinuri pe un scaun portativ (căci, avînd membrele rupte, ea nu se putea ține pe picioare), femeia își smulse de la sîn o față, o legă în chip de laț de arcul de deasupra al scaunului, își vîrî capul in el și,

1450 **V. cap. 50.**
1451 **V. cap. 49,50.**

lăsîndu-se cu toată greutatea trupului, își dădu și cea din urmă slabă suflare, nedes- tăinuind printr-un exemplu cu atît mai admirabil, ea, o femeie, o libertà, în împrejurări atît de grele, oameni străini, aproape necunoscuți, în vreme ce oameni liberi din naștere, bărbați, cavaleri romani și senatori, nesupuși la torturi, își trădau ființele cele mai dragi. Căci Lucanus, ca și Senecio și Quintianus nu mai încetau sa-i denunțe pe complici unii după alții, spre spaima din ce în ce mai mare a lui Nero, cu toate că se înconjurase de și mai multe străji.

58 Ba încă, ocupînd zidurile orașului cu manipule[1452] și așezînd străji la mare cît și pe Tibru, a pus Roma sub străji. Prin piețe, prin case, chiar și prin sate și prin împrejurimile municipiilor, alergau în toate părțile pedestrași și călăreți, amestecați cu germani[1453] în care împăratul avea încredere, ca unii ce erau străini. După care, șiruri nesfîrșite de oameni, puși în lanțuri, au fost tîrîți și grămădiți unii peste alții la porțile grădinilor. Atunci cînd erau aduși ca să se apere, faptul de a se fi bucurat cineva la vederea unui conjurat, un schimb de cuvinte întîmplător, o întîlnire neașteptată, dacă luase parte împreună cu vreunul la vreo masă, la un spectacol era socotit motiv de acuzare, tn vremea aceasta, în afară de sălbaticele anchete ale lui Nero și ale lui Tigellinus, îi mai chinuia grozav și Faenius Rufus, al cărui nume nu fusese rostit de nici un denunțător: acesta, ca să lase să se creadă că nu știe nimic, era neîndurător față de complicii lui. Ba încă, lui Subrius Flavus, care era alături de el și-i făcea semn din cap dacă să scoată pumnalul în timpul anchetei și să săvîrșească atentatul, i-a oprit gestul curajos, tocmai cînd acela punea mina pe miner.

59 Au fost unii conspiratori care, în timp ce Milichus era audiat și Scaevinus șovăia, îl îndemnau pe Piso să pornească spre cazarma pretorienilor sau să se urce la tribuna din for și să încerce să-și cîștige simpatiile soldaților și ale poporului: „Dacă la eforturile lui se vor

1452 **Un manipul avea două centurii.**
1453 **Garda de corp a împăratului.**

alătura cei la curent cu planul, le vor urma și cei neimplicați; și vestea începutului mișcării va lua mari proporții, și aceasta contează foarte mult într-o revoluție. Nero n-a prevăzut nimic contra acestei acțiuni; chiar și oamenii curajoși sînt înspăimîntați de împrejurări neașteptate, necum acel actor, însoțit, firește, de Tigelli- nus cu amantele lui, să răspundă recurgînd la arme. Multe dintre planurile care celor nevolnici li se par extraordinare reușesc cînd sînt puse în practică. A-și pune speranța în tăcerea și fidelitatea atîtor complici, bizuindu-se pe tăria sufletelor și trupurilor lor, este zadarnic: tortura și răsplățile își deschid drum prin tot ce le stă în cale. Vor veni curînd oameni care să-1 pună și pe el în lanțuri și, pînă la urmă, îl vor supune unei morți nedemne. Cu cît mai glorios ar pieri, dacă va lua în brațe cauza patriei și dacă va chema la apărarea libertății! Lipsească-i mai degrabă soldații, părăsească-1 poporul, numai strămoșii și urmașii, dacă viața i s-ar răpi, să-i aprecieze moartea !“ Neimpresionat de aceste îndemnuri, arătîndu-se foarte puțin în public și apoi retras în casă, își întărea curajul în fața momentului suprem, pînă ce urma să sosească o mînă de soldați, pe care Nero îi alesese printre recruți sau din cei intrați de curînd în serviciul militar, căci se temea ca vechii soldați să nu fi fost cîștigați de partea lui Piso. Acesta a murit tăindu-și venele brațelor. Piso și-a făcut un testament care conținea josnice adulații la adresa lui Nero, din iubire față de soție, o femeie nedemnă de el, pe care o luase stricînd căsnicia unui prieten. Numele femeii era Atria Galla și al primului ei soț, Domitius Silus[1454]; acesta, prin îngăduința lui, iar aceea, prin nerușinarea ei, au sporit proasta reputație a lui Piso.

60 Prima condamnare la moarte pe care Nero a ordonat-o după aceea a fost cea a consulului desemnat, Plautius Lateranus, și atît de repede, încît nu i-a permis

1454 Altminteri necunoscuți.

să-și îmbrățișeze copiii, sau un scurt răgaz pentru a-și alege felul morții. A fost dus imediat într-un loc rezervat executării sclavilor și omorît de mîna lui Statius, tribunul, păstrînd o tăcere absolută și nereproșîndu-i tribunului complicitatea lui la aceeași conspirație. A urmat moartea lui Annaeus Seneca, cea mai pe placul împăratului, nu fiindcă îl dovedise vinovat de conspirație, ci ca să termine prin sabie ceea ce otrava nu reușise[1455], într-adevăr, numai Natalis declară, și doaratît, în depoziția lui că: „Fusese trimis de Piso la Seneca, bolnav, să-1 viziteze și să se plîn- gă cà era ținut departe de casa lui; ar fi mai bine, ar fi zis Piso, dacă amîndoi și-ar cultiva prietenia prin întîlniri confidențiale; la care, Seneca răspunsese că discuțiile mutuale și întîlnirile dese nu-s de folos nici unuia dintre ei și că, de altminteri, salvarea vieții sale se sprijină pe nevătămarea aceluia." Gavius Silvanus[1456], tribun al cohortei pretoriene, primește ordinul să-i transmită lui Seneca această depoziție și să-1 întrebe dacă recunoaște spusele lui Natalis și propriul său răspuns. Seneca, din întîmplare sau anume, se reîntorsese în acea zi din Campania și se oprise la o casă de țară a lui, la distanță de patru mile de Roma. Acolo sosește tribunul la lăsarea serii și înconjoară casa cu pîlcuri de soldați; apoi, pe cînd Seneca stătea la masă cu Pompeia Paulina[1457] și cu doi prieteni, îi prezintă însărcinarea dată de împărat.

61 Seneca a răspuns că într-adevăr Natalis fusese trimis la el, cu imputarea din partea lui Piso că acesta fusese împiedicat să-1 viziteze; că el se scuzase, aducînd ca motiv starea proastă a sănătății și dorința sa de liniște; de altfel, n-ar fi avut nici un motiv, zice, să pună mai presus viața unui particular decît binele său pro- priu; spiritul său nu e înclinat spre lingușeli, și aceasta n-o știe nimeni mai bine decît Nero, care a constatat de mai multe ori sinceritatea lui Seneca decît servilitatea

1455 Asupra încercării de otrăvire a lui Seneca, v. cap. 45.
1456 Gavius Silvanus făcuse parte din conspirație: v. cap. 50.
1457 Soția lui Seneca.

lui. După ce acest răspuns i-a fost raportat lui Nero de tribun, de față fiind Poppaea și Tigellinus, cei mai intimi sfetnici ai lui întru cruzime, împăratul l-a întrebat dacă Seneca se pregătește de o moarte voluntară. Atunci, tribunul a afirmat că n-a remarcat nici un semn de frică, nimic trist în vorbele sau pe fața lui. Ca urmare, i se dă ordin să se întoarcă și să-i anunțe condamnarea la moarte. Fabius Rusticus[1458] ne spune că Silvanus nu s-a întors pe drumul pe care venise, ci că a făcut un ocol, ducîndu-se la prefectul Faenius, și, arătîndu-i ordinul lui Nero, l-a întrebat pe acesta dacă să se supună și că acesta l-a îndemnat să execute porunca. Funestă lașitate a tuturor! Căci și Silvanus era unul dintre conjurați și acuma sporea tocmai crimele pentru a căror răzbunare intrase în conjurație. Evită totuși să-i vorbească și să se prezinte în fața lui Seneca; îl introduse în casă pe unul dintre centurioni, care-i anunță condamnarea supremă.

62 Neînfricoșat, Seneca cere tăblițele testamentului și, la refuzul centurionului, întorcîndu-se către prieteni, declară că, fiind oprit să le mulțumească pentru serviciile lor, el le lasă singurul bun pe ca- re-1 are și totuși cel mai prețios, icoana vieții sale, pe care, dacă o vor păstra în minte, vor dobîndi faima vieții virtuoase, răsplată a prieteniei lor statornice. Totodată, oprindu-le lacrimile, cînd cu vorbe blinde, cînd pe un ton mai sever, apelează la tăria lor sufletească, întrebîndu-i de mai multe ori: „Unde sînt preceptele filozofiei, unde este doctrina meditată timp de-atîția ani împotriva accidentelor[1459] sorții? Cine nu cunoștea cruzimea lui Nero? După uciderea mamei sale și a fratelui său, nu-i mai rămînea altceva decît să adauge uciderea celui care l-a crescut și l-a instruit/[4]

63 După ce, adresîndu-se oarecum tuturor, spune aceste cuvinte și altele la fel, își îmbrățișează soția și, înduioșat de tăria ei în acel moment, îi cere și o roagă

1458 Fabius Rusticus, istoricul citat și altădată (XIII, 22).

1459 Stoicismul admite sinuciderea, în caz extrem, ca o probă a superiorității morale a filozofului asupra oricăror nenorociri și ca semn al libertății lui asupra morții.

călduros să-și modereze durerea și să nu și-o asume pe vecie, ci, gîndindu-se la viața ei, trăită virtuos, să suporte pierderea soțului ei prin demne consolări. La rîndul ei, aceea afirmă că este hotărîtă să moară și ea și imploră mîna ucigașului. Atunci, Seneca, neopunîndu-se dorinței ei de glorie și în același timp din dragoste, ca nu cumva ființa iubită mai mult decît orice să ajungă victima batjocurii, zise: „Eu îți arătasem mijloacele de ușurare a vieții, dar tu preferi onoarea de a muri; nu-ți voi invidia exemplul. Să avem amîndoi o egală fermitate, sfîrșind cu bravură; mai strălucit însă va fi sfîrșitul tău.“ După care, ei își deschid venele brațelor prin aceeași rană. Seneca, fiindcă trupul lui bătrîn și extenuat de hrană puțină nu permitea sîngelui decît o scurgere lentă, și-a tăiat și venele de la picioare și de la tendoanele genunchilor. Istovit de crudele suferințe, ca prin durerea lui să nu frîngă curajul soției sale și ca el însuși, văzînd chinurile ei, să nu ajungă la neputința de a suferi, o îndeamnă să treacă în altă cameră. Și, cum își păstrase elocința chiar și în ultimele lui clipe, chemînd secretarii, le-a dictat multe lucruri pe care renunț să le redau cu alte vorbe, fiindcă au fost publicate cu vorbele rostite de el[1460].

64 Dar Nero, neavînd nici un motiv de ură împotriva Paulinei și ca să nu sporească aversiunea tuturor prin cruzimea lui, ordonă ca moartea ei să fie împiedicata. La stăruințele militarilor, sclavi și liberți îi leagă strîns brațele și-i opresc scurgerea sîngelui; nu se știe dacă mai era conștientă. Căci, cum mulțimea este aplecată spre răutate, s-au găsit unii care să creadă că, atîta timp cît s-a temut că Nero e neîndurător, ea urmărise gloria de a fi alături de soțul ei, murind în același timp, și că apoi, ivindu-se o licărire de speranță, s-a lăsat ademenită de bucuria vieții; a mai trăit după aceea cîțiva ani, cu o fidelitate demnă de laudă față de soțul ei; fața și trupul i se albiseră într-atît, încît se vedea bine că mult din puterea ei de viață se stinsese. Dar Seneca, din pricina scurgerii anevoioase a sîngelui și a încetinelii

1460 Ele nu ni s-au păstrat.

morții, îl roagă pe Statius Annaeus, prețuit de el pentru prietenia credincioasă și iscusința lui de medic[1461], să-i dea otrava aceea prin care sînt uciși la Atena cei condamnați prin judecată publică[1462], pe care el de mult și-o pregătise; i-a fost adusă și a înghițit-o, dar în zadar: membrele îi erau reci și trupul insensibil la acțiunea otrăvii. Pînă la urmă, a intrat într-un bazin cu apă caldă și, stropindu-i pe sclavii din preajma sa, spuse că aduce acea libație lui Iupiter Liberatorul. Apoi, dus în baie și înăbușit de aburi, și-a dat sufletul; a fost ars fără nici o ceremonie de înmormîntare. Așa dispusese prin testament, pe cînd, foarte bogat și foarte puternic încă, lua măsuri pentru sfîrșitul lui.

65 A circulat zvonul că Subrius Flavus împreună cu alți centurioni, la o întrunire secretă, dar totuși nu fără știința lui Seneca, hotărîseră ca, după uciderea lui Nero prin mijlocirea lui Piso, să fie omorît și Piso și să i se acorde lui Seneca puterea, ca unul care nu are nici o vină și care e ales la conducerea supremă datorită strălucirii virtuților sale. Ba chiar se răspîndea o vorbă de-a lui Flavus, care spunea că rușinea rămîne aceeași, dacă se înlătură un ci- tared și-i urmează un actor de tragedie, căci, precum Nero cînta la citerà, la fel cînta și Piso în costum de actor tragic.

66 Dar nici conspirația militarilor nu i-a scăpat mult timp lui Nero, denunțătorii fiind incitați să-1 dea pe față pe Faenius Rufus, pe care nu-1 mai suportau, știindu-1 și conspirator, și anchetator. Ca urmare, Scaevinus[1463], la presiunile și amenințările acestuia, îi spuse, surîzînd sarcastic, că nimeni nu știe mai multe ca el însuși și-1 îndemnă să-și arate recunoștința față de un împărat așa de bun. La acestea, Faenius nici nu vorbește, nici nu tace, ci, bîlbîindu-se, își trădează frica. Apoi, ceilalți denunțători, și mai cu seamă cavalerul roman Cervarius Proculus, s-au pornit cu toții să-i dovedească vinovăția. La ordinul împăratului, este arestat și pus în lanțuri de

1461 Probabil, libert al lui Seneca.
1462 Otrăvire prin cucută.
1463 V. cap. 49.

Cassius, un soldat care, din cauza forței sale fizice deosebite, îi sta mereu alături.

67 Curînd după aceea, este răpus prin denunțul acelorași complici și tribunul Subrius Flavus; la început, el a adus ca argument în apărarea sa nepotrivirea dintre felul lui de viață și al celorlalți, adăugind că un militar nu s-ar fi aliat cu niște civili și niște nevolnici la o acțiune atît de îndrăzneață; apoi, încolțit, preferă fala unei mărturisiri deschise și, întrebat de Nero din ce cauză ajunsese să-și calce jurămîntul de credință: „Te uram, zise. N-a fost soldat care să-ți fie mai credincios ca mine, cît timp ai meritat să fii iubit. Am început să te urăsc după ce ai devenit ucigașul mamei și al soției tale, conducător de care de circ, histrion și incendiator.“ Am reprodus chiar cuvintele lui, fiindcă ele nu au ajuns la cunoștința tuturor, precum cele ale lui Seneca, și fiindcă nu se cădea să fie mai puțin cunoscute aceste fraze neșlefuite și energice de militar. Cu siguranță, nimic mai grav n-a izbit, în acea conjurație, urechile lui Nero, care, pe cît era de înclinat spre săvîrșirea crimelor, pe atît era de neobișnuit să audă ce făcuse. Aplicarea pedepsei îi este încredințată tribunului Veianus Niger[1464]. Acesta ordonă să se sape o groapă pe un teren din apropiere, pe care Flavus, văzînd-o și pro- testînd că-i prea puțin adîncă și prea îngustă, zise soldaților din jurul lui: „Nici măcar asta nu-i după regulament.[44] îndemnat să-și întindă și să-și țină tare gîtul, zise: „Bine-ar fi să lovești tu atît de tare!“ După ce Niger, tremurind tot, i-a tăiat cu greu capul din două lovituri, s-a lăudat către Nero, spunînd că l-a ucis dintr-o lovitură și jumătate.

68 Următorul exemplu de curaj, mai tîrziu, l-a oferit centurionul Sulpicius Asper. La întrebarea lui Nero de ce conspirase spre a-1 ucide, i-a răspuns scurt că nu se putea pune capăt altfel atîtor ticăloșii, după care a suportat pedeapsa poruncită. Ceilalți centu- rioni, de asemenea nu s-au arătat mai prejos în suportarea pînă la capăt a supliciilor. Dar Faenius Rufus n-a dovedit un asemenea curaj și și-a introdus jelaniile chiar și în testament. Nero aștepta ca și Vestinus, consulul, să fie

1464 Altminteri necunoscut.

implicat în acuzație, socotindu-1 violent și pornit contra lui; dar, dinspre partea conjuraților, ei nu-1 făcuseră părtaș la planurile lor, unii din cauza vechilor conflicte cu el, cei mai mulți, fiindcă îl socoteau repezit și nesocotit. De altfel, dușmănia lui Nero față de Vestinus începuse de pe timpul camaraderiei lor intime, fiindcă acesta cunoștea bine și disprețuia lașitatea împăratului, iar acela se temea de orgoliul prietenului său, fiind adesea luat în rîs cu glume jignitoare, care, cînd au la bază mult adevăr, lasă după ele o amintire vie. La acestea, se mai adăugase și o cauză recentă: Vestinus o luase în căsătorie pe Statilia Messalina[1465], deși știa bine că printre amanții ei era și Nero.

69 Așadar, neridicîndu-se nici o acuzare și nici un acuzator, fiindcă Nero nu putea să joace rolul de judecător, recurge la forța stăpînitorului: îl trimite pe tribunul Gerellanus cu o cohortă de soldați, îi ordonă să prevină încercările consulului de a se opune, să-i ocupe, cum s-ar zice, citadela și să suprime rezistența tinerilor aleși să-1 apere, fiindcă Vestinus avea o casă care domina forul și o trupă de sclavi chipeși, toți de aceeași vîrstă. El își îndeplinise în acea zi toate îndatoririle de consul și dădea o masă mare, fără să se teamă de nimic, sau spre a-și ascunde frica. Deodată, soldații, in- trînd în casă, îi spuseră că este chemat de tribun. Vestinus se ridică fără să se opună și totul decurge în cea mai mare grabă: este închis într-o cameră, un medic e de față, îi sînt tăiate venele și, viu încă, este dus într-o baie și cufundat în apă caldă, fără să scoată vreo vorbă prin care să-și deplîngă soarta. în vremea asta, comesenii sînt împresurați și ținuți sub pază, nefiind eliberați decît noaptea tîrziu; după care Nero, imaginîndu-și frica celor care așteptau să moară de pe urma banchetului, spuse în batjocură că își plătiseră destul de scump masa la consul.

70 Apoi, poruncește uciderea lui Annaeus Lucanus[1466]. Acesta, cînd a simțit că, din cauza scurgerii sîngelui,

1465 Statilia Messalina, fiică a lui T. Statilius Taurus, consul în anul 44, s-a căsătorit apoi cu Nero, după moartea Poppaeii (XVI, 16). După moartea lui Nero, trebuia să se căsătorească cu Otho, dacă acesta nu s-ar fi sinucis după lupta de la Bedriacum.

1466 V. cap. 50.

picioarele și mîinile
i se răcesc și că puțin cîte puțin viața i se retrage de la extremități, inima fiindu-i caldă încă și mintea întreagă, amintindu-și de o poezie de a lui în care înfățișa un soldat rănit murind în același chip, a recitat vers de vers: au fost ultimele lui cuvinte. Au pierit apoi Senecio și Quintianus și Scaevinus altfel decît ar fi fost de așteptat de la viața lor anterioară de plăceri; apoi, și ceilalți conjurați, fără să fi făcut sau spus ceva vrednic de amintit.

71 în vremea aceasta, orașul era plin de înmormîntări, iar Ca- pitoliul de sacrificii. După ce le fuseseră uciși unuia fiul, altuia fratele, vreo rudă sau vreun prieten, toți aduceau mulțumiri zeilor, își împodobeau casa cu lauri, se aruncau la genunchii lui Nero și-i copleșeau dreapta cu sărutări. El, luînd-o drept bucurie, răsplătea grabnicele denunțuri ale lui Antonius Natalis și ale lui Cervarius Proculus[1467] cu impunitatea; Milichus, îmbogățit de recompense, își luă numele care în grecește înseamnă „Salvatorul"[1468]. Dintre tribuni, Gavius Silvanus, cu toate că fusese achitat, s-a sinucis; Statius Proximus, printr-o moarte inutilă, a zădărnicit iertarea pe care o obținuse de la împărat. Au fost apoi îndepărtați din funcția de tribun... Pompeius, Cornelius Martialis, Flavius Nepos, Statius Domitius, nu fiindcă l-ar fi dușmănit pe Nero, ci fiindcă așa se credea. Novius Priscus, din cauza prieteniei lui cu Seneca, Glitius Gallus și Annius Pollio, mai mult ponegriți decît dovediți vinovați, au fost trimiși în exil. Priscus a fost însoțit de soția lui, Artoria Flacilla, Gallus, de asemenea, de Egnatia Maximilla, care avea mari averi, mai întîi rămase neatinse și apoi confiscate: amîndouă îm- prejurările i-au sporit gloria. Cu ocazia conspirației, este exilat și Rufrius Crispinus, în realitate urît de Nero

1467 Din aceasta lungă listă de condamnați, îi reținem pe Rufrius Crispinus (XI, 1), care se căsătorise cu Poppaea (XIII, 45), și în anul 66 s-a sinucis din ordinul lui Nero (XVI, 17); pe Verginius Rufus, retor vestit în timpul lui Claudius și Nero, autor al unei retorici folosite de Quintilian, și pe Musonius Rufus (XIV, 57); Annaeus Lucanus, poetul (XV, 56), care-și denunțase mama.

1468 Soter. Tacitus evită să introducă în text cuvinte sau nume grecești.

fiindcă o ținuse mai demult în căsătorie pe Poppaea. Verginius Flavus și Musonius Rufus au fost exilați din cauza faimei strălucite a numelui lor, căci Verginius, prin elocința lui, și Musonius, prin învățăturile filozofiei, întreținеau interesul pentru studii al tinerilor. Lui Cluvidienus Quietus, lulius Agrippa, Blitius Catulinus, Petronius Priscus și lulius Alti- nus, spre a completa rîndurile și numărul, li se rezervă insulele Mării Egee. în schimb, Caeditiei, soția lui Scaevinus, și lui Caese- nius li se interzise șederea în Italia: ei aflară că au fost acuzați doar prin faptul că erau pedepsiți. Acilia, mama lui Annaeus Lucanus, a fost trecută cu vederea, fără a fi achitată și fără a fi condamnată.

72 După ce a terminat cu acestea toate, Nero, convocînd o adunare a soldaților, a dat fiecăruia cîte două mii de sesterți și a ordonat ca griul, pe care mai înainte îl cumpărau la prețul celui distribuit plebei, să fie gratuit. Apoi, ca și cum ar fi avut de expus operațiile unui război, convoacă senatul, acordă însemnele triumfale fostului consul Petronius Turpilianus, pretorului desemnat Cocceius Nerva[1469] și prefectului pretoriului Tigellinus, elogiindu-i pînă într-atîta pe Tigellinus și pe Nerva încît, pe lîngă statuile triumfale din for, li s-au așezat chipurile și pe Palatin; lui Nymphi- dius Sabinus[1470] i s-au acordat însemnele consulare. Despre acest Nymphidius, fiindcă ne apare acum pentru prima oară, voi da cîte- va amănunte, căci și el va fi una dintre pacostele Romei. Fiu al unei liberte cu un corp frumos pe care și-l tăvălise cu sclavii și liberții din casa imperială, el zicea că este fiu al lui Caius Caesar, fie că printr-o întîmplare era, ca și acesta, înalt de statură și cu o privire fioroasă, fie că, plăcîndu-i și prostituatele, Caius Caesar s-a distrat și cu mama lui Nymphidius.

1469 Marcus Cocceius Nerva, viitorul împărat, după asasinarea împăratului Domițian, la 18 septembrie, anul 96.

1470 C. Nymphidius Sabinus a devenit prefect al pretoriului și coleg al lui Tigellinus, în locul lui Faenius Rufus. După moartea lui Nero, vrind să devină împărat, a fost ucis de soldați.

După convocarea senatului și după un discurs rostit în fața senatorilor, Nero a dat un edict către popor, la care a adăugat un dosar cu denunțurile și mărturisirile celor condamnați. Căci multă lume îi reproșa amarnic că luase viața unor oameni iluștri, nevino- vați, din invidie sau de frică. De altminteri, că o conspirație s-a format, a luat proporții și a fost înăbușită nu s-a îndoit nimeni din cei care pe atunci își dădeau silința să cunoască adevărul și o mărturisesc, de asemenea, cei care după moartea lui Nero s-au reîntors Ia Roma. în senat, toți se înjoseau să lingușească, cu atît mai josnic cu cît erau mai loviți de doliu; Salienus Clemens[1471] l-a acuzat pelunius Gallio[1472], înfricoșat de moartea fratelui său, Seneca, și rugîndu-se umil să i se cruțe viața; acesta îl numea „dușman și paricid*[4], pînă ce, prin intervenția unanimă a senatorilor, a fost silit să renunțe, ca să nu pară, ziceau ei, că abuzează de nenorocirile publice spre a-și satisface o ură personală, și ca să nu stîmească noi măsuri riguroase față de lucruri calmate și uitate prin bunătatea împăratului.

1471 Altminteri necunoscut.

1472 lunius Gallio, un frate al lui Seneca, adoptat de retorul lunius Gallio, a fost el însuși un retor renumit.

Apoi au fost decretate și mulțumiri zeilor și o cinstire deosebită Soarelui, care are un vechi templu lîngă circ, locul unde trebuia să se săvîrșească crima, și care dăduse la iveală cu puterea lui divină planurile secrete ale conspirației. De asemenea, s-a hotărît ca la spectacolul de circ în cinstea zeiței Ceres să se adauge mai multe curse de care, ca luna aprilie să ia numele de Nero[1473] [1474], să se înalțe un templu zeiței Salus, pe locul unde Scaevinus scosese pumnalul. Nero însuși a închinat acest pumnal pe Capitoliu cu dedicația: „Lui Iupiter Răzbunătorul*[4] *{Vindex^* [n]. Pentru moment, lucrul a trecut neobservat. După revolta armată a lui Iulius Vindex, faptul a fost interpretat ca un semn divin și o prevestire a viitoarei răzbunări. Găsesc în actele Senatului informația că Cerialis Anicius, consulul desemnat[1475], luînd cuvîntul, a propus să se ridice cît mai repede și pe cheltuiala statului un templu divinului Nero, ca un omagiu adus celui care, depășind culmea hărăzită muritorilor, merită să fie venerat. Nero însă s-a opus, ca nu cumva unii să vadă într-asta un semn rău, prevestitor al morții sale; căci nu se acordă unui împărat onoruri divine înainte de a fi încetat să trăiască printre oameni.

Cartea a XVI-a

1 Mai tîrziu, soarta și-a bătut joc de Nero, folosindu-se de credulitatea lui și de promisiunile lui Caesellius Bassus; acesta, cartaginez de neam, cu o minte tulburată, a tălmăcit ceea ce i se arătase într-un vis de noapte drept o speranță de realitate neîndoielnică. Ajuns la Roma și obținînd printr-un bacșiș intrarea la împărat, i-a destăinuit că a descoperit pe pămîntul său o peșteră foarte adîncă, în care se află o imensă cantitate de aur, nu sub formă de monede, ci în formă de bucăți de metal brut și vechi, că pe jos zac lingouri foarte grele, iar, în altă parte, în picioare, niște drugi de aur ca

1473 Luna în care se descoperise conspirația (v. cap. 53); ea trebuia să ia numele *Neroneus (mensis).*

1474 C. Iulius Vindex, legat propretor în Galia, s-a răsculat împotriva lui Nero. Prevestirea stă în faptul că *Vindex* înseamnă „răzbunătorul*

1475 I-a căzut victimă lui Nero în anul următor.

niște coloane. Acestea, ascunse atîta vreme, erau menite să sporească averile de azi. De altminteri, cum își dădea el cu părerea, feniciană Dido, fugind din Tyr, după fundarea Carthaginei, ascunsese aceste bogății de teamă ca nu cumva noul ei popor să se moleșească de atîta bănet sau ca regii numizilor, dușmănind-o oricum, să nu se pornească asupră-i cu război din dorința de aur.

2 Atunci, Nero, fără să se mai gîndească dacă autorul povestirii și povestea însăși merită crezare și fără să fi însărcinat oameni care să se convingă de adevărul celor afirmate, sporește singur vîlva și trimite să i se aducă prada ce-i stătea, oarecum, la dispoziție. I se dau lui Bassus trireme și vîslași aleși, ca să ajungă mai repede; de nimic altceva n-a vorbit în acele zile poporul cu credulitatea lui, iar cei cuminți, dimpotrivă, cu mare îndoială. Din întîmplare, se dădeau tocmai jocurile quinquennale pentru al doilea lustru[1476], și oratorii și-au găsit într-asta sursa cea mai bogată a preamăririi împăratului. Pămîntul, ziceau ei, nu dă doar recolte obișnuite sau aur amestecat cu alte metale, ci el se arată de o rodnicie nouă, iar zeii ne oferă bogății de-a gata: tot felul de laude slugarnice, pe care le născoceau și le declarau cu cea mai mare emfază și cu tot atîta lingușeală, siguri că Nero îi credea de-a binelea.

3 în vremea asta, din pricina unei speranțe deșarte, sporea risipa și se prăpădeau vechile bogății, ca și cum s-ar fi ivit altele, pe care Nero să le risipească timp de mulți ani înainte. Ba chiar, din cele ce urmau să vină, el făcea cheltuieli mari, și astfel așteptarea bogățiilor devenea cauză a sărăciei publice. Căci Bassus, după ce și-a săpat pămîntul și suprafețe mari în jur, asigurînd că peștera pe care o anunțase e cînd ici, cînd colo, însoțit nu numai de soldați, ci angajînd și o mulțime de țărani

1476 Prima oară, jocurile quinquennale, numite *Neronia,* s-au dat în anul 60 p.Chr.; lustru, termen religios, însemna, sub vechea republică, ceremonia religioasă de la sfîrșitul unei perioade de cinci ani, cînd se purifica cetatea; era prezidată de censor, înainte de ieșirea lui din funcție.

la lucru, pînă la urmă, trecîndu-i nebunia, se minuna spunînd că visele nu-i fuseseră nicicînd mincinoase și că doar atunci a fost înșelat pentru prima oară; a scăpat de rușine și de frică luîndu-și singur viața. Unii ne-au transmis că a fost pus în lanțuri și apoi liberat, după ce i-au fost confiscate, în schimbul comorii reginei, bunurile.

4 în acest timp, senatul, deoarece se apropiau concursurile quinquennale, spre a evita dezonoarea, i-a oferit împăratului premiul la cînt, la care a adăugat și cununa elocinței, ca să acopere în acest fel rușinea apariției lui pe scenă. Dar Nero, spunînd de mai multe ori că nu are nevoie de recomandarea și de autoritatea senatului, că el este la fel cu ceilalți concurenți și că va cîștiga victoria meritată doar prin corectitudinea absolută a juriului, mai întîi a recitat pe scenă o poezie; apoi, mulțimea cerîndu-i să-și arate toate talentele — acestea au fost cuvintele —, a apărut în teatru, supunîndu-se tuturor regulamentelor concursurilor de citerà: să nu se așeze chiar dacă ar obosi, să nu-și șteargă sudoarea decît cu veșmîntul cu care era îmbrăcat, să nu scuipe sau să își sufle nasul în văzul spectatorilor. La sfîrșit, îndoindu-și genunchiul și omagiind cu mîna gloata aceea, aștepta, prefăcîndu-se că se teme, decizia juriului. Dar plebea Romei, care încuraja obișnuit pînă și gesturile actorilor, îl aclama în cadență și aplauda cu aplauze comandate. Ai fi crezut că se bucură facînd-o, și poate chiar se bucura, fără să se gîndească la rușinea publică.

5 Dar cei care veniseră acolo din municipii îndepărtate, din severa Italie care păstra încă moravurile din vechime, precum și cei care veneau cu vreo misiune publică sau cu treburi personale, ne-știitori prin provinciile lor îndepărtate de această dezmățare, nici nu suportau acel spectacol și nici nu rezistau la o astfel de nedemnă oboseală; sfîrșiți de puteri și bătînd din mîini anapoda, îi tulburau pe cei care cunoșteau regula și erau adesea loviți de soldații care stau în picioare pe culoare și vegheau ca nu cumva

un anumit moment să fie însoțit de aclamații dezordonate, sau să fie scăpat din vedere printr-o tăcere apatică. Este știut că mulți cavaleri romani, în timp ce se zbăteau să iasă prin intrările strimte și prin mulțimea care se năpustea, au fost striviți, și că alții, care ședeau pe bănci zi și noapte fără întrerupere, s-au îmbolnăvit și au murit din asta. Mai mare era frica celor care se întîmpla să lipsească de la spectacol, căci se aflau acolo inși care, mulți pe față, cei mai mulți într-ascuns, erau puși să noteze numele și să observe cu atenție figurile participanților, veselia sau mîhnirea lor. Ca urmare, oamenilor de rînd li se aplica imediat pedeapsa; față de cei de rang, ura era pentru moment tăinuită, dar se vădea apoi în toată puterea ei. Se spunea că Vespasianus[1477] a fost mustrat de Phoebus, libertul, cum că ar fi închis ochii de somn și că a fost cu greu apărat de oameni mai de treabă, că apoi a scăpat de pieirea ce-
1 amenința, menit de soartă unor rosturi mai înalte.
6 La sfîrșitul jocurilor, Poppaea a încetat din viață dintr-un acces de furie al soțului ei, care a izbit-o cu piciorul, deși era însărcinată; căci n-aș crede că a fost la mijloc o otrăvire, deși unii autori au afirmat-o, mai mult din ură decît respectînd adevărul/Ei realitate;, Nero era doritor de copii și era sclavul dragostei fața de soția luiÂ Corpul ei nu a fost ars, după obiceiul roman, ci, așa cum se obișnuiește la regii străini, îmbălsămat cu mirodenii și așezat în mormîntul familiei luliilor[1478]. Totuși, i s-au făcut funeralii publice, și Nero însuși, de la înălțimea tribunei, i-a făcut elogiul, vorbind de frumusețea ei, de faptul că fusese mama unei fetițe, trecută în rîndul zeițelor, și de alte calități cu care o înzestrase soarta, în lipsă de virtuți.
7 La moartea Poppaeii, regretată de ochii lumii, dar

1477 Viitorul împărat Vespasian (între anii 69-79), pe care Tacitus l-a mai citat în III, 55, ca exemplu de om „nou" intrat în senat și ducînd o viață măsurată; v. și *Hist.* 1,10.
1478 Mausoleul lui August.

prilej de bucurie pentru cei care-și aminteau de desfrînarea și cruzimea ei, Nero a mai adăugat o altă ispravă odioasă, interzicîndu-i lui Caius Cassius să participe la ceremonia funebră, cum era dator[1479]; a fost primul semn al nenorocirii lui și aceasta n-a fost mult amînată; dar la ea a fost asociat și Silanus[1480] [1481], farà nici o vină decît că amîndoi se distingeau de alții, Cassius printr-o veche bogăție și prin severitatea vieții lui morale, Silanus prin strălucirea originii și prin tinerețea lui cuminte. Așadar, trimițînd un mesaj senatului, Nero susținea că amîndoi trebuie îndepărtați din viața publică; pe Cassius îl învinuia că, printre chipurile strămoșilor lui, el onora și imaginea lui Caius Cassius, care avea ca inscripție „Șefului partidului[446]. Bineînțeles, prin asta, zicea el, arunca sămînța unui război civil și urmărea o rebeliune împotriva casei Cezarilor; și, ca să nu utilizeze, spre a provoca discordii, doar amintirea unui nume odios, și l-ar fi asociat pe Lucius Silanus, un tînăr de origine nobilă, cu o fire aventuroasă, pe care să-1 scoată în față pentru o răsturnare politică.

8 Apoi, l-a acuzat și pe Silanus, aducîndu-i aceleași învinuiri ca și unchiului lui, Torquatus, anume că ar fi împărțit de pe acum serviciile imperiale, că punea în fruntea lor liberți de-ai săi, însărcinați cu finanțele, cu corespondența oficială și cu petițiile, acuzații absurde și totodată false, căci Silanus, devenit mai grijuliu de teamă, fusese înspăimîntat de sfirșitul unchiului său și-și luase măsurile de prevedere. îndată după asta au fost aduși în senat unii pretinși acuzatori, care aveau rolul să plăsmuiască împotriva Lepi- dei[1482], soția lui Cassius și mătușa lui Silanus, învinuirea de incest cu fiul fratelui

1479 Despre Caius Cassius Longinus, v. XII, 11.
1480 Despre Lucius lunius Silanus Torquatus, v. XV, 2, 35.
1481 Este vorba de ucigașul lui lulius Caesar, în complicitate cu M. Brutus.
1482 lunia Lepida, sora luniei Calvina, aceasta exilată de Agrippina (XII, 3 și 8).

ei[1483] și de practicarea de sacrificii magice. Mai erau implicați, ca fiind complici, senatorii Vulcatius Tertullinus și Marcellus Cornelius și cavalerul roman Calpumius Fabatus[1484]: aceștia, făcînd apel la împărat, au zădărnicit condamnarea ce-i amenința; apoi, Nero fiind ocupat cu săvîrșirea celor mai mari ticăloșii, ei au scăpat atenției, căci erau mai neînsemnați.

9 Printr-o decizie a senatului, lui Cassius și lui Silanus li se aplică pedeapsa exilării; despre Lepida, urma să hotărască împăratul. Casius a fost deportat în insula Sardinia; se presupunea că n-o va duce mult, cu bătrînețea lui. Silanus, sub cuvînt cà e transportat la Naxos[1485], a fost dus la Ostia și după aceea închis într-un municipiu din Apulia, numit Barium[1486]. Acolo, își suporta cu înțelepciune nenorocita soarta, cînd este înșfăcat de un centurion, trimis să-1 omoare. Cum acesta îl sfătuia să-și taie venele, Silanus îi răspunse că în sufletul lui era de mult decis să se omoare, dar că nu lasă unui ucigaș plătit gloria că împlinește o misiune. Atunci, centurionul, văzînd că Silanus, deși neînarmat, este totuși foarte puternic și stăpînit mai mult de mînie decît de teamă, poruncește soldaților să-1 doboare; Silanus n-a încetat să reziste și să aplice lovituri, pe cît putea cu mîinile neînarmate, pînă ce a căzut, ca pe un cîmp de luptă, de rănile primite în față de la centurion.

10 Cu tot atît curaj au înfruntat moartea Lucius Vêtus, soacra lui, Sextia, și fiica lui, Pollina, urîți de împărat ca și cum, rămînînd în viață, ei n-ar fi fost pentru el decît o imputare vie a uciderii lui Rubellius Plautus, ginerele lui Lucius Vêtus[1487]. Dar vădirea urii sălbatice a lui Nero a pornit de la libertul lui Vetus, Fortunatus. Acesta, după ce și-a ruinat patronul, a trecut la acuzarea lui, aso-

1483 Lucius Silanus.

1484 Despre Vulcatius Tertullinus, v. *Hist.* IV, 9; despre Marcellus Cornelius, v. *Hist.* I, 37; Calpumius Fabatus, înrudit cu Pliniu cel Tînăr și corespondent al lui.

1485 Insulă în Ciclade.

1486 Port pe coasta Mării Adriatico (azi, Bari).

1487 Lucius Antistius Vetus, consul împreună cu Nero în anul 55 p.Chr. (XIII, 11); despre asasinarea lui Rubellius Plautus, v. XIV, 57-59.

ciindu-și-1 pe Claudius Demianus, pe care Vetus, pe vremea cînd era proconsul al Asiei[1488], îl pusese în lanțuri pentru fărădelegi. Nero l-a eliberat ca recompensă a delațiunii. Cînd a aflat Vetus că este acuzat și că e pus să lupte de la egal la egal cu libertul lui, a plecat la proprietatea lui de la țară, la Formiae. Acolo, a fost înconjurat de soldați, puși să-1 supravegheze într-ascuns. Era cu el și fata lui, disperată nu numai de pericolul ce amenința, dar și de îndelungata ei durere, de cînd îi văzuse pe ucigașii soțului ei[1489]: îi luase în brațe capul însîngerat, îi păstra încă veșmintele stropite de sînge, văduvă, în straie neîngrijite, jelind întruna și nemîncînd decît atît cît să nu moară. Atunci, la îndemnul tatălui său, pomi spre Neapole; fiindcă era oprită să ajungă la Nero, stînd tot timpul locului și pîndindu-i ieșirile, îi striga întruna, cînd văicărindu-se femeiește, cînd cu o voce indignata care nu mai părea de femeie: „Să asculte un nevinovat, să nu dea pe mina unui libert pe colegul lui de consulat de odinioară[44], pînă cînd a văzut că pe împărat nu-1 mișcau nici rugămințile ei, și nici hula.

11 Așadar, i-a anunțat tatălui ei să alunge orice speranță și să facă față la ceea ce îi impun împrejurările. Totodată, i se vestește acestuia că i se pregătește un proces în senat și o sentință crudă. Unii îl sfătuiau să-1 numească pe Nero moștenitor al unei părți din averea lui și să salveze astfel restul pentru nepoți. Vetus respinse sfatul, ca să nu-și murdărească prin slugărnicie, tocmai la sfîrșit, o viață în care-și păstrase pe cît era posibil libertatea. împărți sclavilor banii pe care-i avea, le spuse să-și ia fiecare din casă tot ce poate duce, le ceru să lase doar trei paturi modeste pentru ultimele momente. După care își taie toți trei venele, în aceeași cameră și cu aceeași lamă și, punînd pe ei, din pudoare, cîte o haină, sînt grabnic duși la baie: tatăl își privea fiica, bunica nepoata și aceea pe

1488 în anii 64-65.
1489 Rubellius Plautus (XIV, 59).

amîndoi, rugîndu-se fiecare pe întrecute să-și dea cît mai repede sufletul, ca să-i lase pe ai săi în viață în urma lui, deși aveau să moară îndată. Soarta păstră ordinea naturală; se stinseră mai întîi cei mai bătrîni, și apoi tînăra. Acuzați după înmormîntarea lor, se hotărî să fie pedepsiți după obiceiul strămoșesc. Interveni atunci Nero, acordîndu-le o moarte la liberă alegere: la omorurile săvîrșite se adăuga și această bătaie de joc.

12 Publius Gallus, cavaler roman, a fost exilat fiindcă fusese prieten intim cu Faenius Rufus și în oarecari legături cu Vetus. Libertului care îl acuzase i s-a dat drept recompensă a serviciului făcut un loc la teatru, dintre cele rezervate curierilor tribunilor[1490]. Lunile care urmau după aprilie, ce se mai chema și Neroneum, și-au schimbat numele: mai deveni luna lui Claudius, iar iulie, luna lui Germanicus; Cornelius Orfitus[1491], care propusese schimbarea, a declarat că fusese omisă luna iunie, fiindcă cei doi Torquatus[1492], condamnați la moarte pentru crimele lor, făcuseră ca acest nume să devină nefast.

13 Acest an, pîngărit de atîtea crime, a fost făcut de pomină și de zei, prin vijelii și molime. Campania a fost devastată de un uragan care a doborît la pămînt ferme, copaci, recolte, peste tot, și a dus cu el prăpădul pînă-n vecinătatea Romei. Aici, bîntuia o molimă îngrozitoare, care prăpădea orice fel de viețuitoare, fără nici un semn de stricare a atmosferei. Casele erau însă pline de morți, iar drumurile, de înmormîntări: nimeni, fără deosebire de sex sau vîrstă, nu era în afară de pericol; sclavii și oamenii din plebea liberă se stingeau repede în bocetele soțiilor și ale copiilor care, tot veghindu-și bolnavii și jelindu-i, erau adesea arși pe același rug cu ei. Morțile cavalerilor și senatorilor, deși cu duiumul, erau mai puțin de plîns, fiindcă, murind o dată cu ceilalți, se sustrăgeau cruzimii împăratului. în același

1490 Curieri, subalterni ai tribunilor poporului.
1491 Consul în anul 51, v. XII, 41.
1492 Unchiul (XII, 58), despre moartea căruia v. XV, 35, și nepotul (XVI, 8).

an, s-au făcut recrutări în Galia Narbo- neză, în Africa și în Asia pentru completarea legiunilor din Illyricum, din care fuseseră dezlegați de jurămînt[1493] soldații istoviți de bătrînețe sau de boală. împăratul a ajutat orașul Lugdunum, după dezastrul suferit[1494], cu patru milioane de sesterți, ca acesta să-și reclădească părțile distruse; aceeași sumă o oferiseră mai înainte locuitorii din Lugdunum, cînd cu calamitatea[1495] ce izbise Roma.

14 în timpul consulatului lui Caius Suetonius și Luccius Tele- sinus[1496], Antistius Sosianus, care fusese pedepsit cu exilul, fiindcă scrisese, precum am spus[1497], poezii injurioase la adresa lui Nero, după ce a aflat de ce onoare au parte delatorii și cît de aplecat spre condamnări la moarte este împăratul, fire neliniștită cum era și gata de a specula orice ocazie, și-1 atrage, folosindu-se de asemănarea soartei lor, pe Pammenes, faimos prin arta de a prezice a chaldeilor și avînd astfel o mulțime de legături. Socotind că nu degeaba veneau adesea la Pammenes oameni trimiși și cereri de consultații, află totodată că Publius Anteius[1498] îi servește o sumă de bani anual. Pe de altă parte, știa bine că Anteius, bucurîndu-se altădată de simpatia Agrippinei, era urît de Nero, că bogăția lui era îndeosebi sortită să stîmească pofte și că aceasta este pentru mulți cauza pierzaniei lor. Așadar, punînd mina pe o scrisoare a lui Anteius și chiar furînd niște hîrtii în care erau notate cu semnele secrete ale lui Pammenes ziua de naștere și tot ce avea să i se întîmple, găsind totodată și niște calcule despre nașterea și viața lui

1493 Și astfel concediați.

1494 Lugdunum, azi Lyon; n-ar fi vorba de incendiul din anul 58, despre care vorbește Seneca în *Ep.* 91, ci de unul recent, din anul 64 sau 65.

1495 Din anul 64.

1496 Anul 66 p.Chr. Despre C. Suetonius Palatinus, v. XIV, 29; C. Luccius Tèlesi- nus se ocupa cu filozofia și a fost exilat de împăratul Domițian.

1497 V. XIV, 48, 49. Procesul lui Antistus Sosianus avusese loc în anul 61.

1498 Despre Publius Anteius Rufus, fost legat propretor în Dalmația, v. XIII, 22.

Ostorius Scapula[1499], îi scrie împăratului că, dacă i-ar acorda o scurtă suspendare a exilului, el i-ar aduce la cunoștință secrete importante, care interesează siguranța vieții acestuia: Anteius și Ostorius, zicea el, sînt hotărîți să pună mîna pe putere și caută să afle sorții lor și ai împăratului. îndată sînt trimise vase „libumice“[1500], și Sosanius este adus în grabă. De abia a fost cunoscută depoziția lui, că Anteius și Ostorius erau mai degrabă condamnați decît acuzați și în așa măsură, încît nimeni nu și-ar fi pus semnătura pe testamentul lui Anteius, dacă Tigellinus n-ar fi dat exemplul, după ce mai înainte îi atrăsese atenția lui Anteius să nu întîrzie cu ultimele dispoziții. Acela, înghițind o otravă și furios de încetineala ei, și-a grăbit moartea tăindu-și venele.

15 Ostorius, în vremea aceasta, se afla departe, la o proprietate a sa de la țară, la hotarul cu Liguria[1501]; a fost trimis acolo un centurion să îl omoare repede. Cauza grabei stătea într-aceea că Ostorius, care se bucura de mare faimă militară și fusese decorat cu cununa civică[1502], în Britannia, avînd o mare forță fizică și o deosebită dibăcie în mînuirea armelor, îl făcuse pe Nero să se teamă, cum era el de fricos, și, după descoperirea conjurației, și mai în- spăimîntat, ca acela să nu vină asupra lui și să-1 atace. Așadar, centurionul, după ce a închis toate ieșirile casei, i-a comunicat lui Ostorius ordinul imperial. Acesta și-a întors asupra lui curajul, admirat de atîtea ori în luptele cu dușmanii. Și fiindcă venele, deși tăiate, lăsau să se scurgă prea puțin sînge, s-a slujit de brațul unui sclav; cerîndu-i doar să țină tare pumnalul ridicat în sus, i-a strîns dreapta către sine și s-a aruncat asupra ei cu grumazul.

16 Chiar dacă aș relata războaie cu popoare străine și morți înfruntate pentru statul nostru, m-ar apuca și pe

1499 Ostorius Scapula, consul în anul 59, v. XII, 31.

1500 Vase ușoare de război, construite după modelul celor folosite de pirații ilirieni din Libumia (regiune a Illyriei).

1501 Ținut din Galia cisalpina, în nord-vestul Italiei.

1502 V. XII, 31; despre coroana civică, v. III, 21.

mine saţiul din cauza asemănării evenimentelor şi m-aş aştepta, pe drept, la sila altora, care ar pregeta să citească doar despre morţile unor cetăţeni, oricît de glorioase, totuşi plicticoase şi mereu aceleaşi; pe de altă parte, acum supunerea slugarnică şi atîta sînge pierdut în timp de pace îmi obosesc spiritul şi-mi string inima de durere. N-aş cere altă favoare de la cei care cunosc prin mine aceste lucruri decît să-mi permită să nu-i urăsc pe cei care piereau cu atîta laşitate. Minia zeilor, nu alta, a căzut asupra imperiului roman, şi peste ea nu se poate trece de îndată ce se relatează un fapt, ca atunci cînd este vorba de înfrîngeri militare sau de ocuparea unor oraşe. Să acordăm acest privilegiu urmaşilor bărbaţilor iluştri, ca, precum prin ceremonia lor funebră ei se deosebesc de înmormîntarea obişnuită, tot astfel, prin relatarea ultimelor lor momente, să aibă parte şi să se bucure de o menţiune specială.

17 în răstimp de cîteva zile, au căzut, pe rind, Annaeus Mela, Cerialis Anicius, Rufrius Crispinus şi Caius Petronius[1503]; Mela şi Crispinus erau cavaleri romani de rang senatorial[1504]. Acest Crispinus, fost altădată prefect al pretoriului şi decorat cu însemnele consulare, iar de curînd alungat în Sardinia sub acuzaţia de a fi participat la conspiraţia lui Piso, primind ordinul condamnării la moarte, s-a sinucis. Mela, născut din aceiaşi părinţi ca şi Gallio[1505] şi Seneca, se abţinuse să concureze la onoruri publice dintr-o ambiţie inversă: aceea de a-i egala, el, un cavaler roman, pe foştii consuli; totodată, socotea că, administrînd bunurile împăratului prin funcţia de procurator, are o cale mai scurtă de a cîştiga averi. Pe lîngă aceasta, era tatăl lui Annaeus Lucanus, ceea ce adăuga foarte mult la prestigiul său. După moartea acestuia însă, căutînd

1503 M. Annaeus Mela, fiul lui Seneca retorul, fratele filozofului Seneca şi tatăl poetului Lucanus; despre Cerialis Anicius, v. XV, 74; despre Rufrius Crispinus, v. XI, 1 şi XV, 71; despre Petronius, v. cap. 18.

1504 Acei cavaleri care aveau averea cerută unui senator.

1505 Despre L. lunius Gallio, alt frate al lui Mela şi al lui Seneca, v. VI, 3.

cu mult zel să-i inventarieze averea, și-a atras un acuzator, pe Fabius Ro- manus, unul dintre prietenii intimi ai lui Lucan. Se inventează acuzația, plăsmuindu-se o scrisoare a lui Lucan, cum că tatăl știa prin fiul lui de conjurație; de cum a văzut Nero scrisoarea, ahtiat cum era după averea lui, a ordonat să-i fie prezentată aceluia. Dar Mela, alegînd cea mai rapidă cale spre moarte pe atunci, și-a tăiat venele, după ce a scris un codicil, prin care lăsa prin testament o mare suma de bani lui Tigellinus și ginerelui acestuia, Cossutianus Capito'-, ca să salveze restul. Se spune că a mai scris în codicil, oarecum plîngîndu-se de nedreptatea morții sale, că moare fără a fi meritat vreo pedeapsă, pe cînd Rufrius Crispinus și Anicius Ceria- îis se bucură de viață, deși sînt dușmanii împăratului. Acuzații considerate false: împotriva lui Crispinus, fiindcă fusese omorît, împotriva lui Cerialis, ca să fie omorît. De fapt, nu mult mai tîrziu, el și-a pus capăt zilelor, compătimit mai puțin ca ceilalți: lumea își amintea că el îi trădase lui Caius Caesar[1506] [1507] complotul pus la cale contra lui.

18 în privința lui Petronius[1508] trebuie să spun cîte ceva, luînd-o mai de demult. El își petrecea ziua dormind, iar noaptea, cu îndatoririle lui și cu plăcerile vieții; și cum pe alții îi făcuse renumiți strădania în muncă, tot așa, pe el, lenevia; nu era socotit drept un chefliu și un risipitor, precum cei mai mulți dintre cei ce-și prăpădeau averile, ci ca un om de un lux rafinat. Vorbele și purtările lui, cu cît erau mai fără morgă și afișau o anume neglijență în ce-1 privește, cu atît plăceau mai mult prin aerul lor de simplitate. Totuși, în calitate de proconsul al Bitiniei și apoi de consul, s-a arătat energic și la înălțimea acestor funcții. După care, revenind la viciile lui, sau poate la imitarea viciilor, a fost primit de Nero printre puținii intimi ai lui, ca arbitru al eleganței; nimic nu era plăcut și delicat din

1506 V. XIV, 48 și 51.
1507 Caligula.
1508 Titus (sau Caius) Petronius Niger (Arbiter), autorul romanului *Satyricon,* din care ne-au rămas doar fragmente din cărțile a XV-a și a XVI-a.

plăcerile în care înota, decît ce-i fusese recomandat de Petronius. De unde dușmănia lui Tigellinus, care vedea în el un rival și un ins mai priceput în arta voluptăților. Așadar, recurge la cruzimea împăratului, în fața căreia celelalte patimi cedau, și îi impută lui Petronius prietenia cu Scaevinus[1509] , corupînd un sclav al acestuia să-1 pîrască; lui Petronius i se refuză posibilitatea de a se apăra, și cea mai mare parte din sclavii lui sînt puși la chinuri.

19 în acele zile, din întîmplare, Nero se dusese în Campania, iar Petronius, ajuns pînă la Cumae, a fost reținut acolo. N-a suportat să aștepte prea mult între teamă și speranță, totuși nu și-a curmat brusc zilele, ci, tăindu-și venele, cînd le închidea, legîndu-le, după voia lui, cînd le desfășa din nou, vorbea cu prietenii, nu despre chestiuni serioase sau prin care să fi urmărit gloria de om curajos, îi asculta la rîndu-i pe cei care-i citeau nu despre nemurirea sufletului sau maxime de-ale filozofilor, ci poezii ușoare și versuri hazlii. Pe unii dintre sclavi îi răsplătea cu daruri, pe alții cu lovituri de bici; se așeză la masă și se lăsă în voia somnului, pentru ca moartea, deși impusă, să pară naturală. Nu i-a lingușit nici pe Nero, nici pe Tigellinus, ori pe vreun altul dintre cei puternici, nici măcar în vreun codicil al testamentului, cum fac mulți dintre cei condamnați la moarte, ci a făcut o descriere amănunțită, sub numele unor prostituați și a unor femei ușoare, a ticăloșiilor împăratului și a rafinamentelor, perversiunilor acestuia, pe care, sigilînd-o, i-a tri- mis-o lui Nero; își zdrobi apoi inelul, ca să nu fie folosit mai tîrziu la primejduirea altora[1510].

20 Lui Nero, care nu știa cum se făceau cunoscute invențiile libidinoase ale nopților sale, îi veni în minte Silia, soție de senator, bine cunoscută lui, chemată la tot felul de dezmățuri și avînd strinse legături cu Petronius. Este trimisă în exil din ură personală, dar sub cuvînt că

1509 Complice la conjurația lui Piso.

1510 Inelul se folosea și ca sigiliu; putea fi folosit la sigilarea unor scrisori false, cum se întîmplase cu scrisoarea falsificată a lui Lucan, v. cap. 17.

nu tăinuise ce văzuse și ce suferise. Pe de altă parte, pe Minucius Thermus[1511], fost pretor, l-a sacrificat resentimentelor lui Tigellinus, fiindcă un libert al aceluia denunțase cîteva fapte care-1 încriminau pe Tigellinus: libertul a ispășit fiind supus la chinuri, patronul, prin moartea sa nemeritată.

21 După uciderea atîtor oameni de seamă, în cele din urmă Nero a vrut să extermine virtutea însăși prin omorîrea lui Thrasea Paetus și a lui Barea Soranus[1512], pornit fiind de mult împotriva amîndurora. în ce-1 privește pe Thrasea, se adăugau și alte motive: ieșise din senat, precum am mai spus, pe cînd se delibera despre uciderea Agrippinei și arătase prea puțin zel cu ocazia jocurilor iuvenale[1513]. Această jignire îl rănea cu atît mai adînc pe Nero, cu cît același Thrasea declamase în costum de tragedie, la Patavium, orașul său natal, cu ocazia străvechilor jocuri instituite de troianul Antenor[1514]. De asemenea, în ziua în care pretorul Antistius era să fie condamnat la moarte pentru niște poezii pline de ocări la adresa lui Nero[1515], Thrasea a propus și a obținut o sentință mai blîndă; mai mult, cînd i se decernau în senat onoruri divine Poppaeii, el lipsise înadins și nu asistase nici la înmormîntarea ei. Capito Cossutianus[1516] nu îngăduia ca aceste vini să fie date uitării; pe lîngă firea lui pornită spre crime, îl dușmănea pe Thrasea pentru că prin autoritatea lui fusese condamnat într-un proces: acesta îi asista pe delegații cili- cienilor, în acuzarea legată de sumele de bani însușite pe nedrept.

22 Capito îi aduce și alte acuzații: că Thrasea se

1511 Probabil fiul cavalerului roman cu același nume, prieten al lui Seianus, amintit în VI, 7.

1512 Despre Thrasea Paetus, v. XIII, 49; XIV, 12 și 48; XV, 20 și 23; despre Barea Soranus, v. XII, 53.

1513 V. XIV, 15.

1514 Antenor era fondatorul legendar al orașului Patavium (azi, Padova); aceeași acuzație i se adusese și lui Piso (XV, 65).

1515 în anul 62; v. XIV, 48-49.

1516 Cossutianus Capito, delatorul, ginerele lui Tigellinus, despre care v. XIII, 33.

sustrage de la jurămîntul solemn de la început de an[1517], că nu ia parte la urările adresate împăratului, deși era învestit cu sacerdoțiul quindecemvi- ral[1518], că niciodată nu aduce sacrificii pentru sănătatea împăratului și pentru vocea lui divină, că participînd asiduu și neobosit altădată chiar și la cele mai neînsemnate hotărîri ale senatorilor, fie că le sprijinea, fie că le combătea, nu mai intrase de trei ani în senat, că și de foarte curînd, pe cînd senatorii se grăbeau pe întrecute să-i condamne pe Silanus și pe Vetus[1519], el preferase să se ocupe de afacerile particulare ale clienților săi, adăugind că asta înseamnă secesiune, un partid propriu și, dacă mulți vor avea curajul lui, război civil. „Precum odinioară, zicea el, acest oraș, avid de dezbinări, vorbea de lulius Caesar și de Marcus Cato[1520], tot așa acum vorbește de tine, Nero, și de Thrasea. Și acesta își are adepții, sau mai degrabă acoliții, care nu-i imită încă îndrăzneala de a-și rosti părerile, ci poza și aerele lui, stînd țepeni și încruntați, ca și cum ți-ar condamna ușurătatea. Doar el nu se sinchisește de sănătatea ta și nu se sinchisește de talentele tale. El disprețuiește succesele împăratului; oare doliul și durerile tale nu-1 mai satură? A nu crede în divinitatea Poppaeii[1521] vine din același principiu cu a nu jura pe actele divinului August și ale divinului lulius. Thrasea disprețuiește credințele religioase și anulează legile. Jurnalul poporului roman[1522] se citește mai atent prin provincii și printre militari, ca să se afle ce n-a făcut Thrasea. Nu ne rămîne decît sau să trecem la

1517 Jurămîntul solemn pe actele împăratului, care se reînnoia în fiecare an la 3 ianuarie, împreună cu rugăciuni publice pentru sănătatea împăratului.

1518 Thrasea făcea parte din colegiul quindecemvirilor (I, 8), din care și Tacitus făcuse parte (XI, 11), după mărturisirea lui.

1519 V. XVI, 6 și 7.

1520 M. Cato Uticensis, adversar înverșunat al lui lulius Caesar, care, după înfrînge- rea de la Utica din anul 46 a.Chr., s-a sinucis. Adesea amintit admirativ în scrierile stoicilor, îndeosebi de Seneca.

1521 Divinizarea Poppaeii este atestată doar prin inscripții și monede.

1522 *A cta (diurna) populi Romani.*

principiile lui[1523], dacă sînt mai bune, sau să-1 îndepărtăm pe șeful și instigatorul amatorilor de noutăți. Această sectă a dat naștere Tubero- nilor și Favoniilor[1524], nume hulite chiar și în vechea republică. Ca să răstoarne imperiul, pun înainte ideea de libertate; după ce-1 vor fi răsturnat, vor ataca și libertatea. Zadarnic, Nero, l-ai îndepărtat pe Cassius[1525], dacă ai să permiți ca Brutii să se înmulțească și să prindă puteri. în sfîrșit, nu e nevoie ca tu să scrii ceva senatului despre Thrasea: permite ca senatul să fie arbitru între mine și el.“ Nero îl încurajează pe Cossutianus, înflăcărat de mînie, și i-1 dă drept coleg pe Eprius Marcellus[1526], un orator de o violentă elocință.

23 Pe de altă parte, cavalerul roman Ostorius Sabinus[1527] a cerut să-1 acuze pe Barea Soranus[1528], îndată după ieșirea acestuia din pre- consulatul Asiei, funcție în care acesta sporise, prin spiritul lui de dreptate și prin activitatea lui, nemulțumirile împăratului. De fapt, își luase sarcina să facă practicabil portul Efesului și lăsase nepedepsită cetatea Pergamului, care se opusese cu forța, oprindu-1 pe Acratus, libert al împăratului, să ia de acolo statuile și picturile. Dar vina ce i se punea în seamă era prietenia lui cu Plautus și efortul pe care l-ar fi făcut ca să-și atragă de partea lui provincia în vederea unei răzvrătiri. Momentul ales pentru condamnare a fost acela cînd Tiridates venea la Roma spre a primi învestitura de rege al Armeniei[1529], pentru ca aceasta crimă internă să fie

1523 Ale filozofiei stoice.

1524 Quintus Ælius Tubero, nepot al lui Scipio Africanus minor, amintit de Seneca în *Scrisori către Lucilius*, adversar al Gracçhilor; Marcus Favonius, stoic, partizan al lui Cato, adept al lui Pompei, apoi al lui Brutus și Cassius, condamnat după înfrînge- rea republicanilor la Philippi.

1525 V. cap. 7 și urm.

1526 Despre Eprius Marcellus, v. XII, 4.

1527 Probabil, era înrudit cu Ostorius Scapula, despre care v. XII, 3.

1528 Barea Soranus fusese proconsul al Asiei după anul 61-62.1 se reproșa prietenia cu Rubellius Plautus, nepot al lui Drusus (XIII, 19); care în anul 60 plecase în Asia și fusese ucis acolo în anul 62 (XIV, 59).

1529 **Tiridates venise la Roma spre a fi încoronat ca rege al**

acoperită de veștile care agitau publicul în legătură cu evenimentele din afară, sau pentru ca, prin uciderea atîtor bărbați iluștri, Nero să-și arate măreția de conducător suprem, faptă într-adevăr regală.

24 în vreme ce orașul întreg se revărsa pentru a-1 primi pe împărat și a-1 vedea pe rege, Thrasea a fost oprit să-i vină în întîmpi- nare. Nu și-a pierdut curajul și a scris un memoriu către Nero, întrebîndu-1 care îi sînt acuzațiile și asigurîndu-1 că se va disculpa, numai să i se aducă la cunoștință și să i se dea putința de a le risipi. Nero a luat în grabă memoriul, în speranța că Thrasea, înspăimîn- tat, scrisese cuvinte prin care să laude gloria împăratului și să-și înjosească reputația. Cum nu se întîmplase așa, a început el mai degrabă să se teamă de privirile, de mîndria și de limbajul liber al unui nevinovat și a poruncit convocarea senatului.

25 Atunci, Thrasea s-a sfătuit cu cei mai apropiați prieteni dacă să încerce să se apere ori s-o privească cu dispreț: părerile erau împărțite. Cei care propuneau să se prezinte în senat spuneau că sînt siguri de curajul lui și că nu va spune un cuvînt care să nu-i sporească gloria. Numai nevolnicii și fricoșii își acoperă sub tăcere ultimele clipe ale vieții. Poporul trebuie să vadă un bărbat care înfruntă moartea și senatul să-i audă cuvintele supraomenești, rostite parcă de o divinitate. Ar putea chiar și Nero să fie zguduit de acest lucru extraordinar. Dar dacă acesta stăruie în cruzimea lui, cu siguranță posteritatea își va aminti și va distinge între un sfîrșit glorios și lașitatea celor ce pier fără să scoată o vorbă.

26 Dimpotrivă, cei care socoteau că ar trebui să aștepte acasă, spuneau că au despre Thrasea aceleași păreri, dar că-1 amenințau batjocuri și insulte: e mai bine să-și cruțe urechile de invective și ocări. Nu doar Cossutianus și Eprius sînt porniți spre crimă, sînt destui alții care, probabil, vor ridica mîna și-l vor lovi cu ferocitate, ba chiar și unii oameni cumsecade îi vor imita de frică. Să scutească senatul, pe care-1 onorase,

Armeniei, conform înțelegerii cu Corbulo.

de infamia unei atît de mari ticăloșii și să lase în suspensie întrebarea despre ce vor decide senatorii, văzîndu-1 pe Thrasea acuzat. Este zadarnică speranța că Nero ar fi în stare să se rușineze de crimele lui: este cu mult mai de temut să nu se năpustească asupra soției lui, a fiicei lui și a celorlalți care-i sînt dragi. Prin urmare, să caute să-și pună capăt zilelor, nepîngărit și neînjosit, cu aceeași glorie ca și cei pe urmele cărora și după învățăturile cărora și-a dus viața. Era prezent la consfătuire și Rusticus Arulenus-[1530], un tînăr înflăcărat care, din dorința de glorie, se oferi să intervină împotriva deciziei senatului, căci era tribun al plebei. Thrasea i-a potolit elanul și l-a oprit să facă un gest care nici nu i-ar folosi acuzatului și i-ar fi și fatal tribunului care s-ar opune. El, adăuga, și-a trăit zilele și nu trebuie să părăsească o conduită morală respectată de-a lungul vieții. Rusticus însă este la începutul carierei publice și are înaintea lui un drum întreg de străbătut. Trebuie să chibzuiască mult, mai dinainte, pe ce cale s-apuce spre dobîndirea funcțiilor publice într-o asemenea epocă. în ce-1 privește, el își rezervă să se mai gîndească dacă se cade să se prezinte în senat sau nu.

27 A doua zi dis-de-dimineață, două cohorte pretoriene, înarmate, au înconjurat templul zeiței Venus Genetrix[1531]. O ceată de civili păzea intrarea în senat, lăsînd să li se vadă săbiile, iar unități militare erau răspîndite prin piețele publice și prin basilici. Sub privirile și sub amenințările lor intrau în curie senatorii. Cuvîntarea împăratului a fost citită de cvestor. Neindicînd pe nimeni anume, el acuza senatorii că-și neglijează îndatoririle publice și că, după exemplul lor, cavalerii romani se lasă pe tînjeală. într-adevăr, ce-i de mirare, zicea ei, că nu mai vine nimeni de prin provincii

1530 Rusticus Arulenus, un stoic ca și Thrasea, în calitate de tribun al plebei, avea dreptul de veto; va fi în anul 69 pretor, iar în anul 92 consul supleant (XV, 29-32); a fost ucis împreună cu ginerele lui Thrasea, Helvidius Priscus, de Domitian.

1531 Templul Venerei Genetrix (zeița din care se trăgea, după legenda acreditată, familia lulia) fusese înălțat de lulius Caesar după victoria de la Pharsalus. Acum, servea drept sală de ședințe a senatului.

îndepărtate și că foarte mulți, după ce au dobîndit consulate și sacerdoti, se îngrijesc mai degrabă de frumusețea grădinilor proprii. Această învinuire a fost un fel de armă pe care acuzatorii o înhățară îndată.
28 începutul l-a făcut Cossutianus. Apoi Marcellus s-a pornit cu și mai mare violență, strigînd că este în joc supremul interes al statului: blîndețea conducătorului este știrbită de îndîijirea insolentă a supușilor. Prea au fost îngăduitori pînă acum senatorii, care i-au lăsat să scape nepedepsiți pe Thrasea, care se opune la orice, pe ginerele său, Helvidius Priscus, adept al aceloraşi idei nebune, și de asemenea pe Paconius Agrippinus, moștenitor al urii părintești împotriva împăraților, și pe Curtius Montanus[1532], care compune poezii respingătoare. „Zadarnic, zicea el, îl caută în senat pe fostul consul, pe preot la rugăciunile publice, pe cetățean la depunerea jurămîntului, doar dacă Thrasea, împotriva orînduielilor și ceremoniilor strămoșești, nu s-ar fi declarat cumva pe față trădător și dușman al patriei. în sfîrșît, obișnuit să joace rolul de senator și să-i apere pe denigratorii împăratului, să vină măcar aici și să propună ce vrea el să fie îndreptat sau schimbat; senatorii îl vor suporta mai ușor criticînd faptele una cîte una, decît să rabde tăcerea unui om care condamnă totul. Ce nu-i place oare? Pacea care domnește pe toată fața pămîntului, sau victoriile armatelor noastre fără pierderi de oameni? Pe acest om, pe care fericirea publică îl întristează, care consideră forurile, teatrele și templele ca pustietăți, care ne tot amenință cu exilul său, senatorii să nu-1 facă să-și atingă scopul ambiției lui nefaste. Pentru el, nu există nici decrete ale senatului, nici magistrați, și nici orașul Roma. Un om care nu mai are pentru această cetate iubirea de altădată și acum nici s-o vadă nu mai poate, să rupă cu viața. “
29 Pe cînd Marcellus, furios cum era și amenințînd, se înflăcăra la vorbă, la față și la ochi, rostind aceste cuvinte și altele asemenea, pe fețele senatorilor nu se

1532 Despre Helvidius Priscus, soțul Faniei, fiica lui Thrasea, v. XII, 9; Paconius Agrippinus fusese proconsul al Cretei și Cirenei sub Claudius; despre Curtius Montanus, v. *Hist.* IV, 40 și 42.

vedea doar acea tristețe cunoscută și obișnuită lor din cauza frecvenței proceselor criminale, ci o spaimă nouă, mai adîncă, ori de cîte ori priveau soldații cu armele în mîini; totodată, le venea în minte figura venerabilă a lui Thrasea. Unii se înduioșau și de Helvidius, care avea să ispășească o înrudire fără nici o vină. Și lui Agrippinus, își ziceau ei, ce i se imputa, decît trista soartă a tatălui său, căci și acela, la fel de nevinovat, căzuse victima cruzimii lui Tiberius? Cît despre Montanus, un tînăr cumsecade, care nu era autorul poeziei injurioase, era alungat în exil[1533] fiindcă-și făcuse cunoscut talentul.

30 Și, iată, în vremea asta apare Ostorius Sabinus, acuzatorul lui Soranus, și începe să vorbească despre prietenia acestuia cu Ru- bellius Plautus, afirmînd că folosise proconsulatul Asiei mai mult ca să-și facă un renume decît ca să slujească interesul public, alimentînd astfel spiritul de răzvrătire al orașelor. învinuiri vechi acestea, la care adăuga o alta, nouă, prin care o implica în primejdia care îi amenința părintele pe fiica lui, acuzînd-o că ar fi risipit bani în toate părțile cu magi prezicători. Așa se întîmplase într-a- devăr din devotamentul Serviliei — acesta era numele fetei —, care, din iubire pentru tatăl ei și din nesocotința vîrstei, consultase magi prezicători, dar nu despre altceva decît despre ieșirea cu bine din primejdie a casei lor, dacă Nero ar fi putut fi înduplecat, dacă procesul din senat n-ar aduce ceva îngrozitor. Așadar, a fost convocată la senat: înaintea tribunei consulilor, stăteau, despărțiți, de o parte părintele încărcat de ani, de cealaltă, fiica lui, doar de douăzeci de ani, sortită văduviei și singurătății, după exilarea recentă a lui Annius Pollio, soțul ei[1534], și neridicîndu-și măcar ochii către tatăl ei, ale cărui primejdii credea că le agravase.

31 Atunci, acuzatorul întrebînd-o dacă-și vînduse bijuteriile de zestre și-și desprinsese colierul de la gît spre a face bani pentru ritualurile magice, ea mai întîi s-

1533 Alungat în exil de Nero, invidios pe talentul lui poetic.

1534 Despre Annius Pollio, v. XV, 56; fusese amestecat în conjurația lui Piso.

a aruncat la pămînt într-un lung plînset și fără să scoată o vorbă; apoi, îmbrățișînd altarul și jertfelnicul , zise: „N-am invocat nici un fel de divinități nelegiuite, n-am rostit afurisenii și n-am cerut altceva în rugăciunile mele nefericite decît ca tu, o Caesar, și voi, senatori, să-1 salvați pe prea bunul meu părinte. Mi-am dat nestematele, veșmintele și podoabele rangului, așa cum mi-aș fi dat sîngele și viața, dacă mi-ar fi cerut-o. E treaba acestor oameni necunoscuți mie mai înainte, ca nume și ca profesiune. N-am amintit nicicînd numele împăratului, decît printre zeități. Nefericitul meu tată nu știe nimic din asta, și dacă este o vină, numai eu am greșit. “

32 Soranus, auzind ce spune fiica lui, a întrerupt-o, strigînd că ea nu-1 însoțise în provincie, că nu putea fi cunoscută de Plautus din cauza vîrstei, că nu fusese implicată în acuzațiile aduse soțului ei, că vina ei fusese doar prea marea iubire față de părinte, și de aceea să-i separe procesul, iar el să-și înfrunte soarta, oricare ar fi ea. Spunînd aceasta, se repezi să-și îmbrățișeze fata care-i venea în întîmpinare, dacă lictorii, interpunîndu-se, nu i-ar fi împiedicat pe amîndoi. Apoi, veni rîndul martorilor: pe cît de multă milă provocase cruzimea acuzatorului, tot pe atîta indignare stimi martorul Publius Egnatius[1535]. Acesta, client al lui Soranus, vînzîndu-se ca să-și distrugă un prieten, își dădea în lume importanța unui filozof stoic, reușind, prin atitudinea și vorba lui, să dea aparența de virtute; altminteri, în sufletul lui un ticălos și un ipocrit, care-și ascundea aviditatea de bani și desfrînare. Cînd viciile lui au fost scoase la iveală prin forța banului, acesta ne-a dat o învățătură: cum ne păzim de cei înfășurați în înșelăciuni și pătați de crime, așa să ne ferim de cei ce înșală sub aparența virtuților morale și de trădătorii prieteniei.

33 Aceeași zi a oferit totuși exemplul nobil al lui

1535 Publius Egnatius Celer, originar din Berytus (azi, Beirut), filozof stoic, maestrul lui Soranus. Contra unor asemenea stoici, v. și luvenal, *Sat.* II; a fost judecat sub Vespasian și condamnat cu exilul, v. *Hist.* IV, 10.

Cassius Ascle- piodotus[1536]; acesta era, prin bogăția lui, unul dintre cei dintîi printre bitinieni: îi arătase lui Soranus mult respect pe cînd acesta era puternic, iar după căderea lui nu l-a părăsit: a fost despuiat de toate bunurile și alungat în exil, prin indiferența zeilor față de exemplele și bune, și rele. Lui Thrasea, lui Soranus și Serviliei li se dă libertatea să-și aleagă felul morții. Helvidius și Paconius sînt expulzați din Italia; Montanus a fost iertat din considerație față de tatăl său, dar avertizat să renunțe la viața publică. Acuzatorilor Eprius și Cossutianus li se acordă cîte cinci milioane de sesterți de fiecare, iar lui Ostorius, un milion două sute de mii, precum și însemnele de cvestor.

1536 Originar din Niceea (Bitinia).

Pe înserate, cvestorul consulului[1537] a fost trimis la Thrasea, care se afla în grădină. Chemase în jurul lui grupuri numeroase de bărbați și de femei de seamă și-1 asculta cu multă atenție pe Demetrius, filozof din școala cinică[1538], cu care discuta, precum se putea deduce din încordarea feței lui și din vorbele auzite mai tare pronunțate, despre natura sufletului și despre separarea spiritului de trup, pînă ce sosi Domitius Caecilianus, unul dintre prietenii săi intimi, și-i înfățișă ce a hotărît senatul. Atunci, cei care erau de față începură să plîngă și să-1 bocească. Thrasea îi îndemnă să se retragă în grabă și să nu-și lege, primejduindu-se, soarta de cea a unui condamnat. Arriei, care voia să-și însoțească soțul în moarte și să urmeze exemplul mamei sale, Arria, el îi recomandă să-și păstreze viața și să nu răpească fetei lor singurul sprijin ce-i mai rămînea.

1537 Consulii prezidau ședințele senatului. Pentru îndeplinirea sentințelor senatului, aveau la îndemînă, fiecare, doi cvestori.

1538 Demetrius Cinicul s-a bucurat de prietenia lui Seneca. Sub Vespasian, a fost izgonit din Roma, împreună cu alți filozofi.

Apoi, mergînd spre portic, se întîlnește acolo cu cvestorul; era mai degrabă vesel, fiindcă aflase că Helvidius, ginerele său, este doar expulzat din Italia. Primind apoi decizia senatului, îi invită în camera sa pe Helvidius și pe Demetrius și întinde amîndouă mîinile, ca să i se taie venele; cînd văzu că sîngele curge, stropi cu el pămîntul și, chemînd pe cvestor mai aproape, îi zise: „Aducem o libație lui lupiter Eliberatorul. Privește, tinere, și zeii să te ferească de aceste auspicii; de altminteri, te-ai născut în vremuri în care este nevoie să-ți întărești sufletul prin exemple de curaj.[44] Apoi, cum încetineala morții îi pricinuia grozave chinuri, întorcîndu-se spre Demetrius...

Cuprins

Introducere . 5
Lista abrevierilor 31
Cartea I 33
Cartea a Il-a 86
Cartea a IlI-a 136
Cartea a IV-a 181
Cartea a V-a 229
Cartea a Vl-a 235
Cartea a Xl-a 270
Cartea a XH-a 294
Cartea a XIII-a 332
Cartea a XlV-a . 369
Cartea a XV-a 407
Cartea a XVI-a 449

[8] Marcus Vipsanius Agrippa, cel mai bun general al lui Octavian August (63-12

[60] O legiune este o unitate militară de aproximativ 5000-6000 de

soldați, recrutați în general dintre cetățeni romani și cuprinzînd 10 cohorte, 30 de manipule și 60 de centurii (100 de oameni de fiecare, conduse de un centurion). în timpul lui August, serviciul militar la care se angaja cineva era de 20 de ani: unii soldați rămîneau și după

[110] Arminius, conducătorul cheruscilor, neam germanic puternic, a colaborat mai întîi cu romanii, apoi, devenit dușman neînduplecat al lor, a fost cel care a întins cursa împotriva lui Quintilius Varo în Pădurea Teutoburgică. Acum lupta împotriva lui Germanicus și a lui Segestes, socrul său, aliat cu romanii. Moare în anul 19 p.Chr., la

[57] Tiberius Gracchus și Caius Gracchus, tribuni ai poporului; ambii au fost asasinați, primul în anul 133, celălalt în anul 123 a.Chr.; L. Apuleius Satuminus, tribun al

[90] Massalia (azi, Marsilia), colonie grecească fondată pe la 599 a.Chr., centru co-

[89] Mithridates hiberianul a dobîndit regatul Armeniei. A fost mai tîrziu îndepărtat

[33] „Jocul troian** este descris de Vergilius în *Eneida* V, 545 și urm.: grupuri de cîte

[32] Era probabil descendent al faimosului Mithridates Eupator, învins definitiv de Pompei. Fusese pus pe tronul Bosforului de către Claudius, dar, revoltîndu-se prin

[94] A. Fabricius Veiento, fost pretor, fost consul sub Domițian al cărui adulator